อนุสรณ์

ในงานฌาปนกิจศพ

นางบุญลอย สาครวรวัฒน์ โมกขะเวส

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

วันอาทิตย์ที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๑๑

อนุสรณ์

ในงานฌาปนกิจศพ

นางบุญลอย สาครวรวัฒน์ โมกขะเวส

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

วันอาทิตย์ที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๑๑

เจ้าภาพขอขอบพระคุณอย่างสูง
แด่ท่านที่ได้ให้เกียรติมาในงานฌาปนกิจศพ

นางบุญลอย สากรววรวัฒน์ โมกขะเวส

หากมีสิ่งใดบกพร่องไม่เรียบร้อยประการใด
ขอได้โปรดประทานอภัยด้วย

นางบุญลอย สาครวรวัฒน์ โมกขะเวส

ประวัติ

นางบุญลอย สากรวรวัฒน์ โมกขะเวส สกุลเดิม "เศวตจินดา" เกิดเมื่อวันเสาร์ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือนอ้าย ปีชวด ตรงกับวันเสาร์ ที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ ณ บ้านตำบลคลองบางพระ อำเภอโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นบุตรคนหัวปีของ นายรอด นางทองดี เศวตจินดา มีน้องร่วมบิดามารดา ๓ คน คือ

๑. ขุนบำรุงคดี (สิงโต เศวตจินดา) (ถึงแก่กรรม)

๒. นางนวม จุลประวัติ

๓. นางถนอม ภูมิคง (ถึงแก่กรรม)

ได้รับการศึกษาแต่เมื่อเยาว์วัยจากโรงเรียนตามบ้าน ต้องกำพร้ามารดาตั้งแต่อายุ ๑๕ ปี ต่อจากนั้นก็ไม่ได้เล่าเรียนต่อ เพราะต้องช่วยบิดาดูแลบ้านและน้อง ๆ

เมื่ออายุได้ ๒๐ ปี ได้ทำการสมรสกับ นายเชื้อ โมกขะเวส (อำมาตย์ตรี หลวงสากรวรวัฒน์) ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งนายอำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา และภายหลังโอนไปรับราชการทางกรมสรรพากร ได้ติดตามสามีไปรับราชการตามจังหวัดต่าง ๆ หลายจังหวัด จนสามีอายุครบ ๕๕ ปี ออกจากราชการรับพระราชทานบำนาญ หลังจากนั้นจึงได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่บ้านเลขที่ ๑๓ ซอยพิชิต ถนนสุขุมวิท จังหวัดพระนคร และอยู่ตลอดมา ได้สูญเสียสามีไปเมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ มีบุตรและธิดาด้วยกันรวม ๙ คน ตามลำดับดังนี้

๑. พลเรือเอก ประชุม ธรรม โมกขะเวส สมรสกับ นางรำพึงพัธน์ (สุรพิพิธ)

๒. นายแพทย์ ประชา โมกขะเวส สมรสกับ นางถวิล (สิทธิสาริบุตร)

๓. นางทิพสุคนธ์ เสาวรรณ สมรสกับ นายบรรจบ เสาวรรณ

๔. เด็กหญิงไพเราะ โมกขะเวส (ถึงแก่กรรม)

๕. เด็กชายประเสริฐ โมกขะเวส (ถึงแก่กรรม)

๖. นายวิเชียร โมกขะเวส สมรสกับ นางอาภรณ์ (ไกรฤกษ์)

๗. เด็กชาย โมกขะเวส (ถึงแก่กรรม)

๘. แพทย์หญิง เยาวลักษณ์ ภมรประวัติ สมรสกับ นายแพทย์ ณัฐ ภมรประวัติ

๙. นายศุภชัย โมกขะเวส สมรสกับ นางชวนพิศ (สินธุสุนทร)

มีหลานย่าและหลานยายรวม ๑๒ คน ตามลำดับท้อง ดังนี้

๑. นายปรารภ โมกขะเวส (ด้วง)

๒. นักเรียนนายเรือ ปรารมภ์ โมกขะเวส (หมู)

๓. นางสาวสุพัชรี โมกขะเวส (ต้อย)

๔. นายแพทย์ สุปรีชา โมกขะเวส (ติ่ง)

๕. นางสาวจินตนา โมกขะเวส (น้อย)

๖. นางสาวสุชาดา โมกขะเวส (นิด)

๗. นายบัณฑิต เสาวรรณ (อ๊อด)

๘. เด็กชายบรรณจิต เสาวรรณ (อ๊บ)

๙. นายวิชชุ โมกขะเวส (หนู)

๑๐. นายอนุชา โมกขะเวส (เสือ)

๑๑. นางสาววิภาดา โมกขะเวส (กระต่าย)

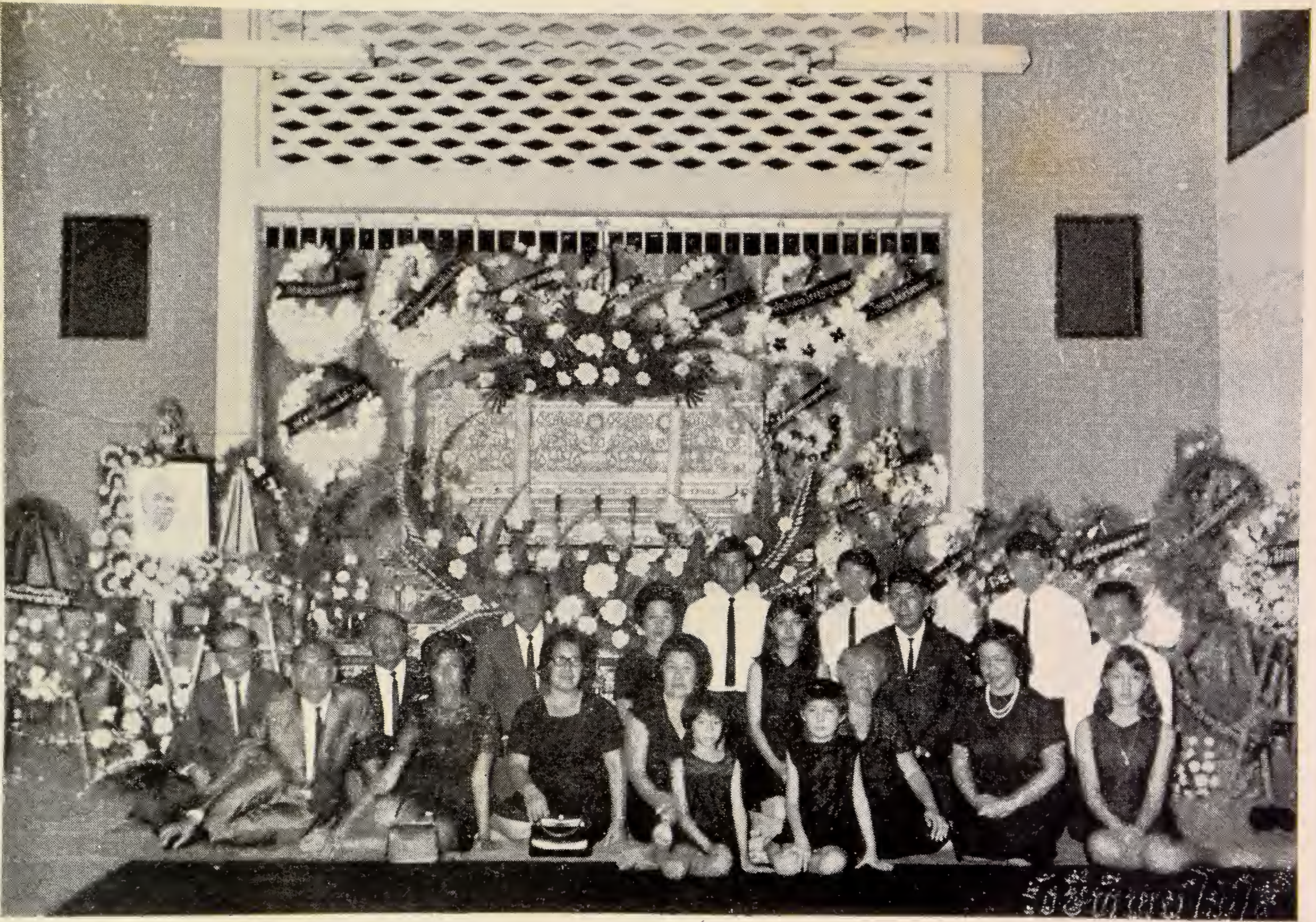
๑๒. เด็กหญิงอังสนา โมกขะเวส (อี๊ด)

เป็นคนมีความขยันหมั่นเพียร ถ้วนถี่รอบคอบ เป็นตัวของตัวเอง ปกครองดูแลบ้านเรือนมาด้วยดี พยายามเก็บหอมออมทรัพย์เพื่อสร้างหลักฐานของครอบครัว เว้นจากอบายมุขทุกประการ ทางด้านการอบรมบุตรธิดา ก็ได้แสดงความสามารถอบรมมาอย่างดียิ่งจนกระทั่งเป็นหลักฐานเป็นคน ๆ ไป เป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้จัดการอุปสมบทบุตรชาย ๒ คน คนหัวปีกับคนสุดท้อง ณ วัดเทพศิรินทราวาสซึ่งเป็นวัดที่ไปรับศีล ฟังเทศน์และถืออุโบสถเป็นประจำทุกวันพระ เว้นเฉพาะวันที่ป่วยไข้หรือมีกิจธุระจำเป็นจริง ๆ เท่านั้น และทำกุศลกรรมในทางสังคมสงเคราะห์เป็นครั้งคราวอยู่เสมอ

ตามปกติเป็นคนแข็งแรง นาน ๆ จึงจะมีไม่สบายเล็ก ๆ น้อย ๆ สองสามวันก็หาย เป็นปกติ เป็นเช่นนี้เรื่อยมาเป็นสิบสิบปี ครั้นมาในเดือน มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๑ ได้ป่วยเป็นโรคงูสวัดบริเวณหน้าอกและอ้อมไปทางด้านหลัง ป่วยคราวนี้รู้สึกว่าเป็นมาก มีอาการแพ้และเป็นไข้ รักษาอยู่นานถึงเดือนเศษจึงหาย หายแล้วก็ไม่ปกติเหมือนเดิม มีอาการอ่อนเพลียรับประทานอาหารไม่ใคร่ได้ รู้สึกว่าร่างกายทรุดลงและอ่อนเพลียอยู่ตลอดเวลา เดินก็ไม่ค่อยไหว และได้ตรวจพบว่าเป็นโรคเบาหวาน ในระยะหลังต้องนอนพักอยู่กับบ้าน วันพระก็ไม่ได้ไปวัด ต่อมาในกลางเดือนเมษายน มีอาการป่วยและไม่สบายมากขึ้น มักมีไข้สูงและบางครั้งหนาวสั่นผิดปกติ และมีอาการคล้ายกับจะเป็นลมไม่ได้สติ จึงได้รีบจัดการพาไปโรงพยาบาลศิริราช เมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๑ แพทย์ทางโรงพยาบาลได้ตรวจวินิจฉัยขั้นต้นแล้วจึงรับไว้รักษาในห้อง อินเทนซีฟ แคร์ ยูนิต ของแผนกอายุรศาสตร์ เพราะอาการเป็นที่น่าวิตก ต่อมามีอาการของเยื่อบุช่องท้องอักเสบ แต่ยังไม่ทราบว่าเนื่องจากสาเหตุใด จึงต้องนำเข้ารับการผ่าตัด และได้พบว่าเป็นฝีในตับ และฝีได้แตกออกทำให้เกิดอาการอักเสบของเยื่อบุช่องท้องดังกล่าว ภายหลังจากการผ่าตัดมีอาการของโรคหัวใจแทรกขึ้นอีก และกำเริบหนักขึ้นเรื่อย ๆ แม้จะได้รับการดูแลจากแพทย์และพยาบาลอย่างดียิ่ง แต่ก็เป็นการสุดวิสัยที่จะเยียวยาได้ จึงได้จากไปโดยอาการอันสงบ เมื่อเวลา ๑๔.๒๐ น. ของวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ ต่อหน้าลูกทั้ง ๖ คน ภายหลังจากอยู่รับการรักษาในโรงพยาบาลเป็นเวลา ๑๒ วัน รวมอายุได้ ๗๙ ปี ๔ เดือน ๑๙ วัน

มรณกรรมของ นางบุญลอย สากรวรวัฒน์ โมกขะเวส ได้นำความเศร้าสลดเสียใจมาสู่บุตร ธิดา ญาติ และมิตรทั่วหน้า ได้นำศพไปประกอบพิธีรดน้ำในตอนเย็นวันนั้น ที่วัดเทพศิรินทราวาส และตั้งศพบำเพ็ญกุศล มีสวดพระอภิธรรม ๗ คืน รุ่งขึ้นบำเพ็ญกุศลสัตตมวารศพแล้วได้ทำพิธีบรรจุไว้ ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส

ในการฌาปนกิจศพนั้น บรรดาบุตรและธิดาเห็นพ้องกันว่า ควรรอเอาไว้ให้กายร่างได้อยู่ในภพนี้ครบ ๘๐ ปีบริบูรณ์เสียก่อน จึงได้กำหนดวันฌาปนกิจให้ตรงกับวันเกิด คือวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ และรุ่งขึ้น วันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ เวลา ๑๐.๐๐ น. ทำการบรรจุอัฐิในฐานมหาโพธิข้างพระอุโบสถวัดเทพศิรินทราวาส.

ถ่ายเมื่อวันบำเพ็ญกุศลสัตตมวารศพ ณ วัดเทพศิรินทราวาส

พูดถึงอุบาสิกาบุญลอย

อุบาสิกาบุญลอย สาครวรวัฒน์ โมกขะเวส ได้กำเนิดเป็นมนุษยชาติ ซึ่งเป็นกำเนิดสูง ผู้ได้กำเนิดนี้ อาจทำความดีได้ถึงที่สุด อาจพ้นทุกข์ได้เด็ดขาด หรืออาจถึงมรรคผลนิพพานได้ ผู้ได้กำเนิดนี้ ต้องบำเพ็ญบารมีอย่างสูงมาแล้ว ผู้มีบารมีน้อย จะถือกำเนิดนี้ไม่ได้ บรรดาสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย คือมนุษย์และสัตว์ มนุษย์มีจำนวนน้อย สัตว์นั้นมีจำนวนมากกว่า นับไม่ถ้วน คำนวณไม่ได้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

กิจฺโฉ มนุสฺสปฏิลาโภ

ได้เป็นมนุษย์นี้ยากนัก

เกิดเป็นมนุษย์แล้ว ยากที่จะครองชีวิตมาได้ เพราะสิ่งบั่นรอนทอนชีวิตมีมาก มีทุกแห่งหน มีทุกเมื่อ ทั้งเพลากลางวัน ทั้งเพลากลางคืน ตายเสียแต่เล็กแต่น้อย แต่อ้อนแต่ออก นับไม่ถ้วน พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

กิจฺฉํ มจฺจาน ชีวิตํ

การที่สัตว์ทั้งหลาย ครองชีวิตมาได้นี้ยากนัก

อุบาสิกาบุญลอย ได้สิ่งที่ได้ยากยิ่งสองประการ คือได้กำเนิดเป็นมนุษยชาติประการหนึ่ง ครองชีวิตมาได้ถึงปูนชราประการหนึ่ง อุบาสิกาบุญลอย ได้กำเนิดเป็นมนุษยชาติแล้ว ได้สร้างที่พึ่งในทางโลกให้แก่ตนเอง เป็นหลักฐานมั่นคง อยู่ดีกินดี และเป็นที่พึ่งของบุตรธิดาทั้งหลาย เจริญขึ้นโดยลำดับ ตั้งแต่ต้นจนสิ้นอายุ เป็นไปตามพระพุทธภาษิตว่า

โชติ โชติปรายโน

สว่างมาสว่างไป

ครั้งสร้างที่พึ่งในทางโลกพอควรแล้ว ก็สร้างที่พึ่งในทางธรรมหรือทางศาสนาอีกฝ่ายหนึ่ง ที่พึ่งนี้ คือบุญกุศล เป็นที่พึ่งภายใน ทำให้ใจสงบระงับสบาย อุบาสิกาบุญลอยได้สร้างที่พึ่ง คือบุญกุศลด้วยการบาตร ทอดผ้าป่า ทอดกฐิน บริจาคทรัพย์ไว้ในศาสนาตามวิสัยของพุทธศาสนิกชน อบรมตนของตน ด้วยธัมมะสูงขึ้นโดยลำดับ คือศีลสมาธิปัญญา

ศีลเป็นข้อปฏิบัติกำจัดโทษทางกายวาจา สมาธิทำใจให้มั่นคง ระงับโทษทางใจ ปัญญาความรู้ คือรู้ธัมมะอย่างต่ำ รู้จักบาปบุญคุณโทษ รู้ว่าเป็นบาป เป็นโทษแล้วละเลิกหยุดไม่ทำต่อไป รู้ว่าเป็นบุญเป็นคุณแล้ว บำเพ็ญให้มีขึ้นให้เจริญปัญญาความรู้อย่างสูง คือรู้ความจริงของสิ่งทั้งปวง ความจริงนี้ผู้ใดรู้แจ่มแจ้งแล้ว ผู้นั้นก็พ้นทุกข์เด็ดขาด ความจริงนี้ คือ

อนิจจะ คือทุกสิ่งทุกอย่าง ทุกผู้ทุกคน สัตว์ทั้งปวง ไม่เที่ยง แปรปรวน ผันผวน

ทุกขะ คือทุกสิ่งทุกอย่าง ทุกผู้ทุกคน สัตว์ทั้งปวง คงตัวอยู่ไม่ได้ ต้องแปรไปจากเดิม

อนัตตา คือทุกสิ่งทุกอย่าง ทุกผู้ทุกคน สัตว์ทั้งปวง ไม่มีตัวตน ไม่เป็นตัวตน ไม่เป็นสิ่งเป็นอัน

อุบาสิกาบุญลอย มอบตัวเป็นอุบาสิกาในวัดเทพศิรินทราวาส ศึกษาปฏิบัติในศีล สมาธิ ปัญญา ดั่งกล่าวแล้ว มั่นคงตลอดมาจนมาวัดไม่ได้ เพราะชราอายุมาก และร่างกายถูกพยาธิเบียดเบียน ในสุดท้ายก็สลายไป ตรงตามความจริง คือ อนิจจะ ทุกขะ อนัตตา

อนิจฺจา วต สงฺขารา

ควรที่จะสังเวช สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง

อุบาสิกาบุญลอย ก็เป็นสังขาร เพราะฉะนั้น อุบาสิกาบุญลอยจึงไม่เที่ยง ต้องแปรไป คงอยู่ไม่ได้ และสลายไป แต่อุบาสิกาบุญลอย ได้สร้างที่พึ่งในทางศาสนาไว้มาก ที่พึ่งนั้น จะตามไปอำนวยให้มีความสำราญเป็นแน่แท้

วัดเทพศิรินทราวาส ขาดอุบาสิกาผู้ใหญ่ อุบาสิกาผู้มั่นคงยั่งยืน อุบาสิกาผู้หวังดีต่อวัดไปคนหนึ่ง ก็จะทำอย่างไรได้เล่า ขออธิษฐานให้อุบาสิกาบุญลอย สากรวรวัฒน์ โมกขะเวส จงไปสู่ที่ดีที่ชอบ เถอด

พระธรรมธัชมุนี

เจ้าอาวาสวัดเทพศิรินทราวาส

วัดเทพศิรินทราวาส

๑๕ ธันวาคม ๒๕๑๑

อาลัย – รำลึก

คุณนายบุญลอย สาครวรวัฒน์ โมกขะเวส เป็นผู้มีบุญมาแต่กำเนิด ทราบว่าเมื่อเป็นเด็กเล็ก ๆ เคยตกน้ำแล้วลอยได้ไม่จม จึงได้รับขนานนามว่า บุญลอย แปลว่าลอยเพราะมีบุญ คุณนายบุญลอยเป็นอุบาสิกาผู้มีอาวุโสผู้หนึ่งในคณะอุบาสิกาของวัดเทพศิรินทร์ เมื่อคุณนายหมดหน้าที่ในการบำรุงบุตรธิดาให้ได้รับการศึกษาทั่วหน้ากันแล้ว ก็มาปฏิบัติกิจพระศาสนาที่วัดเทพศิรินทร์นี้เป็นประจำ ในวันธรรมสวนะอุโบสถ และในวันบูชาพิเศษเช่นวันมาฆะ วิสาขะ ถวายพระเพลิง ตลอดจนวันงานประจำปีของวัด ซึ่งทำถวายสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เจ้าอาวาสองค์ที่ ๕ คุณนายบุญลอยประกอบด้วยลักษณะของอุบาสิกา คือมีศรัทธาความเชื่อ ความเลื่อมใสในคุณพระรัตนตรัยตลอดกาล ได้บำเพ็ญทาน รักษาศีลสมาทานอุโบสถ และสดับตรับฟังพระธรรมเทศนาเป็นประจำ รวมความว่าคุณนายบุญลอยบำเพ็ญทาน ศีล และภาวนาให้บริบูรณ์ตามความสามารถที่จะกระทำได้ ใช่แต่เท่านั้นยังปลูกฝังความดีงามไว้ให้เป็นตัวอย่างแก่บุตรธิดา แนะนำพร่ำสอนบุตรธิดาให้เป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในคุณพระรัตนตรัย ตลอดจนให้บุตรอุปสมบทในพระพุทธศาสนา และเมื่อคุณนายบุญลอยมาวัด ก็มักจะเห็นบุตรชาย คือ พลเรือเอก ประชุม ธรรม โมกขะเวส และธิดาคือ คุณทิพสุคนธ์ เสาวรรณ ติดตามมาด้วยเสมอทุกครั้งก็ว่าได้ นั่นก็หมายความว่าคุณนายได้ฝากฝังบุตรธิดาไว้ในพระศาสนาแล้ว และเมื่อมาก็มาพักผ่อนกันที่เรือนอุบาสิกาแสวง เนตรายน ได้พบปะกันหลาย ๆ คน สนทนาปราศรัยกันในเรื่องบุญเรื่องกุศล ไต่ถามถึงสารทุกข์สุกดิบในระหว่างกัน รับประทานอาหารร่วมกัน ทั้งได้คติธรรมเตือนใจซึ่งกันและกันบางครั้งก็ยังธรรมปีติให้เกิดขึ้นในระหว่างกันทั่วหน้า บัดนี้คุณนายบุญลอยได้จากคณะเราไปแล้ว จากไปตามสภาวธรรม คือเมื่อเกิดมาแล้วก็แก่ เจ็บ ตายไปในที่สุด แต่คุณงามความดีที่คุณนายบุญลอยได้ประกอบไว้นั้นยังเป็นเครื่องเตือนใจ ให้พวกเราชาวคณะวัดเทพศิรินทร์ระลึกถึงอยู่มิรู้วาย ก่อนที่จะจากไปก็ได้ทำตัวอย่างอันดีอันเป็นที่พึ่งทางใจไว้ให้ลูกหลาน เราได้ตัวแทนคุณนายมาเป็นอุบาสิกาในคณะเราอีกคนหนึ่งคือ คุณทิพสุคนธ์ เสาวรรณ

ซึ่งเป็นธิดาของคุณนายนั่นเอง เมื่อพวกเราระลึกถึงคุณนายบุญลอยก็ได้เห็นคุณทิพสุคนธ์ เสาววรรณแทนตัวคุณนาย คุณทิพก็มีอัธยาศรัยใจคอละม้ายคล้ายกับคุณนายแม่ของเธอ คือ มีศรัทธาเลื่อมใสในคุณพระรัตนตรัย ตั้งใจประพฤติปฏิบัติในทาน ศีล ภาวนา ตามอัธยาศัยของผู้ใฝ่ใจรักในคุณความดี

คุณนายบุญลอย เป็นผู้มาดี คือสว่างมา ได้รับความสุขสบายตลอดชีวิต และก็สว่างไปในสัมปรายภพเบื้องหน้า สมกับพระพุทธภาษิตที่ว่า โชติ โชติปรายโน เป็นผู้สว่างมาสว่างไป กุศลผลบุญที่คุณนายบุญลอยได้ประกอบกระทำไว้ในภพนี้จะเป็นกุศลวิถีให้คุณนายได้ประสบอิฐผล คือสิ่งที่พึงปรารถนา ในสัมปรายภพภายภาคหน้าเป็นอย่างแน่นอน

คณะอุบาสิกาวัดเทพศิรินทร์ต่างมีความเคารพรัก รำลึกถึงคุณความดีของคุณนาย ขอตั้งจิตอุทิศบุญกุศลที่พวกเราได้บำเพ็ญแล้ว ขอจงเป็นกุศลสมบัติสนับสนุนให้คุณนายบุญลอย สาครวรวัฒน์ โมกขะเวส ได้ประสบความสุขเกษมสำราญ และสิ่งที่ต้องประสงค์ทุกประการในสุคติสถานสัมปรายภพนั้น ๆ เทอญ ฯ

คณะอุบาสิกา วัดเทพศิรินทราวาส

๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๑๑

ภาพถ่ายกับลูกหลาน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓

แด่คุณแม่

คุณแม่ได้จากลูก ๆ ทุกคนไปแล้ว แต่ลูก ๆ ก็มีความรู้สึกเสมือนว่าท่านจากเราไปแต่เพียงรูปกาย ซึ่งต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกฎแห่งกรรม ส่วนคุณงามความดีอันสุดที่จะพรรณนา ที่ท่านได้ประกอบไว้ตลอดเวลาที่ท่านมีชีวิตอยู่นั้น ยังคงอยู่เป็นสมบัติของพวกเราทุกคน ท่านจากลูก ๆ หลาน ๆไปด้วยความสงบสุข และภาคภูมิใจว่าท่านได้ทำหน้าที่ของท่านแล้วอย่างสมบูรณ์ ท่านได้ผ่านการเป็นบุตรที่ดี เป็นที่รักอันน่าชื่นชมของบิดามารดา เป็นภรรยาที่ดีซึ่งสามีให้ความยกย่องสรรเสริญ และเป็นมารดาที่ประเสริฐอันควรแก่ความเคารพบูชาของลูก ๆ ท่านได้ฟันฝ่าอุปสรรคทั้งปวงมาด้วยความเข้มแข็งอดทน สร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ครอบครัว ด้วยความเฉลียวฉลาดขยันหมั่นเพียรและถี่ถ้วนมัธยัสถ์ ท่านอบรมลูกและวางอนาคตให้แก่ลูกโดยให้ยึดมั่นในคุณธรรมอันดี มีความซื่อสัตย์สุจริต เพื่อให้สามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างภาคภูมิตามฐานะในทุกยุคทุกสมัย และจะได้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบไปตลอดชั่วหลานเหลนของท่าน

ตั้งแต่ลูก ๆ ได้เสียคุณพ่อไปแล้วเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓ คุณแม่ก็ได้ใช้ชีวิตอยู่ในบ้านของท่านเองตลอดมา ถึงแม้พวกลูก ๆ ต่างก็ได้พยายามเชิญชวนให้ท่านไปอยู่ด้วย เพื่อจะได้รับใช้ปรนนิบัติท่านอย่างใกล้ชิด ให้ได้รับความสะดวกสบายอย่างเต็มที่ในบั้นปลายของชีวิต ท่านก็ปฏิเสธ เพราะท่านเป็นผู้มีสันโดษ ไม่ต้องการให้ตนเป็นภาระของลูก ๆ พวกลูกหลานจึงต่างก็พากันมาเยี่ยมท่านอยู่เสมอในวันหยุดราชการ เสาร์ อาทิตย์ และทุกครั้งที่มีโอกาสเวลาที่ได้มาพบพร้อม ๆ หน้ากันนั้นเป็นเวลาที่ท่านมีความสุขที่สุด และท่านมักจะทำอาหารเตรียมไว้ให้รับประทานด้วยฝีมือของท่านเองเป็นประจำ นอกจากนั้นท่านยังเป็นผู้ที่คอยรับฟังคอยชื่นชมยินดี คอยสั่งสอนปลอบใจให้สติ เป็นที่พึ่งที่ปรึกษาเกี่ยวกับทุกข์สุขของทุก ๆ คนอีกด้วย ท่านจึงเป็นจุดรวม และเป็นทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งไม่มีวันจะลืมเลือนไปจากความทรงจำของบรรดาลูกหลานของท่านเลย

เมื่ออาการป่วยของคุณแม่ถึงขั้นต้องเข้าโรงพยาบาล ลูก ๆ ก็พากันตกใจไหวหวั่น และได้พยายามทุกวิถีทางเพื่อให้คุณแม่ได้กลับหายเป็นปกติอีก แต่แล้วเพียงชั่วระยะเวลา ๑๒ วันเท่านั้น ท่านก็ต้องจากพวกเราไป ทุกคนรู้สึกใจหาย อาลัยเหมือนใจจะขาด แต่ก็ไม่มีใครแสดงอาการวิปโยคโศกศัลย์มากจนเกินไป เพราะลูกทุกคนต่างก็รักท่านอย่างสุดซึ้ง และได้คิดเห็นว่าท่านได้ผ่านความทุกข์ทรมานทางสังขารมามากพอสมควร ถึงเวลาที่ท่านจะได้พักผ่อนสงบสุขแล้ว ท่านจากพวกเราไปในลักษณะของผู้ที่เตรียมตัวเตรียมใจไว้พร้อมแล้ว ไม่ได้แสดงถึงความหวั่นเกรงต่อมรณกรรมเลย ท่านมีสติสัมปชัญญะดีอยู่ตลอดเวลา ไม่มีห่วงใยและไม่มีการสั่งเสียอะไรทั้งสิ้น เมื่อท่านสิ้นลมแล้ว ร่างกายและสีหน้าของท่านอยู่ในสภาพปกติ สงบนิ่งเหมือนกับท่านนอนหลับไป ทำให้พวกเรารู้สึกมีความภูมิใจแฝงอยู่ในความเศร้าสลดอันแสนสาหัส

ในโอกาสนี้ พวกลูก ๆ ขอขอบพระคุณบรรดาแพทย์และพยาบาลทุกท่าน ในแผนกอายุรศาสตร์และศัลยศาสตร์ของโรงพยาบาลศิริราช เป็นอย่างสูงไว้ในที่นี้ด้วย ที่ได้ทำการรักษาพยาบาลคุณแม่อย่างสุดความสามารถ และด้วยความเอาใจใส่เป็นอย่างดียิ่ง

ด้วยกุศลผลบุญที่คุณแม่บำเพ็ญเพียรสร้างสมศรัทธา ในพระพุทธศาสนามาอย่างสม่ำเสมอมิได้ขาดนั้น ทำให้ลูก ๆ แน่ใจเหลือเกินว่า คุณแม่จะได้เสวยรมยสุข ณ สุขคติสถาน ตามปณิธานของลูก ๆ ชั่วนิรันดร

ขออำนาจกุศลบุญราศีที่ลูกหลานและญาติมิตรได้บำเพ็ญเป็นทักษิณานุปทาน อุทิศแด่คุณแม่ผู้ล่วงลับไปแล้ว จงเป็นอุปถัมภกปัจจัยอำนวยอิฏฐวิบากสมบัติมนุญผลอันเป็นที่เจริญแด่คุณแม่ โดยควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพทุกประการ

จากลูก ๆ ทุกคน

ภาพถ่ายกับหลาน ๆ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓

คำปรารภ

ในการจัดพิมพ์หนังสืออนุสรณ์นี้ เจ้าภาพพิจารณาเห็นว่า นางบุญลอย สากรวรวัฒน์ โมกขะเวส เป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างจริงจังผู้หนึ่ง ได้ไปวัดและถืออุโบสถทุกวันพระเป็นประจำ จึงจัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับธรรม หนังสือแบ่งออกเป็นสองตอน ตอนแรกเรื่อง "*รัตนะของนรชน*" ของอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน แห่งวัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี เป็นคำถามคำตอบปัญหาธรรม ซึ่งได้จดบันทึกไว้จากผู้ถามในที่ต่าง ๆ ทั้งนักบวชและฆราวาส ตอนสอง เป็นเรื่องลัทธิ "*เซ็น*" ของหม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งเป็นแนวความคิดอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในปรัชญาของพระพุทธศาสนา

ทั้งสองเรื่องนี้ เจ้าภาพหวังเป็นธรรมบรรณาการแด่ท่านผู้ที่ได้ให้เกียรติมาในงานฌาปนกิจครั้งนี้ และขอขอบพระคุณท่านเจ้าของเรื่องทั้งสอง ที่ได้กรุณาอนุญาตให้จัดพิมพ์

รัตนะของนรชน

โดย

พระมหาบัว ญาณสัมปันโน

คำนำ

เนื่องด้วยการทำฌาปนกิจศพของคุณแม่บุญลอย สากรวรวัฒน์ มารดาผู้วายชนม์ คณะเจ้าภาพมีความประสงค์จะพิมพ์หนังสือเป็นธรรมานุสรณ์ในงานนี้ ได้มาติดต่อขออนุญาตจัดพิมพ์ปัญหาธรรม ซึ่งเคยมีท่านผู้ศรัทธาพิมพ์แจกมาบ้างแล้ว และขอคำนำพร้อมกับนามของหนังสือ อาตมามีความยินดีอนุโมทนาด้วยเป็นอย่างยิ่ง ได้เขียนคำนำและนามหนังสือให้พร้อมนี้ว่า "*รัตนะของนรชน*" ส่วนสำนวนธรรมในหนังสือ แม้จะเคยผ่านการพิมพ์มาบ้างแล้ว ก็ขอได้โปรดทราบว่า ท่านผู้จัดพิมพ์ทุก ๆ ครั้งทราบดีในเนื้อหาของธรรมและสำนวนที่พูดนั้นว่า ควรหรือไม่ควรแก่สังคมของท่านผู้ดีเพียงไร แต่ก็ยินดีในอนุรูปให้เป็นไปตามเนื้อธรรมและสำนวนที่เป็นมาดั้งเดิม เพราะความทราบจริตนิสัยของพระป่าได้ดี แม้การพิมพ์ครั้งนี้ก็หวังได้รับอภัยจากท่านเจ้าภาพ และท่านผู้อ่านทุกท่านตามเคย

ปัญหาธรรมนี้ผู้เขียนไม่ได้ระบุ นาม เพศ สถานที่ และกาลเวลา ของท่านที่เป็นเจ้าของปัญหามาลงด้วย โดยมุ่งเจตนาหวังให้เป็นที่สบายใจ ทั้งท่านที่เป็นเจ้าของปัญหาและท่านผู้อ่านทั่ว ๆ ไป กุศลทั้งมวลที่เกิดแต่การนี้ จงดลบันดาลให้ คุณแม่บุญลอย สากรวรวัฒน์ ทราบด้วยญาณวิถีโดยประจักษ์ และมารับอนุโมทนาด้วยความบริสุทธิ์ใจ เพื่อเป็นผลกำไรตามสนองท่านให้มีแต่ความสุขความสำราญในสุคติภพ ตลอดลูกหลานญาติมิตรผู้บำเพ็ญอุทิศ ขอให้ได้ประสบแต่ความสุขความเย็นใจ ปรารถนาสิ่งใดจงสมหวังดังมุ่งหมายโดยทั่วกัน เทอญ ฯ

พระมหาบัว ญาณสัมปันโน

วัดป่าบ้านตาด
ตำบลบ้านตาด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

สารบาญ

ประเด็นในสากัจฉา **หน้า**

ประเด็นในสากัจฉา **หน้า**

คำถามคำตอบปัญหาธรรม

ถาม

ดิฉันต้องขออภัยที่มารบกวนถามท่านในสิ่งที่ไม่ควรถาม ซึ่งชาวพุทธทั้งหลายรู้และปฏิบัติกันทั่วดินแดน สำหรับตัวของดิฉันเองแม้จะเป็นผู้มีศรัทธาสนใจและปฏิบัติต่อสิ่งนั้นตลอดมา แต่ก็ไม่อาจเข้าใจความหมายอันลึกซึ้งของสิ่งนั้นได้เท่าที่ควร สิ่งที่สงสัยนั้น คือคำว่า **พุทธศาสนา** *และคำว่า* **ธรรม** *ทั้งสองนี้ แปลและหมายความว่าอย่างไรบ้าง เพื่อจะได้ถือเป็นหลักใจต่อไป*

ตอบ

อาตมาก็ไม่แน่ใจตัวเองเหมือนกันว่าเป็นชาวพุทธหรือชาวพลอยตามเพื่อน ศรัทธามีก็เชื่อไป ความเพียรมีมากน้อยต่อพระศาสนาในแง่ใดก็เพียรไปอดทนไป สติปัญญามีมากน้อยก็เพียรพยายามรักษาตัวไปในอิริยาบถต่าง ๆ จนกลายเป็น วัน เดือน ปี มาเป็นลำดับอย่างนี้ แต่ก็ยังไม่สามารถจะแปลและตีความหมายในคำทั้งสอง คือ พุทธศาสนาและธรรมนั้น ให้เป็นที่มั่นเหมาะแก่ใจลงได้ จึงไม่แน่ใจว่าจะแสดงให้คุณได้รับความเข้าใจหรือไม่ แต่เห็นใจที่อุตส่าห์มาด้วยความเสียสละทุกอย่างด้วยศรัทธา และปฏิบัติหน้าที่ของพุทธบริษัทที่ดีตลอดมา สิ่งที่ออกจะสุดวิสัยก็คือปัญหาสองข้อที่คุณถาม ไม่ทราบจะตอบอย่างไรให้เป็นที่เหมาะสมกับหลักธรรมนั้น ๆ จึงขอตอบตามความรู้สึกป่า ๆ คำว่า พุทธศาสนา แปลว่าคำสั่งสอนของท่านผู้รู้จริงเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็นคือพระพุทธเจ้าของพวกเรา คำว่าธรรม แปลว่า ธรรมชาติที่ทรงไว้ซึ่งคุณสมบัติอย่างสมบูรณ์ เป็นธรรมชาติที่สม่ำเสมอไม่เอนเอียง ธรรมชาติไม่โกหกหลอกลวง ไว้ใจได้ทุกระยะกาล รวมเรียกว่า ศาสนธรรม แปลอย่างฟังง่าย ๆ ก็ว่า ธรรมโอชาอันยอดเยี่ยมจากคำสั่งสอน

ความหมายของธรรมทั้งสองบทนี้ ถ้ากล่าวตามเหตุและผลที่เกี่ยวเนื่องกัน คำสั่งสอนเป็นเหมือนเข็มทิศทางเดินที่ตรงไปสู่จุดมุ่งหมายต่าง ๆ ผู้ต้องการจะไปยังจุดหมายก็เดินตรงไปตามสายทางที่ชี้บอกไว้นั้น ย่อมถึงจุดที่หมายตามความประสงค์ ประการหนึ่ง ศาสน-ธรรมเหมือนแปลนบ้านเรือนต่าง ๆ บ้านที่ปลูกสร้างถูกต้องตามแบบแปลนย่อมมีความแน่นหนามั่นคงและสวยงาม เหมาะสมกับความประสงค์ของเจ้าของบ้านผู้เข้าอยู่อาศัย คำว่า ศาสนา แปลว่า ประกาศหรือสั่งสอน เพื่อให้รู้ความหนักเบาลึกตื้นแห่งคุณภาพของธรรม อันเป็นสิ่งสำคัญยิ่งของศาสนา

คนไม่มีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวหรือปกครองจะได้ไหม

ได้ ไม่มีใครมาทำโทษ เพราะศาสนาไม่ใช่กฎหมายซึ่งจะใช้บังคับคนให้รับนับถือ การจะรับนับถือศาสนาใดหรือไม่นั้น เป็นเรื่องส่วนตัวของแต่ละบุคคลจะยอมรับตามความรู้สึกของตน ไม่ใช่เรื่องบังคับเหมือนคนต้องหา คำตอบที่ว่า ได้ ไม่มีใครมาลงโทษนั้นเป็นคำกลาง ๆ เพื่อให้เสรีภาพไปตามสภาพและอัธยาศัยของบุคคลและสัตว์ซึ่งไม่รู้อะไรกับศาสนา

ถ้าไม่มีการบังคับให้ปฏิบัติตาม ศาสนาจะมีความจำเป็นแก่มวลมนุษย์อย่างไรบ้างหรือไม่

ยาแก้โรคมีความจำเป็นต่อมวลมนุษย์อย่างไร โดยไม่ต้องไปบังคับให้มนุษย์ผู้มีโรคหันมาสนใจกับยา ข้อนี้เข้าใจว่าคุณคงทราบได้ดี ศาสนาที่เป็นโอสถชนิดหนึ่งก็ย่อมมีความจำเป็นต่อมวลมนุษย์เช่นเดียวกัน พูดถึงเรื่องศาสนาแล้ว แม้อาตมาผู้หวังพึ่งร่มเงาพระศาสนามีความเป็นอยู่ทุกลมหายใจ นับแต่วันเริ่มบรรพชาอุปสมบทตลอดมาโดยอาศัยปัจจัยสี่ คือ จีวร เครื่องนุ่งห่มปกปิดกาย บิณฑบาต คือ อาหารคาวหวาน เครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตให้มีความสดชื่นและเป็นอยู่ เสนาสนะ คือ ที่อาศัยเป็นอยู่หลับนอน และคิลานเภสัช คือ ยาแก้โรคทางกายทุกชนิด ซึ่งเกิดจากศรัทธาผู้เลื่อมใสใจบุญต่อพระศาสนา บริจาคทานให้

บริโภคใช้สอย จนชีวิตเป็นมาได้ถึงวันนี้ แต่ก็ไม่สามารถจะเรียนถึงคุณค่าแห่งพระศาสนาให้ทราบได้อย่างสมใจ จึงขอเรียนเพียงว่า ศาสนาเป็นสมบัติกลางเช่นเดียวกับยาแก้โรคทางกายทุกชนิด เป็นของกลางสำหรับมนุษย์ผู้มีโรคในกายมากกว่าสัตว์ เมื่อโรคเกิดขึ้นจะเห็นยาเป็นของจำเป็นสำหรับแต่ละราย ยิ่งมนุษย์มีมากและมีโรคชนิดต่าง ๆ มากขึ้นเพียงไร ก็ยิ่งทำให้มนุษย์ทั้งผู้มีโรคและไม่มีโรคเห็นยาเป็นของจำเป็น และพยายามเสาะแสวงหามาไว้เพื่อบำบัดและป้องกันตัว แทบทุกคนและทุกครอบครัวทั่วทั้งแผ่นดิน ต้นเหตุที่ยาจะเป็นของจำเป็นขึ้นมาเพียงไรนั้น ขึ้นอยู่กับมวลมนุษย์ผู้มีโรค จำต้องหายาบำบัดรักษาเพื่อชีวิตอันแสนรักแสนสงวนจะมีทางรอดพ้นไปได้เท่าที่ควร เพียงเท่านี้ก็พอจะทราบถึงความจำเป็นและสำคัญของยาและศาสนาได้ เพราะมนุษย์มีความจำเป็นอยู่ภายในตัวดังกล่าวแล้ว

ใครมิได้ประสงค์เกิดมาเพื่อความทุกข์ทรมานทางกายและทางใจ เห็นมีแต่เพื่อความสนุกสนานรื่นเริง เพื่อความร่ำรวย สวยงามกันทั้งนั้น ท่านทำไมพูดว่า มนุษย์เราแทบทุกรายมีความจำเป็นอยู่ภายในตัว ซึ่งเป็นเรื่องชักจูงให้หันมาหายาและศาสนาเล่า

ถ้าเช่นนั้น เราต่างก็มีโอกาสได้อยู่ในโลกมานานพอสมควร พอจะทราบความสุขทุกข์ ของธาตุ ขันธ์ และจิตใจที่เกี่ยวกับดินฟ้าอากาศและสิ่งแวดล้อมทั่ว ๆ มาพอประมาณ นับแต่คุณเกิดมาเคยมีโรคเกิดในกายบ้างไหม แม้ที่สุดโรคหวัด คุณเคยเป็นเหมือนมนุษย์ทั่ว ๆ ไปไหม

โรคหวัดนั้นเป็นเรื่องเล็กน้อย แม้ไม่รับยามันก็หายไปเอง เมื่อเป็นถึงขีดของมันแล้ว แต่ก็อดรับยาไม่ได้ ทุกครั้งที่เป็นหวัดดิฉันต้องรับยา ส่วนโรคสำคัญและเป็นประจำนั้นรู้สึกร้ายมากและรบกวนเสมอ ดิฉันรู้สึกจะเป็นคนอาภัพทั้งทางร่างกายและจิตใจ คิดแล้วกลุ้มใจและน้อยใจในตัวเองที่เกิดมาไม่เหมือนเพื่อนมนุษย์เขา บางครั้งคิดอยากจะตายจะได้หายห่วงไปเสียที โรคที่ว่านี้คือโรคกระเพาะซึ่งเป็นมานานแล้ว ควรจะหายแต่ไม่หาย ทั้งไปให้หมอตรวจทั้งซื้อยามารับประทาน เพียงพอบรรเทาไปบ้างแล้วก็กำเริบขึ้นมา แม้ไม่เป็นมากถึงกับจะเป็นจะตายจริง ๆ แต่ก็พอทำให้ลำบากเสมอมา

ที่ว่าจิตอาภัพนั้นมันอาภัพแบบไหน และอาภัพอย่างไร ฟังแล้วน่ากลัว เพราะคนที่จิตอาภัพโดยมากก็เห็นเป็นบ้าเป็นบอ ดังที่เห็น ๆ กันตามถนนหนทาง แต่สำหรับคุณเท่าที่สังเกตและสนทนากันมานานพอสมควร ก็ไม่ปรากฏว่าแสดงกิริยาแห่งความอาภัพที่น่ากลัวออกมาให้เห็น มันอาภัพที่ตรงไหน

จิตของดิฉันมิได้อาภัพแบบคนข้างถนนที่เห็น ๆ กันนั้น แต่มันเป็นอีกแบบหนึ่งซึ่งก็ใกล้เคียงกัน ในบางคราวที่มันแสดงอาการออกมาอย่างรุนแรงแทบจะหักห้ามไว้ไม่อยู่ก็ยังมี

แล้วอย่างไรโปรดเล่าต่อไป ว่ามันแสดงออกมาอย่างไร ถึงกับจะหักห้ามไม่อยู่ เพราะไม่ใช่มรสุมในทะเลหลวง ทำไมจะไปรุนแรงนักหนาเล่า

ไม่ใช่มรสุมในทะเล แต่นี่มันเป็นมรสุมในหัวอกซึ่งร้ายแรงยิ่งกว่านั้นเป็นไหน ๆ สำหรับความรู้สึกของดิฉันเอง ส่วนคนอื่นดิฉันไม่ทราบได้ แต่อย่างไรก็ตาม ขึ้นชื่อว่าคนที่มีหัวอกด้วยกัน เมื่อถูกสิ่งกระทบอย่างรุนแรง และฝังจมอยู่ภายในไม่ยอมถอนแล้ว จะต้องจัดว่าเป็นมหันตทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น มรสุมที่มากระทบฝังจมอยู่ทุกวันนี้ ก็มิใช่อื่นไกลที่ไหน นอกจากคู่รัก กลายมาเป็นศัตรูคู่แค้นต่อกัน คือสามีของดิฉันเป็นคนเจ้าอารมณ์ ไม่ยินดีในขอบเขตที่มีกันอยู่แล้ว แต่ชอบหาเศษหาเลยไปเป็นราย ๆ ตามนิสัยของคนล้นฝั่ง ที่สำคัญซึ่งจะทนเป็นตุ๊กตาอยู่ไม่ได้ ก็เวลาเขาพาเหล็กกล้าอันแหลมคมมาที่บ้าน และแสดงกิริยาชมดชม้อยต่อกัน โดยไม่มีการเกรงขามเจ้าถิ่นบ้างเลย รู้สึกทิ่มแทงลูกตาแทบจะกระเด็นออกมา ใจแทบจะสลบไปเวลานั้น ปรอทภายในหัวอกขึ้นสุดขีด ตามองไม่เห็นอะไร นอกจากคู่ชีวิตที่วางอยู่ข้างหมอนบนที่นอนซึ่งไม่ห่างไกลจากตัวเท่าไรนักเท่านั้น เรื่องหวุดหวิดเป็นผีไปทั้งเขาทั้งเรา นี่เล่าถวายท่านเพียงย่อ ๆ ที่สำคัญ ๆ ยังมีอีกเยอะ

แล้วมีอุบายวิธีแก้ไขกันอย่างไร จึงยังเป็นคนอยู่ทั้งเขาทั้งเราจนถึงวันนี้เล่า หรือใครกลายเป็นผีไปบ้างมีไหม

ไม่มี ก็อาศัยเรียกคุณพระเข้าช่วยละซิท่าน ไม่เช่นนั้นนายยมบาลคงยุ่งกันยกใหญ่ ไม่เป็นอันกินอยู่หลับนอนแน่ เพราะผู้ต้องหาเพียงครั้งเดียวถึงสามศพ จะให้ยมบาลนิ่งนอนใจอยู่ได้อย่างไร

ใครบ้างถึงจะมีผู้ต้องหาครั้งเดียวถึงสามศพเล่า

ก็เราฆ่าคู่รักคู่แค้นและคู่แย่งสามีเขาให้ตายสมใจ แล้วก็ย้อนมาฆ่าตัวเราให้ตายเพื่อหายห่วงไปตามกัน รวมแล้วมีผู้ต้องหาสามคนพอดี แม้ทุกวันนี้ที่พออยู่ได้กับโลกเขาก็เพราะอาศัยธรรมะเป็นเครื่องเยียวยา และปลอบโยนใจให้สงบไปเป็นระยะ พอหายใจได้

เป็นอันว่าพอได้ใจความ ทีนี้อาตมาขอเรียนถามย้อนหลังสักเล็กน้อยเกี่ยวกับคำที่อาตมาพูดว่า มนุษย์เราแทบทุกรายมีความจำเป็นอยู่กับตัวที่เป็นสาเหตุให้เกี่ยวข้องกับยาและศาสนานั้น คุณพอทราบได้ภายในตัวของคุณหรือยัง เพราะโรคทางกายคุณก็เคยเป็นมาแล้ว ยาแก้โรคคุณก็เคยหามารักษาและเห็นผลเท่าที่ควร แม้ไม่หายขาด แต่บางรายก็หายขาดไม่กำเริบอีกต่อไปดังที่เห็นอยู่แล้ว โรคทางใจคือความทุกข์ทรมาน เกี่ยวกับมรสุมคุณก็เคยเห็นมา ธรรมโอสถจากหลักศาสนาคุณก็เคยนำมายับยั้งและปลอบโยนใจ ทำให้เรื่องใหญ่กลายเป็นเรื่องเล็ก และทำให้เรื่องเล็กสงบหายไปได้ด้วยอำนาจธรรมโอสถ จากคำที่อาตมาอธิบายเรื่องมนุษย์มีความจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับยาในเวลาไม่สบาย หรือยามปรกติที่ควรมีไว้สำหรับตัว และยังมีความจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับศาสนาเพื่อป้องกันและรักษาโรคทางใจอันเป็นโรคเรื้อรังมาตลอดกาลนั้น พอเข้าใจได้ไหมว่า ศาสนามีความจำเป็นต่อมวลมนุษย์เพียงไร

พอเข้าใจได้บ้างเป็นบางตอน แต่จะให้เข้าใจตลอดทั่วถึงนั้น เห็นจะยังอีกนานหรือจะตายเปล่า ๆ ก็ยังไม่แน่ใจตัวเองนัก

แม้อาตมาเองที่เป็นนักบวชซึ่งมีหน้าที่โดยเฉพาะต่อการเรียนและการปฏิบัติธรรมก็ยังไม่แน่ใจตัวเองเช่นเดียวกัน ว่าจะเรียนและปฏิบัติได้แค่ไหน อาจจะบวชเสียผ้าเหลืองและสิ้นเปลืองข้าวสุกของชาวบ้านไปเปล่า ๆ ก็ไม่รู้ เพราะทุกวันนี้ก็ยังมองไม่เห็นว่า อะไร

เป็นธรรมและอะไรเป็นโลก มันคละเคล้ากันไปหมด ใจดวงโกหกนี้มันสำคัญ มันโกหกว่าอยากไปนิพพาน ๆ แล้วมันไปไหนกันก็ไม่รู้ ในวันหนึ่ง ๆ เห็นแต่มันไปยุ่งอยู่กับเรื่องเหลวไหลมากกว่าเรื่องไปนิพพาน

เท่าที่ท่านบวชเรียนและปฏิบัติมาจนทุกวันนี้ ได้มีจุดมุ่งหมายปลายทางของใจที่ตั้งไว้บ้างหรือเปล่า

นี่หมายถึงความปรารถนาหรือ เรื่องนี้มันสำคัญอยู่ที่ความเพียร เพียงความอยากหรือความปรารถนา ใคร ๆ ก็พอคิดได้ แม้แต่คนหูหนวก คนตาบอด คนเที่ยวขอทานตามตรอก ตามถนน เขาก็ยังคิดอยากเป็นเศรษฐีมีเงินเป็นล้าน ๆ แต่ก็คงเป็นคนประเภทนั้นอยู่นั่นเอง เพราะเพียงคิดอยากเฉย ๆ แต่ตัวเขาขี้เกียจยิ่งกว่าคนตายซึ่งนอนไม่มีวันจะตื่นเสียอีก

ดิฉันต้องขอรบกวนท่านอีก ที่เรียนถามเรื่องศาสนากับคนว่า มีความจำเป็นต่อกันอย่างไร ท่านก็ได้อธิบายข้อเปรียบเทียบให้ฟังเกี่ยวกับยาแก้โรคทางกายมีความจำเป็นต่อกัน แล้วก็อธิบายถึงโรคจิตที่เป็นโรคเรื้อรังด้วยกิเลส ต้องอาศัยธรรมโอสถเข้าแก้จึงค่อยเบาและหายไปเป็นลำดับ จนหายขาด มนุษย์ทั่วโลกล้วนมีโรคประเภทเรื้อรังเต็มหัวใจ แต่ทำไมจึงไม่ค่อยเห็นสนใจกับศาสนาซึ่งเป็นแหล่งยาอันวิเศษมาใช้แก้เสียพอให้เบาบางลง เห็นแต่คนไข้ทางร่างกายหลั่งไหลเข้าไปซื้อยาในห้างร้านขายยาต่าง ๆ แทบจะไม่มียาขายให้พอกับความจำเป็นและต้องการของคนจำนวนมาก และพากันหลั่งไหลเข้าไปในโรงพยาบาลต่าง ๆ เพื่อให้หมอช่วยตรวจและรักษา จนหมอแทบไม่มีเวลาพักผ่อน ตลอดเตียงนอนก็ไม่พอกับคนไข้ซึ่งมีจำนวนมากและมีปริมาณเพิ่มขึ้นทุกวัน ทำเอาหมอและนางพยาบาลแย่ไปตาม ๆ กัน ถ้าดิฉันเป็นหมอบ้าง ก็คงอดรำคาญไม่ได้ และอดแสดงมารยาทอันไม่เหมาะสมแก่คนไข้ไม่ได้แน่ ๆ

เมืองไทยเราเกือบทั้งประเทศก็เป็นเมืองพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว พระ เณร เถร ชี ก็ล้วนเป็นคนนับถือพระพุทธศาสนากันทั้งนั้น จากนั้นก็มีประชาชนทั้งแผ่นดิน นับแต่พระมหากษัตริย์ลงมา ถึงพ่อค้า ชาวนา ตาสี ตาสา ล้วนคนนับถือพระศาสนาทั้งนั้น มีมาก

กว่าคนไข้เข้าไปสู่โรงพยาบาลเป็นไหน ๆ แล้วจะเอาอะไรอีก นักบวชมี พระ เณร ชี ตาปะขาว รวมกันแล้วมีจำนวนมากมาย ล้วนแต่มีผู้อุปัฏฐากดูแลด้วยปัจจัยสี่ตลอดกาล ไม่ได้รับความอดอยากขาดแคลนก็เพราะทายก อุบาสก อุบาสิกา ช่วยทะนุบำรุงเสมอมา ทำไมว่าคนสนใจศาสนามีน้อย ไม่ใช่นับเอาเพียงเราคนเดียวหรือ จึงว่ามีน้อยนัก โปรดนับคนอื่นเข้าด้วย อาตมาและพระเณรที่เป็นลูกศิษย์อยู่ในป่าบ้านตาด ก็โปรดนับเข้าด้วย คุณจะได้เห็นคนสนใจและนับถือศาสนาอย่างหนาตาอุ่นใจขึ้นเป็นลำดับเสียบ้าง

ที่เรียนถามเช่นนั้น ก็เพราะไม่ค่อยเห็นประชาชน ชั้น และเพศต่าง ๆ เข้าวัดเพื่อฟังธรรมจำศีลในวันพระวันโกนตามปกติเหมือนเมื่อสมัยก่อน ๆ เห็นแต่พระ เณร เถร ชี ซึ่งมีอยู่ภายในวัด และอุบาสกอุบาสิกาแก่หง่อมเต็มทีแล้วเดินงกเงิ่นด้วยอาการอิดโรยเข้าไปวัด ทั้งหูตาแข้งขาอะไร ๆ ก็ชักจะใช้งานไม่ได้แล้ว เวลาพระให้ศีลและแสดงธรรมก็เกรงจะไม่ได้ยินชัดถ้อยชัดคำ จะมีทางแก้ไขอย่างไร

การแก้ไขคนแก่ให้กลับเป็นคนหนุ่ม และแก้ไขคนหนุ่มให้กลายเป็นคนแก่นั้นไม่มีธรรมเนียมนิยมกัน ทั้งเป็นอฐานะ คือสุดวิสัยที่จะทำได้ อาตมาไม่มีหนทางแก้ไข แต่การแก้ไขเปลี่ยนแปลงความรู้ความเห็นและความประพฤติที่เป็นไปในทางผิด ให้กลับเป็นไปในทางถูกด้วยการอบรมสั่งสอนนั้น พอมีทางทำได้ ถ้ามีผู้สนใจใคร่ฟังและพอใจปฏิบัติตามเพื่อความเป็นคนดี

ที่เรียนขอความเห็นจากท่าน ก็หมายถึงความประพฤตินี้เอง เพื่อฐานะทางด้านจิตใจจะได้ดีขึ้นกว่าเท่าที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ ส่วนการเปลี่ยนแปลงรูปโฉมนั้น สำหรับตัวดิฉันเองทุกวันนี้หมดเยื่อใยเสียแล้ว ไม่มีความสนใจใยดีกับเครื่องและห้องเสริมสวยเสริมงามอะไรเลย ส่วนคนอื่น ๆ นั้นขอยกให้เป็นเรื่องของเขาไป ที่มีห่วงอยู่มากเวลานี้ก็คือศีลธรรมประจำใจ กลัวจะไม่ถึงจุดที่มุ่งหวัง จึงได้รีบมาศึกษาไต่ถามครูอาจารย์หลายท่าน เพื่อท่านจะได้ช่วยชี้อุบายต่าง ๆ พอเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในเวลาจวนตัว และความอยู่สบายใจในยามปรกติ เวลาว่าง ๆ ก็หัดทำภาวนาที่บ้าน มีโอกาสก็ไปทำที่วัด เมื่อเกิดความสงสัยก็กราบนมัสการเรียนถามพระท่าน อุตส่าห์ทำไปไม่ว่าจะยากหรือง่าย เพราะเป็นกิจจำเป็นสำหรับตัว

เวลาทำภาวนา ไม่ว่าในบ้านหรือในวัด ผลเป็นอย่างไรบ้าง และคุณเคยทำมานานเท่าไร

สาธุ ขอเรียนตามจริง พระเมตตาโปรดปรานีคนโง่ บางวันใจสงบเย็นเห็นผลเป็นสุข เกิดความอัศจรรย์ใจเกินคาดหมาย อยากให้ใจเป็นอยู่อย่างนั้นตลอดกัปกัลป์ แต่อนิจจัง เจ้าพระคุณ ไม่ฟังเสียงใคร พอแก่กาลแล้วก็ถอนขึ้นมาเสีย สิ่งที่ยังเหลืออยู่ คือ ความเสียดายจิตดวงนั้น และเสียดายเอามากจนเกิดความเสียใจและน้อยใจว่าเรามีบุญวาสนาน้อย ได้จิตดวงวิเศษเพียงชั่วขณะก็หลุดหายไปเสีย พยายามตั้งต้นทำใหม่ บางครั้งจิตก็รวมสงบลงได้ดังใจหวัง บางครั้งไม่สงบถึงขนาดเท่าที่เคยเป็น แต่บางครั้งไม่ยอมสงบเอาเลย ทั้ง ๆ ที่ทำภาวนาแบบเก่ามิได้มีการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใดเลย แต่จิตทำไมเปลี่ยนแปลงตัวเองให้เป็นต่าง ๆ ได้อย่างนั้น โดยที่บางครั้งสงบลงอย่างละเอียดสุขุมมาก บางครั้งสงบอย่างอ่อน ๆ แต่บางครั้งไม่ยอมสงบโดยประการทั้งปวง นอกจากไม่ยอมสงบเลยแล้ว ยังเตรียมตั้งค่ายต่อสู้เราอีกด้วย บางวันสู้มันไม่ได้กลุ้มใจล้มนอนลง ปล่อยน้ำตาไหลจนหมอนเปียกก็มี ทำไมจิตจึงมีมายามากอย่างนั้น

จิตไม่มีมายา โปรดอย่าไปหาเรื่องใส่จิต เดี๋ยวจะไม่มีที่พึ่ง ยิ่งจะแย่ไปอีก

ถ้าเช่นนั้น อะไรเล่ามีมายา ทำให้เกิดความทุกข์ร้อนขนาดนั้น

มายาทั้งสิ้นมันเป็นเรื่องของกิเลสทั้งนั้น ที่รบกวนใจไม่ให้อยู่ได้ด้วยความสงบสุข โปรดพยายามกำจัดตัวมายาออกจากใจให้ได้ ด้วยความเพียรพยายามดังที่คุณเคยใช้ได้ผลมาแล้ว อย่าปล่อยวางอุบายวิธีที่เคยทำมาและทิ้งไว้ แล้วไปคว้าเอาความกลุ้มใจน้ำตาไหลมาแทนที่ ผลจะกลายเป็นว่า ภาวนาเพื่อสั่งสมทุกข์โดยไม่รู้สึกตัว แบบนี้ไม่เคยมีนักปราชญ์ท่านใดนำมาใช้ ถ้าเราจะเป็นนักต่อสู้ ที่มีเหตุผล ตามเสด็จพระพุทธเจ้าจริง ๆ ก็จงจับต้นเหตุที่เคยได้รับผลมาแล้วบำเพ็ญต่อไป อย่าไปแสดงความดีใจ เสียใจ กับสิ่งที่เกิด ๆ ดับ ๆ ซึ่งเป็นเพียงมายา คุณทำภาวนาที่เคยได้ผลมาแล้วนั้น คุณภาวนาด้วยธรรมบทใดเป็นประจำ

ดิฉันชอบบท "พุทโธ" เป็นคำบริกรรมตลอดมาจนบัดนี้ ไม่เคยลดละเพราะเวลานำธรรมบทนี้มาบริกรรม ใจรู้สึกว่าโล่งสบาย และได้รับผลเป็นความสงบสุข นอกจากบางครั้งที่เรียนแล้วเท่านั้น

นั่น แสดงว่าธรรมที่นำมาบริกรรมถูกกับจริตของเรา ถ้าเป็นยาก็แสดงว่าถูกกับโรคแล้ว โปรดรักษาโรคด้วยยานี้ติดต่อกันจนหาย ถ้าโรคมีอาการยักย้ายเปลี่ยนแปลงซึ่งควรจะเปลี่ยนยาไปตาม นั่นก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่เจ้าตัวหรือนายแพทย์จะหาวิธีแก้ไขไปตามโรคที่จะเหมาะกับยา จนโรคถูกกับยาและหายขาด เพราะโรคมีมากและมีชนิดต่าง ๆ ซึ่งเกิดกับบุคคลเป็นราย ๆ ไป ยาแก้โรคจะมีเพียงขนานเดียวย่อมไม่ทันกับโรค ฉะนั้นหมอผู้ฉลาดต้องผลิตยาขึ้นหลายขนานเพื่อทันกับโรคชนิดต่าง ๆ ของมนุษย์และสัตว์ที่มีจำนวนมาก โลกที่พออยู่กันได้ไม่ตายเพราะโรคนานาชนิดเบียดเบียนและทำลาย ก็เนื่องจากยามีมากพอต้านทานกันได้

ธรรมก็ย่อมมีมาก เพื่อให้เหมาะกับจริตนิสัยของบุคคลเป็นราย ๆ ไปและมีโรคเรื้อรังทางจิตชนิดต่าง ๆ กัน ผู้มีนิสัยหนักไปในทางใดก็นำธรรมที่ตรงกับจริตมาบำบัดรักษากันเป็นระยะ ๆ ไป การทำภาวนา ถ้าจิตก้าวหรือเปลี่ยนสภาพความรู้สึกขึ้นสู่ความละเอียดเกี่ยวกับด้านปัญญา ก็จำต้องเปลี่ยนอารมณ์แห่งธรรมไปตามความเหมาะสมของปัญญาที่ต้องการความแยบคายเป็นลำดับ ถ้าเป็นสมาธิไม่ว่าสมาธิประเภทใด จะใช้บทธรรมเครื่องกล่อมใจให้สงบตามที่เคยใช้มาแล้วก็ไม่มีขัดข้อง เช่นผู้เคยใช้บทพุทโธก็ใช้อยู่ตามเดิมในเวลาต้องการพักจิตเข้าสู่ความสงบ

อาตมาขอเรียนคุณให้ทราบในแง่ที่ควรคิดและยึดไว้เพื่อเป็นหลักปฏิบัติต่อไป คือขณะที่ทำภาวนาเห็นผลเป็นความสงบสุขในเวลานั้นแล้ว คราวทำในวาระต่อไป โปรดอย่าส่งจิตไปยึดในผลที่เคยปรากฏแล้วในอดีต แต่ให้ทำความรู้และสติไว้กับบทธรรมที่บริกรรมในขณะนั้นเท่านั้น การทำเช่นนี้เรียกว่าบำรุงต้นเหตุเพื่อให้เกิดผลโดยถูกต้อง ส่วนผลมีความสงบเป็นต้นจะปรากฏขึ้นมาเองโดยไม่ต้องไปคาดหมาย และทุกครั้งที่ทำภาวนาให้ทำ

ความสนใจอยู่กับบทบริกรรมเท่านั้นไม่ส่งใจไปอื่น บทบริกรรมพุทโธ ที่ผู้นำมาใช้จึงให้กลมกลืนกันกับจิต มีสติควบคุมไม่ให้เผลอ เมื่อจิตกับคำบริกรรมมีความสืบเนื่องกันอยู่ในขณะภาวนาไม่ขาดระยะ ผลคือความสงบมากน้อยจะแสดงขึ้นมาเป็นลำดับจนถึงความสงบอันละเอียดยิ่งและพักอยู่ได้เป็นเวลานาน ๆ แม้ถอนขึ้นมาแล้วก็ได้รับความเบิกบานใจ ที่เคยตำหนิตนว่าเป็นคนมีบุญวาสนาน้อยและอาภัพก็จะค่อยหมดไป

ท่านอธิบายตอนจิตไปยึดผลซึ่งเป็นอารมณ์อดีตล่วงไปแล้ว ในขณะนั่งภาวนานั้นมาถูกตัวดิฉันเองที่เคยเป็นเช่นนั้นมานานแล้ว เวลาปรกติไปคิดเสียดายอยากได้จิตดวงนั้นมาครองอยู่ตลอดไป เพราะเป็นจิตที่สุกใสและสงบเยือกเย็นมาก ยิ่งเวลานั่งภาวนาก็ยิ่งคิดถึงมาก อยากให้จิตเป็นเช่นนั้นอย่างรวดเร็วทันใจ แต่แทนที่จิตจะเป็นเช่นนั้นยิ่งกลับรุ่มร้อนขึ้นมา ผลสุดท้ายของการนั่งภาวนาเลยกลายเป็นว่านั่งกลุ้มใจและน้อยใจให้ตัวเอง จากนั้นนอนกลุ้มใจน้ำตาไหลแบบไม่เป็นท่า ทีนี้ได้รับชี้แจงจากท่านแล้ว ใจรู้สึกโล่งสบาย ต่อไปดิฉันจะต้องทำอย่างที่ท่านอธิบายให้ฟัง จิตของดิฉันคงจะลงได้เร็ว และง่ายกว่าแต่ก่อนแน่นะคะ

พูดกันยังไม่ขาดคำก็มายึดอีกแล้ว ถ้าเป็นเช่นที่ว่านี้จิตจะก้าวไปถึงไหนได้เล่า เดี๋ยวไปยึดความสวยที่ผ่านมาเดี๋ยวมายึดคำพูดของอาตมา เวลานั่งภาวนาก็จะมีแต่อารมณ์เหล่านี้ไปรวมอยู่ที่ใจ ว่าอาตมาสอนอย่างนั้น อาตมาว่าอย่างนี้ อาตมาไม่ให้ไปยึดอารมณ์อดีต อาตมาให้ถืออารมณ์ปัจจุบันคือคำบริกรรมอย่างเดียว สิ่งที่กล่าวมาเหล่านี้และจะกลายมาเป็นอารมณ์ของจิตในเวลาภาวนา ฟังอาการที่ถามเพื่อขอเอาคะแนนทั้ง ๆ ที่ยังไม่ได้ลงมือทำก็พอจะทราบได้ว่า ผู้ถามกำลังจะสั่งสมอารมณ์เพื่อทำการรบกวนตัวเองขณะที่ทำการภาวนาในวาระต่อไปอีกแน่นอน ขออภัยคุณรู้สึกจะใจร้อนไป แต่ใช้หุงต้มอะไรไม่สุก โปรดทำใจเย็น ๆ เพื่อเหตุผลที่คุณจะทำงานต่อไป คนเราถ้าใจร้อนนัก ใจเย็นนัก โดยไม่มีเหตุผลพาให้เป็นไปย่อมผิดหลักหรือผิดทางและยังสู้น้ำแข็งและไฟก็ไม่ได้ เพราะสิ่งเหล่านี้นำไปทำประโยชน์ได้ แต่คนที่มีนิสัยใจเย็นจนจืดชืดมักเป็นคนเกียจคร้าน ทำงานคอยแต่จะเอารัดเอาเปรียบเพื่อนฝูงใครก็เบื่อไม่อยากคบเป็นเพื่อนร่วมงาน คนที่มีนิสัยใจร้อนมากมักเป็นไฟเผาตัวและผู้เกี่ยวข้อง

แต่คนที่มีใจเย็นและร้อนไปตามเหตุผล โดยพิจารณาไตร่ตรองอย่างละเอียดถี่ถ้วนแล้วเป็นผู้ทำประโยชน์ได้ดีไม่ค่อยผิดพลาดและกระทบกระเทือนคนอื่นง่าย ๆ ท่านเรียกคนประเภทนั้นว่าคนสุขุม ใคร ๆ ก็ชอบคบ ถ้าเป็นนักบวชก็เป็นผู้ทรงเหตุทรงผลได้ดี วินิจฉัยเรื่องราวได้ดีและเป็นธรรมไม่ลำเอียง ให้เหตุผลและแนะนำอย่างมีหลักมีเกณฑ์ละเอียดลออ พระเณรมีความเคารพเลื่อมใส ถ้าเป็นผู้ใหญ่ทางฆราวาส ก็ปกครองคนได้ดี เป็นที่เคารพนับถือของผู้น้อยและประชาชนทั่วไป ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้โดยอาศัยตำแหน่งหน้าที่และอำนาจ ผู้น้อยเข้ามาอาศัยพึ่งร่มเงาก็อำนวยความสะดวกให้ด้วยความเมตตาสงสารราวกับลูก ๆ เข้ามาออดอ้อน รุ่นราวคราวเดียวแต่ตำแหน่งหน้าที่ต่ำกว่าเข้ามาอาศัย ก็ให้ความสนิทสนมและช่วยเหลืออย่างเป็นธรรม ไม่เย่อหยิ่งเพราะอาศัยตำแหน่งหน้าที่ ที่ตนกำลังคุมอำนาจอยู่ กับผู้ใหญ่กว่าโดยตำแหน่งหน้าที่ก็แสดงความเคารพเสมอต้นเสมอปลาย ไม่ทำแบบหน้าไหว้-หลังหลอก ถ้าเป็นแม่บ้านก็ไม่ชอบบ่นอุบอิบจู้จี้จนคนในบ้านและลูก ๆ เขาเบื่อไม่ชอบฟังแม่ขี้บ่น นี่คือคุณค่าของใจที่มีเหตุผล ไม่ร้อนและเย็นจนเลยขอบเขต คือเหตุผลอันเป็นความพอดี สามารถปฏิบัติหน้าที่ให้ลุล่วงไปได้ด้วยความสม่ำเสมอ ไม่ผาดโผนโลดเต้น ไม่เป็นคนผลุบ ๆ โผล่ ๆ แบบคนตกน้ำจวนจะขาดใจ งานภาวนาของคุณและงานอื่น ๆ ก็โปรดเพียรพยายามไปจนกว่าจะสำเร็จด้วยความมีเหตุผลเป็นเครื่องสนับสนุน อย่าให้เป็นท่านองคนตกน้ำ เวลานั่งภาวนาเห็นจิตสงบก็เพลินจนตัวลอย และโฆษณาให้คนอื่นเห็นความอัศจรรย์ของตนซึ่งกำลังแสดงอยู่บ้าง เวลาจิตไม่สงบตามใจหวังก็นั่งเสียใจนอนคิดนอนบ่นกลุ้มใจน้ำตาไหลบ้าง นั่นท่านเรียกว่าภาวนาแบบคนไม่เคยดูภาพยนตร์ พอถึงบทรักก็รักจนหมดสติ พอถึงบทโศกก็โศกจนสลบไสลใจจะขาดในโรงภาพยนตร์ ถึงบทสนุกก็สนุกจนตัวลอยไม่มีสติอยู่กับตัว ถึงบทกลัวก็กลัวจนตัวสั่นไม่ได้สติ เหมือนแกะกลัวหมาป่า ถึงบทกล้าก็กล้าจนออกโรงโขยงเขยง แสดงตัวเป็นนักรบตบมือ ถึงกับปล่อยภรรยาทออกมาแบบคนในโรงภาพยนตร์ทนดูไม่ได้ แตกตื่นหนีกันหมด พอกลับได้สติคืนมาเกิดความเสียใจร้องไห้ กลายเป็นเรื่องหมดสติไปอีก จนคนเขาเรียกว่าบ้าสองซ้อน สรุปความแล้วคนไม่มีสติเครื่องคุ้มกันย่อมเป็นผลเสียหายแก่ตนทุกระยะ ฉะนั้น ผู้เป็นพุทธบริษัทของพระพุทธเจ้าผู้จอมปราชญ์จึงควรวางตนต่อเหตุการณ์อย่างสม่ำเสมอ จะจัดว่าเป็นผู้รอบคอบในสิ่งเกี่ยวข้องได้ดี

ยิ่งการอบรมจิตโดยทางสมาธิภาวนาด้วยแล้ว ก็ยิ่งต้องการความรอบคอบและหนักแน่นต่อธุระหน้าที่ของตนในเวลาเช่นนั้นมากขึ้น ไม่ปล่อยจิตส่งออกไปคาดหมายมรรคผลนิพพาน ให้เลยจุดที่กำลังทำซึ่งเป็นทางเดินเพื่อมรรคผลนิพพานอยู่แล้ว โดยถือความจำเป็นอยู่กับจุดที่ทำนั้น จิตจะค่อยเลื่อนฐานะขึ้นสู่ความละเอียดเป็นลำดับและบรรลุถึงจุดที่หมายไปเอง เช่นเดียวกับการเดินทางไปสู่จุดที่หมาย ย่อมถือเส้นทางที่กำลังก้าวเดินเป็นสำคัญกว่าการคาดหมาย ตั้งหน้าเดินไม่ลดละย่อมถึงจุดที่ต้องไปเอง ฉะนั้น เท่าที่อธิบายมาหวังว่าคุณคงจะพอเข้าใจ และยึดเป็นหลักปฏิบัติต่อไปได้

ขอบพระคุณมาก เวลาฟังท่านอธิบาย ใจรู้สึกเพลินลืมเวล่ำเวลา ประหนึ่งมองเห็นมรรคผลนิพพานอยู่ชั่วมือเอื้อม แต่เวลาปฏิบัติ สิ่งที่จะคอยฉุดลากใจไปนั้น มันกลับอยู่ใกล้ชิดกับตัวยิ่งกว่านั้นเสียอีก แต่จะอย่างไรก็ตาม เท่าที่ได้ฟังอย่างสมใจวันนี้ รู้สึกได้เป็นคติหลายข้อซึ่งโดยมากก็มาได้แก่ตัวของดิฉันเองในส่วนที่ถูกตำหนิ คือการคาดผลดิฉันมักเป็นคนชิงสุกก่อนห่าม การทำอะไรขาดความพิจารณา ดิฉันมักเป็นคนอ่อนต่อเหตุผล บางทีลูกเขายังต่อว่าดิฉันว่าคุณแม่นี้หัวโบราณจริง ๆ ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัยเขาบ้างเลย ในข้อนี้ก็เป็นความสงสัยซึ่งจำต้องขอรบกวนเวลาท่านอีก ท่านจะพอมีเวลาเหลืออยู่อีกบ้างไหมคะ

โปรดเล่าเรื่องให้อาตมาฟังบ้าง รู้สึกสงสัยและอยากฟัง เรื่องเวล่ำเวลาเอาไว้ตอนจบเรื่องแล้วค่อยพูดกัน คำว่า หัวโบราณ นั้นหมายความว่าอย่างไร อาตมาไม่ค่อยทราบเกี่ยวกับคำว่าหัวโบราณ และยังมีหัวอะไรอีกโปรดอธิบายให้ฟังครบทุกหัวด้วย เท่าที่เคยทราบมาบ้าง ก็แต่หัวคน หัวผี หัวไม้ หัวแข็ง หัวอ่อน หัวดี หัวไม่ดี ที่เขาใช้คำย่อ ๆ โดยตัดคำว่า คน อยู่หน้าออกเสีย เช่น คนหัวดี เป็นต้น ถ้าจะพออธิบายให้ฟังได้ อาตมาก็อยากฟัง จะมีส่วนเสียหายแทรกอยู่ด้วยไหม ถ้าจะไม่เกิดประโยชน์ก็กรุณาระงับไว้ก่อนก็ได้ เท่าที่อยากฟังก็อยากไปตามภาษาของคนไม่รู้ก็อยากรู้ แต่ไม่ทราบความผิดถูก ดี–ชั่วประการใด

จะผิดถูกประการใด ดิฉันก็นำคำระหว่างแม่กับลูกพูดกันมาเล่าให้ท่านฟังเท่านั้น ดิฉันไม่มีความรู้ความฉลาดพอจะนำเรื่องของคนอื่นมาเทียบเคียงกับเรื่องส่วนตัว ซึ่งเป็นเรื่องของแม่ ๆ ลูก ๆ อะไรเลย คือลูกเขาว่าดิฉันเป็นคนหัวโบราณเกินไปจนกลายเป็นคนครึ หรือล้าสมัยทำนองนี้ เขาอยากให้แม่ดัดแปลงหัวเสียใหม่จะได้เข้ากับสังคมของโลกเขาได้บ้าง ถึงจะล้าก็คงพอมองเห็นกันได้แว็บ ๆ บ้าง ย่านกลางทุ่งอยุธยากว้าง ๆ ไม่เช่นนั้นก็เต็มที่ มองหาใครไม่เจอ ไม่ว่าแต่จะมองหาคนอื่น ๆ แม้แต่จะมองหาลูกในบ้านเดียวกันก็จะไม่เจอ อีกเพราะหัวมันอยู่ห่างไกลกันมาก ลูกเขาว่าให้ดิฉันอย่างนี้

คำที่เขาว่า "เกินไป" นั้นรู้สึกจะมีส่วนที่น่าคิดอยู่ เพราะทุกสิ่งที่เกินพอดีแล้ว โลกถือว่าเกินไป เช่น บ้านสูงเกินไป ต่ำเกินไป คนขาวเกินไป ดำเกินไป คนสูงเกินไป ต่ำเกินไป อาหารเผ็ดเกินไป เค็มเกินไป สิ่งที่เกินไปนั้น ไม่ว่าอะไร โลกถือกันว่าเลยขอบเขตแห่งความพอดีทั้งนั้น ใช้การอะไรไม่ค่อยจะได้ดี สิ่งที่เกินไปนั้นเป็นสิ่งกีดขวางความพอดีที่โลกและธรรมนิยมใช้กันมาแต่ดึกดำบรรพ์ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงประกาศธรรมลงในทางสายกลางเรียกว่า "มัชฌิมา" ซึ่งแปลว่าท่ามกลาง คือความพอดี ถ้าเป็นอาหารก็มีรสพอดี ถ้าเป็นคน ก็คือคนพอดี บ้านพอดี เสื้อพอดี กางเกงพอดี ทุก ๆ สิ่งลงในความพอดีแล้วเป็นอันใช้ได้ดี ทั้งงามตา งามใจ การที่เราจะไปตำหนิลูกว่าพูดผิดเสียทีเดียวยังไม่ชอบนัก เราคงมีส่วนที่ควรตำหนิอยู่บ้างเป็นแน่ จากหัวโบราณจนเกินไป คำว่าโบราณนี้มีความหมายอย่างไร และกว้างแคบแค่ไหน

คำว่า โบราณ เท่าที่ทราบมาจากคุณพ่อคุณแม่ และคนเก่าแก่ที่เล่าให้ฟังว่า ถ้าเป็นสิ่งของก็เป็นสมบัติเก่าแก่ที่ ปู่ ย่า ตา ทวด มอบให้เป็นมรดกต่อ ๆ กันมาถึงพวกเรารุ่นหลัง ท่านเรียกสิ่งนั้นว่าของโบราณหรือวัตถุโบราณ เช่น พระพุทธรูปสมัยโบราณเป็นต้น ถ้าเป็นคนก็คือคนเก่าแก่ที่ล่วงลับไปแล้วหลาย ๆ ชั่วคน ท่านเรียกคนเช่นนั้นว่าคนโบราณ ถ้าเป็นความคิดความเห็นเกี่ยวกับการทำมาหาเลี้ยงชีพ การปลูกบ้านสร้างเรือน การปกครองบ้านเมือง การนุ่งห่ม ตลอดขนบธรรมเนียมประเพณีที่คนโบราณคิดขึ้นแล้วพากันดำเนินสืบ ๆ กันมาท่านเรียกว่าหัวโบราณ จะถูกหรือผิดดิฉันเคยจำมาอย่างนี้

นี่ตามความเข้าใจของคุณคิดว่าที่โบราณพาคิดพาทำมานั้น ยังคงที่ดีอยู่ทั้งวิธีการและคุณภาพของสิ่งนั้น ๆ ซึ่งควรจะนำมาใช้ได้ทุก ๆ อย่างและทุก ๆ โอกาสมีไหม และที่ควรจะดัดแปลงแก้ไขเสียบ้างเพื่อให้เหมาะสมกับกาลสถานที่และความนิยม ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมอตามกฎอนิจจังมีไหม และที่ควรจะปล่อยให้ผ่านไปตามกาลสมัย เพราะคุณภาพไม่ดีและขาดความนิยมมีไหม หรือเข้าใจว่าสิ่งเหล่านั้นยังคงที่ดีอยู่ ไม่ควรแก้ไขดัดแปลงโดยประการทั้งปวง

ดิฉันพอทราบได้ในสิ่งที่ควรหรือไม่ควร ไม่ว่าจะเป็นโบราณหรือปัจจุบันเพราะของใหม่กับของเก่ามันอยู่ด้วยกัน เช่น คนแก่ ๆ จนหลังค่อมกับเด็ก ๆ เพิ่งคลอดเป็นต้น ก็อยู่ด้วยกัน ซ้ำยายแก่ ๆ ยังกลับเลี้ยงดูหลานน้อยเสียอีก

แล้วคุณยังมีข้อข้องใจอะไรบ้าง ระหว่างของเก่ากับของใหม่ที่คละเคล้ากันอยู่ตลอดมา อาตมาไม่เห็นมีอะไรจะพอให้เกิดเป็นปัญหา เพราะทั้งของเก่าและของใหม่มันมีทางจะอำนวยประโยชน์ให้แก่ผู้ที่รู้จักใช้ได้เสมอกัน เว้นแต่คนหัวรั้นที่ไม่ยอมรับฟังเหตุผลใด ๆ ทั้งนั้น จะเป็นคนขวางโลกยิ่งกว่าหัวโบราณและหัวอะไรเป็นไหน ๆ โปรดระวังหัวประเภทนี้ให้มากยิ่งกว่าหัวอื่นใด เท่าที่พิจารณาแล้วของเก่ากับของใหม่ โดยนับความคิดเห็นเข้าด้วยและคนเก่ากับคนใหม่มันมีส่วนดีและส่วนชั่วด้วยกัน เพราะเป็นคนมีกิเลสความเห็นแก่ตัวเหมือนกัน สิ่งที่เกิดจากคนประเภทดังกล่าวคิดอ่านและทำขึ้น จึงควรพิจารณาให้ดีเสียก่อนแล้วค่อยตัดสินใจลงไป ถ้าเราเป็นคนรอบคอบเสียเท่านั้น จะเป็นหัวอะไรคิดขึ้นทำขึ้นก็ไม่สู้เป็นปัญหาให้ก่อความยุ่งยากและกวนสมองนัก สิ่งต่าง ๆ กลับจะช่วยให้ความสะดวกและเหมาะสมแก่เรามากขึ้น ที่สำคัญก็คือตัวเราคนหนึ่งซึ่งควรนับเข้าในจำนวนสิ่งดังกล่าวทั้งเก่าและใหม่ ถ้าไปมองแต่ข้างนอกว่าสิ่งนั้นดีสิ่งนี้ไม่ดี สิ่งนั้นเป็นของเก่า สิ่งนี้เป็นของใหม่ คนนั้นดี คนนี้ไม่ดี ข้าราชการคนที่ย้ายไปนั้นดี คนนี้มาแทนแย่มาก สามีคนที่ตายไปแล้วนั้นเต็มที่ คนนี้เข้ามาแทนอบอุ่น ภรรยาคนนี้แสนเอาใจยาก คนที่จากไปนั้นแสนดี คนใช้ในบ้านคนนี้เต็มทีไว้ใจอะไรไม่ได้ คนก่อนนั้นแสนดี แต่เขาหนีไปเสียอะไรเหล่านี้ จนลืมมองข้างในคือตัวเอง ผลที่ได้รับจากการติชมก็คือความยุ่งยากใจตลอดเวลาหาที่แก้ไขและ

ปลงวางไม่ได้ ความจริงแล้วตัวเรายังมีส่วนเสียอยู่ด้วยที่ไปเที่ยวเก็บเอาเรื่องของคนอื่นมาแบกหามให้หนักใจยิ่งกว่าภูเขาเสียอีก ที่ควรยกตัวเราขึ้นเป็นเป้าหมายก็เพื่อการพิจารณาความผิดถูกของตัวว่า นับแต่วันเราเกิดมาก็เป็นเวลาหลายปี คราวเป็นเด็กเรามีความรู้ความเห็นและความประพฤติผิดถูกอย่างไรบ้าง ก้าวขึ้นมาขั้นเป็นหนุ่มเป็นสาวเรามีความรู้ความเห็นความประพฤติผิดถูกอย่างไรบ้าง บัดนี้ เรามีความรู้ความฉลาดและความประพฤติตัวอย่างไรบ้าง ต่อไปนี้เราจะดัดแปลงแก้ไขความคิดเห็นต่าง ๆ ตลอดความประพฤติอันดีงามแก่ตนอย่างไรบ้าง ขณะนี้จิตของเราเย็นหรือร้อน ถ้ามีความเย็นเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว จะพยายามอบรมส่งเสริมอย่างไรต่อไปใจถึงจะได้รับความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ถ้าใจเราร้อน จะพยายามแก้ไขอย่างไร ถึงจะหายพยศลดความชั่วที่ทำให้ร้อนลงได้บ้าง ถึงวาระสุดท้ายของชีวิตเราจะตั้งจิตไว้อย่างไร จึงจะมีหลักยึดไม่ส่ายหน้าส่ายหลังจนลืมตัวและคว้ายึดในทางผิด ถ้าเราตั้งตัวไม่ได้แต่บัดนี้โดยเชื่อความสามารถของจิตไม่ได้ ไม่ว่าเราจะตายในสถานที่และเวลาใด เราก็คือคนที่เสียท่าเสียทีอยู่โดยดี ถ้าจิตไม่ดีและกลายเป็นกองเพลิงอยู่ในตัวของมันแล้ว เราจะหาความสุขความรุ่งเรืองมาจากโลกไหนไม่มีทางเจอได้ เมื่อเทียบคนที่มีจิตรุ่มร้อนด้วยกิเลสประเภทต่าง ๆ เข้าครอบงำแล้วก็ไม่ผิดอะไรกับบุคคลที่กำลังเจ็บหนัก จะไปอยู่ในสถานที่ใดที่มีหมอผู้ฉลาดคอยเอาใจใส่ดูแลรักษาอยู่ตลอดเวลา โดยไม่เลือกว่าเป็นโรงพยาบาลหรือเป็นปราสาทร้อยชั้นที่เต็มไปด้วยสิ่งบำเรอความสุขอยู่ตลอดกาลก็ตาม เขาก็คือคนที่เจ็บหนักและมีทุกข์มากอยู่ตลอดเวลานั่นเอง โปรดอย่าเข้าใจว่า โลกนี้ไม่ดีหาความสุขไม่ได้ โลกหน้าจะดีมีความสุขโดยไม่สนใจบำเพ็ญความดี ถ้าเป็นได้เช่นนั้นพระพุทธเจ้าก็ทรงหมดภาระห่วงใยในการสั่งสอนสัตว์โลกให้เป็นคนดี โลกก็หมดกังวลที่จะรับเอาธรรมมาฝึกหัดอบรมตนเพื่อเป็นคนดีในปัจจุบันและอนาคตเพราะความสุขและความสมหวังรอคอยมนุษย์อยู่ข้างหน้าโน้นแล้ว เพื่อความประจักษ์พยานในโลกมนุษย์เรานี้แล ไม่ต้องคาดคะเนไปโลกอื่นเช่นคนจน ๆ ไปรับจ้างทำงานให้คนรวย ๆ มีเงินเป็นล้าน ๆ คนรับจ้างที่อาศัยเขาอยู่ ก็คือเขาผู้จน ๆ อยู่นั่นแล จะแปรรูปเป็นคนรวยไปไม่ได้ ถ้าเขาไม่สามารถทำได้เอง ๆ

ผมมาหาท่านวันนี้ จุดประสงค์อยากเรียนถามข้อข้องใจบางอย่าง หากเป็นการไม่บังควร กรุณาท่านเตือนผมด้วย ผมขอเริ่มเรื่องเลยทีเดียว คือ บางคนพูดว่า มรรคผลนิพพานไม่มี แต่บางคนก็ว่า มรรคผลนิพพานมีอยู่ ขอให้ปฏิบัติไปเถอะ ดังนี้ไม่ทราบว่าจะให้เชื่อทางไหนดี เลยตัดสินใจไม่ลงสนิทได้ว่าจะควรเชื่อและยึดถือทางไหนดี ขอความกรุณาท่านวินิจฉัยและตัดสินให้ด้วย หวังว่าช่วยโปรดสัตว์ผู้โง่เอาบุญ

เท่าที่ฟังเขาพูดแล้วต่างคนต่างถูกไม่มีข้อแย้งเขา เพราะถ้าไม่มีผู้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า มรรคก็ไม่มี ผลก็ไม่เกิด นิพพานก็ไม่ปรากฏ ถ้ามีผู้ปฏิบัติตาม มรรคผลนิพพานก็มีเพราะธรรมทั้งสามนี้เกี่ยวเนื่องกัน อาตมาเองก็ไม่ได้เป็นเจ้าของของมรรคผลนิพพานแต่ผู้เดียว พอจะหยิบยื่นให้คนนั้นและกีดกันคนนี้ เพราะพระพุทธเจ้าทรงสอนสัตว์โลกก็เพื่อความดี มีมรรคผลนิพพานเป็นจุดสุดยอด ด้วยหลักแหล่ง นิยยานิกธรรมทั้งมวล มิได้ทรงแสดงไว้ด้วยความแตกแยกระหว่างมรรคคือข้อปฏิบัติ กับ ผลอันจะพึงได้รับไม่ลงรอยกัน พระองค์สอนให้ดำเนินเหตุเพื่อผลทั้งนั้น ไม่เคยสั่งสอนเหตุเพื่อความล้มละลายแห่งผลเลย ฉะนั้น ธรรมที่ประกาศสอนไว้จึงเพื่อมรรคผลนิพพานโดยสมบูรณ์ เพราะพระพุทธเจ้าไม่ใช่ศาสดาป่าเถื่อน พอจะทรงสั่งสอนสัตว์โลกแบบสุ่มเดา คุณควรจะไปถามผู้ที่พูดว่ามรรคผลนิพพานไม่มีให้ละเอียดถี่ถ้วนก่อน เพราะคำที่เขาพูดว่ามรรคผลนิพพานไม่มีนั้นเป็นคำกลาง ๆ อาจจะขึ้นอยู่กับผู้ปฏิบัติไม่ตามมรรค ผลจึงไม่มีก็ได้ เพราะมรรคผลนิพพานไม่ใช่เป็นธรรมที่จะเกิดขึ้นอย่างปราศจากผู้บำเพ็ญเหตุอันเป็นแดนเกิดของผลไว้ก่อน แต่ผู้บอกว่ามรรคผลนิพพานยังมีอยู่จงปฏิบัติไปเถอะ นั้น หมายถึงผู้ปฏิบัติตามสวากขาตธรรมจะต้องได้รับผลตอบแทนตามหลักธรรมที่แสดงไว้ ความจริงก็เป็นไปตามที่คนทั้งสองบอกคุณแล้วนั่นแล ไม่ปรากฏว่าเป็นปัญหาที่น่าสงสัยอะไรนัก ทั้งนี้ ไม่ว่าพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่หรือไม่ก็ตาม ธรรมทั้งหลายย่อมเกิดแต่เหตุเสมอ ถ้าผู้บำเพ็ญเหตุไม่มี ผลจะลอยตัวมาเองย่อมไม่ได้ แม้พระพุทธเจ้าก็ทรงบำเพ็ญเหตุมาก่อนจึงได้ตรัสรู้ขึ้นมา ส่วนผู้จะมาตรัสรู้เอาแบบดื้อ ๆ โดยไม่ต้องบำเพ็ญก่อนอย่างนั้นก็จะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ตองคดื้อ ๆ ขึ้นมา โลกก็จะกลัวและแตกตื่นวิ่งหนีกันหมดทั้งบ้านทั้งเมือง จะไม่มีใครกล้ารออยู่คอยใส่บาตรพระอรหันต์องค์ประหลาดได้ เรื่องมันเป็นดังที่เรียนให้ทราบนี้ คุณจะเห็นอย่างไร

ที่เขาพูดนั้น รู้สึกจะไม่เข้าในลักษณะที่มีเหตุผลพอจะให้ความหวังแก่เราบ้างดังที่ท่านอธิบายให้ฟัง แต่พูดเป็นเชิงปฏิเสธไปทีเดียว ท่านองเราไปซื้อสินค้าที่ต้องการในห้างร้านซึ่งเขาเคยมีขายเป็นประจำ แต่มาบัดนี้เขาปฏิเสธว่าของสิ่งนั้นหมดแล้ว ไม่ว่าห้างร้านใด ๆ เหมือนกันหมด แม้คุณจะมีเงินและความหวังอยู่ ก็ไม่มีทางสำเร็จในสิ่งนั้นได้ดังนี้

ส่วนโรงงานเป็นที่ผลิตสินค้าประเภทที่เราต้องการนั้นยังมีอยู่ไหม และผู้ผลิตสินค้าในโรงงานเขายังทำการผลิต และผลัดเปลี่ยนคนงานผลิตกันเป็นประจำอยู่ หรือเขาล้มเลิกกันไปหมดแล้ว ตลอดการส่งสินค้าออกจากโรงงานเพื่อส่งไปยังลูกค้าตามสาขาต่าง ๆ เขายังส่งอยู่ตลอดมา หรือเขาเก็บสินค้าไว้เฉพาะโรงงานเท่านั้น ไม่นำออกจำหน่าย

โรงงานก็ยังมีและทำงานได้ดี คนงานก็ทำการผลัดเปลี่ยนกันผลิตเป็นประจำ สินค้าก็ส่งออกไปจำหน่ายยังที่ต่าง ๆ เป็นประจำมิได้ขาด ส่วนที่เก็บไว้ในโรงงานก็มีเพื่อความจำเป็นสำหรับผู้มาเกี่ยวข้อง

ถ้าเช่นนั้น แม้เจ้าของห้างร้านนั้น ๆ จะปฏิเสธ แต่เงินและความหวังของเรามีอยู่ เราควรไปหาซื้อที่ห้างร้านอื่น ๆ ต่อไป ถ้ายังไม่ได้ก็ควรตรงไปซื้อที่โรงงานซึ่งเป็นที่ผลิตสินค้าที่เราต้องการ จนได้สินค้านั้นมา อย่ามัวไปเชื่ออยู่แค่เจ้าของห้างร้านเพียงแห่งสองแห่งเท่านั้น จะเสียเวลาไปเปล่า ๆ เพราะเขาไม่ใช่โรงงาน ไม่ใช่ผู้ผลิต และไม่ใช่เจ้าของของสินค้านั้นแต่ผู้เดียวพอที่จะรู้ไปเสียทั้งหมด และผูกขาดโดยประการทั้งปวง เท่าที่แนะแนวทางการซื้อสินค้าให้เพื่อความสะดวกและสมหวังแก่ผู้ต้องการ หวังว่าพอจะเข้าใจ จึงขอย้อนหลังมาพูดเรื่องมรรคผลนิพพาน ซึ่งยังไม่จบให้จบสิ้นกันเสียที

ที่ว่า มรรค ผล นิพพาน ไม่มีนั้น ไม่มีอยู่กับผู้ใด โรงงานใหญ่คือพระไตรปิฎกที่เต็มไปด้วยหมวดอริยสัจสติปัฏฐาน ซึ่งล้วนชี้บอก มรรค ผล นิพพาน ยังมีอยู่ไหม ผู้ผลิตสินค้าคือผู้ตั้งใจปฏิบัติด้วย สุปฏิบัติ อุชุปฏิบัติ ญายปฏิบัติ สามีจิปฏิบัติ เพื่อพระอริยบุคคลแปดจำพวก ทั้งที่รวมกันปฏิบัติอยู่เป็นหมู่เป็นคณะ และแยกสาขาออกไปปฏิบัติอยู่ในที่ต่าง ๆ เช่น ในป่า ในภูเขา ลำเนาไพร ตามอัธยาศัยของผู้ใคร่ต่อธรรม คือ มรรค ผล

นิพพานยังมีอยู่ไหม ถ้ายังมีอยู่โปรดไปเสาะแสวงหาศึกษาเล่าเรียนและไต่ถามจนเป็นที่เข้าใจ แล้วนำมาปฏิบัติต่อตนเอง คำว่า อกาลิโก จะไม่ใช่อื่นไกลที่ไหน นอกไปจาก มรรค ผล นิพพาน ทั้งเหตุทั้งผลจะรวมอยู่กับอกาลิโกทั้งสิ้น ใครไม่ได้เข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่ใน มรรค ผล นิพพาน พอจะมาประกาศให้โลกเห็นด้วยว่า มรรค ผล นิพพาน หมดไปแล้วหรือยังมีอยู่ นอกจากผู้ปฏิบัติธรรมด้วยสุปฏิบัติเป็นต้นเท่านั้น จะทราบว่า มรรค ผล นิพพาน หมดไปหรือยังมีอยู่เพราะสาเหตุอะไร การหมดไปหรือยังอยู่แห่ง มรรค ผล นิพพาน ไม่จำเป็นต้องพูดถึงกาลสถานที่ และบุคคลผู้ใดแม้ปัจจุบันวันนี้ และเราผู้นี้จะทำให้เสื่อมสิ้นสูญไป หรือทำให้เจริญก้าวหน้าอย่างเต็มที่ ก็มีทางจะทำได้จากเราคนเดียว เพราะ มรรค ผล นิพพาน อันแท้จริงมิได้อยู่กับกาลสถานที่ แต่อยู่กับคนผู้สนใจเสาะแสวงปฏิบัติเอาต่างหาก คำว่ามรรค ถ้าไม่หมายเอามรรคทั้งแปดจะหมายเอาอะไร และมีไว้เพื่อใครถ้าไม่มีไว้เพื่อมนุษย์เรา แล้วใครจะทำให้เจริญและใครจะทำให้เสื่อม และใครจะทำไม่ให้มรรคผลนิพพานเหลืออยู่ในโลก นอกจากมนุษย์เราเท่านั้น ไม่มีใครจะทำให้หมดหรือให้มีได้ ส่วนกิเลสตัณหาเครื่องทรมานใจไม่เห็นใครมาพูดบ้างว่ามันหมดไป ทั้งนี้เพราะต่างคนต่างส่งเสริมพอกพูน จะให้มันหมดสิ้นไปได้อย่างไร นอกจากนับวันที่มันจะเจริญขึ้นจนมองไม่เห็นตัวและเห็นใครเลย มันมิดมืดไปหมดเท่านั้น แม้จะพร้อมกันประกาศทั่วโลกว่า มรรค ผล นิพพาน หมดเขตหมดสมัยไปแล้ว ส่วนกิเลสจะไม่หมดเขตหมดสมัยไปด้วย คงเป็นกิเลสและตั้งอยู่บนหัวใจคนนั่นเอง อาตมาก็พูดแบบป่าๆ ไปตามนิสัยป่าอย่างนั้นเอง ผิดถูกก็ขออภัยด้วย ถ้ามีอะไรอีกก็พูดกันได้

ผมไม่ค่อยเข้าใจธรรมอะไรมากนัก เป็นแต่อาศัยดูหนังสือธรรมบ้าง ศึกษาไต่ถามกับเพื่อนๆ ที่เป็นนักธรรมะบ้าง เพื่อนๆ ของผมเขาเก่ง เวลาพูดธรรมะยกออกมาเป็นคัมภีร์ๆ เราเป็นแต่นั่งฟังเขาพูด บางทีหนังวงไม่ได้ต้องขอตัวไปพักนอน เพื่อนบางคนก็ดีพูดชมเชยการปฏิบัติภาวนา แต่บางคนก็ชักจะให้เราเสียไปด้วย เช่นพูดว่า มรรคผลนิพพานไม่มี ผมฟังแล้วรู้สึกเศร้าๆ ใจชอบกล ถ้าจะเชื่อหรือไม่เชื่อก็ยังไง พูดยาก แต่ผลทำให้อ่อนใจไม่สบายอยู่ภายใน มาได้ฟังท่านอธิบายให้ฟังรู้สึกปลอดโปร่งโล่งใจ หายสงสัยไปได้ เพราะตามปกตินิสัยของผมชอบให้ทาน การใส่บาตรไม่เคยให้ขาดใส่เป็นประจำ เมียและ

ลูก ๆ ก็มีนิสัยชอบให้ทานเหมือนกันทั้งบ้าน ฉะนั้น การทำบุญจึงไม่มีอะไรขัดแย้งกัน คนหนึ่งว่าแล้วเป็นแล้วไปตาม ๆ กัน เฉพาะผมเองพอทราบว่า มรรค ผล นิพพาน หมดเขตหมดสมัยแล้วเท่านั้น ทำให้ความยินดีในทานลดลง ทั้ง ๆ ที่ให้ทานอยู่ตามเดิมไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง แต่ไม่กล้าพูดให้เมียและลูก ๆ ฟัง กลัวเขาจะเสียใจและมีส่วนเสียเช่นเดียวกับตัวผม สาเหตุที่ศรัทธาในทานจะลดลง เนื่องจากคิดไปว่า ก็เมื่อ มรรค ผล นิพพานไม่มีแล้ว เราจะทำบุญให้ทานไปทำไมกัน เพราะการทำก็เพื่อผล และเป็นอุปนิสัยปัจจัยในภายภาคหน้า ก็เมื่อเครื่องตอบแทน คือ มรรค ผล นิพพาน ไม่มีแล้ว การทำทานจะมีความหมายได้อย่างไร เช่นเดียวกับต้นไม้ที่หักล้มลงแล้ว กิ่งก้านดอกผลของมันจะทรงตัวอยู่ได้อย่างไร จะต้องเหี่ยวแห้งและตายไปตามต้นของมันอย่างแน่นอน ความคิดเช่นนี้แลที่ทำให้บั่นทอนศรัทธาและอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการทำบุญลงมากมาย นี่ผมเรียนตามความเป็นมาของผม กรุณาท่านอย่าได้ถือสา นี่ทำให้เกิดความเสียหายแก่ตนดังที่เรียนมานั้น เนื่องจากผมลืมนึกไปว่า ศาสนธรรมของพระพุทธเจ้าออกมาจากความบริสุทธิ์แห่งพระทัยที่ตรงมรรคตรงผลอย่างสมบูรณ์แล้ว จึงทรงประกาศสอนโลกด้วยธรรมบริสุทธิ์นั้น ใช่ไหมครับ

ใช่ เพราะธรรมที่ประกาศสอนโลกมีทั้งฝ่ายมรรคฝ่ายผลไปพร้อม ๆ กัน ไม่ปรากฏว่า มรรคกับผลต่างผลัดกันทำงาน ผลัดกันหยุดพัก ผลัดกันเดินก่อนและเดินทีหลัง แต่เป็นธรรมกลมกลืนกันไปในระยะเดียวกัน เมื่อมรรคมีกำลังเต็มที่ ผลก็สมบูรณ์ขึ้นในขณะนั้นโดยไม่ต้องรออะไรมาชี้ขาดให้ เช่นเดียวกับบุคคลเปลี่ยนอิริยาบทท่าต่าง ๆ ส่วนอวัยวะ คือข้างหน้า ข้างหลัง ข้างซ้ายและข้างขวาของเขา ย่อมเคลื่อนย้ายไปตามอิริยาบทนั้น ๆ พร้อม ๆ กัน

ธรรมที่ประกาศสอนไว้ ก็ทำหน้าที่ไปพร้อม ๆ กัน ทั้งฝ่ายมรรคและฝ่ายผล ไม่ได้แยกกันทำแยกกันหยุดพอจะเป็นอุปสรรคต่อมรรคและผลว่าเดินไม่ทันกัน สรุปความแล้วมรรคมีอยู่ ณ ที่ใด ผลย่อมมีอยู่ ณ ที่นั้น และมรรคคือข้อปฏิบัติมีอยู่กับผู้ใด ผลย่อมมีอยู่กับผู้นั้น ทั้งมรรคทั้งผลไม่มีอยู่กับผู้ใดนิพพานย่อมไม่มีอยู่กับผู้นั้น ไม่มีผู้ใดจะมาชี้ขาดให้มีได้และไม่มีในผู้ใดได้ และสิ่งใดจะมาชี้ขาดซึ่งมรรคผลนิพพานให้เป็นไปตามอำนาจของตนได้

นอกจากธรรมที่กล่าวนี้เท่านั้น จะเป็นผู้ชี้ขาดในตัวเองโดยหลักธรรมชาติ แม้พระพุทธเจ้าผู้เป็นเจ้าของแห่งธรรม ก็ไม่ทรงชี้ขาดให้ผิดจากร่องรอยแห่งธรรม คือหลักความจริงทั้งทรงบำเพ็ญและรู้ตามหลักความจริงทุกประการ เวลาประกาศก็ทรงสอนไปตามหลักที่ไม่ขัดแย้งต่อความจริง เช่น ทรงสอนให้บำเพ็ญมรรค คือข้อปฏิบัติ เพื่อผลอันจะพึงได้รับซึ่งเป็นหลักความจริงที่ผู้บำเพ็ญจำต้องได้รับอยู่โดยดี ก็เมื่อศาสนธรรมที่ทรงวางไว้พร้อมทั้งเหตุและผลยังสมบูรณ์ดังที่เห็นอยู่ และผู้ปฏิบัติตามก็ยังมีอยู่ คำว่า มรรค ผล นิพพาน อันจะเกิดจากข้อปฏิบัติก็ไม่มีใครสามารถจะไปแยกออกจากกันได้ คงเป็นมรรคเป็นผลสืบเนื่องกันไปตลอดสาย สิ่งที่เป็นขวากหนามขวางมรรคผลนิพพานอยู่เวลานี้ ก็คือพวกเราเท่านั้นแล จะควรปฏิบัติตัวเองให้สมควรแก่ธรรมอย่างไรบ้าง เพื่อมรรคผลนิพพานจะเดินได้สะดวกในตัวเรา และตัดปัญหาเรื่องนี้เสียได้ โดยมากมักทำตนให้เป็นภาชนะต่อสิ่งยั่วยวนกวนใจไม่มีวันลดละ แต่มักอ่อนแอและทอดธุระในสิ่งที่จะเป็นประโยชน์มหาศาล คือศีลธรรมอันเป็นเครื่องนำสัตว์โลกให้พ้นภัย จะถูกหรือผิดโปรดนำมาตรองดู

ความเห็นของผมว่า การเข้าวัดและได้ยินพระท่านเทศน์หรือคุยธรรมให้ฟังเสมอทำให้จิตใจดีขึ้น อย่างน้อยก็ได้นำธรรมที่ท่านเทศน์และพูดให้ฟังไปคิดอ่านจนเกิดประโยชน์ขึ้นมาอย่างประจักษ์ก็มีในบางครั้ง แต่เพื่อนผมบางคนเขาว่า การเข้าวัดหรือไม่เข้าวัดนั้นไม่จำเป็น มันสำคัญอยู่ที่ตัวของเราจะปฏิบัติรักษาเอาเอง โดยไม่ต้องไปหาพระให้ท่านลำบากด้วย เพราะท่านก็มีธุระเต็มมืออยู่แล้ว จะไปรบกวนท่านให้ลำบากและเสียเวลาทำไม ดังนี้ไม่ทราบอันไหนจะถูกดีกว่ากัน เท่าที่สังเกตดูแล้ว คนที่เข้าวัดบ่อยกับคนที่ไม่ค่อยจะเข้าวัด เมื่อเทียบดูคุณสมบัติและท่าทีที่แสดงออกรู้สึกผิดกันมากทีเดียว คนที่เคยเข้าวัดบ่อยเวลาเรามีข้อข้องใจและติดขัดบางประการไปปรึกษาหารือ และขอความช่วยเหลือ รู้สึกว่าเขาให้ความอนุเคราะห์ด้วยความเป็นธรรมและสงสารจริง ๆ ซึ่งแต่ละครั้งที่เขาช่วยเหลือเราไม่ว่าทางความคิดความเห็นและทางด้านวัตถุ รู้สึกว่าเป็นที่สะดุดใจ บางครั้งถึงกับน้ำตาไหลด้วยความตื้นตันใจในความเมตตาของเขา และทำให้ระลึกถึงบุญคุณเขาแบบฝังใจไม่มีวันหลงลืม แม้ยามปรกติเขาก็ประพฤติแบบลูกศิษย์พระ ไม่ว่าจะอยู่ในที่ทำงานหรือไปธุระในที่ต่าง ๆ ทั้งในและต่างจังหวัด เขาไปแบบมีธรรมวินัยของฆราวาสปกครองมารยาทจริง ๆ

ที่ไม่ควรไปเขาก็ไม่ไป สิ่งไม่ควรทำเขาก็ไม่ทำ ตลอดที่ขับกล่อมบำรุงบำเรอเขาไม่สนใจ เวลาถูกถามเขาก็ตอบอย่างมีเหตุผลแบบศิษย์มีครูสอน ฟังแล้วเพราะหู ดูแล้วงามตา ชื่นใจ บางครั้งผมทำเป็นแกล้งถามเขาเกี่ยวกับสถานที่บำเรอ เขาก็ตอบแบบกันเองจริง ๆ ทั้งน่าฟังและน่าคิดด้วยว่า ที่เช่นนั้นเขามีไว้เพื่อคนไม่มีสถานที่จะได้จอดแวะ ส่วนเรามีอยู่แล้วไม่จำเป็น นั่นมันคนละเรื่องไม่เกี่ยวกัน เพราะหลักฐานบ้านเรือน วงศ์สกุล ลูกหลาน ฐานะสมบัติเงินทอง ประเทศชาติศาสนาของเราเป็นสิ่งที่มีคุณค่ามหาศาล ถ้าขืนไปยุ่งกับสิ่งเหล่านั้นแล้ว ของมีค่าที่กล่าวมาต้องฉิบหายบี้นปี้ไปหมดไม่มีอะไรจะยังเหลือคงเส้นคงวาอยู่ได้ ยิ่งเด็ก ๆ ด้วยแล้วก็ยิ่งมองหาทางออกเพื่อความหายนะตลอดเวลาเราเป็นผู้ใหญ่จะมองเห็นแต่ความสนุกส่วนตัว ไม่คำนึงถึงความเสียหายที่จะตามมาถึงคนในบ้านและเด็ก ๆ ตลอดประเทศชาติศาสนาแล้ว ก็ชื่อว่าเราเป็นหัวหน้าก่อความพินาศกรรมให้แก่ประเทศชาติบ้านเมืองของเราอย่างหาทางหลีกเลี่ยงไม่ได้ คุณลองคิดดูก็ได้ ลูกหลานของสกุลใดโดยมากมักนำอัธยาศัย ความประพฤติดี–ชั่วจากสกุลนั้นมาใช้ ถ้าพ่อ–แม่เป็นคนมีศรัทธาในศาสนาลูก ๆ หลาน ๆ ก็พลอยมีศรัทธาและใจเป็นศีลเป็นธรรมไปตาม พ่อ–แม่พาเข้าวัด ลูกหลานก็ชอบเข้าวัด พ่อ–แม่ชอบพาไปดูหนังดูละครและการละเล่นต่าง ๆ ลูกหลานก็ชอบไปตาม พ่อ–แม่มีนิสัยดุร้ายหรืออ่อนโยน ลูกหลานก็พลอยมีนิสัยอย่างนั้นไปด้วย การคละเคล้ากันเป็นสิ่งสำคัญมาก ไม่ว่าสิ่งของหรือคนอยู่คละเคล้ากัน ทำให้แปรจากรูปเดิมไปอย่างมองไม่เห็น ยกตัวอย่างพอมองเห็นเงื่อนข้อสังเกต เช่นเด็กวัดกับเด็กบ้านซึ่งออกมาจากพ่อ–แม่เช่นเดียวกัน แม้จะเรียนหนังสืออยู่ในโรงเรียนเดียวกัน เฉพาะเด็กวัด ก่อนไปโรงเรียนต้องทำกิจวัตร มีล้างถ้วยชาม เทกะโถน ทำความสะอาด ถูห้อง เช็ดห้อง ข้างนอก ข้างในบริเวณที่ฉัน ต้มน้ำร้อนชงน้ำชา จัดทำอาหารถวายอาจารย์ให้เรียบร้อยก่อน เจ้าตัวจะรับประทานก็รับ ถ้าไม่รับประทานก็ไปโรงเรียน ถ้าโรงเรียนอยู่ภายในวัด พอได้ยินเสียงระฆังให้สัญญาณแล้ว ต่างคนต่างทะยอยออกจากกุฏิไปโรงเรียน ไม่ค่อยมีโอกาสได้วิ่งเล่นเหมือนเด็กชาวบ้าน พอถึงเวลาพักเที่ยงก็กลับมาช่วยอาจารย์ทำกิจวัตรตามเคย ตอนโรงเรียนเลิกก็กลับมากุฏิ และทำกิจวัตรตามหน้าที่ของตน ๆ เป็นประจำทุกวัน ทุก ๆ วันพระตอนเย็นเด็กทุกคนต้องลงไปฟังโอวาทที่พระท่านสอนในโบสถ์หรือที่ศาลาการเปรียญ นอกนั้น

อาจารย์ยังต้องสั่งสอนเด็กของตนเป็นพิเศษในเวลาว่าง และสอนให้เด็กรู้จักรักกันให้อภัยกัน ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ไม่ให้รังแกกัน ให้มีการเฉลี่ยเผื่อแผ่กัน ให้มีน้ำใจกว้างขวาง ไม่เห็นแก่ตัว ไม่คับแคบ เป็นคนซื่อสัตย์สุจริตไม่ลักขโมย ไม่ฉ้อโกง ไม่เป็นคนหัวดื้อถือรั้น เป็นคนขยันหมั่นเพียรเอาจริงเอาจังไม่เหลาะแหละ ไม่นอนตื่นสาย เป็นคนตรงต่อเวลาหน้าที่การงาน จะไปที่ไหนบอกลาอาจารย์ผู้ปกครอง นอกนั้นบางวัดยังมีกติกาวัด กติกาเด็กประจำกุฏีอีกด้วย เด็กทุกคนต้องอยู่ในโอวาทอาจารย์และสมภารวัด ถ้าเด็กทำผิดอาจารย์ต้องเรียกมาว่ากล่าวสั่งสอน ไม่ปล่อยปละละเลย ถ้าเด็กคนใดไม่เชื่อฟังทั้ง ๆ ที่ว่ากล่าวสั่งสอนหลายครั้งแล้ว อาจารย์ต้องให้เด็กคนนั้นออกจากวัดไป ไม่ยอมให้อยู่ จะเป็นตัวอย่างไม่ดีและเปื้อนเปรอะเด็กด้วยกัน ตามธรรมดาเด็กจะกลัวอาจารย์มากกว่าคุณพ่อคุณแม่ของเด็ก ฉะนั้นเด็กวัดจำต้องระวังความประพฤติทุกด้านอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะอยู่ในวัดหรืออยู่ในโรงเรียนจนกลายเป็นนิสัยอันดีงามขึ้นแก่เด็กเพราะความเคยชินในความสำรวมระวัง และเป็นเด็กที่มีขอบเขต โตขึ้นมาเด็กก็ได้อาศัยนิสัยที่เคยฝึกมาจากวัดเป็นสมบัติอันดีงามติดตัวต่อไปไม่มีสิ้นสุด ส่วนเด็กบ้านก็เช่นที่เราเห็น ๆ กัน ผมไม่ได้แกล้งตำหนิใคร เพราะเราต่างก็มีเด็กด้วยกัน ทำไมจะไม่ทราบเรื่องของเด็ก การนอนก็ปล่อยตามลำพัง ตื่นนอนก็เป็นเวลาพอดีไปโรงเรียนเท่านั้น เด็กผมเป็นอย่างนี้ ส่วนเด็กคุณเป็นอย่างไร เหมือน ๆ กัน ผมไม่อยากพูดมาก เดี๋ยวจะกลับมาเข้าเนื้อผมอีก นั่นแหละเด็กในบ้าน ไม่ว่าบ้านไหนอย่างไรก็ต้องยอมแพ้เด็กวัดอยู่โดยดี ถ้าจะคิดจำนวนปริมาณของเด็ก ทั้งเด็กบ้านและเด็กวัดมีจำนวนเท่า ๆ กัน เด็กบ้านจะมีทางเสียยิ่งกว่าเด็กวัด เพราะสิ่งแวดล้อมเด็กบ้านมากกว่าเด็กวัดแต่การอบรมน้อยกว่าเด็กวัด เนื่องจากพ่อ–แม่ไม่ค่อยมีเวลาอบรมเขา และปล่อยไว้ตามบุญตามกรรมก็มีไม่น้อย ประกอบกับบางบ้านพ่อ–แม่หัวไม่ดีทันเด็ก บางบ้านไม่ค่อยสนใจสอนหรืออบรมเด็ก บางรายความประพฤติมีปมด้อยอยู่ด้วยจึงไม่มีความสนใจสั่งสอนเด็ก หรือไม่กล้าสอนเด็กหรือห้ามเด็กในสิ่งที่ตนกำลังทำอยู่ ทั้ง ๆ ที่รู้อยู่ว่าไม่ควรทำ ส่วนพระท่านไม่สู้จะมีปมด้อย อำนาจจึงผิดกับพวกเรามาก ถ้าเด็กทนได้ก็เป็นเด็กดี และกลายเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในอนาคต คนดีมีมาก ประเทศชาติศาสนาก็เจริญ บ้านเมืองก็อยู่เย็นเป็นสุข นอนก็เต็มหลับเต็มตื่น การงานทุกด้านไม่ว่าส่วนย่อยหรือส่วนใหญ่ ไม่ว่างานรัฐหรืองานราษฎร์

ย่อมสะอาดเพราะไม่มีคนมือเปื้อนแฝงอยู่ในวงงาน ซึ่งจะทำให้งานและผลของงานนั้น ๆ เสียไป เพียงเท่านี้คุณก็คงจะพอเข้าใจในปัญหาที่ถามผม ว่ามีส่วนสำคัญเกี่ยวกับเราซึ่งจะทำให้คนจำนวนมากต้องเสียไปด้วยอย่างไรบ้าง เท่าที่เพื่อนซึ่งเคยเข้าวัดบ่อยอธิบายให้ฟัง ผมรู้สึกซาบซึ้งในคำพูดของเขาและเกิดศรัทธาในตัวเขาด้วย ซึ่งผิดกับคนที่เห็นการเข้าวัดไม่เป็นของจำเป็น แม้เขาจะพูดมีเหตุผลอยู่บ้าง ตอนที่ว่ามันสำคัญอยู่ที่ตัวของเราที่จะปฏิบัติรักษาเอาเอง แต่ก็อดคิดไม่ได้ว่าตัวเขาเองที่พูดอย่างนั้น เขาเห็นความสำคัญในการปฏิบัติรักษาศีลธรรมในตัวเขาเองเพียงไรหรือไม่ เมื่อเขาไม่สนใจจะไปวัด ซึ่งเห็นว่าไม่จำเป็นเท่าตัวเขาปฏิบัติเอง แต่กิริยาที่แสดงออกของเขารู้สึกว่าแสลงหูแสลงตาและแสลงใจชอบกลไม่เป็นที่สนิทใจนัก เวลาเรามีความจำเป็นซึ่งจำต้องปรึกษาปรารภขอความรู้ความเห็นจากเขาบ้าง ก็แสดงออกมาแบบขอไปที ในลักษณะว่าธรรมไม่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับเขาอยู่นั่นเอง สำหรับผมแม้จะมีความรู้ในทางธรรมน้อย แต่เมื่อได้เห็นอาการของคนที่มีความหนักแน่นในธรรมและไปมาหาสู่วัดบ่อย พร้อมทั้งการแสดงออกของเขา และได้เห็นคนที่เห็นการไปวัดไม่เป็นของจำเป็นพร้อมคุณสมบัติในตัวเขาแล้ว ผมรู้สึกมั่นใจและศรัทธาในคนชอบไปวัดมากกว่า จะถูกหรือผิดก็ขอท่านได้โปรดช่วยออกความเห็นด้วย บางทีผมอาจจะยกฝ่ายหนึ่งแล้วเหยียบย่ำอีกฝ่ายหนึ่งโดยไม่รู้สึกว่าตัวผิดก็เป็นได้

ถ้ายังรู้สึกว่าตัวผิดแฝงอยู่ด้วยก็พอมีทางแก้ไขได้ ยังไม่สายเกินไป แต่ที่เข้าใจว่าตนถูกต้องเสียท่าเดียวนั้น แม้จะขอความเห็นจากผู้อื่น ก็ไม่มีใครเขากล้าแสดงออกเพราะเกรงจะไปกระทบความเห็นถูกของคนนั้น

ที่เขาพูดว่าการไปวัดไม่จำเป็น มันสำคัญอยู่ที่การปฏิบัติของคนต่างหาก นั่นมีส่วนถูก ถ้าเห็นความสำคัญในการปฏิบัติรักษาตนจริง ๆ และได้ปฏิบัติตนอย่างนั้นด้วย ผู้ชอบไปวัดบ่อยดังเพื่อนที่ดีของคุณก็นับว่าเป็นบุคคลตัวอย่างได้ดี ควรถือเป็นคติตัวอย่างได้ดี ถ้าคนประเภทนี้มีมากบ้านเมืองจะเจริญรุ่งเรือง แต่ถ้ายอมไปวัดแบบใกล้เกลือกินด่าง แบบทัพพีอยู่กับแกงแต่ไม่รู้รสเปรี้ยวหวานเค็มของแกง แบบอวดยศศักดิ์ ความมั่งมีดีเด่น อวดรู้อวดฉลาด และแบบไปวัดเพื่อใช้พระใช้เณรร้อยแปด พระเณรมองเห็นหน้าอุบาสกอุบาสิกา

ผู้เป็นนายพระเณรแล้ว ต่างหาทางออกเพื่อเอาตัวรอด อย่างนี้ไม่ดี ถ้าขืนไปวัดบ่อย ๆ เดี๋ยววัดจะร้างแน่ คุณต้องการให้วัดร้างหรือต้องการให้วัดเจริญ และพระเณรอยู่เป็นสุข ไม่ถูกรบกวนจากบุคคลที่เป็นนายวัดเล่า

ผมไม่เคยคิดและคาดฝันว่า จะมีคนแบบนั้นไปวัดและทำลายวัดวาศาสนา แบบใช้พระใช้เณรไม่มีปรานีปราศรัย ไม่เคยคิดจะให้วัดวาศาสนาและพระเณรลำบาก ไม่จำต้องพูดถึงการเสื่อมโทรมและร่วงโรยของวัด ที่พูดกับท่านในเรื่องดีบ้างชั่วบ้าง ก็เพื่อหาทางป้องกันและแก้ไขเท่าที่เห็นสมควร ที่ได้ยินเรื่องที่ไม่เคยคิดว่าจะมีได้เช่นนี้ ผมรู้สึกเสียใจและสงสารพระเณรที่ได้รับความไม่สะดวกดังที่ทราบมา เท่าที่ท่านอธิบายมานี้ ท่านเคยได้เห็นได้ยินคนประเภทนี้มาบ้างหรือ

การเคยหรือไม่นั้นไม่ใช่เรื่องจะสืบสวนและสอบสวนกัน เพราะพวกเราไม่ใช่เจ้าหน้าที่กองสืบสวน และเรื่องนี้ก็มิใช่คดีพอจะเกี่ยวไปถึงการสอบสวนด้วย แต่เป็นเรื่องธรรม เรื่องวัด เรื่องอุบาสกอุบาสิกา เรื่องพระเณร เรื่องความดี ความชั่ว คนดี คนชั่วที่อยู่ในวงศาสนา ซึ่งควรนำมาพูดกันได้ และเป็นเรื่องกลาง ๆ ไม่ได้ระบุชื่อเฉพาะเจาะจงท่านผู้ใดใครผู้หนึ่งว่าเป็นเช่นนี้และเช่นนั้น ส่วนจะมีคนประเภทนี้ประเภทใดหรือไม่ นั่นเป็นคติธรรมซึ่งต่างจะได้นำไปพิจารณาต่อไปสมกับพวกเราเป็นนักธรรมผู้ละชั่วทำดี สิ่งใดเห็นสมควรหรือไม่สมควรเป็นหน้าที่ของเรา ผู้เป็นต้นเหตุแห่งความดีความชั่วด้วยกัน จะนำไปวินิจฉัยไตร่ตรองและเลือกเฟ้นทำแต่สิ่งที่เห็นว่าควร

คนที่ชอบไปวัดกับคนที่ไม่ชอบไปวัดมีความเห็นต่างกัน ผู้ไปวัดก็เพื่อบำเพ็ญ ผู้ที่ไม่ได้ไปวัดก็บำเพ็ญกุศลอยู่ตามอัธยาศัยของตน ผลที่ได้รับก็คือความดีและเป็นคนดีมีศีลธรรมเช่นเดียวกัน แต่คนที่ไปวัดบ่อยในลักษณะเพื่อนที่ดีของคุณ ย่อมเป็นประโยชน์ไม่มีสิ้นสุด เพราะการบำเพ็ญตนก็มิได้ลดละ การได้ยินได้เห็นมารยาทของผู้มีศีลธรรมแสดงออก ย่อมซึมซาบเข้าถึงจิตใจอยู่เสมอ นาน ๆ เข้าก็ฝังนิสัยยากที่จะมีอะไรมารื้อถอนได้อย่างง่าย ๆ ดังนั้น ท่านจึงสอนให้คบคนดี คบไปนาน ๆ ก็กลายเป็นคนดีได้ ส่วนคนที่ไม่ได้ไปวัดแต่

ปฏิบัติตนตามหลักธรรมที่ควรแก่ตนก็ดีเช่นเดียวกัน แต่ไม่ไปวัดเพราะนิสัยนั้น ขอยุติไม่มีเวลาพูดในที่นี้ การไปวัดหรือไม่ไปวัดเท่าที่พูดมาหวังว่าคุณคงเข้าใจ เพราะเพื่อนของคุณก็อธิบายให้ฟังบ้างแล้ว ควรยุติเพียงนี้

ผมรู้สึกละอายท่านที่จะเรียนตามความรู้สึกในเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับผม คือเพื่อนบางคนเคยพูดล้อเล่นผม แต่จะเท็จหรือจริงนั้นผมไม่กล้ายืนยัน เพราะเป็นเพื่อนกันจริง ๆ เวลาผมไปวัดกลับมาบ้านซึ่งตรงกับวันเขามาเยี่ยมผมที่บ้าน เขาพูดยิ้ม ๆ ว่าไปไหนมาอุบาสกบ้าง จะบวชเมื่อไร ถ้าบวชอย่าลืมบอกผม ๆ จะไปช่วยงานบวชบ้าง พูดว่าคนบวชแล้วไม่ให้คิดถึงแม่อีหนูบ้าง คุณเก่งมากตัดแม่อีหนูได้บ้าง เวลาบวชแล้วนิมนต์ไปบิณฑบาตที่บ้านผมเป็นประจำบ้าง ทั้ง ๆ ที่ผมยังไม่คิดว่าจะบวชและไม่เคยพูดให้เขาฟังว่า ผมจะบวชทำไมเขาจึงพูดอย่างนั้นบ่อยนัก บางครั้งเขามาที่บ้านและผมก็ไม่ได้ไปวัด แต่เขาก็พูดอย่างนั้นเสมอ ตัวเขาเองไม่ค่อยสนใจกับธรรมและวัดนัก แต่ลูกเมียเขาใจบุญสุนทานดีทุกคน เขาเองก็ยินดีในทาน แต่ไม่เห็นไปวัดและสนใจดูหนังสือธรรมเท่านั้น ท่านจะเห็นว่าอย่างไร แต่ผมรู้สึกว่าละอายพิกล ๆ เวลาจะไปวัดทีไร เพราะระลึกถึงคำที่เขาพูดนั้น

ตามความเข้าใจของอาตมาว่าไม่มีปัญหาอะไรจะควรขบคิดและละอายเลย เพราะเราก็ทราบแล้วว่าเขาเป็นเพื่อนเราจริง ๆ ประกอบกับครอบครัวของเขา และตัวเขาเองก็ยินดีในทานอยู่แล้ว ไม่มีอากัปกิริยาที่แสดงออกเพื่อความดูถูกเหยียดหยามเลย ถ้ามีโอกาสคุณควรชักชวนเขาไปวัดบ้าง ยังจะดีกว่าคุณทนละอายเขาเสียอีก คุณเคยได้ชักชวนเขาบ้างหรือเปล่า

เปล่าครับ นอกจากผมพยายามหลบซ่อนตัวเวลาไปวัดเท่านั้น เพื่อไม่ให้เขาทราบและยังสั่งกับทางบ้านไว้ด้วยว่า เวลาเราไปวัด ถ้าเขามาให้หาอุบายพูดโดยไม่ให้ทราบว่าไปวัด นี้เป็นเรื่องหนึ่งที่ผมคิด กับอีกเรื่องหนึ่งทำให้ผมมีโมโหและเกลียดด้วย เพียงได้ยินเพื่อนมาเล่าให้ฟังเท่านั้น ไม่ใช่ตัวเขามาพูดเอง ถ้าเป็นตัวเขาเองไม่ทราบจะเป็นแบบไหนผมตัดสินใจไม่ถูกเหมือนกันว่า จะโต้ตอบกับเขาอย่างไร เพราะผมรักและสงวนของผมมาก

ไม่ประสงค์ให้ใครมาดูถูกเหยียดหยาม ทั้งเป็นสมบัติอันล้นค่ามาแต่ ปู่ ย่า ตา ทวด เรื่องที่ว่านี้คือ เขาว่าคนเข้าวัดฟังธรรมจำศีล เป็นคนครึคนล้าสมัย อะไร ๆ ก็ไม่ทันเขา กระทั่งเครื่องแต่งตัวฉูดฉาดรุ่มร่ามไม่กระทัดรัดพอให้น่าดูน่าชมบ้าง ผมขอเรียนถามท่านว่า คนที่เข้าวัดฟังธรรมเพื่ออบรมความดีแก่ตนและส่วนรวม มีความเสียหายอะไรบ้าง จึงต้องถูกเขาติเตียนเหยียดหยามไปต่าง ๆ นานา อีกประการหนึ่ง ธรรมของพระพุทธเจ้ามีบกพร่องอะไรบ้าง ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้นับถือและปฏิบัติตามกลายเป็นคนครึและล้าสมัย ส่วนคนที่ทันสมัยนั้นคือคนประเภทใด ผมรู้สึกโมโหไม่หายจนบ่านนี้

คนนับถือศาสนาเข้าวัดฟังธรรม จำศีล เข้าใจว่าตนอบรมความดี แต่พอได้ยินเขาติเตียนบ้าง จริงหรือไม่จริงก็โกรธโมโหเอาเลย โดยไม่ได้คำนึงถึงเหตุผลกลไกอะไร คนประเภทนี้แล คือคนครึคนล้าสมัย อะไร ๆ ก็ไม่ทันกิเลส ปล่อยให้มันฉุดลากไปต่อหน้าต่อตา โดยไม่มีธรรมบทใดมาต้านทานพอมันจะเกรงขามบ้างเลย ทั้ง ๆ ที่ธรรมของพระพุทธเจ้าสั่งสอนไม่ให้โกรธ เราผู้ปฏิบัติตามพระพุทธเจ้าก็ยังโกรธอยู่เช่นนี้ จะให้ใครเขาชมว่าดี แม้อาตมาเองก็ไม่ชม ถ้าขืนไปชมก็จะกลายเป็นคนครึคนล้าสมัยไปอีกคน อาตมาชมเขาว่าพูดถูก แม้จะไม่เคยรู้หน้าตาเขาเลยก็ตาม แต่เขาพูดถูกจุดที่ควรจะชม เราก็ชมเขาได้เช่นเดียวกับเราไม่เคยเห็นองค์ของพระพุทธเจ้า แต่ธรรมที่ตรัสไว้ถูกต้องเป็นสวากขาตธรรม เราก็ยอมกราบไหว้และระลึกถึงท่าน โดยไม่จำเป็นต้องเห็นองค์ท่านเสียก่อน

ความจริงเราเป็นพุทธบริษัทของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงรอบคอบด้วยเหตุผลทุกอย่าง ควรจะนำเยี่ยงอย่างท่านมาพิจารณาและปฏิบัติตามด้วยความมีเหตุผลบ้าง แม้ไม่ได้อย่างพระองค์ยังจะเป็นผู้มีหลักยึดอาศัยบ้าง ไม่โอนเอนไปมาเพราะสิ่งต่างๆมาสัมผัสอย่างง่ายดาย เรื่องความนินทาสรรเสริญอันเป็นของมีอยู่ในโลกตลอดมา จะไม่ยอมให้มาปรากฏตัวได้อย่างไร คิดดู กิเลสอยู่ภายในใจเรา ทั้งที่ตามกำจัดมันอยู่อย่างเต็มกำลังด้วยการปฏิบัติธรรม มันยังได้โอกาสโผล่ตัวออกมาอย่างเปิดเผยได้ จนคนอื่นเขารู้ว่าเราโกรธ เราโมโห เราไม่พอใจในคำนินทา แต่เราเองกลับไม่รู้ว่าตัวผิด ทั้ง ๆ ที่รู้อยู่ว่าตัวโมโห ตัวโกรธ

แต่ไม่สนใจระงับดับมันเสียเลย มัวแต่ไปคิดถึงคำที่เขาว่า เราเป็นคนครึคนล้าสมัย เรื่องจึงลงเอยกันตรงที่ว่า เส้นผมบังภูเขา ถูกตามคำที่เขาตำหนิอย่างหาทางหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพื่อการแก้ความผิดของเราไม่ให้เรื่องทำนองนี้เกิดขึ้น ต้องพิจารณาดูให้รอบคอบทุกครั้งก่อน อย่านำความโกรธ ความไม่พอใจเข้าไปเป็นเจ้าหน้าที่ผู้จัดการ มันจะเข้าไปยุแหย่ให้คดีโกรธรุนแรงมากขึ้นแล้วตัดสินกันไม่ลง และจงมอบให้ปัญญากับเหตุผลวินิจฉัยกันโดยถูกต้องและตัดสินสงบกันเอง เราจะได้รับความเป็นธรรมและอยู่สบายหายจากเรื่องไม่เป็นสาระของตน และจะไม่ก่อความกังวลยุ่งยากใส่ตนต่อไปอีก

ท่านเป็นพระเคยถูกเขาติเตียนนินทาบ้างไหม พวกผมที่เป็นฆราวาสมันร้อยแปดพันประการ บางทีก็น่ารำคาญ บางกาลก็โกรธให้เขา เพราะทนไม่ไหว

จะนับประสาอะไรเพียงเรา ๆ ท่าน ๆ นี้ แม้พระพุทธเจ้าผู้เป็นจอมศาสดาก็หลีกหนีไม่พ้น จำต้องโดนนินทาสรรเสริญเช่นเดียวกับคนทั้งโลก เมื่อพ่อก็ยังต้องถูกนินทา ลูกจะไปหลบซ่อนอยู่ในหุบเขาลูกไหนจึงจะพ้นไปได้ไม่ถูกนินทา เพราะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อันเป็นสถานที่รับโลกธรรมยังมีอยู่ต้องรับรู้กันวันยังค่ำ เป็นแต่ว่าเราจะมีสติปัญญาเครื่องกลั่นกรองหรือไม่เท่านั้น ถ้าไม่มีก็จำต้องกลืนเข้าไปทั้งก้างทั้งกระดูก แม้จะเป็นทุกข์เบื่อชีวิตยังอยู่ก็ทนไป จะไปตำหนิแม่ครัวก็ไม่ถูก เพราะปลาย่อมมีก้าง เป็ดไก่ย่อมมีกระดูกอยู่เป็นธรรมดา ส่วนโลกธรรมก็ย่อมมีทั้งดี ทั้งชั่ว ทั้งสุข ทั้งทุกข์ ทั้งได้ ทั้งเสีย ทั้งนินทา ทั้งสรรเสริญ รวมอยู่ด้วยกันและในบุคคล ๆ เดียวกัน ใครฉลาดก็ผ่านไป ใครโง่ก็ติดอยู่ โดยไม่มีหนทางฟ้องร้องเรียกความเสียหายจากผู้ใดได้ เพราะต่างคนต่างมี ต่างคนต่างติดอยู่ในโลกธรรม ฉะนั้น โลกเราจึงต่างคนต่างทุกข์โดยจะช่วยแบ่งหนักแบ่งเบาจากกันไม่ได้ คุณเรียนและปฏิบัติธรรมไปเพื่อรู้และละโลกธรรม แล้วคุณเรียนและปฏิบัติเพื่ออะไร หรือเรียนและปฏิบัติเพื่อต้อนรับโลกธรรม เวลาโลกธรรมมาปรากฏจะได้โมโหโทโสง่ายขึ้น ถ้าเช่นนั้นก็เท่ากับมาปฏิบัติบำเพ็ญเพื่อส่งเสริมโลกธรรมกันเท่านั้น ไม่มีอะไรดีกว่าเขาผู้ไม่ได้ปฏิบัติธรรมเลย

ที่มาเรียนเล่าเรื่องเขาติเตียนผู้เข้าวัดฟังธรรมจำศีลว่าเป็นคนครึคนล้าสมัย เพื่อได้รับความเห็นใจ และช่วยพิจารณาหาทางแก้ไข แต่กลับมาได้รับคำตำหนิเพิ่มเข้าอีก แต่ที่ได้รับคำตำหนิจากท่านผมได้คติแยะ ต่อไปจะให้ปฏิบัติอย่างไร จึงจะมีหลักยึดไม่เสียใจเมื่อถูกตำหนิอีก เพราะเรื่องทำนองนี้มีอยู่บ่อย ๆ จากบุคคลประเภทนี้ คนชั่วที่น่าตำหนิมีเต็มโลกจนหาที่เหยียบย่างไปไม่ได้ เขาไม่อยากตำหนิ แต่ชอบมาตำหนิคนแสวงหาความดีซึ่งไม่มีส่วนกระเทือนให้เป็นความเสียหายแก่คนอื่นเลย จึงน่าแปลกใจมาก

พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ว่า จงเตือนตน จงสังเกตตน ตรงไหนบกพร่อง ควรซ่อมแซมตรงนั้น จนมีกำลังใจพอกับสิ่งที่มาเกี่ยวข้องทั้งหลาย เมื่อถูกตำหนิก็ให้ดูจุดที่ถูกตำหนิของตน อย่าไปสนใจดูผู้ตำหนิ จะได้เห็นจุดบกพร่องของตน ชาวพุทธต้องเป็นผู้สม่ำเสมอกับสิ่งทั้งปวง อย่าโยก ๆ คลอน ๆ แบบไม่มีธรรมในใจ จะหาอะไรเป็นหลักใจไม่ได้ และจะไม่ผิดอะไรกับคนที่ไม่ได้ปฏิบัติธรรม ผู้ต้องการหลักยึดที่มั่นคงจากธรรมไม่ควรปล่อยใจให้หวั่นไหวไปตามสิ่งที่สัมผัสดีชั่วอย่างง่ายดาย จะตั้งตัวไม่ติดและหาหลักยึดไม่ได้ตลอดกาล โปรดคิดให้ถึงความรู้สึกของโลกที่มีวิญญาณครองร่าง และมีลมหายใจเครื่องสืบต่ออายุด้วยกัน ไม่มีใครปรารถนาความชั่วและกองทุกข์มาเผาผลาญตนเอง ที่ทำไปก็เพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หนต่อความทุกข์ยากอันมีประการต่าง ๆ ไม่ได้แล้ว ทำไปแบบตกกระไดพลอยโจนบ้าง ซึ่งได้รับผลกรรมต่าง ๆ กันดังที่เห็นอยู่ทั่วไป ความจริงล้วนแต่ปรารถนาของดี มีความสุขด้วยกันทั้งนั้น ของดีและความสุขไม่เคยครึและล้าสมัย โลกแสวงหาและใฝ่ฝันกันตลอดมา ศาสนธรรมเป็นของล้นค่าและชี้บอกของดีและความสุขให้แก่โลกได้สมปรารถนา คือของดีนอกกายนอกใจหนึ่ง ของดีในกายในใจหนึ่ง นอกจากนั้นยังมีของดีและความสุขที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระอีก ซึ่งจะหาได้ในวงศาสนานี้ ผู้นับถือและปฏิบัติธรรมจะเป็นคนมีสมบัติ คือความดีและความสุขอันโลกใฝ่ฝันมานาน ข้อสำคัญคือการปฏิบัติจนหาที่ตำหนิตนไม่ได้นั่นแล จะเป็นที่อบอุ่นสำหรับตัวทุกอิริยาบถ หลับและตื่นก็เป็นที่ภาคภูมิใจ ถ้าเป็นวัตถุก็เหลือใช้ยังได้ทำการแจกจ่ายแก่ผู้บกพร่องต้องการมาขอพึ่งอาศัยไม่ให้เสียความหวังที่จะเข้ามาอาศัยเราผู้มีความดีมาก เท่าที่โลกมีความเดือดร้อนมาก

เนื่องจากคนดีมีจำนวนน้อยไม่พอกับความจำเป็นและต้องการ เฉลี่ยเผื่อแผ่ความสุขให้แก่กันไม่ทั่วถึง เช่นเดียวกับบ้านเรือนหรือสิ่งก่อสร้างที่มีน้ำหนักมาก สิ่งที่จะรับน้ำหนักมีกำลังไม่พอกัน ย่อมทำให้บ้านเรือนไม่ทนทาน และโค่นล้มลงได้อย่างง่ายดาย ถ้าสิ่งที่รับน้ำหนักมีกำลังพอ ๆ กันหรือมากกว่า บ้านเรือนย่อมมีความมั่นคงและตั้งอยู่ได้นาน

เราผู้ปฏิบัติธรรม โปรดอย่ามัวคิดแต่เรื่องครึหรือล้าสมัย จะทำให้เสียเวลาและล้าสมัยเข้าไปอีก ทั้ง ๆ ที่ไม่ปรารถนาอยู่แล้ว ยิ่งจะทำให้เลวลงไปดังคำที่เขาตำหนิ โปรดคิดให้ถูกจุดที่โลกต้องการ คือสมบัติที่พึงใจหนึ่ง ความสุขกายและสุขใจหนึ่ง ทางที่ไหลมาแห่งสมบัติดังกล่าวนี้ คือความประพฤติดี ความขยันหมั่นเพียรในกิจที่ชอบ ประกอบตนอยู่ในสุจริตธรรม มีศาสนาเป็นหลักยึด มีอิทธิบาทสี่เป็นเครื่องดำเนินประจำตัว คือฉันทะ พอใจในงานเช่นเดียวกับเรา พอใจในเงิน เพราะงานเป็นที่ไหลมาแห่งเงิน วิริยะ เพียรจนงานสำเร็จและได้เงินมาอย่างสมใจ จิตตะรักการงานเหมือนรักเงิน วิมังสาไตร่ตรองให้งานสำเร็จเรียบร้อยและตรองหางานเพื่อเงินอยู่เสมอในอิริยาบถทั้งสี่ เว้นแต่หลับ อย่ายืนเดินนั่งนอนแบบบุคคลสิ้นท่าไม่มีความคิดเพื่องานและเงิน เพราะถ้างานหมดเงินก็จำต้องหมดไม่มีช่องทางไหลมาแล้วก็กลายเป็นคนสิ้นท่า คือยืนก็อด เดินก็อด นั่งก็อด นอนก็อด ในท่าสี่อิริยบถ เป็นท่าที่ทนอดทนหิวทั้งนั้น แล้วจะทนอยู่ได้อย่างไรต้องตายไปไม่รอด ถ้ามีอิทธิบาททั้งสี่อยู่ในใจ คนเราไม่จนมุมอย่างง่าย ๆ แม้ทางด้านการกุศลทุกประเภทอิทธิบาทย่อมเป็นเครื่องสนับสนุนให้สำเร็จไปได้โดยปราศจากอุปสรรค อิทธิบาททั้งสี่คือทางก้าวหน้า ไม่ให้การงานที่ทำล่าถอย มีอยู่ในประเทศชาติบ้านเมืองใดและผู้ใด ย่อมจะทำให้ประเทศและผู้นั้นเจริญก้าวหน้าทั้งด้านวัตถุและธรรมภายในใจ ถ้าต้องการความสุขความเจริญกันจริง ๆ อย่างมีแบบฉบับแล้ว ก็ต้องลงมือทำตามแบบแปลนที่ได้ศึกษามา มีอิทธิบาทเป็นรากฐานของแปลนนั้น ๆ ความเจริญก็เกิดขึ้นเป็นเงาตามตัว โลกที่ได้รับการศึกษามาพอประมาณแล้ว เขาไม่มานั่งนินทาคนนั้น ติเตียนคนนี้ แบบคนไม่มีงานทำ แล้วเอางานที่ล้าสมัยอย่างนี้มาทำ ซึ่งโลกที่เจริญแล้วเขาไม่ปรารถนากัน บ้านเมืองเราก็นับว่าได้รับการศึกษาด้วยดี ทั้งจากเมืองนอกและเมืองใน ควรจะรู้จักจุดที่เจริญและเสื่อมได้ดีพอ เรื่อง

การนินทาและสรรเสริญในบุคคลและกิจการที่ควรหรือไม่ควร ก็พอจะทราบได้ดีโดยไม่ต้องไปเที่ยวหาเรียนที่ไหนให้สิ้นเปลืองเงินโดยใช่เหตุ เมื่อไม่รู้จักกิจการและบุคคลที่ควรติชม ก็ยากที่จะดำเนินตนและกิจการให้เป็นไป เพื่อความเจริญแก่ตน และประเทศชาติ ศาสนาได้เช่นเดียวกับคนที่ไม่เคยขี่ม้า เห็นม้าไม่วิ่งก็ลงแส้อย่างหนัก พอม้าวิ่งก็กลัวจะตกม้าตาย รีบชักบังเหียนม้าไว้ ม้าเลยวิ่งถอยหน้าถอยหลังอยู่อย่างนั้นเอง ไม่ไปถึงไหน คนที่เคยขี่ม้าเขาไม่ทำอย่างนั้น พอโดดขึ้นหลังม้าแล้วกระตุกเชือกเบา ๆ เท่านั้น ม้าที่เคยวิ่งพอแล้วก็เริ่มขยับตัวและวิ่งเรียบไปเลย ถ้าจะให้ม้าวิ่งเร็วขนาดไหนก็กระตุกเชือกแรงขึ้น ม้าก็วิ่งอย่างสุดฝีเท้าของมัน จนถึงจุดที่หมายได้ตามต้องการ

คนที่ไม่มองเห็นเหตุผลแห่งความเสื่อมและความเจริญ ก็ย่อมประพฤติตนแบบคนที่ไม่เคยขี่ม้า โดยถือเอาความชอบใจเป็นประมาณ แต่ใจของคนที่ไม่เคยได้รับการอบรมให้รู้จักดี–ชั่วมาก่อน ย่อมจะชอบไปในทางต่ำเสียหาย ขืนทำตามความชอบใจก็จบไปเท่านั้นเองหมดหนทางแก้ไข ส่วนคนที่มองเห็นเหตุผลแห่งความเสื่อมและความเจริญโดยหลักธรรมย่อมปฏิบัติตนต่อเหตุการณ์ด้วยความรอบคอบ ไม่ค่อยจะทำตามความอยากอันเป็นทางหายนะ แต่พยายามดัดแปลงใจให้เป็นไปตามเส้นทางที่ดี ใจเมื่อได้รับการดัดแปลงเสมอย่อมไม่ผาดโผนโลดเต้น ค่อยเป็นค่อยไปตามสถานที่และกิจการที่ควร ไม่ตื่นเต้นไม่เห่อเหิมเหมือนปลาตื่นน้ำใหม่ ซึ่งเคยเห็นทางภาคอีสานเขาทำกัน โดยนักหาปลาเขาเอาน้ำจากบึงที่มีน้ำตลอดปีไปล่อปลาอีกบึงหนึ่งซึ่งมีน้ำไม่ตลอดปี วิธีเขาทำ เขาขุดหลุมเล็ก ๆ กว้างประมาณ ๓๐ เซ็นติเมตร ลึกประมาณ ๕๐ เซ็นติเมตร ทำร่องจากหลุมที่ขุดให้ทะลุถึงบึงเป็นที่ล่อปลา แล้วเทน้ำที่นำไปลงในหลุมเล็กน้อย และเทสาดลงไปตามร่องจนถึงบึงซึ่งไม่ห่างจากตัวหลุมนักประมาณ ๕๐ เซ็นติเมตร แล้ววิดน้ำไปรอบ ๆ บริเวณปากร่อง เพื่อปลาในบึงนั้นได้กลิ่นน้ำใหม่ที่เขานำไปล่อ พอปลาในบึงนั้นได้กลิ่นต่างตัวก็ต่างมาเข้าหลุมเป็นฝูง ๆ เขาก็เก็บเอาปลาเหล่านั้นอย่างเรียบราบ กว่าปลาจะรู้สึกตัวว่าได้ถูกล่อเขาก็เก็บใส่ข้องเสียเกือบหมดปลาไปทั้งบึง เหลือเฉพาะปลาตัวฉลาดไม่ตื่นน้ำใหม่ในหลุมนรก ปลาตัวโง่มีเท่าไร ถูกเขาเอาไปต้มยำเสียจนหมด นอกจากนั้นยังนำไปโชว์ที่ตลาดอีกด้วย

พวกเราจะปฏิบัติกับตนอย่างไรจึงจะปลอดภัย ทรัพย์สินก็หาได้ง่าย เพราะคนมากต่างถิ่นต่างแดนมาสมาคมกัน ส่วนเรือนร่างซึ่งเป็นของรักสงวนตามประเพณีของมนุษย์ผู้มีฐานะสูงกว่าสัตว์ ก็ปลอดภัย ไม่มีตัวบุ้งตัวแมลงมากัดมาไช ครอบครัว ผัวเมีย ลูกหลานก็อยู่ด้วยกันโดยผาสุก ไม่มีแมลงมาไต่ตอมและนำเชื้อมาให้ จนกลายเป็นโรคระบาดในครอบครัว ผัวเมียแตกแยกกันวิ่งตามแมลงดอกไม้ ลูกหลานวิ่งตามนกค้างคาว สาวใช้วิ่งตามนกเหล็ก เวลาแมลงผึ้งบินกลับรวงรัง ครอบครัว–ผัว–เมีย ลูก–หลาน วิ่งหากันงอมแงม ต่างคนต่างอิดโรย เพราะหิวโหยใจจะขาดด้วยอำนาจความเสียใจ บางรายรู้สึกตัวคว้าหาของเก่าเริ่มจับกลุ่มกันใหม่ แต่อยู่ด้วยกันไม่สนิท เพราะเจ็บลึกแบบโรคฝังในรักษาไม่หาย คิดแยกทางกันตายดีกว่าที่มามัวบอบช้ำ คงเป็นเพราะเวรกรรมทำมาแล้วจำจากทำให้ทุกข์ยากหัวใจไปนาน สู้ปลิดสังขารสิ้นชีวิตตายไปเสียดีกว่าทนร้อนใน เพราะโรคสุดวิสัยที่จะเยียวยาให้หายได้ เลยคิดปลงตกและตัดสินใจไปตกนรกทั้งเป็น (ฆ่าตัวตาย) โดยคิดว่าไปอยู่โลกหน้าจะดีกว่าโลกระทมขมขื่นนี้ ถ้าเป็นแบบนี้จะไปอยู่โลกไหนก็เหมือนกันเพราะเราก็เป็นคนแบบนี้ จะได้แบบอื่นมาแต่ที่ไหน ถ้าปฏิบัติตัวต่อสิ่งแวดล้อมไม่ถูก ย่อมจะเป็นยาพิษติดต่อกันไปตลอดอนันตกาล ไม่มีใครจะสามารถมาตัดสินให้เลิกแล้วกันไปได้ เพราะสิ่งสำคัญในโลกก็คือใจ ที่จะปฏิบัติตัวต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องแล้วอยู่สบาย ถ้าปฏิบัติไม่ถูกไม่มีอะไรจะเป็นยาพิษที่มีโทษร้ายแรงยิ่งกว่าใจ ใครจะมีความรู้มากน้อยและเรียนจบจากที่ไหนมากตาม ตอนจะเห็นผลผิด–ถูก–ดี–ชั่ว เอาตัวรอดได้หรือไม่ได้ ทั้งทางโลกและทางธรรม จะเห็นกันตรงที่นำความรู้มาปฏิบัติต่อตัวเองคือใจเป็นสิ่งสำคัญ ผู้ปฏิบัติถูกตามเพศและวัยของตน ชื่อว่าเป็นผู้รู้จักรักษาตน รู้จักสิ่งเกี่ยวข้องกับตนว่าจะควรปฏิบัติต่อกันอย่างไร รู้จักหน้าที่การงานที่จะเป็นประโยชน์หรือเป็นโทษแก่ตน รู้จักการเก็บรักษาทรัพย์ รู้จักการจับจ่ายทรัพย์ รู้จักประหยัดทรัพย์ รู้จักคนควรคบหรือไม่ควรคบ รู้จักวิธีแก้ไขดัดแปลงตนเองจากสิ่งหายนะ ไม่ปล่อยตามอำเภอใจที่มีความอยากเป็นเจ้าเรือน รู้จักฐานะของตนเกี่ยวกับการจ่ายทรัพย์เพื่อการบริโภคใช้สอย รู้จักคนที่ควรสงเคราะห์ รู้จักกตัญญูกตเวทีต่อท่านที่เคยมีคุณแก่ตน รู้จักสงสารเพื่อนมนุษย์ตาดำ ๆ ด้วยกันไม่ดูถูกเหยียดหยาม รู้จักแบ่งปันเท่าที่ควรแก่เหตุ รู้จักสังคมที่ควรเกี่ยวข้องหรือไม่ควร รู้จัก

สถานที่ที่ควรไปหรือไม่ควร รู้จักสิ่งที่แสดงออกเพื่อความหายนะอยู่เสมอภายในใจ ประหนึ่งน้ำล้นฝั่งในหน้าฝน ด้วยท่านบคือธรรมเครื่องปิดกั้นอย่าให้เลยฝั่งธรรมชาติไปได้ รู้จักเอาชนะตนจากความหายนะทุกด้านไม่ยอมให้ล่วงล้ำเข้ามาได้ รู้จักรักษาตนให้อยู่ในความดีเสมอเหมือนน้ำที่เต็มแก้วแล้ว รู้จักทำตนให้เป็นตัวอย่างอันดีแก่ตนและผู้เกี่ยวข้องอยู่เป็นนิตย์ ไม่ลืมตัว ไม่ฟุ้งเฟ้อเห่อตามเพื่อนทุกเพศจะทำให้เสียคนหาทางกลับตัวไม่ได้ ตนเป็นที่รักยิ่งและมีคุณค่ามาก อย่าทำให้เสียเพราะเห็นแก่เพื่อน ทั้งนี้เพราะวิชาความรู้ที่เรียนมาก็เพื่อเป็นเครื่องประดับและรักษาตัวมากกว่าสิ่งอื่น ๆ ถ้าตัวยังดีอยู่ สิ่งอื่น ๆ ซึ่งเป็นของนอกกายพอคิดได้หาได้ไม่อับจน เพื่อนฝูงทั้งหญิงและชายที่มาเกี่ยวข้องโดยมากจะเป็นคนดีมาเป็นเครื่องเสริมใจและเสริมเกียรติ ไม่มาในลักษณะเหยียบย่ำทำลายเราและศักดิ์ศรีอันเป็นที่รักยิ่งของเรา และอย่าลืมว่า หลักวิชาทุกแขนงไม่ว่าทางโลกและทางธรรม เรียนมาเพื่อรักษาตนและประดับตัวให้มีสง่างามเพราะมนุษย์เราย่อมงามด้วยวิชาความรู้และความประพฤติ ยิ่งปฏิบัติตัวให้เหมาะสมกับที่เล่าเรียนมาก็ยิ่งเพิ่มความงามไม่มีวันจืดจาง ถ้านำไปใช้ในทางผิดก็ยิ่งเพิ่มความเลวลงมากกว่าคนธรรมดา ไม่มีใครอยากคบค้าสมาคมด้วยกลัวจะเป็นสุกรตัวหนึ่ง ๆ ที่ถูกต้มตุ๋นจากคนประเภทนั้น เท่าที่อธิบายมาก็รู้สึกจะมากเกินความจำเป็นสำหรับท่านผู้อ่านจึงขอยุติ

ผมมาหาท่านสองครั้งไม่พบ วันนี้ผมชวนเพื่อนมาด้วย เพื่อนผมคนนี้เลื่อมใสศาสนามาก และทำภาวนาเป็นประจำ นอกจากนั้นเขายังไปฟังปาฐกถาในที่ต่าง ๆ ได้ความรู้แปลก ๆ แล้วนำมาเล่าให้ผมฟังเสมอ ส่วนผมเองก็ไปบ้างแต่ไม่บ่อยนัก ผมมีข้อข้องใจในศีลห้า ถ้ารักษาข้อใดข้อหนึ่ง (ไม่ครบทั้งห้า) จะเป็นศีลได้ไหม

อาตมาก็ไม่ค่อยเข้าใจนัก เพราะไม่เป็นเจ้าของของศีลทุกประเภท มีผู้มาขอก็ให้ไปแต่ไม่ปรากฏมาขอเพียงข้อใดข้อหนึ่งดังที่คุณพูดอยู่ขณะนี้ คุณถามเพื่อคุณเอง หรือถามเพื่อคนอื่นด้วย

ผมถามเพื่อผมเอง ส่วนคนอื่น ๆ เพียงเป็นผลพลอยได้เท่านั้น

คุณกลัวศีลข้อไหนจึงไม่กล้ารับทั้งหมดล่ะ

สุราครับ สำคัญกว่าข้ออื่นใดทั้งนั้น นอกจากนั้นผมไม่กลัวและรักษาได้หมด แต่สุรานี้ โอ้โฮ สำคัญมาก ไม่ได้รับเป็นไม่ได้ ใจคอหงุดหงิดขึ้นทันที พอรับเข้าไปแล้วแหม ใจคอเบิกบาน อะไร ๆ มันอยู่แค่เอื้อมมือเท่านั้นไม่ยากเลย คิดจะเอาเงินเอาทองอะไรมันง่ายนิดเดียวท่าน สมองก็โปร่ง ปัญญาก็ว่องไว พูดไหลเป็นน้ำเป็นท่าไปเลย ไม่ยอมแพ้ใครง่าย ๆ ใครเขาไม่กล้ามาพูดด้วย

เวลาสร่างจากพิษสุราแล้ว สิ่งที่อยู่แค่เอื้อมนั้น คุณเอื้อมติดมือเป็นเงินเป็นทองมาตามที่คิดไหม

เปล่าครับ นอกจากมันปวดศีรษะและมึนงงเท่านั้น ไม่เห็นมีอะไรติดมือเลย

ผลที่ดีมีประโยชน์จากการดื่มสุรามีอะไรบ้าง เท่าที่คุณสังเกตดูตลอดมา

ไม่เห็นมีอะไร นอกจากมันรู้สึกสนุก ๆ เท่านั้น กับเวลาเมาแล้วมันนอนสบาย ล้มตัวลงนอนที่ไหนมันเป็นที่นอนหมอนมุ้งไปหมด ไม่เห็นเป็นกังวลกับที่หลับที่นอนอะไรเลย คนที่ไม่เมาสุราเขาทำอย่างผมไม่ได้

ก็เขาไม่ได้เป็นคนบ้าจะให้เขาทำอย่างนั้นได้อย่างไร เพราะคนไม่ใช่สัตว์ ต้องรู้จักที่ควรหรือไม่ควร

ผมก็ไม่ใช่บ้าแต่ก็ยังทำได้ ทำไมคนอื่น ๆ ทำอย่างผมไม่ได้เล่า

เอาละพอเข้าใจ ทีนี้อาตมาจะขอเล่าเรื่องอดีตของอาตมาให้ฟังพอเป็นเครื่องประกอบกับเรื่องของคุณ คุณมีเวลาพอฟังบ้างไหม

นิมนต์เลยครับ ผมกำลังเตรียมบันทึกเรื่องของท่านเป็นที่ระลึก ถ้าท่านไม่ขัดข้อง ท่านจะอนุญาตไหมครับ

ไม่ต้องบันทึก เพราะขณะนั้นอาตมากำลังเป็นนักสุราอย่างสุดขีด อาตมาขอเล่าเลยทีเดียว สมัยอาตมาเป็นหนุ่ม เพื่อน ๆ เขามาชวนไปทานเลี้ยง เราไม่เคยคิดไว้ก่อนว่าในงานนั้นจะมีอะไรบ้าง เพราะไม่ใช่บ้านเกิดเรา แต่เป็นบ้านเพื่อน ๆ ซึ่งอยู่ห่างกันคนละจังหวัด จึงไม่ทราบว่าประเพณีเขาเป็นอย่างไร เราไปพักอยู่บ้านเพื่อนคนหนึ่ง เมื่อเพื่อนอีกคนหนึ่งมาชวนไปทานเลี้ยง ถึงเวลาก็ไปกับเขา พอก้าวเข้าถึงบ้านเพื่อนต่างคนต่างนำขวดอะไร ๆ มาวางไว้บริเวณรอบ ๆ เรา เราเกิดความสงสัยจึงถามเขาว่าขวดอะไรมากมายนัก เขาต่างก็บอกเราเป็นเสียงเดียวกันว่าน้ำอ้อยป่า (ความจริงเป็นเหล้าเถื่อนเขาทำอยู่ในป่าหลบภาษี) แต่เรานึกรู้ทันทีว่า คือน้ำบ้านั่นเอง เพราะเท่าที่เห็น ๆ มา ใครดื่มน้ำประเภทนี้เข้าไปโดยมากต้องเป็นบ้ากันแทบทุกราย ก็เรากำลังตกอยู่ในที่จนตรอกเสียแล้ว ไม่ทราบจะหาทางออกได้อย่างไร อีกไม่นานนักต่างคนต่างรินน้ำอ้อยป่านั้นยื่นมาให้เราดื่มแบบหาทางหลบหลีกไม่ได้ เราเป็นเพียงพูดออกอุบายว่า เพื่อน เราปวดศีรษะไม่ค่อยสบายขออย่าให้ดื่มเลย เขาไม่ยอมฟังเสียง แต่กลับจะให้ดื่มท่าเดียว โดยให้เหตุผลว่า นี่คือน้ำยาสำหรับแก้ปวดศีรษะโดยตรง ดื่มแล้วไม่ต้องไปหายาอะไรมาแก้ เขาเป็นคนหมู่มากและเป็นคอสุราแบบเดียวกันด้วย (ตามที่ทราบทีหลัง) เราคนเดียวไม่สามารถจะต้านทานได้ จำต้องยอมรับโดยปริยาย คนนั้นก็รินยื่นมา คนนี้ก็ยื่นมา พร้อมกับบอกว่ายาแก้ปวดศีรษะ ดื่มแล้วจะได้หายเดี๋ยวนี้ เราก็เป็นคนไม่เคยและไม่สนใจ ทั้งไม่ชอบในทางนี้แต่ไรมา เมื่อถึงคราวจำเป็นก็จำต้องดื่มเพื่อรักษามารยาทและไมตรีจิต กว่าจะครบทุกคนที่ยื่นมาให้ รู้สึกจะเข้าขั้นแย่อยู่แล้วในขณะนั้น พอเรื่องผ่านไปไม่นานนัก เราชักจะเปลี่ยนท่าทางและอาการทุกส่วนไปในเวลานั้นอย่างรวดเร็วผิดปกติของนักดื่มทั่ว ๆ ไปอยู่มาก เพราะไม่เคยมาก่อน ความคิดไว้เดิมว่า เพื่อรักษามารยาทและไมตรีจิตกับเขานั้น ได้กลายเป็นว่า ทำลายมารยาทและไมตรีจิตปกติของตนเสียสิ้นไม่มีเหลืออยู่เลย ที่ปรากฏอย่างชัดแจ้งในเวลานั้นก็คือมารยาทของคนขี้เมาล้วน ๆ เท่านั้น ไม่มีทางทราบเรื่องดี–ชั่วของตน และนอนแผ่อยู่ที่นั่นอย่างไม่มี

อาลัยกับอะไร ๆ ละ จนตลอดรุ่งจึงรู้สึกตัวขึ้นมา เกิดความละอายเพื่อน ๆ และคนในบ้านอย่างมาก รีบกลับบ้านเพื่อนอีกคนหนึ่งทันที นับแต่วันนั้นมา ใคร ๆ จะมาเชิญชวนไปบ้านเพื่อนหรือบ้านใครที่ไหน ๆ อีก เป็นไม่ยอมไปอีก เพราะความเข็ดหลาบเป็นกำลัง

ที่เล่าเรื่องของอาตมามาให้ฟังทั้งดุ้นนี้ เห็นว่ามีส่วนใกล้เคียงกัน คือคุณก็ดื่มสุรา อาตมาก็ดื่มสุรา ตอนที่ผิดกันบ้างก็คือ เวลาคุณดื่มแล้วไม่เมาและไม่เผลอสติจนเป็นบ้า พูดได้คล่องแคล่ว ปัญญาก็รวดเร็วทันใจใครไล่ไม่จน พูดวันยังค่ำไม่มีอั้นทางโวหาร แต่อาตมาดื่มแล้วเมาไม่เป็นท่า ทีนี้อาตมาขอถามคุณซึ่งเป็นคอสุรา ดื่มแล้วไม่เมาบ้าง คือถ้ามีคนดื่มสุรา แล้วเดินโซซัดโซเซมาหาคุณ เมื่อคุณถามเขา ๆ บอกว่าไม่เมา แต่ดูอาการแล้วมีลักษณะเช่นเดียวกับคุณผู้ดื่มแล้วไม่ยอมเมาทุกอาการ คุณจะลงความเห็นว่าเขาเป็นคนเมาสุราหรือไม่ และจะมีความพอใจคุยกับเขาเหมือนคนทั่ว ๆ ไปไหม

โอ้โฮ คนจะล้มตายอยู่แล้วจะไม่เมาสุราได้อย่างไร ใครจะเชื่อ มนุษย์ในโลกมีหูมีตาทุกคน ผมไม่ยอมให้ใครโกหกได้เด็ดขาด เขาต้องเมาสุราแบบยังเหลือแต่ลมหายใจเท่านั้นแน่ ๆ ใครจะไปทนพูดทนฟังกับคนขี้เมาเช่นนั้นได้ มันพูดมีหยุดปากเมื่อไร คำเก่าพูดกี่ร้อยกี่พันครั้งยังนำมาพูดอีกได้วันยังค่ำ ผมเล่นกับมันไม่ได้แน่ไอ้จำพวกขี้เมานี้ ถ้าดื่มแล้วไม่เมาอย่างผมละก็อพูดกับมันได้วันยังค่ำ เรื่องเวล่ำเวลาไม่ต้องสนใจ

อาตมาขอถามอีกบ้างว่า ถ้าคุณเกิดไปเป็นอย่างเขาบ้าง เวลาดื่มสุราแล้วมีคนมาพบคุณเข้า หรือคุณไปคุยกับคนอื่น ๆ เขาจะมีความรู้สึกอย่างไรกับคุณ คุณได้คิดบ้างหรือเปล่า ถ้ามาถูกคุณเป็นอย่างนั้นเสียเอง

ตอนนี้ชักตอบยากอยู่หน่อย เข้าใจว่าหัวใจมนุษย์ซึ่งมีสมบัติผู้ดีประจำตัว เขาอาจจะคิดบ้าง คิดดูตัวเราก็นักสุราอยู่แล้ว แต่ไปเห็นคนเมาสุราเข้ายังรู้สึกหงุดหงิดไม่พอใจทันที เขาก็คงจะคิดเช่นเดียวกัน แม้แต่ภรรยาและลูกผมเอง เวลาเห็นผมดื่มสุราเมาแล้วเข้ามาในบ้านเขายังไม่พอใจ บางครั้งเกิดทะเลาะกับเมียและลูก ๆ ก็ยังมี โดยเมียและลูก ๆ เป็น

ฝ่ายว่าผมก่อน ว่าเมาแล้วไม่อยู่เป็นสุข พูดอวดดิบอวดดีท่านั้นท่านี้ไม่หยุดปาก จะไปนอนเสียก็ไม่นอน รำคาญจะตายไป ไปเที่ยวดื่มเมามาแล้วไม่อยู่ตามภาษีภาษาของตัว เที่ยวยุ่งนั่นยุ่งนี่ ภรรยาว่า บางครั้งลูก ๆ ก็พลอยทางแม่เสียด้วยว่า คุณพ่อนี้ไม่ทราบเป็นอย่างไร อาหารมีให้รับประทานไม่อยากรับประทาน แต่แหวกไปรับประทานเหล้า ครั้นรับมาแล้วก็ไม่อยู่ให้เป็นสุขสมกับหาความสุขจากสุรา ยังมาเที่ยวก่อกวนทางบ้านให้ยุ่งไปหมด ต่อไปนี้คุณแม่อย่าทำอาหารให้คุณพ่อรับประทาน ปล่อยให้คุณพ่อไปหาดื่มเหล้าต่างข้าวจะได้ไหม คิดแล้วน่าละอายบ้านเมืองเขาที่ได้พ่อขี้เหล้า ดื่มแล้วมาอาละวาดด่าว่าคนนั้นคนนี้ เดี๋ยวจะพากันแตกบ้านหนีไปหมด ปล่อยให้คุณพ่ออยู่บ้านคนเดียว จะทุกข์จนค่นแค้นก็ยอมทนเอา ได้สบายใจไปพักหนึ่งก็ยังจะดี ไม่มีคนมายุ่งกวนใจดุว่า

เวลาปรกติ คุณไม่ดื่มและเมาสุรา ภรรยาและลูก ๆ เขาเป็นอย่างไร เขาดีกับคุณไหม

เขาดีกันทั้งแม่และลูก ตามปรกติภรรยาก็เป็นคนใจดีไม่ชอบบ่นอุบอิบแต่ไหนแต่ไรมา ลูก ๆ ก็ดีเหมือนแม่เขา ทั้งเขาไม่เคยนำสุรามาเข้าปากแม้แต่ผสมกับยา เขาบอกว่ากลัวบาป

ถ้าเช่นนั้น คุณก็ดีแต่คุยอวดในเวลาเมาสุรา ดังลูกเมียว่าไม่ผิด คุณเมาสุราเสียจนลูก ๆ และภรรยาจะพากันหนีจากบ้าน ปล่อยให้คุณอยู่คนเดียว คุณยังมาคุยอวดว่า คุณเป็นนักดื่มสุราแต่ดื่มแล้วไม่เมา ความจริงคุณเป็นนักดื่มสุราด้วย เป็นนักเมาสุราด้วย เป็นนักโม้ไม่มีเวลาหยุดปากด้วย เป็นคนอาละวาดเก่งด้วยเวลาเมามาแล้ว อาตมาต้องขออภัยด้วยที่จะพูดให้คุณฟังในบางข้อซึ่งอาจจะยังไม่เข้าใจ

นิมนต์ได้เลยครับ ไม่ต้องขออภัย เพราะผมก็มอบตัวเป็นลูกศิษย์ท่านแล้ว อย่างไรจะเป็นที่เข้าใจและเป็นประโยชน์นิมนต์เลย ผมรอฟังอยู่แล้ว

ภรรยาและลูก ๆ ของคุณดีกว่าคุณหลายอย่าง เขารู้จักสิ่งที่ควรดื่ม และควรรับประทาน เขาดื่มแต่น้ำ รับประทานแต่อาหารซึ่งเป็นคุณแก่ร่างกาย ไม่ดื่มสุรายาพิษ

เหมือนคุณ ปากเขาดีไม่เที่ยวด่าว่าคนนั้นคนนี้อันเป็นสิ่งไม่ดีและเป็นทางเสียหาย กายและใจเขาก็ดี รู้จักที่ควรกินอยู่หลับนอน สมกับเป็นชาติมนุษย์ซึ่งเป็นชาติที่รู้จักที่สูงที่ต่ำ มารยาทเขาก็ดีไม่เป็นที่แสลงตาแสลงใจเพื่อนมนุษย์และรู้จักอดกลั้นขันติ มีอุบายที่น่าคิดมาสอนคุณผู้เป็นสามีและเป็นพ่อเขา นอกจากจะเหลือทนจริง ๆ ก็ว่าเสียบ้าง เพื่อให้คุณรู้จักคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ของตน ถ้าภรรยาและลูก ๆ เป็นแบบคุณเสียทั้งบ้าน เข้าใจว่าบ้านต้องร้างแน่ ๆ คุณควรกราบภรรยาและลูก ๆ ของคุณในฐานะเขาไม่ดื่มสุรา แต่คุณกลับเป็นคนดื่มสุรา เด็ก ๆ เล่นอยู่ตามบ้านเขายังดีกว่าคุณเพราะเขาไม่ดื่มสุรา แต่คุณดื่มสุรา ควรกราบเขาในฐานะที่เขาไม่ดื่มสุรา ให้โลกได้เห็นความบกพร่องของผู้ใหญ่เสียบ้าง ที่สู้เด็ก ๆ ก็ไม่ได้ จะได้หายเบ่งเสียบ้างว่าตัวเป็นผู้ชายจะดีไปเสียทุกอย่าง เมามาแล้วเที่ยวพ่นน้ำลายไปทั้งบ้าน คุณควรกราบขอความรู้จากเขาเสียบ้าง พอมีความฉลาดมาปกครองตนให้หายบ้าไปเสียที ถ้ามีคนแบบคุณกันทั้งโลกแล้วก็แน่ทีเดียวว่าโลกนี้คือโลกแห่งคนบ้า ไม่มีใครปรารถนาอยากมาเกิดและมาอยู่ ในโลก ๆ นี้ก็จะว่างเปล่าปราศจากมนุษย์ที่มีศีลธรรมอันดีงาม

เพื่อความเห็นโทษแห่งความไม่มีศีลของโลกที่ไร้ศีล – ธรรม อาตมาจะอธิบายให้คุณฟังพอเป็นข้อคิดเล็กน้อย

๑. ปาณา เป็นข้อห้ามไม่ให้มนุษย์และสัตว์ฆ่าและเบียดเบียนกัน เพื่อความสันติสุขแผ่ไปทั่วโลก แต่โทษแห่งความไม่มีศีลข้อนี้เป็นรั้วกั้น คือ ต่างคนต่างฆ่าและเบียดเบียนกันอย่างโหดร้าย ทารุณ ปราศจากเมตตาปรานี ซึ่งกันและกัน ล้มนอนแผ่ตายฉิบหายระเนนระนาดอยู่ตามถนนหนทางบ้านน้อยเมืองใหญ่ทั่วทั้งแผ่นดิน ไม่มีว่างเว้นพอจะเหยียบย่างเท้าลงได้ เต็มไปด้วย ศพมนุษย์ และสัตว์ ฆ่าและเบียดเบียนกันมากยิ่งกว่าปูนาปลาทะเลในตลาดเสียอีก เห็นแล้วเป็นลมสลบไสล และใจคว่ำใจหายไปตาม ๆ กัน ไม่มีมนุษย์ใจเหล็กคนใดจะทนอยู่ในท่ามกลางป่าช้าผีดิบผีแห้งตายเก่าตายใหม่ และเหม็นคลุ้งไปหมดทั่วโลกปฐพีได้

๒. อทินนาทาน เป็นข้อห้ามไม่ให้ลักขโมยของกันและกัน เพื่อสมบัติจะได้มีเจ้าของ ต่างคนต่างครองกรรมสิทธิ์ในสมบัติของตน และอยู่ร่วมโลกกันด้วยสันติ โทษแห่งความไม่มีศีลข้อนี้เป็นรั้วกั้น คือ สมบัติมีมากน้อย ต่างคนต่างขโมยทั้งเด็ก ๆ และผู้ใหญ่หญิง–ชาย เที่ยวฉกลักปล้นจี้กันทุกหย่อมหญ้า สมบัติไม่มีเหลือเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัวของใครได้ โลกนี้ไม่ผิดอะไรกับโลกของสัตว์ป่าไม่มีเจ้าของ ไม่มีใครจะปรารถนาอยากมาเกิดในโลกสัตว์ป่านี้แม้แต่คนเดียว

๓. กาเม เป็นข้อห้ามไม่ให้ประพฤติล่วงล้ำเขตแดนแห่งสามี – ภรรยาและลูก-หลานอันเป็นที่รักและสงวนของกันและกัน เพื่อความอยู่เป็นสุขระหว่างมนุษย์ด้วยกันจะครองความรักและสงวนของตน ๆ โดยสมบูรณ์

โทษแห่งความไม่มีศีลข้อนี้เป็นรั้วกั้น คือเต็มไปด้วย หญิง–ชาย ประพฤติผิดในกาม โดยไม่เลือกหน้าอินทร์หน้าพรหม ทุกหนทุกแห่งไม่มีที่แจ้งที่ลับกลางวันกลางคืน ยิ่งกว่าสุนัขหน้าคะนองเสียอีก ไม่คำนึงว่าเป็นลูกหลาน สามีภรรยาของใคร สวมได้สวมใส่ไปเลย ร้ายกว่าสัตว์ป่าตัวบ้ากามเป็นไหน ๆ ทั้งหญิงทั้งชายไม่มีเขตแดนเป็นความประพฤติประหนึ่งมหาสมุทรทะเลหลวง ของที่รักยิ่งลูกหลานคู่ครอง หลุดมือหายไป เหลือแต่ความเคียดแค้นขุ่นเคืองฝังจมอยู่ภายในใจ ไม่มีวันถอน รับประทานไม่ได้ นอนไม่หลับทั้งเขาทั้งเราเป็นไฟไปด้วยกัน ใครจะมาทนให้ไฟเผาใจอยู่ในโลกอันอุจาดบาดตานี้ได้ เพราะสิ่งนี้คือไฟเผาโลกนี่เอง ใครจะปรารถนามาอยู่ในโลกอันโสมมไม่มียางอายนี้ได้

๔. มุสา เป็นข้อห้ามไม่ให้พูดโกหกหลอกลวงให้คนอื่นได้รับความเสียหายเพราะโลกมีความเชื่อถือกันด้วยความสัตย์ความจริง

โทษแห่งความไม่มีศีลข้อนี้เป็นรั้วกั้น คือโลกที่เต็มไปด้วยความโกหกหลอกลวงไม่มีความซื่อสัตย์ต่อกันพอจะเชื่อถือได้ มองเห็นกันเอาคำโกหกออกทักทายไม่มีกระดากอายไม่ว่าสมาคมและวงงานใด ๆ เต็มไปด้วยความโกหก การงานทุกด้านล้มละลายไปด้วย

ความโกหกเป็นเครื่องทำลาย เขาก็โกหก เราก็โกหกหลอกลวง เขาก็ฉ้อ เราก็โกง พูดกันไม่รู้เรื่อง ไม่ได้ความ โลกจะอยู่ด้วยกันได้อย่างไร ทุกสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกันก็เสียหายไปด้วยความโกหก เป็นเครื่องต้มตุ๋นทั้งนั้น โลกที่เชื่อถือกันไม่ได้ก็คือโลกหมดหวัง ใครจะปรารถนาเป็นคนหมดหวัง มาอยู่ในโลกไร้ความหมายนี้ได้

๕. สุรา เป็นข้อห้ามไม่ให้ดื่มของมึนเมามีสุราเป็นต้น เพื่อรักษาเสถียรภาพของสติปัญญาและสุขภาพแห่งมนุษย์ให้คงอยู่ตามปรกติ

โทษแห่งความไม่มีศีลข้อนี้เป็นรัวกัน คือเป็นคนไม่มีสติอยู่กับตัว เป็นคนครึ่งหรือบ้าหมดทั้งตัว ไม่มีสติรักษามารยาทของมนุษย์ กลายเป็นสัตว์ทั้ง ๆ ที่กายเป็นมนุษย์ พูดซ้ำหน้าซ้ำหลังหาจุดเป็นสาระไม่ได้ หมดความละอาย ปล่อยปละมารยาทโดยไม่มีเครื่องสำนึกตัว ชอบพูดอวดจนเป็นภัยแก่ตัวโดยไม่รู้สึก เก็บความลับที่ต้องเก็บไม่ได้เปิดออกจนหมดไส้หมดพุง กล้าหาญแบบไม่รู้จักตายและไม่มีอุบายหลบหลีกภัย ถือว่าตนฉลาดที่สุดทั้ง ๆ ที่โง่ที่สุดในเวลานั้น ใครพูดแตะต้องนิดไม่ได้คอยแต่จะออกลวดลาย แต่ไม่ใช่ลายแมวหากเป็นลายหนูตัวกำลังจะถูกขยี้ศีรษะกับท่อนไม้ท่อนเหล็กหมิ่นเหม่กันที่สุด ชอบทะเลาะเร็วที่สุดแต่ชอบเสียท่าเร็วที่สุดเช่นเดียวกัน คนที่ไม่มีท่าก็คือคนเมาสุรา เข้าใจว่าตัวฉลาดเต็มที่เวลาเมาสุรา แต่มักจะเสียท่าทุกครั้งที่อาศัยความฉลาดจากการเมามาใช้ ร่างกายก็ทรุดโทรมง่ายกว่าปรกติ ร่างกายเป็นฐานรับโรคได้เร็วกว่าปรกติ ไม่ว่าคนประเภทใดลงได้เมาสุราแล้วต้องเป็นเสียศักดิ์ศรีไปทั้งนั้น ไม่มีอะไรเสริมเกียรติเพราะสุราเป็นเครื่องประดับเลย ถ้าโลกต่างคนต่างดื่มและเมาสุราจะเป็นคนลักษณะนี้ทั้งนั้น เราก็ดื่ม ครอบครัวเราก็ดื่ม ครอบครัวอื่น ๆ ก็ดื่มกันทั่วพิภพและเมากันทั่วดินแดน ตามถนนหนทาง ตึกรามบ้านช่องมีแต่คนเมาสุรานอนดาดาษกันไปหมด ทีนี้จงมองดูคนที่กำลังเมาและนอนเกลื่อนอยู่ในที่ต่าง ๆ ยิ่งกว่าคนไข้นอนอยู่ในโรงพยาบาลเสียอีก ทั้งโลกมีแต่บุคคลประเภทดังกล่าวนี้ทั้งนั้น แล้วจะมีความสลดสังเวชเพียงไร นี่เพียงแต่อธิบายเรื่องของคนทั่วโลกเมาสุราก็จะสลบอยู่แล้ว ยิ่งจะได้เห็นดังที่ว่านี้จริง ๆ ก็คงจะขาดใจตายในขณะนั้นโดยไม่ต้องสงสัย เพราะทนดูอยู่ไม่ได้

เท่าที่อธิบายมานี้ คุณจะเห็นว่าอย่างไร หรือจะเห็นว่าหนักไป อันเรื่องหนักหรือเบานั้น มันขึ้นอยู่กับเหตุการณ์เป็นสำคัญ เช่นเดียวกับนายแพทย์รักษาคนไข้เป็นราย ๆ ไป ย่อมถืออาการของคนไข้หนักเบาเป็นสำคัญ ถ้าไข้เล็กน้อยก็เพียงให้รับยาแล้วส่งกลับบ้านไป แต่ถ้าเป็นไข้หนักจะทำอย่างนั้นไม่ได้ นายแพทย์ต้องรับไว้รักษาและเปลี่ยนวิธีการรักษาตามแต่จะเห็นสมควรกับไข้ประเภทนั้น การที่คนไข้จะได้รับความทุกข์เจ็บปวดเพราะการให้ยาที่เห็นว่าถูกกับโรคนั้นไม่เป็นจุดสำคัญ แต่การตรวจโรคเห็นสมควรแล้วว่าจะควรทำอย่างไรนั่นแลเป็นจุดสำคัญที่นายแพทย์จะสนใจมาก และวางยาลงไปตามที่เห็นว่าโรคจะหายได้ ถ้านายแพทย์จะปฏิบัติตามความเห็นของคนไข้เป็นประมาณแล้วก็ยากที่คนไข้จะหายได้ นี่ก็หยั่งถึงเหตุผลเกี่ยวกับการแสงธรรมเช่นเดียวกัน ถ้าจะให้เป็นไปตามความเห็นของคนมีกิเลสมีประเภทต่าง ๆ พาให้เป็นไปแล้ว ธรรมของพระพุทธเจ้าก็จำต้องเก็บเข้าตู้เสียทั้งหมด จะนำออกแสดงไม่ได้ เพราะจะทำให้ขัดใจของคนที่มีกิเลสซึ่งเปรียบเหมือนคนไข้ แต่การแสดงธรรมจะถือคนมีกิเลสเช่นท่าน ๆ เรา ๆ เป็นประมาณไม่ได้ ต้องแสดงไปตามเหตุผลที่เห็นว่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังและผู้ปฏิบัติเท่าที่ควร เพราะตามธรรมดาของคนมีกิเลสทั่ว ๆ ไป ย่อมไม่อยากฟังการสั่งสอนที่เกี่ยวกับสิ่งที่ตนกำลังทำอยู่ ทั้ง ๆ ที่รู้อยู่ว่าสิ่งนั้นไม่ดี ยิ่งเป็นคนมีกิเลสหนา ๆ อย่างอาตมาด้วยแล้ว ก็ยิ่งไม่อยากฟังและสนใจธรรมเสียเลย วัดก็ไม่อยากเข้าให้เสียเวลา สู้ไปเที่ยวดูหนังสดหนังแห้งเข้าบาร์และไนท์คลับ ที่ขับกล่อมบำรุงบำเรอให้เพลิดเพลินใจ ดีกว่าไปนั่งฟังพระเทศน์หรืออธิบายธรรมให้ฟัง มันมีแต่ง่วงและหลับกับที่นั่งนั่นมากกว่าจะสนใจฟังและได้รับความเข้าใจ บางครั้งนั่งพิงเสาหรือฝากุฏีเคลิ้มหลับไปโดยไม่รู้ตัวก็ยังมี เวลากิเลสมันแผ่อำนาจอย่างเต็มที่ ใครจะอยากไปวัดเล่า

ท่านอธิบายเรื่องคนไม่มีศีลห้าทำโลกให้พินาศ และทำโลกให้หมดความหมาย ไม่มีอะไรดีในโลก ผมรู้สึกเข้าใจและคล้อยไปตามลำดับ แต่จะเรียนท่านให้ยิ่งกว่านี้เดี๋ยวคนจะหาว่าผมอวด เฉพาะการเมาสุราทำให้อวดตัวเก่งนั้นก็มาได้แก่ตัวผมจนเกือบจะหมดทุกข้ออยู่แล้ว แถมยังจะมาอวดว่าตนเข้าใจธรรมอีก เขาก็หาว่าผมบ้าอวดอีก แล้วเลยจะไม่มีโลกให้คนฉลาดอยู่ มีอยู่ตอนหนึ่งที่ท่านแสดงไปรู้สึกว่าขัดกับใจผมมากทีเดียว

ตอนไหน เชิญพูดออกมาเลยไม่ต้องเกรงใจ เพราะเวลาอาตมาจะอธิบายธรรม ยังไม่เห็นเกรงใจคุณและใคร ว่าจะตำหนิหรือชม

ก็ตอนที่ให้ผมกราบเมียและลูก ๆ นั่นน่ะ ที่ถูกก็ควรให้เมียและลูก ๆ พร้อมกันมากราบขอให้ผมหยุดดื่มสุราเสียยังจะเป็นประโยชน์แก่ผมและแก่เขาอีกด้วย เพราะถ้าเขากราบวิงวอนผมให้หยุดการดื่มสุราเสียแต่ต้น ผมก็อาจจะหยุดไปนานแล้ว ทั้งอาจจะไม่มาให้ท่านเทศน์สอนผมให้ลำบาก ดังที่เห็นท่านอุตส่าห์นั่งทนลำบากอยู่กับการสั่งสอนผมเวลานี้

การที่คุณจะให้ภรรยาและลูก ๆ มากราบคุณ อาตมาเห็นว่าจะไม่เป็นประโยชน์มากกว่าคุณไปกราบเขาเสียเอง

ก็เขามากราบขอให้ผมหยุดดื่มสุรา ผมก็หยุดตามคำขอร้องเขาแล้ว ทำไมจะไม่เป็นประโยชน์มากเล่าท่าน

ที่จะไม่เป็นประโยชน์มากก็ตรงที่เวลาเขามากราบคุณขอให้หยุดดื่มสุรา คุณก็หยุดจริง พอความหิวสุราเกิดขึ้นคุณก็จะไปเที่ยวดื่มเข้าอีก แล้วก็จะให้เขามากราบคุณขอร้องให้คุณหยุดอีกทำนองนี้ไม่เสร็จสิ้นกันสักที เขาก็จะกลับเบื่อคุณและเห็นโทษแห่งการกราบคุณขี้เมาไม่เป็นท่า แล้วพากันหยุดไม่กราบคุณต่อไป คุณก็จะกลายเป็นคนขี้เมาไปอย่างนี้จนวันตาย แล้วจะมีผลดีอะไรแก่เขาและแก่คุณเล่า

ท่านพูดตอนนี้รู้สึกว่ามีมูลความจริง ผมไม่กล้าเถียงท่าน เผื่อผมเป็นอย่างนั้นเข้าจริง ๆ เขาก็จะตำหนิผมได้

เมื่อเป็นเช่นนี้ คุณจะแก้ปัญหาข้อที่ให้คุณกราบภรรยาและลูก ๆ อย่างไร ลองพูดให้อาตมาฟังบ้าง กำลังกระหายอยากฟัง

เอาอย่างนี้เถอะท่าน อย่าถึงกับต้องให้ผมกราบเขาเลย คือผมจะยอมหยุดสุราไม่ดื่มอีกต่อไปจนวันผมตาย ขอปฏิญาณตนต่อหน้าพระและท่าน ทั้งผมก็ตัดสินใจว่าจะหยุดอยู่แล้วขณะฟังคำชี้แจงจากท่านถึงโทษแห่งการดื่มสุรา ก็พอดีกับเรื่องกราบเมียและกราบลูกมาบรรจบเข้าพอดี การตัดสินใจของผมก็เห็นว่า พอช่วยให้ผมลดโทษลงบ้างไม่ต้องกราบเขาท่านจะเห็นด้วยไหม เพราะเวลานี้ผมเคารพท่านต่างหาก ผมไม่ได้เคารพเมียและลูกผมนี่เพราะอยู่ด้วยกันมาตั้งแต่วันแต่งงานและวันเด็กคลอดตลอดถึงวันนี้ อยู่ ๆ ก็จะให้ผมกราบเขาเดี๋ยวเขาจะหาว่าผมเป็นบ้าหนักเข้า แล้วพากันวิ่งหนีจากบ้านไปหมด เรื่องก็จะไปกันใหญ่

ถ้าคุณจะพูดแบบพลเมืองดีทั่ว ๆ ไปไม่ใช่เป็นอุบายหาทางออกโดยไม่ยอมกราบเมียและกราบลูก อาตมาก็ไม่ขัดข้อง จะกราบหรือไม่ก็ไม่มีปัญหาอะไรนัก เท่าที่ให้คุณไปกราบเขาก็เพื่อประโยชน์สำหรับคุณเอง ไม่ใช่เพื่อลูก – เมียของคุณ พอจะหาทางออกอย่างแยบยลเท่านั้น

เป็นอันว่าไม่ต้องไปกราบเขา เป็นแต่ว่าผมต้องพูดมีความสัตย์ความจริงต่อตัวเองและปฏิบัติตัวต่อสุราอย่างเคร่งครัดตลอดวันตายเท่านั้น อย่างนี้เรียกว่า พูดและทำจริงแบบพลเมืองดีใช่ไหมท่าน

ใช่ เป็นอันว่าหมดปัญหา เพราะพูดมาก็นาน อาตมาขออนุโมทนาด้วยที่คุณกลับตัวเป็นคนดีได้เหมือนมนุษย์ที่มีศาสนาทั่ว ๆ ไป ส่วนคุณสมบัติของศีลห้าและคุณแห่งการไม่ดื่มสุรานั้น อาตมาจะไม่อธิบาย ขอมอบไว้กับคุณได้ทราบในตัวของคุณเอง ซึ่งจะทราบในกาลต่อไปไม่นานนัก ถ้ายังมีข้อข้องใจวันหน้าค่อยมาใหม่

ดิฉันกลัวเป็นบาป ที่เพื่อนมาชวนไปวัดเพื่อฟังเทศน์ ดิฉันพูดออกอุบายแกมโกหกเขาว่า มีธุระนัดกับเพื่อนไว้บ้าง มีธุระอย่างอื่น ๆ บ้าง แล้วไม่ไปวัดตามคำชักชวนของเขาทั้ง ๆ ที่ดิฉันอยากไปและเคยไปเสียจนชินมาตั้งแต่เป็นเด็ก เพราะคุณแม่เป็นคนชอบวัดและ

พาไปเสมอ ที่กลัวจะเป็นบาปก็เพราะพูดโกหกเพื่อนที่หวังดีต่อเราหนึ่ง เวลาพระท่านเทศน์ก็มีคนคุยกันไม่หยุดปาก ฟังเทศน์ไม่รู้เรื่องทำให้เบื่อและรำคาญหนึ่ง จึงสงสัยว่าจะเป็นบาป การไปวัดทำให้ใจเย็นสบายดิฉันชอบ แต่มีนักเทศน์แข่งพระเท่านั้นที่ไม่อยากไปวัดในเวลาฟังเทศน์

การพูดปดมดเท็จเป็นของไม่ดีอยู่แล้ว เมื่อมีใครพูดเช่นนั้นเข้าอีก คนนั้นก็เป็นคนขี้ปด ขี้โกหก และเป็นคนไม่ดีแน่ ขืนพูดโกหกกันทั้งบ้านทั้งเมืองและทั้งโลก เขาก็ให้นามว่าบ้านโกหก เมืองเหลวไหล ไทยขี้ปด โลกหลอกลวง หมดความเชื่อถือและกลายเป็นโลกหมดความหมาย ส่วนจะเป็นบาปหรือไม่นั้น อาตมาไม่ใช่ผู้ทำเหตุจึงไม่กล้าเข้าไปรับรองผลของคุณได้

ที่คุยกันในเวลาพระท่านเทศน์เล่า จนผู้นั่งอยู่ใกล้เคียงรำคาญ บางครั้งต้องถอยออกห่าง ๆ โดยไม่ให้เสียมารยาท ผู้คุยนั้นจะเป็นบาปบ้างไหมคะ

ถึงจะเป็นบาปหรือไม่ก็เป็นเรื่องของเขาดังที่เรียนมาแล้วเมื่อกี้นี้ ถ้าคุณกลัวเป็นบาปและเกรงพระเณรและคนอื่นจะรำคาญและเบื่อก็อย่าทำอย่างเขา เรื่องก็จะเรียบร้อยไปเท่านั้น

สำหรับท่านและพระเณรอื่น ๆ รู้สึกรำคาญบ้างไหม เมื่อกำลังฟังเทศน์หรือกำลังเทศน์ด้วยความตั้งใจ เกิดมีคนคุยกันขึ้นในเวลาเช่นนั้น

นั่นมันเป็นเรื่องของท่านต่างหาก ถ้าคุณต้องการทราบอย่างละเอียดจากธรรมที่ท่านกำลังแสดงอยู่ ก็โปรดตั้งใจฟังด้วยความสงบ อย่าใช้กิริยาอาการใด ๆ ที่จะเป็นข้าศึกต่อการแสดงธรรมและการฟังธรรม ผู้เทศน์ก็มีแก่ใจเทศน์ ท่านที่ตั้งใจฟังด้วยความสนใจก็ได้รับประโยชน์โดยทั่วกัน เพราะการแสดงธรรมและการฟังธรรม ถือเป็นหลักจำเป็นในภาคปฏิบัติธรรมไม่ด้อยกว่าการปฏิบัติธรรมด้านอื่น ๆ อีกประการหนึ่ง การฟังธรรมด้วยความสงบไม่อื้ออึง นอกจากจะเป็นประโยชน์แก่ผู้นั้นแล้ว ยังเป็นคติตัวอย่างอันดีงามแก่คนเพิ่งเริ่มเข้าวัด

ฟังธรรม และกุลบุตรกุลธิดาสืบ ๆ ไปอีกด้วย เพราะพระศาสนาที่ตกทอดมาถึงพวกเราเป็นมาด้วยความเคารพ ผู้ปฏิบัติธรรมเป็นผู้รู้จักกาลสถานที่ที่ควรไม่ควร มิได้เป็นมาแบบเวลาพระเทศน์ ญาติโยมก็สนุกคุยกันไม่มีความเคารพ พอพระเทศน์จบลงความสงบเย็นใจก็ไม่เกิด คติธรรมต่าง ๆ ซึ่งควรจะได้บ้างในเวลาฟังเทศน์ก็ไม่ปรากฏ มิหนำยังว่าพระเทศน์นานเกินไปบ้าง พระเทศน์ลึกเกินไป ฟังไม่เข้าใจบ้าง ความจริงฟังเรื่องคุยกันต่างหาก ไม่ได้สนใจฟังพระเทศน์ จะรู้เรื่องลึกตื้นหยาบละเอียดได้อย่างไร และเวลาพระเทศน์ท่านก็ไม่ทราบด้วยว่าใครอยู่ตื้นและใครอยู่ลึก เพราะไม่ใช่ปลา จึงไม่ทราบและสามารถแสดงธรรมให้ถูกจริตจิตใจตามความต้องการไปทุกราย เพราะผู้เทศน์ก็เป็นพระปุถุชนที่มีกิเลสหนาปัญญาหยาบ เช่นเดียวกับสามัญชนทั่ว ๆ ไป เพียงจะนึกหาอรรถธรรมแต่ละบทละบาทมาแสดงให้ญาติโยมฟังก็จนปัญญาอยู่แล้ว ถึงกับเหงื่อแตกโชกไปทั้งตัว ทั้ง ๆ ที่บางเวลาอากาศกำลังหนาวอยู่ด้วย ไฉนจะมีสติปัญญาอันสุขุมลุ่มลึกคิดอ่านอรรถธรรมอันเหมาะสมกับจริตจิตใจมาแสดงให้ท่านผู้ฟังได้รับความรื่นเริงบันเทิงใจไปทุกบททุกบาท ย่อมเป็นสิ่งที่สุดวิสัยอย่างยิ่ง

ท่านที่คุยกันในขณะนั่งฟังเทศน์ โดยมากก็เป็นผู้ใหญ่ที่สูงเกียรติและวัย ซึ่งควรจะคำนึงถึงศักดิ์ศรีอันดีงามของตน แต่ทำไมจึงไม่คิดบ้าง

ศักดิ์ศรีกับใจของคนมันไม่ใช่อันเดียวกัน คุณกรุณาอย่านำมาคละเคล้ากันเดี๋ยวจะทำให้ยุ่งไปหมด และจะกลายเป็นว่าคนก็คุยกัน ศักดิ์ศรีก็คุยกันด้วย และพลอยถูกตำหนิไปด้วยกัน ทั้ง ๆ ที่ศักดิ์ศรีไม่มีส่วนรู้เห็นด้วย

ศักดิ์ศรีกับคนมันแยกออกจากกันได้หรือ ทำไมท่านจึงพูดอย่างนั้น ซึ่งน่าสงสัยมาก เพราะไม่มีใครเขาแยกกันและพูดอย่างท่าน

ถ้าเป็นอย่างนายอำเภอเหม็กับยศของนายอำเภอเหม็เขาก็แยกกันได้ ส่วนเจ้านายหรือท่านผู้มีเกียรติและศักดิ์ศรีอื่น ๆ อาตมาไม่ทราบได้ เพราะอาตมาไม่เคยเห็นไม่เคยได้ยินและไม่เคยมียศบรรดาศักดิ์ จึงไม่มีอะไรจะแยก

ส่วนนายอำเภอเหิมเขาแยกยศออกจากตัวเขาอย่างไรบ้าง นิมนต์ท่านอธิบายให้ดิฉันฟัง เพราะยังไม่เคยได้ยินจึงอยากทราบ เพื่อเป็นแนวความคิดต่อไป หากมาถูกตัวดิฉันและเพื่อน ๆ เข้าบ้างจะได้แก้ไขทันเหตุการณ์

เท่าที่เห็นเขาทำก็ไม่เห็นยากอะไร ง่ายนิดเดียวคือ เขาแต่งตัวนายอำเภอไปตรวจราชการ เวลาเข้าสมาคมสุราและเขาจะดื่มสุราและเต้นรำต่าง ๆ ตามนิสัยของเจ้านายผู้ฉลาด เขาก็ถอดเสื้อถอดหมวกซึ่งเป็นเสื้อยศและหมวกยศของนายอำเภอเหิมเก็บออกไว้ในที่ควรแล้วบอกกับเสื้อและหมวกว่า ตำแหน่งนายอำเภอจงอยู่ที่นี่ ส่วนนายเหิมจะดื่มสุราและเต้นรำไปตามเรื่องของนายเหิม แล้วเขาก็ดื่มสุราและเต้นรำไปตามความชอบใจของนายเหิมซึ่งเป็นคอสุรา ส่วนเสื้อกับหมวกนายอำเภอไม่เห็นดื่มและเต้นรำด้วย แม้นายเหิมจะเมาเหล้าหรือหยอกเล่นกับเพื่อน ๆ ไปตามภาษาของคนเมา แต่เสื้อกับหมวกนายอำเภอก็ไม่เห็นเมาและหยอกเล่นด้วย ฉะนั้น จึงเข้าใจว่าศักดิ์ศรีกับคนแยกจากกันได้ ท่านองนายอำเภอเหิมเป็นตัวอย่าง คนที่มีศักดิ์ศรีไปวัดฟังเทศน์ และไปนั่งคุยกันอยู่ในขณะที่พระกำลังเทศน์ จึงเข้าใจว่าไม่เสียศักดิ์ศรี นี่เรียนตามที่นายเหิมเขาทำเวลาเขาเลิกจากการดื่มสุราและเต้นรำแล้ว ก็จับเสื้อและหมวกของนายอำเภอมาสวมใส่ และทำหน้าที่ของนายอำเภอเหิมต่อไป ส่วนนายเหิมก็หายไปในยศของนายอำเภอเหิมผู้นั้นนั่นเอง

ที่นี้คนเขาจะทราบไหมว่านายอำเภอเหิมทำเป็นตัวอย่างมาก่อน จนถึงกับท่านผู้มียศและศักดิ์ศรีซึ่งสูงกว่านายอำเภอเหิม ต้องมานั่งคุยกันในโบสถ์หรือในสถานที่ที่พระกำลังเทศน์ โดยไม่คำนึงว่าคนที่ตั้งใจฟังและพระที่กำลังเทศน์จะรำคาญ

คนจะทราบหรือไม่ว่านายอำเภอเหิมทำหรือไม่ทำมาก่อนก็ตาม จะสำนึกหรือไม่ว่าพระกำลังเทศน์หรือคนกำลังตั้งใจฟังก็ตาม ก็คงจะทำท่านองนายเหิมดื่มสุราและเต้นรำนั่นแลโปรดชมท่านเช่นเดียวกับราษฎรชมนายเหิมว่าเป็นคนไม่ถือตัวฉะนั้น

ถ้าท่านผู้มีเกียรติและศักดิ์ศรี ซึ่งเป็นพุทธมามกะ และเป็นที่เคารพนับถือของบวงชนมาทำอย่างนี้ โดยไม่คำนึงถึงตัวและคนรุ่นหลัง ซึ่งจะถือเป็นตัวอย่างปล่อยให้เป็นแบบ

นายอำเภอเห็มไปเสียทุกคนและทุกกาลสถานที่ แล้ววัดวาอารามและสถานที่เคารพบูชาต่างๆ จะไม่กลายเป็นสถานที่ดื่มสุราและเต้นรำของนายอำเภอเห็มไปเสียหมดละหรือ ท่านเห็นว่าอย่างไร

ถ้ากลัวจะเป็นแบบนายอำเภอ เราก็อย่าทำแบบนายอำเภอ เรื่องจะเป็นอย่างนั้นไปไม่ได้อยู่เอง เท่าที่เป็นอยู่ ไม่ว่าท่านว่าเรา รู้สึกมีคนชอบนายอำเภอเห็มกันมาก ดังนั้นตามสถาบันต่าง ๆ แห่งพระพุทธศาสนาจึงมักมีนายอำเภอเห็มปลอมตัวไปในงานนั้น ๆ ด้วยอย่างแยกไม่ออก หากจะแยกจริง ๆ ก็จำต้องแยกอาตมาด้วยคนหนึ่ง ข้างฝ่ายนายอำเภอเห็ม เพราะจำได้ว่าอาตมาเคยเป็นมาก่อนญาติโยมเสียด้วยซ้ำ และยังรู้สึกชอบนายอำเภอเห็มอีกด้วย เห็นว่าสะดวกดี วันนี้คุยได้กุศลแรงช่วยเตือนอาตมาให้ได้คิดเพิ่มอีก แต่ถ้าขืนตอบปัญหาไปนาน ๆ ก็น่ากลัวสำหรับอาตมาอยู่มากจึงขอยุติ

ดิฉันมิได้มาถามเพื่อไล่ท่านให้จน แต่มาเรียนถามเพื่อความเข้าใจในฐานะที่พวกเราเป็นพุทธบริษัท นับถือพระพุทธศาสนาประจำชาติ จะควรปฏิบัติอย่างไรจึงจะเป็นความดีงามระหว่างพุทธบริษัทกับพุทธศาสนา

สิ่งที่เป็นคู่ควรแก่กันอันจะก่อให้เกิดมงคลแก่ตนและสิริมงคลแก่ส่วนรวมควรประพฤติตนทำนองลูกที่ดีประพฤติตนต่อบิดามารดา ศิษย์ที่ดีประพฤติตนต่อครูอาจารย์ พุทธบริษัทที่ดีประพฤติตนต่อศาสนา เวลาก้าวเข้าวัดก็ควรรู้จักความหมายของวัดว่ามีคุณค่าแก่โลกอย่างไรบ้าง และพึงปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับสถานที่ ไม่ส่งเสียงอื้ออึงจนเกินไปเวลาเดินผ่านวัดไป–มา ไม่สนทนาธรรมหรือคุยกันในเวลาอันไม่บังควร เช่นเวลาพระท่านกำลังแสดงธรรม ซึ่งต่างฝ่ายต่างต้องการความสงบมาก เพื่อผลเท่าที่ควรจากการแสดงและการฟัง ถ้าพยายามปฏิบัติได้ก็เป็นความดีงามไม่มีที่สิ้นสุดตลอดถึงกุลบุตรสุดท้าย ภายหลังก็หวังมีหลักอันดียึดไว้ปฏิบัติกันสืบ ๆ ไป

สิ่งที่ไม่บังควรซึ่งชาวพุทธเราพากันไปทำในวัดยังมีมาก เช่นนำสุราเข้าไปดื่มในวัด และเล่นการพนันในวัดเวลามีงานวัด หรือมีการเผาศพคนตายซึ่งเก็บไว้ในวัด ทั้งแอบทำและ

ทำกันอย่างเปิดเผยแบบไร้ความสำนึกไม่มียางอาย สำหรับความเห็นของดิฉันซึ่งเป็นผู้หญิงเห็นว่าไม่ควร เพราะเป็นที่อุจาดบาดตาทั้งคนไทยด้วยกันและคนต่างชาติ อันเป็นเหตุให้เขาดูถูกศาสนาและคนไทยอีกด้วย

คุณผู้ชายหรือเด็กในบ้านของคุณไม่มีผู้ไปทำอย่างนั้นบ้างหรือ ถ้ามีก็ควรบอกห้ามกันเสียบ้าง อย่าให้พระและอาตมาไปยุ่งด้วยเลย เพราะเรื่องเช่นนี้พระไม่น่าไปสอดแทรกรู้เห็นห้ามปราม ฟังแล้วรู้สึกไม่สบายใจ ทั้งนี้เพราะวัดวาศาสนาเป็นสมบัติของท่านพุทธบริษัททุกคน ไม่ใช่เป็นของคุณและของอาตมาแต่ผู้เดียว พอเราจะมาปรับทุกข์แก่กันให้เป็นเรื่องปวดสมองโดยใช่เหตุ วัดวาศาสนาเคยมีมาแต่โบราณ ต่างท่านต่างก็รักษามาด้วยความรักสงวนใครเขาจะไปทำอย่างนั้น เพราะเป็นที่เคารพของคนไทยทั้งแผ่นดิน ไม่ใช่คุณผู้ชายและเด็ก ๆ ในบ้านของคุณไปแอบทำแล้วมาซุบซิบกันในบ้านให้คุณได้ยิน แล้วยกเรื่องนี้โยนทิ้งออกไปนอกบ้าน ให้กลายเป็นเรื่องของคนทั้งบ้านทั้งเมืองไปอย่างนั้นหรือ เอาละหยุดพักไว้ก่อนมีอะไร ๆ ดีกว่าเรื่องซุบซิบก็โปรดสนทนากันต่อไป

ดิฉันต้องขออภัยที่มาพูดเรื่องไร้สาระตามภาษาของคนที่ไม่รู้ให้ท่านฟัง แถมยังกลับไปทำให้ท่านไม่สบายไปด้วย ความจริงคนในบ้านดิฉันไม่มีใครดื่มสุรา การทะเลาะเกี่ยวกับเรื่องนี้ไม่มี นับว่าสงบเย็นพอควร ทั้งนี้เพราะคุณของพระศาสนาปกครองป้องกัน เรื่องราวไม่ค่อยมี คนในบ้านต่างเชื่อฟังและอยู่ด้วยกันเป็นผาสุก เวลาว่าง ๆ พ่อของเด็กและดิฉันก็เรียกลูกมาอบรม เล่านิทานที่เป็นคติให้ฟัง พูดธรรมให้ฟังบ้าง ให้เด็กมีจิตใจซึมซาบในพระศาสนาไปวันละเล็กละน้อยเสมอ รู้สึกได้ผลดี เด็ก ๆ เชื่อฟังไม่ค่อยฝ่าฝืน และรู้สึกรักและสังสรรค์กันดี ไม่ค่อยมีการทะเลาะวิวาทกัน

ผู้ปกครองที่เห็นความสำคัญในอนาคตของเด็กก็ควรทำอย่างนั้น ไม่ปล่อยให้เป็นไปตามบุญตามกรรม เด็กจะหาหลักยึดไม่ได้ โตขึ้นก็กลายเป็นคนไม่มีความหมายในตัวเองและเป็นป่าเถื่อนทั้งที่มีความรู้แต่ใช้การอะไรไม่ได้ และยังกลับมาเป็นภัยแก่ตนและผู้อื่นอีกด้วย

ทำไมท่านจึงว่าเด็กเป็นป่าเถื่อนทั้ง ๆ ที่มีความรู้ และยังจะกลับเป็นภัยเสียอีกเล่า

คุณเคยเห็นเด็กและผู้ใหญ่ประพฤติตัวเป็นภัยแก่สังคมบ้างไหม

เคยเห็นและมีเกลื่อนไปหมดไม่ว่าบ้านนอกในเมือง และเมืองเล็กเมืองใหญ่

คนทั้งนี้ คุณคิดว่าเขาเคยได้รับการศึกษามาบ้างไหม หรือมีแต่ประเภทที่ไม่เคยผ่านแม้โรงเรียนอนุบาล ทั้ง ๆ ที่เป็นคนมีวัยควรผ่านแล้ว

ต้องเคยผ่านการศึกษามาแล้วแทบทั้งนั้น เว้นแต่บ้านที่อยู่ในป่าลึกจนแทบจะพูดได้ว่าไม่เคยเห็นเดือนเห็นตะวันเลย นั่นอาจจะไม่มีโอกาสได้ศึกษา นอกนั้นต้องได้รับการศึกษามาพอสมควร เพราะสมัยนี้การศึกษาเจริญมากและเจริญจนนักศึกษาลืมตนก็มีจำนวนไม่น้อยแทนที่จะรู้สึก

เบื้องต้นคุณสงสัยเรื่องคนป่าเถื่อน เพราะความรู้ที่เรียนมาใช้งานอะไรไม่ค่อยได้ ขอให้อาตมาอธิบายให้ฟัง แต่แล้วกลับพูดว่า การศึกษาเจริญมากจนคนลืมตัวและเสียไปก็มีจำนวนไม่น้อย นี่คุณหมายความว่าอย่างไร ลองอธิบายให้อาตมาฟังบ้าง

ความรู้ที่เรียนมาทุกแขนงนั้นดิฉันชมว่าดีไม่มีทางตำหนิ แม้แต่ตัวดิฉันเองก็รักและสนใจในการศึกษา เพราะถือว่าวิชาความรู้เป็นเข็มทิศทางเดินอันราบรื่นของชีวิตและความเจริญก้าวหน้าทุกด้าน ทั่วโลกอาศัยหลักวิชาตลอดมา แต่ที่ไม่ชมนั้น เป็นส่วนบุคคลซึ่งศึกษามาแล้วไม่มาทำให้เกิดประโยชน์แก่ตนและส่วนรวมเท่าที่ควรจะเป็น สมกับความรู้เป็นเครื่องประดับตนให้สวยงาม ทั้งด้านความประพฤติและหน้าที่การงาน ตรงข้ามกลับไม่สนใจในหลักวิชาที่เรียนมา แต่กลับทำตัวให้คนโง่ที่อาศัยการเรียนน้อยเพราะไม่มีทุนเดือดร้อนไปด้วย ประหนึ่งเรียนมาเพื่อก่อความเดือดร้อนแก่คนอื่นซึ่งเป็นที่น่าเกลียดและเอือมระอามากกว่าจะเป็นที่เคารพนับถือ สำหรับดิฉันคนโง่ไม่ได้ศึกษามากยังทำให้นึกรังเกียจอยู่ภายในส่วนลึกของหัวใจ ว่าคนประเภทลืมตนและทำความรกรุงรังให้แก่ส่วนรวมจนหาที่

ก้าวเดินไม่ได้ โดนแต่ขวากแต่หนามที่คนฉลาดแบบนี้เที่ยวปักเสียบไว้แทบทุกหนทุกแห่ง หากเป็นทำนองที่กล่าวมาไม่หาทางแก้ไขเสียบ้าง ต่อไปน่ากลัวจะหาทางเดินไม่ได้

ที่เป็นเช่นนี้ คุณเข้าใจว่าไม่ได้รับการศึกษา ได้รับการศึกษาน้อย หรือเพราะได้รับการศึกษามากเกินไป

เด็ก ๆ ที่ไม่รู้ภาษีภาษาอะไรเลยก็ไม่มีใครสีสา คนที่โง่เขลาเพราะไม่ค่อยได้รับการศึกษาดังตาสีตาสาก็เป็นบุคคลที่น่าสงสาร แต่คนที่ทำโลกให้เดือดร้อนในสังคมและวงงานต่าง ๆ โดยมากไม่ใช่คนสองประเภทที่กล่าวนี้

ส่วนคุณเล่า อยู่ในคนประเภทไหน ในบุคคลเหล่านั้น

จะอยู่ในบุคคลประเภทไหน ดิฉันไม่ค่อยสนใจมากไปกว่าความปรารถนาอยากช่วยเพื่อนมนุษย์ด้วยความรู้ความเข้าใจที่บริสุทธิ์เท่าที่จะช่วยได้ ไม่ให้เป็นแบบมีความรู้ความฉลาดมากเท่าไร ก็นำมาใช้ในทางผิด ให้คนอื่น ๆ ได้รับความเดือดร้อนขุ่นเคืองมากเท่านั้น บุคคลประเภทนี้แม้จะมีความรู้วิชาบรรดาศักดิ์สูงก็ไม่มีใครอยากเคารพนับถือ เพราะยังสู้คนมีความรู้น้อยแต่ประพฤติตัวดีไม่ได้ ขืนไปชมและให้เกียรติเข้าก็เท่ากับนำเชื้อไฟไปเสริมไฟให้กลายเป็นโลกวินาศขึ้นมาสู่มวลมนุษย์ให้เป็นกองเพลิงไปหมดทั้งโลก ความรู้สึกของดิฉันเป็นเช่นนี้ จะผิดหรือถูกขออภัยท่านมาก ๆ ด้วย

อาตมาไม่มีเจตนาจะจับผิดจับถูกคุณ คอยฟังและยึดเอาเหตุผลที่คุณพูดให้ฟัง แล้วนำไปเป็นคติเท่านั้น จึงไม่ควรเกรงใจและขออภัย ถ้าจะขอก็ควรขอจากผู้ที่ถูกตำหนิด้วย หรืออาตมาก็พลอยถูกตำหนิด้วย ถ้าถูกด้วยแต่จะมาขอเฉพาะอาตมาคนเดียวก็ยังไม่ชอบ ต้องขอไปหมดบรรดาผู้ที่ถูกตำหนิจึงจะชอบธรรมไม่ลำเอียง เฉพาะอาตมาแล้วคุณไม่ต้องขออภัยให้เกียรติ เพราะที่ยึดคำที่คุณพูดถูกตามความจริงมาเป็นคติก็เป็นการได้รับเกียรติอยู่แล้ว นี่แลคือเกียรติอันสูงส่งไม่มีอะไรจะเสมอได้แล้ว

ดิฉันมิได้ตำหนิท่าน และท่านผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ แต่ไม่ชมผู้ที่ตั้งหน้าทำความผิดแก่ตนและส่วนรวมเท่านั้น ทั้งที่รู้ ๆ ฉลาดปราชญ์เปรื่องในหลักวิชาการว่าส่วนไหนที่จะทำโลกให้เจริญ และส่วนไหนที่จะทำโลกให้เสื่อมพินาศให้พยายามส่งเสริม หรือดัดแปลงไปตามแผนที่ที่รู้มาเท่าที่ควร และกราบขอชมเชยท่านพลเมืองดีที่ประพฤติชอบและพยายามชักจูงพี่น้องลูกหลานชาวไทยให้ดำเนินตนไปด้วยความมีศีลธรรมเป็นขอบเขต ชาวไทยได้รับความร่มเย็นตลอดมาโดยขนบประเพณีอันดีงาม ไม่โยกคลอนไปตามสิ่งแวดล้อมอย่างง่ายดาย

คำว่าสิ่งแวดล้อมนั้นจะหมายถึงอะไรบ้าง อาตมาไม่เข้าใจ

แหมมันมากแสนมากจนเลยขอบเขตจะประมาณ ดิฉันต้องขออภัยมาก ๆ ท่านอยู่แต่ในวัด ไม่ค่อยจะมีโอกาสได้เห็นภัยของสิ่งแวดล้อมแต่ละอย่าง ๆ ที่มันทำคนให้เสียคนจนถึงกับจมไปเลยก็มีจำนวนไม่น้อย บางรายถึงกับตั้งตัวไม่ได้และฆ่าตัวตายก็มี ดิฉันขอเรียนถามท่านสักเล็กน้อยพอทราบแนวทางความเสียหายของสิ่งแวดล้อมบ้าง ท่านเห็นปลาในบึงในหนองใหญ่ ๆ บ้างไหม

เคยเห็นกระทั่งปลาทะเล ไม่ว่าแต่ปลาธรรมดาในบึงในหนองเท่านั้น

ปลาทะเล ท่านเห็นปลาอะไรบ้าง ตัวใหญ่ไหม

เคยเห็นปลาทูเค็ม ปลาทูนึ่ง ปลาทูสด ซึ่งล้วนแต่พ่อปลาแม่ปลาทั้งนั้น จะใหญ่หรือเล็กก็แล้วแต่คุณที่เคยเห็นมาแล้วจะพิจารณาเอาเอง ถ้าอาตมาว่าตัวมันใหญ่ เดี๋ยวคุณก็จะว่าตัวใหญ่ยิ่งกว่านั้นยังมีอีกแยะ เรื่องก็จะไม่จบลงได้

ทีนี้ ท่านเคยเห็นสิ่งแวดล้อมของปลานั้น ๆ บ้างไหม คืออะไร

เคยเห็น น้ำและจอกแหนนั่นแหละคือสิ่งแวดล้อมของปลา เพราะมันอาศัยอยู่กับสิ่งเหล่านั้นเป็นประจำ

ส่วนเครื่องล่อและเครื่องสังหารมันซึ่งมีจำนวนมากและมีประเภทต่าง ๆ ที่เขาเอาไปซุ่มไว้ในน้ำเพื่อล่อและดักปลา ท่านเคยเห็นบ้างไหม

เคยเห็นบ้าง เช่น ไส้เดือน ตั๊กแตน รำ เศษอาหารต่าง ๆ เบ็ดและอวนเป็นต้น ซึ่งเขาตากอยู่ตามหมู่บ้านแถวริมแม่น้ำโขง แต่ไม่ได้เห็นเวลาเขาทำ

ทีนี้ ท่านพอจะทราบได้ไหมว่า สิ่งเหล่านี้แลคือสิ่งแวดล้อมสำหรับปลา ในขณะเดียวกันก็เป็นสิ่งทำลายชีวิตปลาด้วย ปลาตัวรู้เท่าไม่ถึงการณ์โดยมากต้องถูกทำลายชีวิตเพราะสิ่งเหล่านี้ แต่ปลาตัวฉลาดก็พอมีทางหลบหลีกพาชีวิตผ่านพ้นไปได้ ตามธรรมดาปลาย่อมไม่ตายเพราะน้ำและจอกแหนดังที่ท่านว่านั้น นอกจากเวลาเขาจับปลาด้วยเครื่องจับปลาชนิดต่าง ๆ มาแล้ว นำปลานั้นมาต้มด้วยน้ำผสมด้วยผักที่เก็บมาจากน้ำ เช่นผักบุ้งเท่านั้น น้ำและผักธรรมดาไม่มีอะไรเป็นภัยต่อปลา

แล้วสิ่งแวดล้อมของคนเล่ามีอะไรบ้าง อาตมากำลังกระหายอยากฟัง

สิ่งแวดล้อมของคนไม่ใช่ไส้เดือน ไม่ใช่ตั๊กแตน ไม่ใช่รำ ไม่ใช่เศษอาหารต่าง ๆ ไม่ใช่เบ็ดและอวนเป็นต้นดังเช่นของปลา แต่เป็นสิ่งที่มนุษย์เคยอาศัยเป็นอยู่หลับนอน เคยกิน เคยดื่ม เคยนุ่งห่มใช้สอย เคยประดับตกแต่ง พูดอย่างฟังง่าย ๆ ก็คือ รูปที่เคยเห็นเช่นรูปหญิง–ชาย พัสดุสิ่งของต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องย้อมใจให้เกิดความกะสันดิ้นรนอยากได้ เสียงที่เคยได้ยิน เช่นเสียงหญิง–ชาย เสียงขับกล่อมบำรุงบำเรอ เสียงพูดจาไพเราะจับใจทำให้จิตเคลิบเคลิ้มหลงใหลใฝ่ฝันไม่เป็นอันกินอยู่หลับนอนได้ กลิ่นที่เคยสูดดม เช่นกลิ่นดอกไม้ของหอมที่เป็นเครื่องประดับอันมีลักษณะและกลิ่นต่าง ๆ ตลอดกลิ่นหญิง–ชาย ซึ่งเคยเชยชิดสนิทติดจนแบบถอนไม่ขึ้น รสที่เคยลิ้มทางชิวหาประสาท และกายประสาท มีรสอาหารและเครื่องดื่มชนิดต่าง ๆ ตลอดรสอันเกิดจากความสัมผัสต่าง ๆ แล้วนำเข้าไปเป็นอารมณ์ครุ่นคิดอยู่ภายในไม่มีเวลาจบสิ้นลงได้ เหล่านี้แลเรียกว่าสิ่งแวดล้อมของมนุษย์หญิง–ชายทั่วโลก

ที่ว่าสิ่งแวดล้อมเป็นภัยต่อมนุษย์นั้น เป็นได้อย่างไรบ้าง ลองอธิบายให้อาตมาฟัง พอได้เป็นคติ และนำไปสั่งสอนลูกหลานต่อไป

ตามปรกติธรรมดา เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องอาศัยกันทุกคน แม้แต่ฝ่ายสงฆ์ก็จำต้องอาศัย แต่มีผิดแปลกกันไปบ้างตามเพศที่ไม่เหมือนกัน ที่ว่าเป็นภัยนั้นขึ้นอยู่กับความไม่รู้จักประมาณเป็นสำคัญกว่าอื่น ไม่เป็นสิ่งที่น่าตำหนิไปเสียทีเดียว

อาตมายอมรับว่าเป็นความจริงในข้อที่ว่า ความไม่รู้จักประมาณ ทำให้เป็นภัยได้ และยังมีความเห่อเหิมเป็นผู้ชักจูงอีก ความพอดีมีความสุขจึงหาไม่เจอทั้งผู้ใหญ่และเด็ก ผู้ใหญ่ก็ต้องการกินอยู่หลับนอนอย่างดี ๆ ราคาแพง ๆ เครื่องนุ่งห่มใช้สอย เครื่องประดับตกแต่ง ตลอดยวดยานพาหนะ ล้วนแต่อย่างดี ๆ ราคาแพง ๆ เด็ก ๆ เห็นผู้ใหญ่พาวิ่ง ตัวเองก็เป็นลูกที่มีพ่อ – มีแม่เช่นมนุษย์ทั่ว ๆ ไป จะมามัวเดินต้อย ๆ อยู่อย่างไรได้ จำต้องวิ่งตามผู้ใหญ่ โดยมิได้คำนึงว่าตนยังเป็นเด็ก คิดอย่างเดียวว่า ทำอย่างไรความหรูหราทุกอย่างของเราจึงจะทันหรือยิ่งกว่าเพื่อน ๆ ความคิดใฝ่ฝันที่จะให้ได้อย่างใจหวังก็ยิ่งฝังลึกจนถอนไม่ขึ้น สุดท้ายก็กลายเป็นคนใจรั่ว หลักลอย ประหนึ่งรถเบรคแตกห้ามล้อไม่อยู่ เลยพาเจ้าของลงไปนอนจมอยู่ในคลอง กว่าจะฉุดขึ้นมาได้ก็กลายเป็นศพไปเสียแล้ว อย่างหนึ่งก็หมดสติ คนก็สลบไสลหรือตาย รถก็แหลกยับเยินหาชิ้นดีไม่ได้ ถ้าเทียบกับหลักวิชาที่เรียนมาก็พลอยเสียไปด้วย ตัวเองก็เสียเพราะการปล่อยตัวตามใจชอบ ทางที่ดี ก่อนจะทำอะไรลงไปควรพิจารณาให้รอบคอบ ไม่ควรทำแบบเอาตัวเข้าไปเสี่ยง หากเสียแล้วแก้ยาก สิ่งอาศัยทุกชนิดถ้ารู้จักประมาณก็อำนวยประโยชน์ แต่ถ้าเป็นไปด้วยอำนาจความฟุ้งเฟ้อเห่อเหิม สิ่งอาศัยทั้งมวลก็กลายเป็นภัยแก่เราได้ เงินทองของมีค่าและหายาก ผู้ไม่มีความขยันหมั่นเพียรและฉลาดพอก็หาไม่ค่อยพอใช้และรับประทาน เพราะผู้จะคอยสังหารทรัพย์มีมากภายในตัวของเราคนเดียวนี้แล เช่น ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ แต่ละอวัยวะย่อมต้องการสิ่งบำรุงบำเรออยู่เป็นประจำ ซึ่งล้วนจะต้องซื้อหาแลกเปลี่ยนมาทั้งนั้น ไม่ใช่จะเกิดขึ้นอย่างลอย ๆ พอจะไม่เห็นโทษแห่งความฟุ่มเฟือยเห่อเหิม อันเป็นตัวสังหารทรัพย์ให้ย่อยยับไม่มีเหลือ สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่รอบตัวย่อมเป็นภัยแก่ทรัพย์สมบัติและจิตใจของผู้

ไม่รู้จักยับยั้งผ่อนคลายไปตามเหตุการณ์และฐานะ แต่เป็นคุณประโยชน์แก่ร่างกายและจิตใจสำหรับผู้รู้จักวิธีปฏิบัติต่อตนเองและสิ่งที่นำมาบำรุงเท่าที่ควร สิ่งที่ควรคิดเสมอก็คือนิสัยของมนุษย์ทุกเพศและทุกวัยชอบขี้เกียจในการงานเพื่อแสวงหาทรัพย์ แต่ชอบขยันในการจ่ายทรัพย์ ไม่มียับยั้งชั่งตวงให้อยู่ในระดับพอดี และมีความสุขแก่ตนและครอบครัว พระพุทธเจ้าทรงเป็นห่วงต่อสัตว์โลกผู้มีความคะนองอยู่ภายในไม่มีวันลดน้อยลง ยิ่งกว่าน้ำมหาสมุทรซึ่งเป็นสาเหตุทำลายตนและทรัพย์สินให้ย่อยยับเพราะไม่รู้จักวิธีปกครองตน ทรงประทานธรรมไว้ทุกแง่ทุกมุม ทั้งสอนพระ ทั้งสอนฆราวาสผู้อยู่ครองเรือนให้รู้จักวิธีปฏิบัติตนต่อสิ่งเกี่ยวข้อง ด้วยธรรมที่มีขอบเขตแห่งความพอดีอยู่แล้ว เพื่อเป็นคนที่มีขอบเขตและเป็นสุขตามกำลังและฐานะที่จะควรเป็นได้ โลกที่เต็มไปด้วยทรัพย์สมบัติไม่ขาดแคลนก็จะเป็นโลกที่มีความสุข เพราะคนรู้จักวิธีแสวงหาทรัพย์และรู้จักวิธีใช้ทรัพย์ให้เป็นสุขแก่ตนและส่วนรวม ลำพังความรู้ที่เรียนมาไม่ทันกับสิ่งผลักดันอยู่ภายใน ซึ่งคอยจะผลุบโผล่ออกมาทุกขณะ ต้องอาศัยหลักธรรมเข้าช่วยหนุนต้านทานพายุความพัดผันทั้งภายนอกและภายในให้สงบลง ทรัพย์สมบัติและตัวเราจะไม่พินาศไปตามพายุจัดซึ่งพัดผันอยู่ตลอดเวลา โดยสอนให้รู้จักวิธีปฏิบัติต่อตนและสิ่งเกี่ยวข้องกับตนให้พอเหมาะพอสม เช่นสอนว่า อัตตัญญุตา รู้จักถือเอาประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมชนิดต่าง ๆ ระวังไม่ให้สิ่งนั้น ๆ กลับมาเป็นภัยต่อตนโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ธัมมัญญุตา รู้จักการทรงตนไว้โดยชอบไม่เอนเอียงไปตามสิ่งยั่วยวน ไม่ผลุนผลันพิจารณาก่อนแล้วค่อยทำลงไป จนกลายเป็นนิสัยช่างคิด ทำอะไรไม่ค่อยผิดพลาด สามารถรักษาตนให้ปลอดภัยได้ในท่ามกลางแห่งมรสุมคือสิ่งแวดล้อมทุกชนิด อัตตัญญุตา รู้จักตนรู้จักท่าน คือรู้ฐานะของตนและฐานะของท่าน ไม่อาจเอื้อมในสิ่งและบุคคลที่เลยฐานะของตัวประพฤติตนให้พอเหมาะกับฐานะที่เป็นอยู่ มัตตัญญุตา รู้จักประมาณในการบริโภคใช้สอยไม่ให้ฟุ่มเฟือยหรือฝืดเคืองจนเกินไปซึ่งผิดฐานะความพอดี กาลัญญุตา รู้จักเวลาทำงาน เวลาพักผ่อน เวลาที่ควรเที่ยว ตลอดสถานที่ที่ควรเที่ยวหรือไม่ควร ปริสัญญุตา รู้จักสมาคมตลอดมารยาทที่จะประพฤติต่อสังคมนั้น ๆ ให้เป็นไปด้วยความเหมาะสม รู้จักนิสัยของหมู่เพื่อนหญิงชายที่เกี่ยวข้องกันตลอดมารยาทความประพฤติต่อกัน ปุคคลปโรปริสัญญุตา รู้จักเลือกบุคคลที่ควรคบหรือไม่ควรคบ เพราะทุกสิ่งไม่ว่าคนหรือสัตว์ แม้แต่อาหารยัง

ต้องมีกระดูกหรือก้างแฝงอยู่ คำว่าดีหรือชั่วจำต้องมีปะปนกันไป ผู้ต้องการของดีจำต้องเลือกเฟ้นทุกสิ่งและทุกครั้งที่เกี่ยวข้อง นอกจากการเลือกสรรสิ่งภายนอกแล้ว ยังควรเลือกสรรสิ่งภายในคือควรคิดนึกตรึกตรองซึ่งเกิดจากใจของเราอีกด้วย เพราะใจเป็นต้นเหตุสำคัญยิ่งกว่าสิ่งภายนอก คนอื่นไม่ดี เราพอรู้ได้ แต่เราเป็นคนไม่ดีในการคิดการพูดและการทำไม่ค่อยจะรู้เรื่องของตัวจึงหาทางแก้ไขยาก ทำนองเรามองดูขนตาคนอื่นเห็นได้ชัด แต่พอย้อนกลับมามองดูขนตาของเราเองเลยไม่เห็น ต้องใช้กระจกเงาเข้าช่วยมองจึงเห็นได้ การมองดูความผิดถูกชั่ว-ดีของตัวก็ต้องใช้ปัญญาซึ่งเปรียบกับกระจกเงาส่องเข้ามาหาตัวเราเสมอเราสังเกตคนอื่นอย่างไร ควรจะใช้ความสังเกตตัวเราในทำนองเดียวกันหรือมากกว่านั้น ถ้าใช้ความสังเกตสอดรู้ตัวเราเองดังที่ว่านี้ จะต้องเห็นจุดดี–ชั่ว ซึ่งแสดงอยู่ภายในตัวได้ชัด พอมีทางแก้ไขและส่งเสริมได้เป็นลำดับ ในธรรมที่กล่าวมานี้คือธรรมที่ชี้บอกให้ค้นหาของดีในตัวของเราแต่ละราย ๆ พยายามถอดถอนสิ่งที่ชั่วออกไป คนดีเราไม่จำเป็นต้องไปค้นหาที่ไหนมากนัก แต่จะพบคนดีในตัวเราเป็นขั้น ๆ ไป เช่นเราเห็นคนดีที่มีการรับประทานและดื่มเป็นเวล่ำเวลาไม่พร่ำ ๆ เพรื่อ ๆ จนร้านขายอาหารและเครื่องดื่มต่าง ๆ เบื่อไม่ชนะจะรับเงินค่าอาหารและเครื่องดื่มจากนักพร่ำเพรื่อ เป็นคนมีหลักใจเป็นหลักทรัพย์ เป็นคนรักตนรักครอบครัว รักพ่อ–แม่ ไม่ชอบเที่ยวในสถานที่ที่จะให้เกิดความเสียหายแก่ตนและทรัพย์สินโดยใช่เหตุ เป็นคนประหยัดทรัพย์ไม่สุรุ่ยสุร่าย ไปตามกิจมาตามกาลไม่เที่ยวผลาญทรัพย์และตัวเอง ไปเพื่อประโยชน์กับสิ่งใด ทางบ้านไว้ใจและหวังสิ่งนั้นกับเราได้จริง เป็นคนมีขอบเขตไม่ปล่อยตัวปล่อยใจไปตามสิ่งยั่วยวนซึ่งมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง เป็นคนยอมรับฟังเหตุผลจากตนเอง และครอบครัว พ่อแม่พี่น้องไม่เห็นว่าตัวดีและฉลาดไปท่าเดียว จะไปอะไรที่ไหนกับใคร มีการปรึกษาไต่ถามผู้เกี่ยวข้องในวงใกล้ชิดจนเห็นสมควรแล้วค่อยไป ไม่ได้ไปแบบสัตว์ไม่มีเจ้าของซึ่งคอยจะขึ้นเขียงอยู่ตลอดเวลา เป็นคนวางตนต่อสิ่งแวดล้อมได้ดีไม่ตื่นเต้นและอับเฉากับสิ่งที่มายั่วยวนอย่างง่ายดาย เป็นคนหนักแน่นและรักความสุจริตมีกายวาจาสะอาด มีใจซื่อตรงต่อตัวเอง เพื่อนฝูงและการงาน การคบและสังเกตหญิง–ชายเพื่อเป็นคู่ครอง ก็มิได้คบเพราะอำนาจความรักฉุดลากไปท่าเดียว แต่คบเพื่อดูอัธยาศัยใจคอ ความโง่ความฉลาด ความประพฤติ หน้าที่การงาน วิชาความรู้ พื้นเพที่เป็นมาดั้งเดิมแห่งนิสัย สกุลที่เคยเป็นมาเป็นคนคับแคบหรือกว้างขวาง ซื่อสัตย์สุจริตหวังเป็น

มิตรเพื่อพึ่งเป็นพึ่งตายกันได้จริงหรือไม่ จำต้องสังเกตทุกสิ่งและทุกระยะที่คบ หากพอสังเกตได้ทั่วถึง เพราะการหาคู่ครองที่แท้จริง ไม่ใช่เป็นของสิ่งเล็กน้อยและง่ายดาย แต่เป็นการวางรากฐานแห่งชีวิตเพื่อร่วมเป็นร่วมตายต่อกันอย่างไม่มีอะไรจะแบ่งรับแบ่งสู้ได้ ถ้าดีก็ดีไปทั้งเขาทั้งเรา ทั้งครอบครัววงศ์สกุล ถ้าเสียก็พลอยไปตาม ๆ กันหมด ทั้งยังเป็นไม้เบื่อไม้เมาต่อกันอีกชั่วชีวิตระหว่างสามี – ภรรยาและสกุลทั้งสอง ตลอดลูกหลานบริวารสกุลนั้น ๆ เข้ากันไม่ติด เหมือนแยกแผ่นดินกันอยู่คนละมุมโลก ระหว่างสามีภรรยาตลอดวงศ์-สกุล แต่ละฝ่ายมองเห็นกันเหมือนไม้แทงลูกตา ทั้งจะเบือนหน้าหนี ทั้งอ้าปากค้างพูดอะไรไม่ออก ถ้าพอจะเหาะได้ก็อยากจะเหาะไปเสียในขณะนั้น เผื่อจะมีทางหายใจบ้าง เพราะความอัดอั้นตันใจเต็มทนถึงกับใจจะขาดลงในเวลานั้นจนได้ พอพ้นจากหลุมนรกกลับไปถึงบ้านแล้ว ต่างฝ่ายต่างนินทาให้ใครต่อใครในบ้านและญาติ ๆ ฟังสามปีไม่รู้จักจบตามนิสัยมนุษย์ที่ชอบเล่าไม่จบ ทั้งเรื่องรักเรื่องชอบ ทั้งเรื่องชังเรื่องโกรธเรื่องเกลียด ฉะนั้น โบราณท่านจึงสอนกุลบุตรกุลธิดาไม่แล้วไม่เล่า สอนซ้ำสอนซากเกี่ยวกับการหาคู่ครอง ไม่ให้ถือความรักเป็นผู้มีอำนาจ จะพาให้เดือดร้อนในภายหลัง ความรักให้มีไว้เพียงเป็นเชื้อทางเดินเข้าหากัน ถ้าไม่มีความรักไว้เป็นรสชาติเลยก็เป็นทานของอาหารไม่มีรสเลย ผู้รับประทานก็ไม่มีแก่ใจจะรับ แม้จะรักมากก็ไม่ยอมให้ออกหน้าออกตา จะทำผู้รักให้เป็นคนตาฝ้าฟางมองไม่เห็นส่วนลึกของความเดือดร้อนอันจะตามมาทีหลัง เพราะความรักกลายไปเป็นความเบื่อ ตามธรรมดาของความรักประเภทนี้ เมื่อได้กันเป็นคู่ครองแล้วจะตั้งอยู่ไม่ได้นาน แต่จะค่อยจางหายไปวันละเล็กละน้อยจนหมดไป ถ้าไม่มีความรักที่เกิดจากความดีประเภทอื่น ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วมารับรองหรือสนับสนุนไว้ คู่สามีภรรยานั้นจะอยู่ด้วยกันไม่ได้นาน เท่าที่โลกอยู่ด้วยกันมานับแต่วันเริ่มแต่งงานจนถึงสุดท้ายปลายแดนนั้นเป็นความรักอย่างอื่นซึ่งดีและแนบสนิทมากกว่าความรักประเภท "ถ้าหอมก็ยอมคบแต่ถ้าขมก็ทิ้งทันที" ต่างหาก ฉะนั้น ท่านจึงสอนให้หาแก่นแห่งความรักอันแท้จริงจากกันและกัน จะสมชื่อว่าหาความรักชนิดวางรากฐานแท้ ไม่ใช่ความรักชนิดกลับกลอกหลอกลวงดังที่เห็น ๆ กัน ส่วนความรักประเภทน้ำเชื่อมในขั้นเริ่มแรกจำเป็นต้องมี เพื่อเชื่อมติดต่อกันกับความรัก อันเป็นส่วนสำคัญที่อยู่ใต้ดินซึ่งจะโผล่ขึ้นมาทีหลัง และเป็นความรักที่มั่นคง ทั้งยึดเหนี่ยวคู่ครองไว้ได้ตลอดอวสาน การแสวงหาคู่ครองด้วยการสังเกต

ไตร่ตรองไว้อย่างพร้อมมูลแล้ว ย่อมเป็นผลให้คู่ครองและเครือญาติทั้งสองฝ่ายไม่ผิดหวังและอยู่ด้วยกันเป็นสุขตลอดกาลนาน ไม่ค่อยมีเรื่องร้าวรานหรือแตกแยกทางครอบครัวตลอดวงศ์ญาติเกี่ยวดองกันก็ไม่เกิดความเดือดร้อนระส่ำระสาย แม้จะอยู่ในฐานะที่ยากจนบ้างก็มีความสุขต่อกันเท่าที่ควร เพราะต่างฝ่ายต่างเคารพและเห็นใจกัน ไม่ดูถูกเหยียดหยามความจนของกันและกัน ตลอดวงศ์สกุลของแต่ละฝ่ายก็ไม่นำมาเหยียบย่ำกล้ำกรายผิดหรือถูกก็ว่ากันไปตามเหตุการณ์ที่ควร ไม่ลุกลามเหมือนไฟป่า ถ้าวางแผนไม่ถูกแต่เริ่มแรก การมีครอบครัวก็เท่ากับไฟเผาตัวยิ่งกว่าเผาผีตายเสียอีก เพราะได้รับความกระทบกระเทือนชอกช้ำทางจิตใจ เนื่องจากความเห็นไม่ลงรอยกันบ้าง จากรายได้มีน้อยแต่การจ่ายไม่คำนึงถึงสิ่งที่ควรหรือไม่ควรบ้าง จากนิสัยฟุ่มเฟือยซื้อไม่มีเพียงพอบ้าง จากการชอบด้อม ๆ มอง ๆ หางานพิเศษทางกามารมณ์แทนการหาเงินมาเพิ่มเติมครอบครัวบ้าง จากความเป็นนักเลงเล่นการพนันไม่เลือกหน้าชกบ้าง จากการเที่ยวดึก ๆ เหมือนนกค้างคาวบ้าง จากความเป็นคนกว้างขวางจนเกินตัวพาเพื่อน ๆ เข้าร้านสุราบาร์เบียร์แล้วจ่ายเงินอย่างไม่อั้นประหนึ่งมีฉางเงินตั้งอยู่หน้าบ้านเหมือนฉางข้าวบ้าง เหล่านี้เพียงแต่อย่างใดอย่างหนึ่งหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก่อขึ้น ย่อมเป็นไฟเผาผลาญครอบครัวให้เดือดร้อนและล่มจมไปได้ทำให้หม้อข้าวเตาไฟแตก ตลอดเด็ก ๆ ซึ่งไม่รู้ภาษีภาษาอะไรด้วยก็พลอยเดือดร้อนไปตามมีหน้าเศร้าเหงาหงอยไม่เป็นอันกินอันนอน จนกลายเป็นเด็กที่มีปมด้อยติดตัว เวลาไปโรงเรียนก็ละอายเพื่อนฝูงเข้าหน้าใครไม่ติด ดูหนังสือไม่มีความจดจำ สอบก็พลอยตกทั้ง ๆ ที่เคยสอบได้คะแนนดี ๆ ทุก ๆ ปีมา ทั้งนี้ เพราะมามัวคิดเป็นทุกข์เป็นร้อนกับเรื่องคุณพ่อคุณแม่ทะเลาะวิวาทกัน

ดังนั้น การมีครอบครัวจึงมิใช่เรื่องเล็กน้อยพอจะทำเอาอย่างง่าย ๆ แบบสุกแล้วเอาเผาแล้วกินไปเลยอย่างนั้น เพราะเรื่องครอบครัวไม่ใช่เรื่องกล้วยหอม บทไปโดนกล้วยเน่าเข้าบ้างมันเหม็นติดมือล้างไม่ออก แม้ข้างนอกจะพอล้างได้ แต่ข้างในไม่ยอมออก พลอยให้เป็นทุกข์และรำคาญอยู่ร่ำไป จึงควรฟังเสียงท่านที่เคยเห็นฟ้าเห็นดินมาก่อน อนาคตทางครอบครัวจะได้แจ่มใส ดังที่อธิบายมาแล้ว จะชื่อว่าเป็นผู้ฉลาดค้นหาคนดีและเจอคนดีที่ตัวและครอบครัวเราเอง การพูดมากก็มากจนลืมเค้าเงื่อนว่าเราพูดอะไรกันเป็นต้นเหตุ

ท่านพูดถึงสิ่งแวดล้อมว่าเป็นได้ทั้งโทษทั้งคุณ สิ่งทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้เข้าไปเกี่ยวข้องต้องการ ถ้าพาลก็ทำให้เกิดโทษ ถ้าฉลาดก็ทำให้เกิดคุณ วันนี้ ดิฉันรบกวนท่านมากไป และคำที่นำมาเล่าถวายท่าน บางคำก็ควร แต่บางคำก็ไม่ควร ท่านเตือนให้สติจึงรู้สึกตัวว่าได้พูดผิดไป จึงขออภัยท่านมาก ๆ ด้วย กราบขอบพระคุณ และนมัสการลาท่าน

คุณหลวงกรุณาให้คนไปบอกว่าท่านมา ดิฉันดีใจรีบมากราบท่านทันทีเพราะมีความสงสัยในใจมานานแล้ว คือ แต่ก่อนดิฉันเคยไปวัดเสมออย่างน้อยวันพระไม่ให้ขาด แต่ทุกวันนี้ ดิฉันไม่ได้ไป พยายามทำภาวนาอยู่ที่บ้านบ้าง รับศีลฟังเทศน์จากวิทยุบ้างจะผิดไหมท่าน เท่าที่ดิฉันทำดังที่เรียนมานี้

ไม่ผิด ถ้ามีคนทำดีมาก ๆ เหมือนคุณ บ้านเมืองและพระศาสนาจะเจริญมาก เพราะการทำความดีไม่มีกฎเกณฑ์ไว้ว่า ต้องทำที่วัดอย่างเดียว เราทำที่ไหนก็เป็นความดีของเรา

ดิฉันไม่ไปวัดเพื่อรับคำแนะนำจากพระท่าน แต่ทำภาวนาอยู่ในบ้านเพียงคนเดียวใจจะเจริญก้าวหน้าได้ไหม และจะมีส่วนผิดหรือไม่ ถ้าผิดจะควรปฏิบัติอย่างไรกับตัวเอง

ถ้าคุณแน่ใจว่าจะสามารถทำได้โดยไม่ต้องไปรับคำแนะนำจากใคร คุณจะไม่ไปวัดก็ไม่ผิด ถ้าคุณทำถูกทาง ใจคุณต้องเจริญก้าวหน้าได้แน่นอน แต่คำว่า "ดิฉันมีส่วนผิดไหม ถ้าผิดจะควรปฏิบัติอย่างไร" นั่นมันแล้วแต่อุบายของคุณจะพิจารณาแก้ไขตัวเองโดยวิธีที่เห็นว่าจะได้ผลดี อาตมาจะอุปมาให้ฟังพอเป็นข้อคิด คุณเป็นไข้จะเป็นขั้นรุนแรงหรือไม่ก็ตาม ไม่สำคัญ แต่สำคัญที่คุณจะสามารถพยาบาลตัวเองให้หายได้หรือไม่ ถ้าคุณมีความรู้ความสามารถพอกับโรคที่กำลังเป็นอยู่ พร้อมทั้งสมุฏฐานของโรค และยาที่จะนำมารักษาตลอดวิธีรักษาทุกประเภท คุณก็ควรจะนำมารักษาได้เอง ไม่จำเป็นต้องไปหาหมอ แต่ถ้าคุณไม่สามารถรักษาโรคให้หายได้ลำพังตนเอง และกลับจะเป็นห่วงในชีวิตของคุณ

กลัวโรคจะไม่หาย คุณก็ควรไปหาหมอให้ตรวจและรักษาโรคย่อมมีหวังจะหายได้ และยังดีกว่าจะทนทรมานอยู่เฉย ๆ โดยไม่มีทางแก้ไข

กิเลสเครื่องเสียดแทงจิตใจ ทางศาสนาถือว่าเป็นโรคชนิดหนึ่งประจำใจมนุษย์และสัตว์ ถ้าคุณมีโรคประเภทนี้อยู่ในใจ และสามารถจะรักษาให้หายได้ โดยวิธีต่าง ๆ ตามลำพัง คุณก็ไม่จำเป็นต้องไปวัดหาพระให้ช่วยแนะนำสั่งสอน ถ้าคุณไม่สามารถ แต่ห่วงใยตัวเอง เกรงจะผิดพลาดเดินไม่ถูกทาง การไปวัดก็เป็นความดีสำหรับคุณเอง อาตมาไม่กล้าตัดสินเพราะไม่เชื่อในตัวเอง ว่าเมื่อตัดสินให้คุณแล้วจะถูกหรือผิด จึงขอมอบให้คุณไปพิจารณาเอาเอง เมื่อเห็นสมควรอย่างไรแล้วคุณจะได้ปฏิบัติต่อตัวเองโดยสะดวก เท่าที่เรียนให้ทราบ ทั้งโรคในกาย ทั้งโรคในใจ ตลอดวิธีปฏิบัติต่อสิ่งดังกล่าว คุณพอจะเข้าใจไหม และคุณต้องเป็นผู้สามารถในตัวเอง ไม่ต้องไปหาหมอหาพระแล้วมิใช่หรือ

ดิฉันยิ่งเป็นคนขี้โรคอยู่แล้ว แม้ยาขนานเดียวก็ไม่เคยรู้กับเขาเลย จะไม่ให้ดิฉันไปหาหมอเพื่อฉีดยา ต้องตายแน่ซิท่าน แม้ทุกวันนี้ถึงจะไม่ไปหาหมอบ่อยนัก ก็เพราะได้ยาจากหมอมารับประทานเป็นประจำพอทุเลาอยู่ได้ ยิ่งโรคกิเลสโทสะดังท่านว่าด้วยแล้ววันหนึ่งไม่ทราบว่ามันกำเริบกี่ครั้งไม่สามารถจะนับได้ เดี๋ยวลูกคนนั้นมาทำให้กำเริบ เดี๋ยวหลานคนนี้มาทำให้โกรธ คนโน้นมาทำให้รำคาญ ไม่มีเวลาสงบใจได้เลย ยิ่งได้ทราบข่าวว่ากิเลสเป็นโรคชนิดหนึ่งซึ่งเสียดแทงจิตใจด้วยแล้ว ก็ยิ่งทราบความก่อกวนของมันมากขึ้นเมื่อมีสิ่งมากระทบซึ่งไม่สบอารมณ์ ก็ยิ่งทราบความกำเริบของกิเลสและความทุกข์ทางใจมากขึ้นว่า แท้จริงใจของเรายังหาหลักฐานไม่ได้ และเห็นโทษของตนที่โง่มากและอวดดีไม่อยากไปวัด พอมาได้ยินท่านพูดธรรมให้ฟังชั่วเวลาเพียงเล็กน้อยเท่านี้ก็ยังกลับได้สติสตังขึ้นมาแยะ ถ้าได้ยินได้ฟังอยู่บ่อย ๆ ก็ช่วยให้มีสติปัญญามากขึ้น การฟังเทศน์ทางวิทยุก็ดีเหมือนกัน แต่ธรรมดาของการเทศน์ไม่ว่าท่านองค์ใดเทศน์ก็ต้องเทศน์เป็นกลาง ๆ แสดงไปด้วยความสม่ำเสมอ เราจะยึดเอาได้เป็นบางตอน ไม่ค่อยจะถูกกับจุดที่เรากำลังสงสัยนัก แต่การไต่ถามเรายกข้อข้องใจขึ้นมาถามเอาเลย เวลาท่านตอบจึงถูกกับจุดที่เราต้องการผลก็ปรากฏเป็นลำดับไม่ค่อยผิดพลาด วันนี้ดิฉันเห็นคุณของการศึกษาไต่ถามอย่าง

ประจักษ์ใจมากมาย คิดแล้วรู้สึกละอายท่านมากที่กล้าพูดอวดท่าน โดยเข้าใจว่าตนฉลาดพอตัวในทุกสิ่ง แล้วไม่อยากไปวัดเพื่อศึกษาไต่ถามข้ออรรถข้อธรรมกับครูอาจารย์ เพิ่งมากลับได้สติเวลาท่านอธิบายให้ฟังนี่เอง ฉะนั้นการไปวัดในวาระต้องไป ดิฉันจะไม่เรียนตอบท่านแต่จะตอบกับตัวเอง การภาวนาของดิฉันรู้สึกเย็นดีในตอนกลางคืนยามดึกสงัด แต่ตอนกลางวันเด็ก ๆ กวนไม่ค่อยมีเวลาได้ทำ จะได้ทำบ้างก็ตอนเด็ก ๆ ไม่อยู่หรือเวลาเขานอนหลับ เวลาจิตสงบลงชอบจะเห็นนิมิตต่าง ๆ มาปรากฏ แต่ดิฉันเป็นคนมีนิสัยไม่ชอบกลัว ฉะนั้นเวลานั่งทำภาวนามีนิมิตมาปรากฏ จะเป็นนิมิตชนิดใดก็ตาม ดิฉันไม่กลัว บางครั้งเป็นนิมิตของตัวดิฉันเองมาปรากฏต่อหน้า โดยเริ่มแสดงภาพตอนเริ่มคลอดใหม่ ๆ ท่านอนหงายตัวแดง ๆ มีอาการตื่นตกใจร้องไห้ มือเท้าไม่อยู่เป็นสุข ซึ่งดูแล้วน่าสงสารสังเวชตนยิ่งนักเพราะไม่มีใครมาคอยประคับประคองให้ความปลอดภัย ปล่อยให้ดิ้นรนและร้องไห้อย่างไม่เดียงสาอยู่คนเดียว ดิฉันเป็นคนนั่งดูตัวเองเกิดและดิ้นรนร้องไห้ ถ้าเป็นคนก็กำลังเพ่งเล็งดูอะไรแปลก ๆ ชนิดไม่กระพริบตาเลย แต่นี่เรานั่งภาวนาซึ่งหลับตาอยู่แล้ว ความเห็นชัดในนิมิตทางใจเวลานั้นไม่ผิดอะไรกับเราเห็นด้วยตาเนื้อ ทำให้เพลินจนลืมเวล่ำเวลา ทั้งเกิดความสลดสังเวชในตัวเองอย่างบอกไม่ถูกซึ่งการเกิดมาเป็นรูปร่าง มีความทุกข์ทรมานแทบจะตายไปในระยะนั้นให้จงได้ ถึงเช่นนั้นก็ไม่ตาย ยังกลับค่อย ๆ เจริญเติบโตขึ้นมาในท่านอนหงายนั้นเป็นลำดับในระยะเวลาอันสั้นนั่นแล ค่อย ๆ เจริญวัยขึ้นมาเป็นลำดับ ๆ จนแก่งอมแง่มเต็มที่ มีหนังอันเหี่ยวย่นห่อกระดูก คางงุ้ม ตาโหว่เข้าไป จนมองเห็นกระดูกทุกท่อนที่ต่อกันแม้ยังมีหนังหุ้มอยู่ ปรากฏแต่ลมหายใจแขม่ว ๆ แสดงความทุกข์ทรมานในเวลาจะแตกดับให้ดูอย่างเต็มตา เราผู้เฝ้าดูอยู่ประหนึ่งลืมหายใจคล้ายกับว่าชาไปหมดทั้งตัวไม่มีความรู้สึก เพราะความจดจ่อและสังเวชตนเหลือประมาณ ทั้ง ๆ ที่จิตหมดความรู้สึกจากกายอยู่แล้ว ในเวลาที่จิตสงบลงสู่สมาธิ ลมหายใจของนิมิตค่อย ๆ ช้าลง ๆ หมดการกระดุกกระดิกในส่วนอวัยวะใด ๆ ทั้งสิ้น ยังพอปรากฏอยู่เฉพาะลมหายใจที่ละเอียดซึ่งค่อยระบายออกมาอย่างช้า ๆ เท่านั้น จากนั้นก็สิ้นลมหมดความหมายในตัวเอง พอสิ้นลมแล้วก็แสดงอาการเน่าพองและค่อยเปื่อยและสลายจากกันไปทีละน้อย ๆ จนสุดท้ายก็ปรากฏเป็นแผ่นดินอยู่เฉย ๆ จิตซึ่งเพ่งพินิจพิจารณาอยู่อย่างไม่ลดละเมื่อเห็นภาพของตนแสดงสัจจะอันประเสริฐให้ดูแต่ต้นจนอวสาน ไม่ขาดวรรคขาดตอนจนถึงความว่างเปล่าจากสัตว์จาก

บุคคลหญิง—ชายอย่างเต็มใจ ไม่มีทางสงสัย ว่าสาระของโลกและขันธ์ทั้งของท่านและของเรามาสิ้นสุดลงในที่แห่งเดียวกันนั้นทั้งสิ้น พอพิจารณามาถึงตอนนี้ จิตก็ย้อนกลับเข้ามาอย่างรวดเร็วและลงสู่สมาธิชนิดเงียบไปเลย หมดความกังวลในสิ่งใด ๆ ทั้งสิ้น ปรากฏแต่ความอัศจรรย์ซึ่งเป็นอยู่กับจิตเท่านั้น ไม่มีเวลานาทีเข้าไปเกี่ยวข้องกับจิตในขณะนั้น คงมีสักแต่ว่ารู้ปรากฏอยู่เพียงอันเดียวเท่านั้นและเป็นความรู้สึกว่าตนได้ตามไปกับภาพนั้นจริง ๆ พอจิตถอนขึ้นมาจึงรู้สึกว่าตนยังมีชีวิตอยู่มิได้ตายไปด้วยดังที่คิด จากประสบการณ์นั้นแล้วทำให้จิตเห็นภัยในขันธ์มากขึ้น และแน่ใจว่ากายเราอันนี้กับกายเราอันนั้น คือเรื่องตนอันเดียวกันไม่มีทางสงสัยเป็นอย่างอื่น แม้เวลาปรกติไม่ได้ทำภาวนาใจก็ประหวัดถึงภาพนั้นเป็นอารมณ์อยู่เสมอวันหนึ่งหลาย ๆ ครั้ง เวลานั่งทำภาวนาก็ระลึกถึงภาพของตัวที่ตายนั่นแล ก่อนอื่นนำมาเป็นอารมณ์ ทำความรู้สึกกับใจว่าเราเข้าตาย ไม่ใช่เข้าสมาธิ จิตรู้สึกจดจ่อต่อเรื่องตายนั้นจริง ๆ ไม่หันเหดังที่เคยเป็น

จะถูกหรือผิดขอท่านได้ช่วยตักเตือนสั่งสอนด้วย ดิฉันทำแบบไม่มีครูอาจารย์สั่งสอน ขั้นเริ่มแรกท่านก็สอนให้นำธรรมบทต่าง ๆ มาบริกรรมภาวนา แต่ที่ปรากฏดังที่เรียนให้ทราบนี้ ไม่มีใครสอนไว้ก่อน แต่มาปรากฏขึ้นเวลาทำภาวนา โดยมิได้คาดฝันว่าจะเป็นขึ้นอย่างนั้น ๆ

ที่ว่าตัวคุณมาเกิดและตายอยู่ต่อหน้านั้น คุณรู้ได้อย่างไร ใครมาบอกถึงรู้ว่าภาพนั้นเป็นภาพของตัว

รู้ได้ชัดที่ใจว่าเป็นเรื่องของตัวมาเกิด และแสดงเพื่อตัวแท้ ดิฉันไม่สงสัย และไม่มีใครมาบอก แต่จะเรียนลักษณะแห่งความรู้นั้นเรียนไม่ถูก ส่วนผู้รู้เห็นผู้บอกอยู่ทุกระยะที่นิมิตแสดงอาการต่าง ๆ นั้นเป็นสิ่งที่มีอยู่กับใจอย่างพร้อมมูล ไม่มีทางสงสัย สำคัญตรงที่จะนำออกมาพูดนี้พูดไม่ถูก ดิฉันรู้สึกจนใจที่จะเรียนให้ถูกสมใจที่อยากเรียน จะถูกหรือผิดประการใด โปรดท่านเมตตาด้วย ดิฉันไม่กล้าจะไปเที่ยวเรียนให้ใครทราบ กลัวเขาจะว่าดิฉันเป็นบ้า เรื่องก็จะลุกลามไป กลายเป็นความเสียหายแก่วงปฏิบัติและพระศาสนาด้วย

การปรากฏนิมิตขึ้นในเวลาทำสมาธิภาวนา นั้นเป็นไปตามจริตที่ควรจะเป็นได้แต่ไม่เป็นทุกรายไป เวลานิมิตแสดงขึ้นสำคัญอยู่ที่ผู้พิจารณาเพื่อถือเอาประโยชน์จากนิมิตนั้น ๆ ถ้าพิจารณาถูกตามความหมายของนิมิตที่เป็นธรรมมาแสดงดังที่คุณพิจารณามาแล้ว นั้นจัดว่าถูกต้องและได้สติปัญญาไปทุกระยะที่นิมิตมาแสดง แต่ถ้ามีความเห็นเป็นอย่างอื่น ซึ่งขัดต่อหลักธรรมชาติ คือ ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย อันเป็นองค์ของสัจธรรม และมีความสะดุ้งหวาดกลัวเกิดขึ้นในขณะนั้น นั่นเป็นความผิดของผู้เห็นนิมิตที่แสดงขึ้น แต่ถือเอาประโยชน์ไม่ได้ด้วย ผิดความมุ่งหมายของธรรม คือ นิมิตที่มาแสดงโดยหลักธรรมชาติ ด้วยผิดทางดำเนินเพื่อความเห็นแจ้งซึ่งสัจธรรมทั้งสี่ด้วย ถ้าปล่อยให้เป็นไปไม่รีบแก้ไขก็มีทางเสียได้ เพื่อความถูกต้องตามนโยบายของธรรม คือ นิมิตที่แสดงออกเพื่อเรา ควรยกนิมิตขึ้นพิจารณาน้อมเข้าในหลักสัจธรรม คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เทียบเคียงกับเราและสิ่งทั่ว ๆ ไป ว่ามีอาการสามเสมอกันไม่เป็นสิ่งที่น่าเพลิดเพลินและติดอยู่ และไม่เป็นสิ่งที่น่ากลัว เพราะตัวเราและสิ่งทั้งปวงจำต้องเป็นดังภาพนิมิตที่แสดงโดยแท้ จะเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ หยั่งปัญญาลงให้ถึงหลักความจริงที่เป็นไปอยู่ในสัตว์และสังขารทั่ว ๆ ไปทั้งภายในและภายนอก ไม่เพียงแต่ภาพนิมิตที่มาแสดงเท่านั้น แต่สิ่งทั้งหลาย แสดงตัวเป็นไตรลักษณ์อยู่ตลอดเวลายิ่งกว่าภาพนิมิตเสียอีก การเห็นไตรลักษณ์จากนิมิตก็ดี จากสิ่งอื่น ๆ ก็ดีด้วยภาวนามยปัญญา (ควรพิจารณาเห็นความจริง) ตามขั้นของปัญญาจริง ๆ จะสามารถรื้อถอนสิ่งที่รกรุงรัง ซึ่งปกปิดกำบังจิตออกได้โดยลำดับ ใจจะรู้สึกเบาจากภาระคืออุปาทานในรูปขันธ์และนามขันธ์เป็นระยะ ๆ พร้อมทั้งความรื่นเริงในธรรมที่ตนกำลังพิจารณาอยู่เป็นประจำ ใจมีความหนักแน่นต่อธรรมและมั่นใจทั้งธรรมที่กำลังบำเพ็ญให้เป็นไปอยู่ ทั้งธรรมขั้นสูงอันจะพึงรู้ได้ด้วยอำนาจของความพากเพียรและสติปัญญา ซึ่งทำหน้าที่และเคยได้ผลมาเป็นลำดับ ทั้งเชื่อสมรรถภาพของตนว่าเป็นผู้ควรแก่ศาสนธรรม และใกล้ต่อหลักความจริงที่มีอยู่กับตนเข้าไปทุกที เพราะสัจธรรมอยู่ที่ไหน ทางเดินเพื่อพระนิพพานก็อยู่ที่นั่น เพราะไม่เคยแยกจากกัน พอจะทำผู้ตั้งใจปฏิบัติอยู่โดยชอบหมดหวัง สัจจะทั้งสี่นั้นแม้พระพุทธเจ้านิพพานไปนานแล้วก็มิได้เคลื่อนคลาดไปจากที่เดิมซึ่งเคยมีอยู่กับเรากับท่านตลอดมา คงเป็นสัจจะอันสมบูรณ์อยู่เช่นนั้น ผู้ปฏิบัติบำเพ็ญตนตามหลักธรรมย่อมได้รับความอบอุ่นจากธรรม เช่นเดียวกับสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่

เท่าที่ปรากฏผลจากการทำสมาธิภาวนาของคุณ พอจะยึดหลักความจริงจากธรรมของพระพุทธเจ้าได้บ้างไหม อาตมาก็สุ่มเดาเอาตามที่คุณเล่าความเป็นในจิตให้ฟัง เข้าใจว่าคุณเริ่มมีหลักยึดเป็นสรณะบ้างแล้ว จะถูกหรือผิดขออภัยด้วย

ดิฉันไม่กล้าจะเรียนท่าน เกรงว่าจะสูงไปหรือต่ำไป เท่าที่ฉันปฏิบัติและปรากฏอย่างไรก็ได้เรียนท่านไปแล้ว ถ้าเห็นว่าไม่บังควรตรงไหน ขอได้โปรดบอกดิฉันตรง ๆ เลย ถ้าพูดเป็นปัญหาดิฉันไม่ค่อยเข้าใจ ยิ่งพูดเป็นบาลีด้วยแล้วดิฉันไม่เข้าใจเลย เพราะไม่ได้เรียนบาลีและพระอภิธรรม เวลาไปวัดพระอาจารย์สั่งสอนดิฉันก็จดจำเอาไว้ แล้วนำมาปฏิบัติ ปรากฏอย่างไรก็เล่าถวายท่าน ส่วนจะผิดหรือถูกดิฉันไม่เข้าใจ ถ้าท่านจะเมตตาอธิบายเรื่องการปฏิบัติต่อนิมิต ซึ่งเคยปรากฏกับดิฉันบ่อย ๆ จะเป็นพระคุณแก่ดิฉันอย่างยิ่ง นิมิตที่ปรากฏเห็นว่าดิฉันเป็นคนเกิดและคนตายนั้นจะถูกตามหลักภาวนาบ้างไหม และจะควรปฏิบัติอย่างไรต่อไป เวลานิมิตเกิดขึ้นอีกและมีลักษณะต่าง ๆ กันจะควรพิจารณาอย่างไร จึงจะถูก และไม่มีทางเสียไปด้วย ที่เรียนถามรบกวนบ่อยก็เพราะความไม่แน่ใจในวาระต่อไปไม่ทราบว่านิมิตจะมาปรากฏท่าไหนบ้าง และพอจะมีสติปัญญารู้เท่าทันกันหรือไม่ หากจะไปถามใครก็ไม่สนิทใจดังที่เรียนแล้ว ดิฉันรู้สึกว่าเป็นกังวลใจกับนิมิตไม่เบาเลย

นิมิตที่ปรากฏเป็นเรื่องเกิด เรื่องตาย นั้นไม่ผิด ถ้าไม่นำความกลัวเข้ามายุ่งและทำลาย เพราะเรื่องการเกิดการตายเป็นเรื่องสัจธรรมโดยตรง นิมิตแม้จะแสดงขึ้นมากน้อยและต่าง ๆ กันก็ตาม เราผู้รู้ผู้เห็นเป็นอย่างหนึ่ง นิมิตที่แสดงตัวให้ปรากฏเป็นรูปต่าง ๆ ดีบ้างชั่วบ้าง น่ารักบ้าง น่าเกลียดบ้าง น่ากลัวบ้าง เหล่านี้เป็นอย่างหนึ่งต่างหากจากใจ เขาจะแสดงอาการหรือท่าทางอย่างไรออกมา เราผู้รู้ผู้เห็นจงนำความเข้าใจกับนิมิตนั้นด้วยดี อย่านำเราซึ่งเป็นผู้รู้ผู้เห็นเข้าไปบวกกันเข้าให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับนิมิตที่กำลังปรากฏนั้น ๆ เราจะมีส่วนได้ส่วนเสียไปด้วย คือ จิตจะแสดงความดีใจ เสียใจเป็นต้นไปตามนิมิตที่แสดงอาการต่าง ๆ ไปตามเรื่องของมัน เราเป็นเพียงผู้คอยดูเหตุการณ์กับนิมิตที่แสดงตัวเท่านั้นเช่นเดียวกับเราดูภาพยนตร์ ไม่ใช่เรื่องของเราซึ่งเป็นเพียงผู้ดูจะไปแสดงเรื่องพระเอกนางเอกต่าง ๆ ในจอหนัง เราเป็นเพียงผู้ดูเรื่องต่าง ๆ ที่เขาแสดงเท่านั้น เรื่องไหนดีเป็นคติก็นำมา

ปรับปรุงตัวเอง เรื่องไหนไม่ดีไร้สาระก็ปล่อยให้ผ่านไป ไม่ใช่จะนำเข้ามาทำลายจิตใจของเราให้ชั่วและไร้สาระไปด้วย การดูภาพยนตร์ทางสมาธิภาวนาก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน เราไม่ใช่นิมิตต่าง ๆ และไม่ใช่ผู้แสดงนิมิตให้เป็นต่าง ๆ แต่เป็นเพียงผู้ดูและคอยถือเอาประโยชน์จากนิมิตเท่าที่สติปัญญาจะอำนวยเท่านั้น ส่วนไหนดีก็ยึดมาบำรุงส่งเสริม ส่วนไหนไม่ดีก็ปล่อยให้ผ่านไปกับนิมิต ไม่ถือมาเป็นอารมณ์เครื่องกวนใจ นิมิตประเภทใดเกิดขึ้นดีหรือชั่วล้วนเป็นสิ่งที่จะต้องดับไปหรือผ่านไป ส่วนเราผู้ดูไม่ได้ดี–ชั่ว หรือ เกิด–ดับไปด้วย เพราะเป็นคนละอย่างไม่ใช่อันเดียวกัน ถ้าเรามีความฉลาดพอก็ถือเอาประโยชน์จากนิมิตได้ทุกประเภทโดยไม่ต้องเสียเวลาให้นิมิตผ่านไปเปล่า ทั้งยังสามารถพิจารณาแยกส่วนของนิมิตให้เป็นประโยชน์ได้ตามใจหวังด้วย ขออย่างเดียว คืออย่าให้เราถือผู้รู้ซึ่งเป็นธรรมชาติที่ไม่ตายนี้เข้าไปเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับนิมิต ซึ่งแสดงอาการเกิด ๆ ดับ ๆ เท่านั้น เรามีทางที่จะทำประโยชน์จากนิมิตได้อีกมากมาย เราจะสร้างภาพความกลัวขึ้นหลอกหลอนตัวเองเพื่อหวังประโยชน์อะไร ความกลัวที่เกิดขึ้นกับใจเรานั่นแล เป็นสิ่งที่ควรระวังให้มากยิ่งกว่านิมิตหรือสิ่งอื่นเป็นไหน ๆ เช่นเรากลัวผี แต่ผีไม่ทราบว่าอยู่ที่ไหนไม่เคยเห็นตัว ได้ยินแต่ชื่อของผีก็กลัวกันทั้งโลก ส่วนความกลัวเรารู้ประจักษ์อยู่กับใจ ทั้งเป็นภัยต่อเราทุกขณะที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดทุกข์จนตัวสั่น แต่ไม่ค่อยจะมีใครระวังกัน ปล่อยให้ความกลัวลมกลัวแล้งเข้าย่ำยีเสียจนแทบไม่ได้สติเสียเลย มีจำนวนไม่น้อย เมื่อเป็นเช่นนี้เราจะเห็นว่าผีเป็นภัยหรือความกลัวที่เกิดกับใจเราเสียเองเป็นภัยกันแน่ ถ้าเห็นว่าความกลัวเป็นภัย ทำไมไม่เพ่งจิตลงที่จุดซึ่งกำลังกลัว ๆ นั่นเล่า โปรดพิจารณาให้ดี เราเป็นลูกศิษย์ที่มีครูสอน คิดอะไรอย่าให้ไร้เหตุผลคือหลักธรรม จะสร้างความจนมุมไว้สังหารตัวเอง การเรียนและปฏิบัติธรรมก็เพื่อความฉลาดปลดเปลื้องตัวเองออกจากอุปสรรคหรือที่คุมขัง ไม่ใช่เพื่อความกลัว ถ้าต้องการเห็นโทษแห่งความกลัวจริง ๆ ไม่หลอกตัวเอง โปรดตั้งจิตและสติปัญญาลงจุดที่กำลังกลัว ๆ นั่นแล โดยไม่สนใจกับเปรต ผี หรืออะไร ๆ ที่ไหนเลย มีสติคอยดูอยู่กับจุดที่กำลังกลัว ๆ คือใจนั่นเอง ความกลัวจะแสดงอาการเคลื่อนไหวอย่างไรบ้าง จะทราบกันแน่กับใจในเวลาไม่นานนัก แต่ขอให้ตั้งสติดูจริง ๆ จนความกลัวแสดงอาการลดลง และหมดไปในขณะนั้น คราวต่อไปถ้าความกลัวเกิดขึ้นอีก ก็พิจารณาโดยทำนองที่เคยพิจารณามาแล้วจนเห็นผลประจักษ์ เรื่องที่เคยกลัวก็ค่อยหมดปัญหาไปวันละเล็กละน้อย ผลสุดท้ายไม่

มีความกลัวผีเหลืออยู่เลย ถ้ามีความกลัวในนิมิตก็โปรดพิจารณาในทำนองเดียวกัน นิมิตทุกประเภทไม่สามารถนำตนให้เสียได้โดยลำพังตัวเอง แต่ทำให้เสียได้โดยผู้เห็นนิมิตคิดตีความหมายไปต่าง ๆ ซึ่งเป็นทางผิด ความคิดผิดที่อาศัยนิมิตเป็นเหตุจึงมีทางเสียได้ ดังที่เคยเห็นเคยได้ยินนักภาวนาที่มีความเห็นผิดวิปลาศกลายเป็นคนที่น่าปลงอนิจจังไปได้ เท่าที่อธิบายมา เข้าใจว่าพอจะเป็นแนวทางแก่ท่านนักปฏิบัติที่มีจริตนิสัยในทางนี้ได้เท่าที่ควร และหวังว่าคุณพอจะเข้าใจและยึดไปเป็นหลักปฏิบัติต่อไปในเวลาจำเป็น

ดิฉันพอเข้าใจที่เกี่ยวกับนิมิต แต่เวลาจิตสงบลงไปแล้ว ไม่มีนิมิตมาปรากฏ จะให้จิตพักสงบอยู่ในสมาธินานเท่าไร

ให้พักอยู่ตามต้องการจนกว่าจิตจะถอนขึ้นมาเอง ไม่ควรรบกวนโดยประการทั้งปวง เพราะจิตที่พักสงบอยู่ในสมาธิไม่ไปเที่ยวก่อความเสียหายอะไร นอกจากจะเป็นความสงบสุขอยู่โดยลำพังตนเองปราศจากสิ่งก่อกวนใด ๆ เท่านั้น ไม่จำต้องให้จิตทำงานใด ๆ ในเวลาเช่นนั้น ปล่อยให้สงบสุขอยู่ตามสภาพของตน

ท่านกล่าวไว้ว่าเมื่อจิตเป็นสมาธิแล้วปัญญาจะเกิดเองนั้น จะเกิดขึ้นเวลาใด เพราะจิตของดิฉันก็เคยสงบลงเป็นสมาธิหลายครั้งแล้ว แต่ไม่เห็นปัญญาเกิดขึ้นบ้างเลย หรือสมาธิของดิฉันไม่ใช่สมาธิประเภทให้เกิดปัญญา

สมาธิประเภทไหนก็เป็นสมาธิเหมือนกัน และปัญญาประเภทไหนก็เรียกปัญญาเหมือนกันเมื่อทำให้เกิดได้ ถ้าไม่ทำให้เกิด ไม่ว่าสมาธิและปัญญาประเภทใดก็เกิดไม่ได้ทั้งนั้น เพราะสำคัญอยู่กับผู้ทำให้เกิดหรือไม่ทำให้เกิด ไม่ได้สำคัญอยู่ที่ชื่อเพียงเท่านั้น

ถ้าเป็นสมาธิที่ควรแก่ปัญญาดังที่ว่า ก็ทำไมสมาธิของดิฉันจึงไม่เกิดปัญญาเล่า

ก็คุณไม่ทำปัญญาให้เกิด ปัญญาจะเกิดได้อย่างไร เพราะสมาธิมิใช่ผู้ให้กำเนิดแก่ปัญญา แต่เป็นเพียงเครื่องช่วยเสริมปัญญาให้มีกำลังเท่านั้น

การทำปัญญาให้เกิดจะทำวิธีใด ดิฉันไม่รู้เลยจริงๆ เป็นแต่คอยให้ปัญญาเกิดเอง แต่ก็ไม่เห็นเกิดสักทีจนบ้านนี้

ปัญญา แปลว่าความรอบรู้ในกองสังขารมิใช่หรือ มิได้แปลว่า ปัญญาคือการนั่งเฝ้านอนเฝ้าสมาธิ ปล่อยให้ปัญญาเกิดขึ้นมาเองโดยไม่ต้องพิจารณา ฉะนั้น ปัญญาจึงยังไม่เกิดแม้มีสมาธิอย่างสมบูรณ์แล้ว เพราะสมาธิกับปัญญาทำงานคนละหน้าที่ สมาธิทำงานเพื่อความสงบ ส่วนปัญญาทำงานเพื่อความรู้แจ้งในกองสังขารทุกประเภท ความจริงผู้บำเพ็ญต้องการจิตให้เป็นสมาธิก็จำต้องอบรมโดยอุบายต่างๆ มีอานาปานสติเป็นธรรมกำกับใจไม่ให้ส่งไปอื่น จิตจึงเป็นสมาธิขึ้นมา ผู้ต้องการให้เกิดปัญญา ก็จำต้องเป็นนักค้นคิดพินิจพิจารณาไปตามธรรมในแง่ต่างๆ มีขันธ์ห้าเป็นรากฐานของการพิจารณาตามโอกาสอันควรรวมลงในหลักของไตรลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสามไตรลักษณ์ . ใจก็ค่อยแสดงความแยบคายออกมาวันละเล็กละน้อย นั่นคือ ปัญญาเริ่มไหวตัวขึ้นมาแล้ว เมื่อจิตถอนออกจากสมาธิแล้วไม่นอนใจ มาพิจารณา ธาตุ ขันธ์ อายตนะ ตามแต่จะเหมาะกับจริตในโอกาสนั้นๆ ความแยบคายจากการพิจารณาก็กลายเป็นปัญญาขึ้นมาในใจดวงนั้น เมื่อจิตมีความชำนาญต่อสมาธิและปัญญาแล้ว หันไปทางสมาธิ จิตก็เป็นสมาธิขึ้นมา หันไปทางปัญญา จิตก็เป็นปัญญาขึ้นมา ในจิตดวงเดียวนั่นแล ใครจะไปแสวงหาสมาธิและปัญญามาจากที่ไหน

อนึ่ง ถ้าจิตเป็นสมาธิแล้วปัญญาจะเกิดขึ้นมาเองโดยไม่ต้องขวนขวาย แล้วพระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงสอนให้บำเพ็ญปัญญา จะพึงสอนเฉพาะวิธีบำเพ็ญสมาธิอย่างเดียวเท่านั้น ปัญญาก็เกิดมาเอง แม้ผู้บำเพ็ญสมาธิแล้วก็ไม่ติดในสมาธิของตน ปัญญาที่เกิดจากสมาธิจะเป็นผู้ทำหน้าที่ให้เหมาะสมไปเอง แต่แทนที่จะเป็นดังที่ว่านั้น กลับปรากฏว่าผู้บำเพ็ญจิตเป็นสมาธิแล้ว ติดอยู่ในสมาธิของตนจนหาทางออกไม่ได้ยังมีจำนวนไม่น้อย บางรายที่จิตเป็นสมาธิแล้ว อาจารย์สอนทางปัญญาเพื่อถอดถอนกิเลสเป็นลำดับไป เพราะการถอดถอนกิเลสต้องถอดถอนด้วยปัญญา มิใช่ถอดถอนด้วยสมาธิ ไม่ยอมเชื่ออาจารย์ก็ยังมี มิหนำยังกลับเห็นว่าตนถูกต้องไม่ยอมขวนขวายทางด้านปัญญา ยอมติดแจอยู่ในสมาธินั้นโดยไม่สนใจหาทางออก อาจารย์ถึงกับต้องใช้อุบายและเหตุผลผูกมัดจนหาทางออกไม่ได้ แล้วค่อย

ยอมรับหลักการไปพิจารณาแก้ไขตนเอง ปัญญาจึงมีทางไหวตัวขึ้นมาตามประโยคแห่งการพิจารณาเป็นลำดับ แล้วกลับมาเห็นโทษของตัวที่ติดอยู่ในสมาธิ โดยเข้าใจว่าเป็นจริงเป็นจังจริงังถาวรท่านองนี้ก็มีจำนวนไม่น้อย ความจริงสมาธิเป็นเพียงที่พักเพื่อเดินทางต่อไปเท่านั้น ไม่ใช่สถานที่บรมสุขพอจะตายใจและติดอยู่โดยไม่สนใจกับปัญญาทางถอดถอน เพียงเท่านี้ก็พอจะทราบได้ว่าสมาธิมีประสิทธิภาพทำให้ปัญญาเกิดได้ หรือ ต้องทำการพิจารณาอีกวาระหนึ่งปัญญาจึงจะเกิด โปรดนำไปไตร่ตรองและเลือกเฟ้นเอาตามที่เห็นควร อาตมาเองก็มิใช่เจ้าของของสมาธิและปัญญา จึงไม่กล้าชี้ขาดลงไปว่าต้องทำอย่างนั้นจึงจะถูก ทำอย่างนี้ผิดใช้ไม่ได้ ดังนี้ เพราะมิใช่ผู้พิพากษาธรรมศาลฎีกาจึงทำอย่างนั้นไม่ได้ จะผิดหรือถูกเราก็พูดและฟังกันตามเหตุผล เนื่องจากหลักธรรมเป็นธรรมาธิปไตยอย่างสมบูรณ์อยู่แล้ว และสั่งสอนคนเพื่อจิตจะได้เป็นธรรมาธิปไตยบ้าง โลกจะมีสันติสุขเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจในเวลามีความโศกเศร้าเหงาหงอยเพราะอารมณ์ไม่พึงปรารถนามารบกวน เท่าที่พูดมาก็มาก ถ้าคุณยังมีอะไรอีกก็สนทนากันต่อไป

ดิฉันหายข้องใจเรื่องสมาธิให้เกิดปัญญา ต่อไปนี้จะพยายามพิจารณาทางปัญญาตามวิธีที่ท่านอธิบายให้ฟัง ถ้ามีความสงสัยจะมาเรียนถามท่านใหม่ เฉพาะวันนี้มีเพียงที่เรียนแล้ว จะมีอยู่บ้างก็เป็นความสงสัยชนิดที่โลกเขาว่า "บ้าขี้สงสัย" ต่างหาก ไม่อยากกราบเรียนท่านให้ยุ่งและลำบากไปด้วย

บ้าขี้สงสัยอย่างไร ลองพูดดูที เพราะคนดีก็อยากฟัง หรือคนดีก็คือคนบ้านั่นเอง ถึงต้องอยากฟังเรื่องบ้า คิดดูแล้วก็ไม่เห็นแปลก เพราะคนดี ๆ เรานี่เอง ดูคนบ้าและฟังคนบ้าพูดก็มีถมไป ไหนโปรดพูดให้ฟังบ้าง บ้าอย่างไรกันแน่

ดิฉันละอายไม่กล้าเรียนถาม กลัวว่าท่านจะว่าดิฉันเป็นบ้าไปอีกคน

ถ้ากลัวอาตมาจะหาว่าบ้า เราก็อย่านำเรื่องบ้ามาพูด แล้วใครจะหาว่าเราเป็นบ้าได้อย่างไรเล่า

ดิฉันไม่แน่ใจในเรื่องที่จะพูด เกรงว่าจะเป็นเรื่องที่ไม่บังควรกับฐานะและความรู้ของเราที่เป็นอยู่ กับเรื่องของท่านที่จะพูดถึงนั้น ไกลกันราวโลกนี้กับโลกหน้า ซึ่งใคร ๆ ก็มองไม่เห็น เมื่อพูดออกไปแล้วคนเขาคงจะว่าดิฉันเป็นบ้ากันทั้งโลก จึงนึกละอาย ทั้งนึกเสียดายอยากเรียนถามท่าน ซึ่งคิดว่าท่านคงไม่ถือสาสำหรับคนอย่างดิฉัน

โปรดพูดออกมาเลย ใครจะเป็นบ้าหรือเป็นคนดีก็ทราบกันวันนี้ ใครดีก็ดีไป ใครบ้าก็บ้าไป และล่ามโซ่ไว้ก็แล้วกัน อย่าปล่อยให้ออกเที่ยวเพ่นพ่าน เดี๋ยวจะถูกรถชนตายกลางถนน แล้วจับโชเฟอร์มัดมือเข้าห้องขังและติดตะรางอีกจะยุ่งกันใหญ่

คือดิฉันสงสัยว่า พระพุทธเจ้าเวลาปกติไม่เข้าสมาธิ จิตของท่านจะมีสมาธิอยู่ทุกเวลาไหม

นี่หรือเรื่องบ้า คุณทำไมหาเรื่องพูดอย่างนี้ โปรดฟัง จะเรียนตอบ ส่วนจะถูกหรือผิดไม่รับรองได้ เพราะอาตมาเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้าต่างหาก มิได้เป็นพระพุทธเจ้าจะสามารถตอบเรื่องของท่านให้ถูกได้อย่างไร

จะว่าท่านมีสมาธิก็ถูก จะว่าไม่มีก็ใช่ เพราะสมาธิท่านก็เคยเข้า–ออก พระพุทธเจ้าท่านก็เคยเป็นมาแต่วันเริ่มตรัสรู้จนวันเสด็จนิพพาน ไม่มีอะไรขัดข้องสำหรับพระพุทธเจ้า คุณจะสงสัยท่านเพื่ออะไร โปรดแก้ไขสิ่งขัดข้องของคุณให้หมดไป แล้วท่านจะพอพระทัยด้วย เพราะเท่าที่ประกาศธรรมไว้ก็เพื่อความหวังแก่โลก จะพึงตามเสด็จพระองค์ ฉะนั้นจึงไม่น่าสงสัยในเรื่องสมาธิซึ่งเป็นธรรมเครื่องใช้สำหรับพระองค์จะทรงเห็นควรในกาลเช่นไร ไม่สมควรในกรณีเช่นไร

ดิฉันจึงกลัวไว้ก่อนอย่างไรล่ะ ที่ถ้าว่าท่านมีสมาธิอยู่ทุกเวลาแล้ว จำเป็นอย่างไรที่ท่านจะต้องเข้าสมาธิ เท่าที่ทราบมาท่านก็ทรงเข้าสมาธิอยู่เสมอ เช่นเดียวกับผู้ปฏิบัติภาวนาทั่ว ๆ ไป และยิ่งกว่าใครเป็นไหน ๆ อีกด้วย

ถ้าเช่นนั้นอาตมาขอเรียนถามคุณบ้างว่า พระมหากษัตริย์ที่ราชาภิเษกแล้ว ท่านจะเป็นมหากษัตริย์อยู่ทุกเวลาไหม

การราชาภิเษกก็เพื่อความเป็นกษัตริย์ ก็เมื่อราชาภิเษกแล้ว ก็ต้องเป็นกษัตริย์อย่างสมบูรณ์และเป็นกษัตริย์อยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเสด็จประทับอยู่ในพระราชวังหรือนอกพระราชวัง ตลอดเสด็จไปเมืองนอกเมืองนาหรือเสด็จเยี่ยมประชาราษฎรทุกแห่งหน ตำบลหมู่บ้าน สถานที่ต่าง ๆ ตามพระราชอัธยาศัยของกษัตริย์ผู้ทรงเมตตาห่วงใยไพร่ฟ้าประชาชีของพระองค์เป็นธรรมดา

เมื่อประทับอยู่ที่ไหนก็ทรงเป็นพระมหากษัตริย์อยู่แล้ว จำเป็นอย่างไรที่จะเสด็จเข้ามาในพระราชวังเล่า

ที่จำต้องเสด็จเข้ามา ก็เพราะพระราชกิจจำเป็นที่ทรงกระทำมีอยู่ประจำพระองค์ ซึ่งคนอื่น ๆ จะทำแทนไม่ได้ เป็นพระราชภาระสำหรับพระองค์เอง ซึ่งจำต้องเสด็จเข้ามา

พระพุทธเจ้าก็ทรงมีภาระจำเป็นสำหรับพระองค์ เช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์ จึงจำต้องมีการเสด็จเข้าและออกซึ่งสมาธิสมาบัติ อันเป็นวิหารธรรมตามกาลอันควร เพราะการเข้าสมาธิสมาบัติซึ่งเป็นกิจจำเป็นสำหรับพระพุทธเจ้านั้น ไม่มีใครสามารถทำแทนได้ ต้องเป็นภารกิจของพระพุทธเจ้าโดยฉะเพาะ ทำนองเดียวกับภารกิจของพระมหากษัตริย์ ซึ่งคนอื่นทำแทนไม่ได้ ฉะนั้น

คำว่าสมาธิสมาบัติ มีความจำเป็นอย่างไรกับพระพุทธเจ้าผู้สิ้นกิเลสโดยประการทั้งปวงแล้ว และมีความจำเป็นแก่พระอรหันต์เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าบ้างไหม

ยาแก้โรคทุกประเภท มีความจำเป็นแก่คนไข้และคนธรรมดา นับแต่เด็กอยู่ในครรภ์ขึ้นไปถึงผู้ใหญ่ตลอดวัยชราอย่างไรบ้าง คุณเห็นอย่างไร โปรดอธิบายให้อาตมาฟังบ้าง เพราะอาตมาไม่ใช่หมอจึงรู้สึกเสียใจที่อธิบายไม่ค่อยได้อย่างสมใจ

โอ้โฮท่าน พูดถึงเรื่องยาแล้วมีความจำเป็นเท่าชีวิตของมนุษย์และสัตว์ทั่วโลกจะขาดเสียมิได้ ไม่ว่าที่ไหน ๆ ต้องมียาไว้ประจำบ้าน ถ้าขาดยาเสียเท่านั้นชีวิตก็ไร้ความหมายไปทันที ท่านเคยเห็นหรือเปล่าว่า บรรดาสินค้าไม่มีอะไรจะขายดิบขายดีเท่ายา เนื่องจากชีวิตเป็นของมีค่าเหนือสิ่งใด ๆ ในโลก ถ้าจะพูดถึงความจำเป็นและคุณค่าของยาแล้ว ไม่มีที่สิ้นสุดลงได้ นอกจากคนที่ไม่รู้จักคุณค่าแห่งชีวิต กับสัตว์ป่าที่ไม่เคยรู้จักยาเท่านั้น ดิฉันขอเรียนสรุปความว่ายาคือกระบอกแห่งชีวิตของสัตว์โลก

สมาธิสมาบัติ ก็เป็นธรรมจำเป็นสำหรับพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย ตลอดท่านผู้บำเพ็ญสมาธิสมาบัติทั่ว ๆ ไป เช่นเดียวกับยามีความจำเป็นต่อโลกฉะนั้น เพราะสมาธิสมาบัติเป็นธรรมโอสถสำหรับพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย ทั้งก่อนและหลังการตรัสรู้ ตลอดวันนิพพาน เพราะเป็นเหมือนยาอายุวัฒนะ ถ้าขาดธรรมโอสถขนานนี้เสีย คำว่าวิหารธรรมเพื่อความอยู่สบายในทิฏฐธรรม ตลอดสุขภาพและชีวิตก็ค่อยลดและหมดความหมายลงไปในเวลาไม่นานเท่าที่ควรจะเป็น ดังนั้นเพื่อสุขภาพและพลานามัยเท่าที่ควรจำต้องเข้าพักผ่อนหย่อนจิตที่เรียกว่าสมาธิสมาบัติ เพื่อตัดภารกิจทางภายใน คือความคิดปรุงอันเป็นงานของจิตออกเสีย เหลือแต่ธาตุรู้ล้วน ๆ ไม่มีสิ่งรบกวนให้เกิดฟอง นั่นคือการรับยาธรรมโอสถเข้าไปบำรุงธาตุรู้ และธาตุไม่รู้ (ดิน น้ำ ลม ไฟ) ที่อาศัยกันอยู่ ให้เป็นไปด้วยความราบรื่นในอิริยาบถต่าง ๆ เท่าที่ควร เมื่อจิตถอนออกมาจากสมาธิแล้ว ย่อมควรแก่การงาน คือการปรุงแต่งอรรถธรรมต่อไปเท่าที่ควรแก่กำลัง กายก็ควรแก่การงานอันเป็นที่ที่ของตน เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ แม้สิ้นกิเลสแล้วจึงยังต้องทำความเพียรเหมือนนักบำเพ็ญทั่ว ๆ ไปด้วยเหตุดังกล่าว ไม่เช่นนั้น ส่วนหยาบคือธาตุ – ขันธ์จะเป็นฝ่ายก่อกวนทับถมฝ่ายบริสุทธิ์ให้ลำบาก อยู่ด้วยกันไม่ได้นาน คำว่าอนุปาทิเสสนิพพานอาจจะปรากฏก่อนกาลที่ควรจะเป็น

ทั้งนี้ ไม่ต้องพูดถึงท่านที่บริสุทธิ์ ซึ่งมีความฉลาดพอที่จะปฏิบัติต่อระหว่างขันธ์กับจิตให้เป็นสุขในทิฏฐธรรมเลย เพียงแต่ท่านนักปฏิบัติ บำเพ็ญจิตจนได้พื้นฐานแห่งความสงบประจำจิตแล้วก็รู้สึกอ่อนเพลียในจิตเวลาคิดอ่านการงานมากโดยไม่ได้พักผ่อนจิต คือเข้า

สมาธิตามเวลาที่ต้องการ ยิ่งท่านผู้บำเพ็ญจิตที่มีระดับสูงขึ้นไปเท่าไร ก็ยิ่งรู้เรื่องระหว่างขันธ์กับจิตได้ดี และปฏิบัติต่อกันให้สม่ำเสมอ เพราะตามธรรมดาของจิตที่มีกิเลส แม้จะมีพื้นฐานแห่งความสงบรับรองอยู่แล้วก็ตาม เมื่อถูกรบกวนจากการงานมีการคิดปรุงเป็นต้น กิเลสซึ่งนอนเนื่องอยู่ภายในย่อมมีทางกระเพื่อมออกมารบกวนใจให้ลำบากได้ แม้จะไม่มากก็พอจะทำให้ไม่สบายได้อยู่นั่นเอง เช่นเดียวกับน้ำที่มีตะกอนนอนก้นภาชนะ เมื่อเขย่าหรือกวนเข้าย่อมฟุ้งขึ้นมาให้น้ำขุ่นมัวได้ฉะนั้น จะกล่าวไปไยถึงใจที่บริสุทธิ์สุดส่วนที่อาศัยอยู่กับธาตุขันธ์อันหยาบ ๆ และหนักอึ้งไม่มีเวลาลดตัวเลย เมื่อปฏิบัติต่อกันไม่สม่ำเสมอ ก็ยังรู้สึกไม่สะดวก ซึ่งเทียบกันได้กับน้ำที่สะอาดถูกกวนหรือเขย่าแล้วขึ้นฟอง ฉะนั้น เพราะความกระเพื่อมจากขันธ์แสดงตัว

อาศัยเหตุนี้แล พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านจึงชอบอยู่ในป่าอันเป็นที่สงัดวิเวกและปราศจากการรบกวนใดๆ เพื่อการอยู่สบายด้วยความเพียรในทิฏฐธรรมปัจจุบันตามกาลอันควร แล้วก็ปล่อยทิ้งร่างอันเต็มไปด้วยโคลนตม และแสนกังวลไม่มีวันจบสิ้นนี้เสียอย่างไม่มีอาลัยอาวรณ์ ซึ่งโลกเราเห็นว่าสวยงามและจีรังถาวร และพากันนอนจมอยู่โดยไม่คำนึงและสนใจเพื่อหาทางออก แต่การบ่นว่าทุกข์นั้นแม้แต่เด็กตัวแดง ๆ ก็ยังรู้จักแสดงตัวตามเรื่องของคนมีทุกข์ แต่พูดไม่ออกก็ร้องไห้แทนไปตามภาษาเด็ก พอให้ผู้ใหญ่ที่เข้าใจเรื่องทุกข์ได้รู้ทุกข์ว่าไม่เลือกหน้าใคร กระทั่งเด็กก็ยังมีทุกข์ติดตามมาพร้อมแล้วแต่เริ่มแรกเกิด เมื่อเป็นเช่นนั้นใครจะได้รับข้อยกเว้นมาแต่ไหน ต้องเป็นทุกข์ในทำนองเดียวกันนับแต่วันเริ่มแรกจนถึงปัจจุบันวันนี้ตามวัยของตน ๆ ฉะนั้น ไปที่ไหนจึงได้ยินแต่เสียงบ่นว่าทุกข์กันทั่วโลกไม่มีวันลดหย่อนลงบ้างเลย แม้เช่นนั้นก็ยังไม่วายความหวังในสุข ทั้ง ๆ ที่ไม่ทราบว่า ความสุขทุกประเภทนั้นจะแสวงหาด้วยวิธีใดและอยู่ที่ไหนเวลานี้ คิด ๆ ดูแล้วจึงน่าสังเวชอยู่มากสำหรับพวกเรา ซึ่งมีมือ มีเท้า มีกาย มีใจ เหมือนพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ท่าน แต่แล้วหันหลังให้ท่านโดยความรู้ความเห็นและความประพฤติไม่เป็นไปในแนวทางที่ท่านสั่งสอนไว้ ฉะนั้น ผลที่เกิดจาก กาย วาจา ใจ ทำขึ้น จึงกลายเป็นไฟทั้งกองเผาลนให้เดือดร้อนตลอดเวลายิ่งกว่าคนไข้หนักเสียอีก

ว่าอย่างไรคุณ จะตามเสด็จพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ท่าน หรือจะอยู่ ถ้าจะตามเสด็จก็โปรดเตรียมตัวเดินทาง คือ ทาน ศีล ภาวนา อันเป็นทางเสด็จของพระองค์แน่แล้วไม่มีทางสงสัย ท่านผู้ใดเดินตามทางสายนี้มีหวังพ้นทุกข์เป็นลำดับ ไม่ต้องบ่นกันให้เสียเวลาและตายเปล่าไม่เป็นประโยชน์อะไรจากการบ่น ถ้าการบ่นเป็นประโยชน์ และละสังโยชน์เครื่องข้องได้จริง พวกเราต้องไปนิพพานกันหมดตั้งนานแล้ว เพราะทุกคนบ่นกันทั้งนั้น พักบ่นเสียบ้างก็เวลาหลับ พอตื่นจากนอนก็ทำงาน บ่นติดต่อกันไปอีกโดยไม่มีเวลาเลิกละเหมือนงานอื่น ๆ เขาทำงานยังรู้สึกเบื่อต่องานที่ซ้ำ ๆ ซาก ๆ แต่งานบ่นไม่มีวันเบื่อ แต่ทำได้ตลอดไป

อาตมาก็ดีแต่ถามคนอื่น ว่าอยากไปนิพพานไหม แต่ตัวเองก็เป็นนักขี้เกียจทำภาวนาหาแต่เรื่องขี้เกียจมาทับถมตัวเอง จนหาเวลาเดินจงกรมนั่งสมาธิภาวนาไม่ได้ แก่มากไปเท่าไร ความขี้เกียจก็ยิ่งพอกพูนหัวใจมากขึ้น เมื่อมีคนมาถามว่า ท่านอยากพ้นทุกข์ไปนิพพานไหม ยิ่งอยากชิงตอบเสียก่อนแต่เขายังไม่ทันจะถามเป็นไหน ๆ คิดแล้วก็เหมือนคนบ้าอยากไปนิพพาน จึงน่าละอายตัวเองและท่านที่มาถาม ขืนพูดมากไปกว่านี้เดี๋ยวท่านผู้ฟังจะเบื่อและเข็ดหลาบไม่อยากมาวัดอีกแล้ว

ไม่เบื่อหรอกค่ะ ฟังแล้วเพลินไปตามท่านพูด เหมือนพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ และนิพพานอยู่ชั่วเอื้อมมือเท่านั้น ไม่ไกลอะไรเลย แต่คิดถึงเรื่องบ่นทุกข์กับเรื่องขี้เกียจแล้วดิฉันละอายตัวเองและท่าน อยากมุดกระดานลงไปเดี๋ยวนี้ ไม่อยากให้ท่านและใคร ๆ เห็นหน้าและทนอายอีกต่อไป

ละอายตัวเอง เมื่อมุดลงไปแล้ว ตัวเองจะทิ้งไว้ที่ไหนจึงจะพ้นจากความละอายเล่า ถ้าละอายตัวเราก็รีบแก้ไขตัวเสียใหม่ ไม่เช่นนั้นก็จะหลีกตัวเองไปไม่พ้นอยู่นั่นแล ไปที่ไหนก็จะเจอแต่ผู้ขี้เกียจและขี้อายอยู่นั่นเอง วันนี้หมดเวลา วันหน้าพูดกันใหม่เหมือนเราบ่นทุกข์นั่นแล

△ △ △

ผมเคยมาหาท่านครั้งหนึ่งแล้ว แต่เข้าใจว่าท่านคงจำผมไม่ได้ เวลานั้นมีแขกผมจึงไม่มีโอกาสเรียนถามธรรมะอะไรกับท่าน วันนี้รู้สึกเหมาะ ผมอยากจะเรียนถามอะไรสักเล็กน้อย ท่านพอจะมีโอกาสบ้างไหม

พูดถึงเวลาแล้วพอมี นอกจากเราไม่เปิดช่องเพื่อหาทางเดินสำหรับตัวเท่านั้น เวลาจึงเป็นเสมือนมุดดินหายไปหมดทั้งวันทั้งคืน ไม่ปรากฏว่าได้ทำตัวให้ว่างพอมีทางบำเพ็ญประโยชน์เท่าที่เวลาคอยอำนวยเท่าไรนัก คุณสงสัยอะไรโปรดพูดออกมาได้เลย อาตมารอฟังอยู่แล้ว

คำว่า ศาสนา มีประโยชน์แก่โลกนั้น มีประโยชน์อย่างไร และแก่ใครบ้าง อาจมีประโยชน์แก่เด็ก ๆ ได้บ้างไหม

คำว่า ศาสนา ถ้าเป็นแปลนบ้านก็ถูกต้องและรับรองจากนายช่างผู้ชำนาญมาแล้ว ผู้ต้องการบ้านชนิดใดก็ทำการปลูกสร้างตามแปลนได้เลย จะเป็นบ้านที่สมบูรณ์แบบไม่มีทางตำหนิ ถ้าเป็นถนนหนทางก็ตรงแน่วต่อจุดที่หมาย ผู้ต้องการจะไปสู่จุดนั้น ๆ ก็เดินตามเส้นทางนั้นได้เลย จะถึงจุดที่หวังอย่างไม่มีผิดพลาด ถ้าเป็นอาหารก็เป็นประเภทที่เลี้ยงคนได้ทั้งโลก ไม่มีใครรังเกียจ ทั้งให้คุณแก่ร่างกายไม่มีพิษเจือปนอยู่เลย ผู้ต้องการก็รับประทานได้โดยไม่ต้องระวังว่าอาหารจะกลายเป็นโทษแก่ร่างกาย ถ้าเป็นหลักสูตรก็เป็นหลักสูตรที่ดีและรับรองความถูกต้อง ผู้ต้องการ บวก ลบ คูณ หาร ก็ทำตามหลักสูตรได้โดยไม่ทำผลลัพธ์ให้ผิดพลาดจากหลักสูตรไปได้ นี่เป็นข้อเทียบเคียง ซึ่งยกมาเพียงย่อ ๆ ธรรมคือความถูกต้องดีงามเป็นพื้นฐาน ไม่ทำผู้มีความเชื่อเลื่อมใสและปฏิบัติตามให้ผิดหวังในผลที่ต้องการ ส่วนจะเป็นประโยชน์แก่โลกเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับผู้เกี่ยวข้องกับศาสนาซึ่งมีความรู้สึกในแง่หนักเบาต่างกัน เพราะพระพุทธเจ้าผู้ทรงประกาศสอนธรรมก็เพื่อประโยชน์แก่โลกโดยทั่วกันอยู่แล้ว ถ้าเราเห็นความสำคัญของตนกับพระศาสนาว่าเป็นธรรมชาติเกี่ยวเนื่องกันอย่างแยกไม่ออกก็จำต้องสนใจต่อการปรับปรุงแก้ไขความรู้ ความเห็น และความประพฤติทุกด้านที่กำลังปลอมแปลงอยู่ให้เข้ากับหลักธรรม ซึ่งเป็นธรรม

ถูกต้องตายตัวแล้วไม่ให้ปลีกแวะจากทางแนว ผลที่ปรากฏจากการประพฤติตามหลักธรรม ถ้าเป็นเด็กก็คือเด็กดี ถ้าเป็นผู้ใหญ่ก็คือพลเมืองดี อาจารย์ดี ลูกศิษย์ดี เจ้านายดี ราษฎรดี รวมแล้วมีแต่คนดีเต็มไปทั่วโลกดินแดน ไม่มีคนประพฤติชั่วเสียหาย พลเมืองมีมากน้อยก็พลอยเป็นสุขไปตาม ๆ กัน เพราะต่างคนต่างมีธรรม ต่างคนต่างให้อภัยกัน ต่างคนต่างเห็นอกเห็นใจกัน ต่างคนต่างรักและสงสารกัน โลกย่อมเป็นสุข เพราะธรรมคอยอำนวยประโยชน์อยู่แล้วแก่ทุกคนไม่ลำเอียงมีเหตุกับผลเป็นเครื่องตักตวง ไม่มีสิ่งปลอมแปลงเข้ามาฉวยโอกาสบีบบังคับให้เหตุและผลแยกจากความเป็นธรรมต่อกัน การอำนวยผลของธรรมไม่มีขอบเขตจำกัดแก่ผู้หนึ่งผู้ใดและกิจหนึ่งการใดโดยเฉพาะ แต่มีเหตุเป็นเดิมพันของผลทุกประเภทอยู่แล้ว ฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมมากน้อยจึงเป็นที่สบายใจ ไม่ต้องหาทนายมาไว้ประจำกิจที่ทำกรรมที่สร้าง โดยเกรงว่าผลที่ได้รับจะหลบหลีกไม่ยอมมารับสนองตามความจริง แล้วแต่งทนายฟ้องเรียกค่าเสียหายและป่วยการ ทั้งเสียเวลาไปเท่านั้นปี เท่านี้เดือนกับเท่านั้นวัน ดอกผลค่าแรงงานควรจะได้รับประมาณเท่านี้ แต่ถูกโทษไปเสียเท่านั้น ได้รับเพียงเท่านี้หรือไม่ได้รับเลย อุตส่าห์ทำบุญให้ทานมาแต่เล็กจนแก่ชรา เวลาตายคว้าหาผลบุญที่ทำเห็นมีเศษเหลืออยู่เพียงนิดเดียว หรือไม่เห็นผลบุญหันหน้ามามองเลย ปล่อยให้ตายไปแบบอนาถาหาบุญมาช่วยอุ้มชูแม้แต่นิดเดียวก็ไม่ได้ ใครอย่าพากันหลงเชื่อพระพุทธเจ้าโกหก เหตุที่ทำกับผลที่ได้รับก็ทะเลาะไม่ลงรอยกัน ตัวเหตุสั่งให้ทำอย่างหนึ่งแต่ตัวผลกลับปฏิเสธไม่ยอมจ่ายเงิน คนทำงาน (นักบำเพ็ญบุญ) แย่ไปตาม ๆ กัน เหล่านี้จะไม่มีในหลักศาสนธรรม อย่างไรผู้บำเพ็ญต้องได้รับใบประกาศนียบัตรตามหลักความจริงแท้ว่า ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ พระธรรมย่อมรู้รักษาผู้ปฏิบัติบำเพ็ญไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว และว่าความดีที่บุคคลสั่งสมอบรมไว้ด้วยดีแล้ว จะนำแต่ความสุขอันพึงพอใจมาให้ไม่มีสิ่งจอมปลอมแฝงเข้ามาด้วยเลย

การกล่าวธรรมให้คนฟัง ก็ไม่ทราบว่าจะถูกกับจุดประสงค์หรือไม่ เท่าที่อธิบายมาก็พอสรุปได้ว่าธรรมฝ่ายเหตุเป็นเหมือนแปลนบ้าน ฝ่ายผลเหมือนตัวบ้านที่ปลูกสร้างตามแปลนผู้เสวยผลคือเจ้าของบ้านที่อยู่อาศัยด้วยความสะดวกสบายใจเป็นต้น ใครจะปฏิบัติบำเพ็ญอยู่

ที่ใดก็ตาม จะปรากฏผลขึ้นมาแก่ผู้นั้นโดยไม่เลือกเพศหญิงเพศชายหรือชาติชั้นวรรณะ ที่คุณถามว่า ศาสนามีประโยชน์แก่โลกอย่างไรและแก่ใครบ้าง ยังอาจมีประโยชน์แก่เด็กบ้างไหมนั้น อาตมาไม่กล้ายืนยัน เพราะไม่แน่ใจในบุคคลและเด็ก แม้ตัวอาตมาเสียเองว่าจะมีความสนใจและปฏิบัติธรรมมากน้อยเพียงไร เพราะคำว่าประโยชน์ย่อมหมายถึงความสนใจและการทำ ไม่ว่าประโยชน์ทางโลกหรือทางธรรม ย่อมขึ้นอยู่กับความสนใจและการทำสิ่งสำคัญ เช่น อาหาร แม้จะมีโอชารสอย่างสมบูรณ์อยู่ในตัวของมันก็ตาม แต่ขาดผู้เกี่ยวข้องรับประทาน รสและประโยชน์ของอาหารก็ย่อมไม่มีทางอำนวยได้ ศาสนาก็ย่อมมีลักษณะเช่นเดียวกัน คือขึ้นอยู่กับผู้สนใจและปฏิบัติตาม ฉะนั้น คำว่าศาสนามีประโยชน์อย่างไรและแก่ใครบ้างเป็นต้นนั้น ถ้าอยากทราบเหมือนเราอยากทราบสิ่งต่าง ๆ จึงควรปฏิบัติดู เข้าใจจะเกิดประโยชน์แก่ตนด้วย นำไปอบรมสั่งสอนเด็ก ๆ ในครอบครัวด้วย เพื่อเราจะได้รู้ศีลธรรม และนำไปปฏิบัติต่อตัวเอง เด็ก ๆ คงได้รับประโยชน์ด้วย อาจจะทำให้ปัญหาที่คุณถามทั้งสามตอนนั้นสมบูรณ์ขึ้นในครอบครัวของคุณเสียเองก่อนที่โลกจะได้รับประโยชน์จากปัญหาทั้งสามตอนนั้น

การสอนเด็กสมัยนี้รู้สึกลำบากและหนักใจไม่น้อย เท่าที่ดู ๆ แล้วคล้ายกับไม่มีศาสนาติดอยู่ในความรู้สึกของเด็กเสียเลย นอกจากเรื่องเห่อแบบชิงสุกก่อนห่ามมากกว่าสิ่งอื่นใด ผมจึงเรียนถามท่านว่า เด็กจะมีส่วนได้รับประโยชน์จากศาสนาบ้างไหม เพราะผมเห็นแล้วมันอดคิดไม่ได้นั่นเอง ท่านก็อธิบายให้ฟังแล้ว ท่านองว่าเด็กไม่ใช่ปลาพอจะกางแหครอบเอาทีเดียว ทั้ง ๆ ที่เขาไม่สนใจและรับธรรมเข้าสู่สมอง จึงเป็นเรื่องหนักใจในการพยายามอบรมเขาให้เป็นคนดีต่อ ๆ ไป ผมก็มองเห็นแต่ทางพระเท่านั้น ซึ่งเป็นที่เคารพของเด็กอยู่บ้าง อาจจะพอสั่งสอนเขาได้ นอกนั้นผมมองไม่เห็นใคร ผู้ใหญ่ก็ไปแบบผู้ใหญ่ ครูก็ไปแบบครู เด็กก็เลยไปแบบเด็ก ต่างคนต่างมีแบบเป็นของตน ๆ จะพอเลือกเฟ้นหยิบยืมมารยาทความประพฤติของกันและกันมาใช้บ้างไม่ค่อยจะได้เสียแล้วทุกวันนี้ ที่พอมองเห็นอยู่บ้างก็คือแบบของพระ ซึ่งพอจะเฉลี่ยให้เป็นประโยชน์แก่คนอื่นและเด็ก ๆ ได้บ้าง ตามส่วนที่ควรแก่เพศและฐานะ ท่านเห็นว่าอย่างไรผิดหรือถูกผมต้องขออภัยด้วย ที่เรียนท่านเช่นนี้ เพราะความเป็นห่วงเด็กซึ่งมีจำนวนมากขึ้นทุกวัน แต่ผู้ที่จะพาให้เด็กเป็นคนดีผมยังมองไม่ชัด จึงเป็นเหตุ

ให้คิดว่าเด็กมีจำนวนที่เห็น ๆ อยู่เวลานี้ ต่างก็แสดงอาการที่น่าหนักใจเอาการอยู่แล้ว ถ้ายิ่งเพิ่มปริมาณมากขึ้นกว่านี้ และความประพฤติก็เป็นไปตาม ๆ กัน ดังที่เห็นอยู่แล้ว โลกที่อยู่เวลานี้จะไม่กลายเป็นโลกมรสุมรุ่มร้อนไปหมดละหรือ

เรื่องเช่นนี้มีผู้มาเล่าให้อาตมาฟังเสมอ เพราะต่างท่านก็เป็นห่วงเด็ก และคำว่าเด็กก็เป็นคำกลาง ๆ อาจจะเป็นเด็กของเราด้วยก็ได้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเรามองเด็กมากไปกว่ามองผู้ใหญ่และมองตัวเราเองก็ได้ ความไม่ดีไม่งามจึงไปกองอยู่กับเด็ก เด็กเป็นผู้สร้างเคราะห์กรรมไว้ ผู้ใหญ่เป็นผู้รับเคราะห์กรรมช่วงไปจากเด็กมาเป็นความหนักใจ และบ่นกันอื้อ ทางที่ถูกและเป็นธรรมแก่เด็กผู้ใหญ่ควรมองดูตัวด้วย มองดูเด็กด้วย พยายามปรับปรุงแก้ไขตัวเราในจุดที่เห็นว่าบกพร่องด้วย พยายามอบรมสั่งสอนเด็กด้วย สิ่งที่ไม่ดีใด ๆ ผู้ใหญ่อย่าพากันขวนขวาย ถ้าเป็นสิ่งปลูกสร้างเพื่อความเพลิดเพลินจนทำให้โลกลืมตัวอย่าพากันริทำ จะกลายเป็นโรคระบาดและอุตริไปตามๆ กันแล้วแก้ไม่ตก เพราะเป็นโรคเรื้อรังและฝังลึกด้วย อย่าชอบเที่ยวในสถานที่ที่เป็นอบายมุข เช่นสถานที่เต้นรำ ระบำโป๊ ไนท์คลับ ที่ขับกล่อมบำเรอ สถานที่อาบอบนวดเป็นต้น การโชว์อวดร่างไม่ใช่สินค้าตัวอย่างที่จะพาให้บ้านเมืองเจริญและสงบเย็นใจ แต่เป็นการแสดงออกซึ่งความต่ำทรามทางด้านจิตใจ ให้ศีลธรรมที่มีจิตใจหัวเราะเยาะ มีครอบครัวเป็นหลักฐานแล้ว อย่าทำตัวเหมือนหนุ่ม ๆ สาว ๆ ที่อยู่ในวัยคะนอง สิ่งทั้งนั้นนับว่าเป็นภัยแก่จิตใจและทรัพย์สินเป็นอย่างมาก แม้แต่สุนัขในบ้านเดียวกันยังกัดกันได้ เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุให้ตามัวมองไม่เห็นอะไร เด็กที่มีนิสัยดีจะหัวเราะเยาะเย้ยและหมดความเคารพนับถือ แต่เด็กที่มีนิสัยเลวทรามจะถือเอาอย่างและกลายเป็นโรคเรื้อรังติดต่อกันทั่วดินแดนแก้ไม่หาย จะทำสิ่งใดลงไปขอให้คำนึงฐานะและศักดิ์ศรีของตัวเสมอ อย่าเห็นสิ่งที่ชอบว่าเป็นของดีมีค่ามากยิ่งกว่าตัว จะเสียคนเพราะสิ่งที่ชอบนั้น ๆ อย่าวิ่งตามตัณหาความทะเยอทะยานไม่มีขอบเขต จะหมดเนื้อหมดตัวทั้ง ๆ ที่ยังไม่ตาย ภรรยามีอยู่ให้ยินดี สามีมีอยู่ให้รัก และฝากชีวิตไว้ต่อกัน อย่าฝากชีวิตไว้กับหญิง–ชายประเภทกาฝาก จะถูกดูดเลือดเนื้อไปกินหมดให้ตายทั้งเป็น การกินอยู่ใช้สอยแลกเปลี่ยนทุก ๆ อย่าง ขอคำนึงถึงความพอดี คนเราถ้าปฏิบัติตนให้พอดีกับสิ่งเกี่ยวข้องทั่ว ๆ ไป จะมีความสุขกายสุขใจเป็นเรือนอยู่ ยิ่งกว่าปราสาทร้อยชั้นที่เต็มไปด้วยความ

หิวโหยไม่มีเมืองพอดีเป็นไหน ๆ สิ่งที่กล่าวมาเหล่านี้ควรพิจารณาด้วยดี ถ้าทำไปแบบผิด ๆ พลาด ๆ เราก็เสียคน เด็กก็พลอยเสียไปด้วย เพราะผู้ใหญ่พาให้เสีย การตำหนิเด็กโดยไม่พยายามแก้ไขตนเองให้ดีเท่าที่ควรก่อน จะไม่มีผลดีอะไรเกิดขึ้นแก่เด็กและแก่ตนเลย อย่าหัดริตำหนิผู้อื่นซึ่งตนก็ยังตกอยู่ในกรอบแห่งความเลวร้ายด้วยกัน เพราะไม่ใช่ทางจะให้ผู้อื่นและตัวเองดีขึ้น ใครหัดริทำเช่นนั้นเป็นคนเลวทรามและขวางโลก คนที่ดีเขาไม่ทำอย่างนั้น ต้องเรียนรู้และปฏิบัติตัวดีพอสมควรแล้วจึงสอนคนอื่นให้ทำตาม เช่น พระพุทธเจ้า พระองค์ดีแล้วจึงสั่งสอนคนได้เกือบหมดทั้งโลก และมีแต่คนเอาอย่าง ไม่มีใครกล้าตำหนิ นอกจากคนประเภทหูหนวกตาบอด มองดี–ชั่วอะไรไม่เห็นเลยจริง ๆ ถึงจะกล้าตำหนิ แบบสุนัขเห่าช้าง คนที่มุ่งหาของดีและแสวงหาเหตุผลจริง ๆ จะตำหนิไม่ลง นอกจากจะกราบไหว้บูชาความดีเลิศของพระองค์เท่านั้น ขนบธรรมเนียมอันถูกต้องดีงามที่จะควรสอนและทำตนให้ดีท่านทำกันอย่างนั้น ไม่ได้ทำแบบ นั่งตำหนิ นอนตำหนิ อะไร ๆ เรื่องของคนอื่นแล้วเป็นตำหนิทั้งนั้น เหมือนพวกเราชาวตำหนิ ถ้าต้องการเด็กดี ผู้ใหญ่ก็ลองทำดีให้เด็กดูเสียบ้าง เด็ก ๆ อาจมีหนทางพอจะเดินตามหลังพวกเราซึ่งพาทำดีได้บ้าง เพราะคนที่หวังของดียังมีอยู่เยอะในเมืองไทยเรา แต่หาผู้จะพาเดินในทางที่ดีนั้นรู้สึกหายาก แม้ในตัวของเราเองในวันหนึ่ง ๆ จิตคิดไปในทางชั่วมีมากมายยิ่งกว่าคิดไปในทางดี ไม่จำเป็นต้องคิดวิตกกับคนอื่นซึ่งอยู่ห่างไกลจากตัวเรามากเพื่อให้เขาเป็นคนดี ทั้งนี้ เนื่องจากการทำดีต้องฝืนบ้าง คนเราจึงไม่อยากทำเพราะไม่อยากฝืน ฉะนั้น คนดีจึงมีน้อยและหายากยิ่งกว่าหาเพชรหาพลอยเสียอีก ทั้งไม่มีห้างร้านไหน ๆ จะสามารถหาซื้อเอาคนดีมาประดับร้านได้ ห้างร้านทั่ว ๆ ไปจึงมีแต่สินค้าอื่น ๆ เกลื่อนไปหมด ถ้าไม่กลัวเงินหมดจากลูก ๆ และครอบครัว จะหาซื้อใส่ตู้รถไฟก็ยังได้ จะเป็นอัศจรรย์เท่าไรนักเพียงสมบัติภายนอก เพราะมีกันทั่วโลก ส่วนสมบัติภายในคือความดีเป็นสิ่งที่ทำยาก ฉะนั้น จึงไม่อยากทำกัน คอยแต่นั่งบ่นนอนบ่นให้ความดีเกิดมาเอง ประหนึ่งความดีเป็นน้ำลายซึ่งคอยจะไหลออกมาตามความบ่นเพ้อฉะนั้น อาตมาเองก็เคยได้เป็นเด็กมาแล้ว ได้ยินพ่อ–แม่บ่นนักก็รำคาญ และไม่อยากรับประทานอาหารร่วมด้วย ทั้ง ๆ ที่ทราบอยู่ว่าท่านเลี้ยงเรามาและบ่นอยากให้เราเป็นคนดี แต่โมโหให้พ่อ–แม่ขี้บ่น ถ้าเป็นคุณถูกคุณพ่อคุณแม่บ่นให้บ้างจะเป็นอย่างไรก็ไม่รู้ แต่พวกเราบ่นหนักใจกับเด็กรู้สึกว่าคล่องปากกันทุกคน เพราะถือว่าตัวเป็นผู้ใหญ่ เด็กไม่กล้าตอบคำได้ ควรหยุด

การบ่นเสียบ้าง เข้าใจว่าบ่นคงจะไม่ได้ผล นอกจากเด็ก ๆ และผู้ฟังอื่นจะเบื่อหูไปเท่านั้น และโปรดพร้อมกันทำความดีทุก ๆ บ้านเพื่อเป็นตัวอย่างให้เด็กดู เด็กจะเป็นอย่างไรบ้างคอยดูกันต่อไป ถ้าเด็กยังไม่ดีหรือยิ่งร้ายกว่าแต่ก่อน ทั้ง ๆ ที่พ่อ–แม่พาทำดีแล้ว โปรดไปบอกอาตมา อาตมาจะจับเด็ก ๆ มาหวดด้วยไม้เรียวให้เข็ดหลาบกันเสียที ทำไมเด็ก ๆ จึงไม่ยอมทำดีตามผู้ใหญ่ซึ่งพาทำดีนี่นา ผู้ใหญ่เราทุกบ้านจะว่าอย่างไร ตกลงไหม ถ้าผู้ใหญ่ทุกบ้านตกลงกันทำดีจริง ๆ แล้ว อาตมารับรองจะเฆี่ยนเด็กที่ฝ่าฝืนให้ทันที วัยขนาดอาตมานี้ยังพอจะทรมานเด็กให้อยู่มือได้อย่างมั่นใจทีเดียว การบวชมาก็มิได้บวชมาเพื่อเฆี่ยนตีเด็ก แต่ถึงคราวจำเป็นจริง ๆ หนีไม่พ้น ก็ต้องเฆี่ยนให้เด็กเห็นฝีมือเสียบ้าง เผื่อเด็กจะได้เข็ดหลาบและผู้ใหญ่จะได้หายบ่นว่าหนักใจ ว่าอย่างไรคุณเห็นดีด้วยไหม

โอ้โฮ มันจะไม่รุนแรงเกินไปหรือท่าน ทั้งจะบังคับให้ผู้ใหญ่ทำดีกันทุกคนและทุกบ้านแบบไม่ไว้หน้าใครเลย ทั้งจะจับเด็กมาหวดด้วยไม้เรียวให้หมอบไปตาม ๆ กัน เขาจะไม่ว่าท่านโหดร้ายมากไปหรือ เรื่องมันจะไม่ร้ายแรงกว่าที่เป็นอยู่นี้หรือท่าน

ถ้าต่างคนต่างจะรักสงวนอาตมาไม่อยากให้เป็นคนโหดร้าย ก็อย่าบ่นและปรับทุกข์ให้เด็กจนเด็กและอาตมาผู้ทนฟังก็น่ารำคาญนัก และต่างคนก็ควรสำนึกตัวซึ่งเป็นผู้ใหญ่และเป็นแบบพิมพ์ของเด็ก ว่าจะควรดัดแปลงหรือเปลี่ยนแปลงความประพฤติคือแบบพิมพ์ของตน ๆ อย่างไรบ้าง เพื่อสิ่งสำเร็จรูป (คือเด็กที่คอยดำเนินตามผู้ใหญ่อยู่ทุกขณะ) ออกมาจะกลายเป็นของดีไปตามแบบพิมพ์ ถ้าต่างพากันคิดทำนองนี้ เรื่องที่เคยหนักใจก็จะค่อยเบาลงไปเป็นลำดับ อาตมาก็จะไม่ต้องเป็นคนเสียไปด้วยอีกคน เพราะความโหดร้ายซึ่งผิดกับหลักศีลธรรมที่สอนให้มีเมตตาต่อโลก และเพศก็เป็นเพศที่ร่มเย็น และโลกได้รับความอบอุ่นและไว้ใจตลอดมา

ถ้าเป็นดังที่ว่านี้ ต้นเหตุอันสำคัญก็มาขึ้นอยู่กับผู้ใหญ่ซึ่งเป็นผู้ปกครองเด็ก มิได้ขึ้นอยู่กับเด็กโดยเฉพาะดังที่เข้าใจกัน ฉะนั้น การแก้ปลายเหตุคือการแก้เด็กจึงไม่มีผลดีเกิดขึ้น ถ้าไม่แก้ต้นเหตุคือผู้ใหญ่ซึ่งเป็นผู้ก่อขึ้น ทีนี้การแก้ผู้ใหญ่ยิ่งไม่มีหนทางยิ่งกว่าการ

แก้เด็กเสียอีก และจะกลายเป็นท่านองหนูนำลูกพรวนไปแขวนคอแมวเข้าอีก เรื่องก็จะลงเอยกันที่ว่า เด็กคนใดดี ผู้ปกครองก็เบาใจ แต่ลูกคนใดไม่ดี ผู้ปกครองก็หนักใจไปตามเคยเท่านั้น เรื่องทั้งนี้แต่ก่อนผมไม่เคยคิดมาก่อนว่า ผู้ใหญ่จะมีส่วนผิดพอให้เด็ก ๆ ถือเอาตัวอย่างไม่ดีมาใช้ แต่พอมาได้ฟังคำอธิบายนี้จึงพอเข้าใจ และหายข้องใจไปบ้างที่เคยคิดปรับโทษเด็กว่าไม่ดีท่าเดียว โดยไม่คิดเฉลียวถึงต้นเหตุที่พาให้เป็นมา ผมได้ความรู้เพิ่มเติมอีกแยะที่ท่านย้อนกลับมาตำหนิผู้ใหญ่ แทนที่จะไปตำหนิเด็กตามที่เรียนท่าน

เรื่องก็ควรเป็นอย่างนั้น เพราะเด็กทุกคนมีพ่อ–แม่เป็นแดนเกิดและรับเลี้ยงดูตลอดมา แม้เด็กจะไปศึกษาในที่ใกล้หรือที่ไกลก็มีผู้ใหญ่เป็นผู้ปกครองและให้การอบรมสั่งสอนอยู่นั่นเอง ถ้าผู้ใหญ่ต่างประพฤติตัวดีมีขอบเขตและอบรมเด็กที่อยู่ในปกครองให้ประพฤติตัวดีมีขอบเขตตามกำลังของเด็ก แม้จะเป็นเด็กวัยใดก็เป็นที่น่าเอ็นดูสงสารมากกว่าจะคิดเบื่อทางใจดังที่เป็นอยู่ เราทราบหรือไม่ว่าเด็ก ๆ ทุกวัยกำลังรอรับการศึกษาอยู่อย่างเต็มที่ ทั้งจากทางโรงเรียนและจากหลักธรรมชาติที่สัมผัสสัมพันธ์กับประสาทเครื่องรับรู้ของเด็กอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าเรื่องดีหรือชั่ว เด็กจะรับและจดจำได้เร็วยิ่งกว่าผู้ใหญ่เป็นไหน ๆ และเลียนแบบผู้ใหญ่ได้อย่างง่ายดาย เพราะประสาทของเด็กกำลังอยู่ในขั้นดีเยี่ยม ผู้ใหญ่ทุกคนซึ่งอยู่ในเป้าหมายสำคัญของเด็กที่จะคอยรับถ่ายทอดจึงไม่ควรประมาทนอนใจในความประพฤติทุกด้านโดยไม่สำนึกว่าจะมีผู้คอยยึดเอาอย่างต่อไป แล้วทำไปโดยไร้ความสำนึก เวลาผลเสียหายเกิดขึ้นก็ไปโทษเด็กว่าไม่ดี ท่านองพ่อ–แม่ไม่ดีคอยแอบหนุนหลังอยู่ทางหลังฉากลูกเวลาลูกเริ่มลักเล็กขโมยน้อยมาได้ก็พลอยยินดีให้ความส่งเสริมและสนับสนุน จนลูกได้ใจและกำเริบใหญ่ ถึงกับก้าวเข้าขั้นปล้นจี้ไม่มีเลือกหน้า เวลาถูกเขาจับได้มัดเข้าห้องขังแม่เกิดความเสียใจร้องไห้วิ่งหอบเข้าไปเยี่ยมลูกที่ห้องขังและสั่งสอนลูกนานาประการ ฝ่ายลูกซึ่งมีความเสียใจอยู่แล้ว ยิ่งพ่อ–แม่ก็มาสั่งสอนในกาลไม่ควรเช่นนั้น ก็ทำอาการจะสนองตอบบุญคุณ โดยทำเป็นกวักมือเรียกแม่เข้ามาหา ทำเป็นทีจะกระซิบกระซาบระบายความในใจให้แม่ฟัง ทางแม่ก็รีบเอียงหูเข้าไปด้วยความกระหายอยากฟัง พอเป็นโอกาสลูกก็ก้มลงกัดหูแม่อย่างเต็มแรงจนหูขาดไปข้างหนึ่ง เลือดสาดไปทั่วบริเวณ พร้อมกับสอน

แม่เสียบ้างว่า เวลาลูกเริ่มหัดลักเล็กขโมยน้อย แม่ทำไมไม่ว่ากล่าวสั่งสอนบ้าง มิหนำยังกลับชมเชยว่าฝีมือดีขโมยเก่งเขาจับตัวไม่ได้เลย และส่งเสริมอีกด้วยว่า ลูกจงพยายามลักขโมยสิ่งของเงินทองให้ได้ทีละมากยิ่งกว่าที่กำลังทำอยู่เวลานี้ ก็เมื่อเขาจับได้จนหาทางแก้ตัวไม่ได้แล้ว ประโยชน์อะไรจะมาสั่งสอนในเวลาอันไม่สมควรเช่นนี้เล่า ฝ่ายแม่ที่ถูกลูกกัดหูก็ร้องไห้ร่ำพันด้วยความเจ็บปวดอย่างไม่มีใครช่วยได้ เนื่องจากทั้งสองคนก็คือแม่กับลูกกันจะไปปรับโทษกับใคร เรื่องความผิดของเด็ก ๆ กับผู้ใหญ่ก็เกรงว่าจะรวมอยู่ในครอบครัวอันเดียวกัน โดยไม่มีใครกล้าเอื้อมเข้าช่วยได้ เพราะต่างคนต่างมีเด็กและต่างคนต่างพาเด็กให้เป็นพิษ เรื่องจึงกลายเป็นผิดทั้งสอง ผลที่จะได้รับก็คือต่างคนต่างยอมจำนนต่อผลกรรมของตนที่สร้างขึ้น เรื่องก็เลิกแล้วกันไป จะไปปรับทุกข์แก่ใครไม่ได้อยู่เอง

ดิฉันขอรบกวนเวลาท่านบ้าง ท่านจะมีธุระไปไหนหรือเปล่าคะวันนี้

ยังไม่มีปรากฏเฉพาะเวลานี้

คำว่า ศาสนา ดีนั้นดีอย่างไรบ้าง ดิฉันอยากทราบคุณสมบัติของศาสนา เพราะมีคนต่างชาติเคยถามเสมอ ดิฉันก็ตอบเขาไปแบบเดาสุ่มเพื่อเทิดเกียรติศาสนาเพราะเราถือศาสนาพุทธ เมื่อเขาถามตอบไม่ได้ก็น่าละอาย ทั้งขายหน้าคนไทยและศาสนาด้วย

อาตมาก็ไม่แน่ใจว่าจะเรียนคุณให้ทราบได้แค่ไหน เพราะไม่ค่อยเข้าใจเรื่องศาสนาดีพอ แม้จะเป็นนักบวชซึ่งเป็นเพศที่ใกล้ชิดกับศาสนา ก็ใกล้ชิดในลักษณะทัพพีกับแกงเสียโดยมาก จึงขอเรียนตามความรู้สึก ถ้าผิดพลาดไปก็โปรดตำหนิอาตมา อย่าได้ตำหนิศาสนาให้มัวหมองไปด้วย แต่จะขอเรียนถามคุณเป็นข้อ ๆ ไปก่อน คือคนที่เคยฆ่าสัตว์ไม่ปรานี ขโมยทรัพย์สมบัติไม่ปรานีเจ้าของทรัพย์ ล่วงประเวณีอย่างไม่ปรานีว่าเป็นสามีหรือภรรยาลูกหลานใคร พูดโกหกอย่างไม่มียางอาย ดื่มสุราแบบเหลือจากตายค่อยยังเป็นคน

ขี้เมาต่อไป ทั้งนี้พอเขาได้รับการอบรมสั่งสอนจนรู้ผิดรู้ถูกประจักษ์ใจจากศาสนาแล้ว เขางดเว้นไม่ทำความชั่วทั้งห้าประการนั้น คุณจะเห็นว่าเขาเป็นคนชั่วหรือเป็นคนดี โปรดตอบตามความรู้สึกของคุณเอง

เขาต้องเป็นคนดีซิท่าน เพราะแต่ก่อนเขาเป็นคนหมดความหมายในตัวเขาและความสนใจจากประชาชน ไม่มีใครไว้วางใจและเหลียวแลเขาเลย เพราะเขาเป็นคนประเภทสัตว์ป่าในร่างแห่งมนุษย์

เมื่อเป็นเช่นนั้น คุณคิดว่าอะไรพาให้เขาเป็นคนดีเล่า

ศาสนานั้น ไม่มีสิ่งที่ทำให้ดีให้ชั่ว ย่อมจะดีหรือชั่วขึ้นมาเอาเฉย ๆ ไม่ได้ ทีนี้คุณจะพอทราบได้ไหมว่า ศาสนาดีอย่างไร

พอทราบได้เพียงตื้น ๆ เท่านั้นเอง ที่ลึกละเอียดกว่านี้ดิฉันยังไม่ทราบ

คนเคยฆ่าสัตว์ แต่กลับงดเว้นเสียได้ก็เรียกว่าคนดี คนเคยเป็นขโมย แต่กลับงดเว้นเสียได้ก็เรียกว่าเป็นคนดี คนเคยประพฤติล่วงประเวณีหญิง–ชาย แต่กลับงดเว้นเสียได้ท่านก็เรียกว่าเป็นคนดี คนเคยพูดโกหกพกลม แต่กลับงดเว้นเสียได้ก็เรียกว่าเป็นคนดี คนเคยดื่มสุราแต่กลับงดเว้นเสียได้ก็เรียกว่าเป็นคนดี เคยเอารัดเอาเปรียบเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน แต่กลับงดเว้นเสียได้ก็เรียกว่าเป็นคนดี เคยทำความชั่วมากน้อย แต่พยายามกลับตัวไม่ทำเช่นนั้นอีกต่อไป เหล่านี้เรียกว่าเป็นคนดีทั้งนั้น ส่วนศาสนาล้วน ๆ ไม่มีสิ่งเข้าไปเกี่ยวข้อง แม้จะทรงคุณสมบัติไว้มากน้อยเพียงใด ก็ไม่มีทางแสดงออกได้ จะแสดงออกได้มากน้อยเพียงใดก็ต่อเมื่อมีผู้เข้าไปเกี่ยวข้อง คือนำมาปฏิบัติรักษาตนได้ผลดีเพียงใด ก็แสดงให้เห็นคุณของศาสนาเพียงนั้น ถ้าสามารถปฏิบัติตามศาสนาที่ชี้บอกไว้อย่างสมบูรณ์เต็มที่ ก็แสดงถึงคุณสมบัติของศาสนาอย่างเต็มที่ประจักษ์ใจตัวเองโดยไม่ต้องถามใคร เช่นเดียวกับฆ้องไม่สามารถ

ออกเสียงโดยลำพังตนเอง ต่อเมื่อมีผู้มาตีนั่นแลจะปรากฏเสียงออกมา ศาสนาก็มีลักษณะเช่นนั้น ถ้าอยากทราบความดีมากน้อยเพียงไรจากศาสนาก็จำต้องปฏิบัติตนตามหลักธรรม เฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธศาสนาสอนถึงขั้นยอดเยี่ยมคือพระนิพพาน ผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมจนสามารถบรรลุถึงพระนิพพานก็มีเฉพาะพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันต์เท่านั้น ท่านเหล่านี้คือท่านที่ทรงมรรคทรงผลเสมอต้นเสมอปลาย แลสอนสัตว์โลกได้อย่างเต็มภาคภูมิ ผู้มีความเชื่อถือและปฏิบัติตามย่อมได้รับผลคือความสุขความเจริญตามกำลังของตน ลูกหลานกุลบุตรกุลธิดาปฏิบัติตามที่บรรพบุรุษดำเนินมา ก็กลายเป็นคนดีมีข้อมีแปเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ปลาฉลามใหญ่ (สิ่งยั่วยวน) ก็ไม่ฉุดลากเอาไปกินเสียหมด ยังปรากฏมีคนดีสืบศาสนาต่อกันไปเป็นลำดับ แต่ผู้ไม่มองเห็นคุณค่าของศาสนา หรือโดยเห็นว่าศาสนาเป็นของคร่ำครึล้าสมัย ผู้นั้นก็จะพลอยติดไปกับปลาฉลามใหญ่ไม่มีวันขึ้นบกได้กลายเป็นปลาทะเลไปเลย เราต้องการเป็นปลาทะเลหรือต้องการเป็นคนดีมีศาสนาเป็นขวัญใจ ก็โปรดสำนึกตัวเสียแต่บัดนี้ซึ่งยังไม่สายเกินไป ทั้งยังมีโอกาสบำเพ็ญตนและรับผลเป็นขั้น ๆ จากศาสนาที่ทรงคุณค่าไม่มีสิ้นสุดอีกด้วย

เมื่อถูกถามก็ควรเรียนให้เขาทราบว่า ศาสนาเป็นของกลาง ทุกคนมีโอกาสและสิทธิที่จะศึกษาและปฏิบัติได้ด้วยกัน มิได้มีการผูกขาดให้แก่ผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ ทุกคนจึงมีสิทธิจะทราบในสิ่งที่ควรทราบจากศาสนา ซึ่งรอต่อการพิสูจน์อยู่ตลอดเวลา เข้าใจว่าจะเป็นความเหมาะสมกว่าการตอบแบบสุ่มเดา

พระที่ท่านชอบเที่ยวและอยู่ตามป่า ๆ หรือภูเขา ท่านมีความรู้สึกอย่างไร ทำไมท่านไม่ชอบอยู่ตามวัดที่เขาสร้างให้อยู่ ซึ่งเป็นความสะดวกสบายดีกว่าที่เช่นนั้น

ท่านจะมีความรู้สึกอย่างไรนั้นอาตมาไม่ทราบได้ เท่าที่คุณพูดผ่านมาเมื่อสักครู่ว่าพอเข้าใจศาสนาบ้างนั้น เข้าใจอย่างไร เริ่มแรกความเป็นมาของศาสนาเป็นมาอย่างไร ใครพาให้ศาสนาปรากฏขึ้นในโลก ผู้ประกาศศาสนาให้เด่นในปวงชน นั่นคือพระพุทธเจ้าใช่ไหม

พระพุทธเจ้าผู้ทรงทำศาสนาให้ปรากฏขึ้นในโลก และประกาศศาสนาให้เด่นในปวงชน วิธีที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ และสถานที่ทรงกระทำ ท่านทำอย่างไร และชอบทำอยู่ในที่เช่นไร

ได้ทราบว่า ท่านเจริญอานาปานสติเป็นขั้นเริ่มแรก และเจริญปฏิจจสมุปบาทสืบต่อกันเป็นลำดับจนได้ตรัสรู้ ชอบทำอยู่ในป่า และชอบประทับอยู่ในป่าตามพระอัธยาศัยตลอดมา ทีนี้คุณพอจะทราบความหมายของพระที่ท่านชอบอยู่ในป่าได้แล้วมิใช่หรือ

พอเข้าใจได้บ้าง เบื้องต้นดิฉันลืมระลึกถึงพระพุทธเจ้าผู้เป็นต้นเหตุความเป็นมาของศาสนา

ถ้าทราบแล้ว ปัญหาในอันดับต่อมาก็เป็นอันว่าเข้าใจเช่นเดียวกัน อาตมาขอผ่านไป

ดิฉันขอรบกวนท่าน นิมนต์อธิบายการอยู่ป่าของพระสงฆ์สมัยปัจจุบันนี้ให้ดิฉันทราบบ้าง ว่าท่านอยู่และดำเนินข้อปฏิบัติบำเพ็ญเพียรอย่างไร เวลาไหนท่านทำอะไรบ้าง พอทราบแนวทางของท่าน แม้เพศไม่ให้ วาสนาไม่อำนวยแต่ได้ฟังไว้บ้างก็ยังดี

อย่าให้เล่าเลย คุณสงสัยตอนไหน โปรดถามตามจุดที่สงสัยมาก็แล้วกัน

พระท่านอยู่ในป่าท่านกลัวบ้างไหม

กลัวอะไร

กลัวจำพวกสัตว์ร้าย เช่น เสือ ช้าง หมี งู และผี สัตว์เหล่านี้มีบ้างไหมในป่าที่ท่านพักอยู่

บางแห่งก็มีครบทั้ง เสือ ช้าง หมี งู บางแห่งก็มีเป็นบางประเภท ส่วนผีไม่ทราบว่ามันเป็นตัวอย่างไร อาตมาไม่เคยเห็นตัวของมัน ส่วนพระท่านจะเคยเห็นหรือไม่ก็ไม่ทราบ อาตมาไม่ได้ถามท่าน

เวลาพระท่านอยู่องค์เดียว เสือเข้ามาหาท่าน ๆ ไม่กลัวมันหรือ ถ้าเป็นท่านจะกลัวไหม

เสือมันก็กลัวพระ พระก็กลัวมัน ก็เมื่อต่างคนต่างกลัวกัน มันจะเข้ามาหาพระเพื่อประโยชน์อะไร ถ้าเป็นอาตมาก็ต้องกลัวเพราะเคยทราบมาจนฝังใจว่าเสือเป็นสัตว์ร้ายชนิดหนึ่ง แต่ถ้าเป็นรูปเสือที่เขาเขียนไว้ในที่ต่าง ๆ เช่นในสมุดเป็นต้น แม้แต่เด็ก ๆ เขายังไม่กลัว อาตมาก็ยิ่งเป็นผู้ใหญ่จะไปกลัวให้เด็ก ๆ หัวเราะเอาประโยชน์อะไร

ท่านเคยเห็น เสือ หมี งู ช้าง บ้างไหม

ไม่เคยเห็น ได้ยินแต่เสียงของมันร้องมาตามบริเวณที่เราพักอยู่ ตามภาษาของมันแต่มิได้ร้องเพื่อคำรามให้เรากลัว

ขอเรียนถาม เฉพาะเรื่องของพระธุดงค์ที่อยู่ในป่า ไม่เกี่ยวกับเรื่องของพระพุทธเจ้า การอยู่ในป่ากับอยู่ในแดนบ้าน ทำภาวนาได้ผลดีต่างกันอย่างไรบ้าง พระธุดงค์ท่านจึงชอบอยู่แต่ในป่า

ถ้าพูดตามความรู้สึกของพระกัมมัฏฐาน (ธุดงค์) แล้ว การอยู่ในป่ามีทางช่วยให้ความสะดวกหลายอย่าง คือป่าโดยมากเป็นที่สงัดเงียบปราศจากความพลุกพล่านด้วยรูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสถูกต้องที่เคยเป็นข้าศึกแก่ใจของคนมีกิเลสทั่ว ๆ ไป ใจที่มุ่งต่อธรรมย่อมปลอดโปร่ง เป็นความสะดวกกายสะดวกใจในทุกอิริยาบถ ธุรกิจอย่างอื่นๆมีน้อยนอกจากธุระทางความเพียรเท่านั้น ซึ่งมีประจำอิริยาบถของท่าน (เว้นเวลาหลับนอน) เป็นสถานที่เสริมช่วยสืบต่อความเพียรได้ดี อาหารมีน้อยและไม่ทำให้ธาตุขันธ์ทับจิตที่มุ่งต่อความเพียรมากไปเหมือนอาหารบางชนิด การพักผ่อนนอนหลับก็เป็นไปตามเวลาไม่ค่อยเคลื่อนคลาด ไม่ค่อยมีอาหารประเภทเสริมความโงกง่วง ใจที่จะเริ่มเป็นสมาธิหรือเป็นสมาธิแล้วและใจที่จะเริ่มเกิดปัญญาหรือเกิดปัญญาแล้ว ก็ทำหน้าที่ตามขั้นของตนๆโดยสะดวก เพราะ

มีสิ่งที่คอยช่วยส่งเสริมอยู่พอประมาณแล้วจิตใจเยือกเย็นสบาย ไม่ค่อยมีความห่วงใยกับสิ่งใด ๆ แม้ชีวิตก็จำต้องยอมสละไปตามเหตุการณ์ ใจเข้มแข็งต่อความเพียร รู้ความเคลื่อนไหวของจิตได้ง่ายขึ้นกว่าอยู่ในที่ธรรมดา จิตใจแน่วแน่ต่อธรรมขึ้นเป็นลำดับ ปลงอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ประจำตัวเอง และทัศนียภาพที่มาเกี่ยวข้องกับตน ไม่เห็นอะไรมีคุณค่ากว่าใจที่กำลังฝึกทรมานอยู่ จิตเห็นภัยได้ง่ายกว่าปรกติ เห็นภัยด้วยหลักธรรมคือสติปัญญาอันจะสร้างหลักฐานเป็นเครื่องยึดใจให้มั่นคงเป็นลำดับ ตรงข้ามกับความเห็นภัยของเราทั่ว ๆ ไป ซึ่งทำให้ใจเหี่ยวแห้งระทมทุกข์ในเวลาคิดถึงภัย มีมรณภัยเป็นต้น เห็นลมหายใจเป็นรากฐานชีวิตโดยธรรมคือสติปัญญาอย่างแท้จริง มองเห็นแดนพ้นทุกข์ด้วยความเพียรจากสถานที่เช่นนั้นอย่างจับใจ ความเพียรไม่ลดละสืบต่อกันตลอดสาย ใจอาจหาญร่าเริงต่อธรรมเพื่อแดนพ้นทุกข์ มีความรู้สึกต่อจุดที่หมาย ประหนึ่งผู้ทำงานชิ้นใหญ่ ๆ จะสำเร็จขึ้นมาในเร็ววัน ฉะนั้น กระแสของจิตที่เคยฟุ้งซ่านไปกับสิ่งต่าง ๆ กลับประมวลตัวเข้ามาเป็นความรู้สึกตัวทางด้านความเพียร มองเห็นจุดเด่นของใจได้ชัดเจน มองเห็นร่างกายทุกส่วนว่าเป็นส่วนหนึ่งจากใจโดยประจักษ์ การทำสมาธิเพื่อความสงบก็ง่ายและได้ผลเร็วกว่าธรรมดา การพิจารณาทางด้านปัญญาก็คล่องแคล่ว เพราะจิตอยู่ในกรอบแห่งความเพียรและหวังความก้าวหน้าอยู่แล้ว ไม่เขวไปโน้นเอนมานี่อย่างที่เคยเป็นมา สิ่งที่จะทำให้กำเริบมีน้อย แต่สิ่งที่จะทำให้เจริญก้าวหน้ามีมากกว่า (ความเพียร) อารมณ์ที่เคยฝังใจมาแต่อดีตก็ค่อยหายจางไปวันละเล็กวันละน้อย จิตใจก็ค่อยปรากฏเป็นตัวของตัวขึ้นมาทุกระยะ และเห็นโทษแห่งความสะสมอารมณ์ร้อยแปดพันประการ ว่าเป็นสิ่งที่กดถ่วงจิตใจให้จมดิ่งลงไปเพื่อความทุกข์ทรมานแก่ตนโดยประจักษ์ใจเป็นลำดับ ในขณะเดียวกันก็เห็นคุณแห่งความสงบผ่องใสของใจว่าเป็นฐานที่เกิดความสุขเย็นใจทุกประเภท

คนเราถ้าใจสบายแล้วอยู่ที่ไหนก็พออยู่พอไป ถ้าใจไม่สบายแม้จะอยู่บนปราสาทร้อยชั้นก็หาความสุขไม่ได้ คิดดูคนไข้ที่อยู่ในบ้านหรืออยู่ในโรงพยาบาลจะอยู่ในห้องใดหรือชั้นใดก็คือคนไข้ที่เป็นทุกข์อยู่นั่นแล ถ้าหายไข้แล้วอยู่ที่ไหนก็คือคนดีมีความสุขอยู่นั่นเอง

นิมนต์ท่านเล่าต่อไป ดิฉันกำลังฟังเพลินยังไม่อยากให้จบง่าย ๆ นิมนต์เล่าจนสุดขีดที่จะเล่าได้ แม้ดิฉันไม่ทราบว่าสุดขีดอยู่ที่ไหนก็อยากฟังเรื่องที่ท่านเล่าให้สุดขีด

สุดขีดสุดแดนอะไร อาตมาไม่ทราบเหมือนกัน

สุดขีดความเพียร สุดขีดสมาธิ สุดขีดปัญญา สุดขีดวิมุตตินิพพาน ถ้าท่านจะพอเล่าได้ดิฉันขอฟังจนตลอด เพราะไม่เคยฟังเรื่องพระอยู่ป่า บำเพ็ญเพียรในป่า และรู้อะไร ๆ ในป่า ส่วนในบ้านเมืองดิฉันเคยอยู่ เคยเห็น เคยได้ยินมาแทบทุกอย่างจนเคยชินแล้ว จึงอยากฟังเรื่องป่าซึ่งยังไม่เคยได้ยินได้ฟัง เพื่อเปลี่ยนรสเปลี่ยนชาติบ้าง พระที่อยู่ในป่าท่านนั่งทำสมาธิภาวนาวันละกี่หน เดินจงกรมวันละกี่ครั้ง และครั้งหนึ่ง ๆ นานประมาณสักกี่นาที

จะให้เล่าละเอียดจนทุกขณะเคลื่อนไหวเทียวหรือ ถ้าไปถูกพระขี้เกียจเข้าเช่นอาตมาจะให้เล่าว่าอย่างไร เพราะบางครั้งมันก็มีเหมือนกัน พระองค์อื่น ๆ ก็เข้าใจว่าจะมีได้ในทำนองเดียวกัน ถ้าถูกพระองค์เช่นนั้น อาตมาก็ไม่อยากเล่าให้ฟัง เพราะคนขี้เกียจพระขี้เกียจอยู่ในบ้านในป่ามีไม่อด อยู่ที่ใดไปที่ใดโดนแต่คนและพระประเภทนั้น ๆ จนหาทางไปไม่ได้ ทั้งนี้ก็เพราะเราเป็นคนและเป็นพระขี้เกียจเสียเอง จะไม่ให้โดนอย่างไรเล่า

อยากฟังพระองค์ที่ท่านมุ่งธรรมจริง ๆ ดังที่ท่านอธิบายให้ฟังตอนต้นนั้นว่าท่านบำเพ็ญอย่างไร ส่วนพระองค์ขี้เกียจอย่าไปว่าท่านเลย เดี๋ยวเรื่องจะกลับมาโดนดิฉันเข้าอีกคน ดิฉันจะนั่งทนอายฟังท่านเล่าไม่ได้แน่ ๆ

พระองค์ที่ท่านมุ่งต่อธรรมจริง ๆ ก็เช่นเดียวกับฆราวาสผู้มุ่งความมั่งคั่งทางสมบัติเป็นคนขยันหมั่นเพียรและอดทนในหน้าที่การงานทุกด้าน พระผู้มุ่งต่อธรรมก็เป็นผู้มุ่งหน้าต่อความเพียรอันเป็นเครื่องถอดถอนกิเลสทุก ๆ อิริยาบถ ไม่มีเวลาอยู่เฉย ๆ แต่อยู่ด้วยสติหรือปัญญาประจำตน แม้ที่สุดไปบิณฑบาตก็ถือเป็นการเดินจงกรมเพื่อความเพียรไปในตัวตลอดทั้งไปและกลับมา โดยกำหนดสติ–ปัญญากับจิตให้สัมพันธ์กันไปตลอดสาย ก่อนฉันก็

พิจารณาอาหารที่รวมลงในบาตรแล้วโดยแยบคายทุกครั้ง เพื่อมิให้ติดใจในรสอาหารทุกประเภทแล้วเริ่มลงมือฉันโดยสำรวม มีความรู้สึกอยู่ในบาตรหรือในกายที่กำลังเคลื่อนไหวอยู่ในเวลานั้น เสร็จแล้วเริ่มความเพียรในท่าอิริยาบถต่าง ๆ เช่น เดินจงกรม นั่งสมาธิภาวนา ผลัดเปลี่ยนไปตามที่เห็นสมควรในอิริยาบถต่าง ๆ ผู้อยู่ในภูมิความสงบก็เร่งจิตให้มีความสงบมากขึ้น และพิจารณาปัญญาในโอกาสที่จิตถอนขึ้นจากสมาธิแล้ว ผู้อยู่ในปัญญาขั้นใดก็เร่งปัญญาขั้นนั้นขึ้นไปพร้อม ๆ กับสมาธิ เป็นคู่เคียงกันไปตามโอกาสอันสมควรแต่ไม่ใช่ในเวลาเดียวกัน โดยถือขันธ์มีรูปขันธ์เป็นต้นเป็นจุดพิจารณาปัญญา เมื่อรู้แจ้งชัดในกองรูปขันธ์อย่างสมบูรณ์แล้ว จิตย่อมถอนจากอุปาทานเสียได้ หมดภาระหนักคือความยึดถือกายไปขั้นหนึ่ง

ลำดับต่อไปก็พิจารณานามขันธ์ตามจริตชอบในขันธ์ใดขันธ์หนึ่งเป็นต้นเหตุ ปัญญาจะค่อยเชื่อมโยงไปในขันธ์ต่าง ๆ โดยลำพังตนเอง เพราะสติปัญญาขั้นนี้ละเอียดและทำงานโดยไม่ต้องบังคับ นอกจากจะยับยั้งเอาไว้เท่านั้น เพราะมีความเพลิดเพลินรื่นเริงในธรรมทั้งหลาย ทั้งที่ละได้แล้วและกำลังเพียรละอยู่ เหมือนคนร่ำรวยเพลิดเพลินในกองสมบัติที่มีอยู่แล้ว และที่กำลังหลั่งไหลเข้ามาฉะนั้น สติปัญญาหมุนตัวอยู่กับสภาวธรรมไม่ขาดวรรคขาดตอน ด้วยอำนาจแห่งความมุ่งมั่นต่อแดนหลุดพ้นเป็นเครื่องผลักดัน ประหนึ่งแดนพ้นทุกข์กำลังจะตกอยู่ในเงื้อมมือในขณะนั้น เว้นเฉพาะเวลาจิตเข้าพักในสมาธิที่หมดกังวลในภารกิจไปเวลาหนึ่งเท่านั้น พอถอนขึ้นมาก็เริ่มทำงานติดต่อโดยทางสติปัญญาต่อไป จนมีความสมบูรณ์ทางสติปัญญาเต็มที่แล้ว ก็ถอดถอนอุปาทานในจิตออกเสียได้โดยสิ้นเชิง เหลือแต่ธรรมชาติที่บริสุทธิ์ซึ่งเป็นของไม่ตาย ครองความบริสุทธิ์อยู่ในร่างอันเป็นเหมือนผ้าขี้ริ้วห่อทองคำธรรมชาติ ฉะนั้น ภารธุระที่แสนลำบากกังวลมาเป็นเวลานาน ก็ยุติกันลงในขณะที่กิเลสอันแสนละเอียดภายในจิตสลายตัวลงไป ธรรมสังเวชในความหลงต่อสิ่งยั่วยวนทั้งหลายซึ่งเป็นต้นเหตุให้ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ในสงสารมาช้านานก็ปรากฏขึ้นอย่างเต็มใจ พร้อมทั้งความเห็นคุณแห่งความเพียรพยายามทุก ๆ ประโยค แม้จะเป็นประเภทที่ล้มลุกคลุกคลานในขั้นเริ่มแรก เพราะความไม่รู้ ไม่เข้าใจต่อวิธีดำเนินก็ตาม แต่ก็เป็นธรรมเกื้อหนุนกันไปทุกระยะพอมีทางตั้งตัวได้ และเสริมกำลังมาเป็นลำดับ จนถึงปัจจุบันที่ปรากฏอยู่ ณ บัดนี้ได้

ซึ่งมีความอัศจรรย์เป็นผลที่ไม่เคยคาดฝันมาก่อน ความปรารถนาอันแรงกล้า ศรัทธาอันเหนียวแน่น ความเพียรไม่หยุดหย่อนที่โหมกันมาเหมือนพายุบุแคมชนิดไม่มีวันมีคืนในสงครามระหว่างกิเลสกับจิต ซึ่งเป็นสงครามอันยิ่งใหญ่ในไตรภพ ก็ประกาศสันติธรรมกันลงในความเสมอภาคโดยสิ้นเชิง บรรยากาศทั้งภายในภายนอกตลอดโลกธาตุประการหนึ่งไม่มีสิ่งใดไหวติง ต่างอันต่างนิ่งสงบตัวราวกับโลกทั้งสามไม่มีอะไรเหลืออยู่ กลายเป็นสิ่งหลุดลอยไปตามกิเลสโดยสิ้นเชิง จิตเป็นอวกาศว่างเปล่าจากตัวเองและสิ่งทั้งปวง หมดความดึงดูดโดยประการทั้งปวง (อวกาศของจิตกับอวกาศภายนอกไม่ใช่อันเดียวกัน เป็นเพียงเครื่องเทียบ ท่านผู้ฟังโปรดทำความเข้าใจให้ถูกต้อง ตามความหมายของคำทั้งสองนั้นด้วยดี)

ที่เล่าเรื่องของพระที่ท่านชอบอยู่ป่า ตลอดข้อปฏิบัติภายในภายนอก ความรู้ความเห็น ความเป็นต่าง ๆ ของท่านโดยการคาดคะเนเดาเอาบ้างนี้ ยังไม่แน่ใจนักว่าจะถูกหรือผิด จึงขออภัยจากคุณและท่านผู้อ่านมาก ๆ ด้วย ความมุ่งหวังในการเรียนเล่าก็ปรารถนาให้เป็นประโยชน์แก่คุณและทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาธรรมทุก ๆ ข้อไป ถ้ามีข้อสงสัยตอนที่พูดมาแล้วก็ดี ในข้ออื่น ๆ ก็ดี โปรดสนทนากันได้

วันนี้ ดิฉันได้ฟังธรรมแปลก ๆ และอัศจรรย์หลายข้อ ซึ่งแต่เกิดมาไม่เคยได้ยินเลย เพียงมาได้ยินท่านเล่าเรื่องป่าให้ฟังวันนี้เอง ดิฉันเพลินฟังจนเคลิ้มไปไม่ได้สนใจกับอะไร ๆ ทั้งนั้น ขณะที่เพลินฟังท่านอธิบายถึงกิเลสหลุดลอยไม่มีสิ่งใดไหวติง และตอนจิตเป็นอวกาศว่างเปล่าจากตัวเอง จิตเคลิ้มไปตามธรรมเหมือนดิฉันเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง และเห็นนิพพานเป็นอวกาศในจิตจริง ๆ เจ้าพระคุณทำไมเป็นอย่างนั้น ดิฉันอัศจรรย์จริง ๆ หรือดิฉันเป็นอะไรไปในเวลานั้น นิมนต์ท่านอธิบายให้ดิฉันฟังบ้าง

เวลานี้ จิตของคุณยังเป็นเหมือนเวลานั้นอยู่หรือเปล่า

เปล่าค่ะ ดิฉันเสียดายอยากให้จิตเป็นอย่างนั้นตลอดไป แต่มันไม่เป็น ท่าน

แล้วคุณทำไมถึงถามอาตมาว่า ดิฉันเป็นอะไรไปคะ อย่างนั้นเล่า

ก็เพราะกลัวเขาจะหาว่า ดิฉันเป็นบ้าไปละซิ ท่าน จึงรีบเรียนถาม

เวลานี้ คุณเข้าใจว่าคุณเป็นคนเช่นไรล่ะ

ดิฉันก็เป็นคนดี ๆ มีสติอยู่นี่เอง แต่นึกเสียดายจิตที่ปรากฏเป็นความอัศจรรย์ขึ้นในเวลาที่ท่านอธิบายธรรมตอนกิเลสหลุดลอย ใจเป็นอวกาศว่างเปล่าโดยประการทั้งปวง อยากให้จิตของดิฉันเป็นอย่างนั้นตลอดไป แต่นึกกลัวว่าจิตได้แสดงตัวออกมาอย่างผาดโผนโดยที่ตนไม่รู้สึก แต่คนอื่นเห็นเขาจะเข้าใจว่าดิฉันเป็นบ้าไป เฉพาะท่านเห็นดิฉันเป็นอย่างไรบ้างในเวลานั้น ดิฉันไม่แน่ใจตัวเอง

เวลาจิตเป็นคนดีก็กลัวจะเป็นบ้า แต่เวลาจิตพาให้เป็นคนบ้า ทำไมจึงไม่กลัวและอยากเป็นคนดี คนเรานี้รู้สึกแปลกอยู่ไม่น้อยและแปลกไม่อยากเปลี่ยนแปลงและกลับตัว ชอบอยากให้จิตแปลกและเป็นคนแปลกทำนองนั้นเสมอไป เวลาไปเที่ยวโก้เก๋ เตร็ดเตร่แบบไม่มีขอบเขต ไม่มีข้อมีแป กลับเข้าใจเสียว่าตัวเป็นคนดีและทันสมัย สวมเครื่องแต่งตัวแบบกระหัดรัดจนหันหน้าเข้ามองดูคนซึ่ง ๆ หน้าไม่ได้ นั่นถือว่าทันสมัยบ๋อเที่ยว พระเอกนางเอกสู้ไม่ได้ แต่เวลาจะหันหน้าเข้าวัดฟังธรรมจำศีล เพื่อแสวงหาคุณงามความดีอันมีขอบเขตใส่ตัว เพื่อคนที่มุ่งความดีจะได้ถือเอาเป็นแบบต่อไป กลับเห็นว่าตัวนี้จะเป็นคนครึล้าสมัย ถ้าปล่อยให้แต่คนประเภทที่ทันสมัยเป็นผู้นำโลก จะเป็นโลกไหนก็โลกเถอะไม่เข้าใจอธิบาย เพราะอาตมาไม่ค่อยรู้เรื่องทางโลกเท่าไรนักจึงขอผ่านไป

ถ้าความรู้สึกที่พึงปรารถนานั้นหายไป ก็ควรทำความเข้าใจว่าสิ่งที่เกิดขึ้นต้องดับไป แต่สิ่งที่รู้ ๆ ยังคงอยู่ให้ขวนขวายต่อไป สิ่งที่อยู่ในตาข่ายแห่งความพยายามจำต้องพบ หนีความเพียรไปไม่พ้น โปรดอย่าทำความเสียใจซึ่งเป็นการเบียดเบียนตัวเองเปล่าและไม่เป็นประโยชน์อะไร ความพากเพียรนั่นแลสาเหตุให้เกิดประโยชน์ไม่มีสิ้นสุด โปรดทำความพยายามต่อไป ถ้าจะต้องการเป็นศิษย์ที่มีผู้สั่งสอนจริง ๆ

ท่านเช่นเสียบ้างจะได้รู้สึกตัว เพราะคนเราถ้าไม่มีใครว่าเสียบ้างมันลืมตัวชอบทะนง และทะนงเสียจนไม่รู้จักตายและฉิบหายใด ๆ ทั้งสิ้น มีอาจารย์คอยให้สติก็เหมือนว่าวที่มีเชือกคอยฉุดดึงไว้ ไม่ปลิวว่อนไปตามลมและหายซากไปเลยทีเดียว ดิฉันชอบมีครูอาจารย์คอยเตือนให้สติอยู่ ไม่เช่นนั้น คนเราเสียได้อย่างง่ายดาย สำคัญที่เหตุเกิดขึ้นเฉพาะหน้าคว้าหาอะไรไม่ทัน เพราะไม่ได้รับการอบรมมาก่อน จนเรื่องผ่านไปแล้วจึงมาระลึกได้ เกิดความเสียใจให้ตัวเอง บางรายถึงกับร้องไห้ บางรายเสียไปเลยไม่มีทางแก้ไข เหล่านี้เพราะความลืมตนโดยมาก ที่ท่านให้สติวันนี้รู้สึกเป็นพระคุณอย่างมาก ดิฉันจะได้นำแนวธรรมนี้ไปอบรมลูกหลาน ซึ่งกำลังอยู่ในวงล้อมแบบนี้แทบทั้งนั้น ทั้งน่าวิตกอยู่ไม่น้อย เพราะทุกวันนี้สิ่งที่จะทำให้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่เสียนั้นมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง ไม่ว่าบ้านนอกในเมืองซึ่งพอจะพูดได้ว่ากำลังเกิดโรคระบาดแบบไม่มีใครช่วยใครได้ ต่างคนต่างดิ้นรนเหมือนฝูงนกที่ถูกแหนายพรานครอบไว้ ต่างตัวต่างดิ้นไม่พร้อมกันเลยตายเสียเกลี้ยง ไม่มีรอดตาข่ายไปได้แม้แต่ตัวเดียว ดิฉันอ่านพบในหนังสือธรรมที่ท่านสอนไว้เป็นคติก็นำมาเล่าถวาย ถ้าผิดก็ขออภัยด้วย ดิฉันจำไม่แน่ว่าหนังสือที่อ่านพบชื่อว่าอย่างไรแน่ เพราะเท่าที่อ่าน ๆ มากก็มากด้วยกัน ซึ่งได้จากที่ต่าง ๆ มีเพื่อน ๆ ให้มาบ้าง ได้รับแจกจากงานศพบ้าง

จำเป็นอะไร จะต้องไปถามถึงโคตรแซ่ของหนังสือและผู้แต่งผู้สอนเล่าเพราะนั่นไม่ใช่ผู้ผิดซึ่งควรจะจับมาทำโทษ ส่วนผู้ผิดจริง ๆ นั้นมีอยู่กับตัวเราแต่ละราย ซึ่งควรจะสาธุแก่หนังสือและผู้แต่งผู้สั่งสอน แล้วกลับมาแก้ความผิดของตนตรงที่ถูกตำหนิ จะชื่อว่าเราเป็นคนที่มีความหมาย เพื่อหาความรู้ความฉลาดแก่ตนและส่วนรวมจากเครื่องช่วยต่าง ๆ มีหนังสือและครูอาจารย์เป็นต้น

ดิฉันขอย้อนคืนหาเรื่องพระอยู่ป่าที่ยังไม่จบกำลังเสียดาย เผอิญมีเรื่องปวดสมองเข้ามาแทรกเลยไปกันเสียพักใหญ่ ทำให้ขาดนิทานไปนาน ทีนี้เมื่อจิตเป็นอวกาศหมดความดึงดูดในตัวเองและสิ่งทั้งปวงแล้ว จิตเสวยอะไรต่อไป เพราะธรรมดาของจิตในสามัญสำนึกย่อมไม่มีว่างจากอารมณ์เครื่องเกี่ยวข้องและกวนใจ ซึ่งทำให้ยุ่งกันอยู่ตลอดเวลา จนหาเวลาพักผ่อนไม่ได้ หรือไม่สนใจพักสงบทางจิตเลย

ตามพระพุทธประวัติ ซึ่งเป็นประวัติของพระพุทธเจ้า กล่าวไว้ว่า พระองค์ทรงเสวยวิมุตติสุข คือสุขจากความหลุดพ้น ส่วนพระที่ศึกษาและปฏิบัติอยู่ในป่า เวลาปรากฏผลขึ้นมาเป็นลำดับก็ไม่ทราบว่าท่านเสวยผลนั้น ๆ กันอย่างไร ตลอดถึงท่านที่บำเพ็ญจนถึงขั้นอวกาศ จิตว่างเปล่าตลอดทั่วถึง ท่านจะเสวยอะไรอาตมาไม่ค่อยเข้าใจ โปรดเรียนถามท่านผู้รู้ต่อไป สำหรับอาตมาได้ยินแต่นักท่องเที่ยวอวกาศทางโลกที่เขาพูดและประกาศกัน แต่ก็ยังไม่เคยทราบว่าอวกาศนั้นเป็นอย่างไร จะมาอุตริอะไรกับอวกาศจิตซึ่งไม่มีใครพูดกัน ขืนพูดไปมากมีหวังอะไรแน่ ๆ

ที่ว่าจิตธรรมดาไม่มีว่างจากอารมณ์เครื่องเกี่ยวข้องนั้น ผู้ที่ไม่ว่างยังมีงานทำก็ทำไป แต่ผู้ที่ว่างก็พักผ่อนไป อย่าให้มายุ่งอยู่ด้วยกันหมดทั้งโลกเลย

ดิฉันต้องขออภัยที่ทำให้ท่านไม่สะดวกใจ เพราะความอยากรู้อยากเข้าใจจึงต้องรบกวนบ่อย ผิดบ้างถูกบ้างหวังว่าท่านคงไม่ถือสา และยังไม่หายอยากเรียนถามท่านอีก คือจากอวกาศของจิตแล้ว พระองค์เช่นนั้น ท่านมีธุรกิจอะไรประจำวันและประจำอิริยาบถของท่านในวันหนึ่ง ๆ จนกว่าธาตุขันธ์ของท่านจะถึงอายุกาล

ท่านก็มีการเป็นอยู่หลับนอนเช่นเดียวกับธาตุขันธ์ทั่ว ๆ ไป มีการเดินจงกรมนั่งสมาธิภาวนา เพื่อความอยู่สบายในทิฏฐธรรมปัจจุบันเป็นประจำเหมือนนักปฏิบัติธรรมทั่ว ๆ ไป ไม่มีอะไรผิดแปลกกันกับที่เคยทำมาตามอิริยาบถต่าง ๆ ซึ่งเป็นกิจภายนอก

ส่วนธุรกิจทางภายใน คือภาวนามีส่วนผิดแปลกจากเดิมอย่างไรหรือไม่

มีอยู่บ้างก็เจตนาความมุ่งหมาย คือนับตั้งแต่ขั้นเริ่มแรกจนถึงขั้นสุดท้าย ท่านมีเจตนาเพื่อความรู้แจ้งในธรรมเป็นลำดับจนถึงผลมุ่งหมายอันพึงพอใจ จากนั้นเจตนาเดิมก็หมดไป เช่นเดียวกับเราออกเดินทางไปสู่จุดต่าง ๆ ด้วยความมุ่งที่ตั้งไว้แล้ว พอถึงจุดที่หมายแล้วความ

มุ่งหวังก็หมดไปฉะนั้น จากนั้นต่างก็บำเพ็ญเพื่อวิหารธรรม คือความอยู่สบายในระหว่างขันธ์กับจิตซึ่งอาศัยกันอยู่ให้เป็นไปเพื่อความสะดวกต่อกันเท่าที่ควรจนถึงกาลอายุขัย แต่มิได้มีเจตนามุ่งหมายเพื่อจะถอดถอนกิเลสประการใด ๆ ทั้งสิ้น

เวลาพระอรหันต์ท่านตายด้วยอุบัติเหตุ จิตท่านจะมีทางเสียบ้างไหม

ผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ จะไม่มีความรู้ความสามารถ จะไปรู้ได้อย่างไรว่าจิตท่านจะได้หรือจะเสีย คุณถามที่อื่นบ้างไม่ได้หรือ ทำไมจึงวนเวียนมาถามแต่เรื่องพระอรหันต์และจิตพระอรหันต์ โดยไม่ยอมขยับขยายไปไหนเลยอย่างนี้เรื่อยมา คนเราเมื่อถูกไล่หนักเข้ามันจนได้นา ไม่ว่าพระว่าโยม เพราะหลายหมัดต่อหลายหมัดจะไปหลบทันอย่างไร จำต้องโดนด้วยกันแน่ ๆ

ดิฉันไม่เคยนึกว่าท่านจะติดปัญหาขนาดดิฉัน และก็มิได้มุ่งมาไล่ท่านให้จน แต่มุ่งธรรมคือความเข้าใจจากท่าน เพราะรู้สึกได้คติแยะสำหรับวันนี้ ดิฉันเข้าใจและมั่นใจว่าจะได้รับคำเมตตาตอบจากท่านในคำที่ถามเมื่อสักครู่นี้อย่างมั่นใจค่ะ

ไม่เคยนึกก็ควรนึกเสียบ้าง เพื่ออีกฝ่ายหนึ่งจะพอมีทางออกไม่ถูกผูกมัดเสียจนหาทางหายใจไม่ได้ ถ้าถามในสิ่งที่เคยรู้เคยเห็นก็พอมีทางตอบกันได้ ก็นี่ถามขึ้นประโยคไหนก็ล้วนเป็นประโยคที่อัดอั้นตันใจไปเสียหมด เมื่อหาทางออกไม่ได้คนเราก็ต้องออกทางโมโห เพราะเป็นทางที่เคยออกเป็นประจำและราบรื่นดี แต่จะกระทบใครหรือไม่นั้นไม่สู้เป็นสิ่งที่ผู้หาทางออกจะสนใจนัก แต่นี่อาตมามิได้โมโหให้คุณหรอกนา

ที่นี้ปัญหาความสงสัยที่ดิฉันเรียนถามท่านเรื่องพระอรหันต์ตายด้วยอุบัติเหตุ จิตท่านจะเสียไหมนั้น ท่านจะพยายามให้หายไปกับเรื่องโมโหเลยหรือท่านยังจะพออธิบายให้ดิฉันได้รับความเข้าใจต่อไปอีกได้

จิตท่านจะเสียไปไหน จะเสียไปเพราะอะไร เพราะเวลาท่านบรรลุพระอรหันต์ท่านก็มีชีวิตอยู่ การบรรลุก็คือจิตเป็นผู้บรรลุ ไม่ใช่กายเป็นผู้บรรลุ การตายจะตายด้วยเหตุใดก็คือการยุติความสืบต่อแห่งธาตุ–ขันธ์อันเดียวกัน ไม่มีการตายใดจะแปลกต่างกัน คือ การสลายแห่งธาตุ–ขันธ์ คุณเคยเห็นเคยได้ยินบ้างไหมว่า การตายบางอย่างทำให้ธาตุขันธ์สลาย แต่ตายบางอย่างธาตุขันธ์ยังคงที่ดีอยู่ไม่สลายเลยดังนี้

ไม่เคยเห็นค่ะ เคยเห็นแต่พอตายแล้วเท่านั้นไม่ว่าตายด้วยเหตุใด ก็คือความหมดหวังในอันเป็นอยู่ของธาตุ–ขันธ์ด้วยกันทั้งนั้น

ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น คุณทำไมจึงสงสัยว่าพระอรหันต์ซึ่งเป็นผู้มีใจบริสุทธิ์ล้วน ๆ แล้วจะไปเสียท่าด้วยการตายชนิดต่าง ๆ เล่า โปรดทราบว่าพระอรหันต์ไม่ใช่ลิงที่กระโดดใส่กิ่งไม้สดจึงปลอดภัย แต่โดดใส่กิ่งไม้ตายผุแล้วหักตกลงทับลิงตัวนั้นตายเสร็จ แต่พระอรหันต์ท่านมิได้เป็นแบบลิง เพราะท่านไม่ใช่ลิงจะให้เป็นอย่างนั้นไม่ได้ การบรรลุอรหันต์ก็คือใจถึงความบริสุทธิ์หมดจด หมดปัญหาโดยสิ้นเชิงแล้ว ทั้งการเห็นการได้ยิน สูดกลิ่น ลิ้มรส สัมผัสและอารมณ์ ทั้งการตายด้วยเหตุต่าง ๆ เพราะเป็นส่วนภายนอกจากความบริสุทธิ์ ไม่มีสิ่งใดจะทำให้กำเริบได้แล้ว จึงไม่ควรนำมาคละเคล้ากัน

กระผม (พระ) นั่งฟังแต่ต้นปัญหาที่ท่านเริ่มอธิบายจนตลอด รู้สึกซาบซึ้งเหลือที่ประมาณ ไม่มีทางสงสัยแม้จะปฏิบัติยังไม่ได้ไม่ถึง แต่ก็ภาคภูมิใจอย่างยิ่งในชีวิต เหมือนบุรุษบ้านป่าอยู่ในหุบเขา ไม่เคยเห็นตัวเมืองว่าเป็นอย่างไร แต่เขามีโชควาสนาได้ไปเที่ยวชมเมืองนอกที่เจริญเต็มที่แล้ว ได้เห็นทุกสิ่งทุกอย่างและทุกสถานที่ที่ถือกันว่าสวยงามอย่างสมใจที่กระหายมานาน เวลากลับมาแล้วเขาก็ไปอยู่ในบ้านป่าหุบเขาตามเดิม ด้วยความดีใจที่ตนได้เห็นสิ่งสวยงามต่าง ๆ แม้จะไม่มีอะไรติดตัวมาสักชิ้นเดียวก็เป็นที่น่าพอใจอยู่แล้ว ในชีวิตของเขาซึ่งเป็นคนจน ๆ แสนจน ตัวกระผมเองก็คือบุรุษบ้านป่าคนนั้นที่ได้ฟังธรรมวันนี้ เวลากลับไปแม้จะไม่มีอะไรติดตัวไป แต่ก็ได้ฟังธรรมอย่างถึงใจไม่มีวันหลงลืมตลอดกาล กระผมขอกราบนมัสการลาไปเสวยกรรมเหมือนบุรุษคนนั้น ด้วยความระลึกซึ้งในธรรมอย่างฝังใจ

เดี๋ยวท่าน ขอท่านอย่าได้พูดอย่างนั้น ผมรู้สึกละอายมาก เพราะผมไม่ใช่นายเหนือกรรม แต่ต้องเสวยกรรมที่ตนทำไว้เหมือนกันทั่วโลก ผมอธิบายธรรมวันนี้ก็เพื่อท่านด้วยเพื่อท่านผู้อื่นด้วย ขอนิมนต์ยึดเอาธรรมของพระพุทธเจ้าไปปฏิบัติซึ่งเป็นเหมือนเราเดินทางที่ถูกไม่ลดละ จุดที่หมายอันสมหวังจะเป็นสมบัติอันล้นค่าของท่านในวันหนึ่งข้างหน้าแน่นอน นิมนต์ไปเป็นสุข ๆ

กระผม (พระ) ขอกราบเรียนถามความสงสัยเล็กน้อยที่แก้ไม่ตกมาเป็นเวลานาน รู้สึกหนักใจตลอดมา คือการบำเพ็ญจิตขั้นเริ่มแรกก็รู้สึกว่าราบรื่นมาเป็นลำดับในทางสมาธิจิตรู้สึกว่าสงบดีและสงบลงได้ตามเวลาที่ต้องการ แต่เวลาถอนออกมา จะพาพิจารณาทางด้านปัญญา รู้สึกอึดอัดไม่อยากไตร่ตรองค้นคว้าเลย ฝืนหนัก ๆ เข้าจิตก็ค่อย ๆ เปลี่ยนสภาพความรู้สึกไปในทางด้านปัญญาจนกลายเป็นนิสัยชอบคิดเป็นประจำ ไม่ค่อยสนใจในการพักสงบเหมือนที่เคยเป็น แต่ทางเดินของปัญญาซึ่งจะเพิ่มภาระทางความคิดให้มากขึ้นรู้สึกกว้างขวางออกไปทุกวัน เวลาพิจารณากองธาตุในส่วนร่างกายก็กลายเป็นธาตุไปตลอดสาย เวลาพิจารณาให้เป็นอสุภก็เป็นอสุภไปตลอดในส่วนแห่งร่างกาย แม้จะพิจารณาให้เป็นทั้งธาตุทั้งอสุภก็มีความเพลิดเพลินไปตามสายนั้น ๆ เสมอกันทั้งภายนอกและภายใน เมื่อพิจารณาประสานกันก็มีความดูดดื่มเพลิดเพลินเช่นเดียวกัน แต่ใจรู้สึกเพลีย ๆ ชอบกล ไม่เป็นจิตที่สงบสุขเหมือนเมื่อจิตอยู่ในวงสมาธิ ข้อนี้จะเป็นเพราะอะไร กระผมไม่เข้าใจ วิธีปฏิบัติให้จิตเป็นสุขเหมือนเมื่ออยู่ในสมาธิมาก่อนแต่ยังไม่ได้ใช้ความคิดอ่านไตร่ตรอง คืออยากให้จิตมีความสุขทั้ง ๆ ที่เรากำลังดำเนินปัญญา

คนขี้เกียจก็ถือการกิน ๆ นอน ๆ เป็นความสุขไปประจำวันหนึ่ง ๆ ไม่สนใจกับการงานเพื่อผลรายได้กลัวจะเป็นการทำลายความสุข แต่คนขยันก็ถือเอาการงานและผลของงานเป็นสิ่งที่ให้เกิดความสุข และเห็นโทษแห่งความเกียจคร้านกิน ๆ นอน ๆ ว่าเป็นภัยต่อจิตใจและทรัพย์สมบัติ แต่การกินอยู่หลับนอนเพื่อพักผ่อนร่างกายให้ควรแก่การงานนั้น โลกถือ

เป็นความจำเป็นโดยทั่วกัน ท่าน ก็ขอนิมนต์เดินสายกลาง อย่าปล่อยใจให้นอนจมอยู่ในสมาธิ คือ ความสงบสุขโดยท่าเดียวจะกลายเป็นสมาธิขี้เกียจ และอย่าปล่อยจิตให้ทำงานคือการคิดอ่านด้วยปัญญาอย่างเดียว โดยไม่ยอมพักผ่อนจิตในสมาธิคือความสงบเลย จะกลายเป็นเรื่องเลยความพอดีที่เรียกว่ามัชฌิมาไปโดยไม่รู้สึก ทางที่ดี เมื่อจิตทำงานมากรู้สึกเพลียภายใน ควรพักสงบในสมาธิเพื่อสั่งสมกำลังจนกว่าจิตจะถอนขึ้นมาเอง จากนั้นก็ทำงานคือการคิดค้นด้วยปัญญาต่อไป

จิตที่พิจารณารูปอสุภชำนาญคล่องแคล่วทั้งข้างนอกและข้างใน และถือเอาอารมณ์นี้เป็นประจำใจในท่าอิริยาบถต่าง ๆ ทีนี้เพื่อการเปลี่ยนแปลงความรู้สึกให้ละเอียดขึ้นไปเป็นลำดับ จะพอมีทางอย่างไรหรือไม่

มี ถ้าทำให้มี ถ้าทำให้ติดก็ติดอยู่เพียงอสุภนี้เท่านั้น นาน ๆ ไปก็เข้าใจว่าโลกแห่งธาตุขันธ์คือโลกแห่งอสุภ แล้วจิตก็นอนจมอยู่กับอสุภหาทางออกไม่ได้ นอกจากติดอยู่ในอสุภจนหาทางออกไม่ได้แล้ว ยังสำคัญว่าความสิ้นกิเลสราคะตัณหามีอยู่แค่อสุภนี้เท่านั้นบ้าง สำคัญว่า พระอรหันต์สำเร็จขึ้นด้วยอสุภบ้าง ทั้ง ๆ ที่เจ้าตัวยังนอนจมอยู่กับอสุภโดยไม่รู้สึก หรือจะเรียกว่าพระอรหันต์อสุภก็ไม่ผิด ถ้าจิตเป็นทำนองนี้

ทางที่ถูกจะควรปฏิบัติอย่างไรต่อไป เป็นเรื่องที่ลำบากและหนักใจอยู่ไม่น้อยสำหรับผู้ยังไม่รู้ไม่เข้าใจ จึงกราบเรียนขอคำเมตตาแนะนำจากท่านเท่าที่เห็นสมควร

การพิจารณาอสุภก็เพื่อลดราคะตัณหาความหมายสวยหมายงามให้น้อยลงเป็นลำดับหนึ่ง เพื่อรู้ต้นเหตุที่เกิดขึ้นแห่งอสุภอย่างแท้จริงหนึ่ง เมื่อทราบต้นเหตุอันแท้จริงของอสุภแล้วย่อมหมดความสำคัญมั่นหมายในรูปภายนอก ทั้งที่เป็นสุภความเห็นว่าสวยงาม ทั้งที่เป็นอสุภ คือความเห็นว่าไม่สวยงาม และเห็นโทษแห่งความปรุงของจิตทั้งฝ่ายสุภและฝ่ายอสุภขึ้นหลอกลวงตัวเองจนหลงเชื่อแบบฝังจมไปตลอดเวลา ว่าสิ่งนี้สวยงามน่ารักน่ากำหนัดยินดีสิ่งนี้ไม่สวยงามน่าเกลียด เปลี่ยนกันไปวกกันมาไม่มีวันจบสิ้นลงได้ การรู้เท่าราคะตัณหา

ย่อมรู้เท่ากันที่จุดนี้ ส่วนสุภและอสุภภายนอกย่อมหมดความเยื่อใยกันไป สิ่งที่เหลือก็เพียงนิมิตภายในซึ่งไม่มีพิษสงอะไร ซึ่งพอจะเสริมให้เกิดราคะตัณหากับสิ่งภายนอกอีก แต่นิมิตภายในนี้กลายเป็นจุดที่ฝึกซ้อมปัญญาเพื่อความละเอียดแยบคายขึ้นไป จนไม่มีนิมิตภายในเหลืออยู่ และกลายเป็นความว่างเปล่าจากสภาพทั่ว ๆ ไปไม่ปรากฏในจิต เหลือเฉพาะความว่างกับจิตที่กำลังทำหน้าที่ต่อกัน โดยมี สติ ปัญญาเป็นผู้ทำงาน เพื่อการพิสูจน์ความจริงเข้าไปเป็นลำดับ จนสามารถทราบทั้งความว่างของจิต และจิตซึ่งเป็นผู้รู้ในความว่างโดยตลอดทั่วถึง ไม่มีอะไรยังเหลือเศษพอจะให้เกิดความสำคัญมั่นหมายดังที่เคยเป็นมา ไม่ยกตนให้เหนือกว่าสิ่งใด ๆ และไม่ยกสิ่งใด ๆ ให้เหนือกว่าตนด้วยความสำคัญใด ๆ ทั้งสิ้น จากการทำหน้าที่ต่อกันสิ้นสุดลงแล้ว สภาวธรรมกับจิตต่างอันต่างอยู่ ต่างอันต่างจริงและเข้ากันได้อย่างสนิทโดยไม่มีอะไรเกิดขึ้น การใส่ชื่อให้นามไม่มีความจำเป็นกับธรรมชาตินั้น นอกจากมีไว้เพื่อเป็นครุยหมายเป้าบอก เพื่อผู้เดินทางจะได้อ่านกันต่อไป สมกับโลกมีสมมติอยู่เป็นประจำเท่านั้น ไม่มีปัญหาอื่นใดจะเป็นความบกพร่องในธรรมชาตินั้น จะผิดถูกประการใด ขอนิมนต์ทดสอบด้วยข้อปฏิบัติและความรู้ภายในใจของนักปฏิบัติเอง โปรดอย่าทำบัญชีเงินของคนอื่นมาทดสอบกับเงินของตัว จะเป็นการถูกต้องและไม่ทำให้ยุ่งอีกด้วย

จิตติดอยู่กับอสุภจนหาทางออกไม่ได้จริง ๆ ส่วนราคะตัณหานั้นสงบเต็มที่แทบจะพูดได้ว่าไม่มีเลย ถ้าไม่ได้ฟังคำอธิบายของท่านอาจารย์ก็เห็นจะเข้าใจว่าตนเป็นพระอนาคามีอสุภจริง ๆ กระผมได้สติตรงนี้ พอจะมีทางพิจารณาต่อไปได้ ส่วนที่เหลือความสามารถซึ่งกำลังพิจารณาอยู่ ก็ได้อาศัยธรรมที่ท่านอธิบายไว้เป็นเครื่องยึดเป็นหลักปฏิบัติต่อไป

กระผม (ฆราวาส) ขอเรียนถามท่านในสิ่งที่คนไม่ค่อยจะถามกัน เพราะโลกเท่าที่เคยฟังมาจนชินหูและเบื่อที่จะฟังและจะพูดแบบเขา แต่ก็อดฟังและอดพูดอย่างเขาไม่ได้ คือไม่ว่าบ้านนอกในเมือง เมืองใหญ่ เมืองเล็ก ไม่ว่า คนจน คนมั่งมี คนโง่ คนฉลาด หรือคนอยู่ในฐานะใด ๆ ชอบบ่นกันว่าทุกข์ลำบากทั้งนั้น ไม่ว่าแต่เมืองไทยเรา แม้แต่เมืองนอกที่ถือว่าเป็นเมืองเจริญซึ่งควรจะขจัดปัดเป่าความทุกข์ความลำบากและคำบ่นว่าทุกข์ลำบากออกจากประเทศชาติบ้านเมืองของตนเสียได้ แต่ก็ไม่วายที่จะนอนจมอยู่ในความทุกข์ และความ

บ่นว่าทุกข์ลำบากเช่นเดียวกัน และบ่นกันทั่วโลกเสียด้วย จนสุดวิสัยที่จะฟังและแก้ไขให้หายได้ แล้วที่ไหนพอจะเป็นสุขบ้างท่าน ผมได้ยินเขาพูดกันมาก ว่า บวชเป็นพระเป็นเณรสบายดี เพราะไม่ต้องทำมาหาเลี้ยงชีพ วิ่งใต้วิ่งเหนือเหมือนฆราวาส ฉันข้าวสุกปลาตายที่มีผู้นำมาถวายทั้งนั้น บิณฑบาตก็มีคนคอยใส่บาตร ทุกสิ่งเครื่องอาศัยปัจจัยสี่ คือจีวรเครื่องนุ่งห่มบิณฑบาต จำพวกอาหารหวานคาว เสนาสนะ ที่อยู่อาศัยหลับนอน และคิลานเภสัชยาแก้โรคทุกชนิด มีคนนำมาถวาย นอกจากนั้น ยังถูกนิมนต์ไปฉันและรับไทยทานในที่ต่าง ๆ มิได้ขาด ยิ่งเป็นพระผู้ใหญ่ก็ยิ่งมีคนนับถือมาก มีอดิเรกลาภมาก ไม่อดอยากขาดแคลน ส่วนฆราวาสส่วนมากรู้สึกจะแย่มาก ต้องวิ่งเต้นขวนขวายทั้งวันทั้งคืน ไม่มีวันเสาร์วันอาทิตย์ แม้จะมีบ้างก็เฉพาะข้าราชการ ถึงเช่นนั้นผู้มีเงินเดือนและรายได้ต่าง ๆ น้อย ก็ต้องถือเอาวันเสาร์–อาทิตย์ เป็นวันวิ่งเต้นหารายได้พิเศษ ส่วนวันราษฎร พ่อค้า ประชาชน ไม่มียกเว้นเลย เขาว่าอย่างนี้ ทีนี้เท่าที่สังเกตดูแล้ว แทนที่เขาจะเห็นโลกเป็นทุกข์ เห็นธรรมคือผู้ปฏิบัติธรรมเป็นสุขจริง ๆ ดังที่ว่า พอก้าวเข้าไปวัดนั่งกับพระไม่ถึงก้นอุ่น ถ้ามีเหงื่อก็ยังไม่ยุบ ถ้าบ่นให้ในลูก ๆ หลาน ๆ ทางบ้านแล้วค่อยไปวัด ลูกหลานยังไม่ทันจะได้หายใจโล่งถึงท้องก็กลับไปบ้านแล้วบ่นให้เขาอีก ผู้ที่บวช พอไปบวชให้สุขกายสบายใจอยู่วัด จะไม่ต้องมายุ่งกับโลกที่แสนยุ่งดังที่เข้าใจกัน อยู่ได้ไม่กี่วัน ก็เห็นสึกออกมาหาโลกกองทุกข์กองบ่นอีกแล้ว ถ้าการบวชเป็นพระเป็นเณรมีความสุขแล้วเผ่นออกมาทำไมกัน ผมก็แปลกใจ เลยไม่ทราบว่าที่ไหนมันสุขกันแน่ นอกจากคนมันดิ้นรนไม่เป็นสุขไปเอง แล้วก็พ่นน้ำลายร่ายบ้ากันไปตามเรื่องของคนไม่มีขอบเขตเท่านั้น จะยึดเอาสาระอะไรกับเขาก็ไม่ได้ และยังกลับทำให้ยุ่งอีกด้วย

ทีนี้ผมขอเรียนถามท่านที่บวชและอยู่ได้นาน ๆ ท่านรู้สึกอย่างไรบ้าง เป็นสุขดังที่พวกไม่มีขอบเขตเขาพูดกันบ้างไหม

อาตมามาบวชเป็นพระ ก็มาจากเพศฆราวาส ใจฆราวาสที่มีกิเลสเหมือนกันก็ย่อมจะเป็นเช่นกับโลกทั่ว ๆ ไป โลกเป็นทุกข์ อาตมาก็เป็นทุกข์ โลกมีเวลาได้รับความสุข อาตมาก็อาจมีเวลาได้รับความสุขบ้าง ถ้าจะมีแต่ทุกข์ท่าเดียวตลอดไปไม่ว่าใคร ๆ ย่อมทนไม่ไหวต้องตายเหมือนกันหมด สิ่งใดที่อาตมาไม่ได้ทำเหมือนฆราวาส เช่นการทำไร่ ทำนา

ทำสวน ทำราชการงานแผ่นดิน เพื่อหารายได้มาครองชีพแบบฆราวาส สิ่งนั้น อาตมาก็ไม่เป็นทุกข์ลำบากด้วย โลกมีความสนุกสนานรื่นเริงด้วยเครื่องบำรุงบำเรอ ถ้าอาตมามีกิเลสประเภทนั้นซึ่งจะควรรื่นเริง แต่ไม่ได้ทำตามใจชอบ เพราะมิใช่วิสัยของพระ อาตมาก็อาจจะเป็นทุกข์เพราะความปรารถนาไม่สมหวัง ถ้าไม่มีกิเลสประเภทนั้นก็ไม่เป็นทุกข์ แต่กิจใดที่เป็นหน้าที่ของพระจำต้องทำ เช่น การศึกษา ปฏิบัติรักษาศีล เพียรทำสมาธิ เจริญปัญญา กิจเช่นนี้ อาตมาก็เป็นทุกข์ด้วย

ท่านฉันวันละมื้อ (วันละครั้ง) มากปีแล้ว รู้สึกหิวบ้างหรือเปล่าตอนเย็น ๆ

ขออย่าให้เรียนว่ากี่ปีกี่เดือนเลย เพราะไม่ค่อยมีประโยชน์สำหรับผู้รับประทานวันละสามมื้อหรือไม่มีกำหนดมื้อต่อวัน จะว่าหิวก็ไม่เป็นประโยชน์สำหรับคนไม่ชอบอดทนต่อความหิวและอดทนต่อสิ่งที่เป็นประโยชน์จึงขอผ่านไป

เขาว่าเป็นพระผู้ใหญ่สบาย นั่นจริงไหม ท่าน

คุณเคยเป็นทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งสองนี้คุณเห็นว่าใครสบายดีกว่ากัน

โอโฮ ผมเป็นเด็กมันแสนสบาย ท่าน ไม่ต้องยุ่งเกี่ยวกับอะไร เล่นสนุกแย่ไปเลย แต่เป็นผู้ใหญ่ แหม ยุ่งจริง บางคืนผมคิดมากแทบนอนไม่หลับสมองมึนงงไปหมด เรื่องร้อยแปดมารวมอยู่กับเราคนเดียว แล้วจะไปหาความสุขมาจากไหนเล่าท่าน พอมีเวลาหายใจเพื่อประทังชีวิตไว้เท่านั้นก็นับว่าเป็นบุญโขอยู่แล้ว จึงขออย่าให้ผมเรียนท่านไปมากเลยในเรื่องผู้ใหญ่

ที่เขาว่าก็อาจมีความจริง ไม่ว่าผู้ใหญ่ผู้น้อยถ้าจะมีแต่ทุกข์ทับถมอยู่ตลอดกาลจนไม่มีเวลาหายใจ ใครก็ต้องตายทุกคน แต่ภารกิจของพระผู้ใหญ่มีอะไรบ้าง คุณรู้ไหม ถ้าไม่รู้ มีเวลาบ้าง โปรดไปเฝ้าและสังเกตดูภารกิจของสมเด็จพระสังฆราชบ้าง ท่านมีเวลา

ว่างเป็นของท่านจริง ๆ กี่ชั่วโมง ในรอบยี่สิบสี่ชั่วโมงของวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง คนเราถ้าบวชมาเพื่อนอนให้สบาย ก็อาจมีความสุขบ้างสำหรับทางกาย แต่ก็อดเป็นทุกข์ทางใจไม่ได้ ทั้งนี้ไม่ปรากฏว่ามีท่านผู้หนึ่งผู้ใดมาบวชในศาสนาเพื่อกินเพื่อนอนให้สบาย นอกจากมาบวชเพื่อกุศลซึ่งจำต้องทนทุกข์ทรมานต่อการบำเพ็ญ เช่นเดียวกับโลกทั่ว ๆ ไป อีกประการหนึ่งวัดวาศาสนาไม่ใช่ห้องขับถ่าย พอจะนำของสกปรกไปทิ้งลง เพราะพระและเณรที่มาบวชด้วยศรัทธา ไม่ใช่พระเณรประเภทมูตรคูถ พอจะจับโยนลงในส้วมไปเสียหมด ถ้าการบวชเป็นความสุขเพราะไม่ต้องขวนขวายอะไรจริง ผู้พูดว่าเป็นสุขก็ควรบวชอยู่นาน ๆ นั่งฉันนอนฉันข้าวสุกปลาตายจากชาวบ้านก็ยังพอได้ ถ้าเขาจะเต็มใจถวายพระประเภทอัศจรรย์มีแต่ฉันกับนอนนั้น ๆ จะได้อยู่สบายหายบ่นไปเสียบ้าง สำหรับอาตมาคนไม่เป็นท่า หากจะมีผู้มาบวชและทำหน้าที่แทนได้ จะไม่ยอมหันหน้าเข้ามองวัดอันเป็นสถานที่ดัดสันดานคนขี้เกียจเลย นอกจากถึงวันดอกเบี้ยของพระผู้บวชและทำหน้าที่แทนจะออกและให้มารับเท่านั้น จึงจะยอมมารับดอกเบี้ย แล้วรีบหนีทันทีทันใด เพราะกลัวจะมีผู้หนึ่งผู้ใดมาจับตัวเข้าไปบวชและอยู่ในวัดอีกต่อไป ทั้งนี้ คุณพอจะทราบได้กระมังว่า วัดวาศาสนา คือสถานที่กินกับนอนหรือเป็นสถานที่เช่นไร จึงไม่ค่อยจะมีใครชอบบวชและอยู่ได้นาน ๆ

พอทราบได้ พระท่านมีระเบียบกฎเกณฑ์อย่างไรบ้าง ผมได้ยินแต่เขาพูดกันว่าพระท่านสบายไม่ต้องยุ่งเหยิงเหมือนโลก ๆ แต่แล้วใครเข้าไปบวชก็เห็นสึกเผ่นออกมาแทบทั้งนั้น ไม่เห็นเป็นท่าเป็นทางพอจะเชื่อถือเอาเป็นจริงเป็นจังได้

ตามหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าจริง ๆ พระต้องมีระเบียบ มีพระธรรมวินัยเป็นเครื่องปกครองทุก ๆ อิริยาบถ (เว้นเฉพาะหลับ) การขบฉันขับถ่าย อาบสรง การไป–มา เหลียวซ้ายมองขวา การทำ การพูด การนึกคิดต้องอยู่ในขอบเขตของหลักธรรมวินัย ไม่ยอมให้ฝ่าฝืนทั้งที่แจ้งที่ลับแม้ขณะหนึ่ง จะยากลำบากหรือสุขทุกข์ก็จำต้องอยู่ในกรอบพระธรรมวินัยตลอดเวลา อาการทุกอย่างนอกจากเป็นความดีและเย็นใจสำหรับตนแล้ว ยังเพื่อโลกจะได้รับความดีและเย็นใจไปด้วย โลกมีความเดือดร้อนวิ่งเข้าหาพระ พระไม่มีความดีความเย็นอยู่บ้างจะเอาอะไรให้เป็นที่อบอุ่นเย็นใจแก่โลกผู้เข้ามาอาศัยเล่า วันหนึ่ง ๆ ฆราวาส

ญาติโยมเข้าไปหาพระเพื่อศึกษาความดี และแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนต่าง ๆ มีจำนวนมากมาย ซึ่งเกิดจากครอบครัวผัว – เมีย ลูก – หลานไม่ลงกันบ้าง ระหว่างญาติมิตรและเพื่อนฝูงบ้าง หน้าที่การงานขัดแย้งกันบ้าง เด็กเกเรบ้าง ลูกหลานเกเรบ้าง พ่อเด็กเกเรบ้าง แม่เด็กเกเรบ้าง หรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโก้เก๋จนลืมตัวลืมตายบ้าง ปัญหาชีวิตประจำวันบ้าง เหล่านี้ ซึ่งพระจำต้องรับการปรึกษา และให้ความแก้ไขและเห็นใจตลอดมามิได้ขาด ถ้าพระต่างทำตัวแบบมูตรคูถในห้องส้วมแล้วจะเอาอะไรมาเป็นความดีความอบอุ่นและไว้วางใจแก่โลกได้ เพราะศาสนาเป็นคุณสมบัติที่ไว้วางใจแก่โลกตลอดมา พระผู้เป็นตัวแทนจะปฏิบัติตนอย่างไร จึงจะเป็นที่ไว้วางใจแก่ตนและโลกได้ สมกับโลกมอบความไว้วางใจและฝากเป็นฝากตายไว้กับพระจริง ๆ เหล่านี้ต้องขึ้นอยู่กับความไม่นิ่งนอนใจ ซึ่งจะทุ่มเทกำลังทุกด้านเพื่อให้เกิดผลขึ้นมาเป็นที่พึงพอใจ ทั้งนี้ล้วนเป็นประโยคจะให้เกิดความทุกข์ความลำบากทั้งนั้น แล้วพระจะหาความสบายมาแต่ที่ไหน ส่วนใจของพระผู้บำเพ็ญตนดังที่ว่ามานี้ ย่อมมีความสุขพอโลกอาศัยได้เท่าที่ควร เพราะการทำดีเพื่อผลเป็นสุข ไม่เช่นนั้นพระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงสอนไว้ คุณว่าอย่างไร อยากจะบวชบ้างไหม

ผมไม่ได้คิดว่า การบวชในศาสนาจะเป็นสุขทั้งทางกายและทางใจจากการนิ่งนอนใจของคนไม่คู่ควรแก่ศาสนา แต่มีความสุขใจเพราะความขยันหมั่นเพียรต่างหาก เท่าที่มาเรียนถามท่านก็เนื่องจากได้ยินเขาพูดกันนักก็ชักสงสัย พอได้รับคำอธิบายแล้วผมก็หายสงสัย แต่การบวชนั้นผมคิดอยู่ตลอดเวลาที่มีโอกาสผมต้องบวชแน่ถ้าไม่ตายเสียในเร็ว ๆ นี้ การฝึกหัดภาวนาลำบากไหมท่าน

อาตมาก็ได้อธิบายให้ฟังบ้างแล้วรวมการภาวนาด้วยนั้นยิ่งเป็นของทำยากลำบากเพราะต้องบังคับจิตใจโดยตรง ซึ่งเป็นงานหนักยิ่งกว่างานใด ๆ ในวงการพระศาสนา แต่ถ้าฝึกหัดได้แล้ว ก็ไม่มีความสุขใดเสมอเหมือนในโลกมนุษย์เรา ส่วนโลกมนุษย์อื่น ๆ อาตมาไม่ทราบ

ท่านก็พูดมีแง่ให้คิดอีกแล้ว จะโลกไหนอีกเล่า ก็พระพุทธเจ้าทรงเป็นศาสดาสอนโลกทั้งสาม และทั้งสามนี้ย่อมมีภูมิต่ำกว่าพระพุทธเจ้ามิใช่หรือ

นั้นเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่เรื่องของอาตมาพอจะรู้ไปเสียทุกหนทุกแห่งทุกแง่ทุกมุม

กระผมพอเข้าใจบ้าง ทีนี้การฝึกหัดภาวนานานเท่าไร กว่าจิตจะได้รับความสบายขึ้นมา

ไม่แน่นัก ข้อนี้ขึ้นอยู่กับผู้บำเพ็ญเป็นราย ๆ ไป แม้พระผู้มีหน้าที่โดยตรงในทางบำเพ็ญอยู่แล้ว แต่ก็ยังมีช้าหรือเร็วต่างกัน เช่นเดียวกับผู้บำเพ็ญทั่ว ๆ ไป จะผิดกันอยู่บ้างก็ตรงที่ความเพียรของพระมีทางติดต่อสืบเนื่องกันมากกว่าฆราวาสเท่านั้น เพราะไม่มีธุระยุ่งเกี่ยวมาก

ที่ท่านกล่าวไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตร ว่าผู้บำเพ็ญในสติปัฏฐาน อย่างช้าเจ็ดปีและย่นลงมาจนถึงเจ็ดวัน ต้องได้บรรลุมรรคผลขั้นใดขั้นหนึ่งแน่นอน แม้จะไม่ถึงขั้นสูงสุดคือพระอรหัตตผล นั่นเป็นความจริงไหม และจะบำเพ็ญอย่างไร จึงจะได้ดังที่ท่านว่าไว้ แม้ได้ชนิดเจ็ดปีผมก็พอใจ ไม่ต้องถึงเจ็ดวัน ซึ่งอยู่ในวิสัยของบุคคลประเภทดอกบัวพ้นน้ำแล้วจะแย้มบานอย่างรวดเร็ว

ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสประทานไว้ ไม่ใช่ธรรมประเภทโกหกหลอกลวงโลก เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ต้องถือว่าเป็นความจริง ส่วนจะจริงแค่ไหนนั้นขึ้นอยู่กับผู้ปฏิบัติบำเพ็ญเป็นราย ๆ ไป ที่จะรีบเร่งความเพียรให้เป็นไปตามความมุ่งหมาย ส่วนคุณต้องการชนิดเจ็ดปีหรือเร็วกว่านั้นเล่า

ที่ว่าเจ็ดปีนั้น พูดตามกำลังความเพียรหรือวาสนาต่างหาก ถ้าพูดตามใจผมแล้วก็อยากสำเร็จในวันนี้เดี๋ยวนี้เอง จะคิดอะไรถึงเจ็ดปี เจ็ดวันละท่าน ถึงแม้คนอื่น ๆ ที่เขาไม่กล้าพูดอย่างผม แต่เขาก็คงมีความรู้สึกเช่นผมนับจำนวนไม่น้อยเหมือนกัน

คุณเคยนั่งทำภาวนาครั้งหนึ่งกี่ชั่วโมง ที่เพื่อสำเร็จภายในเจ็ดปีนั้น

พูดมาตอนนี้ ผมรู้สึกละอายท่าน ไม่อยากพูดอะไรถึงเจ็ดปี เจ็ดเดือนเสียเลย แต่การนั่งทำภาวนานั้น ผมพยายามทำเป็นประจำ เพราะผมมีความสุขใจจากทางนี้มานาน ยิ่งมีอะไร ๆ ไม่ดีเกิดขึ้น ผมต้องหันเข้าหาที่ทำภาวนา เพื่อระงับเรื่องนั้น จนปรากฏว่า ใจสบายขึ้นมาแล้วผมถึงจะทำธุระอะไรต่อไป ส่วนนั่งนานๆนั้น ผมยอมสารภาพ คือผมนั่ง ได้ครั้งละประมาณสิบห้านาทีขึ้นไปถึงหนึ่งชั่วโมงหรือกว่าเล็กน้อยทุก ๆ วัน ถ้าผมไม่ได้ทำ เสียในวันหนึ่ง เพราะธุระยุ่งบ้าง เพราะเหตุอย่างอื่นบังคับบ้าง ใจรู้สึกไม่สบายชอบกล ประหนึ่งเรานอนเฝ้าร่างอยู่เปล่า ๆ ไม่ได้รับประโยชน์อะไรเลย ทั้งๆที่แต่ก่อนเราก็เคยนอน เฝ้าร่างอันนี้อยู่เหมือนกัน แต่พอมาฝึกหัดทำจนติดใจและเคยชิน เพราะเคยเห็นผลขึ้นมา วันละเล็กละน้อยแล้ว ถ้าวันใดเกิดไม่ได้ทำจึงอดคิดขึ้นมาอย่างนั้นไม่ได้ ฉะนั้น ผมจึง ตั้งสัจอธิฏฐานทำภาวนาไม่ให้ขาดไปได้แม้วันหนึ่ง เว้นแต่นั่งไม่ได้เพราะเจ็บป่วย ก็ต้อง นอนระลึกนึกภาวนาอยู่แต่ในใจ จนหมดลมแล้วนั่นแลผมจึงจะละภาวนาของผม

ก็ดีอยู่แล้วที่คุณทำความเข้าใจกับตัวเองรู้เรื่องกัน โดยมากได้ยินแต่ว่าพูดกันไม่รู้เรื่อง ส่วนจะทำความเข้าใจกับตนให้รู้เรื่องตนและปรับปรุงแก้ไขตนไม่ค่อยจะมี จึงมีแต่เรื่องบ่นว่า ทุกข์กันทุกหนทุกแห่ง การที่คนเราจะเป็นทุกข์เพราะเรื่องของตัวโดยเฉพาะก็ดี เพราะมีส่วน ภายนอกมาเกี่ยวข้องก็ดี เพราะต่างไม่ยอมทำความเข้าใจกับตนและกับเรื่องที่เกิดขึ้นด้วย ความมีเหตุผลที่ควรจะระงับได้ เรื่องจึงลุกลามดังที่เห็น ๆ อยู่กับตนโดยเฉพาะและส่วนภาย นอกทั่ว ๆ ไป ถ้าต่างได้มีโอกาสรู้สึกสำนึกและทำความเข้าใจกับตัวเองอยู่บ้างพอควร ไม่ ว่าจะดำเนินงานชนิดใด ย่อมจะเป็นไปเพื่อความราบรื่นน่าชื่นชมยินดี ไม่ค่อยมีเรื่องที่น่า ตำหนิในภายหลัง การงานก็เป็นชิ้นเป็นอันพอจะอาศัยได้ทุกแผนกของงานที่ทำ แม้ที่สุดหา เก็บผักมาขายก็พอยังชีวิตและครอบครัวให้เป็นไปตามฐานะ ไม่ค่อยมีความเกียจคร้านเข้า ครอบงำ เพราะได้ทำความเข้าใจกับตนโดยถูกต้องแล้วด้วยเหตุผล ถ้ากลัวทุกข์เพราะสมบัติ ไม่พอกินพอใช้ก็ต้องทำความเข้าใจและปรับปรุงตัวเองให้เป็นคนมีความขยันหมั่นเพียร สิ่งที่ ไม่ดีไม่ฝืนทำ การเบียดเบียน การฉ้อโกง การฉกขโมย การเอารัดเอาเปรียบกัน การ

ล่วงล้ำทุกประเภทโดยเจ้าของไม่ยินยอม แต่ละอย่างซึ่งระบุมาเพียงเล็กน้อยนี้ คือการเข้าไปเหยียบย่ำบนหัวใจกัน ที่เป็นความเจ็บช้ำอย่างลึกและถอนไม่ขึ้น นอกจากจะถอนด้วยวิธีแก้แค้น ซึ่งเป็นเรื่องเพิ่มทุกข์ให้แก่กันและกันไม่มีวันสิ้นสุดลงได้เท่านั้น ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงสอนไม่ให้ทำแม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง คนเราถ้าต่างรู้หัวใจของกันและกันว่ามีน้ำหนักและคุณค่าเท่ากัน ต่างก็ควรทำความเข้าใจกับตนโดยถูกต้อง และต่างประกอบการงานทุกชนิดด้วยความระมัดระวัง ไม่กระทบกระเทือนตนและทำความเสียหายแก่ผู้อื่น โลกแม้จะมีจำนวนมาก ย่อมอยู่ด้วยกันเป็นผาสุก เพราะความรู้สึกต่างลงรอยเดียวกัน ถ้าปล่อยให้เป็นไปตามหัวใจที่มีกิเลสความเห็นแก่ตัว แม้แต่ครัวเรือนเดียวกันยังต้องทะเลาะวิวาทกันได้ ไม่ต้องพูดถึงส่วนใหญ่ซึ่งต่างไม่มีธรรมคือการหยั่งรู้หัวใจกันประจำใจ คนที่ต้องการเป็นคนดีมีความสุขแต่ชอบทำความชั่วเสียหายต่าง ๆ เพราะไม่หยั่งถึงความรู้สึกภายในใจของตนให้ถูกต้อง จึงกลายเป็นว่าเที่ยวนำยาพิษมาเผาผลาญตน ความทุกข์จำต้องโผล่ขึ้นมาอย่างปิดไม่อยู่ เพราะสาเหตุแห่งทุกข์ (การทำผิด) ตนเป็นผู้เปิดขึ้นเสียเอง นอกจากนั้น ผู้อื่นยังพลอยได้รับความเดือดร้อนเสียหายไปด้วย

ผมก็มองเห็นแต่ธรรมเท่านั้นที่จะทำโลกให้เย็น เพราะเจ้าของซึ่งรู้ธรรมและนำมาประกาศสอนโลก เป็นผู้มีความรู้ความเห็นอันบริสุทธิ์หมดจดงดงามอย่างสุดจะกล่าว ไม่มีสิ่งที่น่าตำหนิแม้แต่น้อยแฝงอยู่เลย ลำพังความรู้ที่เป็นโลกล้วน ๆ ไม่มีธรรมเข้าเกื้อหนุนเลย มันกลับเป็นเครื่องเสริมไฟภายใน ซึ่งเป็นตัวโลกอยู่แล้วให้เห่อและทะนงอย่างไม่รู้สึกตัวเลย ท่านก็พอจะทราบได้ที่โลกไม่สงบทั้งส่วนย่อยและส่วนใหญ่ มิได้ขึ้นอยู่กับความโง่ที่ไม่ได้รับการศึกษา แต่มันขึ้นอยู่กับความรู้ที่เป็นโลกล้วน ๆ ต่างหาก ผมรู้ก็ผมเถอะ ถ้าไม่มีธรรมเครื่องเกื้อหนุนอยู่บ้าง ผมต้องเป็นคนแบบรถไม่มีห้ามล้ออยู่ดี ๆ นี่แล ต้องวิ่งชนต้นไม้ข้างถนนหรือวิ่งลงไปนอนจมอยู่ในคลองแบบหลับไม่มีวันตื่นแน่ ๆ เท่าที่ผมกล้าเรียนท่านเช่นนี้ ก็เพราะผมเคยเห็นโทษของผมมาแล้ว ก่อนที่ยังไม่ได้เข้าวัดฝึกหัดภาวนาอันเป็นวิธีที่หักห้ามใจได้ดี ผมเป็นคนโผงผางแบบไม่ไว้หน้าอินทร์หน้าพรหม ถ้าทำไม่ถูกใจผมเร่งคันเร่งจมไปเลย ไม่สนใจกับเบรคในเวลานั้น คนกลายเป็นต้นไม้ข้างถนนให้ผมชนไม่รู้กี่ราย

(ได้รับความชอกช้ำเสียหายจากความไม่ยับยั้งความโกรธ) โกรธแล้วฝังใจไม่ยอมแก้ไขถอดถอน ขออย่าให้ผมเล่าไปมากเลยครับ อาจารย์จะไม่สบายใจไปด้วยความชั่วของผม

แต่พอมาเข้าวัดฟังธรรมและฝึกหัดทำภาวนาเป็นลำดับมา ใจค่อยเปลี่ยนความรู้มาเรื่อย ๆ จนกลายเป็นคนเห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ร่วมชาติ และระลึกย้อนหลังเกิดมีความสงสารคนที่ถูกผมซึ่งกำลังเป็นอมนุษย์ในสมัยนั้น เหยียบย่ำทำลายเผาด้วยวิธีต่าง ๆ อย่างมากมาย เกิดความสลดสังเวชอย่างถึงใจและพยายามแผ่ส่วนกุศลให้เขาทั้งผู้ล่วงลับไปแล้วและยังมีชีวิตอยู่ เพื่อกรรมนั้นจะได้ลดกำลังลงบ้าง ทั้งเขาก็จะได้มีส่วนบุญจากเราผู้กลับทำดี เช่นเดียวกับเขาได้รับส่วนชั่วจากเราในเวลาที่เราทำชั่วแก่เขา ฉะนั้น นอกจากความสงสารดังที่เรียนมาแล้ว ยังเกิดความสงสารไปตลอดสัตว์ที่ไม่รู้ภาษีภาษาอะไรอีกด้วย ทุกวันนี้แม้แต่สัตว์ผมยังเฆี่ยนตีไม่ลง อย่าว่าถึงลูก ๆ หลาน ๆ ตลอดคนทั่ว ๆ ไปเลย เวลาเดินไปตามถนนหนทางเห็นเพื่อนมนุษย์ที่จน ๆ ซึ่งดูแล้วน่าทุเรศสงสารเอานักหนา อดที่จะให้เงินและสิ่งต่าง ๆ แก่เขาไม่ได้ บางครั้งกลับมาบ้านถูกภรรยาและลูก ๆ ว่าให้บ้างว่าเป็นพระเวสสันดรโดยไม่มองดูฐานะของตน ผมก็ถือโอกาสอบรมเขาในเวลานั้นบ้าง ว่า พระเวสสันดร แม้พระองค์จะเป็นกษัตริย์ทรงสมบูรณ์ด้วยพระราชทรัพย์ ก็มิได้ทรงให้ทานเพราะเห็นแก่ราชทรัพย์มาก แต่ทรงให้ทานเพราะอำนาจพระเมตตาที่ทรงมีแก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกันต่างหาก ดังนั้น ถึงคราวอับจนจึงไม่ทรงลดละในการให้ทาน เช่น ทรงให้ทาน กัณหาชาลีพระลูกรัก และพระนางมัทรี ยอดพระทัย ให้แก่พราหมณ์ผู้ไปทูลขอ โดยมิได้สนพระทัยว่า พระองค์ทรงสมบูรณ์ด้วยพระราชทรัพย์ หรืออับจนอย่างไรเลย เราก็มีพออยู่พอกินแม้ไม่มากถึงขั้นเศรษฐี มีเงินเป็นสิบ ๆ ร้อย ๆ ล้าน แต่ก็ยังดีกว่าเขาที่แสนจนและน่าสงสารมาก จึงควรเห็นอกและสงสารเพื่อนมนุษย์ตาดำ ๆ ซึ่งอยู่ในโลกอนิจจังด้วยกัน เราก็มิใช่จะเป็นอยู่ขนาดที่เป็นอยู่เวลานี้ตลอดไป อาจจะมีสูง ๆ ต่ำ ๆ ไปตามกฎอนิจจัง ซึ่งอยู่เหนือสัตว์โลกเช่นเดียวกับคนและสัตว์ทั่ว ๆ ไป เขาก็มิใช่จะเป็นบุคคลที่น่าสังเวชเช่นที่เป็นอยู่เวลานี้เสมอไป อาจจะมีทางดีขึ้นหรือเลวลงตามกรรมนิยมพาให้เป็นไปแม้ผู้มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่มีเงินทองกองสมบัติมากมายประหนึ่งแม่น้ำมหาสมุทรก็มิใช่จะเป็นอยู่เช่นนั้นตลอดไป ย่อมมี

ความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นไปได้เช่นเดียวกับสิ่งทั่ว ๆ ไป ยิ่งเป็นผู้ตั้งอยู่ในความประมาท เพราะเห็นแก่ตัวและความมั่งมีดีเด่น ไม่อยากทำบุญให้ทาน หว่านพืชหวังผลเอาไว้บ้าง นั่นยิ่งมีทางจะไหลลงสู่ที่ต่ำได้เร็วยิ่งกว่าน้ำไหลลงจากภูเขาเสียอีก ทางที่ดีใครจะตกอยู่ในภาวะเช่นไรก็ตาม ควรจะถือเป็นผลแห่งกรรมดีชั่วของตัวที่แสดงหลักฐานให้เจ้าตัวรู้ไว้ เพื่อมิให้ประมาทนอนใจในความเป็นอยู่ของแต่ละบุคคล แล้วรีบเร่งขวนขวายก่อสร้างความดีมีการให้ทานเป็นต้นไว้ จะมีหวังได้รับผลที่ตามสนองเชิดชูในภพชาติต่อไป จะไม่เป็นผู้จนมุมในภพนั้น ๆ เพราะเรามิได้สร้างความจนมุมไว้แก่ตนในภพนี้ นับแต่นั้นมาภรรยาและลูก ๆ ผมเลยกลายเป็นคนใจบุญและกว้างขวางผิดปกติขึ้นอย่างมากมาย เพราะแต่ก่อนเขาก็เป็นคนมีนิสัยชอบให้ทานอยู่แล้วทั้งแม่และลูก ๆ เขา พอได้รับเครื่องส่งเสริมจากผมแล้วรู้สึกว่าพร้อมกันยินดีและตื่นเต้นน่าสรรเสริญมาก ทุกวันนี้ ขึ้นชื่อว่าการทำบุญสุนทานแล้ว เป็นถึงไหนถึงกัน บางครั้งเขายังรู้สึกใจเด็ดยิ่งกว่าผมเสียอีก และต้องกลับชมเชยเขา เพราะผมเป็นคนอบรมเขาให้เป็นคนดีมีใจเป็นนักเสียสละ ไม่เป็นคนเห็นแก่ตัวจนน่าเกลียด เมื่อเขายินดีและทำตามแต่เรากลับเป็นข้าศึกต่อเขาโดยการห้ามไม่ให้เขาทำมากกว่าที่เราคิดว่าจะทำ หรือห้ามไม่ให้เขาทำถ้าเราไม่พาทำดังนี้ ต้องถือเป็นความผิดของเราเอง เพราะการทำบุญให้ทานต้องทำด้วยน้ำใจศรัทธา เมื่อสิ่งของที่จะทำทานมีอยู่ มิได้ทำด้วยกาลเวลามาบังคับ หรือรอคอยให้ผู้หนึ่งผู้ใดมาบอกหรือสั่งบังคับให้ทำจึงจะทำ ฉะนั้น การทำบุญให้ทานมอบให้เป็นอิสระไปเลยในครัวเรือนของผม แม่อยากทำ ลูก ๆ อยากทำ หรือผมอยากทำ ให้ทำอย่างสบายใจไปตามอัธยาศัย ถึงคราวจะทำพร้อมหน้ากันก็ทำ ลูก ๆ อยากให้ทานมาขอเงินผมต้องให้ทันทีพร้อมกับเสริมเขาด้วย ผมยังพูดกับแม่เด็ก ๆ ด้วยว่า เวลาลูก ๆ อยากทำบุญให้ทานกับเพื่อน ๆ หรือโดยลำพังของเขา อย่าได้ขัดใจเด็ก ควรหาให้เขาและควรส่งเสริมเขาด้วยเพื่อเด็ก ๆ มีแก่ใจและมั่นใจว่าสิ่งที่เขาทำนั้นถูกต้องดีแล้ว ผมแน่ใจว่าเด็กที่มีนิสัยชอบทำบุญให้ทานจะเป็นเด็กดีมีความเจริญในอนาคต เพราะไม่เคยเห็นคนที่เป็นนักทำบุญให้ทานไปก่อความเดือดร้อนฉิบหายให้แก่บ้านเมือง นอกจากคนอื่นได้อาศัยและเป็นคติตัวอย่างอันดีแก่ส่วนรวมเท่านั้น และยังเป็นบุคคลที่เชื่อถือได้ด้วย โลกมีความไว้วางใจ ทั้งเป็นบุคคลที่ไม่เป็นภัยต่อโลก คนชอบคบค้าสมาคมและชอบเชื้อเชิญไปในงานมงคลต่าง ๆ

เท่าที่ผมส่งเสริมลูกเมียผมเกี่ยวกับการทำบุญให้ทานมากกว่าสิ่งอื่น ๆ เพราะผมเห็นความสำคัญความเป็นผู้มีใจบุญสุนทานจนไม่สามารถจะพรรณนาให้สิ้นสุดลงได้ จะผิดถูกประการใดขอท่านได้ช่วยเตือนผมด้วย จะเป็นพระคุณอย่างยิ่ง

คุณมีความเห็นถูกต้อง ไม่มีข้อขัดแย้ง เพราะคนใจบุญก็คือคนที่มีเมตตาประจำตนและสามารถจะให้ความร่มเย็นแก่คนอื่นได้พอสมควรแก่ฐานะของตน ถ้าเป็นต้นไม้ก็มีกิ่งและใบดกหนา ทั้งตั้งอยู่ริมทาง ซึ่งเหมาะสำหรับคนสัญจรไปมาได้ และพักอาศัยร่มเงา ฉะนั้นจึงควรส่งเสริมเด็กให้มีใจมั่นคงในทางบุญ เพราะคนเราจะโง่หรือฉลาดก็ตาม ถ้ามีใจฝักใฝ่ในทางกุศล ย่อมเป็นคนมีหลักยึด ไม่ค่อยจะเอนเอียงไปตามสิ่งยั่วยวนอย่างง่ายดาย ถ้าเป็นต้นไม้ก็เป็นประเภทที่มีแก่นและมีรากแก้วฝังลงลึกไม่โค่นล้มอย่างง่าย ๆ เวลาถูกพายุจัด และมีทางเอาตัวรอดได้ ไม่ค่อยได้วิตกกังวลกับเขานัก ถ้าเป็นผู้ใหญ่ก็เป็นหลักยึดในครอบครัวและวงงานต่าง ๆ ได้ดี ไม่เป็นคนลอบ ๆ มอง ๆ คอยหาที่แจ้งที่ลับ เป็นคนเปิดเผยซื่อตรงต่อหน้าที่การงานและการเงิน ถ้าเป็นภาชนะก็เป็นที่เก็บรักษาสิ่งของต่าง ๆ ได้ดี ไม่ค่อยมีรอยร้าวและรั่วซึม สิ่งของต่าง ๆ ที่ถูกเก็บไว้ปลอดภัยดีไม่ไหลซึมออกเสียหมด ภาชนะประเภทนี้หายาก สมัยนี้ไม่ค่อยมีใช้กัน ในตลาดแม้จะมีมาก แต่โดยมากมักจะมีรอยร้าวมาแต่โรงงานดั้งเดิม เจ้าของโรงงานผลิตแต่ละแห่งคงจะถือกันเป็นธรรมดาไปเสีย จึงไม่สนใจจะผลิตชนิดดี ๆ มาใช้ ฉะนั้น ใครนำไปบรรจุหรือใส่อะไรที่ไหนจึงมักจะยังเหลือแต่ภาชนะ ส่วนวัตถุที่ถูกบรรจุไว้หายไปหมด จึงเป็นภาชนะที่มีโรคเรื้อรังประจำใช้ประโยชน์ไม่ค่อยได้ หรือได้ก็แบบคนบ้านนอกรับประทานขนมปังฝรั่งต่างข้าว ซึ่งรับแล้วทำให้หิวโหยตลอดวัน เมืองไหนก็ตามถ้าขืนผลิตหรือส่งเสริมภาชนะชนิดนี้มาใช้มาก ๆ แบบออกหน้าออกตา ไม่สนใจต่อการปรับปรุงแก้ไขเลยแล้ว ไม่ว่าจะภาชนะชนิดและขนาดไหน ๆ แทนที่จะเป็นที่เก็บรักษาสิ่งของต่าง ๆ ให้เป็นระเบียบและปลอดภัย แต่จะกลายเป็นสิ่งทำลายสมบัติอันมีค่าต่าง ๆ ให้ฉิบหายป่นปี้ลงในขณะเดียวกัน ผู้ต้องการความเจริญมั่นคงต่อครอบครัวและวงงานต่าง ๆ ตลอดประเทศชาติบ้านเมือง จึงไม่ควรนิ่งนอนใจในภาชนะประเภทดังกล่าวนั้น

โลกต่างมุ่งความสุขโดยทั่วกัน ไม่เคยปรากฏวันและเวลาใด ๆ จะลดความมุ่งหวังต่อความสุขที่เคยฝังใจมาเป็นประจำ แม้ที่สุด คนไข้หนักซึ่งจวนจะหมดหวังอยู่แล้วก็ยังไม่ยอมลดละความหวังนั้น จนถึงขั้นสุดวิสัยที่จำต้องจากไปตามกฎธรรมชาติ เมื่อเรื่องที่จำต้องยอมรับมีอยู่กับทุกคนโดยจะหลีกหนีไม่พ้นเช่นนี้ ต่างจึงควรทำความรู้สึกและพยายามดัดแปลงภาชนะ คือตัวเราเองให้เหมาะสมกับความมุ่งหมายที่ปรารถนาไว้ โดยมีเหตุผลคือธรรมเป็นเครื่องปกครองตน อย่าให้เป็นลักษณะภาชนะที่รั่วหรือแตกร้าว ต่างก็จะเป็นคนดีมีธรรม คือความร่มเย็นสถิตอยู่ในใจ และยังจะแสดงผลเป็นสุขกระจายออกไป นับแต่ส่วนย่อยจนถึงส่วนใหญ่ไม่มีประมาณ โลกที่เคยรุ่มร้อนก็จะกลายเป็นสวรรค์เมืองตนขึ้นมาให้ทันตาเห็น ผู้ที่ยังไม่เคยพบเคยเห็นสวรรค์เมืองบน แต่พอมาเจอเอาสวรรค์เมืองเราเข้าก็พอใจแล้ว ผู้ต้องการความสุขอย่างสด ๆ ร้อน ๆ อยู่แล้ว ใครเล่าจะมีแก่ใจไปรอคอยชมสวรรค์ชั้นบน เพราะสวรรค์เมืองคนก็เป็นสุขจะตายอยู่แล้ว ดังนั้น ถ้าต่างคนต้องการเมืองมนุษย์ให้กลายเป็นเมืองสวรรค์ขึ้นกับตนจริง ๆ ก็ควรพยายามเสกสรรค์ตนให้เป็นคนดี สวรรค์เมืองคนจะเป็นของท่านโดยไม่มีใครมาแย่งชิงไปได้เลย

ผู้ใหญ่เราต่างเห็นความสำคัญของเด็กในอนาคต และจะพอมีทางแก้ไขช่วยให้เด็กดีขึ้นไปบ้างไหม

พูดถึงทางนั้นมีอยู่แล้ว แต่สำคัญที่ผู้ใหญ่จะพาเด็กดำเนินหรือไม่เท่านั้น ข้อนี้เคยพูดมาหลายครั้งแล้ว ว่าเด็กดียังมีอยู่แยะที่คอยดำเนินตามผู้ใหญ่อยู่ทุกเวลา ข้อสำคัญขอให้ผู้ใหญ่พากันเตรียมรับเด็กด้วยอุบายและความประพฤติอันแยบยลของตนนั่นแล อย่าให้เด็กหัวเราะเยาะได้ นี่คือทางดีที่เด็กจะเดินตามด้วยความราบรื่นและปลอดภัย นี่เคยพูดมามากแล้วขอยุติ

กระผมพยายามมากราบนมัสการท่านอาจารย์หลายครั้ง เผอิญไม่พบเสียทุกครั้ง วันนี้กระผมมาอีกจึงได้พบ กระผมขอกราบรบกวนท่านด้วยความกระหายอยากทราบความจริงอันแน่นอนว่า มรรค ผล นิพพาน ยังมีอยู่อย่างสมบูรณ์ดังสมัยพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ หรือร่วงโรยไปหมดแล้ว ตามคำเขาพูดปรัมปราเอาแน่ไม่ได้ แต่พอกวนสมองให้ปวดร้าวพอดู กระผมจึงรีบมาหาท่านอาจารย์เพื่อให้ช่วยชี้แจงให้หายข้องใจ ถ้าได้รับคำชี้แจงแล้ว กระผมจะเป็นที่พอใจและตั้งหน้าปฏิบัติอย่างเต็มกำลัง ที่ข้องใจก็คือทั้ง ๆ ที่เขาพูดว่ามรรค ผล นิพพาน ไม่มี เพราะหมดเขตหมดสมัยไปนานแล้ว แต่เวลากระผมเข้าที่ภาวนาใจสงบลงถึงกับปรากฏว่ากายไม่มีเหลืออยู่เลยเวลานั้น จะทราบว่ากายมีก็ต่อเมื่อจิตถอนขึ้นมาแล้ว ถ้าว่ามรรคผลนิพพานไม่มี ความสุขทางจิตที่ปรากฏขึ้นจากการปฏิบัติในเวลานั้นทำไมจึงแสดงให้รู้อย่างนั้น เพื่อความแน่ใจจึงต้องมาเรียนถามท่านอาจารย์อีกครั้ง

ผมก็ไม่ใช่เจ้าของห้างร้านรับซื้อและรับจำนำมรรคผลนิพพานไว้เพื่อไถ่ถอน หรือขายขึ้นราคาและขายทอดตลาดเอาตามความชอบใจของตน จึงไม่กล้าเรียนท่านได้อย่างแม่นยำ ถ้ามรรค ผล นิพพานเป็นเหมือนลูกฟักแฟงแตงโม เวลาเครือของมันเจริญ ลูกของมันก็เจริญด้วย เวลาเครือของมันแก่และตายไปก็หมดเขตหมดสมัยที่จะออกดอกออกผล มรรค ผล นิพพานก็จะต้องเป็นในทำนองเดียวกัน แต่ถ้ามรรค ผล นิพพานไม่ใช่ฟักแฟงแตงโมก็จำต้องผิดกันอยู่โดยดี ฉะนั้น ผมจึงไม่กล้าเรียนท่านว่ามรรค ผล นิพพานยังมีอยู่หรือว่าหมดสมัยไปแล้ว เนื่องจากไม่แน่ใจกับพวกเราผู้จะยังมรรค ผล นิพพานให้เกิด หรือจะพากันสังหารมรรค ผล นิพพานเสียเอง โดยไม่เกี่ยวกับกาลสมัยใด ๆ มาทำลายให้หมดไป ถ้าเป็นผู้หนักแน่นต่อข้อปฏิบัติไม่ลดละ หนทาง คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ก็มีทางจะยังมรรคผลให้เกิดขึ้นเป็นลำดับจนเจริญเต็มที่แล้วก็ปรากฏเป็นนิพพานขึ้นมาที่ใจ แต่ถ้าไม่หนักแน่นทำแบบงู ๆ ปลา ๆ เป็นแต่ปรารถนาผลอย่างเดียว ผลก็เกิดได้ยาก แม้เกิดขึ้นบ้างแล้วก็เจริญได้ยาก คอยแต่จะเสื่อมลง หรือเสื่อมลงจนไม่ปรากฏผล คือความสุข เหลืออยู่ในใจเลย ที่เรียกสังหารมรรค ผล นิพพาน ให้หมดไป โดยไม่เกี่ยวกับกาลเวลามาทำลาย คำว่าเขตหรือสมัยนั้นขึ้นอยู่กับการปฏิบัติมากกว่าอื่น ไม่มีกาลเวลาใดมีอำนาจยังมรรคผลให้เกิดหรือ

ทำลายมรรคผลให้ฉิบหายไปจากผู้ปฏิบัติชอบอยู่ เนื่องจากมรรคผลขึ้นอยู่กับข้อปฏิบัติ คนทำให้เจริญ ข้อปฏิบัติก็เจริญ คนทำให้เสื่อม ข้อปฏิบัติก็เสื่อม คนทำให้หมดคือไม่สนใจปฏิบัติ มรรค ผล ก็หมดไปโดยไม่เหลืออยู่ในโลกเลย เรื่องมีอยู่เพียงเท่านี้

กระผมขอกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์เป็นอย่างยิ่ง กระผมหายสงสัยในเรื่องมรรคผล นิพพาน ขณะที่ได้ฟังคำชี้แจงจากท่าน เป็นอันว่าเรื่องมรรคผลทั้งมวลขึ้นอยู่กับผู้ปฏิบัติจะทำให้เจริญ จะทำให้เสื่อม และจะทำให้ฉิบหาย ที่นี้จิตที่สงบลงดังที่กราบเรียนนั้นถูกหรือผิด ขอกราบรับคำแนะนำด้วย

นั่นถูกต้อง และนั่นแลคือตัวผลที่เกิดจากเหตุคือการภาวนาของเรา โปรดทำความพยายามบำรุงให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปโดยลำดับ ที่เรียกว่ามรรคผลเจริญ และคำว่ามรรคผลนี้นั้น มิได้หมายเอามรรคสี่ ผลสี่ โดยเฉพาะ แต่หมายถึงวิธีดำเนินทั่ว ๆ ไปด้วยสิ่งที่ทำให้เกิดความสงบสุขจากการปฏิบัติ ควรเรียกมรรคผลเจริญ สิ่งที่ทำให้เกิดทุกข์เพราะการทำผิด ความสุขที่เคยมีหายไป ควรเรียกว่า มรรคผลเสื่อม

เมื่อถูกต้องในขั้นที่กำลังทำอยู่ แต่ต่อไปจะให้พิจารณาอย่างไรอีกบ้างจึงจะเจริญก้าวหน้า กระผมหวังความพ้นทุกข์อย่างเต็มใจ ไม่มีอะไรจะเป็นที่น่าสงสัยเพราะสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกก็ได้ผ่านมาพอสมควร สุขหรือทุกข์ก็เท่าที่สัมผัสและผ่านไปแล้ว ไม่มีอะไรเหลืออยู่ จึงมองเห็นทางเดียวเท่านั้น คือธรรมะที่จะเป็นทางเกษมสำราญใจ ไปแล้วไม่ต้องกลับมา

ถ้าต้องการถึงช้าก็พักใต้ร่มไม้ริมสระข้างทางมาก ๆ ถ้าต้องการถึงเร็วก็พักระหว่างทางแต่น้อย พอบรรเทากายหายเหนื่อยแล้วเดินต่อไปให้มาก ถ้าไม่ต้องการพ้นทุกข์ก็ไม่ออกเดินทาง มีอยู่สามประการด้วยกัน คือการพักสงบในสมาธิบ่อยนัก ไม่ค่อยสนใจทางปัญญาการค้นคว้าก็ไปได้ช้า การพักในสมาธิเป็นครั้งคราวจัดว่าพอดี นอกนั้นก็พิจารณาทาง สติ

ปัญญา โดยแยกขันธ์ออกเป็นประเภท ๆ และแยกออกเป็นชิ้น ๆ พิสูจน์ตามหลักความจริงของมัน คือไม่เที่ยงเป็นทุกข์และเป็นอนัตตา ตรวจตราดด้วยปัญญาให้เห็นชัดว่าอนิจจังไม่เที่ยงนั้นไม่เที่ยงอย่างไร ในส่วนต่าง ๆ ของร่างกายทั้งภายนอกภายใน มีส่วนไหนบ้างที่มีข้อยกเว้นว่าเป็นของเที่ยง ตรองดูให้ละเอียดถี่ถ้วนทุกอาการจะเห็นได้ชัดว่าไม่เที่ยงจริง ๆ ทุกขัง ก็ตรองดูให้ละเอียดว่ามีอยู่ในกายทุกส่วน ไม่มีข้อยกเว้นแม้อาการเดียวว่าไม่เป็นทุกข์ ต้องเป็นเช่นเดียวกันทั่วร่าง อนัตตา ทุกอาการปฏิเสธความเป็นสัตว์เป็นบุคคล เรา เขา ในร่างกาย ไม่มีใครรับผิดชอบและถือความเป็นเจ้าของว่า ไม่ให้เป็นไปในลักษณะสามคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นอกจากไปจับจองเอาแบบเถื่อนๆอย่างไม่ได้ผลเท่านั้น การพิจารณาด้วยปัญญาซ้ำ ๆ ซาก ๆ จนเห็นความจริงขึ้นมาทีละเล็กละน้อยอย่างนี้แล คือทางออกจากเครื่องผลักดันจิตใจโดยลำดับ การเดินทางปัญญาให้ถือเป็นสำคัญ แต่การพักในสมาธิให้เป็นไปเฉพาะกาลที่ควรพักเท่านั้น ไม่ควรพักบ่อย พักในลักษณะคนขี้เกียจทำงาน ถ้าต้องการพ้นทุกข์เร็ว โปรดทราบว่าปัญญานี่แลเป็นเครื่องถอดถอนกิเลสทุกประเภทพาให้พ้นทุกข์อย่างไม่ผิดหวัง ทั้งสมาธิและปัญญาให้ผลัดเปลี่ยนกันทำงาน แต่ไม่ได้ทำในขณะเดียวกัน จะเป็นความสม่ำเสมอในการดำเนินข้อปฏิบัติ โปรดจดจำไว้และนำไปปฏิบัติด้วยความไม่นิ่งนอนใจ ปัญญาหาการค้นคว้าหาความฉลาดใส่ตน คือทางไม่จนตรอกจนมุมในเวลาจำเป็นเพราะงานของจิตเป็นงานสลับซับซ้อนยิ่งกว่างานอื่นใด ต้องใช้สติปัญญาเป็นเครื่องบุกเบิกไปตลอดสาย นักปฏิบัติต้องเป็นนักใคร่ครวญทุกขณะที่มีสิ่งมาเกี่ยวข้องกับตน อย่าอยู่อย่างแบบสิ้นท่าหาทางออกไม่ได้ อย่านำมาใช้ในวงการปฏิบัติจะกลายเป็นคนจนมุมสิ้นท่าใช้ไม่ได้ เวลาคับขันโปรดตั้งสติปัญญาประชิดเหตุการณ์และใคร่ครวญด้วยดี จะเห็นทางออกอยู่ในจุดนั้นนั่นเอง เรื่องทั้งนี้พระพุทธเจ้าและสาวกเคยผจญมาแล้ว ถึงได้นำเหตุการณ์ต่าง ๆ มาสั่งสอนพวกเรา ผู้มีสมาธิเป็นกำลังใจ และพิจารณาปัญญาอย่างไม่ลดละ โดยถือขันธ์ห้าเป็นเป้าหมายที่พิจารณาจะลุล่วงไปได้โดยสม่ำเสมอ และถึงจุดหมายปลายทางได้อย่างสมหวัง ขอนิมนต์ทำความมั่นใจในข้อปฏิบัติที่กำลังทำอยู่ นั่นแลคือเรือใหญ่ อันจะพาข้ามมหาสมุทรทะเลหลวง คือสมมติเครื่องจองจำทั้งหลายเสียได้โดยปลอดภัย ผู้ใดมีความขยันต่อความ

เพียร ศึกษาอยู่กับสิ่งที่มาสัมผัสทางอายตนะ พิจารณาให้รู้ความเกิดขึ้นและดับไปของมันทั้งภายในภายนอกด้วยปัญญา ผู้นั้นจะถึงฝั่งแห่งความเกษมแน่นอน หวังว่าท่านจะพอเข้าใจได้เท่าที่อธิบายมา

พอได้รับทราบเรื่องปัญญาเป็นเครื่องถอดถอนกิเลสทุกประเภท กระผมรู้สึกซาบซึ้งมาก เพราะกระผมได้พิจารณาอยู่บ้างแล้วปรากฏผลอย่างนั้นจริง ๆ เป็นแต่มิได้ปักใจลงมากเท่านั้น เพราะกระผมพิจารณาแบบสุ่มเดาไปตามภาษาของคนไม่รู้ บัดนี้รู้สึกซาบซึ้งกับปัญญาขึ้นอีกมาก และจะพยายามเดินปัญญาให้มาก ส่วนการพักสงบนั้นจะให้พักอยู่นานเท่าไรจึงควรถอนขึ้นมา

จิตจะพักอยู่นานเท่าไรควรปล่อยให้พักอยู่ตามต้องการ เมื่อถอนขึ้นมาแล้วค่อยทำงานทางด้านปัญญาต่อไป มีการผลัดกันพักและทำงานไปทำนองนี้ด้วยความสม่ำเสมอจนตลอดสาย จะเป็นความสะดวกราบรื่นต่อการดำเนินไม่ค่อยมีอุปสรรคในระหว่างทาง การพักสงบทางสมาธิก็ชำนาญแล้วมิใช่หรือ

รู้สึกลงได้ง่ายและรวดเร็ว แต่จิตชอบสมาธิมาก ก่อนที่ยังไม่ได้ฟังท่านอาจารย์อธิบายเรื่องติดสมาธิ อย่างไรต้องติดสมาธิแน่ ๆ เพราะเมื่อจิตเข้าไปอยู่ที่นั้นแล้วไม่มีอะไรรบกวน แต่พอถอนขึ้นมาจิตต้องรับรู้กับสิ่งต่าง ๆ รู้สึกรำคาญชอบกล แล้วจิตอยากเข้าไปอยู่ในสมาธินั้นเสียเพื่อหลบอารมณ์กวนใจ

นั่นท่านเรียกว่าจิตขี้เกียจทำงาน คอยแต่จะหาที่พักนอน ผลงานจึงไม่ค่อยปรากฏ ความจริงก็คือจิตติดสมาธิจึงยากที่จะถอนตัวโดยลำพังตนเอง ต้องอาศัยครูอาจารย์ฉุดลากด้วยอุบายวิธีต่าง ๆ นั่นแลถึงจะยอมออกจากสมาธิทั้งที่เสียดาย ทุกวันนี้จิตท่านเป็นอย่างนั้นหรือเปล่า

มีบ้างเล็กน้อย แต่รู้สึกตัวอยู่บ้างไม่ติดแบบจมไปเลยเหมือนแต่ก่อน ที่พอมีทางคิดและได้อุบายต่างๆขึ้นมาเสมอ ก็เพราะผมได้อ่านหนังสือทางร่มเย็นของท่านอาจารย์จากเพื่อน

บ้างเล็กน้อย แต่อ่านไม่จบเลย แม้เช่นนั้นก็พอได้สติและพอมีทางได้มากราบท่านอาจารย์ก็เพราะหนังสือเล่มนั้นเป็นเหตุ คณะท่านผู้จัดพิมพ์และสมาชิกคงได้บุญมากมาย เพราะคนในลักษณะกระผมที่ได้รับความรู้ ความเข้าใจจากหนังสือทางร่มเย็นอันดับต่าง ๆ มีจำนวนไม่น้อย แม้กระผมเองก็ได้แผ่ส่วนกุศลไปยังคณะท่านผู้จัดพิมพ์ ตลอดท่านสมาชิกที่มีศรัทธาบริจาคทั้งหลายทุก ๆ คืนมิได้ขาด ให้ทุกท่านได้ดวงตาสว่างเห็นธรรม และมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งภพนี้และภพหน้าโดยทั่วกัน กระผมมาคราวนี้ได้ประโยชน์มากเกินคาดหมายและหายข้องใจที่เป็นมานาน ถ้ามีความขัดข้องทีหลัง กระผมจะมากราบรบกวนท่านอีก

กระผมสงสัยมานานต้องรบกวนถามท่านอาจารย์ ท่านพอจะมีเวลาบ้างไหม

สงสัยอะไร คุณแน่ใจหรือว่าอาตมาจะตอบคุณได้

จะตอบได้หรือไม่ได้ ถ้าท่านมีโอกาสผมต้องเรียนถามแน่ เพราะข้องใจมานาน ผมจะเรียนถามตรงที่สงสัยเลยทีเดียว คือคนตายแล้วได้กลับมาเกิดอีกไหมครับ หรือตายแล้วสูญไปเลย

คุณเข้าใจว่าอย่างไร ได้กลับมาเกิดอีกไหม เชิญตอบตามความรู้สึกของคุณเอง

ผมเข้าใจว่าตายแล้วสูญ ไม่มีอะไรพาให้กลับมาเกิดอีก เพราะเวลาคนตายแล้วมันดับไปเอง ไม่มีความรู้อย่างที่รู้กันนี้อีกต่อไป

คุณเคยตายทดลองดูแล้วหรือ จึงทราบว่าความรู้นี้ดับไปหมด เวลาตายจริง ๆ

เปล่า ผมไม่เคยตาย แต่คาดคะเนเอาเฉย ๆ ว่าคงเป็นอย่างนั้น

ความคาดคะเนเอาเฉย ๆ ทำไมคุณจึงยอมเชื่อตามโดยไม่มีเหตุผลและหลักฐาน อาตมาขอถามบ้างว่า ที่คุณมาเกิดให้เห็นอยู่ชัด ๆ เวลานี้ คุณเอาอะไรมาเกิด ถ้าว่ามันสูญดังที่คุณเข้าใจจริง ๆ

ผมก็ไม่ทราบได้ แต่เห็นมันรู้อยู่อย่างนี้ นับแต่วันเริ่มเกิดมา

คุณเข้าใจว่านับแต่วันเกิดมามันรู้อย่างนี้จริงหรือ คุณระลึกและจำได้จริง ๆ หรือในขณะที่ตกคลอดออกมาจากครรภ์มารดาทีแรก ว่าคุณกำลังเกิด ทั้งรู้และจำได้ว่าเกิดเวลาเท่านั้น มีคนมาทำการคลอดให้คุณเท่านั้นคนเป็นต้น

เปล่า ผมระลึกไม่ได้เลยท่าน

แม้คุณจะจำไม่ได้ แต่คุณเข้าใจว่า ผู้รู้ คือ จิต มีอยู่กับคุณขณะที่กำลังคลอดนั้นไหม

ผมเข้าใจว่ามี แต่เวลานี้จำไม่ได้ว่ามี

ขณะเกิดคุณก็ไม่ทราบเรื่องของคุณว่า ผู้รู้ คือ ใจ มีหรือไม่มีในเวลานั้น แล้วคุณเข้าใจว่าคุณสูญไปไหม ในขณะที่เป็นเด็ก ๆ อยู่เวลานั้น เพราะคุณไม่ทราบว่าตนเกิดและตนเป็นเด็ก

แม้ผมระลึกไม่ได้ แต่ผมก็เข้าใจว่าผมไม่ได้สูญไปในระยะแรกเกิด และระยะกำลังเป็นเด็กเล็ก ๆ

เพราะเหตุไร คุณจึงว่าคุณไม่ได้สูญไปในระยะนั้นเล่า

เพราะถ้าเด็กเล็ก ๆ ของผมนั้นสูญไปจริง ๆ ผมจะเป็นผู้ใหญ่มาได้จนบัดนี้อย่างไร อีกประการหนึ่ง คุณแม่ของผมเคยเล่าให้ผมฟังเสมอว่า ตอนผมเป็นเด็กเล็ก ๆ ร้องไห้เก่ง จนคุณแม่ไม่ได้หลับนอน ต้องผลัดเปลี่ยนเวรกันรักษาเด็กคือผม นี่ก็เป็นพยานให้ทราบได้ว่า ผมไม่ได้สูญไปในเวลาเป็นเด็ก

เพียงชาติที่เห็น ๆ กันอยู่ คุณก็ยังไม่ทราบเรื่องของตนว่าสูญหรือไม่สูญ ทั้ง ๆ ที่เกิดมาเพื่อรู้เรื่องของตัว แต่คุณก็ไม่รู้ แล้วคุณจะมีความสามารถมาจากไหน ที่จะให้รู้ว่าตายแล้วเกิดอีก หรือตายแล้วสูญในอนาคต นั่นยิ่งละเอียดมากเพราะเป็นเรื่องของจิตโดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวกับกายเลย ในขั้นเริ่มแรกที่คุณว่าสูญนั่นหมายถึงร่างกายสูญหรือจิตสูญหรือว่าสูญทั้งหมด

หมายถึงจิตสูญ ส่วนร่างกายไม่ทราบว่าจะเป็นอะไรต่อไป ผมไม่ได้สนใจ

ถ้าจิตสูญจริง อะไรที่ทำให้คุณรู้ ๆ อยู่เวลานี้ แล้วมาจากไหน

จิตทำให้รู้ แต่ผมไม่ทราบว่ามาจากไหน

ถ้าจิตสูญจริง จะมีที่มาได้อย่างไร นอกจากสิ่งที่มีเท่านั้นถึงจะมีที่มา

ผมเข้าใจว่าสูญตอนตายแล้ว ไม่ได้สูญในเวลานี้

ถ้าสูญตอนตายแล้ว การเกิดก็เกิดไม่ได้ เพราะไม่มีผู้พาให้เกิดเป็นคนและเป็นสัตว์ เพราะคนและสัตว์ต้องมีผู้รับรู้ คือจิตประจำร่าง ก็ตอนคุณมาเกิดไปเอาจิตผู้รับรู้มาจากไหนมาครองร่างของคุณอยู่เวลานี้ ถ้าจิตสูญจริงต้องไม่มีที่มาและไม่มีที่ไป ก็ที่มาและที่ไปยังเห็นและมีอยู่กับคุณอย่างอย่างสมบูรณ์เวลานี้ แล้วคุณจะบังคับให้จิตสูญไปได้อย่างไรกัน จิตเมื่อถูกคุณบังคับให้สูญมันจะสูญไปตามข้อบังคับของคุณไหมเล่า

ผมก็ไม่แน่ใจว่ามันจะเป็นไปตามความเข้าใจหรือไม่ จึงมาเรียนถามท่านให้ช่วยชี้แจงพอเข้าใจ เพราะผมก็เป็นชาวพุทธ คุณพ่อคุณแม่พาเข้าวัดมาแต่เด็ก ๆ จนบ้านนี้ ผมไม่เคยปล่อยวางวัดวาศาสนา แต่มีความสงสัย เพราะคนนั้นว่าอย่างนั้น คนนี้ว่าอย่างนี้ เลยทำให้ใจผมเขวไม่กล้าตัดสินใจลงได้ว่าสูญหรือยังอยู่

คุณพอเข้าใจมิใช่หรือว่า เวลาคุณมาเกิด จิตติดมาด้วย มิได้เกิดแต่ร่างแบบตุ๊กตาเครื่องเล่นของเด็ก แต่เป็นคนมาเกิดโดยสมบูรณ์ที่มีความรู้ร้อนรู้หนาว ในระยะเริ่มแรกปรากฏในครรภ์ มีเฉพาะจิตคือธาตุรู้กับวัตถุชิ้นเล็ก ๆ ที่อาศัยกันอยู่เท่านั้น ยังไม่แตกแขนงออกมาเป็นอาการส่วนๆของร่างกาย จิตจึงยังไม่มีทางออกมารับทราบว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งเป็นธาตุอีกประเภทหนึ่งว่าเป็นอย่างไร แม้ร่างของเด็กจะสมบูรณ์จนตกคลอดออกมาในระยะนี้ แต่ก็ยังอ่อนต่อการรับทราบเรื่องที่ปรากฏอยู่กับตัวได้โดยสมบูรณ์ ดังนั้น แม้เด็กจะรู้ร้องไห้หรือหัวเราะในขั้นต่อมา ก็เป็นเพียงเด็กที่มีธาตุรู้ครองอยู่ประจำร่างเท่านั้น ยังไม่สามารถรู้และใช้อาการทั้งห้าอย่างนั้นได้อย่างสมบูรณ์ เวลาร่างกายจะสลายจากการประชุมแห่งธาตุ (ตาย) จิตที่ไม่ได้รับการอบรมเท่าที่ควรจะรู้เรื่องของตัว ก็จะเป็นทำนองเด็กคลอดใหม่นั้นเหมือนกัน จะไม่มีสติรับรู้เรื่องของตัวเสียโดยมาก ประหนึ่งจิตคือธาตุรู้ไม่อยู่กับร่างในขณะจะแตกสลายนั้นทั้ง ๆ ที่จิตยังมีอยู่ ส่วนผู้ได้รับการอบรมมาพอสมควรก็พอจะรู้ได้ในระหว่างจิตกับกาย และผู้ได้รับการอบรมมาในธรรมขั้นสูงย่อมรู้เรื่องของจิตและกายได้อย่างชัดเจนทุกขณะที่จิตจะเคลื่อนย้ายจากกันในขณะบ้านแตกสาแหรกขาดเช่นนั้น (ขณะจะตาย) นี่แลคนเรา แม้จะมีธาตุรู้ครองร่างอยู่เหมือนกัน แต่ก็มีความสามารถมากน้อยต่างกัน ผู้หนึ่งไม่รู้ทั้งการมาเกิด ทั้งเวลาจะตาย ผู้หนึ่งแม้จะไม่สามารถรู้เรื่องเกิดของตนในระยะแรกเกิด แต่ก็สามารถรู้ในเวลาต่อมาด้วยการอบรมว่าธาตุขันธ์กับจิตมีความเคลื่อนไหวและเป็นอยู่ต่างกันอย่างไร ส่วนใดเป็นขันธ์ ส่วนใดเป็นจิต รู้ได้อย่างแจ้งชัดไม่มีทางสงสัย รู้ได้ทั้งความเกี่ยวข้องระหว่างอารมณ์กับใจ รู้ได้ทั้งจิตกับอารมณ์ดูดซึมถึงกันหรือไม่ดูดซึมถึงกัน รู้ทั้งความบริสุทธิ์ที่เรียกว่า ธาตุรู้ ล้วน ๆ ไม่มีสิ่งเจือปน และ

รู้ได้เวลาจิตที่บริสุทธิ์กับขันธ์ อันเป็นส่วนสมมติจะจากกันในเวลาตาย อย่างไม่สะทกสะท้านหวั่นไหวไปตาม ธาตุขันธ์ก็ทำหน้าที่จะแตก จิตก็ทำหน้าที่รู้ในวาระสุดท้ายตามความเป็นจริงที่เคยรู้แบบตายตัวมาแล้ว ไม่มียักย้ายผันแปรเป็นอย่างอื่น พอถึงกาลอันควรแล้วก็ผ่านออกไปตามแบบของจิตที่ไม่หลงธาตุขันธ์ว่าเป็นตนเวลายังเป็นอยู่ จิตมีความบริสุทธิ์ฉันใด เวลาจากไปก็คือจิตที่บริสุทธิ์ดวงนั้นฉันนั้น ท่านกล่าวไว้ว่า ยถา ทีโป จ นิพพุโต เหมือนประทีปดวงไฟอันหมดเชื้อแล้วดับไปฉะนั้น ไม่มีจุดสมมติอันเป็นที่สถิตอยู่ จึงไม่มีสมมติจะพูดให้ถูกต้องตามความจริงของธรรมชาตินั้น

นี่แลคุณ กฎธรรมชาติอันมีมาดั้งเดิม ไม่ขึ้นอยู่กับความเข้าใจหรือสงสัยของใครๆ ที่มีนิสัยเป็นนานาจิตตัง ใครจะเข้าใจว่าตายแล้วสูญหรือตายแล้วเกิดอีกก็ตาม ธรรมชาติที่เคยเป็นไปอย่างใด ก็ย่อมเป็นไปตามธรรมชาติของตนอย่างนั้น ผู้รู้กฎธรรมชาติแล้วก็ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกฎนั้น กฎของธรรมชาตินั้นก็ไม่บังคับได้อีกต่อไป ผู้อยู่เหนือกฎหมายของวัฏจักรแล้ว ย่อมไม่ถูกบังคับให้หมุนเวียนเปลี่ยนแปลง เพราะความหมุนเวียนไม่ใช่ความสุข ท่านเรียกว่าวัฏทุกข์ทั้งนั้น เป็นอย่างไร ตายแล้วเกิดหรือตายแล้วสูญ โปรดพิสูจน์ตัวเราให้ดี ถ้าพิสูจน์ไม่ดี แทนที่จะตายแล้วสูญดังที่เข้าใจ เดี๋ยวผู้เข้าใจว่าสูญจะโผล่ออกมาจากท้องของสุนัขแล้ว เจ้ากรรมอีกนะ

ผมพอเข้าใจบ้าง ตอนกำลังเป็นเด็ก ๆ หนึ่ง ตอนคนจะตายไม่มีสติหนึ่ง จะกลับความรู้เป็นเหมือนเด็กอีก เพราะไม่มีสติดังท่านว่า ทั้ง ๆ ที่เวลานั้นใจก็ยังอยู่ในคน ๆ นั้นนั่นแล ผมเห็นด้วย เพราะแม้ยังอยู่มันก็ไม่เห็นรู้ถ้าไม่มีสติจริง ตอนนี้ผมพอมีทางคิดกับตัวเองบ้าง ไม่มืดเหมือนแต่ก่อนนัก ทั้งกลัวจะไปเกิดเป็นสุนัขดังท่านว่าก็เท่ากัน ถ้าไปเกิดเป็นสุนัขจริง ผมก็แย่ เรียกว่าจมไปเลย

คุณควรคิดดูตอนคุณนอนหลับสนิทไม่ฝันบ้าง คุณเข้าใจว่า คุณสูญไปในเวลานั้นหรือยังอยู่ ขณะที่คุณกำลังหลับสนิท ถามตรงที่คนตายทั้ง ๆ มีลมหายใจอยู่นั่นเอง

แปลกมาก ตอนกำลังหลับสนิทนั้นผมไม่รู้เลย แต่ตอนตื่นนอนแล้วค่อยรู้ว่าตนยังอยู่ มิได้สูญ และเวลาตื่นนอนแล้วผมก็มิได้นึกย้อนไปสงสัยว่าตนได้สูญไปในเวลาหลับนั้น

เวลามีคนมาถามคุณว่า ตอนคุณหลับไปนั้นคุณสูญไปหรือยังอยู่ คุณจะตอบเขาว่าอย่างไร

ต้องตอบเขาว่ายังอยู่ซิ ท่าน เพราะถ้าสูญไปตอนผมหลับจริง ๆ ผมจะยังเป็นผมอยู่อย่างนี้ได้อย่างไร ผมต้องหายซากไปเลยทั้งซากจิตและซากกาย เท่าที่ผมยังมาพูดได้อยู่เวลานี้ก็ต้องสืบเนื่องมาจากหลับนั่นเอง

การที่คุณสำคัญว่าตายสูญ ก็เช่นเดียวกับเราไปดูคนนอนหลับซึ่งไม่รับรู้กับอะไรในเวลาหลับนั้นเหมือนกัน เพราะธาตุรู้ไม่ทำงานกับสิ่งใดในเวลาหลับนั้น แต่ธาตุรู้มิได้สูญไปไหนก็มีอยู่กับคนนอนหลับนั่นแล ฉะนั้น เราจึงหยิบเอาความรู้อันละเอียดตามหลักธรรมชาตินั้นขึ้นมาพูดได้ว่า คนนี้นอนหลับสนิทดี คนนี้ฝันไปต่าง ๆ นานาดังนี้ ถ้าไม่มีความรู้เป็นเชื้ออยู่แล้วจะหยิบขึ้นมาพูดอย่างนั้นไม่ได้ นิพพานของคนมีกิเลสก็คือ คนนอนหลับสนิทนั่นแล เพราะเป็นความสุขอย่างยิ่งในเวลาหลับสนิท ปราศจากสิ่งส่งเสริมและกดถ่วงใจในเวลานั้น คุณยังมีสงสัยอะไรอีก พูดสนทนากันได้

ไม่มีแล้ว ท่าน หมดเพียงเท่านี้ ขอกราบขอบพระคุณท่านที่กรุณาช่วยให้สติผมวันนี้

ดิฉันได้ยินโบราณพูดว่า สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ นั่นจริงไหมคะ ถ้าจริงทำไมท่านสอนให้คนไปสวรรค์กัน แล้วจะไปหาสวรรค์ที่ไหนกันอีก เพราะสวรรค์ก็อยู่ในหัวอกคนอยู่แล้ว

จริง เพราะผู้เสวยสุขและเสวยทุกข์ คือใจซึ่งอยู่ในหัวอกคนทุกคน ไม่มีสิ่งอื่นเป็นผู้เสวยได้นอกจากใจ เพราะความสุข – ทุกข์ที่ใจจะต้องเสวยนั้นมันเกิดและอยู่ที่ใจ ฉะนั้นคนเราจึงมีทางเป็นสุขและเป็นทุกข์ได้ในทางใจไม่เลือกกาล โดยไม่ต้องรอให้สุขภาพทางกายสมบูรณ์หรือบกพร่อง หรือสมบัติให้สมบูรณ์หรือบกพร่อง มาสนับสนุน จึงจะเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ขึ้นมา เราพอมีเครื่องเปรียบเทียบได้ เช่นคนตาบอดหรือง่อยเปลี้ยแสดงความสุขรื่นเริงใจในบางกาล และคนมั่งมีและสุขภาพทางกายยังดี ๆ แสดงความทุกข์ร้อนทางใจในบางเวลา ซึ่งเป็นเรื่องของใจล้วน ๆ พาให้แสดง ที่ท่านสอนให้คนไปสวรรค์ก็เหมือนคุณบอกลูกคุณเข้าไปนอนในห้องนอนเสียนั่นเอง ความจริงการหลับนอนและความสุขอันเกิดแต่การหลับนอน มันมีกับเด็กอย่างสมบูรณ์อยู่แล้ว มิได้มีอยู่กับห้องนอนหรือบนเตียงนอน แต่ถึงเวลาที่เด็กจะควรเข้าไปหลับนอนในห้องนอน ก็จำเป็นต้องบอกให้เข้าไป แม้เด็กจะล้มตัวลงนอนหลับอยู่บนตักคุณเสียเอง เด็กก็มีความสุขในการหลับอย่างพอเพียงเหมือนกัน แต่การที่จะให้เด็กนอนหลับอยู่ที่นั่นหรือที่นั่น นั่นย่อมเป็นไปตามกาลอันควร

การที่ท่านสอนให้คนไปสวรรค์ก็ย่อมสอนให้เป็นไปตามกาลอันควรเช่นเดียวกัน ตามธรรมดาของคนที่มีความสุขพอจะเป็นสวรรค์ และมีความทุกข์พอจะเป็นนรกได้ภายในใจอยู่ที่นี่ก็เป็นสุขและเป็นทุกข์ได้อย่างสมเหตุสมผลของกรรมที่ทำไว้ แต่กาลอันควรอยู่และควรไปมันเป็นเครื่องบังคับอยู่ในตัวของมันเอง ซึ่งจะรอเสวยสุขและรอเสวยทุกข์อยู่ในที่แห่งเดียวไม่ได้ ก็จะต้องสอนเพื่ออยู่และเพื่อไปตามควรแก่เหตุการณ์ ฉะนั้น แม้สวรรค์และนรกจะมีอยู่ในใจดวงเดียว แต่วิบากขันธ์ซึ่งเป็นที่อาศัยเป็นสิ่งแปรปรวนจำต้องสั่งโยกย้ายไปตามกาลอันควร ดังนั้น ที่ท่านสอนให้บำเพ็ญตนเป็นคนดีมีความสุขในภพชาติที่กำลังอยู่อาศัย และสั่งสอนเพื่อความดีในภพชาติต่อไป จึงเป็นการถูกต้องตามธรรมและความประสงค์ของสัตว์โลกผู้มุ่งความสุขทั้งวันนี้และวันหน้า ทั้งชาตินี้และชาติหน้าอยู่แล้วอย่างเต็มใจ ใครจะหาคำสั่งสอนที่ถูกต้องแม่นยำยิ่งกว่านี้ไม่มีอีกแล้ว

ส่วนสวรรค์และนรกที่นอกไปจากหัวอกของคนจะมีไหมคะ ถ้ามี อยู่สูงและต่ำเพียงไรคะ

อาตมาไม่แน่ใจ เพราะสิ่งต่าง ๆ ไม่ใช่ผู้เสวยสุขและทุกข์เหมือนหัวอกมนุษย์ ความสูง—ต่ำนั้นเข้าใจว่ามนุษย์อยู่สูงหรือต่ำเพียงไร สวรรค์และนรกก็อยู่สูงหรือต่ำเพียงนั้น ไม่อยู่สูงหรือต่ำกว่าที่มนุษย์เราอยู่อาศัย

ที่ท่านพูดหมายถึงบ้านที่มนุษย์เราอยู่ใช่ไหม

จะว่าบ้านก็ใช่ จะว่าป่าก็ใช่ จะว่าบ้านนอกหรือในเมืองก็ใช่ จะว่าที่ไหน ๆ ที่มนุษย์อาศัยอยู่ก็ใช่ จะว่าห้องขังหรือเรือนจำก็ใช่ทั้งนั้น เพราะมนุษย์ในโลกนี้จะต้องอาศัยสิ่งดังกล่าวเป็นที่อยู่อาศัยเพื่อเสวยสุขและทุกข์ ไม่มีสิ่งใด ๆ เป็นที่เสวย

ท่านว่าไว้ในตำราว่าสวรรค์นรกมีนั้นจริงไหม ถ้ามีอยู่ที่ไหน ดิฉันอยากรู้ค่ะ

พระพุทธเจ้าไม่เคยบำเพ็ญเพื่อโกหกพระองค์และสัตว์โลก แต่ทรงสร้างความดีเพื่อพระองค์และเพื่อโลกโดยถ่ายเดียว สำหรับอาตมาไม่มีความรู้ความสามารถจะคัดค้านคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าว่าสวรรค์นรกไม่มี เท่าที่ปฏิบัติและไตร่ตรองตามหลักธรรมของท่านเฉพาะสิ่งที่เราสามารถ ก็ทำให้เกิดศรัทธาเชื่อมั่นในคำสั่งสอนของท่าน ว่าเป็นสวากขาตธรรมที่ตรัสไว้ชอบจริงไม่บกพร่อง จึงเกิดความเชื่อมั่นทั้งฝ่ายมรรคคือทางดำเนิน ทั้งฝ่ายผลคือความสุขเป็นเครื่องตอบแทน ทั้งสวรรค์เป็นชั้น ๆ ตลอดถึงพรหมโลกอันเป็นที่สถิตอยู่ของท่านผู้มีบุญได้บำเพ็ญไว้แล้ว และนิพพานอันเป็นธรรมดับทุกข์โดยสิ้นเชิง ว่ามีจริงไม่สงสัย แม้ไม่มองเห็นสวรรค์นิพพานด้วยตาเนื้อพอจะเชิญท่านผู้อื่นมาดูด้วยได้แต่ส่วนลึกของหัวใจเป็นเรื่องที่ไม่สามารถจะเรียนได้ตามความรู้สึก พร้อมทั้งคำที่คุณถามว่า ถ้ามี อยู่ที่ไหนด้วยรู้สึกเสียใจที่ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของคุณได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะโลกเรามีเฉพาะกล้องส่องทางด้านวัตถุอย่างเดียว ไม่มีกล้องส่องนามธรรม คือ สวรรค์นิพพาน จึงจนใจไม่ทราบว่าจะไปแสวงหาอะไรที่ไหนมาส่องดูสวรรค์นิพพานให้เห็นชัดและหายสงสัยเสียที ถ้าสมมุติว่า อาตมามีกล้องชนิดหนึ่งโดยเฉพาะส่องดูเห็นสวรรค์นิพพานเป็นชั้น ๆ ประจักษ์ใจ แล้วมาบอกคุณว่าได้ส่องดูเห็นสวรรค์ พรหมโลก และนิพพานโดยตลอดทั่ว

ถึงแล้ว สวรรค์ชั้นแรกอยู่ห่างจากมนุษย์โลกขึ้นไปประมาณเท่านั้นไมล์ ชั้นหนึ่ง ๆ อยู่ห่างกันขึ้นไปชั้นละเท่านั้นไมล์ พรหมโลกอยู่ห่างสวรรค์ชั้นสุดขึ้นไปเท่านั้นไมล์ และพรหมโลกชั้นหนึ่ง ๆ อยู่ห่างกันขึ้นไปชั้นละเท่านั้นไมล์ ส่วนนิพพานนั้นอยู่ห่างจากสมมติทั้งปวงขึ้นไปไม่มีประมาณของสมมติใด ๆ จะวัดและนับอ่านได้เลยดังนี้ คุณจะแน่ใจหรือว่าเป็นความจริง หรือหาเรื่องอะไรมาอุตริคุณเข้าอีก เพราะกล้องก็เฉพาะสำหรับอาตมาเสียด้วย คนอื่นดูด้วยไม่ได้ เรื่องมันเริ่มพิศดารไปตั้งแต่กล้องอยู่แล้ว มิหนำยังไปมองเห็นสวรรค์นิพพานเข้าอีก ซึ่งโลกไม่มีใครเห็นกันเลย แม้แต่พวกนักอวกาศซึ่งเป็นนักเหยียบย่ำนอกโลกจนอวกาศกลายเป็นขี้ตมขี้โคลนเหลว ๆ ไปหมด ก็ยังไม่พบเห็นพอได้มาประกาศให้โลกทราบ ถ้าเป็นที่น่าอยู่ก็จะได้เริ่มและรีบเร่งทำบุญให้ทาน เพื่อเตรียมไปสวรรค์นิพพานกันบ้าง ส่วนอาตมาไปแอบเห็นสวรรค์นิพพานคนเดียวด้วยกล้องอันลึกลับ ซึ่งได้มาจากโลกไหนก็ไม่รู้ที่โลกไม่เคยมีกันเลย เมื่อเรื่องมันเป็นอย่างนี้คุณจะคิดว่ามันเหลือเชื่อหรืออย่างไร โปรดคิดดูก็แล้วกัน

ดิฉันยังข้องใจตอนที่ว่านิพพานอยู่ห่างจากสมมติทั้งปวงขึ้นไป ไม่มีประมาณของสมมติใด ๆ จะวัดและนับอ่านได้เลย นี่ท่านเอากล้องอะไรมาส่องถึงรู้ได้ว่ามันไกลจนสุดวิสัยของสมมติจะรู้ได้

อาตมาก็เรียนมาก่อนนี้แล้วอย่างไรเล่า คุณยังอุตส่าห์มาถามให้เรื่องมันพิสดารไปอีก ก็เรียนคุณแล้วว่า 'กล้องลึกลับ' อย่างไรเล่า และยังเป็นกล้องเฉพาะด้วย กล้องผูกขาดด้วย จึงไม่สบายใจที่จะเรียน แต่ทนคุณถามไม่ได้ก็จำต้องเรียน เพื่อคุณจะได้หายสงสัย มิหนำยังกลับสงสัยใหญ่ เรื่องจึงควรยุติไว้ ไม่เช่นนั้นจะยุ่งใหญ่

ส่วนนรกท่านไม่เห็นท่านพูดถึงเลย

คำว่า นรก พอได้ยินแต่ชื่อก็กลัวอยู่แล้ว ไม่มีใครจะกล้าหาญต่อนรกหมกไหม้พอจะพูดถึง

แม้เป็นสิ่งที่กลัวก็ควรพูด เพื่อผู้กลัวจะได้หาทางหลบหลีกกันบ้าง ไม่ควรจะเก็บซ่อนไว้ให้เผาผลาญมนุษย์อยู่ร่ำไป โดยไม่มีใครบอกให้รู้เสียบ้าง

นรกก็คือแดนหาความสุขความสำราญไม่ได้ ถ้าเป็นสิ่งที่กลัวกันจริง ๆ จะพากันหาทางหลบหลีกเองก็ยังได้ จำเป็นอะไรจะต้องบอกกันเสียทุกสิ่งทุกอย่าง เพราะความทุกข์อันเป็นสิ่งน่ากลัวมีอยู่กับทุกคน ไม่น่าจะสงสัย

นรกเป็นสถานที่อยู่ของคนชั่ว ใช่ไหมคะ

ว่าใช่ก็ถูก เช่นตะรางเป็นที่อยู่ของนักโทษ แต่อย่าลืมว่านายผู้คุมนักโทษก็อยู่ที่นั้นด้วยก็แล้วกัน

ส่วนนรกในเมืองผี มีไหมคะท่าน

สวรรค์ นิพพาน เมืองเทพ กับนรกเมืองผี จะมีหรือไม่ก็ดังที่อาตมาเรียนผ่านมาแล้วในข้อว่าด้วยสวรรค์ นิพพาน สิ่งสำคัญยิ่งที่ไม่ควรมองข้ามไป นั่นคือกุญแจสำหรับเปิดประตูสวรรค์ นิพพาน และเปิดประตูนรก นั้น โปรดถือไว้ในมือและกำให้แน่นอย่าปล่อยวางเด็ดขาด เวลาหายแล้วไม่มีที่ซื้อขายกันจะลำบาก

คำว่า กุญแจ สำหรับเปิดประตูสวรรค์ นิพพาน และปิดประตูนรก นั้นหมายความว่าอย่างไร ดิฉันไม่เข้าใจเลย นิมนต์ท่านอธิบายด้วย

ความดีทุกประเภท เป็นกุญแจดอกสำคัญแต่ละดอก สิ่งเหล่านี้ไม่มีซื้อขายในที่ทั่ว ๆ ไป ไม่ให้ลดละความดี เพราะมนุษย์เราถึงจะมีหรือจน จะเป็นอยู่หรือตายไป จำต้องระลึกและอาศัยความดีที่ให้ผลเป็นสุขอยู่เสมอ เช่น สุขกาย สุขใจ ความดีเหล่านี้แล เป็นเครื่องมือสำหรับเปิดทางดีเพื่อไปสู่ความสุขอันมนุษย์พึงหวังโดยทั่วกัน ถ้ามีความดีอยู่กับตัวที่พออาศัย

หรือมีความสุขสมบูรณ์แล้ว สวรรค์ นิพพาน จะมีหรือไม่มี อยู่ใกล้หรืออยู่ไกลย่อมไม่เป็นปัญหาที่ผู้นั้นจะคิดให้ลำบากและเสียเวลา โดยมากที่คิดเสียอกเสียใจหรือสงสัย สวรรค์ นิพพาน จะมีหรือไม่มี นั่นคือผู้ไม่มีสมบัติคือความดีพอจะเป็นที่อบอุ่นใจได้เท่าที่ควร จึงทำให้วุ่นวายและถามโน่นถามนี่อยู่ไม่เป็นสุข ความคิดทำให้เกิดสงสัย ใจก็รำคาญปากก็ถามยุ่งไปหมด บทเวลาตายแล้วคำที่ถามไว้ก็ไร้ผล แต่กรรมที่ตนทำไว้หากพาไปถูกตามจุดของกรรมอย่างไม่ผิด ฉะนั้น เราเป็นชาวพุทธที่เชื่อต่อกรรมที่ตนทำจำต้องให้ผลเองจึงไม่ควรประมาทการกระทำของตนทุก ๆ ประโยคที่ทำว่าจะไม่ให้ผล แต่กรรมนั่นแลเป็นผู้ให้ผล ไม่มีสิ่งใดจะพาไปทางดีทางชั่วได้นอกจากกรรม ไม่ว่า ญาติ มิตร พ่อ–แม่–ลูกรัก สามี–ภรรยาที่ฝากผีฝากไข้ ไม่ว่าผู้เรียนมากเรียนน้อย เรียนในหรือนอกประเทศ ได้ชั้นใดภูมิใด ฉลาดปราชญ์เปรื่องเลื่องลือเพียงใด จะไม่สามารถส่งเสียผู้ตายแล้วให้ไปถูกจุดที่หมายได้เหมือนกรรมที่ตนทำไว้แล้ว ฉะนั้น กรรมดี–ชั่ว จึงเป็นเหมือนกุญแจเครื่องเปิดทางดีทางชั่วให้ผู้ทำไปสู่ผลดี–ชั่วที่ตนทำได้รับเสวยผล ถ้าเป็นสิ่งที่อาศัยคนอื่นช่วยเหลือได้ แม้แต่สัตว์ดิรัจฉานเขายังมีหมู่มีพวก คนเราทำไมจะไม่มีพ่อ–แม่ ญาติมิตรจะคอยช่วยเหลือในคราวจำเป็นเล่า ยิ่งเรื่องตายด้วยแล้วเมืองไทยเราทั่วประเทศถือเป็นกิจสำคัญซึ่งจะทำการช่วยเหลือกันอย่างสุดความสามารถ ไม่มีผู้ใดจะปล่อยทิ้งให้จมดินจมน้ำไปเปล่า ๆ โดยไม่มีแก่ใจเหลียวแลเลย แต่เป็นสิ่งที่สุดวิสัยไม่มีใครช่วยได้ คือความตายและการตามส่งเสียผู้ตายให้ถึงจุดที่มุ่งหมายอันเป็นสุขสมบูรณ์ นี่เป็นสิ่งที่สุดวิสัยแท้ จึงไม่ควรนอนใจเวลายังพอดิ้นรนหาความดีได้อยู่ ควรรีบเร่งขวนขวายหาความดีให้เป็นที่เย็นใจเสียแต่บัดนี้ จะเป็นผู้หายใจโล่งโปร่งสบายทั้ง ๆ ที่ความตายขวางหน้าอยู่

ดิฉันรู้สึกคิดเป็นทุกข์และลำบากใจในคราวจะตายจริง ๆ ดังที่เห็นคนอื่นเขาตายรู้สึกว่าตายลำบากและไม่มีสติเลยก็มี เหมือนรถที่พวงมาลัยหลุดวิ่งส่ายหน้าส่ายหลัง แต่รถยังมีดีกว่าคนจะตาย พอเห็นท่าไม่ดีเรารีบห้ามล้อและดับเครื่องเสียมันก็หยุดไปเอง ส่วนคนเรากำลังจะตายนั้นซิไม่ทราบจะดับอะไรนอกจากดับลมหายใจซึ่งก็ตายไปเสียเท่านั้นไม่มีทางแก้ไขยิ่งคิดไปถึงท่านที่มีอำนาจฉลาดในสังคม มียศหนักศักดิ์ใหญ่ มีสมบัติเงินทองมาก ๆ

เวลาท่านจะจากไป สิ่งเหล่านั้นไม่ทราบไปอยู่ที่ไหนหมดเวลานั้น ไม่เห็นมาช่วยบ้างเลย ปล่อยให้เป็นคนเช่นเรา ๆ ท่าน ๆ นี้เอง มองดูอาการที่ท่านทนทุกข์ทรมานเหมือนไม่มีอะไรเป็นหลักใจเลย มีแต่สิ่งที่น่าสังเวชใจอย่างยิ่งเท่านั้น กำลังแสดงอยู่อย่างเต็มที่ในเวลานั้น และตายไปแบบคนหมดความหมายไร้ญาติขาดมิตร ต่างคนต่างแสดงความหมดหวังไปตาม ๆ กันในบรรดาญาติที่นั่งห้อมล้อมท่านอยู่ คิดถึงสภาพเช่นนี้ทำให้ดิฉันนึกอ่อนใจตัวเอง เมื่อถึงคราวเช่นนั้นมาถึงตัว กลัวจะไม่มีสติรักษาใจ กลายเป็นท่อนซุงลอยน้ำไปอย่างไม่มีจุดหมายก็เท่ากัน จะทำอย่างไรใจถึงจะมีสติดีในคราวตายไม่เสียท่าเสียที

การทำความดีทุกประเภทเป็นวิธีการช่วยป้องกันจิตไม่ให้พลาดท่า เสียที ไม่มีวิธีใดจะดีไปกว่าวิธีที่กล่าวนี้ บรรดากุศลทั้งมวลที่บำเพ็ญ การทำภาวนาเป็นเยี่ยมกว่าทุกวิธี เพราะเป็นเหมือนกันอ่างเก็บน้ำคือความดีทั้งหลาย ซึ่งจะไหลรวมมาสู่จุดนี้แห่งเดียว ผู้บำเพ็ญภาวนาทางจิตจนได้รับความสงบแน่วแน่ ย่อมเป็นผู้มีคติอันแน่วแน่ทั้งเวลาปรกติและเวลาจวนตัว เป็นผู้องอาจกล้าหาญต่อคติธรรมดา คือ ความตาย ทั้งที่ยังไม่มาถึงและขณะที่กำลังถูกมรณภัยคุกคาม สามารถวางตน (ใจ) ได้อย่างสม่ำเสมอตลอดวาระสุดท้าย ยิ่งท่านที่บำเพ็ญจิตภาวนาจนมีความชำนาญทางสมาธิและปัญญา และท่านที่แน่นอนต่อความบริสุทธิ์ กับท่านที่บริสุทธิ์ประจักษ์ใจแล้ว ไม่มีอะไรจะมาเป็นอุปสรรคต่อใจของท่าน นอกจากใจจะก้าวเข้าสู่จุดหมายที่เหมาะกับภูมิของตน ที่ได้บำเพ็ญไว้แล้ว สมัยยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น ทั้งนี้จะเห็นได้จากท่านนักปฏิบัติบำเพ็ญด้วยกันที่มีอายุสั้นบ้างยาวบ้างเหมือน อนิจจา วตสังขารา ทั่ว ๆ ไป เวลาท่านเริ่มป่วยจนถึงขั้นหนักเต็มที่จะทน ภาราหเว ปัญจักขันธา (ขันธ์ทั้งห้าเป็นภาระหนักมาก) ไม่ได้ มองดูอาการของท่าน เป็นเหมือนคนที่มีเครื่องป้องกันตัวอย่างมั่นคงรอบด้านอยู่แล้ว ไม่มีอาการหวั่นไหวต่อมรณภัยที่โลก ๆ กลัวกัน นอกจากนั้นยังตอบคำถามของเราอย่างนักปฏิบัติที่เชี่ยวชาญเหมือนไม่มีการเจ็บป่วยอย่างมีเหตุผลอีกด้วย ถึงเวลาเข้าจริง ๆ ก็กล่าวอำลาหมู่เพื่อนในท่านองว่า ทุกท่านโปรดตั้งใจบำเพ็ญประโยชน์ตนให้เต็มที่ เมื่อประโยชน์ตนเต็มที่แล้ว จากนั้นประโยชน์เพื่อโลกจะตามมาเป็นลำดับ ผมจะจากขันธ์อันเป็นภาระกดถ่วงตลอดมานี้ไปในบัดนี้ แต่ไม่จากสิ่งที่

เป็นผมแล้วด้วยดีไม่ปลอมแปลงไป ทุกท่านโปรดค้นหาตนอันแท้จริงให้เจอ ตนนั้นมิใช่ตนสมมติ หากเป็นตนในหลักธรรมชาติและมีอยู่กับทุกคน ถ้าค้นพบแล้วก็จะพบเมืองพอในธรรมชาติอีกเช่นกัน นั่นแลคือเมืองพอดี ใจพอดี ทุก ๆ สิ่งจะพอดีไปตามหลักใหญ่ที่ค้นพบนั้นทั้งนั้น ความบกพร่องที่เคยเป็นมาในสันดานจะสมบูรณ์ขึ้นทันที พอจบประโยคก็จากไปด้วยความสงบอันเป็นที่น่าเลื่อมใสอย่างยิ่ง เหมือนบุคคลละทิ้งภาชนะดินเผา แล้วถือเอาภาชนะทองคำธรรมชาติฉะนั้น มิได้เป็นในลักษณะไม่อยากไปแม้ถึงคราวแล้ว แสดงแต่ความหวังอยากอยู่ท่าเดียว การจากไปเหมือนจะไปล่มจมบื่นปี้ไม่มีชิ้นดีเลย

ฉะนั้น การบำเพ็ญจิตภาวนาเป็นกิจจำเป็นสำหรับบุคคลผู้หวังพึ่งตน ธรรมมีว่า อตฺตาหิ อตฺตโน นาโถ ตนเป็นที่พึ่งของตน เห็นผลอย่างมีภทันตาในชาตินี้ ดังที่นำมาแสดงเพียงย่อ ๆ พอเป็นคติ ว่าการปฏิบัติต่อใจในทางที่ดีนั้นไม่เสียผล ทั้งได้รับความภาคภูมิใจในโลกนี้และโลกหน้า อันจะสืบเนื่องต่อภพจากจิตผู้เป็นนักท่องเที่ยวในเวลาไม่นาน โปรดนำไปปรับปรุงแก้ไขตนในเวลาชีวิตครองตัวอยู่ ถ้าหาไม่จะหมดหวัง

จากประสบการณ์ต่างๆ ทั้งความสังเวชและความยินดียิ่งในท่านนักปฏิบัติที่บำเพ็ญตนจนได้ชัยชนะ ตามที่ท่านอธิบายให้ฟังวันนี้ ดิฉันยึดได้เป็นคติสอนใจมากมายเลยลืมนึกถึง นรก–สวรรค์ เพราะเห็นอยู่กับตาทั้งความสุขและความทุกข์ ซึ่งติดพันอยู่กับมนุษย์เราทุกเวลา โดยไม่จำเป็นว่าต้องระลึกถึง นรก – สวรรค์ ความทุกข์หรือความสุขถึงจะมีมา เพราะเป็นของมีอยู่กับมนุษย์และสัตว์อยู่แล้ว แต่การกล่าวนี้มิได้หมายความว่า นรก–สวรรค์ไม่มี แต่กล่าวถึงสิ่งที่มีอยู่กับมนุษย์เรา คือ สุข และทุกข์ต่างหาก

ต่อไปนี้ ดิฉันจะพยายามทำภาวนา ให้หนักมือกว่าเท่าที่ทำอยู่ทุกวันนี้ เผื่อเวลาตายจะได้มีเครื่องยึดและไปอย่างสบาย รู้สึกฝังใจอย่างลึกที่ท่านอธิบายว่าให้ช่วยตัวเอง และยกบาลีมาพร้อมว่า อตฺตาหิ อตฺตโน นาโถ แต่ก่อนดิฉันยังไม่ค่อยเข้าใจนัก เพิ่งมาเข้าใจวันนี้ว่าการช่วยตัวเองนั้น ช่วยอย่างไรที่เป็นความชอบยิ่ง คือเวลาจะตายจริง ๆ ไม่มีใคร

ช่วยใครได้โดยตามส่งเสียให้ถูกทางที่เป็นความสุขความสมหวัง ต้องเป็นภาระหน้าที่ของตัวโดยเฉพาะ ซึ่งจะกำจัดปัดเป่ากิเลสมลทินความห่วงหน้าห่วงหลังของตัวในเวลานั้น อันจะก่อความชุลมุนวุ่นวายมากกว่าเวลาอื่นใดทั้งสิ้น ดิฉันขอกราบขอบพระคุณท่าน

△ △ △

ได้ทราบว่ามีพระฝรั่งไปอยู่กับท่านหลายองค์ใช่ไหม ท่านฉันอาหารไทยเราได้ไหม

ใช่ ฉันได้เพราะท่านต่างก็ตั้งใจมาฝึกอบรมตน ประกอบกับพระศาสนาก็เป็นแหล่งที่ฝึกอบรมอยู่แล้ว ผู้มาบวชจึงควรสนใจต่อการฝึกทุกแขนงที่ควรแก่เพศของตน

ท่านฉันข้าวเหนียวหรือข้าวเจ้า และปกติที่วัดท่านฉันข้าวเหนียวหรือข้าวเจ้า

ฉันได้ทั้งข้าวเหนียวและข้าวเจ้า ปกติทางวัดฉันข้าวเหนียวกันทั้งนั้น แต่ข้าวเจ้าก็มีไม่ขาดวัด

การปฏิบัติธรรมของท่านเป็นอย่างไรบ้าง ขยันหมั่นเพียรดีไหม

ท่านตั้งใจปฏิบัติดีทุกองค์ มีความขยันหมั่นเพียรดี สมกับท่านมาแต่ถิ่นไกลจริง และเป็นผู้หนักในเหตุผลดีด้วย ต่อไปก็น่ากลัวศาสนาพุทธเราจะไปแพร่และเป็นหลักอยู่ทางยุโรปเหมือนกัน เพราะท่านเหล่านี้เป็นผู้มีนิสัยชอบเอาจริงเอาจัง สมกับหลักธรรมในศาสนาพุทธเราเป็นหลักความจริงและสอนตามหลักความจริงด้วย

ท่านมาจากประเทศไหนบ้าง พูดภาษาไทยเราได้บ้างไหม เวลาพูดธรรมกัน ท่านอาจารย์ใช้ภาษาอังกฤษหรือภาษาไทย

มาจากอังกฤษบ้าง จากอเมริกาบ้าง จากแคนาดาบ้าง ส่วนฆราวาสหญิงชายที่มาพักอบรมชั่วคราว มาจากอังกฤษบ้าง อเมริกาบ้าง ฮอลแลนด์ บ้างบางองค์ก็พูดภาษาไทยได้มาก ร่วมเข้าขั้นปรกติธรรรมดา บางองค์ก็พูดได้น้อย บางองค์ก็พูดได้นิด ๆ แต่ทุกองค์กำลังเริ่มเรียนภาษาไทยกันทั้งนั้น เวลาพูดธรรมก็พูดเป็นภาษาไทย และอัดเทปไว้บ้างไม่อัดบ้าง เสร็จแล้วก็ให้องค์ที่รู้ภาษาไทยพอสมควรอธิบายเป็นภาษาอังกฤษอีกครั้ง เพื่อท่านที่ยังไม่คุ้นภาษาและที่ยังไม่รู้ภาษาไทยจะได้เข้าใจ ทำอย่างนี้เรื่อยมา

ท่านฉันกี่ครั้งในวันหนึ่ง

ฉันครั้งเดียวเหมือนกันทั้งหมด

นับแต่วันพระฝรั่งมาอยู่กับท่านอาจารย์ ท่านเคยไปเยี่ยมบ้านเมืองของท่านหรือยัง และสนใจอยากไปเยี่ยมบ้านเมืองของท่านไหม

ยังไม่เคยไป และไม่เห็นท่านพูดว่าอยากไป เห็นแต่ต่างองค์ต่างเร่งภาวนากันทั้งนั้น ไม่สนใจว่าอยากกลับบ้านกลับเมืองของตนเลย

การปกครองพระฝรั่ง ท่านปกครองกันอย่างไร ยากไหม และชอบถือตัวมากไหม

ปกครองเหมือนพระไทยทั่ว ๆ ไป เพราะอาตมาไม่มีความรู้พิเศษมาปกครอง นอกจากจะปกครองตามหลักธรรมวินัยเท่านั้น อีกประการหนึ่ง พระธรรมวินัยพิเศษสำหรับชาติ ชั้น วรรณะ ไม่มี นอกจากเพื่อพระผู้บวชแล้ว มีสังวาสคือการอยู่ร่วมที่มีหลักธรรมวินัยเสมอกัน และมีพระธรรมวินัยเป็นเครื่องปกครองอันเดียวเท่านั้น การปกครองก็ไม่ยาก เพราะท่านไม่ได้มาเพื่อก่อความยุ่งยากแก่การปกครอง การถือตัวไม่ปรากฏ นอกจากจะฝังอยู่ในส่วนลึกไม่แสดงออกให้เห็น เราก็ทราบไม่ได้

ทราบว่าพระฝรั่งอดอาหารเก่งใช่ไหม ท่านอดได้กี่วัน และอดกันทุกองค์ไหม

การเก่งหรือไม่เก่งอาตมาเรียนตอบยาก เพราะพระไทยในวัดนั้น ที่อดอาหารหลาย ๆ วันและอดบ่อยเหมือนพระฝรั่งก็มีอยู่แยะ จึงไม่ทราบว่าใครเก่งใครไม่เก่ง และท่านก็มิได้อดเพื่อแข่งกัน พอที่จะให้คะแนนว่าองค์นั้นเก่ง องค์นี้ไม่เก่ง และองค์นี้ไม่เป็นท่าแต่การไม่อดเลยนั้นยกให้อาตมา เพราะฉันทุกวัน ไม่เคยอดในระยะนี้ พระฝรั่งองค์ที่ท่านอยู่มานาน อดกันทุกองค์ แต่ที่ไปอยู่ใหม่ยังไม่เห็นท่านอด ส่วนองค์ที่ท่านอด ท่านอดได้ครั้งละหลาย ๆ วัน คือ ห้าวันบ้าง สิบวันบ้าง สิบห้าหรือ สิบหกวันบ้าง ทั้งพระเทศและพระไทย อดบ่อยในพรรษา บางวันแทบจะไม่มีพระออกบิณฑบาต เพราะท่านไม่ฉันก็ไม่ให้ท่านไป ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการประกอบความเพียร เดินจงกรม นั่งสมาธิภาวนาในนั้นตามอัธยาศัยของท่าน

เวลาท่านอดอาหาร ท่านฉันพวกของหวาน เช่น ผลไม้บ้างไหม หรือไม่ฉันอะไรเลย

ท่านไม่ฉันอะไรเลย นอกจากน้ำ หรือน้ำร้อน น้ำชา โกโก้ กาแฟบ้างในเวลาบ่าย ๆ หรือเย็น มีผู้ชงนมไปถวายท่านแต่ท่านไม่ยอมฉัน นอกจากเพลียจริง ๆ ท่านจะฉันบ้างเล็กน้อยในบางวันเท่านั้น

ตามประวัติของพระพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญมา ปรากฏว่า พระองค์ทรงอดพระกระยาหารได้ ๔๙ วัน แต่ก็ไม่ได้ตรัสรู้ ต้องทรงงดการทรมานแบบนั้น ทรงกลับมาเสวยพระกระยาหารตามเดิมถึงได้ตรัสรู้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็เท่ากับพระองค์ทรงตำหนิวิธีนั้นว่าไม่ถูกอย่างเห็นได้ชัด แล้วพระของท่านอาจารย์ ทั้งพระไทยและพระเทศที่พากันอดอาหารจะไม่พลอยถูกตำหนิไปด้วยหรือ ทำไมท่านจึงมาส่งเสริมในสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงตำหนิเล่าจะไม่ผิดทางไปละหรือท่าน

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตำหนิพระเทศและไทยของอาตมา ก็เท่ากับท่านทรงชมเชยคุณผู้รับประทานวันละหลาย ๆ ครั้งไปด้วย เมื่อเป็นเช่นนั้นคุณก็พลอยได้รับความชมเชยจากพระพุทธเจ้าด้วยใช่ไหม และคุณก็พอใจอย่างยิ่งที่จะพยายามรับประทานวันละหลาย ๆ ครั้ง

ยิ่งกว่าที่เป็นอยู่ แถมยังจะเที่ยวหากว้านซื้ออาหารและเครื่องดื่มต่าง ๆ มีสุราเป็นต้น มารับประทานและดื่มอวดภรรยาและลูก ๆ อีกอย่างไม่มีอั้น แม้ภรรยาและลูก ๆ ไม่พอใจและพากันตำหนิก็ตาม แต่คุณก็จะไม่สนใจในคำตำหนิของเขา เพราะได้รับคำชมเชยชั้นเอกจากพระพุทธเจ้าแล้วใช่ไหม

ไม่ใช่ท่าน เพียงแต่ผมดื่มสุราเล็ก ๆ น้อย ๆ ในบางเวลาด้วยซ้ำ ภรรยาและลูก ๆ ยังสวดผมเสียจนไม่เป็นอันกินอันอยู่อยู่แล้ว ยิ่งผมไปเที่ยวซื้อสุรามาดื่มให้ลูกเมียผมเห็นเข้าด้วยแล้ว ผมก็คงไม่ได้อยู่ในบ้านกับเขาแน่ ๆ ท่าน เรื่องพระพุทธเจ้าจะชมเชยผมหรือไม่นั้นเขาไม่สนใจจะทราบด้วยเลย มีอย่างเดียวว่าเขาต้องสาปผมจมไปเลยเท่านั้น

ทีนี้คุณแน่ใจไหมว่าพระพุทธเจ้าจะทรงชมเชยคุณที่รับประทานไม่มีขอบเขตและจะทรงตำหนิพระที่อดนอน ผ่อนหรือตัดทอนอาหารลงบ้างเป็นบางกาลเพื่อความเพียรทางใจ ซึ่งไม่มุ่งตรัสรู้ธรรมเพราะการอดอาหารเพียงอย่างเดียว

ผมก็ไม่ทราบเหมือนกัน ที่เรียนถามท่านก็เพราะตำราท่านว่าไว้อย่างนั้น ทีนี้การอดอาหารของพระท่านมีจุดประสงค์อย่างไรบ้าง ผมยังไม่ทราบความประสงค์ของท่าน

ต้องถามอย่างนั้น เรื่องถึงพอจะเข้าใจกันได้ ที่ตำราท่านว่าไว้เป็นความจริง แต่ที่มีแปลกกันอยู่บ้างก็ตรงที่พระพุทธเจ้าทรงอดพระกระยาหารเพื่อความตรัสรู้จากการอดนั้นจริง ๆ โดยมิได้เกี่ยวกับความเพียรทางใจเลย ส่วนพระท่านอดเพื่อความเพียรทางใจโดยตรง ส่วนที่เกี่ยวกับกายด้วยนั้นก็จำต้องมีการดัดแปลงและผ่อนสั้นผ่อนยาวเพื่อความสะดวก และเหมาะสมแก่การบำเพ็ญไปเป็นระยะ ๆ เท่าที่เห็นควร แต่มิได้ถือการอดอาหารว่าเป็นทางเหมาะสมไปทุกจริตนิสัย ฉะนั้นผู้บำเพ็ญจึงควรสังเกตสอดรู้วิธีการฝึกทรมานตนว่าจะควรในทางใด ซึ่งมีหลายวิธีด้วยกัน เช่น การยืน การเดิน การนั่ง การนอน การผ่อนอาหาร การอดอาหาร การผ่อนการหลับนอน การอดนอน การสังเกตอาหารที่เหมาะกับธาตุและความเพียรตามกาลอันควร ผู้ที่เห็นว่าถูกกับจริตนิสัยในวิธีใด ก็ถือเอาวิธีนั้น ไปฝึกอบรมตนเพื่อเกิดประโยชน์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ส่วนวิธีใดที่เห็นว่าไม่เหมาะกับจริตนิสัยและไม่เกิดประโยชน์ก็ผ่านไป

นี่คืออุบายวิธีของแต่ละบุคคลซึ่งมีจริตไม่เหมือนกัน จะทำแบบเดียวกันอย่างตายตัวย่อมไม่ค่อยจะสำเร็จประโยชน์เท่าที่ควร แม้บทธรรมซึ่งจะนำมาพิจารณาหรือกำกับใจก็ยังมีต่างกันในวงปฏิบัติ จะให้เหมือนกันไปหมดย่อมไม่ได้ เช่นเดียวกับวิธีการฝึกทรมานทางกายฉะนั้น อุบายวิธีต่าง ๆ เป็นเครื่องส่งเสริมความเพียรทางใจ ผู้บำเพ็ญต้องสังเกตเลือกเฟ้นด้วยดี ไม่เช่นนั้นจะกลายเป็นว่าแกงไม่สมน้ำสมเนื้อกัน รับประทานไม่ค่อยมีรสและให้คุณแก่ร่างกายไม่สมบูรณ์เท่าที่ควรจะเป็น การอดอาหารเพื่อทรมานตนเปล่า ๆ จะเกิดประโยชน์อะไร ผู้ปฏิบัติธรรมที่เต็มไปด้วยเหตุและผลต้องเป็นผู้ใคร่ครวญและคำนึงถึงเหตุและผลเสมอเพราะธรรมไม่ใช่ของสุ่มเดา แต่เป็นของจริงล้วน ๆ ผู้ปฏิบัติจึงไม่ควรทำแบบสุ่มเดาและหวังผลแบบสุ่มเดา คำว่าเดา ๆ โดยไม่มีเหตุและผลแฝงอยู่ด้วยไม่ควรนำมาใช้จะกลายเป็นบุคคลที่งมงายในวงศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาที่เต็มไปด้วยเหตุกับผล ผู้มีศาสนาประจำตัว จะเป็นฆราวาสหรือพระจำต้องมีเหตุกับผลเป็นเครื่องดำเนิน จะชื่อว่าเป็นผู้มีธรรมรักษาตัว เพราะธรรมคือเหตุกับผลประสานกันไปตลอดสาย ไม่มีช่องว่างจากเหตุกับผลแม้แต่บทเดียวบาทเดียว ผู้ถือพุทธศาสนาจึงไม่ควรทำตัวให้เป็นช่องว่างจากเหตุผลเป็นเครื่องรักษา จะเป็นทางไหลมาแห่งกองทุกข์น้อยมากไม่มีประมาณ ตามแต่ช่องโหว่ที่เปิดไว้โดยไร้เหตุผล โดยมากมักพูดเสมอว่าตนถือศาสนา จึงควรปฏิบัติตัวให้สมกับศาสนาซึ่งไม่ใช่สิ่งของเล็กน้อย ผลจะพอเพียงกับความต้องการ ไม่ได้บ่นกันตลบเมฆไปตลอดกาล

ทีนี้ผมพอเข้าใจบ้าง แต่ก่อนไม่ทราบความหมายของท่าน ทั้งพระพุทธเจ้าทรงอดพระกระยาหาร และพระท่านอดอาหาร ว่ามีความหมายอย่างไร จึงนำมาคละเคล้ากันให้ท่านพลอยยุ่งไปด้วย ผมต้องขออภัยท่านด้วยที่มารบกวนยุ่งไม่เข้าเรื่อง

อาตมาก็ต้องขออภัยคุณด้วยเหมือนกัน หากว่าไม่สะดวกใจเวลาฟังคำตอบรับกัน สำหรับอาตมาโปรดว่าไปเลย จะหนักเท่าไรก็ยังได้ถ้ายกไหว เว้นแต่ยกไม่ไหวก็จำต้องยอมขืนยก เวลากระดูกหลังหักเสียแล้ว จะไปหากระดูกที่ไหนมาแทน เพราะในตลาดเขาไม่มีขายกระดูกหลังสำรอง เพื่อคนหลังหักจะไปหาซื้อมาใส่แทนได้

พระฝรั่งอดอาหารท่านคงจะภาวนาดี ไม่เช่นนั้นท่านคงไม่อดบ่อยนัก พระฝรั่งเคยเล่าถวายท่านบ้างไหมว่า เวลาอดอาหารแล้วภาวนาดีกว่าปรกติที่ไม่ได้อด

ท่านเคยเล่าให้ฟังบ้างเหมือนกัน แต่จะดีแค่ไหนนั้นอาตมาไม่ทราบชัดเพราะไม่มีปรอทวัดเหมือนคนไข้

แต่จะอย่างไรก็ตาม ท่านคงภาวนาดีแน่ ท่านจึงทนอดทั้ง ๆ ที่หิวไม่ใช่เล่น

คุณเคยอดบ้างไหม หรือรับประทานวันยังค่ำไม่ยอมให้ท้องว่างได้เลยหรือ

โอ้โฮ ผมจะไปอดได้อย่างไร เพียงวันเดียวโดนเข้าไปตั้งสามมื้อมันยังหิวได้ กว่าจะไปอดอย่างพระท่านเข้า ผมกลัวว่าใบไม้ริมถนนจะกลายเป็นผักไปเสียหมด โดยไม่กำหนดว่าใบแก่หรือใบอ่อนเลยท่าน เพียงรู้สึกหิวเล็กน้อยใจคอยังไม่สู้จะดี ยิ่งจะฝืนอดทั้งวันผมก็ตัดสินใจไม่ถูกเหมือนกันว่ามันจะไปท่าไหน ฉะนั้นผมจึงอดชมท่านไม่ได้ว่าท่านใจเด็ดเดี่ยวจริง ไม่เช่นนั้น ทำไม่ได้แน่ ๆ ส่วนท่านอาจารย์เล่า เคยอดอาหารบ้างไหม

เคยอดบ้าง

แล้วหิวไหมท่าน

คุณรับประทานวันละสามมื้อสี่มื้อยังบ่นว่าหิวได้ พระไม่ใช่ไม้แห้งจะไม่ให้หิวอย่างไรได้ต้องหิวอยู่โดยดี เป็นแต่ต้องอดทนเอาบ้าง เพราะเห็นว่ากิเลสของตนยังหนายังหยาบมากจะทำแบบคนที่มีกิเลสเบาบางแล้วเช่นคุณ จะได้อย่างไรเล่า

โอ้โฮ คนอย่างผมนี้หรือกิเลสเบาบาง ท่านจะหาอุบายชมคนอย่างผมให้ดีใจและหลงเพลินไปตาม แต่ผมเองรู้สึกว่าละอายท่านจะตายอยู่แล้ว ไม่ทราบว่าจะเอาหน้าไปไว้ที่

ไหน ผมขอวิงวอนท่านอย่าชมผมว่ามีกิเลสเบาบางอีกเลย ผมจะมุดกระดานลงไปเดี๋ยวนี้ เพราะไม่มีทางหลบซ่อนหน้าเลย

ที่อาตมาชมคุณก็เพราะเห็นว่า คุณเป็นคนดีที่หาได้ยากคนหนึ่งนั่นเอง

แม้จะดีบ้างก็ขอให้ดีทางอื่น อย่าให้มาดีทางกิเลสเบาบางนี้เลย เพราะวันหนึ่ง ๆ กิเลสมันหาทางออกวันละมากเท่าไรจนนับอ่านไม่ได้ ยิ่งปล่อยให้มันออกไปตามใจชอบมากเท่าไร มันยิ่งหาทางแย่งชิงกันออกยิ่งกว่าน้ำกว่าท่าเสียอีก เปิดประตูให้มันออกไม่ทันเราแทบเป็นลมล้มลงโดยไม่รู้สึกตัว เมื่อเป็นเช่นนี้ มันจะเบาบางที่ตรงไหนล่ะท่าน ฉะนั้นผมจึงละอายท่านแทบนั่งไม่ติดพื้น ถ้าท่านจะชมผมแล้ว ก็ควรชมลิงเสียยังจะดีกว่า เพราะกิเลสผมมันเร็วยิ่งกว่าลิงเป็นไหน ๆ ลิงโดดกิ่งไม้ได้กิ่งหนึ่ง แต่กิเลสผมมันโดดได้รอบโลกชั่วระยะเวลาลิงโดดกิ่งไม้แต่ละครั้ง ๆ ดังนั้นผมจึงไม่ชมว่ามันดี นอกจากผมจะทรมานมันให้เข็ดหลาบและอยู่ในเงื้อมมือวันหนึ่งจนได้เท่านั้น ไม่มีวันที่จะชมมันว่าดี และวันหนึ่ง ๆ มันก่อเรื่องยุ่งให้ผมเท่าไร ไม่สามารถนับอ่านเรื่องของมันได้ นี่เราพูดเรื่องพระฝรั่งกันต่างหาก แล้วก็ลุกลามมาถึงเรื่องกิเลสเบาบางจนไม่จบสิ้นลงได้ ทีนี้ขอย้อนหลังพูดถึงการอดอาหารอีกครั้ง คือการอดอาหารมีส่วนเกี่ยวข้องกับความเพียรทางใจอย่างไรบ้าง

อาตมาเข้าใจว่าคุณจะเคยสังเกต เวลารับประทานมาก ทำให้เกิดความง่วงเหงาหาวนอน และทำให้จิตใจคึกคะนองผิดปรกติธรรมดา ยิ่งได้รับประทานอาหารประเภทส่งเสริมราคะตัณหาด้วยแล้ว ก็ยิ่งแสดงให้เห็นชัดว่าร่างกายมีส่วนสำคัญที่จะช่วยเสริมและตัดทอนสุขภาพทางใจได้ ไม่น้อยกว่าอารมณ์ที่เคยเป็นข้าศึกและเป็นคุณทั่ว ๆ ไป ดังนั้นการเลือกเฟ้นอาหาร การผ่อนอาหาร และการงดอาหารเสียบ้างตามที่เห็นควรเป็นบางกาล เป็นความชอบธรรมสำหรับผู้บำเพ็ญใจ เพื่อเห็นภัยและเห็นคุณในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็นตามหลักธรรมที่ตรัสไว้ชอบแล้ว เพราะวิธีทำดังกล่าวเป็นอุบายช่วยเสริมจิตในเวลาบำเพ็ญให้ได้รับความสะดวกต่อการบำเพ็ญโดยความสม่ำเสมอ ผิดธรรมดาที่ไม่สังเกตและทรมานอยู่มาก

จิตใจผ่องใส เห็นภัยและเห็นคุณรอบตัวอยู่ทุกเวลา ยิ่งผ่อนและอดอาหารไปหลายวันเท่าไรก็ยิ่งเพิ่มความสะดวกคล่องแคล่วแก่จิตใจมากขึ้นสำหรับรายที่ถูกกับจริตในทางนี้ ส่วนรายที่ไม่ถูกก็เช่นเดียวกับยาไม่ถูกกับโรคคนไข้ หมอย่อมงดการให้ยาขนานนั้นไปเองฉะนั้น

ที่นี้ยังมีปัญหาสังคมพุทธศาสนา เกี่ยวกับมังสวิรัติ การงดเว้นรับประทานเนื้อสัตว์ทุกประเภท ที่โต้เถียงกันเสมอมา ยังไม่มีทางลงรอยกันได้ ท่านจะเห็นอย่างไรในเรื่องนี้

คำว่าโต้เถียงกันนั้น โต้เถียงตามหลักพระวินัยหรือตามความเห็นของตน อาตมาก็ไม่ทราบ เพราะการโต้เถียงกันตามธรรมดาทั่ว ๆ ไปนั้น เพียงเด็ก ๆ หรือผู้ใหญ่ก็โต้เถียงกันทั่วพิภพ และเคยโต้เถียงกันมาประจำแผ่นดินจนถือเอาเป็นกฎเกณฑ์หรือหลักฐานไม่ได้ ฉะนั้น ปัญหาที่คุณถามจึงไม่แน่ใจว่าเป็นปัญหาทิฏฐิ หรือปัญหาหลักธรรมวินัยอันแท้จริงที่ทรงประกาศสอนไว้

ใครพูดขึ้นก็บอกว่าปัญหาหลักธรรมทั้งนั้น มิได้บอกว่าเป็นปัญหาทิฏฐิ ผมจึงไม่ทราบว่าเป็นปัญหาอะไรโดยแท้จริงกันแน่

ถ้าเป็นปัญหาเพื่อพระพุทธเจ้า หรือเพื่อธรรมวินัยของพระองค์ ก็ต้องพูดกันตามหลักพระธรรมวินัยของท่านไม่ปลีกแวะเป็นอย่างอื่น ถ้าเป็นปัญหาทิฏฐิก็จำต้องพูดไปตามความเห็นชอบของตน โดยไม่มีหลักธรรมวินัยมาเป็นเครื่องพิสูจน์ยืนยัน ปัญหาชนิดนั้นก็กลายเป็นปัญหาโลกแตกไป ไม่มีใครกล้าเสี่ยงชีวิตเข้าไปตัดสินได้ เพราะกลัวศีรษะจะแตกไปด้วย คุณต้องการปัญหาโลกแตกหรือต้องการปัญหาธรรมวินัยที่เรียกว่าสวากขาตธรรมเล่า

เพียงหม้อหุงข้าวแตก มันยังทำให้ครอบครัว ผัว – เมีย ลูกเล็กเด็กแดงเกิดโกลาหลอลหม่านไปหมดทั้งบ้านจนมองหน้ากันไม่สนิท ยิ่งโลกแตกและศีรษะแตกด้วยแล้ว จะเอาอะไรมาเป็นเครื่องหมายมงคลอันดีแก่ชาวพุทธผู้มุ่งต่อพระพุทธเจ้าเล่า ความจริงแล้วผู้มังสวิรัติหรือไม่วิรัติมีส่วนผิดอย่างไรหรือไม่

ถ้าทำให้ผิดก็ผิด ทำให้ถูกก็ถูกด้วยกัน เพราะผู้ปฏิบัติตามหลักศาสนาต้องมีพระธรรมวินัยเป็นเครื่องปกครองเช่นเดียวกัน คุณจะถามไปทำไมเราก็พูดกันเพิ่งผ่านมาเมื่อกี้นี้ เราพูดกันว่าอย่างไรอาตมายังไม่เห็นทันลืม แม้จะเป็นคนขี้หลงลืมเรื่องเหล่านี้ แบบแผนตำรับตำราก็มีอยู่แล้ว จะถามและถกเถียงกันไปทำไม ผู้ประสงค์จุดหมายปลายทางที่ถูกต้องแน่นอนก็ปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยที่สอนไว้เท่านั้น ไม่ริคิดอ่านและปฏิบัติไปนอกลู่นอกทาง ปัญหาต่าง ๆ ที่ก่อความไม่สงบก็ไม่เกิดขึ้น อวัยวะส่วนที่ไม่คันไม่ควรไปริเกาให้หนังที่ดี ๆ ถลอก ส่วนที่คันรีบใส่ยาขี้ผึ้งตราพระและถูให้ยาเข้าผิวหนังจะได้หายคันอยู่สบาย หลักพระธรรมวินัยมีอย่างไรควรปฏิบัติไปตาม อย่าไปหาริคิดอ่านและปฏิบัติเย้ยศาสนธรรมของพระพุทธเจ้าผู้บรมศาสดา ที่ทรงบัญญัติไว้แล้วไม่รื้อถอน ที่ไม่ทรงสอนไว้ไม่ริขึ้นจะกระเทือนฝั่ง คือศาสดาผู้ทรงสอนด้วยพระปรีชาอันฉลาดแหลมคม และมีพระเมตตาต่อมวลสัตว์อยู่ในหมวดธรรมทุกบททุกบาท ทรงรู้ทั้งฐานะที่ควรเป็นไปได้และอฐานะที่ไม่ควรเป็นไปได้ การสอนโลกก็ทรงสอนไปตามฐานะและอฐานะไม่ทรงฝืนหลักทั้งสองนี้ ผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมของพระองค์ ก็จำต้องเล็งหลักธรรมทั้งสองนี้เช่นกัน ไม่เช่นนั้นก็กระเทือนฝั่ง (ความสงบสุขในวงศาสนา) กลายเป็นน้ำขุ่นมัวที่เต็มไปด้วยโคลนตม ใช้ประโยชน์ไม่ดีและสมบูรณ์พอ พระพุทธเจ้าทรงวางศาสนาไว้เพื่อหมู่ชน คือส่วนรวม ผู้ปฏิบัติทั้งหลายแม้จะบำเพ็ญเพื่อตัวเอง โดยเฉพาะในเบื้องต้น แต่ก็เพื่อส่วนรวมในวาระต่อไปอยู่นั่นแล ดังนั้น การปฏิบัติธรรมของนักพรตจึงควรคำนึงถึงหลักอันถูกต้องตายตัว เพื่อตนและผู้คอยยึดจะไม่ผิดพลาดและระบาดไปทั่วทุกหนทุกแห่งให้ผิดไปตาม ๆ กัน เพราะการทำเพื่อตัวเป็นสาเหตุ แต่การทำเพื่อธาตุขันธ์ไม่ว่าผู้ใดจำต้องถือเป็นความจำเป็น แม้แต่คนที่ไม่สนใจกับศาสนาเลยก็จำต้องทำเพื่อธาตุขันธ์กันทั่วโลก เพราะธาตุขันธ์เป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตมนุษย์ที่จำต้องปฏิบัติตาม สิ่งใดที่แสลงต่อธาตุขันธ์ สิ่งนั้นคือเครื่องบั่นทอนและทำลายธาตุขันธ์และชีวิตซึ่งจะต้องระวังกันเป็นประจำ

การไม่รับประทานเนื้อสัตว์ทุกประเภท เพื่อธาตุขันธ์หรือเพื่อการบำเพ็ญจิตใจอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้งสองอย่าง มีส่วนผิดถูกอย่างไรหรือไม่ท่าน

ไม่ว่าจะเพื่อธาตุ หรือเพื่อบำเพ็ญทางจิตใจ ไม่มีอะไรผิด เพราะไม่ได้ทำเพื่อเป็นการโฆษณาชวนเชื่อทั่ว ๆ ไป และไม่ได้ทำเพื่ออวดดีหรือเพื่อประท้วงใคร แต่ไม่ถือเป็นการถูกต้องด้วยการชักชวนคนอื่นให้ทำตามเพื่อเป็นแบบฉบับว่า ต้องมังสวิรัติจึงจะถูก รับประทานเนื้อสัตว์ทุกประเภทต้องเป็นผิดทั้งนั้น ดังนี้

ก็เมื่อตนทำเกิดประโยชน์ แล้วชักชวนให้คนอื่นทำด้วย ทำไมจะผิด ถ้าเช่นนั้นพระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญพระองค์จนได้รับผลเป็นที่พอพระทัย แล้วนำธรรมนั้นมาสอนโลกจะไม่ผิดไปหรือท่าน

นี่ไม่ใช่โรคหวัดที่จะเชื่อคำโฆษณาของนักขายยานัตถุ์ไปเสียทุกคำ ว่าท่านเป็นหวัดคัดจมูกให้นัดยานัตถุ์หมอนั้น ๆ ท่านจะหายทันที ดังนี้ แต่นี่มันเป็นคนละโรค คนละนิสัยซึ่งจะต้องแสวงหายาชนิดต่าง ๆ กันมารักษาด้วยวิธีที่ต่างกันจึงจะหาย มิใช่จะรอคอยเฉพาะยานัตถุ์ท่าเดียว ถ้าเป็นโรคชนิดเดียวกัน ก็ควรแก่การชักชวนให้รักษาด้วยวิธีเดียวกันไม่ว่าเฉพาะแต่มังสวิรัติ แม้อาหารประเภท เนื้อ ปลา ธาตุนิยมยังไม่เหมือนกัน ท่านจึงสอนไว้ว่า อาหาระสัปปายะ อาหารเป็นที่สบาย ตามธาตุนิยมเป็นราย ๆ ไป มังสวิรัติเป็นเรื่องธาตุขันธ์และจิตใจของแต่ละบุคคลเป็นราย ๆ ไปเท่านั้น มิใช่ส่วนใหญ่และส่วนรวมที่จะชักชวนหรือโฆษณาทั่ว ๆ ไป ส่วนอาหารประเภททั่วไป เว้นเนื้อที่ทรงบัญญัติห้ามสิบอย่างและอุทิศสะมังสะสามอย่างนั้นเสีย เป็นอาหารประเภทที่ควรแก่ธาตุขันธ์และอัธยาศัยของผู้ไม่แสลงกับโลกทั่ว ๆ ไป อนึ่ง คุณไม่ควรนำยานัตถุ์ของคุณหลวงบันลือวาทศิลป์มาแทรกกับยาของนายแพทย์ปริญญาเอก เพราะยาคุณหลวงคนนี้ ในวงการแพทย์ยังมิได้รับรองคุณภาพและพิษภัยโดยเอกฉันท์มิใช่หรือ ถ้ายังโปรดเก็บรอไว้ก่อน เดี๋ยวคุณหลวงทราบเข้าท่านจะดุเอา เพราะเป็นยาเฉพาะท่าน

ยานัตถุ์อะไรของคุณหลวงอะไร และที่ไหน ผมยังไม่เข้าใจ ท่านหมายความว่าอย่างไร

ผู้ได้รับประโยชน์ในการบำเพ็ญใจเป็นราย ๆ ด้วยมังสวิรัติวิธี คุณไม่ควรนำมาแทรกกับธรรมของพระพุทธเจ้าที่เป็นธรรมสอนโลกทั้งไตรภพ ธรรมเหล่านี้เป็นที่เทิดทูนอย่างยิ่ง และควรที่องค์พระพุทธเจ้าที่ทรงพระเมตตาจะนำมาประพรมโลกให้ฟื้นจากการสลบไสลด้วยยาพิษต่าง ๆ ที่สูดดมอยู่ตลอดเวลา ประโยชน์จากมังสวิรัติมีอยู่บ้างเป็นราย ๆ กับประโยชน์ในการสอนธรรมของพระพุทธเจ้าต่างกันทั้งคุณภาพและการรับรอง ถ้าจะเทียบกับสภา ฝ่ายหนึ่งเป็นเพียงสภาหนูเท่านั้น แต่อีกฝ่ายหนึ่งเป็นถึงขั้นสภาแมวซึ่งเป็นคนละโลก ดังนั้นจึงไม่ควรนำมาคละเคล้าหรือแข่งขัน คุณเห็นจะพอเข้าใจ เท่าที่เรียนให้ทราบนี้

ทีนี้ ผมพอเข้าใจบ้างแล้ว แต่ยังสงสัยอีกตอนหนึ่ง คือผู้ที่ไม่ฆ่าสัตว์ แต่ยังรับประทานเนื้อสัตว์อยู่ จะไม่เป็นการอำนวยให้เขาฆ่าสัตว์โดยทางอ้อมอยู่หรือ

จะอำนวยหรือไม่ รอพูดกันทีหลัง คุณจะขัดข้องไหม

ไม่ขัดข้อง ตามแต่ท่านสะดวก

อาตมา ขอเรียนถามคุณบ้าง สมมติว่าคุณเป็นพระ มีผู้นำสิ่งของมาถวายจะเป็นของฉันหรือของใช้ก็ตาม ตามกาลของสิ่งนั้น ๆ คุณจะรับและฉันสิ่งของเหล่านั้นไหม

ผมเป็นพระซึ่งเป็นเพศที่อาศัยชาวบ้านเป็นอยู่ ก็จำต้องรับฉันและใช้สอยให้เขาได้บุญบ้าง นอกจากผิดวินัย จะรับไม่ได้

คุณแน่ใจไหมว่า เป็นสิ่งของที่เขาได้มาให้ทานคุณด้วยความบริสุทธิ์จริง ๆ หรือไปเที่ยวคดโกง ปล้นจี้ ขโมยเขามา

ผมก็ทราบไม่ได้ว่าเขาได้มาด้วยวิธีใด แต่ผมก็ถือว่าเขาให้มาด้วยเจตนาที่บริสุทธิ์ ผมก็รับด้วยความบริสุทธิ์ ไม่เห็นผิดที่ตรงไหน ถ้าผิดจริง ๆ พระที่อาศัยชาวบ้านก็เป็นพระ

ไปไม่ได้ ต้องอดตายกันทั้งประเทศไม่มีพระเหลืออยู่ค้างวัดแม้องค์เดียว เพราะที่เขานำมาให้ท่าน เราจะไปมีทางทราบได้อย่างไร

ที่นี้ เผื่อว่าไปถูกรายที่ได้มาให้ท่านเราด้วยความไม่บริสุทธิ์ เราไม่เป็นขโมย แต่รับและฉันสิ่งของของเขาจะไม่เป็นการอำนวยให้เขามีแก่ใจทำทุจริตทางอ้อมหรือ

อำนวยหรือไม่ ใครจะไปทราบได้ล่ะท่าน เพราะพระกับฆราวาสมันอยู่กันคนละมุมโลกนี่ ถ้าเขามาอยู่ในวัดหรือในกุฎีเดียวกันกับเรา เราก็พอมีทางทราบและห้ามเขาได้ ไม่รับสิ่งของของเขาก็ได้ นี่มันสุดวิสัยที่พระจะไปสอดรู้เรื่องของโลกทุกแง่ทุกมุม เดี๋ยวเขาจะหาว่าเป็นพระจรจัด พระนักสืบ พระนักเลง พระนักเที่ยวและเกี่ยวสีกาเข้าอีก เรื่องก็ไปใหญ่ ผมถือเสียว่าความทุจริตทุกประเภทที่โลกเขาทำก็เป็นเรื่องของเขา ความสุจริตทุกประเภทที่เราทำก็เป็นเรื่องของเรา มันคนละเรื่องจะนำมาคละเคล้ากันทำไม ถ้าขืนนำมาคละเคล้ากันแล้วจะไม่มีใครดีในโลกแม้แต่คนเดียว ต้องเป็นคนผสมเช่นเดียวกับวัตถุผสมอื่น ๆ นั่นเอง ผมเห็นอย่างนี้จะถูกหรือผิดก็สุดวิสัย แต่จะเอาผมคนดีกับเขาคนชั่วมาผสมให้เน่าเหม็นเป็นอันเดียวกัน นั่นผมไม่ยอมเด็ดขาด เพราะการทำเช่นนั้นก็เท่ากับจับเอาผมคนเป็นซึ่งยังมีชีวิตอยู่เข้าไปอยู่ในโลงผีกับคนตายที่เป็นผีไปแล้ว ซึ่งผิดวิสัยจะเป็นไปได้

ที่นี้ คุณพอทราบได้ไหมในปัญหาที่คุณถามอาตมา ซึ่งขอรอไว้ยังไม่ได้ตอบนั้นกับปัญหาที่อาตมาเรียนถามคุณ ทั้งสองเงื่อนพอเข้ารูปกันได้ไหม หรือคุณยังสงสัยอะไรอีก เชิญพูดได้ไม่ต้องเกรงใจ

ท่านจะตอบหรือไม่ตอบ ผมก็หมดความสงสัยไปแล้ว เพราะการฆ่าหรืออะไรต่าง ๆ นั้นเป็นเรื่องของโลกซึ่งไม่มีประมาณ ใครจะไปตามรู้ตามเห็นเขาได้ ขืนถามไปมาก ๆ เดี๋ยวก็จะถูกห้ามไม่ให้ใช้รองเท้ากระเป๋าหนังสัตว์ และสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับอวัยวะของสัตว์ทุกประเภทอีก เรื่องก็จะยุ่งกันใหญ่ ผมต้องกราบขอบพระคุณท่านที่มารบกวนให้ท่านเสียเวลามากจนเกินควร

พระฝรั่ง เดิมทีท่านถือคริสตศาสนามิใช่หรือ ท่านคิดอย่างไรจึงได้หันเข้ามานับถือพระพุทธศาสนา และบวชเป็นพระฝรั่งในศาสนาพุทธเรา

ใช่ ท่านเป็นนักค้นคว้าศาสนา และเป็นนักเหตุผล ทราบว่าท่านค้นคว้าศาสนาต่าง ๆ อยู่นานแต่ยังไม่พอใจ โดยเห็นว่าศาสนาต่าง ๆ มีเหตุผลไม่สมบูรณ์จึงได้หันเข้ามาค้นคว้าพุทธศาสนา และได้เห็นเหตุผลของศาสนานี้สมบูรณ์ ทั้งขั้นต่ำขั้นกลางและขั้นสูงของศาสนาไม่ขัดแย้งใจ จึงเกิดศรัทธาความเชื่อเลื่อมใส และสละการงานทางฆราวาสมาบวชจนกลายเป็นพระฝรั่งเรื่อยมาถึงทุกวันนี้ ท่านไปบิณฑบาตที่ไหน รู้สึกมีคนจ้องมองดูท่านจนผิดสังเกตทั้งผู้ใหญ่และเด็ก เฉพาะเด็ก ๆ อดพูดไม่ได้ขณะที่เห็นท่านเดินผ่านไป ต้องพูดว่า พระฝรั่งมาแล้ว พระฝรั่งมาแล้วใส่บาตรท่าน ดังนี้เสมอไม่ว่าบ้านนอกในเมือง เมืองใหญ่ เมืองเล็ก เวลาท่านเดินไปตามถนนด้วยกิจธุระต่าง ๆ ก็เช่นกัน นิสัยของเด็กปากเปราะกว่าผู้ใหญ่เรามาก และพูดออกมาจากความรู้สึกและสบายไม่มีคดเคี้ยวหรือเงื่อนงำภายในใจ ไม่ว่าเด็กที่ไหนเหมือนกันหมด พอมองเห็นต้องเปราะออกมาทันทีโดยไม่สนใจว่าใครจะคิดหรือว่าอะไรให้เขา ทั้ง ๆ ที่พระฝรั่งเองก็ได้ยินและเข้าใจคำพูดของเด็ก ท่านมียิ้มนิด ๆ บางครั้งทั้งยิ้มทั้งพูดออกมาว่า เด็กพูดว่าพระฝรั่งมา และพระฝรั่งก็มาจริง ๆ ดังที่เด็กพูด ดังนี้ เวลามีโอกาสอาจารย์ก็ได้อธิบายนิสัยของคนไทยให้ท่านฟังว่าคนไทยมีนิสัยเอ็นดูสงสารคนต่างชาติที่เป็นนักบวช เช่น ชาวยุโรป คนไทยชอบสงสารมากกว่าชาวเอเซียด้วยกัน ชอบทำบุญให้ทานด้วย ชอบกราบไหว้ ชอบให้ความอนุเคราะห์ทุกทางเท่าที่สามารถชอบเคารพเลื่อมใส ผิดกับพระที่เป็นชาวเอเซียด้วยกันอยู่มาก ไปในที่บางแห่งที่คนยังไม่รู้จักกับอาจารย์ เขาเห็นพระฝรั่งเดินตามหลังอาจารย์ รีบทำกุลีกุจอจะใส่บาตรท่าน บางรายที่เป็นขั้นเทเฉพาะซึ่งออกมายืนรออยู่ในที่ต่าง ๆ พอมองเห็นพระฝรั่งเดินตามหลังเรามาตาเขาจับจ้องย่องกายเตรียมจะใส่บาตรท่าน อาจารย์ก็ให้สัญญาท่านเพื่อทราบอัธยาศัยและรับบาตรทานเขา เพราะตามปกติก็เคยทำอย่างนั้นอยู่แล้ว ถ้าสิ่งของไม่ครบก็ให้ใส่บาตรองค์ตามหลังไม่ว่าจะเป็นพระฝรั่งหรือพระไทยที่ไปด้วย ทุกวันนี้ท่านทราบนิสัยคนไทยได้ดีว่าเลื่อมใสพระฝรั่ง

เมื่อท่านหันมานับถือพระพุทธศาสนาแล้ว พ่อแม่ของท่านไม่เสียใจหรือ ทำไมพ่อแม่จึงยินยอมให้ท่านนับถือและบวชในพระพุทธศาสนาเล่า

จะเสียใจไปทำไม เพราะพระพุทธศาสนาไม่ใช่โรงฆ่าสัตว์ โรงต้ม ตุ๋นมนุษย์ ที่จะคอยฆ่าและต้มยำเฉพาะลูกฝรั่งมังค่า อันเป็นเหตุให้พ่อ–แม่ของพระฝรั่งกลัวกัน ความจริงก็คือ โรงงานหล่อหลอมคน ให้เป็นคนดีมาจนนับไม่ถ้วนอยู่แล้วไม่มีอะไรเสียหายเพราะพระพุทธศาสนาแม้แต่นิดพอจะกลัวกัน ที่ไม่ห้ามก็เพราะพ่อ–แม่ของพระฝรั่งก็ต้องการเป็นคนดีและปรารถนาอยากให้ลูกของตัวเป็นคนดีอยู่แล้ว เมื่อเห็นลูกหันมานับถือพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นแหล่งแห่งความดีทั้งมวล และประพฤติตนให้ดีตามหลักศาสนาก็ควรจะยินดีด้วย สมกับเป็นพ่อ–แม่ที่มีเหตุผล ถ้าเป็นคุณจะเห็นอย่างไร เพราะเหตุผลก็ลงที่นั่นอยู่แล้ว

ผมต้องเห็นอย่างนั้น ที่นี้การสวดมนต์หรืออะไร ตามแบบพระไทยเราท่านสวดได้ไหมและสวดถูกต้องตามบาลีเหมือนพระไทยไหม

ท่านก็สวดได้บ้างพอควร แต่จะให้ถูกทุกอักขระฐานกรณ์ก็ย่อมเป็นไปได้ยาก แต่ก็ไม่ผิดไปเสียจริง ๆ เพียงเพี้ยนไปบ้างเป็นบางตัว เราน่าเห็นใจท่านที่พยายามสวดให้ถูกแต่ก็ผิดไปจนได้ คงเป็นทำนองพวกเราพูดภาษาอังกฤษ แม้จะพยายามอย่างเต็มที่ก็ยังเพี้ยนไปจนได้

สมัยโบราณกับสมัยทุกวันนี้ ท่านเข้าใจว่าสมัยไหนที่ศาสนาเจริญกว่ากัน เว้นครั้งพระพุทธกาลกับถัดมาที่พระสาวกอรหันต์ยังมีอยู่มากและเป็นผู้นำนั้นเสีย

อาจารย์ก็ไม่ทราบว่าสมัยโบราณท่านปฏิบัติกันอย่างไร แม้สมัยทุกวันนี้ทั่วประเทศไทยเรายังแบ่งออกเป็นภาคเป็นจังหวัด กลายเป็นหลายภาคหลายจังหวัด ศาสนาก็ยังแบ่งออกเป็นสองภาคคือ สมถะ และวิปัสสนา ในจังหวัดต่าง ๆ นั้น จังหวัดใดที่สมถะและวิปัสสนาเจริญ และจังหวัดใดที่สมถะและวิปัสสนาเสื่อมโทรม จังหวัดใดสมถะเจริญแต่

วิปัสสนาเสื่อมหรือไม่มีวิปัสสนาเลย จังหวัดใดที่มีวิปัสสนาเจริญแต่สมถะเสื่อม นี่เป็นภาคปฏิบัติทางใจ ซึ่งเป็นแง่หนึ่งของศาสนา ยังอีกแขนงหนึ่งคือคันถธุระเกี่ยวกับการศึกษาร้อยกรอง หรือจะเรียกออกไปอีกจากหลักใหญ่คือศาสนาก็ได้ เรียกปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ขยายความย่อ ๆ ว่าปริยัติ ได้แก่การศึกษาตามหลักศาสนา เพื่อให้รู้เรื่องทั้งคันถธุระและวิปัสสนาธุระว่า ทำวิธีใดจึงจะถูกต้องตามแนวทางที่ท่านสอนไว้ เป็นต้น ปฏิบัติได้แก่การปฏิบัติตามที่เรียนรู้ ไม่ให้ผิดจากเข็มทางเดินของธรรมด้วยสุปฏิบัติ เป็นต้น และปฏิเวธ คือความรู้ภายในใจจากการปฏิบัติเป็นขั้น ๆ จนถึงขั้นรู้แจ้งแทงตลอด กิเลสและบาปธรรมซึ่งมีอยู่ในใจ ไม่มีสิ่งรกรุงรังเหล่านี้เหลืออยู่แม้นิดพอเป็นเชื้อสมมุติอันเป็นสาเหตุให้ปรากฏเป็นภพ–ชาติขึ้นมาที่ใจอีกต่อไป หลักศาสนาที่กล่าวนี้ไปเจริญและเสื่อมอยู่ที่บ้านใด เมืองใด และบุคคลผู้ใด ในเวลาใดบ้าง จนเข้ามาถึงตัวเราเอง นับแต่เป็นเด็กขึ้นมาถึงหนุ่มสาวเฒ่าแก่ วัยใด และเวลาใดบ้าง เราได้ทำศาสนาให้เจริญหรือให้เสื่อม หรือว่าไม่มีศาสนาอยู่ในใจเลย ตลอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ ถ้าไม่สามารถจะทราบเรื่องศาสนาเจริญหรือเสื่อมโทรมในส่วนใหญ่ได้ ก็ควรทราบในส่วนย่อยคือตัวของเราเองก็ยังดี ถ้าไม่ทราบอะไรเสียเลยก็รู้สึกว่า จะมองข้ามตัวไปมาก ที่นี้การหวังความสุขความสมหวัง ถ้าไม่ได้จากตัวซึ่งเป็นหลักใหญ่และสำคัญยิ่ง ก็น่ากลัวจะไม่มีทางได้จากอะไร เพราะการมองดูเดือนดาวบนฟ้าทั้ง ๆ ที่ไม่ลืมตานั้น รู้สึกจะสุดวิสัยที่จะให้เห็นได้ นอกจากคนลืมตามองไปในวิสัยของสายตาที่สามารถต้องเห็นได้ไม่ผิดวิสัย ความสุขความเจริญซึ่งเปรียบเหมือนเดือนดาว ย่อมเป็นวิสัยของคนที่ไม่มองข้ามตน แต่เป็นสิ่งที่สุดวิสัยของคนลืมตนจะได้ประสบเหมือนโลกเขาว่าอย่างไรคุณ อาจารย์ไม่สามารถเรียนคุณได้ว่าศาสนาเจริญในสมัยไหนมากกว่ากัน ขอมอบให้คุณนำไปพิจารณาแล้วแก้ไขและตัดสินเอาเองจะดีกว่าคอยลมหายใจจากคนอื่น ซึ่งอาจจะผิดหวังตลอดไปก็ได้

เท่าที่ทราบมาเป็นยุค ๆ ก็ยังไม่ปรากฏว่ามีพระฝรั่งมังค่ามาสนใจและบวชในพระพุทธศาสนาเราเหมือนสมัยปัจจุบันนี้ ผมจึงเข้าใจเอาว่าสมัยนี้ศาสนาเจริญกว่าสมัยโบราณ เพราะมีฝรั่งมาบวชในศาสนามากจนผิดปกติ

ส่วนจำพวกที่มาทำให้ศาสนาเสื่อมหรือทำลายศาสนาออกจากหัวใจประชาชนคนไทยเรานั้นจะมีบ้างไหม หรือจะมีเฉพาะจำพวกที่เข้ามาส่งเสริมท่าเดียว อาจารย์อยู่แต่ในวัดไม่ค่อยมีโอกาสทราบเรื่องโลก จึงเรียนถามคุณผู้จัดเจนในทางนี้อยู่แล้วคงทราบได้ดี และต้องขออภัยด้วยหากถามไม่เข้าเรื่อง

ตอนนี้ผมก็ไม่ได้สังเกตเท่าไรนัก แม้จะเคยพบเคยเห็นก็ไม่ได้สะดุดใจที่เกี่ยวกับคนผู้นับถือศาสนาและศาสนาว่าจะมีส่วนเสียหายไปด้วย แต่พอท่านถามขึ้นบ้างผมจึงระลึกได้ว่า อาจมีส่วนเหมือนกันหรืออาจมีจำนวนมากกว่าฝ่ายเข้ามาส่งเสริมก็เป็นได้ เราพอจะทราบได้ว่า แต่ก่อนสมัยปู่ย่าตาทวดเราไม่เคยได้ยินว่ามีการเปลี่ยนผัวเปลี่ยนเมียกัน แต่มาทุกวันนี้รู้สึกจะถือเป็นเรื่องธรรมดา ๆ ของอุบายการหาเงินไปเสียมาก ไม่เฉพาะผู้ที่มีครอบครัวประเภทนั้นเพียงเท่านั้น แม้ผู้ที่ยังไม่มีครอบครัว ก็รู้สึกว่ายิ่งเปลี่ยนได้ง่าย และรวดเร็วทันใจยิ่งกว่าการเปลี่ยนเสื่อเปลี่ยนผ้าเป็นไหน ๆ วันหนึ่งคืนหนึ่งเปลี่ยนได้ตั้งหลายๆ ชุด และเปลี่ยนได้โดยไม่มีกลางวันกลางคืน ยืนรอนั่งคอยเปลี่ยนอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ เป็นหมู่ ๆ พวก ๆ เหมือนชาวประมงเที่ยวหาปลากัน พากันกำเริบอุตริหาอาชีพในทางนี้มากขึ้นแบบมองดูแล้วนับไม่ถ้วน และไม่นิยมวัย แต่ล้วนเตรียมรอจะเปลี่ยนชุดอยู่แล้วทั้งนั้น ท่านเดินไปตามถนนหนทางไม่สะดุดตาบ้างหรือ ที่พวกชาวประมงเดินพ่วงแหและอวนเที่ยวหาปลากันเป็นทิวแถวโดยไม่สนใจกับโลกที่มีศีลธรรมและรู้จักดี–ชั่ว–ต่ำ–สูง จะตำหนิติเตียนอย่างไรบ้าง ศีลธรรมที่เคยมีประจำมนุษย์มาประจำโลกเลยหลุดลอยไปเสียหมด เหลืออยู่เพียงเรือนร่างซึ่งไม่ผิดอะไรกับสัตว์ที่ไม่รู้ศักดิ์ศรีดี–ชั่ว อะไร เพราะสิ่งที่มีคุณค่าคือศีลธรรมประจำความประพฤติอัธยาศัยของมนุษย์ได้สลายไปหมด ตอนนี้ท่านถามถูกกับจุดที่กำลังเป็นอยู่ทีเดียว ท่านไปทราบได้อย่างไรเพราะอยู่แต่ในวัด ไม่เห็นมีโอกาสได้ไปเที่ยวตามสถานที่เริงรมย์ต่าง ๆ เพราะท่านเป็นพระนี่

ถ้าอาจารย์พอมีทางทราบได้ก็จะมาเรียนถามคุณให้เสียเวลาทำไม เท่าที่เรียนถามก็เพราะไม่ทราบ เป็นเพียงเคยอ่านหนังสือพุทธประวัติที่พระพุทธเจ้าทรงรำพึงหาทางพ้นทุกข์ตอนกำลังบำเพ็ญว่า เมื่อมีร้อนก็ต้องมีเย็น ขณะเดียวกันเมื่อมีดีก็อาจจะมีชั่วคู่กันดังนี้ เมื่อ

เห็นฝรั่งเข้ามาสนใจและบวชในพุทธศาสนา เพื่อบำเพ็ญความดีและเสริมเกียรติเมืองไทยซึ่งเป็นเมืองแดนพระพุทธศาสนามากขึ้น ก็เป็นเหตุให้คิดถึงความเสียหายซึ่งอาจตามมาเป็นของคู่กัน จึงได้เรียนถามคุณแบบสุ่มเดาไปอย่างนั้นเอง ถ้าคำที่ถามอาจจะเป็นประโยชน์แก่โลกได้บ้าง อาจารย์ก็สาธุด้วย

ผมแน่ใจว่าต้องเป็นประโยชน์แก่โลกไม่สงสัย เพราะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไม่เคยเป็นภัยแก่โลกแต่ไหนแต่ไรมา นอกจากผู้สนใจใคร่ต่อความดีงามจะยังไม่เข้าใจความหมายของธรรมที่สั่งสอนเพื่อสิ่งดีงามโดยตรงเท่านั้น จึงอาจไม่มองเห็นธรรมเป็นของสำคัญเท่าความทะเยอทะยานอยากอันรอจะก่อความหายนะแก่ตนอยู่ทุกขณะที่ได้โอกาสก็อาจเป็นได้ จึงมีทางเสียได้เพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เมื่อได้อาศัยหลักธรรมเป็นเครื่องชี้แนวทางผิดถูก–ดี–ชั่ว ก็พอมีทางหลีกจากความหายนะได้ เพราะคนเรามิได้มุ่งเจตนาเพื่อจะทำลายตนเมื่อทางหลีกเลี่ยงยังมีพอเดินได้อยู่ ทางหลีกเลี่ยงทุกข์ก็คือธรรมเครื่องรั้งใจไม่ให้เป็นไปตามความทะเยอทะยานท่าเดียวให้มีการหักห้ามบ้างก็พอมีทางคิด ที่ผมเป็นห่วงมากก็พวกเด็กวัยรุ่นและหนุ่ม ๆ สาว ๆ ซึ่งกำลังล่อแหลมต่อความหายนะอยู่มาก ที่เราพูดมาตอนนี้ก็เพื่อประโยชน์แก่ลูกหลานบ้านเมืองอันเป็นที่รักสงวนอย่างยิ่งของเรา เผื่อเขาจะพอมีทางคิดและปรับปรุงตัวให้ทันกับเหตุการณ์ซึ่งกำลังคับขันสำหรับเด็กอยู่ในวัยคะนอง พอให้มีขอบเขตเท่าที่ควร สมกับเมืองไทยเป็นเมืองลูกศิษย์พระตถาคตผู้ฉลาดในเหตุการณ์ทั่ว ๆ ไป

ที่อาจารย์ไม่แน่ใจก็เพราะโลกมีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านวัตถุและความประพฤติอัธยาศัยของคนทั้งโลกซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงตลอดมามิได้หยุดยั้ง แต่ธรรมยังอยู่คงเดิมมิได้เปลี่ยนแปลงไปตามโลกเสียบ้าง พอให้เข้ากับโลกซึ่งมีทั้งสมัยเก่าและสมัยใหม่ ธรรมก็ควรมีสมัยเก่าและสมัยใหม่บ้าง เพื่อผู้ต้องการจะได้เลือกเอาตามความชอบใจ คุณจะมีความเห็นอย่างไรบ้างช่วยคิดด้วย

ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงธรรมให้เป็นไปตามโลกสมัยจรวดดาวเทียมนี้ด้วยแล้ว อย่างไรธรรมต้องตายแน่ ๆ ท่าน ไม่มีวันจะวิ่งทันโลกได้เด็ดขาด เพราะโลกมันวิ่งเร็วยิ่งกว่าจรวด

ดาวเทียมตั้งร้อยเท่าพันเท่าทีคุณ ไม่มีอะไรในโลกจะวิ่งเร็วยิ่งกว่าโลกสมัยปัจจุบัน ท่านลองคิดดูผู้ประพฤติธรรมเข้าวัดฟังธรรมยังถูกพัดผันจากลมประเภทจรวดดาวเทียมว่าช้าจนเกินกาล นานจนล้าสมัยอะไรไม่ทันเขา ก็ยิ่งจะเปลี่ยนแปลงธรรมให้วิ่งตามโลกด้วยแล้ว ผมว่าต้องจมไปเลย เพราะโลกเวลานี้ถ้าเป็นน้ำก็กำลังไหลเชี่ยวจัด ถ้าเป็นลมก็กำลังเข้าขีดมรสุม อะไรปลิวเข้าไปในบริเวณนั้นต้องพลอยปลิวว่อนไปตามน้ำตามลมไม่มีวันกลับคืนมาได้แน่ ผู้ที่พยายามหาทางหลบหลีกได้บ้าง ก็พอจะมีความปลอดภัย แต่ผู้ที่อวดเก่งกล้าว่าตนมีความสามารถหาญเข้าไปในบริเวณนั้น ลำตัวจะต้องขาดกระเด็นออกจากกันครึ่งท่อนและปลิวไปคนละทิศละทางอย่างไม่มีอะไรจะต้านทานไว้ได้เลย ความเห็นของผมว่าอย่างนี้ท่านจะมีความเห็นอย่างไรนิมนต์พูดมาได้เลย ต่างช่วยออกความคิดความเห็น เพื่อผู้หวังพึ่งธรรมจะได้รับความร่มเย็นเท่าที่ควร

อาจารย์ก็มีความเห็นเช่นเดียวกับคุณ เท่าที่พูดถึงการเปลี่ยนแปลงธรรมให้เป็นไปตามสมัยเสียบ้าง นั่นเป็นการหยั่งเสียงของคุณว่าจะมีความหนักแน่นต่อธรรมแค่ไหนเพียงไรเท่านั้น มิได้มีความหมายเพื่อจะตัดทอนธรรมซึ่งเป็นสิ่งเทิดทูนอยู่บนศีรษะและชีวิตแม้แต่น้อย เพราะธรรมเป็นที่พึ่งอาศัยทั้งเป็นทั้งตายไม่ยอมห่างเหิน ส่วนคนเราแม้จะรักแสนรักแต่ก็เป็นที่พึ่งอาศัยได้ในคราวเป็น แต่พอถึงความตายจำต้องจากกันอยู่โดยดี ไม่สามารถจะเป็นที่พึ่งอาศัยให้ถึงแดนนรกสวรรค์และนิพพานได้ จำต้องตัดญาติขาดมิตรกันนับแต่ลมหายใจขาดลงเท่านั้น ดังนั้น ผู้หวังพึ่งธรรมจึงชื่อว่าเป็นผู้มีที่พึ่งอันมั่นคงทั้งโลกที่มีชีวิตอยู่และโลกที่ขาดใจไปแล้ว แต่ผู้ขาดธรรมเป็นเครื่องยึดของใจ ย่อมเป็นเหมือนคนตกน้ำที่ไม่มีที่เกาะพอปะทังชีวิต และไม่มีผู้ช่วยเหลือฉุดลากขึ้นจากน้ำมีหวังตายกันทุกราย ฉะนั้น เท่าที่พูดเรื่องฝรั่งจนมาถึงเรื่องของพวกเราก็เห็นสมควรยุติ เพราะนานมาก เกรงว่าคุณจะเหนื่อยแย่ สำหรับอาจารย์พอสู้ได้ถ้าไม่เหนื่อย

ผมก็เห็นใจท่านที่อุตส่าห์สละเวลาคุยกับผม ซึ่งผมเองก็ไม่ทราบว่าคำใดผิดและคำใดถูก แต่พูดไปตามความรู้สึกที่เป็นห่วงตนและประเทศชาติตลอดเด็ก ๆ ลูกหลานที่ยังอ่อน

ต่อสิ่งยั่วยวนอยู่มาก เกรงว่าจะเสียคนก็พูดไปบ้าง เพื่อประโยชน์แก่เขาผู้จะสืบชาติศาสนาต่อไป ผมขอกราบขอบพระคุณท่านที่เมตตาผมในฐานะลูกศิษย์กับอาจารย์แท้

คำว่า มรรค และ ผล นั้น ทางศาสนาท่านหมายความว่าอย่างไรบ้างคะ ดิฉันยังไม่เข้าใจเท่าที่ควรสมกับเป็นชาวพุทธ

ทางศาสนาท่านหมายความว่าทางเดินของการงานที่ผู้ทำหวังความถูกต้องและได้รับผลเป็นที่พอใจ ถ้าเป็นมรรค–ผลของธรรมในตำรา ก็คือ คำชี้แจงวิธีทำหรือวิธีดำเนินว่าทำอย่างนั้น ๆ ถูก ควรทำอย่างนั้นหรือวิธีนั้น ผลที่ถูกจะแสดงขึ้นมาอย่างนั้น ๆ ให้ผู้ทำได้รับผลที่เกิดจากการทำถูกของตนอย่างนั้น ๆ ตามลำดับของการทำถูกมากหรือน้อย และทำอย่างนั้น ๆ เป็นความผิด ควรหยุดถ้าขืนทำผลจะแสดงอย่างนั้น ๆ ขึ้นมาให้ผู้ทำได้รับผลที่เกิดจากการทำผิดของตนอย่างนั้น ๆ ตามลำดับของการทำผิดมากหรือน้อย ถ้าเป็นมรรคผลของคนก็คือผู้ทำหรือผู้ดำเนินตามธรรมที่ชี้บอกไว้ เช่นคนให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนาบวชเป็นพระเป็นเณร เถร ชี แล้ว ต้องรักษาปฏิบัติตามหน้าที่และเพศของตนเป็นประจำไม่ให้ผิดพลาดไปจากหลักศีล--ธรรมที่ตนรักษาและบำเพ็ญอยู่ ผลจะแสดงขึ้นกับตัวผู้ทำให้ได้รับความสุขใจ ตามลำดับที่ทำได้มากหรือน้อย ถ้าเป็นทางผิดผู้ทำผิดจำต้องได้รับผลที่ไม่พึงปรารถนาตามลำดับแห่งการทำผิดมากหรือน้อย นี่อธิบายเป็นสองภาค คือภาคมรรคผลในตำรา และภาคมรรคผลของคนผู้ทำตามธรรมในตำรา

ฆราวาสที่ทำมาหาเลี้ยงชีพอยู่ทางโลกจะจัดกิจการที่ทำและผลงานที่ได้รับ ว่าเป็นมรรคเป็นผลเหมือนทางศาสนาได้ไหม และพอจะสงเคราะห์มรรคผลที่ฆราวาสทำ เข้ากับมรรคผลทางศาสนาได้ไหม

จัดเป็นมรรคเป็นผลได้ เพราะพระพุทธเจ้าก็ทรงสั่งสอนโลกเพื่อมรรคเพื่อผล ทั้งมรรคผลทางโลกและมรรคผลทางธรรมอยู่แล้ว นับแต่ตรัสรู้เป็นลำดับมาถึงวันปรินิพพาน

ตลอดทุกวันนี้ และคำว่ามรรคก็คือทางเดินของงานทุกประเภทที่ชอบธรรมของฆราวาสอยู่แล้ว ผลก็คือรายได้ที่เกิดจากงานที่ทำ จะได้มากหรือน้อยจัดเป็นผลของงานทั้งนั้น จะสงเคราะห์หรือไม่ก็คือมรรคกับผลของฆราวาสผู้ทำงาน จำต้องได้รับผลคือรายได้เป็นเครื่องตอบแทน ตามแนวทางแห่งธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้แล้วอยู่โดยดี เช่น ท่านสอนให้มีความขยันหมั่นเพียรในการงานที่ชอบซึ่งเป็นทางปิดกั้นความขาดแคลนกันดารและเป็นทางไหลมาแห่งโภคทรัพย์สมบัติทั้งหลาย ก็คือสอนให้คนทำงานตามทางมรรคและมีรายได้ตามผลที่บอกไว้ ฉะนั้น จะสงเคราะห์หรือไม่ก็อยู่ในวงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอยู่แล้ว คุณจะสงเคราะห์ให้เป็นอะไรอีก หรือจะสงเคราะห์ให้เป็นมรรคผลนิพพานด้วยอย่างนั้นหรือ

เปล่าไม่ใช่อย่างนั้นค่ะ ดิฉันอยากให้อยู่ในเครือญาติของพระศาสนาเท่านั้นแหละค่ะ ไม่กล้าอาจเอื้อมสูงจนถึงมรรคผลนิพพานอะไรหรอกค่ะ ท่านนี่ทำให้ดิฉันละอาย อยู่ ๆ ก็จะเอางานการของฆราวาสมาเป็นนิพพาน

ก็เห็นคุณแสดงความอยากสงเคราะห์เอานักเอาหนา สงเคราะห์อย่างไรให้ก็ดูเหมือนยังไม่พอใจ อาจารย์ก็มองเห็นอยู่แต่นิพพานเท่านั้นจะเป็นที่พอใจของคุณ ก็เลยจะยกให้คุณไปหมดเสีย แม้ตนจะไม่ได้ก็ยอมอดเท่านั้นเอง

คำว่ามรรคผล นั้นมีกี่ประเภทคะ ทั้งส่วนใหญ่และส่วนย่อย ผู้เป็นฆราวาสจะพอปฏิบัติได้บ้างไหม ตลอดเด็กที่มีวัยพอจะรู้และปฏิบัติได้

ส่วนใหญ่มีสี่ที่เรียกว่ามรรคสี่ผลสี่ และนิพพานหนึ่ง แต่มิได้อยู่ในวงมรรคและผลเหล่านั้น ส่วนย่อยที่เป็นมรรคเป็นผลของโลกปฏิบัติกันมาประจำชีพและประจำแผ่นดินนั้นนับไม่ถ้วน เพราะการงานและผลงานของโลกมีมากจนเหลือจะคณนานับได้ การปฏิบัติไม่ว่าฆราวาสหญิง–ชาย และเด็ก ได้ทั้งนั้นไม่มีอะไรขัดข้อง เพราะธรรมมีหลายขั้นตามกำลังความสามารถของแต่ละเพศละวัยจะปฏิบัติบำเพ็ญสำหรับตนสมกับว่าเกิดมาเพื่อหาความสุขความสมหวัง ประกอบกับศาสนาก็สั่งสอนโลกไปสู่จุด คือความสุขความสมหวังอยู่แล้ว จึงไม่มีอะไรขัดแย้งกันระหว่างศาสนากับคนทั้งโลกซึ่งมุ่งต่อจุดอันเดียวกัน

มรรคผลส่วนทั่ว ๆ ไปที่เกี่ยวกับฆราวาสผู้ครองเรือง ท่านจะพอมีโอกาสอธิบายให้ฟังได้บ้างไหม ถ้ามีดิฉันขอกราบรบกวนท่านอนุเคราะห์บ้าง เพื่อฆราวาสจะได้รู้เรื่องของศาสนาว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับตนอย่างไรบ้าง

มรรคผลเป็นของแน่นอนตายตัวต่อความมุ่งหวังของโลกอยู่แล้ว จะให้อาจารย์อธิบายอย่างไรอีก เมื่อกันเราก็พูดกันอยู่แล้วว่า มรรคคือทางเดินของการงานและความประพฤติอัธยาศัยอันดีงามทุกประเภท ดังนี้ ถ้าเราต้องการความมั่งคั่งสมบูรณ์ไม่อยู่แบบอด ๆ อยาก ๆ ก็ต้องเป็นคนขยันหมั่นเพียรในงานที่จะให้เกิดผลเป็นความสุข ถ้าต้องการเป็นคนดีก็ต้องฝึกหัดความประพฤติจริตนิสัยให้ดี ไม่เป็นคนหัวดื้อถือรั้น ผลก็จะเกิดขึ้นกับตัวคือเป็นคนร่ำรวย และสวยงามทางความประพฤติทุกด้านไม่มีที่ต้องติ โลกเราถ้าได้คนอย่างที่ว่านี้ไว้ประดับโลก โลกก็จะกลายเป็นสวรรค์วิมานขึ้นมาในแดนมนุษย์เท่านั้นแล จะไปหาสวรรค์วิมานที่ไหนกันอีก แต่ถ้าความประพฤติและการงานเหลวแหลกแล้ว อยู่ที่ไหนก็คือผู้ก่อไฟเผาตัวอยู่นั่นเอง ไม่มีความสุข แม้จะถูกจับพลัดจับผลูขึ้นไปบนสวรรค์วิมานชั้นใดและหลังใด ก็จะเป็นคนเลวทรามและอดอยาก บ่นทุกข์บ่นยากอยู่บนสวรรค์วิมานนั้นไม่มีเวลากินอยู่หลับนอนได้เลยอยู่นั่นเอง ทั้ง ๆ ที่คนอื่นเขาสนุกสนานรื่นเริงชมทิพยสมบัติในวิมานบนสวรรค์ชั้นนั้น ๆ ส่วนผู้ไม่มีวาสนาเพราะมีแต่ความขี้เกียจจะไปหาความสุขความสบายมาแต่ที่ไหน ก็คือเจ้าทุกข์อยู่นั่นแล เพราะเป็นคนประเภทไม่รับยา แม้พระพุทธเจ้าเสด็จมาสอนเอง ก็ทำนองวางยาให้คนไข้ที่ตายแล้ว ยาจะไปมีประโยชน์อะไรสำหรับคนตายแล้วเล่า ส่วนผู้สนใจในเหตุผลตามหลักธรรมอยู่แล้ว ย่อมไม่ลำบากในการสั่งสอน มิหนำเรายังสู้ไม่ได้เสียด้วย เช่นฆราวาสบางคน เวลาบำเพ็ญเพียร อดอาหารตั้ง ๑๕–๑๖ วันไม่ยอมรับเลย ทั้งความเพียรในการเดินจงกรม นั่งสมาธิภาวนาก็เก่ง กลางวันไม่เห็นพักผ่อนหลับนอนบ้างเลย กลางคืนก็นอนเพียงชั่วโมงสองชั่วโมง เช้า ๆ ยังมาทำอาหารถวายพระได้สบายและคล่องแคล่วว่องไว คนดีเรายังสู้ไม่ได้ เมื่อถูกถามถึงการอดอาหารก็ตอบได้อย่างมีเหตุผลสมกับศาสนาคือหลักเหตุผลและสอนเพื่อเหตุผลแท้ ผู้ที่เป็นนักทำทานก็เหมือนกันพูดอะไรออกมาให้ทราบนิดไม่ได้ คอยแต่จะบริจาคทานท่าเดียว หมดเท่าไรไม่ว่า แบบถึง

ไหนก็ถึงกัน ปฏิคคาหก คือผู้รับทานต้องระวัง ไม่เช่นนั้นจะเอาจริง ๆ ไม่คำนึงถึงความสิ้นเปลืองใด ๆ ขอแต่ให้สมใจที่อยากทำทาน นี่ยกตัวอย่างมาพอเป็นเครื่องพิจารณา สำหรับคนที่มีศรัทธาและมีเหตุผลต่อตนและผู้อื่นทั้งปัจจุบันและอนาคตอยู่แล้ว ย่อมเป็นคนไม่นิ่งนอนใจทั้งประโยชน์ในปัจจุบันและอนาคต คนเราที่สำคัญยิ่งก็คือ ถ้าใจไม่เอาถ่านแล้วก็เหมือนคนไข้หนักเต็มที่ไม่มีทางหายนอกจากจะตายเท่านั้น คุณจะเห็นว่าอย่างไรโปรดพูดได้ไม่ต้องเกรงใจ

ที่ท่านอธิบายไปนั้นดิฉันไม่ค้าน แต่คนเรามีนิสัยไม่เหมือนกัน ดังดอกบัวสี่เหล่าที่ท่านเทียบไว้ บางเหล่าก็สั่งสอนง่าย นิดเดียวก็เข้าใจและได้ความขึ้นทันที บางเหล่าก็สอนเพียงสองสามครั้งก็เข้าใจได้ความตามเสด็จพระพุทธเจ้าได้ บางเหล่าก็จำต้องตั้งหน้าตั้งตาสอนเอาจริง ๆ จนติดปาก เพราะสอนแล้วสอนเล่าอยู่ทำนองนั้น ผู้ฟังก็ชินหู ดูนาน ๆ ไปก็ชินตา ท่องบ่นไปก็ชินปาก นานไปก็พอได้ความรู้และวิธีปฏิบัติ ค่อยเป็นผู้เป็นคนขึ้นมา บางเหล่าก็จมอยู่ในโคลนตมเลย ไม่มีความสามารถจะโผล่ขึ้นมาได้ ผู้สั่งสอนก็รำคาญจนทนไม่ไหว ตอนนี้ดิฉันเห็นใจท่านผู้ทำการสั่งสอน เพราะสุดวิสัยที่จะสั่งสอน ส่วนสามเหล่านั้นซิท่านถ้าไม่มีผู้เมตตาสั่งสอน ปล่อยทิ้งไว้ก็ไร้ผลซึ่งควรจะได้อยู่แล้ว ถ้าได้รับการอบรมสั่งสอนเท่าที่ควร บ้างก็จะแย้มบาน บ้างก็จะโผล่แล้วแย้มบาน บ้างก็จะค่อยโผล่ในวันและเวลาต่อมา แล้วแย้มบานไปเป็นลำดับลำดา นับว่าจะเป็นประโยชน์แก่โลกอย่างมากมาย ท่านเห็นอย่างไรก็กรุณาไม่ต้องเกรงใจเพราะดิฉันก็เป็นลูกศิษย์อยู่แล้ว

อาจารย์ก็เห็นดังที่เรียนแล้ว คุณพูดถึงดอกบัวสี่เหล่านั้นก็นับว่าถูกต้องตามที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาเปรียบเทียบมวลมนุษย์ แต่อาจารย์มาติดตัวเองเพราะไม่ทราบว่าจะอยู่ในดอกบัวเหล่าไหน เผื่อไปตกอยู่ในเหล่าที่สี่หรือที่ห้านอกบัญชีเสียแล้ว คุณจะว่าอย่างไร

ท่านหรือจะตกเหล่าที่สี่หรือที่ห้า โอ้โฮแย่ ลูกศิษย์แย่ไม่ใช่ท่านแย่ แล้วพวกดิฉันจะตกไปเหล่าไหนเล่า เมื่อท่านเกิดไปตกในเหล่าที่สี่ที่ห้าเสียแล้ว

ขอมอบให้แต่ละคนไปตัดสินเอาเอง คนอื่นเขาไม่กล้ามาตัดสินให้ เพราะกลัวจะมาตกลึกเหมือนพวกเราเข้าอีกก็ยิ่งจะแย่ไปหลายคน

เอาละค่ะ ถึงท่านจะไม่กล้าตัดสินท่านก็ตาม ดิฉันจะนำไปคิดบัญชีเอาเองโดยท่านไม่ต้องเป็นกังวลด้วย ที่ดิฉันเรียนถามเรื่องมรรคและผลซ้ำ ๆ ซาก ๆ ก็เนื่องจากมีความมุ่งหมายอยากให้ท่านอธิบายมรรคและผลของฆราวาสให้ฟังเป็นตอน ๆ คือมรรคผลของเด็กเป็นอย่างไร ของหนุ่ม–สาวเป็นอย่างไร ของคนที่มีครอบครัวแล้วเป็นอย่างไร ของคนแก่เป็นอย่างไร และมรรคผลของทางราชการงานหลวงเป็นอย่างไร จะควรปฏิบัติอย่างไรจึงจะเป็นมรรคผลที่ควรแก่วัยและหน้าที่ของตน ๆ ตลอดประเทศชาติที่มีศาสนาเป็นเครื่องอบรมเพื่อคนจะได้รู้เรื่องศาสนา และปฏิบัติให้เหมาะสมกับที่เป็นพุทธศาสนิกชนของโลกที่มีศาสนาประจำชาติ

เด็กประพฤติตนเป็นคนดี มีโอวาทของพ่อ–แม่และครูอาจารย์เป็นเครื่องปกครองไม่ฝ่าฝืน อยู่ในระเบียบข้อบังคับที่ดีของเด็ก ๆ ไม่เป็นคนหัวดื้อถือดีแบบสัตว์ไม่มีเจ้าของไม่ชอบหัดเที่ยวในสถานที่หายนะ เป็นคนซื่อสัตย์สุจริตต่อผู้ปกครองและเพื่อนฝูง ไม่หัดลักเล็กขโมยน้อย เป็นคนขยันหมั่นเพียรต่อการศึกษาและงานอื่น ๆ ซึ่งเป็นหน้าที่ของตัว เป็นคนชอบประหยัดทรัพย์ไม่ฟุ่มเฟือยหรือสุรุ่ยสุร่าย รู้จักฐานะและวัยของตัว เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตัว รู้จักเคารพผู้ใหญ่ที่สูงอายุและเพื่อนฝูงที่อาวุโสกว่า (อายุแก่กว่า) ไม่เย่อหยิ่งจองหอง เพราะชาติสกุลและสมบัติอำนวย วางตนโดยสม่ำเสมอต่อหมู่เพื่อนไม่ถือตัว ไม่ชอบเอารัดเอาเปรียบเพื่อนเพราะความเห็นแก่ตัวจนเป็นนิสัย เห็นเพื่อนตกทุกข์ลำบากซึ่งควรจะช่วยเหลือได้ไม่ดูดายโดยขาดความสนใจ ที่กล่าวมาเหล่านี้แต่ละอย่างล้วนเป็นมรรคคือทางเดินอันราบรื่นดีงามแห่งความประพฤติของเด็ก และเป็นผลซึ่งจะตามสนองให้เป็นเด็กดีมีธรรมเป็นหลักใจ เป็นที่อบอุ่นแก่เด็ก และพ่อ–แม่ ผู้ปกครองก็เบาใจหายห่วง อันเป็นความสุขสบายทั้งสองฝ่าย นี่คือมรรคผลของเด็กที่ควรดำเนินเพื่อผลอันดีมีความสุขตลอดไป

หนุ่ม–สาว เป็นวัยที่มีคุณค่าและรักสวยรักงาม ควรรักและสงวนตน สมกับตนกำลังเป็นสมบัติอันมีค่าและสวยงามมาก ไม่ชิงสุกก่อนห่าม ไม่ประพฤติตัวในลักษณะขายก่อนซื้อ

จะขายไม่ออกเมื่อถึงเวลาขายจริง ๆ (เวลาจะควรมีครอบครัว) ประพฤติตัวให้มีขอบเขตและมีหลักใจมั่นคงต่อสิ่งยั่วยวน ไม่หลงเชื่อง่ายและจ่ายไม่มีหลักฐานค้ำประกัน (ยังไม่ได้เป็นคู่พึ่งเป็นพึ่งตาย) การคบเพื่อนหญิงเพื่อนชายไม่คบในฐานะปล่อยตัว แต่คบในฐานะผู้มีสติและปัญญาอยู่กับตัวทุกเวลาที่คบ คอยสังเกตเล่ห์เหลี่ยมและความเคลื่อนไหวดี–ชั่วของเขาอยู่เสมอไม่นอนใจ สถานที่เริงรมย์งมงายอย่าหาญเข้าไป โดยคิดว่าตนฉลาดและมีทรัพย์มาก เพราะเวลาความฉลาดจะอับแสง ทรัพย์จะดับสูญไป ในเวลาเช่นนั้นแม้ตัวผู้เป็นเจ้าของก็มองไม่ทัน ปัญญาจะตกอับ ทรัพย์จะสูญไป ใจจะเสียหลัก อกจะหักทั้งหงาย ตัวจะตายทั้งเป็น และเหม็นคลุ้งไปหมดทั้งตัวและวงศ์สกุล จะคว้าหาอะไรไม่เจอเพราะความเลินเล่อเผลอตัวพาให้ลืมตาย จะกลายเป็นคนหมดความหมายลงในเวลานั้นโดยไม่คาดฝัน ฉะนั้น จึงควรพากันเตรียมท่าน่ากลัวไว้ก่อน นั่นแล จัดเป็นความฉลาดอันแหลมคม เป็นคนดีอันแสนลึก นึกขึ้นมาเวลาใดก็ภูมิใจ ปัจจุบันก็สวยสด อนาคตก็แจ่มใส ไปที่ไหนก็ไม่จน เพราะสติปัญญามีอยู่กับทุกคน เราค้นหาต้องเจอทุกเวลาที่ต้องการ ท่านที่เป็นหนุ่มสาว ถ้าต้องการชาวศรีวิไลประดับตัว โปรดสนใจใน มรรค คือทางเดินอันดีเยี่ยมของหนุ่มสาวที่แสดงมานี้ ผลตอบสนองต้องมีสุขสมบัติไม่ขัดสน จะดำรงตนเป็นสุขีทุกทิวาราตรีไม่สงสัย ตามนัยที่แสดงมาในมรรคผลของหนุ่มสาวก็สมควรเวลาพายุติเพียงเท่านี้

ชายหญิงที่มีครอบครัวเป็นหลักฐานแล้ว ทางที่ถูกและดีงามก็คือต่างคนต่างพยายามส่งเสริมหลักฐานของตนให้มีความแน่นหนามั่นคงยิ่ง ๆ ขึ้นไป ไม่บั่นทอนบ่อนทำลายสมบัติ (คู่ครองและสมบัติอื่น ๆ) ที่มีอยู่แล้วให้โยกคลอนโอนเอน ต่างคนต่างวิ่งเต้นขวนขวายหารายได้เพื่อค้ำจุนและส่งเสริมครอบครัวให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง และระวังอย่าเหยียบย่ำลำต้นโค่นทำลายรากฐานของครอบครัว คือไม่ดูถูกเหยียดหยามคู่ครอง แม้จะเป็นคนจนคนโง่เขลาเบาความคิดและมาจากสกุลใดก็ตาม ไม่ควรรื้อขึ้นมาเหยียบย่ำอันเป็นการทำลายศักดิ์ศรีและวงศ์สกุลของกันและกัน ซึ่งประเพณีถือกันอย่างยิ่ง คู่ครองแต่ละฝ่ายไม่ควรไปแตะต้อง ผิดหรือถูกซึ่งควรจะว่ากล่าวกันบ้างในฐานะผู้รับผิดชอบและหวังพึ่งเป็นพึ่งตายด้วยกันก็ควรมีวง

จำกัดที่สมควรแก่เหตุไม่ให้ลุกลามออกไป เพราะคู่ครองของกันและกันเป็นสิ่งที่เกิดจากเลือดหัวอก คือความรักและสมัครใจของแต่ละฝ่ายโดยเฉพาะ แม้จะเป็นคนชาติชั้นวรรณะและสกุลใด ต่างฝ่ายก็ทราบกันอยู่แล้วไม่มีใครบีบบังคับ แต่หากเป็นเพราะกรรมคือเจ้าความรักพาสลักลงลึกแบบถอนไม่ขึ้น แม้จะเอาพื้นพสุธาคือแผ่นดินอันใหญ่หนามาชั่งแข่งขันน้ำหนักยังพ่ายความรัก แผ่นดินอันแสนหนักพังทะลายลง ส่วนความรักแม้เราสลบไปฟื้นคืนมายังคงอยู่มิได้ขยับเขยื้อนไปแม้แต่นิด เพราะความรักประเภทนี้ลบไม่หายคายไม่ออก บอกห้ามไม่เชื่อฟัง ถ้าความรักได้ฝังลงแล้วต้องจมมิด ถ้าติดก็ติดแบบจม ใครไม่ควรกล้าอวดเก่งต่อความรักเมื่อยังไม่รู้ฤทธิ์ของมัน ความรักถ้าลงได้ขึ้นบนบ่าของใครแล้ว จะไม่เลือกชั้น-วรรณะเพศพระเพศเณร และวัยหนุ่ม–สาว เฒ่า แก่ อย่างไร เจ้าความรักต้องนั่งบนบ่าแล้วจับขอ (ขอให้ได้อย่างใจรัก) สับลงบนศีรษะโดยไม่เลือกใครว่าเป็นหน้าอินทร์หน้าพรหมเช่นเดียวกับนายควาญช้างสับศีรษะช้างด้วยขอฉะนั้น พระเณรเถรชีแตกวัดแตกวา บางแห่งจนถึงกับวัดร้างไม่มีพระจะอยู่ค้างวัดกระทั่งขรัวตาก็เพราะอะไรเป็นผู้ขับไล่เล่า ถ้าไม่ใช่เจ้าความรักตัวเทวทัตตนเท่านั้น เป็นผู้มีอำนาจขับไล่แบบไม่มีใครกล้าต่อสู้นอกจากจะพากันหมอบราบไปตาม ๆ กันเท่านั้น ผู้เขียนนี้ก็จะเป็นใครที่ไหนถ้าไม่ใช่ผู้ถูกกระสุนของมันยิงเอาจนสลบไสล พอฟื้นขึ้นมาบ้างก็เดินโซซัดโซเซจับปากกามาทำท่าเขียนอวดโลกทั้ง ๆ ที่กำลังผลุบ ๆ โผล่ ๆ อยู่อย่างนั้นเอง ใคร ๆ ถ้ายังไม่ได้ขึ้นบนเวทีลองดีให้เห็นฝีมือกับความรักประเภทก่อแล้วดับไม่ลงเสียก่อน อย่าด่วนอวดว่าตัวเก่ง ถ้าอวดเก่งในทางอื่น ๆ จะพอมีทางยอมและยกให้บ้าง แต่จะมาอวดในทางนี้แล้ว เพียงหมัดเดียวก็พอเตรียมหาเปลมาหามคนสิ้นท่าเพราะความรักดัดสันดานลงไปได้แล้ว และยังจะแพ้และเข็ดหลาบจนวันตายไม่มีทางว่าจะมาขอแก้มืออีกต่อไปได้เลย

อำนาจแห่งเจ้ากรรมตัวรัก ๆ นี้แล ทำให้โลกยุ่งทุกหย่อมหญ้า แต่โลกก็ถือเป็นความสนุกทุกหย่อมหญ้าเช่นเดียวกัน ฉะนั้น จึงไม่มียาแก้ให้หายยุ่งได้ตลอดมา ไปที่ไหนแม้จะอุดหูข้างหนึ่ง แต่หูอีกข้างหนึ่งก็ไปแอบฟังเสียงบ่นว่ายุ่งว่าทุกข์จนได้ ถ้าจะอุดทั้งสองหูก็กลัวจะไม่ได้ยิน เรื่องจึงลงเอยตรงที่ว่า "เรื่องเท่ากัน" ฉะนั้น คู่ครองแต่ละฝ่ายจึงควร

เรียนและปฏิบัติต่อความรักด้วยความรอบคอบ อย่าเผลอตัวปล่อยให้ความรักเที่ยวเพ่นพ่าน จะทำให้ยุ่งแบบโลกแตกแต่หัวใจยังมี ผู้เสวยผลจึงได้รับความทนทุกข์ทรมานไม่มีวันจบสิ้น คำที่ว่าปล่อยความรักให้ออกเที่ยวเพ่นพ่าน นั้น คือปล่อยความรักแบบไม่มีขอบเขตความพอดีดังที่เห็น ๆ กันอยู่ ทำให้คนข้างหลังยุ่งและคอยหาบบาปหาบกรรมแทบอกจะแตกเพราะเจ้าความรักเที่ยวสร้างไว้ คู่ครองคือสามีภรรยาจึงไม่ควรสนใจใยดีกับความรักประเภทอาหารนอกบ้าน จะทำให้ครอบครัวร้าวรานหรือแตกทะลายได้อย่างไม่มีอะไรมาต้านทาน จะไปทำมาค้าขายหรือทำราชการงานราษฎร์งานหลวงต้องทำความเข้าใจกับตัวเองไว้อย่างเคร่งครัดว่าเรื่องความรักนอกบ้าน คือนอกจากคู่ครองของเราแล้ว ไม่ใช่เรื่องของเราอย่างเด็ดขาด ในขณะเดียวกันต้องระลึกถึงความรักและความไว้วางใจที่เราได้ให้คำมั่นสัญญาแก่คู่ครองของเราอย่างไม่มีการแบ่งรับแบ่งสู้ใด ๆ แล้วก็ความรักนอกบ้านเป็นความรักขั้นทำลายและเป็นความรักที่ร้ายแรงที่สุดสำหรับคนที่มีครอบครัวแล้วเช่นเรา เราผู้มีครอบครัวแล้วจึงเข้ากับความรักประเภทเผาทั้งเป็นนี้ไม่ได้อย่างเด็ดขาด เมื่อต่างคนต่างรู้สึกว่าตนมีครอบครัวแล้วและต่างก็ปฏิบัติต่อตนเองอย่างเคร่งครัดแบบขีดเส้นตายเลย แล้วครอบครัวนั้น ๆ ก็อยู่ด้วยกันโดยความร่มเย็นเป็นสุข และต่างก็มอบชีวิตฝากเป็นฝากตายต่อกันอย่างสนิทใจไม่มีอะไรมาแบ่งแยกได้ เงินทองที่หามาได้ก็เป็นชิ้นเป็นอันไม่มีทางรั่วไหล และเป็นประโยชน์แก่ครอบครัวล้วน ๆ ไม่ไหลซึมออกไปนอกลู่นอกทาง นี่แล มรรค คือทางเดินของการงานและความประพฤติของคนที่มีครอบครัวเป็นหลักยึดแล้ว และผลก็คือความสุขในครอบครัวนั้น ๆ ซึ่งไม่มีอะไรมาขัดขวางแย่งชิง เป็นความสุขของผัวรักเมียสงวนจริง ๆ ไม่มีความสุขใดในโลกนี้จะเสมอความสุขของสามีร่วมเป็นภรรยาร่วมตาย ไม่ยอมแยกจากไม่ยอมพลัดพรากจากกันตลอดอวสาน เกิดชาติใดปรารถนาขอพบกัน เพราะอำนาจแรงอธิษฐานและความซื่อสัตย์สุจริตต่อกัน ย่อมมีหวังเป็นไปได้ตามใจหมาย ดังอธิบายมา คือมรรคผลของคนที่มีครอบครัวแล้ว เห็นว่าพอสมควรยุติ โปรดนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ครอบครัว จะไม่ได้เห็นผู้หญิงวิ่งตามชายชู้ และผู้ชายวิ่งตามหญิงสาว ซึ่งเป็นที่น่าทุเรศเอานักหนาเหมือนคนไม่มีหัวใจอีกต่อไป ถ้าปักใจเชื่อธรรมของพระพุทธเจ้า ความยับยั้งตัวเองก็จะพอมีได้ ความสุขก็จะพอปรากฏ ไม่เป็นทำนองว่าวเชือกขาดอยู่บนอากาศไปท่าเดียว

คนที่มีอายุผ่านเข้าปัจฉิมวัยแล้ว จัดว่าเป็นผู้ได้ผ่านโลกมาพอประมาณไม่บกพร่อง ในทางสัมผัสถูกต้องกับสิ่งดีชั่วต่าง ๆ ที่มีอยู่ประจำโลก และมีทางจะบวกลบชีวิตที่ผ่านมากับเหตุการณ์ของโลกได้พอสมควร วัยนี้เป็นวัยที่จะรีบเร่งเข้าหาที่พึ่งทางใจกับศีลธรรมได้อย่างเต็มที่โดยไม่มีอุปสรรคแล้ว เพราะเป็นวัยจะปลดเปลื้องทุก ๆ สิ่งที่เคยถือเป็นภาระมานมนานมิใช่วัยที่จะกล้าหาญต่อภาระที่เป็นของหนักทั้งทางกายและทางใจ โดยไม่ยอมลดตัวลงไปตามวัยของใครเลย โลกและขันธ์ที่เราเห็นอยู่เวลานี้ ไม่มีทางสงสัยว่าจะเป็นอะไรต่อไปกว่าเท่าที่เป็นอยู่และเห็นอยู่เวลานี้ เพราะมีความเจริญและความเสื่อมอยู่ในตัวมันเองซึ่งควรจะเห็นได้อย่างชัดเจนทั้งภายในและภายนอกไม่มีทางสงสัย สิ่งที่จะเป็นสาระสำหรับตัวก็คือคุณงามความดีซึ่งเป็นของไม่จืดจางตลอดมา จะดีอยู่กับอะไร งามอยู่กับผู้ใด ต้องเป็นสิ่งที่โลกปรารถนาโดยทั่วกัน ข้อสำคัญขอให้ดีและงามต่าง ๆ มาปรากฏอยู่กับตัวเสียเอง นั่นแลจะเป็นที่เหมาะกับใจผู้ใฝ่ฝันอยู่แล้วลองคิดดูสิ่งที่ว่าดีหรืองามมีอยู่ ณ ที่ใด ไม่ว่าไกลหรือใกล้คนเรายังปรารถนากันทุกคน แต่ดีอย่างแท้จริงและแน่นอนนั้นได้แก่ศีลธรรม ถ้าศีลธรรมมีอยู่กับผู้ใด ดีแท้ดีแน่นอนและดีเด่นย่อมมีอยู่กับผู้นั้น ผู้นั้นเป็นผู้มีของดีและของจริงอยู่กับตัว แม้ไม่ต้องการออกร้านก็มิได้ลดคุณค่าลงแม้แต่น้อย วัยที่ผ่านโลกมาพอสมควรแล้วควรหาของดีประเภทนี้ไว้เป็นหลักใจ และอวดลูกหลานต่อไป เขาจะได้รักและเคารพบูชาตลอดกาลนาน ดีกว่าจะนั่งบ่น นอนบ่น หิวก็บ่น กระหายก็บ่น หุงข้าวแฉะไปบ้างก็บ่น ทำอาหารไม่ถูกปากก็บ่น ยกอาหารมาช้าหน่อยก็บ่น เด็กพูดคุยกันบ้างตามภาษาเด็กก็บ่น เขาเปิดวิทยุดังบ้างก็บ่น เขาไม่เปิดให้ฟังเสียงเพลงบ้างก็บ่น เขาเปิดเบาฟังเสียงเพลงไม่ชัดก็บ่น ใครทำไม่ถูกใจนิดก็บ่น แม้ที่สุดตัวทำไม่ถูกใจตัวเองก็บ่น ลุกขึ้นลำบากบ้างก็บ่น เดินไปมาไม่สะดวกก็บ่น วิชาบ่นเลยคล่องปากไปเอง เบื้องต้นก็หัดบ่นกับลูก ๆ หลาน ๆ ในบ้าน ต่อมาก็บ่นตะไปเลย จนลูกหลานเบื่อและรำคาญ ไม่อยากเดินเข้ามาแอบและผ่านหน้า นี่คือนิสัยของคนแก่บ้าน เล่นลูกหยอกหลาน เล่นไปนาน ๆ ก็พาลดุพาลโกรธให้เขาทนไม่ไหวเขาก็พากันหนีไป บทเขาไม่มาหาก็บ่นคิดถึง บ่นอยากให้เขามาหา เพราะตายายคิดถึง เรื่องของคนแก่จึงยุ่งอยู่เสมอทำนองนี้ และถึงคราวจะจากลูกหลานไปจริง ๆ จะไม่ได้กลับมาบ่นให้เขาอีก ก็กลับเป็นห่วง จิตเลยหาที่ยึดไม่ได้กลายเป็นคนเสียหลักไปใน

เวลาเช่นนั้นก็มีนับจำนวนไม่น้อย ฉะนั้น เมื่อทราบแต่ต้นมือแล้ว จึงควรท่องคาถาพุทโธเป็นต้น ไว้จนคล่องปากคล่องใจ เมื่อถึงเวลาจริง ๆ พุทโธจะไม่พาให้ยุ่ง แต่จะพาไปอย่างสบายหายห่วง เพราะจิตได้พุทโธดวงเลิศเป็นที่พึ่งแล้วไม่มีอะไรจะเสมอเหมือน ผู้ที่อยู่ในวัยใดก็ควรเตรียมตัวไว้แบบบุคคลไม่ประมาท นั่นแลเป็นบุคคลผู้ไม่เสียท่า เพราะเวลามีชีวิตอยู่ก็เป็นผู้รักศีลธรรมประจำนิสัย ใจก็เย็น มองเห็นหน้าหลานก็น่ารัก ไม่น่าบ่นเหมือนคนเจ้าทุกข์ซึ่งหาแต่ทางระบาย แทนที่ระบายออกไปแล้วตนจะสบายคนอื่นกลับเดือดร้อน ตนก็พลอยได้รับทุกข์เพิ่มขึ้นอีก ทำนองเอาน้ำสกปรกไปชะล้างสถานที่ที่ไม่สะอาดเลยกลายเป็นเพิ่มความสกปรกให้ทวีมากขึ้น ลูกหลานก็ยังไม่รู้ว่าอะไรถูกอะไรควร ตากับยายก็เอาเรื่องบ่นชะล้างลงไปบนสมองเด็ก เรื่องก็พลอยยุ่งไปทั้งตากับยายและลูกหลานหาอะไรเป็นสาระพอจะยึดถือไม่ได้ ฉะนั้น ท่านจึงสอนให้ผู้นำของครอบครัวและวงงานต่าง ๆ มีศีลธรรมเพื่อทำคนให้ดี นอกจากนั้นยังเป็นคติตัวอย่างอันดีแก่ลูกหลานอีกด้วย เวลาตนจากไปก็เป็นสุข เพราะธรรมคุ้มครองป้องกันคนที่มีความสุขซึ่งเกิดจากความดีที่ตนทำไว้แล้ว อยู่โลกไหนก็เป็นสุข เพราะความสุขต้องอยู่กับผู้ทำดี ผู้ทำดีไปอยู่ที่ไหน ความสุขก็ไปอยู่กับผู้นั้น ผู้ปรารถนาความสุขไปเป็นเพื่อนสอง ก็จำต้องทำบุญให้ทาน รักษาศีล เจริญเมตตาภาวนา อันเป็นทางให้เกิดสุข ดีกว่านั่งบ่นนอนบ่นว่าทุกข์ยากลำบากใจอยู่เปล่า ๆ ไม่เป็นประโยชน์อะไรเลย นี่แล คือมรรคผลของคนแก่ที่ควรสนใจบำเพ็ญมากกว่าวัยใด ๆ แต่ธรรมที่กล่าวทั้งนี้เป็นสาธารณะแก่ผู้หวังพึ่งความดีทั่ว ๆ ไป ที่ระบุคนแก่ขึ้นหน้าก็เนื่องจากคนแก่คงมีโอกาสบำเพ็ญมากกว่าวัยอื่น ๆ และระบุไว้ตามลำดับวัยที่ได้อธิบายมาเป็นอันดับ ๆ เข้าใจว่าท่านผู้อ่านผู้ฟังจะพอเข้าใจและถือเอาเนื้อความได้

ส่วนมรรคผลของข้าราชการนั้น อาจารย์ไม่ค่อยเข้าใจ คงจะเป็นไปในทำนองเดียวกันกับที่อธิบายผ่านมาแล้ว เป็นแต่เปลี่ยนไปตามหน้าที่การงานในแผนกนั้น ๆ เท่านั้น การดำเนินงานที่เรียกว่า มรรค ย่อมถือเอาความถูกต้องของการทำงาน และความสุจริตต่อหน้าที่เป็นสำคัญ ถ้าทำผิดและทุจริตต่อหน้าที่ก็ผิดความมุ่งหมายของ มรรค คือทางเดินของงานและเป็นผลเดือดร้อนทั่วแผ่นดิน โจรผู้ร้ายนานาประเภทก็ชุกชุมนับแต่วงแคบไปถึงวงกว้าง

และนับแต่ผู้น้อยขึ้นไปถึงผู้ใหญ่ ก่อความเดือดร้อนไปทุกหนทุกแห่ง เพราะเรื่องนี้เป็นสาเหตุ ถ้าทำงานถูกและสุจริตต่อหน้าที่ผลงานก็ได้มาก ประเทศชาติก็เจริญ โจรผู้ร้ายก็ลดลงเป็นลำดับตามกำลังความดี ซึ่งต่างคนต่างสนใจนำไปใช้หรือชะล้างสิ่งสกปรกให้หายกลิ่นที่เหม็นคลุ้งไปทุกสารทิศ ได้มีทางเบาบางลงแม้ไม่หมดไปเสียทีเดียว บ้านเมืองก็พลอยสงบสุข เพราะต่างคนต่างมองดูความสุข–ทุกข์ของกันและกันอย่างทั่วถึง แทนที่จะมองดูตัวเพียงคนเดียว และหาทางกอบโกยเพื่อตัวคนเดียว ตามหลักธรรมชาติแล้ว การทำชั่วทุจริต ไม่ว่าจะเป็นคนโง่ทุจริต คนฉลาดทุจริต ผู้ใหญ่ทุจริต ผู้น้อยทุจริต เด็กทุจริต หรือใครๆ ทุจริต แม้ที่สุดลูกเราทุจริต ทั้งในที่แจ้งและที่ลับ ใครจะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม ทั้งหมดนี้จัดเป็นการทำชั่วทุจริตอยู่ในตัวของผู้ทำอย่างสมบูรณ์ โดยไม่มีอะไรมาแบ่งแยกให้ความสมบูรณ์แห่งความชั่วทุจริตของผู้ทำนั้น ๆ ลดน้อยลงกว่าเดิมเลย จำต้องทรงดอกทรงผลไว้ในตัวของมันอย่างสมบูรณ์เสมอกัน แม้วัตถุสมบัติในกลุ่มนั้นที่ถูกทุจริตไปเท่าไร และไม่ว่าจะด้วยวิธีใด จะต้องขาดความสมบูรณ์เท่าที่มีอยู่เดิมลงทันที ในขณะเดียวกันประโยชน์จากสิ่งที่ขาดไปนั้นก็ขาดลงพร้อม ๆ กัน โดยที่เจ้าของหรือใครจะทราบหรือไม่ก็ตาม เช่นเรามีเงินอยู่ร้อยบาท แต่ถูกขโมยไปเสียแม้เพียงหนึ่งบาท แต่ประโยชน์ที่จะเกิดจากเงินหนึ่งบาทต้องเสียไปโดยเจ้าของจะทราบว่าเงินหนึ่งบาทได้หายไปหรือไม่ ไม่สำคัญ สำคัญที่เงินขาดจำนวนเดิมลงหนึ่งบาทและขาดประโยชน์ไปเท่าจำนวนเงินหนึ่งบาท นี่เป็นหลักตายตัวไม่มีทางแก้ไขให้เป็นอย่างอื่น ถ้าเกิดขโมยหรือทุจริตมากกว่านั้นและขโมยหรือทุจริตไปเรื่อย ๆ จนเป็นโรคเรื้อรัง ประโยชน์ที่จะควรได้รับจากสมบัติจำนวนและประเภทที่ถูกทุจริตนั้น ๆ ก็จะต้องขาดไปแบบเรื้อรังเช่นเดียวกัน การขาดรายได้ที่ควรจะได้ไปตลอดสาย จึงไม่ใช่ทางสงบสุขของบ้านเมืองและไม่ใช่เรื่องที่ผู้ทำทุจริตนั้น ๆ จะทำความเจริญและความสงบสุขแก่บ้านเมือง แต่เป็นการตัดทอนผลประโยชน์ที่จะทำให้เกิดความสงบสุขขาดไปตลอดสาย นี่เรียกว่า มรรคเสื่อมผลก็พลอยเสื่อมไปด้วย ผู้ควรจะได้รับประโยชน์จากสิ่งที่หลุดลอยไปมากน้อยมีจำนวนเท่าไรก็พลอยเสื่อมจากประโยชน์ไปตาม ๆ กัน และเสื่อมไปตลอดสายไม่มีที่สิ้นสุด เสื่อมจากจำนวนน้อยไปหามากจนไม่มีอะไรเหลือเพื่อให้เสื่อมต่อไปอีก จะเรียกว่ามรรคเหลวแหลกผลแหวกแนวก็ไม่ผิด เพราะขึ้นอยู่กับผู้พาให้เหลวไหล ส่วนมรรคเจริญผลเจริญนั้น ผู้ดำเนิน

งานต่างทำถูกและสุจริตต่อหน้าที่ทุกแขนงของงาน ผลรายได้ก็สมบูรณ์และทั่วถึง ผู้ใหญ่กับผู้น้อยมีความเมตตาสงสารและเคารพกัน มีความเชื่อถือและไว้ใจกันได้ บ้านเมืองก็เกิดความสงบเย็น สิ่งบั่นทอนทั้งส่วนใหญ่ส่วนย่อยก็พลอยลดลงตามส่วนแห่งความสุจริตชำระล้าง ความสกปรกรกรุงรังที่เคยมีก็ค่อยหาย กลายเป็นความสะอาดขึ้นมาทุกแห่งหนตำบลหมู่บ้าน ประชาชนก็มีความชื่นบานหรรษาโดยทั่วกัน นี่แล คือมรรคผลของราชการงานแผ่นดิน ถ้าต่างมุ่งเพื่อตนและประเทศชาติศาสนาเจริญ ก็ควรดำเนินตามหลักธรรมคือมรรค อันเป็นเส้นทางที่ถูกต้อง ผลจะเป็นที่เจริญตาเจริญใจทั่วถึงกัน เพราะคนเราที่อาศัยกันอยู่เป็นหมู่เป็นพวก ความสุข – ทุกข์ ได้ – เสียต่าง ๆ ย่อมกระเทือนถึงกันอยู่โดยดี ไม่มีผู้ใดจะทนนั่งเสวยสุขอยู่ในกองสมบัติแต่ผู้เดียวได้ เมื่อคนทั้งโลกต่างเป็นทุกข์เดือดร้อนกันทั้งแผ่นดิน นอกจากคนที่เขามีชื่อว่านายสุข นามสกุล สุขคนเดียว เท่านั้น เขาจะมีสุขเฉพาะชื่อและนามสกุล ส่วนตัวเขาเองก็คือคนทุกข์ร้อนเช่นเดียวกับมนุษย์ทั่ว ๆ ไปนั่นแลฉะนั้น คนเราซึ่งอาศัยกันอยู่จึงควรคำนึงถึงเพื่อนมนุษย์ตาดำ ๆ ด้วยกัน เช่นเดียวกับความรู้สึกภายในที่หวังพึ่งโลกฉะนั้น โลกกับเราก็จะเป็นปึกแผ่นแน่นหนาไปด้วยกัน โลกเสื่อมเราก็พลอยเสื่อมด้วย โลกฉิบหายเราก็พลอยฉิบหายด้วย โลกตายเราก็พลอยตายด้วยเมื่อความเกี่ยวเนื่องกันมีอยู่อย่างแยกไม่ออก จึงไม่ควรคิดจะเป็นเศรษฐีมีความสุขลำพังเราคนเดียวในท่ามกลางโลกซึ่งกำลังขาดแคลนทุกข์ร้อนและหวังพึ่งคนดีมีใจเป็นธรรมอยู่ทุกลมหายใจ ผู้หาญคิด จะเป็นผู้ก่อไฟเผาตัวและโลกให้ฉิบหายป่นปี้ไปตาม ๆ กัน เท่าที่อธิบายมาก็เห็นว่าพอสมควร คุณยังมีสงสัยอะไรก็สนทนากันได้

ถ้าเป็นดังท่านอธิบายนี้ ศาสนาที่ทรงมรรคทรงผลไว้ทุกประเภทก็ไม่ขัดกันกับคนทุกเพศทุกวัยละซิท่าน เพราะฟังท่านอธิบายแล้ว คำสั่งสอนในแง่ต่าง ๆ ล้วนสอนแนะเกี่ยวกับอาชีพของคนทั่วโลกที่ทำกันเป็นประจำ การสอนศาสนาก็คือการแนะแนวของการงานให้ถูกทาง เพื่อผลที่ได้มาจะเป็นที่เย็นใจแก่เจ้าของ ไม่เห็นมีอะไรขัดแย้งกับการอาชีพของโลก ซึ่งพอจะแยกจากกันระหว่างคนและการงานกับศาสนา ความจริงคนและการงานกับศาสนาเป็นของคู่เคียงกัน จะแยกกันที่ตรงไหนดิฉันยังมองไม่เห็น ถ้าพูดถึงการงานก็ต้องอาศัยศาสนาเป็นเครื่องนัดแนะ คนทำไม่ถูกทางซึ่งจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตน

และผู้อื่น ศาสนาก็เป็นเครื่องนัดแนะ สามีภรรยาจะแตกร้าวจากกัน ศาสนาก็นัดแนะให้มีความรักและปรองดองกัน หรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะประพฤตินอกใจกัน ศาสนาก็สอนแนะไม่ให้ทำเพราะผิดหลักของคนที่มีที่จอดแวะแล้ว ไม่ให้ทำแบบคนบ้ากามตามตรอกตามซอกถนนสายต่าง ๆ ซึ่งไม่มีคุณค่าและความหมายใด ๆ แล้วลูกประพฤติความเกเรศาสนาก็สอนแนะให้กลับตัวประพฤติเป็นคนดี เด็กขี้เกียจเรียนหนังสือและไปโรงเรียน ศาสนาก็สอนแนะให้เป็นคนขยันหมั่นเพียร และอดทนเรียนจนสำเร็จ เพราะงานที่กำลังทำอยู่เวลานี้จะเป็นอาชีพของตนในอนาคต ถ้าขี้เกียจและหยุดเรียนเสียจะไม่มีอาชีพต่อไปและไม่ว่างานชิ้นใดรู้สึกจะมีศาสนาเข้าช่วยแนะแนวเสมอ ดิฉันเห็นอย่างนี้จะผิดหรือถูกก็กรุณาเตือนด้วย

ความจริงก็เป็นอย่างนั้น คนเราถึงจะดีจะชั่วหรือจะเป็นจะตายอย่างไร ก็อยู่ในกรอบของศาสนา เพราะศาสนาเป็นแหล่งใหญ่ที่สุดในโลกที่ชี้ชะตากรรมของสัตว์โลกผู้ทำดีทำชั่วและได้รับผลเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ ก็ล้วนอยู่ในที่ศาสนาสอนไว้แล้วทั้งนั้น ไม่มีใครจะสามารถแหวกแนวศาสนาไปได้ ฉะนั้น ศาสนาจึงเป็นเหมือนดวงอาทิตย์ที่ส่องแสงสว่างแก่โลก ให้คนมีนัยน์ตาดีได้เห็นสิ่งต่าง ๆ และประกอบการงานได้โดยสะดวกทั่วหน้ากัน ศาสนาก็ส่องแสงสว่างคือคำสั่งสอนไว้ทุกแง่ทุกมุมไม่มีบกพร่อง ผู้สนใจดำเนินตามหลักศาสนา จะทำการงานทุกประเภทให้สำเร็จลงได้ด้วยความรอบคอบ และได้ผลสมบูรณ์ไม่รั่วไหลแตกซึมไม่ว่างานส่วนย่อยหรือส่วนใหญ่ ไม่ว่างานราษฎร์หรืองานหลวง ไม่ว่างานส่วนตัวหรือส่วนรวม จะเรียบร้อยไปตลอดต้นตลอดปลาย ไม่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ สูง ๆ ต่ำ ๆ ทั้งงานและผลของงาน เพราะศาสนาสอนให้คนสะอาดทั้งเครื่องนุ่งห่มใช้สอย ทั้งความประพฤติทางกายวาจาใจ ทั้งการงานทุกแผนก และทุกประเภทของงาน ไม่ได้สอนให้คนสกปรกโสมมแบบร้อยแปดดังที่เคยเห็นกันอยู่ คนของศาสนาจึงต้องเป็นคนสะอาดทุกด้านที่เกี่ยวข้องกับตัวเป็นคนเปิดเผยไม่ด้อม ๆ มอง ๆ คด ๆ โกง ๆ เป็นคนตรงไปตรงมาไม่มีคดงอล่อลวงหลายเหลี่ยมหลายคม แม้จะขมก็ขมแบบเป็นยา จะหวานก็หวานแบบชวนดื่มและให้คุณแก่ร่างกาย ไม่มีโทษแบบยาพิษเคลือบน้ำตาล ได้ตัดสินใจอย่างใดด้วยเหตุผลแล้วต้องรักษาต้นรักษาปลาย ไม่ให้ขาดกระจุยกระจายหลายติดหลายต่อ ซึ่งส่อลักษณะของคนไม่จริง

หลักศาสนาจริง ๆ เป็นอย่างนี้ ถ้าว่าตรงก็ตรงต่อความจริง คือ เหตุผลล้วน ๆ ไม่มีอะไรเข้ามาแอบแฝง ผู้ถือศาสนาจึงควรมีเหตุผลประจำตนและกิจการตลอดถึงสิ่งเกี่ยวข้องทั่ว ๆ ไป สมกับเรียนและปฏิบัติศาสนาเพื่อความรู้ความฉลาดเอาตัวรอดจากอุปสรรคไปเป็นลำดับไม่อับจน เพราะศาสนาไม่ใช่สิ่งอับจน ซึ่งผู้ปฏิบัติจะเป็นคนเสียท่าและจนมุมกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับตน คุณต้องการคนที่จนมุมไหม ถ้าไม่ต้องการก็อย่าโกหกตัวเอง คิดอะไรถูกต้องกับเหตุผลแล้วอย่าปล่อยให้ความโกหกมาพาดำเนินงาน มันจะผลาญงานให้ย่อยยับไปหมดไม่มีชนิดดีเหลืออยู่เลย

ถ้าไม่ใช่ตัวของดิฉันเป็นคนที่จนมุมอยู่แล้ว คนอื่น ๆ ดิฉันก็ไม่ต้องการเพราะที่ตะเกียกตะกายทั้งทางโลกและทางธรรมอยู่ทุกวันนี้ ก็เพื่อจะผ่านพ้นความจนมุมนั่นเองเป็นส่วนใหญ่ ถ้าพูดถึงความโกหกตัวเองแล้วดิฉันรู้สึกมีบ่อย แต่มิได้คิดว่าจะโกหกตัวเองมาแต่ต้น หากมีอันให้คลาดเคลื่อนจนได้ ตอนนี้ดิฉันยอมสารภาพไม่ทราบจะแก้ไขอย่างไรโปรดท่านเมตตาสอนด้วย

ถ้าจำเป็นก็ควรทราบไว้ว่าจำเป็น แต่โดยมากไม่ว่าอะไร ถ้าเป็นความบริสุทธิ์ชอบจะหาที่กำบังเป็นที่หลบภัยเสมอ นี่ถ้าไม่ใช่อุบายหลบภัยของความโกหก อาจารย์ก็เห็นใจ แต่ถ้าเป็นอุบายหลบภัยแล้วก็แสดงว่า ความโกหกหาที่กำบังได้ดี จนเจ้าของไม่มีทางทราบได้เลย และยังจะเป็นทางออกของมันอย่างแยบยลต่อไปอีกเป็นเวลานาน จนไม่สามารถจะจับตัวได้เลยก็อาจเป็นได้

ตอนนี้ ท่านแทงถูกใจดำความโกหกของดิฉันจริง ๆ เพิ่งจะมาระลึกได้ซึ่งตรงกับคำที่ท่านว่าเมื่อกี้นี้เอง คือบางครั้งดิฉันว่าจะไปฟังปาฐกถา ความโกหกก็มาฉุดลากดิฉันไปทางอื่นเสียหายเงียบไปเลย วันหลังเพื่อนมาเล่าให้ฟังเลยเกิดความเสียดายและเสียใจมากทั้งโกรธให้ตัวเองว่าไม่ได้ไป และความโกรธตัวเองในเรื่องอื่น ๆ ซึ่งเข้าใจในลักษณะนี้ก็มีอยู่หลายครั้งและบ่อยมาก ท่าน แต่ดิฉันไม่รู้สึกตัวเองว่าได้โกหกจากความแยบคายชนิดกล่อมให้หลับสนิทนี้ เพิ่งมารู้จากท่านวันนี้เอง

ถ้าจะพยายามเอาชนะตัวเองก็อย่าให้ถูกโกหกจนบ่อยนัก จะเป็นนิสัยโกหกประจำตัวต่อไปก็อาจโกหกคนอื่นได้ เช่นเดียวกับเด็กเริ่มฝึกหัดขโมย เบื้องต้นก็ขโมยของในบ้านของตัว ครั้นแก่เข้าก็ขโมยได้ทั่วไปไม่เลือกหน้าจนกลายเป็นเสือร้ายตัวลือนามได้ฉะนั้น เพราะนิสัยเป็นสิ่งสำคัญมาก เมื่อทำเข้าบ่อย ๆ ก็กลายเป็นนิสัยขึ้นมา แล้วแก้ไขได้ยากหรือไม่ได้เสียเลย ฉะนั้น ท่านจึงสอนให้ฝึกหัดนิสัยไปในทางดี เมื่อเคยชินแล้วก็ไม่ต้องถูกบังคับอยู่ตลอดไป

ที่นี้ดิฉันเข้าใจ ต่อไปจะพยายามฝึกหัดไม่ให้เป็นบ่อยจนไม่ยอมให้มันโกหกเราได้เลย เพราะการโกหกตัวเองก็ทราบอยู่แล้วว่าไม่ดี แต่มิได้สนใจจะแก้ไขชนิดปักใจจริง ๆ วันนี้ถูกท่านเฆี่ยนเสียบ้างจึงรู้สึกโทษของตัวว่าเป็นคนไม่จริงมานานแล้ว และดีใจที่ได้คติจากท่านในเรื่องโกหกตัวเอง ดิฉันขอกราบขอบพระคุณท่าน

วานนี้ดิฉันมากราบท่านแต่ไม่พบ เด็กบอกว่าท่านไปธุระ ดิฉันเลยไปทำธุระแล้วกลับบ้าน วันนี้เลิกจากงานแล้วมาอีก ดีใจที่ได้พบท่าน ดิฉันขอรบกวนเรียนถามข้อข้องใจที่ไม่สามารถปลดเปลื้องด้วยตนเองได้ คือเขาว่าดิฉันเป็นคนหัวดื้อถือดีไม่ยอมเชื่อฟังและลงใครง่าย ๆ ครูอาจารย์สอนไม่ยอมเชื่อฟัง ไม่ทราบว่าจะเป็นความจริงตามที่เขาตำหนิหรืออย่างไร ดิฉันไม่แน่ใจตัวเอง คือเวลาดิฉันทำภาวนา ใจได้รับความสงบอย่างไรก็ได้เล่าให้เพื่อนที่สนิทและอาจารย์ฟัง แต่ผู้ที่จะชมผลงานที่ดิฉันทำและมาเล่าให้ฟังไม่ค่อยมี โดยมากก็ตำหนิว่า ดิฉันทำภาวนาแบบล้าสมัย เพราะสมาธิเป็นทางคดโค้งมาก และยากจะถึงจุดที่หมายได้เร็วกว่าเท่าที่ควรจะถึง บางท่านก็บอกว่าสมาธิของคุณให้เก็บใส่ตู้ไว้ก่อน แต่ให้คุณเร่งวิปัสสนาไปเลย คุณจะมัวคลำแต่สมาธิอยู่จะไปไม่ถึงไหน เพราะทุกวันนี้เขาใช้วิปัสสนากันกันทั้งนั้น ไม่ได้ใช้ทางสมาธิกันเพราะล่าช้ามาก แต่เวลาท่านสอนวิปัสสนาให้ดิฉันท่านก็สอนกรรมฐานอันเป็นอารมณ์ของสมถะ ซึ่งดิฉันก็ไม่แน่ใจว่าจะควรเชื่อท่านหรือไม่ อย่างไร

บางครั้งก็มีการถกเถียงกันบ้างกับเพื่อน ๆ และอาจารย์ที่ถามและตอบไม่เข้าเรื่องราวกัน เลยพากันตำหนิว่าดิฉันไม่เชื่อฟังหมู่เพื่อนและครูอาจารย์ที่นี่ อยากทราบว่า สมาธิภาวนาที่ดิฉันทำและปรากฏผลนั้นเป็นทางคดโค้ง และควรจะเก็บเข้าตู้ดังที่ว่าจริง ๆ หรืออย่างไร ดิฉันไม่เข้าใจว่าวิปัสสนาแปลว่าอย่างไร และวิธีทำวิปัสสนาทำอย่างไร ดิฉันควรปฏิบัติกับสมาธิภาวนาซึ่งกำลังเป็นไปอยู่เวลานี้อย่างไรบ้างและดิฉันเป็นคนหัวดื้อจริงไหม ถ้าจริงจะควรกำจัดมันด้วยวิธีใด โปรดท่านบอกวิธีกำจัดให้ดิฉันด้วยจะขอบพระคุณอย่างยิ่ง

ตามเสียงที่คุณพูดเป็นเชิงอยากให้เขาชมเชยผลงานของคุณ เมื่อเขาไม่ชมก็พาลโกรธเขา แล้วกลับหาเรื่องใส่เขาว่าพร้อมกันตำหนิคุณว่าเป็นคนหัวดื้อถือดี ถ้าเช่นนั้นคุณก็เป็นคนที่ควรตำหนิ แล้วจะให้อาจารย์ชมเชยคุณตรงไหนเล่า ถ้าคุณมีมูลความจริงพอจะนำมายืนยันได้ว่าคุณมิใช่คนหัวดื้อ คุณก็ลองเล่าความจริงให้อาจารย์ฟังบ้างว่าคุณภาวนาจิตสงบเป็นผลซึ่งจะควรนำมายืนยันนั้น มันสงบอย่างไร ตอนอื่น ๆ ที่คุณถามนั้นค่อยพูดกันทีหลัง เราพูดกันเป็นตอน ๆ ไปดีกว่า โปรดเล่าให้อาจารย์ฟังบ้าง เล่าบัดนี้เองนานไปจะเสียรส ทานไม่อร่อย

มิใช่ท่าน มิใช่ดิฉันอยากให้เขาชมเชยผลงานที่ดิฉันทำได้ และดิฉันมิได้หาเรื่องใส่เขาว่ามาหาเรื่องใส่ว่าดิฉันเป็นคนหัวดื้อ แต่ดิฉันอยากฟังเหตุผลที่ดิฉันทำไม่ถูก ถ้าควรเก็บเข้าตู้ดิฉันก็ยินดีเก็บตามคำที่มีเหตุผลดีแล้ว แต่อยู่ ๆ ก็จะมาตำหนิ และสั่งให้เก็บสมาธิเข้าตู้ไปเลยนั้น ดิฉันยังไม่ยอมเก็บจนกว่าจะเห็นสมควรด้วยเหตุผลทุกอย่างแล้ว เพราะธรรมเป็นสิ่งที่มีเหตุผลจะทำเอาอย่างง่าย ๆ ขายอย่างสด ๆ ร้อน ๆ ไปเลยเหมือนผักปลาในตลาดนั้นย่อมไม่ได้

การภาวนาของดิฉันเท่าที่ปรากฏรู้สึกสงบเย็นในเวลาจิตหยั่งลงสู่สมาธิไม่ทำงานใด ๆ ด้วยความคิดอ่านต่าง ๆ ในเวลานั้น จิตทรงความรู้ไว้อย่างสมบูรณ์ไม่ส่งกระแสออกไปรับรู้และหลงกับเรื่องใด ๆ เหมือนน้ำที่ถูกปิดกั้นไว้ไม่ให้ไหลซึมออกไปสู่ที่ต่าง ๆ ทั้งสงบนิ่งทั้งใสสะอาดฉะนั้น ความรู้ในเวลานั้นเป็นเหมือนได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระธรรม และ

พระสงฆ์ ครบองค์สรณะ ใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับท่าน จนกว่าจิตถอนขึ้นมา ซึ่งเป็นเหมือนทูลลาท่านจากที่เฝ้าแล้วกลับคืนมาบ้านของคนมีกิเลสหนา ปัญญาไม่ปรากฏ และอยู่กับสิ่งที่ยั่วยวนกวนใจไปตามเดิม จากนั้นก็ไปทำงานเพื่อประทังชีวิตเป็นไปวันหนึ่ง ๆ เหมือนโลกทั่ว ๆ ไป เวลาว่างก็ทำภาวนาเข้าเฝ้าพระรัตนตรัยดังที่เคยเข้าเฝ้าจนกว่าจิตจะถอนขึ้นมา วันเสาร์อาทิตย์ว่าง ๆ ก็ทำภาวนา และไปฟังธรรมกถาตามวัดและสถานที่ต่าง ๆ ที่เคยไปเป็นประจำ มิให้วันที่ว่างขาดไปได้ ดิฉันมิได้ชอบเที่ยวหาความสนุกรื่นเริงกับสิ่งต่าง ๆ นอกจากกับธรรมซึ่งเป็นยาระงับความกำเริบของใจเท่านั้น ความสงบเย็นใจ ดิฉันถือว่าเป็นความสนุกรื่นเริงพอตัวแล้ว ไม่จำเป็นต้องแสวงหาความรื่นเริงอื่นใดมาช่วย ซึ่งเป็นชนิดที่ก่อกวนใจให้กำเริบลำพองเท่านั้น เพราะความรื่นเริงกับสิ่งภายนอก ขณะที่กำลังเพลิดเพลินอยู่ก็ดูเหมือนเป็นความสุข แต่พอความเพลิดเพลินนั้นหายไป ใจกลับมีอารมณ์ชนิดจองหองคะนองเมฆเข้ามาแทนที่ และทำการยุแหย่จิตให้ขุ่นมัวและกลายเป็นความยุ่งเหยิงวุ่นวายไปตามๆกันไม่มีเวลาจบสิ้น เพราะเรื่องนี้ผ่านไปเรื่องนั้นผ่านเข้ามาเหมือนเขาประกวดนางงามในงานวชิราฯ เช่นนั้น ใจจึงเป็นเหมือนฟุตบอลในสนามกีฬาเราดี ๆ นี่เอง ไม่มีเวลาได้พักผ่อนสงบตัวพอให้เกิดความสุขเย็นใจบ้าง ส่วนความสนุกรื่นเริงในทางสมาธิภาวนาไม่เป็นเช่นนั้น เวลาใจสงบลงสู่สมาธิ ใจมีความสุขเย็นอย่างบอกไม่ถูก ไม่มีความสุขและความแปลกประหลาดใดจะเสมอเหมือน แม้เวลาจิตถอนขึ้นมาแล้วก็ยังมีความสุขและเย็นใจติดมาด้วย ทั้งยังได้อาศัยฐานของจิตที่มีสมาธิเป็นเครื่องเสริมให้ใจมีความเชื่องชินสม่ำเสมอและเป็นสุขต่อไปไม่มีอารมณ์ชนิดจองหองปองร้ายตัวเองอยู่เป็นประจำเข้ามายุแหย่ก่อกวนเหมือนอารมณ์ของโลกที่เคยผ่านมา ฉะนั้น คำที่พูดว่า สมาธิล้าสมัยและให้เก็บเข้าตู้เสียนั้น ดิฉันจึงยังไม่เห็นด้วย เพราะถ้าสมาธิซึ่งมีอยู่กับใจที่อบรมได้จนปรากฏเป็นความสุขขนาดที่รู้อยู่ทุกวันเวลานี้ว่าเป็นของล้าสมัยและถูกเก็บเข้าตู้เสียแล้ว ผู้ปฏิบัติและสอนธรรมจะเอาอะไรมาสอนโลก ทั้งนี้แม้พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนสมาธิเป็นพื้นฐานทางด้านจิตใจตลอดมา ไม่เคยได้ยินได้เห็นที่ไหนในหมวดธรรมต่าง ๆ เท่าที่ได้เรียนและดูมาว่าพระพุทธเจ้าทรงตำหนิสมาธิว่าเป็นของล้าสมัย แม้สมัยที่ตู้สำหรับเก็บสมาธิยังไม่มีก็ยังไม่ทรงรับสั่งก็ตาม ความเห็นความเป็นมาของดิฉันดังที่เล่าถวายนี้ จะเป็นคนหัวอะไรก็โปรดพิจารณาตามที่เล่าถวายแล้วนั้น ส่วน

วิปัสสนานั้นดิฉันยังไม่เข้าใจ ได้ยินแต่พระอาจารย์กรรมฐานท่านสั่งสอนพระเณรลูกศิษย์ของท่าน ดิฉันไปแอบนั่งฟังในเวลาไปกราบนมัสการเยี่ยมท่าน ท่านสอนว่าให้ใช้ปัญญาพิจารณาร่างกายและแยกเป็นอาการ ๆ หรือเป็นธาตุ เป็นอายตนะ หรือเป็นขันธ์ก็ได้ ตามแต่สะดวกและถนัด ให้เห็นสักว่าอาการเกี่ยวกับอสุภบ้าง ธาตุบ้าง อายตนะบ้าง ขันธ์บ้าง เป็นส่วน ๆ ตามธรรมชาติของมันที่ตั้งอยู่และแปรไป ไม่ให้หลงสำคัญว่า อาการธาตุ อายตนะ ขันธ์ เหล่านั้นเป็นตนหรือเป็นเราเป็นของเราโดยความเสกสรรใด ๆ ให้รู้ตามความจริงอันดั้งเดิมของมันดังนี้ ท่านสอนพิสดารดี แต่ดิฉันจำได้เพียงเท่านี้ เฉพาะดิฉันยังไม่เห็นผลจากการพิจารณาดังที่ท่านอธิบายให้ฟัง จึงมาเรียนถามท่านพอเข้าใจและถือเป็นหลักปฏิบัติต่อไปหากดิฉันมีวาสนา

ที่นี่คุณยังมีข้อข้องใจอะไรอีกบ้าง ในปัญหาที่คุณถามอาจารย์นั้น ราวกับมรสุมกลางทะเลใหญ่ ถ้ายังมีก็โปรดพูดมาไม่ต้องเกรงใจ

ไม่มีอะไรนอกจากรอฟังท่านจะบอกดิฉันว่าเป็นหัวอะไร และสมาธิของดิฉันจะควรปฏิบัติอย่างไรเท่านั้น

จะให้อาจารย์บอกอะไร เพียงเขาพูดเท่านั้นก็ยังโกรธเขา ยิ่งถูกอาจารย์ว่าเข้าไปอีกก็กลัวว่าอาจารย์จะไม่มีที่อยู่ เกรงว่าแผ่นดินจะแคบไป จึงขอผ่านไปโดยไม่ตำหนิและชมเชย ถ้ายังต้องการและเสียดายอยู่ก็โปรดบำเพ็ญเอาเองดีกว่าคนอื่นจะหยิบยื่นให้ด้วยวิธีติและชม เพราะพระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญมาตรงต่อหลักธรรมว่า อตฺตาหิ อตฺตโน นาโถ ไม่ทรงอาศัยสิ่งภายนอกเป็นเครื่องกดถ่วงและส่งเสริมถึงจะเลวลงหรือดีขึ้น

ดิฉันมากราบนมัสการด้วยความเต็มใจในฐานะลูกศิษย์มีครูสอน แต่ที่เรียนถามไปแล้วแม้จะไม่เป็นที่สบายใจท่าน แต่ก็เพื่อความเข้าใจ หากได้รับคำชี้แจงจากท่าน ดิฉันจะเป็นที่พอใจอย่างยิ่งในธรรมของท่านและปัญหาข้อข้องใจทั้งมวลที่หอบหิ้วมา

การพูดการสอนไม่ว่าท่านว่าเราจัดเป็นภาระหนักทั้งย่อมมีผิดพลาดบ้างเป็นธรรมดา ส่วนเจตนาเพื่ออนุเคราะห์กันนั้นเป็นของบริสุทธิ์ และมีคุณค่ามาก แต่จะนำมากันกางความผิดพลาดย่อมไม่ได้ เช่นเดียวกับเราเขียนหนังสือ ทั้ง ๆ ที่รู้ตัวสะกดการันต์อยู่อย่างเต็มใจ แต่เวลามาเขียนจริง ๆ ก็ย่อมมีผิดพลาดขีดฆ่าตกหล่นกันเป็นประจำแก้ไม่ตก ธรรมยิ่งเป็นของละเอียดและไม่ขึ้นอยู่กับผู้ใดโดยเฉพาะ จำต้องใช้ความพิจารณาโดยรอบคอบ ธรรมบางประเภทที่รู้อย่างประจักษ์ใจ แต่เวลานำออกมาเพื่อผู้อื่นยังทำให้ผิดจากความจริงไปได้ ไม่เพียงสมาธิที่ต่างคนต่างเรียนและปฏิบัติจะเป็นที่ลงรอยกันท่าเดียว ส่วนจริตนิสัยอันเป็นหลักใหญ่และต่าง ๆ กัน นั่นเป็นสิ่งสำคัญมาก คิดดู เราฟังธรรมมาจากอาจารย์เดียวกันในเวลาเดียวกันยังตีความหมายธรรมของท่านต่าง ๆ กันออกไปตามจำนวนและนิสัยของผู้ไปศึกษา แต่รวมแล้วก็ต่างคนต่างถูก เพราะตีความหมายธรรมเพื่อตัวเองโดยเฉพาะ ที่ท่านพูดว่าสมาธิของคุณล้าสมัยให้เก็บเข้าตู้ไว้เสีย นั่นอาจารย์รู้สึกชอบอุบายที่ท่านใช้เพื่อฝึกทรมานคนในเวลาที่ควรจะใช้อย่างนั้น ทั้งนี้มิได้หมายความว่าสมาธิของคุณล้าสมัย และควรถูกเก็บเข้าไว้ในตู้ แต่เป็นเรื่องของเจ้าของสมาธิล้าสมัยต่างหาก ไม่อยากก้าวหน้าด้วยปัญญาทั้ง ๆ ที่อุตส่าห์ไปแอบนั่งฟังมาจากอาจารย์ที่ท่านสอนทางปัญญาโดยถูกต้องแล้ว ถ้าเป็นสมาธิของคนที่นอนเฝ้าสมาธิไม่สนใจหาทางออกด้วยปัญญาก็ควรเก็บเข้าตู้ไปเสีย ขืนปล่อยให้ออกเพ่นพ่านก็จะกลายเป็นสมาธิเน่าและส่งกลิ่นคลุ้งไปหมด ใครอยู่ที่ไหนก็จะอุดจมูกเพราะกลิ่นสมาธิที่ไม่นำไปทำประโยชน์ปล่อยให้เน่าทิ้งเปล่า ๆ จนเหม็นคลุ้ง เนื้อหรือปลาที่เขาหามาได้ยังไม่ปล่อยทิ้งให้เน่าเหม็นอยู่เปล่า ๆ เขายังจัดทำเป็นอาหารจนสำเร็จประโยชน์ตามต้องการ ส่วนสมาธิของนักภาวนาทำไมปล่อยให้เน่าเฟะอยู่ได้ ไม่มีที่ตรงไหนจะน่าชม ขืนชมไปก็น่ากลัวจะเน่าทั้งคนผู้เป็นเจ้าของสมาธิอีกด้วย ก็ยิ่งจะส่งกลิ่นไปมาก ในโลกนี้มีจมูกมากเท่าไร ไม่เห็นใจคนมีจมูกซึ่งจะทนอุดกันอยู่ทั้งวันทั้งคืนใครจะไปทนไหวล่ะ ว่าอย่างไรสบายดีหรือสมาธิของคุณและตัวคุณ อาจารย์ต้องขออภัยที่ไม่มีของดีมาฝาก มีแต่ธรรมป่า ๆ และอาหารป่า ๆ ดังที่เห็น ๆ นี้แล อาจารย์และพระเณรท่านก็ฉันอย่างนี้ทั้งนั้น เพราะฟ้าฝนแห้งแล้ง ประชาชนพลเมืองอดอยาก ทางวัดก็พลอยอดไปด้วย หากต่อไปฟ้าฝนดีพื้นที่ชุ่มเย็น เราคงมีหวังได้ฟังธรรมประเภทชุ่มเย็นในวันหนึ่งข้างหน้า โปรดอุตส่าห์ทนไป

พูดมีเหตุมีผลฟังแล้วจับใจ ก็เมื่อท่านพูดว่า สมาธิของดิฉันล้าสมัย ให้เก็บเข้าตู้มิหนำสมาธิและตัวดิฉันยังกลับเน่าเข้าอีกยิ่งกว่าคนอื่น ๆ ว่าให้เป็นไหน ๆ แต่ทำไมดิฉันฟังแล้วกลับชื่นใจและเพลิดเพลินตามธรรมมิได้แสลงหูแสลงใจแม้แต่นิด ทำไมคำพูดประโยคเดียวกันและยังเน้นหนักลงยิ่งกว่ากันด้วยซ้ำ แต่ฟังแล้วกลับทำให้เย็นใจหายสงสัยไปหมดนอกจากจะพยายามทำตามจนสุดความสามารถเท่านั้น ทำไมจิตจึงเป็นอย่างนั้น ดิฉันแปลกใจมากท่าน

โรคกับยาถ้าประสบกัน แม้ฤทธิ์ของยาจะทำให้ร่างกายส่วนอื่น ๆ ผิดปรกติไปบ้างคนไข้ก็ไม่ถือเป็นสำคัญ แต่ถือโรคที่สงบลงและหายไปเพราะยามากกว่าจะสำคัญยาที่ทำให้ร่างกายส่วนอื่น ๆ ผิดปรกติไปบ้างในเวลานั้น โรคที่รักสงวนในสมาธิก็เป็นโรคทิฏฐิชนิดหนึ่งที่ไม่ยอมลงใครเอาง่าย ๆ เหมือนกัน บางครั้งถึงกับต้องวางมวยผีปากกันแทนหมัดกำปั้นก็มีถ้าไม่ประสบยาก็น่ากลัวเป็นโรคคลั่งสมาธิศีรษะจรดฟ้าแน่ ๆ แต่ยังดีที่โรคยังรอฟังยาอยู่บ้างไม่เตลิดเปิดเปิงไปเลยทีเดียวทำนองม้าของนายสลบ ซึ่งทำเอาเจ้าของตกจากหลังปลิวลงเหมือนใบไม้ กลายเป็นคนเสียสติและตายไปเลยในเวลาต่อไป

ม้านายสลบเป็นอย่างไร นิมนต์ท่านเล่าให้ดิฉันฟังบ้างพอเป็นคติเตือนใจ เผื่อว่าจิตของดิฉันจะกลายเป็นม้าตัวนั้นไป จะได้มีสติรั้งไว้บ้างพอไม่ให้ดิฉันต้องเสียสติและตายไปเช่นนายสลบคนนั้น

เรื่องดี ๆ คุณทำไมไม่อยากฟังและอยากเชื่อ แต่เรื่องม้าเรื่องเสียสติและตายกลับเห็นเป็นเรื่องที่น่าสนใจและชอบฟังอย่างนั้นหรือ เผื่อว่าคุณเกิดเป็นทำนองนายสลบเข้าบ้างจะเป็นอย่างไร ทำไมชอบฟังนัก ถ้าไม่ชอบเป็นอย่างเขา อาจารย์ก็แปลกใจ

ดิฉันชอบฟังเพื่อเป็นคติดังที่เรียนแล้ว การฟังเพื่อนเป็นคนดีก็มีส่วนเสียด้วยหรือถ้ามีดิฉันก็หยุดได้ทั้ง ๆ ที่กำลังอยากฟังท่านเล่า

ก็คุณเคยฟังธรรมจากอาจารย์และเพื่อน ๆ ก็ฟังเพื่อเป็นคติมิใช่หรือ ครั้นแล้วก็ปรากฏว่าวางมวยฝีปากกัน จนไม่มีใครกล้าตัดสินให้เรียบร้อยลงได้ และยังจะเริ่มขึ้นเวทีฟังเรื่องม้านายสลบไสลผู้ตกม้าเสียสติและตายต่อไปอีก นับว่าใจป้ำจริง ไม่เคยเห็นมาก่อน และไม่เคยคิดว่าจะได้พบผู้หญิงนักสู้เช่นนี้ แปลกจริง

เรื่องม้านายสลบก็เลยจะจางไป เพราะท่านหาเรื่องอื่นมาพูดไปเรื่อย ไม่สนใจเลย ว่าอย่างไรม้านายสลบไปถึงไหนแล้วท่าน ดิฉันรอฟังอยู่แล้ว

จิตที่มีความสงบได้ ชื่อว่าหาความสุขเจอในชีวิตของคน ๆ หนึ่ง ความสุขที่พบ ๆ ผ่าน ๆ เป็นความสุขชนิดวิ่งตัดหน้าพอให้เสียดาย แล้วหายไป ไม่ใช่ความสุขที่ให้ความเย็นใจตลอดไป เพราะมิได้ติดแนบอยู่กับใจ แต่เพียงอาศัยเขาเป็นสุข เมื่อสิ่งที่อาศัยผ่านไปจึงหมดความสุข แล้วเปลี่ยนเป็นความทุกข์ขึ้นมา เช่นเดียวกับคนเข้าไปโรงหนังโรงละครที่ขับกล่อมบำเรอต่าง ๆ ซึ่งเข้าใจว่าเป็นที่ให้ความสุขความสำราญ ทั้ง ๆ ที่สิ่งเหล่านั้นเป็นเครื่องเขย่าใจให้กระเพื่อมขุ่นมัว เหมือนน้ำที่ถูกรบกวนและเขย่าอยู่เสมอย่อมขุ่นมัวผิดปรกติฉะนั้น ขณะอยู่ที่นั้นใจก็ตั้งความหวังอยู่ตลอดเวลา แต่สิ่งที่ได้รับโดยจะปฏิเสธไม่ได้ก็คือสุขบ้างทุกข์บ้าง เพลินบ้าง เศร้าโศกบ้าง สับสนกันไปตามอารมณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงตัวอยู่เสมอในเวลานั้น แม้เวลาอื่น ๆ ก็ย่อมมีลักษณะเช่นนั้นเข้าแฝงใจเหมือนเงาเทียมตัว ส่วนความสุขที่อาศัยธรรมเป็นอารมณ์ของใจนั้นผิดกัน ฉะนั้น ท่านจึงเรียกต่างกันโดยให้นามว่า โลก และ ธรรม เพราะอารมณ์ไม่เหมือนกัน อารมณ์ของโลกเป็นเครื่องก่อกวนยุแหย่ให้แตกจากความสุข ส่วนอารมณ์ของธรรมเป็นเครื่องส่งเสริมใจให้สงบเยือกเย็น ผู้ทำใจให้เข้าใกล้ชิดสนิทกับธรรมมากเพียงไร ก็ยิ่งเป็นผู้มีใจสงบเยือกเย็นมากเพียงนั้น

คุณก็โปรดทำความพยายามให้ใจได้รับความสงบสุข เหมือนได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ อยู่เสมอ อย่าอยู่ห่างไกลจากพระ มารถึงจะกลัว ถ้าอยู่ห่างจากพระ มารเขาชอบมาก เพราะจะจับลากจับถูไปไหนก็ได้อย่างง่ายดาย คนมีพระคือพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์อยู่ในใจ เป็นผู้ไม่มีภัยไม่มีเวรทั้งแก่ตนและผู้อื่น ใจก็เย็นสบาย

จุดศูนย์กลางของโลกคือใจ ถ้าใจสบายแล้วทุก ๆ สิ่งจะเป็นที่สงบเย็นไปตาม ๆ กัน อยู่ที่ไหนก็ลืมวัน คืน เดือน ปีไปหมด เพราะไม่มีทุกข์เดือดร้อนภายในใจ ซึ่งจะคว้าหาสิ่งภายนอกมาช่วยพยุงและต้านทาน จุดศูนย์กลางของธรรมทั้งมวลก็คือใจ ใจเป็นผู้ทรงพุทธ ทรงธรรม ทรงสงฆ์ ทรงมรรค ทรงผล ทรงสุข ทรงทุกข์ ทรงสวรรค์ และทรงนิพพาน โปรดอบรมใจให้เย็นเห็นความสุขอยู่กับตน เพราะคนเราถ้าเห็นสุขตามความจริงที่สุขสถิตอยู่แล้วก็หมดความว้าวุ่นโดยประการทั้งปวง จะเคลื่อนไหวไปมาเพื่อการทำมาหาเลี้ยงชีพก็เป็นกิริยาที่งามตา ไม่มีอาการเหมือนถูกไฟไหม้และน้ำร้อนลวก วิ่งกระเสือกกระสนวุ่นวายจนไม่มีสติอยู่กับตัวเพราะถูกความทะเยอทะยานคว้าเอาไปเผาไฟทิ้งหมด ยังเหลือแต่ตัวเปล่าจึงหาที่ยับยั้งไม่ได้แม้ขณะหนึ่ง มองดูแล้วเหมือนคนกำลังไข้หนักซึ่งแสดงอาการจะไปท่าเดียวไม่เหลียวแลยาเลย ความสุขที่พวกเรามองข้ามอยู่เวลานี้ ถ้าไม่มีธรรมเป็นเครื่องทดสอบก็เห็นจะเจอได้ยาก หากเป็นของง่ายโดยไม่มีกฎเกณฑ์หรืออุบายวิธีแล้ว เราทุกคนต่างเสาะแสวงหาความสุขกันทั้งนั้น ไม่มีผู้แสวงหาความทุกข์แม้รายเดียว แล้วทำไมจึงไม่พากันเจอความสุขเอาอย่างจัง ๆ เสียบ้าง สิ่งอื่น ๆ ยังเจอกัน บางอย่างเจอจนหาทางออกไม่ได้จะให้จังขนาดไหน จังจนกล้าทำอัตตวินิบาตแก่ตนได้ (ฆ่าตัวตาย) เพื่อหาทางออก แต่แล้วก็เป็นเรื่องเพิ่มทางเข้าหาทุกข์แบบทวีคูณเข้าอีก ถ้าจะคิดและทำให้ถูกกับหลักความจริงอันตายตัวแล้ว ตนเป็นที่รักและสงวนอย่างยิ่ง เราทราบกันทุกคนแม้แต่สัตว์ก็ยังทราบ ส่วนอุบายวิธีที่แสดงออกเพื่อความรักตนนั้น ได้ปฏิบัติกันแค่ไหนเพียงไร จึงเป็นเรื่องที่น่าคิดอย่างยิ่งสำหรับมนุษย์เราที่มีศาสนา คือแนวทางแก้ไขและป้องกันช่วยหาทางราบรื่นและปลอดภัยแก่ตนและส่วนรวมจากหลักธรรมที่เป็นแนวทางรับรองความถูกต้องอย่างสมบูรณ์แล้ว ผู้ดำเนินตามจะไม่ผิดหวังทั้งทางการอาชีพ และทางจิตใจ อันเป็นหลักใหญ่ของการงานทุกประเภท ข้อนี้ไม่ใช่เลยลงทะเลแล้วหรือ ควรหยุดเสียทีเกรงว่าคุณผู้นั่งฟังจะเหนื่อยแย่

ไม่เหนื่อยค่ะ ฟังเพลินไป ดิฉันเข้าใจจุดศูนย์กลางของโลกและธรรม คือใจดวงนี้และพระพุทธ ธรรม สงฆ์ ตลอดมรรคผลนิพพาน รวมลงมาใจดวงเดียวนี้ คำที่ดิฉันเรียนท่านว่าได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ นั้น ก็เป็นที่แน่ใจ กับพวกเรา

พากันหาความสุขที่ไม่ถูกจุดด้วยอุบายที่ไม่ชอบก็ไม่เจอเป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้งดี หายข้องใจทุกข้อที่เรียนถาม ที่ยังสงสัยอยู่ก็คือม้านายสลบเท่านั้น คราวนี้ท่านไม่พูดถึงเลย ขอกราบขอบพระคุณ

ผมขอกราบรบกวนท่าน คือ เพื่อนผมเห็นผมทำทานและใส่บาตร เขาว่าให้ผมเสมอ แต่ผมไม่สนใจ บางครั้งเขาก็อธิบายให้ผมฟังว่าการให้ทานสิ้นเปลืองไปเปล่า ๆ เก็บไว้ทำประโยชน์ในครอบครัวดีกว่าเอาไปทำทานทิ้งเปล่าไม่มีสิ่งตอบแทนแม้แต่น้อยเลย บางครั้งผมชักรำคาญบ้างเหมือนกันแต่ก็ทำเป็นไม่สนใจ หนักเข้าเขาตั้งตัวเป็นอาจารย์ผมและสั่งสอนเสียใหญ่ นี่ผมจะควรปฏิบัติอย่างไรต่อเขาจึงจะดี เพราะความเชื่อในทานผมรู้สึกฝังใจแบบถอนไม่ขึ้น โปรดท่านอธิบายให้ผมฟังบ้าง พอมีทางปฏิบัติต่อเขาและต่อตัวเอง เพื่อมิให้กระทบกระเทือนทั้งสองฝ่าย

ทานก็แปลว่าการให้ การให้กับการรับเป็นของคู่กันตั้งแต่เริ่มตั้งแผ่นดินและมีสัตว์โลก ถ้าไม่อยากให้มีทานคือการให้หรือแบ่งปัน มนุษย์และสัตว์ก็ไม่ควรจะมีอยู่ในโลกสืบต่อไป เพราะถ้ามนุษย์และสัตว์ยังมีอยู่ การให้และการรับก็จำต้องมีอย่างแยกไม่ออก เพราะทั้งสองนี้เป็นสิ่งที่สัตว์โลกทุกประเภททำกันอยู่แล้ว นับแต่วันเริ่มแรกชีวิตของสัตว์ตั้งขึ้นในโลก ใครไม่สามารถจะเป็นผู้ไปรื้อถอนด้วยกฎเกณฑ์หรือข้อบังคับใด ๆ ได้ เพราะชีวิตที่ต้องอาศัยการให้กับการรับสำคัญเหนือสิ่งใด ๆ ในโลก ทานการให้นี้ คือการวางรากฐานชีวิตและชุบเลี้ยงชีวิตของผู้รับทานโดยตรงอยู่แล้ว ไม่มีทางเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้เป็นอย่างอื่น นอกจากจะช่วยกันส่งเสริมทาน คือการให้ ให้มีกำลังมากขึ้นตามความจำเป็นที่ทั่วโลกต้องการอยู่เป็นนิตย์เท่านั้น เพื่อชีวิตความเป็นอยู่ทุกด้านของผู้ควรได้รับจากการให้จะได้เป็นไปด้วยความสม่ำเสมอตลอดระยะที่สัตว์และมนุษย์รายนั้น ๆ ยังมีความจำเป็นต้องการรับอยู่ ถ้าเว้นทานคือการให้เสียเมื่อไร เมื่อนั้นความเป็นอยู่ของสัตว์โลกที่อาศัยกันเป็นอยู่ตลอดมาก็ขาด

สะบั้นลงทันที ชีวิตจะไม่มีทางสืบต่อกันทั่วโลก อาจารย์ขอถามคุณบ้างว่า ชีวิตของคนและสัตว์ นับแต่วันเกิดมาถึงวันนี้เป็นมาได้อย่างไร ใครเป็นผู้ให้ชีวิต บำรุงชีวิตนับแต่ขั้นเริ่มแรกตลอดมา ถ้าไม่มีผู้ให้อาศัย ชีวิตจะทรงตัวและเจริญมาได้อย่างไร

เป็นมาจากบิดามารดา และผู้เกี่ยวข้องเลี้ยงดู เป็นผู้ให้ชีวิตบำรุงชีวิตเรามา ไม่เช่นนั้นก็ต้องตายแต่ขณะที่เริ่มเกิด ไปไม่รอด ฉะนั้น ผมจึงระลึกถึงบุญคุณของบิดามารดาผู้บังเกิดเกล้า ฯ ตลอดถึงท่านที่มีบุญคุณต่อเราทั่ว ๆ ไปอยู่เสมอไม่ได้ขาด

ทีนี้เราลองนึกไปถึงบรรดามนุษย์และสัตว์ทั่วโลกที่ต่างก็ได้กำเนิดจากบิดามารดามาด้วยเช่นเดียวกับเรา จะมีจำนวนมากเท่าไร

นับไม่ถ้วนเลยท่าน เพราะมันหมดทั้งโลกจะไม่ให้มากอย่างไรได้

ทีนี้เราพอจะทราบได้ไหมว่า สัตว์โลกทั้งมวลมีชีวิตเป็นมาได้จากทาน คือการให้ของพ่อ–แม่ หรือผู้ใดผู้หนึ่ง เป็นต้นเหตุ เมื่อเป็นเช่นนี้ ทานคือการให้จัดเป็นเรื่องเล็กหรือเรื่องใหญ่ซึ่งเราจะควรมองข้ามโดยไม่สนใจ ไม่ให้ทานต่อกันเลยได้ไหม

พอทราบได้ มาจากการให้ของพ่อ–แม่ หรือใครคนใดคนหนึ่งทั้งนั้น และทานไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย แต่เป็นเรื่องใหญ่โตมากกว่าชีวิตของสัตว์โลก เพราะสัตว์โลกทั้งมวลต้องอาศัยทานคือการให้การอนุเคราะห์ แต่ทานมิได้อาศัยสัตว์โลก ฉะนั้น จึงควรยกให้ทานเป็นใหญ่กว่าสัตว์โลกทั่ว ๆ ไป คำว่า ทาน นี้โลกจะมองข้ามไปไม่ได้ ความไม่สนใจในทานก็เท่ากับไม่สนใจในชีวิตของกันและกัน โลกต้องแตกแน่ ๆ ตั้งอยู่ไม่ได้

คำว่าให้ทาน หมดไปนั้น หมดไปจริงไหม และหมดไปที่ไหน สิ่งที่ตอบแทนการให้ทานนั้นคืออะไร มีไหม หรือหมดไปจริง ๆ

ผมได้คิดบ้าง หมดไปจากมือผู้ให้จริง แต่ก็ไปปรากฏอยู่กับมือผู้รับอย่างไรเล่าท่าน เช่นผมใส่บาตรพระ ข้าวหรืออาหารหมดไปจากมือผมจริง แต่ก็ไปปรากฏอยู่ในบาตรพระ ซึ่งเป็นจุดประสงค์ของการให้ทานเพื่อพระท่านอยู่แล้ว จะเรียกว่าทานของเราหมดไปเพื่อผู้รับ ปรากฏผลก็ถูก สิ่งที่ตอบแทนก็คือ ความสมหวังของการให้หรือของผู้ให้นั่ง ผู้รับได้อาศัยสิ่งที่ให้นั่ง ถ้าเป็นประเภทอาหารก็คือชีวิตของผู้รับที่ทรงตัวอยู่ได้เพราะทานของเรานั่นแลคือสิ่งตอบแทนที่เห็นประจักษ์ ถ้าเป็นที่อยู่อาศัยหรือเครื่องใช้ ก็คือความสะดวกของผู้อยู่อาศัยใช้สอย เพราะทานของเรานั่นแล เป็นสิ่งตอบแทนอย่างประจักษ์ตาประจักษ์ใจ เช่นเราเลี้ยงลูกด้วยอาหารและสิ่งต่าง ๆ สิ่งตอบแทนที่เห็นได้ชัด ๆ ก็คือความเจริญเติบโตของเด็กและสิ่งอาศัยที่เด็กได้รับความสะดวกจากเรา นั่นแลล้วนเป็นสิ่งตอบแทน จะไปค้นหาสิ่งตอบแทนที่ไหนกันอีก

คุณพอเข้าใจได้ไหม ว่าสัตว์โลกทั้งมวลมีความเป็นอยู่ด้วยทานกันทั่วโลก

ผมพอเข้าใจอยู่บ้างตามฐานะของผม แต่เพื่อนผมซึ่งนามสกุลแกว่าเทวทัตนั่นซิแกจะยอมเข้าใจกับพวกเราหรือไม่ ผมก็ไม่ทราบกับมันเหมือนกัน ไอ้มัจฉริยะนี่พูดยากไม่ใช่เล่นเลย ว่าง ๆ ผมจะพาแกมาหาท่าน ให้ท่านช่วยเปลี่ยนนามสกุลให้แกเสียใหม่ ไม่เช่นนั้นโลกแตกแน่ เพราะนามสกุลอย่างนี้ เมืองไทยเราไม่มีใช้กัน เพราะเป็นนามสกุลที่พิลึกและขวางโลกด้วย นอกจากนามสกุลที่ผูกขาดของเทวทัตผู้เดียวเท่านั้น ไม่มีใครกล้าอาจเอื้อมแตะต้องได้ แกคงไปขโมยเอาของเทวทัตมาตอนเทวทัตไปเที่ยวนรก น่ากลัวเวลาเทวทัตกลับขึ้นมาจากนรกแล้ว เรื่องจะยุ่งกันใหญ่ ถ้าแกไม่รีบนำไปคืนเสียในระยะที่เทวทัตกำลังยุ่งอยู่กับงานเมืองใต้ดินเวลานี้

ก็คุณเป็นเพื่อนเขาเอง ทำไมจะต้องพาเขามาหาอาจารย์ ที่ถูกคุณก็ควรอบรมเขาให้เป็นที่เข้าใจเสีย แล้วการเปลี่ยนและเอานามสกุลไปคืนนั้น เขาจะจัดการของเขาเองคุณไม่ต้องไปยุ่งกับเขาให้ลำบากและเสียเวลา ดีไม่ดีจะถูกแกเช่นเข้าอีกจะว่าอาจารย์ไม่บอก

ผมขอเรียนถามซ้ำตอนที่ยังไม่เข้าใจ ทานมีกี่ประเภท และสำคัญไปในทางใดบ้าง ผมยังไม่เข้าใจในแง่ต่าง ๆ ของทาน โดยมากผมเอาศรัทธาเข้าว่าเลยไม่ได้ไปคิดว่าทานสำคัญหรือไม่ อาศัยความรู้สึกส่วนลึกที่ฝังใจอย่างถอนไม่ขึ้นว่าผมมีใจฝักใฝ่ในทานเป็นประจำนิสัย และต้องทำทานจะขาดไปไม่ได้ในวันหนึ่ง ๆ แม้ผมไม่อยู่ ทางบ้านก็ใส่บาตรเป็นประจำอยู่แล้วอย่างไม่มีปัญหา ที่เรียนถามก็เพื่อทราบความหนักเบาของทานมีไปในทางใดบ้างเท่านั้น

ประเภทของทานนั้นนับไม่ถ้วน แต่ถ้าแยกเป็นขั้นมีสามคือ อย่างต่ำ อย่างกลาง และอย่างสูงสุด ก่อนอื่นเราต้องเข้าใจเสียก่อนว่า ทานแปลว่าการให้โดยไม่คิดสิ่งตอบแทนด้วยทางวัตถุทำนองเขาซื้อขาย แต่ให้ด้วยเจตนาเพื่อสำเร็จประโยชน์แก่ผู้รับ เช่นให้วัตถุสิ่งของแก่ลูกเมีย–ผัว–พ่อ–แม่–พี่–น้อง เพื่อนฝูง หรือแก่สัตว์เลี้ยง เหล่านี้เรียกว่าทานในหลักธรรมชาติที่ต้องทำต่อกันด้วยความจำเป็นโดยทั่วกัน แม้แต่สัตว์ดิรัจฉานก็ยังต้องทำต่อกัน จะเว้นทานในหลักธรรมชาตินี้ไปไม่ได้ ทานเป็นเครื่องค้ำจุนโลก สัตว์อยู่ด้วยกันเพราะทานเป็นเครื่องสมาน เช่น มดและปลวกเป็นก่ายกองต่างมีทานเป็นน้ำใจของมันปฏิบัติต่อกัน โดยมากไม่ว่าสัตว์ประเภทใดที่อยู่ด้วยกันเป็นจำนวนมากต้องมีทานการให้ปันแทรกซึมหล่อเลี้ยงประจำสันดานของมันอยู่ทุกจำพวก มนุษย์ในครอบครัวหนึ่ง ๆ ย่อมมีทานเป็นพื้นฐานของกันและกัน จึงทำให้ครอบครัวนั้น ๆ ประหนึ่งเป็นอวัยวะอันเดียวกัน ลูกทุกคนต้องได้รับทานการเลี้ยงดูจากพ่อ–แม่ และพ่อ–แม่ทุกคนก็เป็นมาจากเด็กคือลูกของพ่อ–แม่เช่นกัน ต้องได้รับทานการสงเคราะห์เลี้ยงดูจากพ่อ–แม่มาแล้วด้วยดี เช่นเดียวกันโลกที่ตั้งเป็นปึกแผ่นต้องมีทานเป็นรากฐานค้ำจุนไว้ ฉะนั้น ทานการให้จึงเป็นของจำเป็นต่อโลกไม่มีประมาณ

การให้อะไร ๆ แก่ลูกที่เกิดกับตน ก็ต้องเรียกว่าทานด้วยหรือ ผมนึกว่านำไปถวายพระตามวัดหรือตามสถานที่ต่าง ๆ ถึงจะเรียกว่าทาน

ถ้าไม่เรียกว่าทานควรจะเรียกว่าอะไร เพราะลูก ๆ มิใช่ลูกค้าของพ่อ–แม่พอที่จะตั้งตลาดขึ้นในครัวเรือนเดียวกัน คำว่าให้ก็บ่งว่าทานอยู่แล้ว แต่ทานมีหลายประเภทดังที่เรียนแล้ว คือ ทานวัตถุ ทานธรรม การให้อุบายสั่งสอนต่าง ๆ ให้อาหารแก่สัตว์ก็เรียกว่าทาน เช่น เรานำอาหารประเภทต่างๆไปให้สัตว์ที่มีชนิดต่างๆที่เขาดินวนา กรุงเทพ ฯเป็นต้น

เราให้โดยไม่หวังตอบแทน เรียกว่าทานทั้งนั้นหรือ

จะเรียกว่าทานทั้งนั้นก็ถูก ถ้าให้ในลักษณะที่กล่าวนี้

เพื่อนผมแกเห็นอย่างไร จึงปฏิเสธการให้ทาน เหมือนไม่มีชนิดเพราะการให้ทานเสียเลย

คุณอยากให้เพื่อนคุณรู้ผลของทานบ้างไหม

โอ้โฮ ผมพยายามหาทางช่วยเหลือจะให้เขารู้ผลทานจนหมดความสามารถแล้ว ถ้ามีผู้ช่วยแนะนำให้รู้ผลของทานเสียบ้าง ผมคิดว่าผู้นั้นจะต้องขึ้นสวรรค์ทั้งเป็น ตัวเขาเองถ้ายังไม่สามารถขึ้นทั้งเป็นได้ ตายแล้วเขาต้องขึ้นแน่ ๆ ท่านจะพอมีทางช่วยเขาได้ไหม ถ้าพอเมตตาโปรดเขาได้ก็โปรดบ้างเถอะเจ้าพระคุณ นับว่าโปรดสัตว์เอาบุญ

คุณไม่อยากขึ้นสวรรค์ทั้งเป็นบ้างหรือ ทำไมเที่ยวบอกแต่คนอื่นให้ขึ้น ถ้าอยากขึ้นทั้งเป็นก็โปรดไปสอนเขาบ้าง เขาก็จะได้ตามหลังคุณไปเวลาตายแล้ว หากเขายังไม่สามารถขึ้นทั้งเป็นได้

ถ้าผมสามารถผมก็ไม่มาบ่นเรื่องเขาให้ท่านรำคาญเลยท่าน ที่มาปรับทุกข์นี้ก็เพราะทางอื่นผมคิดจนหมดปัญญาแล้ว ถึงได้บ่นสงสารเขาให้ท่านฟัง บางทีท่านจะพออนุเคราะห์เมตตาเขาได้

อาจารย์ก็ไม่มีความสามารถเหมือนกัน ปล่อยไว้ตามกรรมของใครของเขาจะเที่ยวแบกหามนักก็หนักเรา ความสามารถขนาดเรา ๆ ท่าน ๆ อย่าไปกล้าหาญยกภูเขาทั้งลูกเผื่อกระดูกหลังหักจะไปโทษภูเขาก็เป็นการผิดไปสองขั้น คือขั้นที่หนึ่งตนไม่รู้จักประมาณกำลังของตัว ขั้นที่สองอวดเก่งไปแบกภูเขาทั้งลูกกระดูกหลังหักก็ไปโทษว่าภูเขาหนักเกินไป โทษแห่งความผิดของตัวถึงกับกระดูกไม่ต่อกันไม่สนใจคิด โลกเรามันชอบแปลกอย่างนี้เสมอมา

คนเราที่ตัดสิทธิ์ตัวเองในการห้ามทำทาน เช่นนี้ผลจะเป็นอย่างไรต่อไป ผมก็เลยคิดแย่แทนเขาไปเอง ไม่ทราบว่าคิดถูกหรือผิดโปรดท่านตัดสินให้ผมด้วย

เขาตัดสิทธิ์ของเขาเองใครจะกล้าไปให้สิทธิ์เขาผู้ไม่ยอมรับผิดชอบตัวเอง เช่นคนไข้ที่ไม่ยอมรับยาเลยแล้ว ใครจะไปกล้าให้สิทธิ์เพื่อให้เขาหายจากโรค คุณจะไปให้สิทธิ์เพื่อให้เขาหายจากโรคได้ไหม

ไม่ได้ท่าน

เมื่อเป็นเช่นนั้น คุณจะสามารถไปให้สิทธิ์เขาในทางไหน เขาจึงจะได้รับผล เพราะไม่ทำเหตุไว้

ไม่มีทางเลยท่าน แล้วคติของเขาจะเป็นอย่างไรบ้าง

แม้แต่คติของเราเองยังไม่สามารถทำนายได้ แล้วจะสามารถไปทำนายคติของคนอื่นได้อย่างไร

ถ้าท่านไม่กล้าทำนายเขาด้วยความรู้ของท่านเอง ก็โปรดทำนายด้วยหลักธรรมซึ่งเป็นทางสะดวกสำหรับท่านผู้จะอธิบายก็ได้ ผมยินดีและรอฟังอยู่แล้วเพราะเรื่องนี้สำคัญมากน่าสนใจ

หลักธรรมก็ไม่คิดเห็นอะไรพอจะนำมาโกหกได้ เพราะไม่ได้เรียนวิชาทางนี้ จึงขออย่าให้อธิบายเลยดีกว่า ที่ได้เรียนผ่านมาบ้างก็หลงลืมไปหมด ไม่สามารถจะนำมาอธิบายให้ฟังได้เท่าที่ควร จึงขอผ่านไป

ได้ยินท่านว่าไว้ว่า คนที่ชอบให้ทานเป็นคนมีนิสัยกว้างขวาง ไม่คับแคบเพราะความเห็นแก่ตัวดังนี้ใช่ไหมท่าน

ถูก คนตระหนี่ถี่เหนียวย่อมเป็นคนเห็นแก่ตัวมาก ไม่สามารถจะเฉลี่ยเผื่อแผ่สมบัติของตนให้เป็นประโยชน์แก่คนอื่นได้เป็นธรรมดา อาจารย์เห็นด้วย คนชอบให้ทานเป็นคนมีนิสัยกว้างขวางไม่ว่าจะเป็นนักบวชหรือฆราวาส ชอบมีหมู่เพื่อนมาก ถึงคราวจะตกอับแต่ไม่จนหากมีผู้มาช่วยเหลือจนได้ ถึงคราวจำเป็นมองไม่เห็นอะไรเลยก็ตาม แต่หากบันดาลให้เป็นมาแบบค้นหาสาเหตุไม่พบ แต่ผลที่มาแสดงนั้นตัวเองเห็นได้ชัด ๆ เรื่องเช่นนี้มีอยู่ดาษดื่น สำหรับท่านผู้เคยสร้างความไม่จนมุมไว้เพื่อตัว การให้ทานจะเห็นผลประจักษ์ในชาตินี้หรือไม่ เราพอมองเห็นได้ในโลกมนุษย์เรานี้เอง เช่นคนผู้ให้ทานเป็นที่ยินดีแก่ผู้รับหรือเป็นที่น่าเกลียดน่าชัง โปรดตอบตามความรู้สึกของคุณเอง

ยังไม่ต้องพูดถึงขั้นมนุษย์ก่อนก็ได้ท่าน เราพูดกันเพียงเรื่องสุนัขซึ่งไม่รู้บุญรู้บาปอะไรเลยก่อน สุนัขพอมองเห็นคนที่เคยนำเอาอาหารไปแจกให้เขารับประทานเท่านั้นต่างตัวต่างวิ่งออกมาต้อนรับและรุมล้อมจนจะหาทางเดินไปไม่ได้ เพราะความดีใจและความหวังพึ่งมนุษย์ผู้ใจบุญ ถ้าอยากทราบรายละเอียดโปรดไปดูสุนัขที่คนนำไปปล่อยทิ้งไว้ให้อยู่ตามกรรมแบบอด ๆ อยาก ๆ ตามวัดต่าง ๆ ในเมืองหรือนอกเมืองก็ยังมี แต่ที่อื่น ๆ ไม่ได้ กองเก็บหมาเที่ยวเก็บจนเกลี้ยงหมด แล้วเราลองนำอาหารไปแจกให้เขารับประทานเพียงครั้งเดียวเท่านั้นพอครั้งที่สองเขาต้องจำเราได้แม่นยำ มีเท่าไรพากันวิ่งมาหาเราหมด เพราะความหิวโหยว่าจะได้รับประทานกับคนใจบุญ และดีใจวิ่งมาด้วยความหวัง ทั้งแสดงอาการยิ้มแย้มหูตกหางกระดิกประหนึ่งมาทักทายและออดอ้อนขออาหารรับประทานกับเรา ซึ่งเห็นแล้วน่าสงสารมาก เพียงสัตว์ยังรู้จักใจกว้างน้ำใสเย็น เห็นแล้วดีใจทั้งอยากดื่ม

มนุษย์จะไม่รู้และยินดีกับคนใจบุญหนุนโลกอย่างไรได้ ต้องยินดีอย่างยิ่งนอกจากมัจฉริยะมนุษย์ผู้ใจดำไม่มองดูหน้าคนเท่านั้น จะไม่ยินดีกับใครเลย

คนใจกว้างขวางชอบให้ทาน เราก็พอมองเห็นคติในปัจจุบันชาติของเขาอยู่แล้ว ชาติหน้าจะมีคติแปลกปลอมมาจากไหน จำต้องเป็นคติและใจดวงเดียวนี่แล จะเป็นผู้ไปแสดงตัวในภายหน้า จึงไม่ควรมองข้ามจิตดวงกำลังเตรียมอยู่และเตรียมไปในตัวของมันเองทุก ๆ ขณะที่ควรแก่โอกาส ผู้ฉลาดก็ฉุดไว้ได้ ผู้ใจลอยก็พลอยขาดทุนทั้งมาและไป

สำหรับคุณเล่า จะรอไปหวังกำไรในชาติหน้า หรือจะเร่งรีบหากำไรเสียแต่บัดนี้เป็นต้นไป เพื่อเป็นผลเครื่องเสวยสุขรื่นเริงให้ชาติหน้า ซึ่งเป็นโลกเสวยแต่ผลอย่างเดียว ไม่เกี่ยวกับการบำเพ็ญเหตุ ได้ทำความเข้าใจกับตนเองไว้อย่างไรบ้าง

ผมมั่นใจอยู่ว่า ความดีที่ควรได้ในวันนี้และชาตินี้ต้องรีบทำให้ได้ในเขตกำหนด เมื่อเลยเขตกำหนดคือตายแล้ว นั่นไม่ใช่ฐานะที่ผู้ตายแล้วจะไปเที่ยวแสวงหารายได้เหมือนแดนมนุษย์เรา ผมขอเรียนถามย้อนหลังอีกสักเล็กน้อยที่ยังสงสัยในคำพูดของท่านว่า ธรรมทาน คือการให้อุบายสั่งสอน นั่นหมายความว่าอย่างไร

ธรรมทาน แปลว่าให้ทานธรรมหรือให้ธรรมเป็นทาน เช่นพระพุทธเจ้าทรงแสวงหาโมกขธรรมคือธรรมเป็นทางหลุดพ้น จนได้ตรัสรู้สมพระทัยแล้วก็ทรงเที่ยวประกาศสอนสัตว์โลก นับแต่เริ่มแรกตรัสรู้จนวันเสด็จนิพพาน ฯ ไม่ทรงหวังอะไรเป็นเครื่องตอบแทนมีพระทัยหวังให้โลกที่ได้รับธรรมจากพระองค์ ประพฤติตัวเป็นคนดีมีความสุขทั่วหน้ากัน ธรรมที่ทรงประกาศสอนโลกซึ่งกำหนดไว้พอประมาณมีแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ ถ้าจะเทียบทางด้านวัตถุแล้วก็คือ กองแห่งธรรมของพระองค์นั่นเอง ที่ประทานให้แก่มวลสัตว์ได้รับเป็นขวัญใจยึดไว้เป็นที่พึ่งตลอดมาถึงพวกเรา ถ้าอิงกับด้านวัตถุเช่นหนังสือคัมภีร์ ธรรมก็เรียกว่าหนังสือธรรมทาน ดังอาจารย์ทั้งหลายแสดงและมีผู้ศรัทธาพิมพ์แจก ในงานต่าง ๆ เช่น งานศพ เป็นต้น ล้วนเป็นหนังสือธรรมทาน เพราะมิได้หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ นอกจากน้ำใจที่มุ่งต่อธรรมด้วยกันเท่านั้น

ที่พิมพ์หนังสือธรรมออกจำหน่ายขายกันในที่ต่าง ๆ นั้นจะเรียกว่าธรรมทานได้ไหม

จะเรียกได้หรือไม่ได้ก็ตาม แต่อาจารย์พูดเรื่องธรรมทานต่างหากไม่ได้เกี่ยวกับเรื่องประเภทนี้

ผมต้องขออภัยท่านที่เรียนถามผิดความประสงค์ไปบ้าง ที่นี้คำว่าธรรมทานกับหนังสือธรรมทาน นั้นมีความหมายต่างกันหรือเหมือนกัน

มีความหมายอย่างเดียวกัน เช่นเดียวกับผู้แสดงธรรมหรือปาฐกถา กับการแต่งหนังสือธรรมและพิมพ์ออกแจกเป็นหนังสือธรรมทาน แม้จะเป็นคนเดียวกันหรือเป็นคนละคนก็ตาม แต่ความหมายของธรรมที่นำออกแสดง และนำออกตีพิมพ์ก็คือเนื้อธรรมที่สั่งสอนคนให้เป็นคนดีด้วยกัน ที่ผิดกันอยู่บ้างก็เพียงการแสดงออกแห่งธรรมที่ออกจากคนโดยตรงบ้าง ที่ออกจากหนังสือบ้างเท่านั้น

การให้ทานทางด้านวัตถุ กับการให้ทานธรรม อย่างไหนมีผลมากกว่ากัน ได้ยินท่านว่าการให้ทานธรรมมีผลมากกว่าทางวัตถุใช่ไหม

ตามหลักธรรมท่านกล่าวไว้ว่า ธรรมทานมีผลมากกว่าทานวัตถุ ตามหลักความจริงก็เป็นอย่างนั้น เพราะผู้จะมีศรัทธาบริจาคทานได้มากน้อย ตลอดถึงสละเพศฆราวาสบ้านเรือนออกบวชได้จนกระทั่งได้ตรัสรู้มรรคผลนิพพานก็มีไม่น้อย ทั้งนี้ก็เนื่องจากได้รับรสแห่งธรรมทานมากกว่า ท่านจึงตรัสรับรองไว้ว่า การให้ธรรมเป็นทานชนะการให้ทั้งปวงดังนี้ ศาสนาจะตั้งเป็นหลักมั่นคงในจิตใจของพุทธบริษัทตลอดมาจนถึงทุกวันนี้ ก็เนื่องจากธรรมรสที่ออกมาจากธรรมทานนั่นแล การให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ที่เป็นมาไม่ขาดสูญก็เพราะธรรมทานมนุษย์ส่วนใหญ่ ส่วนย่อยลงมาถึงครอบครัว และบุคคลเป็นราย ๆ ไป มีความประพฤติดีมีสันติสุขประจำหมู่ชนก็เพราะธรรมทานที่ซึมซาบอยู่ในใจ การพัฒนาทางจิตใจซึ่งแปลว่าความเจริญทางใจ รู้จักสิ่งดี–ชั่ว ควรประพฤติหรือไม่ควรเป็นต้น ก็เนื่องจากธรรมทาน

ทั้งนั้น ฉะนั้น ธรรมทานจึงเป็นรากฐานสำคัญที่ให้คนรู้จักประพฤติชอบ ชั่ว–ดี มีศีลธรรมทุกประเภท มีธรรมทานหรือธรรมรสเป็นสาเหตุสำคัญ ถ้าพูดถึงความสำคัญ ธรรมทานกับวัตถุทานมีความสำคัญไปคนละทาง เช่นเดียวกับอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกายมีความสำคัญไปคนละทาง แต่อย่าลืมว่าส่วนสำคัญยิ่งกว่าอวัยวะต่าง ๆ ยังมี คือใจ

วันนี้ผมมารบกวนท่าน และเรียนถามผิดบ้างถูกบ้างจึงกราบขอประทานโทษ โปรดอย่าได้ถือสา เรื่องของฆราวาสมันมีผิด ๆ ถูก ๆ อยู่อย่างนี้ประจำนิสัย แม้เข้ามาในวัดมันก็ยังมีผิดได้

△ △ △

ดิฉันได้ยินแต่ชื่อท่าน พอทราบข่าวว่าท่านมาก็ทราบว่ากลับไปแล้ว รู้สึกเสียใจ บ้านดิฉันอยู่ไกล ซอยเข้าบ้านก็ลึก ไปมาไม่ค่อยสะดวกในเวลากลางคืน วันนี้ดิฉันดีใจมากที่ได้มากราบท่าน กำลังจะเลิกงานพอเพื่อนโทร. ไปบอกว่าท่านมา ดีใจใหญ่ รีบมาทันทียังไม่กลับบ้าน ได้ทราบว่าพระธุดงค์มีอยู่ทางภาคอีสานแยะใช่ไหมคะ เพื่อนดิฉันเคยไปกราบท่านบ่อย เล่าให้ฟัง

มีบ้างแต่ไม่แยะสำหรับภาคที่เคยมีพระธุดงค์มากอยู่แล้ว แต่อาจเข้าใจว่าภาคอีสานมีพระธุดงค์แยะสำหรับภาคที่ไม่ค่อยมีพระประเภทนี้มากมาก่อน ภาคอื่นไม่ค่อยมีพระธุดงค์มากหรือจึงได้เข้าใจว่าพระธุดงค์ทางภาคอีสานมีแยะ

ดิฉันไม่ทราบ ที่ถามนี้ก็เพราะเพื่อนเล่าให้ฟัง พระธุดงค์ท่านปฏิบัติอย่างไร จึงเรียกว่าพระธุดงค์คะ

อาจารย์ก็ไม่ทราบ ที่เรียกว่าพระธุดงค์นั้นคงจะเรียกตามพระที่ถือธุดงค์สิบสามเป็นข้อ ๆ ไป ซึ่งทรงบัญญัติไว้เพื่อขัดเกลากิเลส ผู้ต้องการชำระกิเลสของตนด้วยธุดงค์ก็ถือหรือสมาทานธุดงค์ข้อนั้น ๆ ตามแต่จะถือได้กี่ข้อไม่จำกัด แล้วก็ถือธุดงค์ข้อที่สมาทานแล้วนั้น

เป็นกฎข้อบังคับตน ไม่ยอมผ่าฝืน จนกว่าจะเห็นควรตามกาลสถานที่ โดยมากพระธุดงค์ทางภาคอีสานท่านก็ปฏิบัติเหมือนพระทั่ว ๆ ไป ที่จะผิดกันอยู่บ้างก็ตรงที่ปฏิบัติตามธุดงค์ เช่น ฉันในบาตร (ฉันสำรวมในบาตร) ฉันอาหารวันละมื้อ บิณฑบาตเป็นประจำมิได้ขาด บางกาลก็อยู่รุกขมูล คือใต้ร่มไม้ อยู่ในป่าช้า ในภูเขา ในป่าธรรมดา หรืออยู่อัพโภกาศคือที่แจ้ง ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร นอกจากนั้นก็มีระเบียบวินัยเป็นอันเดียวกัน

เพื่อนดิฉันเล่าให้ฟังว่า พระธุดงค์ท่านเดินจงกรมกลับไปกลับมาด้วยท่าทางมีสติและสำรวมในบริเวณวัดหรือตามป่าข้าง ๆ วัด บางเวลาก็เห็นท่านนั่งขัดสมาธิภาวนาตัวตรงนิ่งไม่กระดุกกระดิกเหมือนไม่มีจิตใจรับรู้สิ่งที่มารบกวนเช่นยุงเป็นต้นเลย พระธุดงค์ท่านทำอย่างนั้นใช่ไหมคะ

โดยมากก็เห็นท่านทำอย่างนั้น แต่ที่ไม่ทำก็อาจจะมี เพราะอาจารย์ก็ไม่ได้ไปสังเกตท่านทุกองค์และทุกวัด บรรดาพระที่เขาให้นามว่าพระวัดป่า พระธุดงค์อาจจะมีพระขี้เกียจปะปนอยู่ด้วยก็เป็นได้

ทำไมท่านพูดอย่างนั้น พระท่านก็มีขี้เกียจเหมือนฆราวาสด้วยหรือ ดิฉันก็เพิ่งมาได้ยินวันนี้เอง

ฆราวาสก็ยังมีคนขี้เกียจ พระท่านก็มาจากฆราวาส กายวาจาใจทั้งหมดเป็นฆราวาสมาดั้งเดิมทั้งนั้น ที่มาเปลี่ยนใหม่ก็มีผ้าเหลือง เครื่องนุ่งห่มใช้สอย แต่ใจท่านจะเปลี่ยนหรือไม่เปลี่ยนใครก็รู้ไม่ได้ เพราะอาจารย์ไม่สามารถรู้ใจคนอื่นแม้แต่ตัวเองยังรู้ไม่ได้ บางครั้งมันยังพาหกคะเมนเต้นรำไปทุกทิศทุกทาง ทุกสถานที่ ไม่มีกลางวันกลางคืน และไม่ได้สำนึกว่าตัวเป็นพระเป็นเณร น่าละอายฆราวาสญาติโยมผู้ดี จะเห็นจิตพระที่เที่ยวแสดงหนังแสดงละครยิ่งกว่าสัปปุรุษผู้ดีเสียอีก ฉะนั้นอาจารย์จึงไม่กล้ายืนยันทั้งท่านผู้อื่นและตัวเสียเอง เพราะบางครั้งใจเราเองยังแสดงอาการเป็นยักษ์เป็นมาร เป็นพระเอกนางเอก ในหนังสด หนังแห้ง คืออารมณ์ปัจจุบันและอดีต ให้รู้อยู่อย่างสด ๆ ร้อน ๆ

คนอื่นที่มีกิเลสเหมือนกันก็อาจมีทางเป็นได้ จึงถือเป็นธรรมดาของคนมีกิเลสจะพึงมีผิดมีพลาดได้ไม่ว่าพระและฆราวาส ด้วยเหตุดังที่เรียนมานี้ อาจารย์จึงไม่กล้าชมพระธุดงค์ท่านว่าจะขยันไปเสียทุกองค์ เพราะอาจารย์เองก็ในนามของพระธุดงค์รูปหนึ่ง มันยังเกียจคร้านได้ต่อหน้าต่อตาเราโดยไม่ละอายว่าตนเป็นพระธุดงค์บ้างเลย

จิตพระธุดงค์ท่านยังจะมีดิ้นรนกวัดแกว่งเหมือนฆราวาสอยู่หรือเพราะท่านมีแต่ความสำรวมระวังตัวอยู่ตลอดเวลา ไม่ได้ไปเที่ยวทางโน้นโดนสิ่งนี้อยู่เรื่อยแบบฆราวาส

เวลาสำรวมระวัง จิตก็ไม่ไป แต่เวลาเผลอจิตก็ไปเที่ยวเพ่นพ่านไม่มีความละอายยิ่งกว่าวานร (ลิง) เสียอีก ตอนเผลอนี้เป็นเวลาสำคัญที่จิตจะลืมความสำนึกตัวว่าเป็นจิตพระธุดงค์หรือเป็นจิตวานรตัวคะนอง ไม่มีใครกล้าตัดสินได้

เวลาพระท่านไปอยู่ในป่าในภูเขา มีคนตามส่งอาหาร หรือทำอาหารไว้คอยถวายท่านบ้างไหม

ไม่มีทั้งผู้ตามส่งและผู้ทำอาหารคอยถวาย เพราะท่านไม่สนใจกับเรื่องยุ่งยากต่าง ๆ

ท่านได้ฉันอะไร เมื่อไม่มีทั้งผู้ตามส่งอาหารและผู้ทำอาหารถวายท่าน

ท่านก็ฉันแบบพระธุดงค์ คือฉันตามสิ่งที่มีที่เกิด ไม่มีก็ไม่กังวลให้ยุ่งไป

ทำไมพระธุดงค์จึงชอบอยู่แต่ในป่าในเขา อยู่ในแดนบ้านหรือในเมืองไม่ได้หรือ

อยู่ในบ้านหรือในเมืองก็ได้ แม้ในกรุงเทพฯ ท่านยังเคยมา และเคยอยู่ ไม่ว่าแต่ในป่าอย่างเดียว

ท่านมากรุงเทพฯ โดยมากมาในกิจนิมนต์ต่างหาก ท่านมิได้มาด้วยความสมัครใจ และท่านเห็นประโยชน์อะไรจึงชอบอยู่แต่ในป่า การอยู่ในป่ากับอยู่ในบ้านหรือในเมืองการทำเพียรภาวนาต่างกันอย่างไรบ้าง

การอยู่ป่า มีเวลาทำความพากเพียรมากกว่าที่ธรรมดา สิ่งรบกวนและยั่วยวน เพื่อเสริมกิเลสให้ฟุ้งซ่านไม่ค่อยจะมีหรือไม่มีจากภายนอก เป็นความสะดวกสำหรับทำความเพียรได้ดี และตลอดเวลาที่อยู่ในป่า ใจก็บังคับง่ายรู้สึกผิดชอบชั่ว–ดี กว่าธรรมดาที่เคยเป็นมา สติกับจิตมีทางใกล้ชิดกันมากกว่าปรกติธรรมดา สิ่งที่เคยเป็นข้าศึกไม่ค่อยมีโอกาสรังควานจิตได้อย่างง่ายดาย

เวลาพระธุดงค์ท่านนั่งภาวนา ท่านเคยเห็นอะไรบ้าง พวกภูติผีท่านเคยเห็นบ้างไหม

ไม่ค่อยได้ยินท่านพูดว่าเห็น หรือจะเห็นอาจารย์ก็ไม่มีโอกาสทราบ ถ้าท่านไม่เล่าให้ฟัง

ท่านเคยเล่าให้ท่านฟังบ้างไหมว่า ท่านได้เห็นภูติผีหรือเทวบุตรในที่นั้น ๆ

ไม่เคยเล่า เพราะไม่ใช่เรื่องจำเป็นในวงธรรมที่ควรส่งเสริมความเพียรทางใจ

ที่ว่าท่านบรรลุมรรคผลนิพพานนั้น ท่านบรรลุอย่างไร

อาจารย์ก็ไม่ค่อยจะทราบได้ ท่านคงบรรลุเหมือนเราบรรลุนิติภาวะนี้กระมัง อาจารย์ขอบิณฑบาตในสิ่งที่สุดวิสัยของผู้ตอบเช่นเรา ๆ ท่าน ๆ (คำว่าบรรลุนิติภาวะ หมายความว่าท่านเปลี่ยนจากความเป็นปุถุชนขึ้นไปเป็นอริยบุคคลเป็นขั้น ๆ)

โดยมากครั้งก่อน ๆ เคยได้ยินพระท่านบรรลุ โสดา สกิทา อนาคา และอรหัตต์ในป่า ในเขาเสมอ ดิฉันทราบว่าพระธุดงค์ท่านอยู่ป่า ท่านอาจจะบรรลุธรรมอย่างนั้นบ้าง จึงได้เรียนถามท่านเพราะอยากรู้

การบรรลุมรรคผลโดยมากก็บรรลุจากการภาวนา หรือไม่ก็จากการแก้ปัญหา หรือจากการฟังเทศน์ ดังหลักธรรมที่ท่านบอกไว้ ส่วนคุณก็คงเคยภาวนา ฟังปัญหา และเคยฟังเทศน์มาเช่นเดียวกันกับพระธุดงค์ ควรจะทดสอบและทราบการบรรลุมรรคผลจากตนเองได้เหมือนกัน แต่เพราะเหตุไรจึงได้นำปัญหาที่ควรแก่วิสัยของตนมาถามผู้อื่นอยู่เล่า

ดิฉันเคยทำบ้างตามที่อาจารย์ท่านสอน แต่ไม่เคยประสบการณ์ในสิ่งที่เรียนถาม จึงอยากทราบและเรียนถามไปตามภาษาอย่างนั้นเอง ดิฉันต้องขออภัยที่ยังไม่หายอยาก คือเวลาพระธุดงค์ท่านบำเพ็ญเพียรในป่า ท่านไม่ได้บรรลุมรรคผลเหมือนครั้งก่อนบ้างหรือ ทำไมทุกวันนี้ไม่เห็นได้ยินพระท่านบรรลุบ่อยเหมือนครั้งโน้น

แม้จะมีผู้บรรลุ หรือบรรลุอยู่ในที่เช่นไร และใครเป็นผู้บรรลุก็ตาม การบรรลุก็ไม่ใช่นาฬิกาหรือระฆังที่จะให้สัญญาณแก่คนอื่นทราบในขณะที่บรรลุ เหมือนพระตีระฆังลงทำวัตรฟังเทศน์กัน จึงไม่อาจทราบได้ทุกรายและทุกเวลาที่บรรลุ

ครั้งก่อนโน้นก็ไม่เห็นมีนาฬิกาหรือระฆังตีให้สัญญาณบอกเวลาบรรลุ แต่ทำไมคนทราบกันว่าท่านบรรลุอยู่ที่นั่น ๆ วันนั้น เวลาเท่านั้นเล่า

คุณทราบเรื่องของท่านว่าได้บรรลุมาจากไหน ใครบอกคุณถึงทราบเล่า

ดิฉันทราบประวัติของท่านในหนังสือค่ะ

ในหนังสือได้บอกว่ามีตีระฆังย่ำฆ้องอันเป็นสัญญาณการบรรลุมรรคผลของท่านด้วยหรือ

ไม่มีค่ะ แต่ดิฉันก็ทราบมาอย่างนั้นจริง ๆ ผู้ที่เรียงประวัติท่านทราบได้อย่างไร เมื่อท่านผู้ได้บรรลุไม่บอกให้ทราบ

ตอนนี้อาจารย์ก็ชักจนเหมือนกัน เพราะคุณถามมีเหตุผลที่น่าจนจริง ๆ เอาละขอพักไว้ เราพูดเรื่องใหม่กันดีกว่า

แล้วเรื่องไหนจะดีกว่าเรื่องบรรลุมรรคผลเล่าท่าน ดิฉันเข้าใจว่าเรื่องบรรลุเป็นเรื่องยอดเยี่ยมของท่านผู้บรรลุ และยอดเยี่ยมของศาสนา ที่ทรงไว้ซึ่งมรรคผลอย่างสมบูรณ์

คำว่าดีกว่านั้นไม่ได้หมายความว่าดีกว่าการบรรลุมรรคผล แต่ดีกว่าตรงคนไม่จนมุมต่างหาก นี่เป็นเรื่องพูดยาก

ใครจะจนมุมเล่าท่าน เพราะเราก็พูดกันเรื่องธัมมะธัมโมต่างหาก ไม่ได้มาไล่กันให้จน พอจะพยายามหาทางออกด้วยวิธี "ดีกว่า"

ใครจนก็ไม่ดีทั้งนั้น เพราะโลกเขาถือกัน เช่นสัตว์จนมุมก็คือสัตว์ตัวรอจะตายอยู่ท่าเดียว คนจนมุมก็คือคนที่รอจะตายอยู่แล้ว แม้พระจนมุมก็คงไม่ผิดลักษณะที่กล่าวมาฉะนั้น คำว่าจนตรอกหรือจนมุม จึงไม่เป็นสิ่งที่ใคร ๆ จะพึงปรารถนา ถ้าพูดหรือถามกันไปมาก เดี๋ยวบางท่านจะไม่มีเวลาพอเพราะท่านจะไปธุระอยู่แล้ว

พระที่ท่านบรรลุมรรคผลนิพพานแล้วท่านยังกลัวต่อโลกธรรม มีความนินทา เป็นต้นอยู่ไหมคะ

ท่านที่บรรลุถึงนิพพานแล้ว ท่านจะเอาอะไรมากลัว เพราะความกลัวก็เป็นกิเลส ส่วนพวกเราไม่ใช่คนประเภทนั้น จึงควรกลัวไว้ นั่นแล เป็นการดีและเหมาะสมกับปุถุชนคนกิเลสหนา ขืนกล้าไปมากก็จะไม่มีหิริโอตตัปปะเหลืออยู่ในใจและความประพฤติเลยก็ยิ่งจะแย่มาก

คนที่มีหิริโอตตัปปะ คือคนกลัวโลกธรรมใช่ไหมคะ

ใช่ เพราะผู้มีหิริโอตตัปปะสมบูรณ์แล้วย่อมหลีกโลกธรรมได้ในทางใจ ไม่เป็นผู้คอยรับคะแนนและคอยจะถูกตัดคะแนนจากโลกธรรมซึ่งมีทั้งดีและชั่ว ทั้งสุขและทุกข์ ทั้งนินทาและสรรเสริญ ทั้งได้มาและเสียไป เหมือนคนสามัญทั่ว ๆ ไป คุณทราบไหมว่าโลกธรรมทั้งแปดเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์และกังวลอันใหญ่หลวง

ทราบค่ะ และอดจะเลือกเก็บเอาสิ่งที่ตนชอบและปัดทิ้งสิ่งที่ตนไม่ชอบไม่ได้

แล้วสมหวังดังใจนึกหรือเปล่า

ไม่สมหวังค่ะ บางครั้งยิ่งเพิ่มทุกข์ให้เราเป็นก่ายกองจนผิดคาดหมายก็มีจนนับไม่ถ้วน

ที่เป็นเช่นนั้น ก็เพราะโลกธรรมเป็นสิ่งที่ปลอมแปลง คอยแฝงอยู่กับผู้ที่รักชอบและเกลียดชัง แต่ไม่อาจจะเข้าแอบแฝงกับผู้ที่รู้เท่าและพอตัวกับโลกธรรมแล้ว เช่นพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ท่าน ท่านเหล่านี้โลกธรรมไม่กล้าอาจเอื้อมเข้าถึงได้ และกลายเป็นของเศษเดนไปตามธรรมชาติ ไม่มีพิษภัยที่สามารถยังท่านให้หลงตามได้ตลอดกาล

ทางภาคอีสาน ทราบว่ามีพระอาจารย์สอนกรรมฐานมากกว่าภาคอื่น ๆ ใช่ไหมคะ

อาจารย์ไม่ทราบว่าภาคอื่น ๆ จะมีอาจารย์สอนกรรมฐานมากน้อยเท่าไร จึงไม่กล้าเรียนคุณ เผื่อว่าภาคอื่น ๆ มีมากกว่าก็จะเป็นการโกหกกัน

เวลาพระอาจารย์กรรมฐานท่านสอนธรรม ท่านสอบถามเป็นราย ๆ ไปก่อนหรือท่านสอนไปเลยทีเดียว ดิฉันคิดอยากไปเรียนและปฏิบัติกับท่านจะขัดข้องไหม

ถ้าเราไม่ขัดข้องตัวเราเอง คิดว่าท่านคงไม่ขัดข้อง การสอนธรรมแก่ผู้ไปอบรมทั่ว ๆ ไปท่านก็สอนไปเลยและสอนธรรมภาคทั่วไป แต่พระที่ไปอบรมกับท่านมานานพอควร

มีความสงสัยเรียนถามท่าน ๆ ก็ตอบให้เป็นราย ๆ ไป จากนั้นก็เริ่มเทศน์อบรมทางภาคปฏิบัติทางจิตใจ ตามขั้นภูมิของผู้ไปอบรมเป็นลำดับไป จบแล้วหากมีผู้เรียนถามท่านก็อธิบายให้ฟังเป็นราย ๆ แต่เนื้อธรรมนั้นไม่แน่นอนว่าหยาบหรือละเอียด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับภูมิจิตของผู้ไปอบรมและเรียนถาม ถ้าเริ่มอบรมก็สอนขั้นเริ่มแรก ผู้มีสมาธิ ความสงบใจพอควรก็สอนภาคสมาธิ และละเอียดขึ้นไปตามลำดับจิตของผู้อบรม ผู้พิจารณาทางปัญญาก็สอนทางปัญญาเป็นขั้น ๆ ไป และสอนไปตามความหยาบและละเอียดของผู้ศึกษา จนสุดกำลังความสามารถจะสอนได้

ถ้าจิตของผู้มาอบรมบรรลุธรรมเป็นขั้น ๆ ขึ้นไป เริ่มแต่พระโสดา สกิทา อนาคา และพระอรหันต์ ท่านจะทราบได้ไหมคะ

ถ้าท่านมีภูมิธรรมสูงกว่าผู้ไปอบรม และผู้ไปอบรมเรียนความเป็นไปของตนให้ทราบ ท่านก็ทราบได้ ถ้าท่านมีภูมิธรรมต่ำกว่าผู้ไปอบรม ก็ทราบไม่ได้ เหมือนเด็กภูมิอนุบาลไม่สามารถทราบภูมิความรู้สูง ๆ ของผู้ใหญ่ได้ฉะนั้น

ถ้าผู้ไปหาท่านเป็นพระอรหันต์ แต่ไม่เล่าความเป็นของตนถวายท่าน ท่านจะทราบได้เองไหม

ตรงนี้ อาจารย์ชักจะติดเสียแล้ว จึงขอผ่านไป โปรดถามข้อใหม่ ซึ่งพอจะเรียนให้คุณทราบได้บ้าง

ก็พระอรหันต์ท่านมีญาณนี่ท่าน จะไม่ทราบเรื่องคนอื่นได้อย่างไร

ญาณก็เป็นญาณของพระอรหันต์ต่างหาก ไม่ใช่ญาณของอาจารย์สอนกรรมฐาน ถ้าองค์ที่ท่านสอนมีญาณท่านก็พอทราบได้ ถ้าท่านไม่มีจะให้ท่านทราบได้อย่างไร

คำว่าพระอรหันต์แล้วต้องมีญาณทุกองค์มิใช่หรือท่าน

อาจารย์ขอบิณฑบาตคุณ กรุณาอย่าได้ถามถึงญาณของพระอรหันต์เลย รู้สึกไม่สะดวกชอบกล เหมือนจะเป็นไข้ เดี๋ยวจะไปฉันยา เวลาไม่พอ

พระธุดงค์ที่มาอบรมกับพระอาจารย์กรรมฐาน ที่มีภูมิธรรมสูง ๆ มีบ้างไหมคะ

จะมีภูมิสูงหรือต่ำ อาจารย์ไม่กล้าเรียน เพราะเราพูดกันเพิ่งผ่านมาเมื่อกี้นี้ เกี่ยวกับพระที่ไปอบรมกับท่านว่ามีภูมิสูง – ต่ำต่าง ๆ กัน เริ่มแต่โสดาขึ้นไปถึงพระอรหันต์ ถ้าท่านรู้ท่านก็แก้ตามภูมิติดขัดของผู้ไปอบรม โดยไม่จำเป็นต้องออกชื่อภูมิธรรมของท่านว่า ท่านองค์นั้น ๆ มีภูมิจิตสูงดังนี้ ซึ่งเป็นที่สะดุดใจของท่านผู้ฟังทั่ว ๆ ไป และคำว่าท่านองค์นั้นได้สำเร็จธรรมขั้นนั้น ๆ มีภูมิจิตอยู่ขั้นนั้น ๆ ดังนี้ เราพูดกันตามหลักปฏิปทาโดยไม่ต้องระบุใคร จะเป็นความสะดวกทั้งผู้ถามทั้งผู้ตอบ และท่านผู้ฟังทั่ว ๆ ไป

ตามที่ดิฉันเรียนถามท่านคงจะผิด เช่น ถามเรื่องญาณของพระอรหันต์ นั้นผิดไหมท่าน

คุณผู้ถามคงไม่ผิด เพราะถามด้วยความรู้สึกของตน และด้วยความประสงค์อยากรู้ แต่มันผิดอยู่ตรงที่อาจารย์ผู้ติด ตอบคุณไม่ได้นี้เท่านั้นเอง อาจารย์เองก็ไม่อยากผิดเพราะการตอบไม่ได้ แต่อยากจะถูกทั้ง ๆ ที่ตอบไม่ได้ เพื่อหลีกเลี่ยงความผิดชนิดพิสดารนี้เสีย จึงควรจะยุติกันที "ไม่อยากให้ถาม" จะเป็นความเหมาะสมกับกิเลสตัวพิสดารนี้มาก คุณพอจะเข้าใจมิใช่หรือ

พอเข้าใจค่ะ แต่เสียดายอยากฟังเรื่องของพระอรหันต์และผู้บำเพ็ญในธรรมขั้นต่าง ๆ กัน เพื่อบรรลุพระอรหันต์

ใครก็เป็นคนทั้งคน จะไม่เสียดายอย่างไร ยังอยากบรรลุเสียด้วยซ้ำไป คุณยังเพียงแต่อยากฟัง นับว่าพอประมาณ

ถ้าจะพอเป็นไปได้ ดิฉันก็ไม่เพียงบ่นเสียดายอยากฟังเท่านั้น ยังจะพยายามจนได้บรรลุอย่างสมใจแน่นอน แต่วาสนาขนาดดิฉัน แม้จะตายแล้วกลับมาเกิด และเกิดแล้วตายไปสักกี่พันครั้งก็ไม่มีทางได้บรรลุ จึงเป็นเพียงบ่นเสียดายอยากฟัง เรื่องของท่านก็เป็นขวัญใจพอแล้ว สำหรับวาสนาขนาดดิฉัน

ผู้ที่ท่านสำเร็จมรรคผลนิพพานประจักษ์แก่โลก ก็ไม่ปรากฏว่าท่านได้หาบหามตู้คัมภีร์วาสนามาเกิดและติดตัวออกมาด้วย มีเพียงธาตุสี่ ขันธ์ห้า ดิน น้ำ ลม ไฟ และใจครองร่างออกมา เช่นเราทั้งหลายนี้แล ส่วนวาสนานั้นอยู่ในส่วนลึกของดวงใจ โดยเจ้าตัวไม่รู้ในระยะนั้น ต่อเมื่อได้บำเพ็ญส่งเสริมอยู่เสมอไม่ลดละก็ค่อยเจริญขึ้นเป็นลำดับจนปรากฏดอกผลให้เห็นชัดเจนทั้งตนและผู้อื่น แม้เราเองจะมีวาสนามากน้อยก็ไม่มีใครทราบ เฉพาะตัวเราเองก็ยังทราบไม่ได้ แต่พยายามบำเพ็ญส่งเสริมอยู่เสมอไม่ทอดธุระก็จำต้องออกดอกออกผลเช่นเดียวกับท่านที่ถึงแดนเกษมไปแล้ว ฉะนั้น ท่านจึงสอนไม่ให้ดูถูกกันและวาสนาของกันและกัน เพราะต่างคนต่างมีอยู่ในส่วนลึกของหัวใจ ไม่สามารถแสดงออกมาภายนอกได้เหมือนวัตถุอื่น ๆ ที่สำคัญยิ่งก็คือการบำเพ็ญความดีนี่แลคือเครื่องบำรุงส่งเสริมลำต้นคือใจให้มีความเจริญงอกงามขึ้นเป็นลำดับ จนสุดขีดของความเจริญได้แก่บรรลุมรรคผลนิพพาน มีความดีเท่านี้คือทางเจริญจนสุดขีดแดนโปรดจำไว้ให้ถึงใจจริง ส่วนความชั่วคือสิ่งตัดรอนหรือกีดขวางทางเดินของตนเพื่อไปสู่ความเจริญ เกิดชาติใดภพใดก็เป็นคนจนตรอก สัตว์จนมุม ตลอดภพตลอดชาติ เพราะความชั่วที่ตัวทำไว้แล้วตามตัดรอนกีดขวางให้หาทางก้าวเดินไปไม่ได้ การฝึกอบรมตนโปรดอย่าเข้าใจว่าผู้อื่นใดจะทำแทนได้ ถ้าตนไม่ทำเองแล้วกี่ภพกี่ชาติก็ยังจมติดอยู่นั่นแล ไม่มีวันเจริญขึ้นเองได้โปรดทราบว่าคนจนต้องอาศัยคนมั่งมีเป็นอยู่ คนโง่ต้องอาศัยคนฉลาดพาดำเนินงานต่าง ๆ คนตาบอดต้องอาศัยคนตาดีพาเดิน จะไปจะอยู่จะทำโดยลำพังตนเองย่อมไม่สำเร็จประโยชน์อะไรทั้งนั้น เพราะไม่มีทางช่วยตัวเองได้ เราเป็นคนโง่และตาบอดทางใจ ควรยึดท่านผู้ฉลาดและตาดีคือพระพุทธเจ้าและหลักธรรมเป็นเข็มทิศทางเดินจะถึงความปลอดภัย แต่ลำพังตนเองไม่เป็นท่า ถ้าหากจะเป็นได้โดยลำพังตนเองแล้วต่างคนก็ต่างไปจนสุดขีดแห่งความสุขตาม ๆ กันแล้ว ไม่มีใครยังเหลือเป็นเศษทุกข์และบ่นทุกข์อยู่ในโลกกองทุกข์นี้เลยแม้แต่คนเดียว ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะพวกเรายังช่วย

ตัวเองไม่ได้ ต้องอาศัยท่านผู้ตาดีและฉลาดในแนวทางพาเดิน เราก็พลอยได้คืบคลานไปตามได้ ถ้าไม่ขี้เกียจและอวดฉลาด อันเป็นเรื่องฆ่าตัวทิ้งหมกไว้ในตรอกในโคลนตามที่ชื่อว่า "จมไปเลย" เท่านั้น คนเราต้องมีทางออกจนได้

พอทราบจากท่านอธิบายว่าวาสนาอยู่ในส่วนลึกของหัวใจ ดิฉันรู้สึกว่าหายใจโล่งขึ้นมาบ้าง กับตอนหลังว่า ท่านสอนไม่ให้ดูถูกกันและวาสนาของกันและกัน เพราะวาสนาต่างคนต่างมีและต่างคนต่างสร้างมา เพียงแต่ยังไม่สามารถแสดงตัวออกมาได้อย่างเต็มที่เท่านั้น เมื่อได้รับการอบรมส่งเสริมไม่ลดละ ความดีก็มีความเจริญเป็นลำดับจนสุดขีดของความเจริญดังนี้ รู้สึกมีหวังขึ้นอีกแยะ ประหนึ่งจะประสบแดนพ้นทุกข์ในเวลาไม่นาน ความคิดอย่างนี้จะถูกไหมคะ หรือจะเป็นความคิดเกินภูมิไปเสีย โปรดท่านช่วยชี้แจงด้วย

ความคิดนั้นถูก และไม่จัดว่าเป็นความคิดเกินภูมิ ยังกลับเป็นสิ่งที่น่าชมเชยเสียอีกว่าเป็นความคิดที่เหมาะสมกับภูมิมนุษย์ผู้มีความฉลาดหาอุบายช่วยตัวเองได้ และดีกว่าความคิดที่เคยเบียดเบียนและฆ่าตัวเองมาเป็นประจำนิสัยมนุษย์เป็นไหน ๆ

ความคิดทุกประเภทที่จะก่อความเสียหายแก่ตัวและคนอื่น นั่นแล จัดเป็นความคิดที่เบียดเบียนตัวเอง เช่นคิดว่าบุญน้อยวาสนาไม่มี บุญไม่ส่งให้ การทำความดีเพื่อความเจริญแก่ตนทุกประเภท เห็นว่าสุดวิสัยของตนจะทำได้ ยกให้เป็นเรื่องหรือหน้าที่ของคนอื่นที่ท่านดีไปเสีย สิ่งที่ต่ำช้าเลวทรามแล้วไปเที่ยวหาเก็บเศษเก็บเดนมาเบียดเบียนและสังหารตนตลอดเวลาก็คิดได้ โดยไม่คำนึงว่าเหมาะสมกับตนที่เป็นมนุษย์ทั้งคนหรือไม่ เหล่านี้จัดเป็นความคิดที่เบียดเบียนและสังหารตนทั้งนั้น ผู้ที่รู้จักดี–ชั่ว สุข–ทุกข์อยู่บ้าง ไม่ควรคิดและไม่ควรทำอย่างยิ่ง เพราะเป็นการแย่งชิงงานของสัตว์ผู้ไม่รู้ภาษีภาษาอะไรมาทำเสียหมด ผลก็จะกลายเป็นทำนองสัตว์ป่าเสวยกรรมในร่างมนุษย์ไปเสีย

คำว่า เสวยผลกรรมของสัตว์ในร่างมนุษย์นั้นหมายความว่าอย่างไร ก็คนเป็นผู้ทำแต่แล้วสัตว์เป็นผู้เสวยผลแทนอย่างนั้นหรือ

คนเป็นผู้ทำชั่ว เวลาเสวยผลก็คน ๆ นั้นแลเป็นผู้เสวย แต่กลายเป็นคนชั่วไปแล้ว เช่นนายดีไปทำโจรกรรม ขโมย ปล้น จี้เขา เวลาถูกจับได้มาเสวยผลกรรมของตน ก็นายดีคนนั้นแหละเป็นผู้เสวยผลกรรม แต่ได้กลายเป็นนักโทษดีไปเสียแล้ว ไม่ได้เป็นฐานะนายดีเหมือนแต่ก่อน เมื่อนายดีตายไปตกนรกเพราะกรรมชั่วของตัวพาให้เป็นไป นายดีก็ต้องเป็นสัตว์นรกเสวยกรรมอีกต่อไป ฉะนั้น จะว่าคนเป็นผู้ทำ แต่สัตว์เป็นผู้เสวยก็ไม่ผิด เพราะนายดีได้กลายเป็นสัตว์ไปเสียแล้ว หรือจะเรียกในเวลาเขาเป็นมนุษย์อยู่ว่าเขาเสวยกรรมของสัตว์ในร่างของนายดีก็ได้

ทีนี้ดิฉันพอเข้าใจบ้าง แต่คำว่ากรรม ฟังแล้วน่ากลัวจริง เหมือนจะบีบบังคับต่อหน้าต่อตาไม่ไว้หน้าใครทั้งนั้น ความจริงแปลว่าอะไรและหมายความว่าอย่างไรคะ

น่ากลัวจริง ท่านจึงสอนไม่ให้อวดดีต่อกรรม ใครอวดดีและฝืนทำกรรมชั่ว ผู้นั้นจะต้องถูกบังคับต่อหน้าต่อตาไม่ไว้หน้าใครจริง ๆ แต่กาลไหน ๆ มา ผู้ฉลาดจึงเคารพกรรม ไม่ทำแบบสุ่มเดา กรรม ถ้าแปลอย่างเห็นกับตาก็แปลว่า เกาะติดแกะไม่ออก ใครอวดเก่งไปทำชั่ว กรรมชั่วต้องเกาะติดทันทีแกะไม่ออก และไม่มีเครื่องมือใด ๆ ในโลกจะสามารถแกะออกได้ ทั้งไม่ไว้หน้าใครด้วย ใครอวดดีต้องโดนดีทุกรายไปไม่รอด และไม่มีลวดลายว่าตัวยังเก่งเหลือกลับไปบ้าน ไม่เหมือนแชมป์โลกไปป้องกันตำแหน่ง ซึ่งบางครั้งตกเป็นของเรา แต่บางคราวป้องกันไว้ไม่อยู่ไม่ได้พาตำแหน่งชื่อเสียงกลับมา แต่ไปท้ากับกรรมชั่วจะทำอย่างแชมป์เปี้ยนโลกไม่ได้ ต้องหงายลงเวทีทุก ๆ รายไม่มีเหลือคำอวดดีกลับบ้านแน่ ที่อธิบายมาแล้วเป็นฝ่ายชั่ว ผู้เริ่มทำก็เริ่มเป็นคนชั่วในขณะที่ทำ ใครจะรู้หรือไม่ ไม่สำคัญ แต่สำคัญที่ต้องให้ผลไปตามลำดับที่ทำมากน้อย ส่วนกรรมดีก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ที่ผิดกันก็เพียงกรรมดีให้ผลเป็นสุขเท่านั้น โปรดเข้าใจตามนี้

ถ้าเช่นนั้น กรรมก็มีอำนาจเหนือสิ่งใด ๆ ในโลกใช่ไหมคะ เพราะฟังแล้วน่ากลัวจังเลย

จะว่ากรรมมีอำนาจเหนือสิ่งใด ๆ ก็ถูก เพราะเมื่อทำกรรมแล้วกรรมต้องมีอำนาจให้ผล แต่ก่อนหน้าจะลงมือทำกรรม เจ้าของผู้ทำมีอำนาจเหนือกรรม จะทำกรรมดีก็ได้

กรรมชั่วก็ได้ กรรมเป็นกลาง ๆ ไม่ดีไม่ชั่วก็ได้ ตามแต่พอใจ กรรมดีหรือกรรมชั่วไม่มาบังลับได้ ถ้าเราไม่ยินยอมหรือชอบใจเพื่อทำกรรมนั้น ๆ เสียเอง แต่พอลงมือทำแล้วกรรมต้องมีอำนาจให้ผล สุข – ทุกข์ ไปตามหน้าที่ ไม่มีการแบ่งรับแบ่งสู้เหมือนโลกทั่ว ๆ ไป และอำนวยผลดี – ชั่ว – สุข – ทุกข์ อย่างเป็นธรรมไม่ลำเอียง ฉะนั้น ท่านจึงสอนไว้ว่า กัมมัง สัตเต วิภัชชติ กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เป็นต่าง ๆ กัน ความแปลกต่างของสัตว์ ไม่ว่าทางรูปร่างและนิสัยใจคอ ความประพฤติ ไม่ใช่เพราะแบบพิมพ์ทางกาย คือมารดาบิดาผู้ให้กำเนิดเป็นสำคัญ แต่ส่วนสำคัญ คือแบบพิมพ์ทางใจที่สำเร็จมาจากกรรมที่ตนทำไว้ ทั้งนี้เราพอจะทราบได้จากลูก ๆ ที่มีพ่อ – แม่ เป็นแบบพิมพ์คนเดียวกัน แต่สิ่งสำเร็จรูปออกมาคือ ลูกหญิง ลูกชาย จะมีรูปลักษณะต่างกันไปเป็นราย ๆ ทั้ง ๆ ที่พ่อ – แม่คนเดียวกัน การเลี้ยงดูทุกอย่างก็แบบเดียวกัน ความรักก็รักเหมือนกัน ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวกับการบำรุงรักษาก็แบบเดียวกัน การอบรมสั่งสอนก็แบบเดียวกัน การให้การศึกษาก็แบบเดียวกัน ไม่มีอะไรผิดกันที่จะทำให้เด็กแตกต่างกันทั้งรูปร่างลักษณะนิสัยและความประพฤติทุกด้าน แต่กลับตรงข้ามทั้งรูปร่างลักษณะอัธยาศัยใจคอความประพฤติ เป็นไปคนละรูปละรอยไม่มีอะไรซ้ำกันพอจะเป็นพยานยืนยันว่า เด็กเหล่านั้นคือ เด็กแบบพิมพ์ แต่กลายเป็นเด็กที่สำเร็จรูปขึ้นมาจากการปั้นด้วยฝีมือของนายช่างซึ่งไม่มีแบบพิมพ์ตายตัวเลย ทั้งนี้ เพราะขึ้นอยู่กับกรรมของผู้ทำหนัก – เบา มาก – น้อย ต่างกัน ทั้งฝ่ายดีและชั่ว เวลาเกิดมาจึงไม่มีอะไรเป็นแบบพิมพ์ตายตัว นอกจากจะเป็นไปตามกรรมที่ตนทำไว้เท่านั้น ฉะนั้น คุณสมบัติของเด็กแต่ละคนจึงแสดงอย่างแจ้งชัดว่ามีกรรมเป็นของตัวมาแต่กำเนิด โดยมิได้อาศัยหยิบยืมของบิดามารดาหรือของใครมาสวมเข้าให้กลายเป็นจริตนิสัยของผู้นั้น ๆ ไป คงเป็นสมบัติดั้งเดิมของเด็กอยู่นั่นเอง นี่แล หลักกรรมประจำสันดานของสัตว์ที่ฝังลึกอยู่ส่วนภายในซึ่งใครไม่สามารถมองเห็นได้ทั้ง ๆ ที่มีอยู่ด้วยกันทุกรายทั่วไตรภพ แม้จะพอมองเห็นได้บ้างก็เพียงกิริยาที่แสดงออกมาภายนอกเท่านั้น ฉะนั้น คนฉลาดจึงกลัวฤทธิ์ของกรรม แต่คนโง่อย่างพวกเรากลับกล้าหาญแบบไม่รู้จักตาย เหมือนพวกแมลงเม่าหาญต่อไฟ พากันบินเข้าไปเกาะไฟถูกไหม้จนปีกขาดเหลือแต่ตัว ยังอุตส่าห์ไต่ขึ้นไปเกาะไฟได้อีก ไม่ยอมเห็นโทษและหาทางออกเพื่อพ้นภัย จนที่สุดปีกก็หายตัวก็ตายหมดความหวังไปเสียที ทั้งนี้อาจารย์ก็พูดไปตามภาษาป่า ๆ อย่างนั้นเอง ถ้าผิดขออภัยด้วย

ไม่ผิดค่ะ ตามความรู้สึกของดิฉัน คนอื่นดิฉันไม่ทราบ แต่คงจะมีความรู้สึกเช่นเดียวกัน เพราะสิ่งที่กล่าวมานี้มีอยู่กับทุกคน ตลอดลูกหลานก็มีเต็มบ้านเต็มเมืองเหมือนกัน นิสัยของเด็กและผู้ใหญ่ต่างก็มีอยู่และแสดงออกมาให้เห็นกันทั่วโลกไม่มีปิดบัง ถ้ามีสังเกตอยู่บ้างก็คงรู้นอกจากไม่สนใจ แม้เรื่องของตัวก็ไม่มีโอกาสรู้ตลอดกาล ท่านแสดงตอนคนฉลาดพากันกลัวกรรม แต่คนโง่กลับพากันกล้าหาญเหมือนพวกแมลงเม่า รู้สึกจะถูกตัวดิฉันคนเดียวเสียหมดที่ไม่รู้ภาษาจริง ๆ ยิ่งกว่าแมลงเม่าเสียอีก พอถูกเฆี่ยนเสียบ้างก็รู้สึกตื่นตัวนิด ๆ และรู้สึกเป็นคติดี เผื่อดิฉันเกิดเป็นบ้าขึ้นมาจะได้นำเอาคตินี้มาปราบเสียบ้าง อย่างน้อยก็พอให้มันสงบความกล้าหาญไม่รู้จักตายลงได้บ้าง เป็นพัก ๆ ก็ยังดี คนเราถ้าได้ยินได้ฟังบ่อยก็พอมีทางยับยั้งตัวได้บ้าง ไม่ปล่อยไปตามอารมณ์ที่เคยชินเสียจนเกินไปที่ทำให้เสียจนไม่สามารถนับอ่านได้ เวลาฟังธรรม ใจรู้สึกสงบเย็นสบาย แต่เวลากลับไปถึงบ้านไม่ทราบมันหายไปไหนหมดเหมือนกับมีปีก ดีใจก็ง่ายเสียใจก็เร็วจนตามไม่ทัน เมื่อมาคิดดูผลแล้วล้วนแต่เป็นความไม่ดี แต่ก็ขยันคิด ขยันทำ ไม่มีประมาณในตัวเสียเลย เมื่อเป็นเช่นนี้ จะเรียกคนประเภทดังตัวดิฉันเองว่าเป็นคนหลักลอยก็ไม่ผิด เพราะล้วนแต่คิดและล้วนแต่ทำทั้งวันทั้งคืน แต่จะหาหลักยึดพอให้เป็นที่เย็นใจบ้างกลับมองไม่เห็น สิ่งที่มองเห็นเป็นประจำก็คือความวุ่นวายส่ายแส่ ไม่มีเวลาอยู่เฉย ๆ ได้เลยแม้แต่ขณะหนึ่ง คำว่า นัตถิ สันติ ปรัง สุขัง ความสุขอื่นเสมอด้วยความสงบ ไม่มี คนประเภทดังพวกดิฉันจึงไม่มีทางจะมองเห็นได้แม้ขนาดแสงหิ่งห้อยเลย ส่วนจิตของพระอรหันต์ท่านผู้บริสุทธิ์แล้วคงจะแสนสำราญในท่ามกลางโลกซึ่งกำลังร้อนระอุ ท่านคงไม่คิดปรุงให้วุ่นวายเหมือนปุถุชนคนหนาไปด้วยอารมณ์ร้อยแปดอย่างนี้

พระอรหันต์ท่านก็ยังมีธาตุขันธ์ครองตัวอยู่ เช่นสามัญชนทั่ว ๆ ไป ก็จำต้องมีกิริยาที่แสดงออกเช่นเดียวกับคนทั่ว ๆ ไป ผิดกันเพียงคิดแล้วท่านไม่หลงไปตามความคิดนึกเท่านั้น กับเวลาก่อขึ้นแล้วท่านดับได้ คือระงับความคิดปรุงได้ตามเวลาที่ต้องการ ไม่ปล่อยให้ลุกลามเหมือนปุถุชนที่ก่อขึ้นแล้วดับไม่ลง คือคิดอะไรแล้วปล่อยให้เลยขอบเขตจนเจ้าของต้องวุ่นวายและทุกข์ร้อนไปด้วยโดยไม่รู้วิธีระงับดับลงได้

ปุถุชนกับพระอรหันต์ต่างก็มีใจใช้เป็นความคิดนึกตรึกตรองรู้เห็นสิ่งต่าง ๆ ด้วยขันธ์เหมือนกัน ทำไมใจของปุถุชนดับไม่ลง ส่วนใจพระอรหันต์ท่านดับลง ทั้งสองนี้ผิดกันที่ตรงไหน

ผิดกันตรงที่รถ (จิต) ของท่านมีทั้งคันเร่งและห้ามล้ออย่างสมบูรณ์ ท่านใช้คันเร่งในเวลาที่ควรใช้ และห้ามล้อในเวลาที่ควรห้าม ฉะนั้น รถของท่านถึงให้วิ่งช้าหรือเร็วก็ได้ ให้วิ่งเบา ๆ หรือหยุดเลยก็ได้ ตามควรแก่เหตุการณ์ ส่วนรถ (จิต) ของปุถุชน มีแต่คันเร่ง ส่วนห้ามล้อไม่มี ถึงแม้มีก็ไม่สนใจจะใช้ เวลาติดเครื่องแล้วเพลินเหยียบแต่คันเร่งท่าเดียว ไม่สนใจห้ามล้อในเวลาที่ควรจะห้าม ฉะนั้น รถของปุถุชนโดยมากมักจะเห็นแต่ลงไปนอนอยู่ในคลองริมถนน บางครั้งเจ้าของและผู้โดยสารตลอดสิ่งของมีค่าต่าง ๆ จึงลงไปนอนในคลองด้วยแบบไม่รู้จักตื่น คนอื่นต้องไปช่วยปลุกและช่วยหามขึ้นรถไปส่งโรงพยาบาล บางรายก็นอนจมไปเลยไม่รู้จักตื่น และเกิดความเสียหายกันบ่อย ๆ ไม่เว้นแต่ละวันและเวลาดังที่เห็น ๆ กันอยู่เป็นประจำ เพราะรถและคนขับมีความเปรียวเค็มต่างกันดังที่เรียนมานี้

โอ้โฮ รถพวกเราขับกันแบบไม่รู้จักตายกระทั่งตายไป ทีนี้คำว่า รถ ดิฉันพอเข้าใจได้ว่าเทียบกับจิตคนเรา ส่วนคันเร่งและห้ามล้อจะหมายเอาอะไร คนและสิ่งของต้องไปนอนอยู่ในคลอง จะหมายเอาอะไร นิมนต์อธิบายให้ฟังพอเข้าใจบ้าง

คันเร่งหมายถึงความใฝ่ฝันที่คิดและปรารถนาอะไรแล้ว ต้องให้ได้อย่างใจไม่คำนึงถึงความเสียหายอันจะตามมา มีแต่เร่งคิดเร่งทำให้เป็นไปตามความใฝ่ฝัน ไม่ใช้สติปัญญาซึ่งเปรียบเหมือนห้ามล้อมาทดสอบไตร่ตรองบ้างเลย ผลที่ปรากฏจึงเป็นความทุกข์เสียหายทั้งตนและผู้อื่นไม่มีประมาณ ส่วนท่านที่มีสติปัญญากำกับใจและเหตุการณ์ต่าง ๆ คิดและทำอะไรย่อมคำนึงถึงผลได้เสียอันจะตามมา เพราะการคิดและการทำต้องเพื่อผลเป็นที่ตั้งทุกกรณี ถ้าจะเกิดความเสียหายเพราะการคิดการทำก็ระงับไว้ได้ ไม่ปล่อยตามความอยากท่าเดียว ถ้าเห็นว่าเป็นประโยชน์ก็คิด และทำด้วยความรอบคอบไม่ประมาทในงานทุกแขนง

ดังนั้น การดำเนินงานทุกด้าน ทั้งงานหยาบงานละเอียด ทั้งงานภายในและงานภายนอก ของคนที่ใช้ความคิดไตร่ตรอง กับคนไม่คิดแม้มีสติปัญญาพอคิดได้ ความบอบช้ำและผลงานจึงต่างกัน ด้วยเหตุนี้แล ใจของพระอรหันต์กับใจของพวกเรา แม้จะเป็นใจเหมือนกัน ก็มีคุณสมบัติต่างกันอยู่มากราวฟ้ากับดิน จะนำมาเทียบกันไม่ได้

ดิฉันได้ฟังคำอธิบายระหว่างจิตปุถุชนกับจิตพระอรหันต์ เปรียบเทียบกับคนขับรถที่เหยียบแต่คันเร่งอย่างเดียวไม่สนใจในเบรคแม้มีอยู่ เป็นเหตุให้คิดถึงคนขับรถจริง ๆ ทุกวันนี้รู้สึกจะเหยียบแต่คันเร่งกัน ประหนึ่งรถคันหนึ่ง ๆ มีแต่คันเร่ง ไม่มีเบรคให้เหยียบบ้างเลย แม้กลางเมืองและกลางกรุง ๆ ก็ไม่ยอมปล่อยคันเร่ง เหยียบให้จมไปเลย ทั้งคันเร่ง ทั้งตัวรถทั้งคนขับ ทั้งคนโดยสาร ทั้งคนเดินตามทางม้าลาย และคนเดินผ่านถนนสายต่าง ๆ แหลกละเอียดไปตาม ๆ กัน ทั้งนี้โดยมากไม่สนใจกับความเสียหายที่จะเกิดขึ้นมากไปกว่าเวล่ำเวลาและความอยากไปให้สมใจเท่าไรนัก คงเห็นเวลาและความหวังซึ่งทำให้รีบด่วนมีคุณค่ามากกว่าตัวคนขับ คนโดยสาร และรถตลอดสิ่งของที่มีอยู่ในรถ ซึ่งบางครั้งก็เป็นรถชนรถเสียเอง ซึ่งมีคนโดยสารมาด้วย ทั้งสองฝ่ายแหลกยับเยินไปตาม ๆ กัน รวมแล้วคาดความเสียหายไม่ได้เลย ส่วนเวล่ำเวลาที่เข้าใจว่ามีคุณค่านั้น แม้คนตายไปแล้วก็ไม่เห็นสูญหายไปไหน คงเป็นเวลานาทีเดือนปีอยู่ตามเดิม ถ้าต่างคนต่างคำนึงถึงความเดือดร้อนของผู้เจ็บทนทุกข์ทรมานซึ่งยังไม่ตาย และผู้เกี่ยวข้องกับผู้เจ็บและผู้ตายตลอดความเสียหายอันจะตามมาเพราะเรื่องคันเร่งเป็นสาเหตุบ้างแล้ว ความประมาทในการขับรถและอุบัติเหตุบนถนนก็จะลดลง คงไม่ดาษดื่นจนน่าสลดสยดสยองดังที่เป็นมาและเป็นอยู่ คาดว่าจะเบาบางลงแยะทีเดียว บางครั้งดิฉันได้เห็นต่อหน้าตัวเองซึ่งมีบางรายไฟแดงขวางหน้าอยู่ยังบึ่งรถผ่านไปอย่างไม่มองอะไรเลยก็ยังมี บางครั้งตำรวจป้อมยามต้องขึ้นรถมอร์เตอร์ไซด์วิ่งตามเอาตัวกลับมาดูไฟแดงและปรับสั่งสอนกันเสียบ้าง เอ้า วันหลังไฟแดงเกิดไม่มีอีกแล้ว ขับบึ่งไปอย่างสบายอย่างนี้ ท่านอธิบายเครื่องเปรียบเทียบแต่กลับไปถูกกับความจริงเข้า ดิฉันเลยต้องนำมาคิดและอดพูดไม่ได้ จึงเรียนท่านดังที่ประสบการณ์มา หากเป็นคำไม่ควรก็กรุณาท่านเตือนด้วย จะขอบพระคุณอย่างยิ่ง

พูดถึงความพลั้งพลาดแล้ว อาจมีได้ด้วยกันทุกคน การระวังไว้นั่นแลเป็นความไม่ประมาท อาจารย์เองก็ยังเคยเห็นด้วยตา คือผู้ชายหลายคนกำลังอยู่ในวัยคะนอง ขี่จักรยานเรานี้เองไม่ใช่รถยนต์รถไฟที่ไหน ไปตามถนนเป็นพวก ๆ ล้วนอยู่ในวัยเดียวกัน ต่างคนต่างก็ว่าตัวเก่งขี่จักรยานวิ่งแข่งดีกัน เฉพาะคนที่แปลกจากเขาคนหนึ่ง เอามือทั้งสองกอดอกขี่จักรยานปล่อยให้เท้าทั้งสองถีบไปจวน ๆ จะถึงสี่แยกทางเลี้ยว เขาก็ยังไม่ปล่อยมือทั้งสองจากอก เท้าทั้งสองก็ไม่ยอมผ่อน พอถึงทางเลี้ยวเข้าจริง ๆ จักรยานของเขาก็ไม่ได้เลี้ยวไปตามสายหาง คงตรงแน่วลงไปในคลองลึกประมาณสองเมตร พาเขาลงไปจมอยู่ในคลองข้างถนน ผลปรากฏว่า หัวเข่าของเขาโดนก้อนหินข้างถนน สะบ้าหัวเข่าแตกและหลุดเคลื่อนที่ เพื่อน ๆ ต้องช่วยกันหอบหิ้วเขาขึ้นมา ตัวเขาเองสลบไปไม่ได้สติร่วมชั่วโมง นี่เพียงจักรยานก็ยังพลาดถ้าทำให้พลาด จะห้ามไม่ให้รถยนต์รถไฟซึ่งใหญ่และหนักกว่าไม่พลาดได้อย่างไร ทุกสิ่งย่อมมีผิดพลาดเป็นธรรมดา แม้แต่เราเดินตามถนนหนทางโดยมิได้รีบด่วนอะไรเลย บางครั้งก็ยังมีหกล้มจนได้ อาจารย์เองยิ่งนับเป็นเบอร์หนึ่งในทางหกล้มง่ายไม่มีใครกล้าสู้ได้ ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้ตั้งใจจะหกล้ม แต่พอสบจังหวะของมันแล้วต้องหกล้มจนได้นี่แล ท่านเรียกว่าความพลั้งพลาดอาจมีได้ด้วยกัน ดังที่เราเคยเห็นเหตุการณ์เสมอ เช่นรถชนคน รถชนรถ นับเป็นสิ่งที่สุดวิสัย แต่บางรายก็อาจเป็นดังที่คุณพูดจริง ๆ เพราะความผลุนผลันใจร้อนไม่ยอมผ่อนผันสั้นยาวกับใคร คนเราชอบและแสวงหาสิ่งใดก็จำต้องเจอสิ่งนั้นจนได้ เพราะดีกับชั่ว สุขกับทุกข์ เป็นของมีอยู่ในโลก และมีอยู่กับทุกคนผู้แสวงหา คุณมีสงสัยอะไรอีกบ้าง

ไม่มีสงสัยค่ะ วันนี้ดิฉันได้คติเตือนใจหลายอย่างซึ่งยังไม่เคยได้ฟังมา เริ่มต้นแต่พระธุดงค์ มาหลักกรรม จนมาถึงคนเร่ง ดิฉันต้องกราบขออภัยมาก ๆ ด้วยที่มารบกวนท่านให้เสียเวลานาน ขอกราบขอบพระคุณท่าน

ดิฉันดีใจมาก ที่ได้มากราบและเรียนถามปัญหาข้อข้องใจกับท่าน เกี่ยวกับศาลพระภูมิ เพราะคนมาว่าให้ดิฉันเสมอ ว่ามีไว้ทำไม กราบผีดีกว่ากราบพระพุทธหรือ ถ้าผี

ดีกว่าธรรมจริง ๆ ศาสนาผีก็ควรจะมีไว้ให้คนกราบไหว้และนับถือดังนี้ ดิฉันที่ไม่รู้อะไรเลยเกิดความสงสัย สุดท้ายเลยต้องกราบทั้งผีและกราบทั้งพุทธ ธรรม สงฆ์ ไม่ให้เสียทั้งผีทั้งธรรม ดิฉันทำอย่างนี้ถูกไหมคะท่าน

ที่บ้านคุณมีศาลพระภูมิดังเขาว่าจริง ๆ ไหม

มีค่ะ ดิฉันกราบทุกวัน

แล้วพระธรรมล่ะมีไหม ถ้ามีคืออะไร ถ้าไม่มีคุณกราบอะไร

มีพระพุทธปางต่าง ๆ ค่ะ แต่พระธรรมไม่มี เพราะไม่เคยเห็นท่านพาเอาตู้พระธรรมมาไว้กราบเหมือนพระพุทธนี่คะ ดิฉันจึงกราบพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ สามจบที่แท่นพระพุทธแทนค่ะ

ที่ว่ากราบผีนั้น คุณกราบผีอะไรบ้าง อาจารย์ก็ไม่ทราบว่าผีในโลกมีผีอะไรบ้าง

ส่วนใหญ่ ดิฉันกราบผี ปู่ ย่า ตา ทวด และผีพ่อ ผีแม่ ที่ท่านเคยมีอุปการะคุณต่อเรามา ส่วนผีอื่นดิฉันไม่ทราบชื่อ ต้องกราบรวบยอดเอาเลย จึงไม่แน่ใจว่ากราบถูกท่านหรือไม่ก็ไม่รู้

คุณทราบไหมว่า ผีท่านเหล่านั้น มาอยู่ศาลพระภูมิที่คุณสร้างไว้สำหรับท่าน คุณสร้างไว้เพื่อท่านใช่ไหม ที่คุณกราบผีของปู่ย่าตาทวดนั้น คุณแน่ใจหรือว่าคุณได้กราบถูกท่าน เพราะผีอื่น ๆ คุณไม่แน่ใจว่าได้กราบถูกตัวผีเหล่านั้นหรือไม่

ตอนนี้ดิฉันเลยเกิดความสงสัยขึ้นอีกแล้ว เพราะแต่ก่อนไม่ได้คิดว่าเรากราบถูกท่านหรือไม่ ที่คิดสงสัยบ้างก็แต่ผีอื่น ๆ ว่าจะกราบถูกตัวหรือไม่ แต่แล้วก็กราบเดาและส่งเดชรวบยอดเอาเลย ความจริงท่านจะมาอยู่ที่ ๆ ดิฉันสร้างให้ท่านหรือเปล่า ตลอดผีอื่น ๆ ด้วยและดิฉันกราบถูกท่านหรือเปล่าคะ

อาจารย์เองก็ไม่รู้เหมือนกัน เพราะไม่เคยสนใจกับผี และกราบผี จึงไม่ทราบว่าท่านจะมาอยู่หรือไม่ ตลอดการกราบของคุณจะถูกท่านหรือไม่ อาจารย์ไม่ได้เรียนวิชาผีและเชี่ยวชาญทางผี

ที่เขาว่าให้ดิฉันว่า สร้างศาลพระภูมิไว้ทำไม กราบพระพุทธดีกว่า นั่นเขาว่าถูกไหมคะ

เขาพูดก็นับว่ามีส่วนถูกอยู่มาก ตอนกราบพุทธดีกว่ากราบผี

การกราบผีล่ะท่านจะผิดไหม เพราะดิฉันกราบทั้งผีทั้งธรรมไม่ให้เสียทั้งสองฝ่าย

การกราบผีนั้นอาจผิดดังที่คำเขาตำหนิ ถ้ากราบคุณของพ่อ–แม่–ปู่–ย่า–ตา–ทวด นั้นไม่ผิด นอกจากจัดว่าเป็นผู้มีกตัญญูกตเวทิตาธรรมประจำใจอันเป็นเครื่องหมายของคนดีแล้วไม่มีอะไรผิด จะกราบวันละกี่หนก็ได้ ถ้ามีเวลา

แล้วผีมีจริงไหมคะ ดิฉันเองไม่เคยเห็นตัวมัน ได้ยินแต่เขาว่า และเขาบอกว่าผีอำนาจมาก แถมยังหักคอคนได้อีกด้วยเวลาผีโกรธและผีบางพวกยังเอาคนเป็นอาหารอีกด้วยที่เขาเรียกกันว่าผีปอบ ดังนี้ จริงไหมคะ

คำว่าผีใช้เป็นคำกลาง ๆ ของสัตว์จำพวกร่างไม่ปรากฏเป็นรูปวัตถุเหมือนมนุษย์และสัตว์ นอกจากเขาจะจำแลงกายให้ปรากฏในเวลาที่ต้องการเท่านั้น เรียกว่าสัตว์ที่ลึกลับสำหรับตาเนื้อของมนุษย์ทั่ว ๆ ไป มองไม่เห็น แต่เป็นสิ่งที่เปิดเผยในความมีอยู่เช่นเดียวกับสิ่งที่มีในโลกทั่ว ๆ ไป และท่านผู้มีญาณจักษุคือ ตาใจ ย่อมเห็นได้ เช่นเดียวกับคนมีนัยน์ตาดีมองเห็นวัตถุต่าง ๆ ฉะนั้น

ไม่ต้องพูดถึงสัตว์ลึกลับที่ทำให้เกิดปัญหาในสังคมเพียงจำพวกเดียว เราลองคิดดูฝุ่น–ผงอันละเอียดที่ถูกพัดปลิวอยู่บนอากาศ ฝุ่น–ผงบางอย่างเวลากระทบกับแสงแดดที่ส่องเข้ามาตามช่องฝาหรือช่องหน้าต่าง เรายังพอมองเห็นฝุ่น–ผงอันละเอียด แสดงยิบ ๆ ยับ ๆ

อยู่ท่ามกลางช่องแดดได้ชัดเจน และพอทราบได้ว่าเป็นฝุ่น–ผง แต่ฝุ่น–ผงบางชนิดละเอียดมากไม่อาจมองเห็นด้วยตาเปล่า ต้องใช้กล้องส่องจึงจะเห็นได้ชัด สิ่งเหล่านี้เป็นวัตถุละเอียดชนิดหนึ่งเหมือนวัตถุทั่ว ๆ ไป และเป็นส่วนหนึ่งของธาตุดินที่เห็นด้วยตาเนื้อได้ชัด แม้เช่นนั้น วัตถุอันเป็นธาตุดินด้วยกัน ยังมีส่วนหยาบและส่วนละเอียดต่างกัน ซึ่งพอให้เกิดเป็นปัญหาได้ จะกล่าวอะไรกับจิตวิญญาณของสัตว์โลก ซึ่งเป็นสิ่งที่ละเอียดยิ่งอยู่แล้วเช่นเดียวกับฝุ่นผงฉะนั้น ถ้าไม่อาศัยส่วนหยาบของธาตุ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เข้าผสมเป็นรูปร่างเช่นรูปคนและสัตว์แล้ว แม้ใครจะมีนัยน์ตาสักพันดวง ก็จะไม่สามารถมองเห็นสิ่งลึกลับนั้นได้เลย เท่าที่สิ่งดังกล่าวเกิดเป็นปัญหาโลกแตกประจำสังคมตาบอด (ไม่มีญาณ-จักษุ) ก็เพราะในสังคมแม้คนเดียวไม่มีใครมีกล้องส่อง (ญาณจักษุ) ซึ่งควรแก่สิ่งลึกลับให้เห็นตามที่มีอยู่ของมันได้นั่นเอง จึงไม่มีผลอะไรสำหรับสังคมอย่างพวกเราจะทำให้ปัญหานี้ลุล่วงไปได้ นอกจากเป็นปัญหาโลกแตกประจำแผ่นดินตลอดไปเท่านั้น ไม่มีอะไรกล้าอาจเอื้อมเข้ามาตัดสินได้ คุณแม้จะตาดี แต่อาจารย์ก็เป็นคนตาบอดจะสามารถแก้ปัญหาผีมีหรือไม่มีได้อย่างไร ที่เพื่อนของคุณเล่าให้คุณฟัง เป็นบุคคลประเภทปัญหาโลกแตกหรือเป็นบุคคลประเภทใด ถ้าเป็นบุคคลประเภทดังกล่าวนี้ ผีทั้งโลกก็จะกลายเป็นผีโลกแตกไปตามๆ สังคมที่พาให้เป็นไปไม่มีที่สิ้นสุดลงได้ ความจริงแล้วการเกิด–ตายของสัตว์โลก ย่อมเป็นเหมือนฝุ่น–ผงที่ถูกพัดปลิวออกจากธาตุดินส่วนใหญ่ลอยตัวขึ้นไปอยู่บนอากาศเป็นบางกาลแล้วกลับตกลงมาสู่ธาตุเดิม คือ ดิน ตามเดิมนั่นเอง จิตวิญญาณ ออกจากร่างนี้เข้าสู่ร่างนั้น ที่เรียกว่าเกิด–ตาย แต่ความจริงก็คือการเปลี่ยนสถานที่ของจิตไปตามกรรม ที่เรียกว่ากรรมพัดผัน เหมือนลมพัดผันเอาดินขึ้นไปเป็นฝุ่น ผง บนอากาศ แล้วพัดผันลงมาสู่ธาตุดินตามเดิมฉะนั้น แม้ธาตุน้ำลมไฟก็ควรทราบว่ามีส่วนใหญ่ส่วนย่อยของมันแฝงอยู่เช่นเดียวกับธาตุดิน และจะแปรรูปให้ผิดจากปรกติเดิมได้เช่นเดียวกับธาตุดิน เช่น ธาตุน้ำ ที่อยู่ในบึงในบ่อในสระในทะเลก็มี ที่อยู่บนอากาศก็มีเป็นต้น จะมีอยู่ในที่ใดก็คงเป็นธาตุน้ำอยู่เช่นนั้นไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น จิตก็คงเป็นจิตอยู่เช่นนั้น จะมาปรากฏตัวอยู่ในร่างต่าง ๆ หรือไม่ก็มิได้เปลี่ยนแปลงจากคำว่าจิตเป็นอย่างอื่น คำว่าคนหรือผีก็อยู่ในลักษณะของธาตุดินเป็นต้น กับฝุ่น–ผง อันไปจากธาตุดินไม่มีแปรเป็นอย่างอื่นได้ คำว่าผีมีอำนาจมากนั้นฝุ่นผงก็มีอำนาจมากในบางกาลเหมือนกันเช่น เวลาผงเข้าตา ใครไม่เห็นอดนิ่งสงบกายสงบ

ใจอยู่ได้ เห็นแต่วิ่งให้คนอื่นช่วยด้วยความวุ่นวาย กรีดร้องยิ่งกว่าผีตัวมีอำนาจมากเสียอีก ส่วนผีปอบเข้าคนและอาศัยคนเป็นอาหารดังที่คุณว่า นั่นโปรดไปติดต่อกับหมอขับผีเขาเองเถอะ ขออย่าให้อาจารย์ต้องเป็นหมอขับผีด้วยเลย เฉพาะขับผีโลภผีโกรธผีราคะตัณหาหลงจนลืมตัวซึ่งมีอยู่กับตัวก็แย่อยู่แล้ว แล้วคุณยังมีปัญหาผีอะไรอีกโปรดพูดได้ อาจารย์ชอบฟังเหมือนกันถ้ามีผู้เล่า

เวลาผีเขาไม่แสดงตัวเขาไปอยู่ที่ไหนคะ

คุณเคยเห็นผีแสดงตัวบ้างหรือ ถ้าเคยเขาแสดงอย่างไรบ้าง

ไม่เคยเห็นค่ะ ได้ยินแต่เขาเล่าให้ฟังว่าผีแสดงตัวได้อย่างพิสดารยิ่งกว่าคน เช่นเขาทับถ้วยจานไว้ในตู้ ครัว เสียงดังเปรี้ยง ๆ เหมือนคน ราวกับจะไม่มีเศษถ้วยและจานยังเหลืออยู่แม้ชิ้นเล็กขนาดเล็บมือเลย เจ้าของบ้านตกใจวิ่งเข้าไปดู ถ้วย–จานที่เก็บไว้อย่างไรยังเป็นปรกติอย่างเดิมไม่มีอะไรขยับเขยื้อนแม้แต่นิด พอกลับออกมาราวห้านาที เอาอีกแล้วเสียงเปรี้ยง ๆ ไม่มีหยุด เครื่องของในครัวเหมือนจะเป็นจุณวิจุณไปหมด เวลาเข้าไปดูกลับไม่มีอะไรผิดปรกติอย่างนี้ จะไม่ว่าพิสดารอย่างไรเล่าท่าน ถ้าเป็นคนเราทับถ้วย–จานแล้วจะมีอะไรเหลืออยู่บ้างเล่า เห็นแต่แหลกละเอียดไปหมดไม่มีชิ้นดีเหลืออยู่เลย แต่ผีทับถ้วยทับจานไม่เห็นมีอะไรเสียหายนี่ท่าน ผีมันแสดงตัวพิสดารอย่างนี้แล ผิดกับมนุษย์เป็นไหน ๆ

ถ้าผีดีถึงขนาดนั้นจริง ๆ เวลาสิ่งของเครื่องใช้ชำรุด เช่น ถ้วยชามหม้อไหรถราชำรุด เราวานผีมาซ่อมให้จะไม่ดีกว่าจ้างคนมาซ่อมเป็นไหน ๆ หรือ ต่อไปถ้ารถคุณเสียโปรดอย่าเอาไปเข้าโรงซ่อม โปรดวานผีมาซ่อมให้ทันที ทั้งราคาค่าซ่อมก็ไม่มี เอาอย่างนี้ดีไหมคุณอาจารย์ออกความเห็นให้

โอ้โฮ ความเห็นของอาจารย์ยิ่งพิสดารกว่าผีเสียอีก ท่านเคยได้ยินที่ไหนว่าผีเป็นช่างเครื่องซึ่งพอจะซ่อมรถซ่อมราให้คน ดิฉันเคยได้ยินแต่ผีทับถ้วยทับชามเท่านั้น ดิฉัน

เรียนถามท่านว่า เวลาผีเขาไม่แสดงตัว เขาไปอยู่ที่ไหน อาจารย์ยังไม่ตอบบ้างเลยว่าอย่างไรคะท่าน

ผีก็เช่นเดียวกับลม เวลาเขาไม่แสดงตัว ลมก็เหมือนไม่มีทั้ง ๆ ที่มีอยู่ เวลาเขาแสดงตัวก็สามารถทำเอาตึกรามบ้านช่องพังพินาศไปหมดไม่มีชิ้นดีเหลืออยู่เลย

นี่เราพูดเรื่องผีกันตลอดเรื่อง ไม่ใช่เราเป็นผีกันแล้วหรือ ไม่เห็นพูดเรื่องคนบ้างเลย ที่พูดมานี้คุณได้คติจากเรื่องผีบ้างไหม หรือว่าพวกเรากลายเป็นเขาไปเสียแล้ว

ได้ค่ะ ก็เราพูดเพื่อเป็นคติ มิได้พูดเพื่อเป็นผี ดิฉันได้คติเกี่ยวกับการเกิดตายของสัตว์โลก ว่าเป็นไปด้วยอำนาจของกรรมพัดผัน เช่นเดียวกับลมพัดดินให้กลายเป็นฝุ่นละอองปลิวขึ้นไปอยู่บนอากาศ พอลมสงบลงฝุ่นก็ค่อย ๆ ลอยลงมาพื้นดินแล้วกลายเป็นดินอันดังเดิมไป

คุณแน่ใจหรือยังว่า เวลาตายแล้วคติจะเป็นอย่างไร ถ้ายังไม่แน่ใจจะควรปฏิบัติต่อตนอย่างไรบ้าง เพื่อความแน่และความหวังนั้นจะได้เป็นสมบัติของตัว

ดิฉันแน่ค่ะ แต่ความมั่นใจว่าจะต้องเป็นคติที่มั่นเหมาะ นั้นยังไม่แน่นักถ้าเทียบกับการสอบแล้วดิฉันแน่ใจว่าต้องสอบได้แน่ แต่ความมั่นใจว่าจะต้องได้คะแนนสูง ๆ นั้น ดิฉันยังไม่แน่นักเลย จะอย่างไรก็ตาม ดิฉันจะพยายามให้ได้คะแนนสูงขึ้นไปทุกวัน เดือน ปี จนกว่าจะปิดบัญชีสอบ คือตายถึงจะหยุด ดิฉันยังไม่ได้เล่าความเป็นไปของดิฉันเกี่ยวกับทางศาสนาถวายท่าน คือดิฉันเป็นลูกคนเดียวของคุณพ่อคุณแม่ ท่านรักมากและคอยเอาใจมาก ดิฉันจึงกลายเป็นคนทะนงเอาแต่ใจตัวเสียมากตอนเป็นเด็ก คุณพ่อคุณแม่มีอุบายอบรมดิฉันต่าง ๆ กัน เวลาคุณพ่ออบรมดิฉัน คุณแม่ไม่อยู่บ้าน เวลาคุณแม่อบรม คุณพ่อก็ไม่อยู่เช่นเดียวกัน และทุกครั้งที่อบรมดิฉัน ท่านจะมีอุบายปรึกษาตกลงกันทางลับดิฉันก็ไม่ทราบข้อความอบรมของคุณพ่อพอสรุปได้ว่า พ่อมีลูกคนเดียวคือปุ๊กและลูกก็มีพ่อคนเดียว พ่อรัก

ลูกมาก ลูกจะทำอะไรบางสิ่งบางอย่างที่ไม่ดี–ไม่งาม พ่อจะต้องอนุโลมไปบ้างเพราะความรัก แล้วพ่อก็ไม่สบายใจไปหลายวันแถมลูกก็มาทำสิ่งไม่ดีไม่งามบ่อย ๆ บางครั้งพ่ออดไม่ได้ต้องฝืนใจห้ามลูก ลูกยังกลับต่อว่าพ่ออีกว่า ถ้าคุณพ่อรักปุ๊กทำไมคุณพ่อห้ามไม่ให้ปุ๊กทำตามชอบใจ ก็เพราะพ่อรักปุ๊กมากพ่อจึงห้าม กลัวปุ๊กจะเป็นคนเสียและจะเสียกำลังใจที่พ่อรักมาก เมื่อปุ๊กกลายเป็นคนเลว พ่อก็จะต้องรักลูกเพิ่มขึ้นเป็นสองคน คือปุ๊กคนหนึ่ง และลูกปุ๊กคนเลวอีกคนหนึ่ง พ่อจึงกลายเป็นคนเจ้าทุกข์เพราะรักลูกมากและปุ๊กของพ่อก็จะเป็นคนเลวหมดศักดิ์ศรีและวงศ์สกุล ปุ๊กจะไม่ได้ดีอะไรจากความรักของพ่อ นอกจากจะเป็นเครื่องส่งเสริมปุ๊กให้เป็นคนเลวมากขึ้นเท่านั้น ถ้าปุ๊กจะเป็นลูกรักของพ่อสมกับพ่อมีปุ๊กคนเดียว ปุ๊กก็ควรสงวนความรักของพ่อไว้ด้วยความเชื่อฟังไม่ฝ่าฝืน ความรักของพ่อก็จะมีคุณค่าอยู่กับตัวด้วยอยู่กับปุ๊กด้วย ปุ๊กก็เป็นคนดี ดำรงวงศ์สกุลไว้ได้ แม้พ่อตายไปก็จะหายห่วงและตาหลับสนิทจะไม่มาเป็นเปรตเฝ้าบ้านเพราะความรักและความห่วงลูกมาก เงินเป็นจำนวนล้าน ๆ พ่อมิได้สนใจอาลัยรักเหมือนปุ๊กลูกคนเดียวของพ่อนะลูกรัก ลูกจงเห็นใจพ่อ เลี้ยงก็ยากรักก็มาก ห่วงก็มาก ไม่มีสิ่งที่น้อยอยู่ในหัวใจพ่อเลย นี่เป็นคำอบรมของคุณพ่อ

ส่วนคำอบรมของคุณแม่ก็มีเนื้อความคล้ายคลึงกัน แต่มีอยู่เป็นบางตอนที่ฝังใจตลอดมาว่า แม่แบกความรักลูกไว้บนหัวใจหนักยิ่งกว่าภูเขาหินแท่งทึบ แต่ปุ๊กของแม่สนุกเล่นตัวอยู่บนหัวใจแม่ เวลาแม่ตายไปแม่ก็ยังจะแบกความรักและความห่วงลูกเข้าไปอีก อย่างน้อยก็เท่ากับแม่แบกภูเขาสองลูกเทินกันบนศีรษะ แต่ถึงแม้ว่าแม่จะแบกความรักลูกหนักกว่าภูเขาสองลูกก็ตาม ความรักและความห่วงของแม่หาได้เป็นประโยชน์แก่แม่และลูกแต่อย่างไรไม่ เพราะแม่มัวหลงรักลูกจนลืมตัวลืมตาย แต่ลูกมิได้สนใจกับคำตักเตือนของแม่ซึ่งออกมาจากดวงใจอันแสนรักและแสนเป็นห่วงแม้แต่น้อย ถ้าความรักและความห่วงของแม่พอจะเป็นประโยชน์อยู่บ้าง ลูกก็ควรคิดและเชื่อฟังคำแนะนำของแม่ไม่ปล่อยตามใจจนเกินไป ลูกปุ๊กจะไปหาความรักที่ไหนอีกในโลกมนุษย์นี้ให้ยิ่งไปกว่าความรักของแม่ที่มอบให้ลูก พร้อมทั้งดวงใจอันแสนรักดวงนี้ แม่ก็มีปุ๊กคนเดียวและมีใจดวงเดียว แม่มิได้เสียดายยังกล้าสละให้เป็นความรักแก่ลูกของแม่หมดทั้งดวง ดวงใจของแม่ที่มอบให้ลูกด้วยความสุดอกสุดใจแล้ว

แม้ว่าแม่จะไม่มีลมหายใจเข้าออกแม่ก็ยินดีอดทนพอถึงวันตายเช่นมนุษย์ทั้งหลาย แม่ได้ทุ่มเท ทุกอย่างเพื่อลูกรักของแม่คนเดียว ถ้าลูกจะมองเห็นความรักของแม่เป็นของมีสาระบ้าง ลูกก็ควรฟังคำอบรมสั่งสอนของแม่บ้าง อะไรๆ จะเสียไปบ้างแม่ไม่ค่อยถือเป็นข้อหนักใจ ที่แม่เสียใจแทบจะทนความสลบไสลไม่ได้ก็คือ ลูกรักของแม่ไม่เชื่อฟัง ประพฤติตัวตามใจชอบและค่อยเสียไปวันละเล็กละน้อย นี่แลเป็นสาเหตุให้แม่คิดไปถึงความเสียไปหมดทั้งตัวของลูกไม่มีอะไรเหลืออยู่นอกจากเรือนร่างซึ่งเป็นเหมือนบ้านร้างที่ปราศจากเจ้าของอยู่ครองเท่านั้น นี้เป็นคำประทับใจราวกับตัวดิฉันไหวไปหมดสติไม่อยู่กับตัว ดิฉันปักใจลงอย่างถึงใจจริงและพยายามปรับปรุงตัวตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา สังเกตดูคุณพ่อกับคุณแม่รู้สึกเบาอกเบาใจมากมาย ทั้งแสดงความรักมากและเปิดเผยโดยไม่มีเงื่อนงำอะไรแฝงอยู่เลย มีแต่ความรักอย่างบริสุทธิ์ใจล้วน ๆ แสดงออกมาเพื่อดิฉันคนเดียว เวลาว่าง ๆ งานคุณพ่อกับคุณแม่ปรึกษาหารือกันเรื่องทำบุญและซ่อมบูรณะที่นั่นบ้างที่นี่บ้าง เพราะท่านมีนิสัยรักและหนักแน่นต่อทางบุญมาก มีเวลาบ้างก็อบรมดิฉันให้เป็นคนมีใจรักบุญกุศลและสอนวิธีใส่บาตร หัดให้ทำบุญให้ทานต่าง ๆ เรื่อยมาจนดิฉันเคยชินและรักชอบในทางบุญเป็นนิสัย พอเห็นเราตั้งหน้าตั้งตาทำจริง ๆ ท่านก็รามือลงบ้างคอยให้อุบายเราบ้าง รู้สึกว่าท่านเป็นสุขมากพอเห็นดิฉันกลับตัวเป็นคนดีและรักศีลรักธรรม เป็นตัวแทนท่านไม่ลดละ วันพระหรือมีปาฐกถาธรรมที่ไหนดิฉันต้องไปฟังมิได้ขาดนอกจากจำเป็นจริง ๆ ปลีกตัวไปไม่ได้เท่านั้น ก่อนเข้านอนต้องเข้าห้องพระไหว้พระสวดมนต์ทำภาวนาให้ใจสงบเย็นเป็นประจำทุกคืน ตื่นตีห้า ทำความสะอาดตัวเสร็จแล้วทำวัตรภาวนา หกโมงเช้าลุกจากที่ทำกิจธุระใส่บาตรทุกวันมิให้ขาดได้ พูดถึงด้านจิตใจ ใจดิฉันได้รับความสงบเย็นเพราะการทำภาวนาพอยับยั้งจิตให้อยู่ในกรอบเหตุผลได้ไม่ดื้อดึงเหมือนคราวเป็นเด็กซึ่งปล่อยตามใจ ที่สงบได้ละเอียดกว่าปรกติก็ตอนเช้า ๆ ใจรู้สึกสงบเย็นเป็นสุขจริง ๆ บางวันไม่อยากจะลุกออกจากที่ภาวนา เพราะจิตกำลังสงบและเป็นสุขแต่จำเป็นต้องออกทั้ง ๆ เสียดาย ดิฉันจึงกล้าเรียนท่านว่า ดิฉันแน่ใจในคติของตนแต่ยังไม่แน่ใจในคะแนนสูงดังที่เรียนแล้ว อย่างไรก็ตามดิฉันมิได้นึกจะท้อถอยและหยุดภาวนาเพราะเห็นผลประจักษ์ใจ บุญ–บาปรู้อยู่กับใจจริง ๆ ใครจะว่าบุญ–บาป นรก สวรรค์ ไม่มีก็ตาม ดิฉันไม่สนใจฟังพอให้เสียเวลาเลยเพราะเวลาที่จะทำประโยชน์แก่ตัวเราเป็นของมีค่า

มากกว่าจะสละเวลาไปฟั่งเรื่องตัดหนามกั้นทางเดินของตัวด้วยการคิดการพูดอย่างนั้น ดิฉันเชื่อพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เหนือชีวิต แม้จะตายเพราะการทำความดี ดิฉันยอมพลีชีพไปตามความเชื่อกรรมไม่หวั่นไหวต่อความตายซึ่งติดแนบอยู่กับตัวเราตลอดเวลา ไม่มีใครได้รับสิทธิพิเศษที่จะมีข้อยกเว้นไม่ให้ตาย แต่ก่อนตายขอให้ได้บำเพ็ญความดีเครื่องเสริมกำลังใจให้มีความสามารถอาจหาญและแน่วแน่ต่อคติ คือทางเดินของตน อย่างเต็มกำลังเสียก่อน แล้วจะหลับไปเลย ดิฉันไม่เสียดายชีวิตและร่างกายซึ่งเป็นสิ่งที่รอคติธรรมดาอยู่แล้วเปิดทางให้กาลอันควรของเขาผ่านไปอย่างเป็นธรรมของนักประพฤติธรรมเพื่อรู้ตามความจริง เมื่อความสุขอยู่กับตัวแล้ว อยู่ที่ไหนก็พออยู่ ไปที่ไหนก็พอไป ตายก็พอตายเพราะไม่ใช่เรื่องจะฝืน สถานที่ กาลเวลา ไม่สำคัญยิ่งกว่าความสุขซึ่งจำต้องอาศัยตลอดกาลจะขาดไปมิได้ โดยมากที่ทำให้จิตว้าวุ่นขุ่นมัวก็เพราะความสุขไม่อยู่กับตัว จึงทำให้ส่ายแส่ คาดที่โน่นคาดที่นี่ ไม่อยู่เป็นสุขได้ ยิ่งถึงคราวจะตายจริง เรือคือร่างกายจะอับปางลงในมหาสมุทรอันดั้งเดิม ก็เลยไม่รู้จะคว้าหาอะไร สุดท้ายก็จอดจมไปเลย มีจำนวนไม่น้อย วันนี้ดิฉันเรียนเสียมากมายเกินความต้องการต้องขอประทานโทษด้วย

อาจารย์ก็ฟั่งเพลินยังไม่อยากให้จบแต่จบเสียแล้ว คุณพูดดีมีหลักเกณฑ์ดีอย่างนี้แลธรรมของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นของจริง ใครปฏิบัติก็จริง รู้ก็จริง เห็นก็จริง สุขก็จริง ทุกข์ก็จริง ถ้ารู้ถึงความจริงแล้ว ไม่มีอะไรปลอม การฝึกอบรมตนเป็นสิ่งสำคัญดังคุณเล่าเรื่องของคุณให้อาจารย์ฟั่งนับว่าเป็นคติได้ดี ตอนที่ว่าความสุขอยู่กับตัวแล้วอยู่ที่ไหนเป็นสุขทั้งนั้น ไม่เลือกกาล สถานที่ โลกนี้ โลกหน้า เพราะใจเป็นผู้ทรงสุขและทรงทุกข์อยู่กับตัว วาระต่อไปโปรดพยายามบำรุงใจให้เจริญงอกงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป ส่วนคะแนนนั้นจะเป็นที่แน่อยู่กับตัวเอง ตามหลักธรรมชี้หลักฐานไว้ว่า สนฺทิฏฺฐิโก เห็นเอง เพราะสุขทุกข์อยู่กับหัวใจของทุกคน มิได้กองอยู่ใต้ฟ้าเหนือดินเหมือนสินค้าตามห้างร้านและตลาดทั่ว ๆ ไป การรู้เห็นสิ่งดังกล่าวจึงรู้เห็นอยู่ที่ใจอันเป็นที่รวมของสิ่งทั้งปวง โปรดทราบว่าการเลื่อนฐานะของใจนั้นเลื่อนอยู่กับตัวเองภายในใจ มิได้เหาะลอยขึ้นไปเหมือนเรือบินเหินฟ้า แต่เป็นการทราบจากตัวเองกับอารมณ์หยาบละเอียดที่สัมผัสรับรู้อยู่กับใจที่เปลี่ยนกันไปวนกันมา เมื่อสติปัญญา

ตามรู้ทันสิ่งเกี่ยวข้องที่เกิดและดับอยู่กับใจ ใจย่อมปลดปล่อยสิ่งเกี่ยวข้องพัวพันออกได้เป็นทอด ๆ และปลอดภัยไปเป็นระยะ ๆ จนหมดอารมณ์ของสมมติ ใจก็เป็นวิมุตติขึ้นมาจากสิ่งที่หลุดลอยไป นั่นแลท่านว่าสิ้นทุกข์ คือสิ้นตรงที่ทุกข์หมดไปจากใจ เมื่อทุกข์สิ้นจากใจไม่มีอะไรเหลือแล้ว คนเราจะนั่งจะยืนจะเดินจะนอน หลับหรือตื่น จะเต็มไปด้วยความสุขธรรมชาติที่มีอยู่กับใจสมบูรณ์แล้ว ดังที่คุณพูดว่า "ความสุขอยู่กับตัว" ไม่ผิด นี่แลคือความสุขอันเป็นสมบัติดั้งเดิมของจิตแท้ พระพุทธเจ้าและพระสาวกท่านเห็นความสุขธรรมชาตินี้เอง ทำให้หมดความอยากโดยประการทั้งปวง อยู่ที่ใดไปที่ใดก็เป็นความพอตัวกับความสุข ใจไม่หลุกหลิกกวัดแกว่ง อันเป็นลักษณะของคนเจ็บหนักแสดงอาการขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น ใจที่พอตัวแล้วไม่แสดงอาการขอความช่วยเหลือจากสิ่งใด ไม่ว่าสิ่งที่นิยมกันว่าดีและตำหนิกันว่าชั่ว ใจจะคงตัวอยู่ในความพอดีที่เรียกว่ามัชฌิมานอกสมมุติ มัชฌิมาในมรรคแปดนั้นเป็นทางเดินที่ตรงแน่วต่อมัชฌิมานอกสมมุติ เมื่อถึงมัชฌิมาอันเป็นธรรมตายตัวแล้ว ตัวผู้ถึงนั้นก็เป็นผู้นอกสมมุติ จิตนอกสมมุติ คนนอกสมมุติ ธรรมนอกสมมุติไป สิ่งที่เกี่ยวกับผู้นอกสมมุติแล้วนั้นเลยเป็นเรื่องนอกสมมุติไปตาม ๆ กัน เช่นพระพุทธเจ้า แม้เวลาทรงพระชนม์อยู่ก็คือผู้นอกสมมุติอยู่โดยดี ไม่มีสมมุติใดเข้าไปขัดแย้งอีกแล้ว

ดิฉันอัศจรรย์ที่โลกทั้งโลกพากันเสาะแสวงหาความสุขกันอย่างสาระวนวุ่นวายตลอดมาแต่ไม่เจอ ส่วนพระพุทธเจ้าก็เป็นผู้หนึ่งของคนในโลก แต่พระองค์ทรงสามารถฉลาดเยี่ยมค้นหาความสุขจนพบได้อย่างพอพระทัย โลกยังได้อาศัยพระปัญญาอันแหลมคมนั้นเป็นเครื่องมือแสวงหาความสุขทั้งทางอาชีพและด้านศีลธรรมตลอดมา ทั้งนี้คงจะเป็นทำนองที่ว่าโลกไปค้นหาเข็มในทะเลจึงไม่เจอ ใครโผล่หน้าขึ้นมาจากการหาเข็มในทะเลก็บ่นว่าไม่เจอหาแทบแย่ไปตาม ๆ กัน ส่วนพระพุทธเจ้าทรงดำเนินตรงเข้าไปที่จุดที่เข็มมีอยู่ถึงทรงพบและยกออกมาแจกโลกเสียจักษุเป็นตู้ ๆ หีบ ๆ ไม่มีอั้นในการแจกเข็ม (พระปัญญาอันแหลมหลักอันเป็นต้นตระกูลของศาสนา) ส่วนพวกเรายังไม่ยอมรับจากท่าน แถมยังพากันโดดลงไปทะเลโน้นอีกซึ่งไม่มีเข็ม (ความสุขความสมหวัง) แม้เล่มเดียว

ไม่เช่นนั้นจะเรียกว่าพุทธและเรียกว่าปุถุชนอย่างไรเล่า ก็ต้องเรียกแบบเดียวกันทั้งโลก ความรู้แบบเรา ๆ จะมาสอนโลกให้รับนับถือได้อย่างไร นอกจากพระพุทธเจ้าเท่านั้น ยิ่งเป็นสมัยสุกเอาเผากินด้วยแล้ว ใครจะไปมัวสนใจกับเหตุผลดี–ชั่ว ก็แย่ อะไรไม่ทันเขา เพราะโลกขณะนี้ไปไกลหยอกเมื่อไร ถ้าจะวิ่งตามโลกกันจริง ๆ ก็ต้องวิ่งให้ทันกับความหมุนของมัน สำคัญตรงที่เราจะเอาแบบไหน กรรมคือความดีงามก็มีไว้สำหรับให้เลือก ความโสมมก็มีให้คัดสรรค์ จะเลือกเอาอย่างใดก็ตามใจผู้ชอบ เผื่อไปโดนไฟเทวทัตต์เข้าอย่าหาทางออกโดยวิธีไปเที่ยวตำหนิคนอื่นให้เดือดร้อนก็แล้วกัน สำหรับอาจารย์ไม่ได้เรื่องอะไรทั้งนั้น มีผู้ถามอย่างไรก็ตอบไปอย่างนั้น ผิดหรือถูกโปรดนำไปพิจารณาเอาเอง แล้วคัดเลือกทำเอาตามชอบใจที่เห็นว่าควร เพราะกิจที่ทำแล้วทุกกรณีเป็นเรื่องของผู้ทำต้องรับผิดชอบเองด้วยกันทุกราย ไม่มีผู้ใดสามารถอาจเอื้อมเข้าไปเกี่ยวข้องกับผลของผู้อื่นได้แม้แต่รายเดียว นอกจากเขาเปลี่ยนตัวผู้ต้องหากันเท่านั้น ส่วนกรรมตามหลักความจริงของธรรมแล้ว จะทำอย่างนั้นไม่ได้ ต้องเป็นเรื่องตายตัวในลักษณะว่า ผู้ใดรับประทาน ผู้นั้นต้องอิ่ม ผู้หิวคือผู้ไม่รับประทาน การแสวงหาความสุขควรหาให้ถูกจุดที่จะให้เกิดความสุข อย่าให้เป็นทำนองความคิดเพื่อเป็นเศรษฐีให้ผิดกับโลกเขา แล้วคิดเอาไฟมาเผาบ้าน ตลาด ร้านค้าให้ไหม้เป็นจุณไป แล้วนำเมล็ดพักแฟงแตงโมมาปลูก เก็บลูกขายเอาเงินเพื่อกำไรแบบพินาศก็แล้วกัน นี่เป็นคำโบราณว่าไว้อย่าให้มาถูกตัวเราและบ้านเมืองของเรา ผลกำไรจะเป็นความพินาศเดือดร้อนทุกหย่อมหญ้า เพราะอาศัยความคิดคนฉลาดเพื่อเป็นเศรษฐีแบบแหวกแนวพาให้เป็น เราต้องการความสุขชนิดเย็นใจทั้งตนและผู้อื่นก็ควรพยายามแสวงหาโดยถูกทางจะไม่เป็นชนิดสุขแหวกแนว ซึ่งผลเป็นความทุกข์ร้อนทั้งตนและผู้อื่นที่นับจำนวนไม่ได้

ท่านว่าคนฉลาดคิดจุดบ้านเผาเรือน ปลูกผักพักแฟงแตงโม เก็บลูกขายเอาเงินนั้น เขาคิดอย่างไรจึงทำอย่างนั้น การเผาบ้านร้านตลาดให้วอดวาย โลกถือว่าเป็นความฉิบหายอย่างร้ายแรง แล้วเขาจะหวังเอาความเจริญมาจากไหน ดิฉันเห็นแต่มันพินาศไปหมด แม้แต่เหล็กแข็ง ๆ ยังละลายกลายเป็นเศษเหล็กไปได้ ดังที่เราเห็นไฟไหม้กรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ตึกรามบ้านช่องกลายเป็นทะเลไฟไปเกลี้ยงไม่มีสมบัติอันมีค่าชิ้นใดยังเหลืออยู่ทั้ง ๆ

ที่ไม่มีใครคิดอยากเป็นเศรษฐีดังที่ว่าแล้วริเผาขึ้น แต่มันเกิดเพราะความประมาทของต้นเพลิงต่างหากก็ยังแสดงผลเสียหายถึงขนาดจะเผาคนทั้งเป็นเข้าไปด้วย บางจังหวัดยังมีคนถูกเผาไปหลายศพในห้องซึ่งหาทางออกไม่ได้ เมื่อไม่กี่ปีมานี้เอง แล้วจะหาความสุขความเจริญมาจากไหนเพราะความคิดเช่นนั้น

ก็คนพิสดารเขาไม่ได้คิดอย่างโลกทั้งหลายคิดกัน แต่เขาคิดว่าจะหวังเอาประโยชน์จากปุ๋ยขี้เถ้าไฟที่ถูกไหม้แล้ว มาเป็นปุ๋ยคืออาหารบำรุงสิ่งเพาะปลูกคือ ผัก ฟักแฟง แตงโม แตงไทย ให้เครือของมันเจริญงอกงามตกลูกใหญ่ ๆ เก็บไปขายได้ราคาดี ๆ กำไรงาม ๆ จนกลายเป็นเศรษฐีขึ้นมาแบบอัศจรรย์ที่ไม่เคยคิดเคยทำกันมา ฉะนั้นเขาจึงคิดเผาตึกรามตลาดร้านค้าหลังใหญ่ ๆ เป็นเรือนไม้ก็ยิ่งดีมีปุ๋ยมาก เหมาะสำหรับทำการเพาะปลูกได้ดีจะได้เป็นเศรษฐีขึ้นในเร็ววัน เรื่องเป็นมาอย่างนี้ และเป็นคติธรรมของคนโบราณมีไว้สอนลูกหลานสุดท้ายภายหลัง ไม่ให้พากันริทำจะเป็นโลกวินาศ อาจารย์ก็นำมาเปรียบเทียบกับการแสวงหาความสุขว่าควรแสวงหาให้ถูกทาง อย่าให้เป็นทำนองคนอยากเป็นเศรษฐีแล้วคิดทำลายบ้านเมืองให้พินาศฉิบหายไปด้วยวิธีคิดเผาบ้านเมืองปลูกผักและสิ่งต่าง ๆ ขาย คุณยังมีข้อสงสัยอะไรกับเรื่องเศรษฐีจรวดดาวเทียมนี้อีกมีไหม ถ้ามีอาจารย์ก็ยินดีฟัง และสนทนากันไปตามเรื่องของความอยากรู้อยากเห็น

ไม่มีค่ะ ดิฉันนึกว่าคนสมัยทุกวันนี้หัดริทำขึ้นเพื่อเหาะลอยขึ้นไปตั้งบ้านเรือนอยู่บนอากาศทั้ง ๆ ที่โลกเขาอยู่บนแผ่นดินกัน ก็เลยให้คิดไปว่า ทำพิสดารเกินโลกไป เวลาตายจะไม่มีใครตามขึ้นไปเผาศพได้ ปล่อยให้เน่าเฟะอยู่บนอากาศก็ยิ่งจะแย่สำหรับพวกมนุษย์บนพื้นดินเข้าอีก เพราะเวลาเขาอยู่พื้นดินเขาก็เป็นคนพิสดารอยู่แล้ว แถมยังทะยานเหาะขึ้นไปตั้งบ้านเรือนอยู่บนอากาศ เมื่อตายก็ปล่อยศพให้เน่าพองและเปื่อยสลายตัวไปทั่วอากาศ เวลาฝนตกลงมาชาวมนุษย์ก็ต้องกินและใช้น้ำล้างผีคนตายบนอากาศกันทั่วโลกก็ยิ่งจะแย่มาก ความจริงท่านยกมาเพียงเพื่อเป็นเครื่องเปรียบเทียบประกอบกับหลักธรรมเท่านั้น แต่ดิฉันมันเลยคิดไปจนถึงกับจะกลายเป็นคนพิสดารเข้าอีกหนึ่งคนจนได้

อาจารย์อธิบายธรรมของพระพุทธเจ้าให้ฟังก็เพื่อความเป็นคนดี มิได้เพื่อเป็นคนแบบนั้น ท่านผู้ฟังทุกท่านจึงควรพิจารณาเลือกเฟ้นเอาตามที่เห็นควรจะเป็นประโยชน์แก่ตน เพราะธรรมมีหลายชั้นและหลายรส อย่าให้เสียประโยชน์ในการฟัง สมกับธรรมเป็นประโยชน์และเพื่อประโยชน์แก่โลก ถ้าผู้ฟังเพื่อประโยชน์แก่ตนจริง ๆ จะถือเอาประโยชน์ได้เท่าที่ควร โลกก็จะปรากฏมีธรรมประจำบ้านเรือน สังคม และบุคคล จะเป็นโลกที่ร่มเย็นปราศจากเคราะห์เข็ญเวรร้ายภัยพิบัติ ธรรมจะกำจัดเสียได้ไม่เกิดมี มีแต่ความสุขสวัสดีเป็นเป็นเครื่องส่งเสริมเพิ่มพูนให้อยู่เป็นสุขโดยทั่วกัน การพูดธรรมมานานจึงควรยุติ

ดิฉันเป็นคนหนึ่งที่ได้รับความทุกข์ทางใจไม่น้อยกว่าผู้หญิงด้วยกันที่ได้รับแบบเดียวกับดิฉัน จากความไม่ชอบใจของสามี ซึ่งเป็นคนหลงรสจนเกินไปไม่สามารถจะปลดเปลื้องตนออกจากความทรมานกดถ่วงอยู่เป็นประจำนี้ได้ พอได้ทราบว่าท่านมา จึงรีบมากราบนมัสการ เพื่อช่วยเมตตาปลดเปลื้องทุกข์พอมีทางหายใจได้บ้างไม่อัดอั้นจนเกินไป ไม่เช่นนั้นคงจะอยู่กับโลกเขาต่อไปอีกไม่ได้ ไม่ทราบว่าจะควรปฏิบัติอย่างไร เพราะดิฉันก็มิใช่นักธรรม ทั้ง ๆ ที่สนใจและปฏิบัติธรรมอยู่เป็นประจำ

ร่างกายจิตใจมนุษย์และสัตว์ที่อยู่ใต้ฟ้าเหนือดิน ก็จำต้องได้รับความสัมผัสถูกต้องกับสิ่งที่มีอยู่ในโลกเป็นธรรมดาอย่างหาทางหลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้พระพุทธเจ้าผู้เป็นบุคคลประเสริฐ และสมควรแก่การกราบไหว้สักการบูชาของโลก ก็ยังได้รับความสัมผัสดีชั่วอันเป็นสิ่งที่มีอยู่ในโลกเช่นเดียวกับมนุษย์ทั่ว ๆ ไป คุณได้รับความทุกข์ทรมานใจอย่างไรเหมือนที่โลกได้รับหรือผิดแปลกจากเขาอย่างไรบ้าง ถ้าแปลกต่างจากโลกที่ได้รับกันมา ก็จะได้ยึดไว้พิจารณาและหาทางแก้ไขแบบแปลก ๆ มาช่วยแก้กันต่อไปหากไม่สุดความสามารถ

จะว่าแปลกก็ใช่ ไม่แปลกก็เชิง คือสามีของดิฉันเป็นคนไม่พอดี แสดงความบกพร่องต้องการในรสอยู่เป็นประจำนิสัย

รสอะไรบ้าง โปรดพูดมา คุณไม่ต้องเกรงใจและละอาย เพราะอาจารย์ก็เป็นคนติดรสเช่นเดียวกับสามีของคุณ คุณละอายทำไมไม่มีประโยชน์

อาจารย์ก็ยังติดรสอยู่หรือ นึกว่าสละหมดทุกอย่างแล้ว

รสบางอย่างก็สละแต่รสบางอย่างก็สละไม่ออก แม้สิ่งที่พยายามตัดออกไปไม่เกี่ยวข้อง แต่ใจก็ยังติดไม่ยอมสละด้วย โปรดเล่าเรื่องคุณก่อน เรื่องของอาจารย์ไม่สำคัญเท่าเรื่องของคุณ เพราะเรื่องของอาจารย์แม้จะยังติดรสก็ไม่เป็นทุกข์นักพออดทนได้

ดิฉันเป็นคนทำอาหารให้สามีรับประทาน นับแต่วันแต่งงานตลอดมา แต่ก่อนก็ไม่เคยได้ยินเขาบ่นว่ารสอาหารไม่ดี แต่มาระยะหลัง ๆ จนกระทั่งทุกวันนี้เขาบ่นอย่างเห็นได้ชัด แต่ไม่ได้บ่นทุกวัน โดยบ่นว่าอาหารเผ็ดเกินไปบ้างเค็มเกินไปบ้าง จืดเกินไปบ้าง บางวันก็บ่นให้ดิฉันฟังว่า ดิฉันรสไม่ดีไม่ทำให้เขารักมากเหมือนแต่ก่อน แต่เขาชมดิฉันว่า เอาใจสามีดี ไม่ถือโกรธง่าย ๆ คงทำหน้าที่ของตนไปเรื่อย ๆ

เท่าที่ฟังแล้วก็ไม่เห็นมีอะไรที่น่าเป็นทุกข์ทรมานเลย เป็นเรื่องธรรมดาสามีภรรยากันทั่วโลก จะอดพูดเล่นกันไม่ได้ในฐานะคู่ร่วมสุขร่วมทุกข์ พึ่งเป็นพึ่งตายกัน คุณขัดข้องที่ไหนบ้างในคำพูดสามีของคุณ ถ้าว่ารสอาหารก็เป็นธรรมดาของคนที่มีลิ้น เผ็ดเกินไปก็ต้องบอกว่าเกินไป และคำว่าเกินไปก็คือความไม่พอดีนั่นเอง คุณควรคิดบ้างว่า ความจริงมีอย่างไร แม้อาจารย์ก็ต้องพูดตามความจริง เขาก็เช่นเดียวกัน ถ้าไม่พูดอย่างนั้น จะให้เขาพูดอย่างไร หรือจะให้เขาพูดทำนองคนแก่ได้ภรรยาสาวอย่างนั้นหรือ

คนแก่ได้ภรรยาสาวเขาพูดกับภรรยาเขาว่าอย่างไร ดิฉันอยากฟังพอเป็นคติบ้าง

คนแก่ได้ภรรยาสาวเขาพูดกับภรรยาด้วยวิธีปลอบโยนเอาใจภรรยาตลอดเวลา ไม่ให้ผิดใจภรรยา เดี๋ยวจะเผ่นหนีไปตามแฟนหนุ่ม คนแก่ก็แย่เท่านั้น เวลาภรรยาหุงข้าวไหม้เกินไปเพราะความเกลียดชังสามีแก่ ฝ่ายสามีก็มีอุบายพูดว่า วันนี้น้องหุงข้าวดีมาก ทั้งหอม

ทั้งกรอบดี รับประทานอร่อยมากถูกใจพี่มาก วันหลังภรรยาสาวเปลี่ยนท่าใหม่ หุงข้าวแฉะ ๆ เวลารับประทานก็ชมว่า แหมวันนี้หุงข้าวดีอ่อนนิ่มไปหมด รับประทานก็สะดวกมาก ถูกใจจริง ๆ ไม่มีใครจะหุงข้าวได้อย่างนี้ ภรรยาไม่สมหวัง เปลี่ยนวิธีใหม่ หุงข้าวไม่ให้สุกอย่างธรรมดา คือหุงสุกบ้างไม่สุกบ้าง เวลาสามีรับประทานก็ชมว่า โอ้โฮ วันนี้น้องทำกะทิมะพร้าวใส่ด้วยหรือ ทำไมข้าววันนี้ถึงรับประทานดีนักทั้งกรอบทั้งมันทั้งอ่อนอะไรเช่นนี้ พี่เที่ยวมารอบโลก ไม่เคยเห็นใครจะมีความฉลาดในเชิงหุงข้าวและทำอาหารได้ดีเหมือนน้องเลย ทั้งฉลาดทั้งทำได้หลายวิธี นี่เป็นวิธีคนแก่หาอุบายชมเชยภรรยาสาวเขาทำอย่างนี้ คุณอยากให้สามีของคุณทำอย่างนั้นบ้างหรืออย่างไร

นั่นมันเกินไป ผู้หญิงอะไรถึงทำได้ลงคอ ขายหน้าจังเลย ดิฉันละอายแทนเขาว่าหญิงแบบนี้ก็มีให้หนักโลกเปล่า ๆ ดิฉันนะทำไม่ลงท่าน

เอาละ ทำไม่ลงก็เป็นกิจที่ไม่ควรฝืน มีอะไรเรื่องสามีของคุณว่ากันต่อไป

สามีของดิฉันน่ะ เพียงรสอาหารไม่สู้กระไรนัก ที่สำคัญก็ตรงที่เขาว่าให้ดิฉันว่าดิฉันรสไม่ดีเหมือนแต่ก่อนไม่ทำให้เขารักมาก ทั้ง ๆ ที่เขาก็ไม่เห็นมีรสอะไรมาเพิ่มให้ดิฉันดีใจและรักเขามากขึ้น แต่ดิฉันก็รักเขาอยู่อย่างเดิม และมิได้บ่นให้เขาทำนองที่เขาบ่นให้ดิฉัน นอกจากเขาบ่นให้ดิฉันว่ารสไม่ดีแล้ว ยังทำให้ดิฉันคิดไปว่า เขาอาจจะไปคบกับใครที่มีรสดี ดีกว่าดิฉันก็ได้ เลยเกิดความน้อยใจและเสียใจ กลายเป็นทุกข์ทรมานขึ้นกับตัวเองดังที่เรียนเล่าถวายท่าน

เขาก็ยังชมคุณอยู่แล้วว่าไม่ถือโกรธง่าย แม้เขาจะบ่นให้คุณบ้างบางเวลา คุณก็มีรสดีให้เขาชมอยู่แล้ว แล้วคุณจะหารสอะไรอีกเล่า อาจารย์ก็ชักจนปัญญาแทนเขาเหมือนกันอีกประการหนึ่งเวลาเขาเลิกจากทำงานเขากลับบ้านตามเวลาที่เคยกลับหรือเปล่าหรือยังมีเถลไถลไปไหนอีกบ้าง ตลอดกิริยาที่เขาเคยแสดงต่อคุณผิดแปลกจากเดิมอะไรบ้างมีไหม

อย่างนั้นหรือท่าน นึกว่าดิฉันไม่มีรสดีอะไรให้เขาชมบ้างเลย การกลับเขากลับตามเวลาไม่เคลื่อนคลาด นอกจากมีธุระจำเป็นพิเศษเท่านั้นทำให้กลับผิดเวลา ถ้ามีธุระเช่นนั้นกลับมาถึงบ้านเขาก็บอกเรื่องให้ทราบทุกครั้ง ส่วนกิริยาใด ๆ ของเขาดีเป็นปรกติไม่มีที่ระแวงสงสัย

อาจารย์ฟังแล้วน่าชมเขา แต่น่าติคุณที่คอยจับผิดเขาเรื่อยมา คุณจะไปหาสามีที่มีรสดีที่ไหนอีก เขามีรสดีอยู่แล้ว แม้เขาจะไม่มีรสอะไรมาเพิ่มเติมให้คุณรักเขามากกว่าเท่าที่เป็นอยู่เวลานี้ก็ตาม อาจารย์ก็เห็นว่าเขามีรสพอดีอยู่แล้ว ถ้าขืนให้เขาเป็นคนมีรสดียิ่งกว่านี้ ก็เกรงว่าคุณจะไม่ยอมให้เขาออกจากบ้านไปทำงาน เขาก็จะติดแจอยู่กับคุณนั่นแลรสจะแตกจากกันระหว่างคุณกับเขา เรื่องก็จะไปกันใหญ่ ดีไม่ดีคุณจะเป็นฝ่ายลุกลามเขาแบบโลกแตกและเป็นไฟไปเลยเมื่อเป็นเช่นนี้ อาจารย์ก็ชักจะเบื่อผู้หญิงทั้ง ๆ ที่ไม่เคยมีเมียเสียแล้ว เพราะผู้หญิงชอบบ่นไม่เข้าเรื่อง เอะอะก็บ่น เอะอะก็น้อยใจ เอะอะก็เสียใจซึ่งเป็นเรื่องร้าวและแตกทั้งนั้น ไม่มีเรื่องซ่อมแซมเยียวยาแฝงอยู่บ้างเลย

เท่าที่เล่าถวายนี้ ท่านพอจะสังเกตได้บ้างไหมคะว่า เขาอาจมีผู้หญิงที่มีรสดีกว่าดิฉันฝังอยู่ในส่วนลึกของหัวใจเขาเป็นแน่ ดิฉันไม่แน่ใจเขาเลยตอนที่เขาว่าดิฉันรสไม่ดีเหมือนแต่ก่อนสำหรับเขา กลัวว่าเขาจะมีเงื่อนงำแฝงอยู่ด้วย

อาจารย์ก็ยังมองไม่เห็นแง่ที่ควรตำหนิเขา ถ้าเรื่องเขามีเพียงที่คุณเล่านี้เท่านั้นนอกจากอาจารย์จะอ่อนต่อแง่ของโลก เพราะความไม่เคยศึกษามาเท่านั้น อันการติเพื่อก่อส่งเสริมให้ดีขึ้น มิได้ติเพื่อทำลาย แม้แต่พ่อ–แม่ของเราก็ยังมีการติชมลูกของตนเป็นธรรมดาอาจารย์ขอถามคุณบ้างว่า นับตั้งแต่คุณเป็นเด็กอยู่กับพ่อแม่มานานจนถึงวันแต่งงาน ท่านเคยติคุณบ้างไหม หรือมีแต่ชมเชยคุณว่าดีท่าเดียว

โอ้โฮ ทำไมจะไม่มีท่าน บางครั้งคุณแม่ยังเฆี่ยนเสียด้วยซ้ำ เวลาดิฉันทะเลาะกับพี่ ๆ เขา ท่านไม่ให้รังแกกัน และท่านบอกว่าท่านเลี้ยงมายาก ทั้งรักลูกทุกคนเท่ากันหมด

ลูกต้องรักกันไม่ควรจะมาทะเลาะกัน ซึ่งเป็นที่น่าอับอายขายหน้าบ้านเมืองเขา เหมือนหนึ่งว่าลูก ๆ เกิดความอดอยากขาดแคลนอาหารและเครื่องใช้สอยต่าง ๆ แล้วแย่งชิงกันกินกันใช้เหมือนสัตว์ป่าไม่มีเจ้าของดังนี้

นั่นมีเหตุผลที่น่าฟังและควรนับถือเป็นคติได้อย่างยิ่ง สำหรับคนผู้มุ่งหวังเพื่อความเจริญก้าวหน้าและสนใจแก้ไขสิ่งบกพร่องของตน ก็คุณเวลาอยู่กับคุณพ่อคุณแม่ก็ยังมีการรังแกพี่ ๆ จนถึงบางครั้งคุณแม่ทนไม่ไหวหวดเอาเสียบ้างพอให้รู้โทษความไม่ดีของตนเข็ดบ้างไหม จะโกรธท่านบ้างหรือเปล่า ไม่ต้องตอบอาจารย์ตอบแทนได้เลย

เข็ดซิท่าน ไม่เข็ดได้หรือ ท่านจะเพิ่มรสเข้าอีก การโกรธนั้นทั้งโกรธทั้งน้อยใจว่าแม่ไม่รักตน คุณแม่เฆี่ยนบ่อย ส่วนคุณพ่อไม่ว่าให้ลูกคนใดเลย ท่านรักลูกมาก ตอนเป็นเด็กดิฉันรักท่านมากกว่าคุณแม่ เพราะคุณแม่บ่นบ่อยและเฆี่ยนบ่อยด้วย ส่วนคุณพ่อไม่บ่นและไม่เคยเฆี่ยนตีลูก ๆ คนใดเลย แม้ลูกทำผิดต่อหน้าท่านยังยิ้มเลยไม่เห็นว่าอะไร นอกจากท่านจะเรียกมาอบรมสั่งสอนให้ขยันเรียนหนังสือเวลาท่านว่าง ๆ สำหรับคุณแม่แล้ว รู้สึกจะตาดี หูไว ใจร้อน พูดเร็ว เฆี่ยนก็ชักจะไวพอ ๆ กัน เวลาลูกไปขโมยทำผิดที่ไหนมาคุณแม่เป็นต้องรู้และเรียกมาดุด่าสั่งสอน คุณแม่ทำกับลูก ๆ อย่างนี้เรื่อยมาท่าน

ทีนี้คุณยังมีสงสัยอะไรกับคุณผู้ชายของคุณอีกบ้าง ส่วนการติ–ชมย่อมมีอยู่ประจำในที่นั้น ๆ สำหรับผู้หวังดีต่อกันจำต้องนำมาใช้จะเว้นเสียมิได้ แม้แต่อาจารย์เอง เวลาอยู่กับคุณพ่อคุณแม่ ก็ต้องถูกท่านดุด่าเฆี่ยนตีตัดความดื้อดึงของตนเหมือนกัน เวลาเป็นนักเรียนก็ถูกครูดุด่าสั่งสอนและเฆี่ยนตี เวลาบวชแล้วไปอยู่กับครูอาจารย์ก็ถูกท่านดุด่าสั่งสอนเหมือนกัน แต่อาจารย์ถือเป็นพรอันดีเยี่ยมและกลับเห็นคุณท่านมากระยะนี้ แต่สมัยเป็นเด็กก็โกรธเหมือนกัน ที่ได้ระลึกถึงคุณท่านก็เพราะเรารู้สึกโทษและกลับตัวเป็นคนดีมาตามวัยได้เป็นลำดับ ความประพฤติและการงานทุกประเภท ล้วนแล้วแต่คุณพ่อคุณแม่และคุณครูอาจารย์เป็นผู้ชี้แจงให้รู้ให้เข้าใจทั้งนั้น ไม่เช่นนั้นจะเป็นอะไรไปแล้วก็ไม่รู้ ทั้งนี้ล้วนเป็นมาจากการติ–ชมของท่าน เราไม่สามารถคิดได้โดยลำพังตนเองในขั้นเริ่มแรก

มีอยู่บ้าง ตอนที่สามีเขาบ่นว่ารสอาหารไม่ดี แต่ก่อนซึ่งเริ่มแต่งงานเขาไม่เห็นบ่นว่าเผ็ดว่าเค็มเลยเหมือนทุกวันนี้

ก็เขามิได้แต่งงานกับคุณเพื่อจะบ่น แต่เมื่ออยู่ไปนาน ๆ รู้นิสัยใจคอและพึ่งเป็นพึ่งตายกันได้ก็พูดกันบ้างในฐานะเป็นคู่ชีวิตกัน คุณก็ไม่ควรถือในของเล็ก ๆ น้อย ๆ ควรจะคิดถึงรากฐานความเป็นสุขและเป็นทุกข์ของครอบครัวมากกว่า

อะไรเป็นรากฐานแห่งความสุขในครอบครัว ดิฉันนึกว่าอาหารเป็นรากฐานของความสุขในครอบครัว ถ้าขาดอาหารเสียแล้ว ไม่ว่าครอบครัวใดต้องแตกกันเลย ไม่มีอะไรจะมาต้านทานบีดกั้นได้

อาจารย์มิได้พูดว่าอาหารไม่จำเป็นในครอบครัว แต่พูดว่าเรื่องขัดใจกันทะเลาะกันเกี่ยวกับรสอาหารและรสสามีภรรยาที่ว่ามันเกินไปต่างหาก ไม่อยากให้เกินไป คุณเข้าใจไหม

อ้อ ดิฉันเข้าใจ แล้วทำอย่างไร รสทั้งสองจึงจะกลมกลืนกันได้ล่ะท่าน ดิฉันกลัวมันจะแตกจากกัน เพราะสามีของดิฉันก็ชอบบ่นว่ารสอาหารไม่ดี และรสของดิฉันก็ไม่ดีอยู่แล้ว เรื่องไม่ดีก็คือเรื่องจะทำให้แตกมิใช่หรือ

เขาชั่ว แต่เรายังดีอย่าให้เลวลง มันก็มีเครื่องประสานกันได้ ไม่แตกอย่างง่ายดายเขาตำหนิตรงไหนเราก็พยายามแก้ไขตรงนั้น แต่อย่าไปเสียใจ น้อยใจ และโกรธซึ่งเป็นการช่วยเสริมให้บ้านแตกก็ค่อยดีไปเอง เท่าที่สังเกตดูคุณรู้สึกจะระแวงคุณผู้ชายของคุณจนเกินไป คำว่าเกินไปนั่นแลคือสิ่งไม่พอดี เช่นอาหารเผ็ดเกินไปเค็มเกินไป ระแวงเกินไป หึงเกินไป มันทำให้ยุ่งไปหมดทั้งเขาทั้งเรา นี่คือสิ่งจะทำลายความสุขในครอบครัว คุณทราบไหม

พอทราบได้ค่ะ ที่ท่านว่ารากฐานของครอบครัว นั่นคืออะไร ดิฉันยังรอฟังอยู่เดี๋ยวจะหายไปอีก

คุณทั้งสองนั่นแลจะทำตัวให้เป็นรากฐานของครอบครัว ถ้าต่างฝ่ายต่างปฏิบัติต่อกันโดยถูกต้อง และคุณทั้งสองนั่นแลจะทำลายรากฐานของครอบครัวถ้าปฏิบัติต่อกันไม่ถูกต้อง

ปฏิบัติอย่างไรถูก และอย่างไรผิด นิมนต์ท่านอธิบายให้ฟังด้วย ดิฉันจะได้นำไปปฏิบัติและเล่าให้สามีดิฉันฟัง เผื่อเขาจะได้ปฏิบัติด้วยอันเป็นทางช่วยกันส่งเสริม

สิ่งที่ภรรยารักสงวนอย่างยิ่งคือสามี และสิ่งที่สามีรักสงวนอย่างยิ่งคือภรรยา เมื่อต่างรู้ความรักความสงวนของกันแล้ว ต่างฝ่ายต่างปฏิบัติตนโดยเคร่งครัดในทางอารมณ์นอกขอบเขต อย่าให้ด่างพร้อย และทะลุได้เป็นอันขาด ในสิ่งที่รักและสงวนของกันและกัน คุณเข้าใจมิใช่หรือ

พอเข้าใจบ้างแต่ไม่แจ่ม นิมนต์ท่านอธิบายให้ฟังอีกพอเข้าใจชัดกว่านี้บ้าง

จะอธิบายอย่างไรอีก อาจารย์ก็ชักจนปัญญา ถ้าอธิบายขนาดนี้ยังไม่เข้าใจชัดและรู้สึกละอายที่จะอธิบายให้แจ้งชัดยิ่งกว่านี้

ละอายก็จะทำอย่างไร เมื่อยังไม่เข้าใจจะปฏิบัติอย่างไรถูก เผื่อไปเกิดความเสียหายขึ้นมาเพราะการปฏิบัติผิด ก็ยิ่งร้ายแรงกว่าที่ทนละอายต่อการชี้แจงและทนละอายต่อการฟังคำชี้แจงเสียอีก ถ้าชั่งน้ำหนักดูเงื่อนทั้งสองนี้แล้ว การทนละอายรู้สึกจะมีดีกว่าความเสียหายอันจะเกิดขึ้นเพราะไม่รู้วิธีปฏิบัติ ดิฉันมีความเข้าใจอย่างนี้ ฉะนั้น จำต้องยอมทนละอายถ้าท่านไม่รังเกียจจะอธิบายให้ฟัง

ข้อนั้นถูก อาจารย์ไม่แย้ง แต่คนขนาดคุณจะไม่เข้าใจคำอธิบายซึ่งควรจะเข้าใจดีอย่างนี้ จะเป็นไปได้หรือ ถ้าเช่นนั้นจะอธิบายอีกเล็กน้อย คือสามีภรรยาแต่ละฝ่ายพร้อมทั้งอาการแสดงออกทางกาย วาจา ใจ เกี่ยวกับการรักษาหรือทำลายตัว อันเป็นสมบัติที่รักและสงวนของแต่ละฝ่าย ให้ถือเป็นภาระของตัวแต่ละคนที่จะรักษาอย่างเคร่งครัด อย่าให้

ด่างพร้อยและขาดทะลุ ด้วยการคิดนึก การมองดู การพูดด้วย โดยมีกิริยาทางมายาประกอบที่เรียกว่า "นอกใจ" เกี่ยวกับชาย–หญิงที่ไม่ใช่คู่ครองของตน จงทำตัวสมกับมีเจ้าของเป็นกรรมสิทธิ์อย่างสมบูรณ์แล้ว อย่าทำให้เหมือนสมบัติไม่มีเจ้าของ ตาดู หูฟัง ใจคิด เกี่ยวกับหญิงชายอื่น ๆ ให้มุ่งประโยชน์ทางหน้าที่การงานที่เกี่ยวข้องกัน แต่อย่าพึงทำตัวให้ด่างพร้อยและขาดทะลุไปตามอารมณ์ที่มายั่วยวน แม้จะเป็นส่วนย่อยทางมายาทางใดทางหนึ่งที่แสดงออกเพื่ออารมณ์ นอกขอบเขต ที่เรียกว่าประพฤตินอกใจตามลำดับ อย่าให้เป็นไปโดยเด็ดขาด กระแสใจที่คิดในโลภตัณหานอกขอบเขต คือมิใช่คู่ครองของตน ต้องรีบดับทันที ไม่ปล่อยให้ความคิดชนิดไฟเผาโลกได้สั่งสมตัวเองจนมีกำลัง จะทำผู้ละเมิดให้เสียและหมดเนื้อหมดตัวหมดความหมายลงทันที เพราะรสอันนี้คือรสโลกวินาศถ้าปล่อยให้เลยเถิด โลกมนุษย์ผู้ดีทั้งหลายถือกันอย่างยิ่ง แต่ผู้ชั่ว สัตว์เดรัจฉาน จะถือหรือไม่ อาจารย์ไม่ทราบจึงเรียนให้ทราบไม่ได้ ระหว่างสามีภรรยา ต่างปฏิบัติให้ถูกต้องตามนี้ ชื่อว่าต่างคนต่างช่วยกันส่งเสริมครอบครัวให้มีหลักฐานมั่นคงและเป็นสุขต่อกันตลอดอวสานแห่งชีวิต ถ้าปฏิบัติผิดก็เป็นการทำลายหลักฐานครอบครัวให้ฉิบหาย และเป็นทุกข์ระบาดไปหมดตลอดถึงเด็ก ๆ ที่ไม่รู้ภาษีภาษาด้วย ก็พลอยถูกไฟโลกวินาศเผาไปตาม ๆ กัน คุณพอเข้าใจหรือยัง อาจารย์ก็หมดปัญญาจริง ๆ ไม่มีทางอธิบายอีกแล้ว

ที่นี้พอเข้าใจค่ะ แต่การคิดนึก การดู การฟัง การพูด เกี่ยวกับอารมณ์โลกวินาศนี้ต้องจัดว่าประพฤตินอกใจด้วยหรือ

จัดว่าประพฤตินอกใจด้วย ตามลำดับประโยคของการแสดงออก เพราะเป็นบุรพบทประโยค (ขั้นเริ่มแรก) ของการประพฤตินอกใจแต่ละประโยค

แหม เรื่องย่อย ๆ แต่ยิ่งรักษายากมากกว่าเรื่องใหญ่ ๆ จะทำอย่างไรจึงจะไม่มีเรื่องย่อย ๆ อย่างนี้ประจำนิสัยของปุถุชนคนมีกิเลสหนาเล่าท่าน

อาจารย์ก็ได้เรียนแล้วว่าให้รักษาคนที่มีกิเลส คนที่ไม่มีกิเลสจะไปรักษาเอาอะไร เพราะไม่มี

มันเป็นอยู่ภายในไม่แสดงออกมาภายนอก ยังต้องมีเสียอยู่หรือ ทำไมจึงต้องให้รักษาด้วยเล่า

คำว่าเป็น ว่ามีแล้ว อยู่ภายในก็มีเสีย อยู่ภายนอกก็มีเสีย ฉะนั้น จำต้องรักษา เหมือนคนเป็นโรค จะเป็นอยู่ภายในหรือภายนอกร่างกายต้องทำให้ผู้เป็นไม่สะดวกและเป็นทุกข์ได้ ฉะนั้น จะต้องรักษาด้วยยาเพื่อให้หาย โดยไม่นิยมว่าโรคเป็นอยู่ภายในหรือภายนอก

ทีนี้คำว่า รสพอดี นั้นอย่างไรจึงจะเรียกว่าพอดี

ถ้าเป็นรสอาหารก็ไม่เผ็ดเกินไป เค็มเกินไป เปรี้ยวเกินไป ซึ่งผิดวิสัยของความพอดี นี่เรียกว่ามีรสพอดี ถ้าเป็นรสระหว่างสามี–ภรรยาก็ไม่สนใจใยดีกับรูปเสียงกลิ่นรสการสัมผัสถูกต้อง ของหญิง–ชาย นอกขอบเขต เรียกว่ารสพอดีไม่กำเริบ ครอบครัวสงบเย็นใจทั้งสองฝ่าย ต่างไว้วางใจกันได้ในทางอารมณ์ ไม่ทำใจให้กำเริบในรสทั้งสองประเภทและไม่ปล่อยใจให้เป็นไปตามอำนาจของความต้องการ ซึ่งไม่ใช่ทางสงบสุข แต่ทำใจให้พอดีอยู่เสมอด้วยวิธีบังคับในขั้นแรก ต่อไปใจจะมีความพอดีไปเอง ไม่ยุ่งกับความเปรี้ยวหวานเค็มจนเกินไป ครอบครัวต่างก็หายยุ่งไปตาม ๆ กัน

ทางที่ถูกและราบรื่น การฝึกหัดใจให้อยู่ในระดับแห่งความพอดีในทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับตน นับแต่อาหารการบริโภค เครื่องนุ่งห่มใช้สอยชนิดต่าง ๆ ตลอดที่อยู่อาศัยเป็นลำดับ ไม่ยอมให้จิตผลักดันออกทางความฟุ้งเฟ้อเห่อตามรสนิยมนานาชนิด อันเป็นทางน้ำล้นฝั่ง ซึ่งจะหาความสุขไม่เจอตลอดกาล เพราะความสุขมิได้เกิดจากความบกพร่องต้องการไม่มีเพียงพอ แต่เกิดจากการดัดแปลงจิตใจให้อยู่ในขอบเขตแห่งความพอดี ตามฐานะของตนใน

สิ่งทั้งปวง เช่น สามี–ภรรยา มีความพอดีต่อกันไม่แสวงหารสประเภทเสริมไฟมายุแหย่ให้ความสุขอันเป็นความพอดีระหว่างกันและกันกำเริบเป็นต้น จะเป็นความสุขที่มั่นคงไม่จืดจาง ทั้งเป็นความสุขประเภทวางรากฐานให้กุลบุตรสุดท้ายภายหลัง ถือเอาเยี่ยงอย่างสืบทอดเป็นความดีต่อไปไม่มีสิ้นสุด

โปรดยึดหลักธรรมที่อธิบายมาไปใช้ในครอบครัว คุณผู้ชายของคุณและคุณจะมีทางเบาใจลงได้ ไม่ถูกรสนิยมกวนใจนักดังที่เคยเป็นมา ผิดถูกอย่างไรอาจารย์ต้องขออภัยด้วย เพราะไม่ค่อยทราบรายละเอียดจากทั้งสองฝ่าย จึงไม่สามารถเรียนให้ทราบได้เท่าที่ควร เท่าที่เรียนตอบนี้ก็เป็นไปในทำนองสุ่มเดาเอาบ้าง บางทีคุณอาจเป็นฝ่ายผิดแต่มาพูดเป็นคำแก้ตัวก็ได้ จึงขอยุติไว้เพียงเท่านี้

ดิฉันไม่เป็นฝ่ายผิดค่ะ แต่เป็นฝ่ายเสียหาย เพราะได้รับความทุกข์จากความระแวงสามี แต่ดิฉันจะออดอ้อนถามเอาความจริงจากเขาจนได้ความอย่างไร แล้วจะพยายามปรับปรุงความเข้าใจกันให้เป็นที่ลงใจได้ในหลักธรรมที่ท่านสั่งสอน ถ้าเรื่องยังลงกันไม่ได้และเป็นไปตามคำที่ดิฉันมาเรียนเล่าจริง ๆ แล้ว ดิฉันต้องมากราบรบกวนท่านอีก หวังว่าคงเมตตาอนุเคราะห์ตามเคย ดิฉันขอกราบขอบพระคุณท่าน

△ △ △

ดิฉันให้เพื่อนพามากราบขอพึ่งบารมีท่าน บางทีท่านจะพอมีทางช่วยชุบชีวิตดิฉันไว้เป็นคนเดินแผ่นดินต่อไปเหมือนมนุษย์ในโลกเขาบ้าง

คุณเป็นอะไรจึงจะให้อาจารย์ชุบชีวิตให้เป็นคนเดินดินต่อไปอีก เมื่อกี้นี้ก็เห็นคุณเดินดินมาขึ้นกุฏิอาจารย์กับเพื่อน ๆ หลายคน ไม่เห็นมีอะไรผิดแปลกจากเพื่อนร่วมทางกันมาเลย เมื่อขึ้นกุฏิแล้วทำไมถึงพูดอย่างนั้น อาจารย์เองก็แปลกใจ

(เพื่อนพูดแทน) เรื่องเดิมเป็นอย่างนี้ค่ะ คือคุณถนอมใจนี้ สามีเขาตายเมื่อหนึ่งเดือนผ่านมานี่ เขาเกิดความเสียใจมากคิดอยากจะฆ่าตัวตายตามสามีหลายครั้งแล้วค่ะ

ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น การตาย คนและสัตว์ก็เคยตายกันทั้งโลกมิใช่หรือ มิได้ตายเฉพาะคุณผู้ชายของคุณคนเดียว ซึ่งควรจะนำมาเทียบเคียงพอให้มีสติยับยั้งบ้างจะได้มีทางหายใจ

(เพื่อน) เขาร้องไห้ร้องห่มวิ่งใต้วิ่งเหนือไปทั่วบริเวณ นอกนั้นยังจะโดดเข้าโรงผีหาสามีที่ตายอยู่ในหีบ คนดีต้องคอยจับคอยฉุดกันไว้ พาไปที่ไหนเขาไม่ยอมไป แต่คอยจะโดดเข้าโลงผีหาสามีท่าเดียว คนดีให้นอนเสียให้สบายหายทุกข์ก็ไม่ยอมนอน ให้รับประทานเสียบ้างพอมีแรงก็ไม่ยอมรับ เครื่องนุ่งห่มหลุดลุ่ยฉุยแฉกไปที่ไหนเขาไม่สนใจ มีแต่จะพยายามเข้าโลงหาสามี และขอตายตามสามีท่าเดียว ไม่ยอมฟังเสียงใครจะพูดและขอร้องด้วยคำใด ๆ ทั้งสิ้น เรื่องเป็นอย่างนี้จึงได้พาเขามากราบขอพึ่งบารมีท่านได้ช่วยเมตตาให้เขามีชีวิตอยู่ต่อไป เพราะลูกเขามีสองคน เป็นชายหนึ่งหญิงหนึ่ง ซึ่งกำลังเรียนหนังสืออยู่ทั้งสองคน ถ้าเผื่อเขาเกิดเป็นอะไรไปเสีย ลูกก็หมดที่พึ่ง หรืออาจพากันกินยาตายตามพ่อ – แม่เขาไปก็ได้ ดิฉันก็พลอยไม่สบายใจด้วยเขาเหมือนกัน

คุณถนอมใจ ทำไมจึงทำอย่างนั้นล่ะ เราเป็นคนมีวัยเป็นผู้ใหญ่ขนาดแม่บ้านในครอบครัวแล้ว ทุกข์ก็เคยทุกข์ สุขก็เคยสุข มากับโลกเขาพอประมาณ ซึ่งพอจะมีสติพิจารณายับยั้งใจไว้ได้บ้าง ไม่ควรปล่อยตัวจนเป็นคนหมดความหมายในตัวเองไปเสียทีเดียว

ดิฉันสุดวิสัยที่จะกั้นแม่น้ำมหาสมุทรด้วยฝ่ามือค่ะ เพราะความรักความสงวนมาก ความหวังพึ่งเป็นและพึ่งตายสุดชีวิตจิตใจ ความมีคุณสุดที่จะกล่าวถึงความเห็นอกเห็นใจกันไม่มีอะไรจะมาชั่งน้ำหนักเทียบเท่าได้ คุณค่าเหล่านี้หนักมากลึกมากกว่าน้ำในมหาสมุทร ดิฉันจะทนได้อย่างไร นับแต่วันแต่งงานกันมาได้สิบห้าปี คุณผู้ชายของดิฉันไม่เคยพูดอะไรให้ดิฉันผิดใจเลยแม้แต่ครั้งเดียวพอจะเป็นทำนบมากั้นหัวใจไม่ให้ดิฉันคิดถึง และเป็นคนชอบเอาใจเมียใจลูกมากเป็นประจำนิสัย ซึ่งนับว่าแสนดีหาไม่ได้แล้ว

ทุกวันนี้เป็นอย่างไร ความทุกข์ทางใจรู้สึกเบาลงกว่าแต่ก่อนบ้างไหม

ดิฉันแทบไม่ทราบว่าหนักหรือเบา แต่เป็นความจมดิ่งอยู่ตลอดเวลา ปรากฏแต่ว่ายังมีลมหายใจอยู่เท่านั้นทุกวันนี้ นอกนั้นดิฉันเข้าใจว่าตายไปกับคุณหมดแล้ว

ขออภัย คุณผู้ชายของคุณทำงานอะไร และเป็นโรคอะไร จึงทำให้จากไปเร็วกว่าที่ควรจะเป็น

เป็นร้อยตำรวจเอกเต็มขั้นนานแล้ว จะได้เลื่อนยศเป็นพันตรีต้นปีหน้านี้เอง แต่มาด่วนจากไปอย่างกระทันหัน ซึ่งยังไม่ให้ดิฉันได้มีโอกาสรักษาเต็มกำลังความสามารถเลย ด้วยโรคเจ็บท้องธรรมดา ซึ่งไม่คาดฝันว่ามันจะเป็นไปได้อย่างปุบปับเช่นนั้น ดิฉันจึงเป็นทุกข์มาก จนไม่มีที่ปลงวางร่างกายและจิตใจได้เลย เวลานี้ปรากฏว่าดิฉันยังเหลือแต่ร่างกายที่ปราศจากใจครอง ถ้าดิฉันได้ตายไปพร้อมกับคุณเสียจะสุขใจหายห่วง แม้โลกนี้ทั้งโลกจะกลายเป็นทองทั้งแท่งขึ้นมา ดิฉันก็มิได้สนใจไยดีจะอยู่ครองสมบัตินั้น นอกจากจะได้เห็นหน้าและอยู่ด้วยคุณ ซึ่งสุดที่รักและคิดถึงจนหาที่ปลงใจไม่ได้เท่านั้น

จนบางครั้ง ดิฉันปรากฏว่าลืมหายใจและลืมตัวไปว่า เราตายไปแล้วหรือยังอยู่ จะทำอย่างไรท่าน ดิฉันถึงจะทนอยู่กับโลกเขาต่อไปได้ ไม่เป็นทำนองว่าวเชือกขาดอยู่ท่ามกลางอากาศมรสุมดังที่เป็นอยู่เวลานี้

การตาย สัตว์ก็ตาย มนุษย์ก็ตาย เราก็ตาย เขาก็ตาย ทั่วโลกไม่มีเว้นแต่ละวัน เดือน ปี นาที โมง เช้า สาย บ่าย เย็นเลย ล้วนแต่เป็นกาลสถานที่ที่สัตว์และมนุษย์ทั่วโลกตายกันทั้งนั้น ไม่มีกฎเกณฑ์และขอบเขตบังคับไว้ได้ การตายเป็นเรื่องอิสระในตัวมันเองโดยหลักธรรมชาติ ไม่มีผู้สามารถต้านทานได้ด้วยอำนาจวาสนา ศาสตราอาวุธยุทธวิธีใด ๆ และวิชาความรู้คาถาอาคมใด ๆ ทั้งนั้น โลกทั้งโลกต้องยอมแพ้กันอย่างราบคาบไม่มีทางต่อสู้ ใครไม่อยากได้ยินไม่อยากประสบกับคำว่า "ตาย ๆ" นี้ เพราะเป็นธรรมชาติ

หมดหวัง สิ้นชีวิต ตัดสิทธิ์ ตัดรัก ตัดอำนาจให้ขาดพร้อมกันไปเสียทุกอย่าง โลกขยาดครั่นคร้ามกันทั่วไตรภพ แม้เช่นนั้นก็จำต้องประสบกันอยู่โดยดีหนีไม่พ้น ไม่กาลใดก็ต้องเวลาหนึ่งจนได้ พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ว่า เราท่านทุกคนมี ความแก่ ความตายเป็นประจำจะล่วงพ้นไปไม่ได้เด็ดขาด นี่เป็นคำถูกต้องตายตัว ไม่เป็นอย่างอื่น เพราะท่านตรัสไว้ชอบด้วยกฎของธรรมชาติแล้ว แล้วอาจารย์ผู้นำธรรมท่านมาแสดงให้คุณฟังก็อยู่ในข่ายของกฎนี้หนีไปไหนไม่พ้นแน่นอน สามีของคุณที่จากไป ก็เดินไปตามสายทางของกฎที่ว่านี้ ไม่ผิดจากกฎธรรมชาติที่โลกเคยเป็นมา คุณจึงไม่ควรเสียใจจนแทบเสียตัวไปด้วย ซึ่งเป็นการไม่สมควรอยู่บ้างสำหรับคนที่ได้รับการศึกษามาพอประมาณ วัดก็เคยเข้า พระพุทธเจ้าก็เคยกราบธรรมก็เคยได้ยินได้ฟังมาพอสมควร ทานก็เคยบริจาคมาจนเคยชินมิใช่หรือ นอกจากศีลอาจไม่เคยรักษา หรือเคยมาบ้างแล้ว อาจารย์ต้องขออภัยถ้าพูดผิด

เคยมาเป็นประจำนิสัยทุกอย่างค่ะ เพราะคุณพ่อคุณแม่ของดิฉันเป็นคนใจบุญสุนทานมาดั้งเดิม จึงสอนและพาลูกๆบำเพ็ญเป็นกิจประจำครอบครัวตลอดมาไม่เคยให้ขาด ที่เสียใจจนสุดขีดในชีวิตก็คือ ไม่เคยพบกับความพลัดพรากจากกันระหว่างสามีภริยา แต่ก็มาได้แก่ตัวของดิฉันเองในคราวนี้ จึงสุดที่จะอดกลั้นทนทานได้ อยู่หายใจไปพอลืมวัน นับแต่วันเกิดมาก็ไม่เคยพบความทุกข์เศร้าโศกอันแสนทรมานเหมือนครั้งนี้ ในโลกมนุษย์นี้คงจะไม่มีใครจะเป็นคนอาภัพเหมือนตัวดิฉัน ซึ่งกำลังรับบาปกรรมอยู่เวลานี้ โลกนี้ไม่มีความหมายอะไรเสียเลยสำหรับดิฉันผู้ไร้ความหมายที่จะอยู่ต่อไป จึงอยากตายไปเสียจะได้สบายหายทุกข์ทรมานดังที่เป็นอยู่นี้

การคิดอยากตายในเวลาเกิดทุกข์ทรมานก็ดี ในเวลาใดๆ ก็ดี ไม่ใช่จะเป็นความคิดที่ถูก และจะพาให้ผู้คิดได้รับความสุขความสมหวัง แต่เป็นความคิดที่สั่งสมทุกข์เพิ่มให้แก่ตัวและผู้เกี่ยวข้องโดยถ่ายเดียวเท่านั้น ตามปรกติโลกไม่มีใครคิดอยากตาย แต่เป็นเพราะห้ามไม่ได้แก้ไม่ตก ก็จำต้องปล่อยไปตามกฎของธรรมชาติ แม้คุณผู้ชายของคุณเองก็คงไม่คิดอยากตาย แต่ก็จำต้องยอมเมื่อถึงคราวแล้ว ส่วนคุณทำไมคิดอยากตาย หรือคุณว่าการตายเป็นของดียิ่งกว่าการมีชีวิตอยู่ ถ้าเช่นนั้นคุณก็ไม่ควรคิดและเป็นทุกข์เพราะการตายแห่งสามี

ของคุณเพราะเป็นของดีแล้ว แต่คุณทำไมคิดจนเกิดทุกข์แก่ตนแทบทนไม่ไหว สมมุติว่าลูกชายของคุณก็คิดอยากตาย ลูกหญิงของคุณก็คิดอยากตาย ตลอดคนในบ้านทุกคนก็คิดอยากตาย เพราะคุณเป็นต้นความคิด คุณจะพอใจกับความคิดของคนเหล่านั้นไหม

ไม่พอใจค่ะ เพราะถ้าปล่อยให้คิดเช่นนั้น ก็สูญคนในครอบครัวไม่มีใครจะสืบต่อวงศ์สกุลและทรัพย์สมบัติให้คงอยู่ต่อไป เมื่อต่างคนต่างตายไปหมดแล้ว สมบัติเงินทองของมีค่าต่าง ๆ ก็ไร้ความหมายไปตาม ๆ กันหมด จึงไม่คิดอยากให้เขาตาย

เมื่อเป็นเช่นนั้นคุณทำไมคิดอยากตาย ส่วนคนอื่นไม่อยากให้เขาตาย ถ้าเห็นว่าเป็นของดีก็ควรประกาศให้โลกทราบทั่วกัน เพื่อจะได้พร้อมกันตายเสียให้หมดทั้งแผ่นดิน อย่าให้ยังมีใครเหลือเศษทนทุกข์อยู่กับโลกอันแสนโสมมและทรมานนี้ต่อไป ถ้าเห็นว่าไม่ดีก็ควรงดไม่ควรคิดเพื่อก่อไฟเผาตนและผู้อื่นให้เดือดร้อนไปด้วย รีบแก้ไขความคิดที่เป็นพิษเป็นภัยทำใจให้สบาย คนในบ้านก็จะหลับตาสนิทบ้าง ไม่พะวักพะวน ทั้งกับคนที่ตายไปแล้วและคนที่กำลังมีชีวิตอยู่ซึ่งกำลังจะพยายามฆ่าตัวตาย คุณเคยเห็นโลกไหนบ้านไหนเมืองใดและคนใดไม่ประสบกับความพลัดพรากจากสิ่งที่รักและพึงใจมาแล้ว ความรักก็เคยรัก รักจนแทบทนไม่ไหว ใจจะขาดในเวลารักนั้นให้ได้ก็มี แต่ก็ยังรอดตัวมาได้เพราะไม่พยายามจะฆ่าตัวตายเพราะความรักเป็นผู้ชักชวน แม้ใจจะรักก็ยอมให้มันรักเพราะต้านทานไม่ไหว แต่ไม่พยายามฆ่าตัวเหมือนคุณ จะว่าตำหนิ อาจารย์ก็ยอมรับ เพราะคุณคิดและพยายามในสิ่งที่น่าตำหนิ จะฝืนชมไป โลกต้องวินาศ การฆ่าตัวตายไม่มีประโยชน์ นอกจากจะมีโทษซ้ำเติมเข้าอีกเท่านั้น

ท่านรักอะไร เพราะท่านเป็นพระ ไม่เห็นมีสิ่งใดจะทำให้ท่านรักได้

ก็รักเสือ อยากได้เสืออย่างไรล่ะ นับว่ารอดตายมาหลายครั้งแล้ว คุณจะรู้เรื่องอะไรกับสิ่งพรรณนี้ของพระซึ่งมีร้อยแปดพันประการที่จะทำให้รัก แม้ทุกวันนี้ก็ไม่อวดตัวว่าเก่งและรับรองได้ เพราะเคยเห็นฝีมือของความรักมาแล้วยอมยกให้ว่าเก่งจริง ไม่มีทางต่อสู้ต้องยอมแพ้ท่าเดียว

(เพื่อน) ท่านไปรักเสือได้อย่างไร เพราะเสือเป็นสัตว์ที่ดุร้ายมากนี่ท่าน

ไม่ใช่เสือโคร่ง เสือเหลือง เสือดาว เสือดำ ที่อยู่ตามป่าดังที่เข้าใจกัน แต่เป็นเสือแปลกประหลาดที่ใคร ๆ ไม่ค่อยคิดคาดกัน นั่นแลที่พระชอบรักมันเสมอ และมีอยู่ทุกหนทุกแห่งด้วย พระจึงจัดว่ามีภัย

(เพื่อน) เสือแปลกประหลาดอย่างไร หรือเป็นเสือที่เขานำมาเลี้ยงไว้ในที่ต่าง ๆ เช่นสวนสัตว์ในเขาดินวนา กรุงเทพ ฯ อย่างนั้นหรือ

ไม่ใช่ แต่เป็นเสืออีกชนิดหนึ่ง ที่แปลกประหลาดมากกว่าเสือที่เคยเห็นกันในที่ทั่ว ๆ ไป คุณอยากทราบหรือถึงถามย้ำเข้ามาเรื่อย ๆ ไม่มีหยุด แทบจะตอบไม่ทัน

(เพื่อน) อยากทราบค่ะ เพราะเป็นสัตว์ชนิดที่ไม่เคยเห็น และไม่เคยได้ยินมาก่อนเลย นิมนต์ท่านอธิบายให้พวกดิฉันฟังบ้าง เพราะต่างคนต่างกระหายอยากฟังไปตาม ๆ กันว่า เป็นเสืออะไรกันแน่

ถ้าอยากฟังก็โปรดฟังให้ได้หลักได้เกณฑ์ เพราะเรื่องนี้หาฟังยาก ปู่ ย่า ตา ยายของพวกเราท่านล่วงลับไปเปล่า ๆ ไม่ได้ฟังนิทานนี้กันแยะ พวกเรานับว่ามีบุญวาสนา อยู่ ๆ ก็ได้ฟัง

เริ่มเรื่องมีเด็กผู้ชายคนหนึ่ง พ่อแม่จากไปตั้งแต่เล็ก ๆ ญาติสงสารเอามาเลี้ยงไว้ พอหย่านมแล้วญาติจึงนำไปถวายไว้กับพระธุดงค์ (พระกรรมฐาน) ในป่าลึกห่างไกลจากหมู่บ้านมาก ไม่มีใครกล้าไปมาหาสู่เพราะสัตว์เสือชุมมาก มีตาปะขาวคนเดียวอยู่กับพระธุดงค์รูปนั้น เพื่อหุงต้มอาหารถวายท่าน เด็กคนนั้นอาศัยอยู่กับพระธุดงค์เป็นเวลานาน จนกลายเป็นลูกของพระไปตามธรรมเนียม อาจารย์เห็นว่าโตขึ้นมาพอสมควรก็บวชเป็นเณรให้ แล้วอยู่ปฏิบัติทำวัตรแก่อาจารย์เป็นประจำมิได้ขาด วันหนึ่งเผอิญมีผู้มานิมนต์ท่านไปงานในเมือง ขัดไม่ได้จำต้องรับ หลังจากรับนิมนต์เขาแล้ว อาจารย์ก็คิดวิตกกังวลกับเณร เกรง

ว่าจะเป็นอันตรายเมื่อปล่อยให้คอยอาจารย์อยู่ที่วัด เพราะเสือชุมมากในบริเวณนั้น ถ้าจะให้เณรไปด้วย ก็เกรงกลัวอีกทางหนึ่ง ไม่สะดวกใจ ทำให้อาจารย์รำคาญใจเอาการอยู่ สุดท้ายก็ตัดสินใจเอาเณรไปด้วย เมื่อไปถึงตัวเมืองแล้วก็พาเข้าพักในป่าห่างจากตัวเมืองพอสมควร ตื่นเช้าก็พาเณรเข้าไปในงานเขา ในงานนั้นมีประชาชนมามาก ทั้งหญิงทั้งชาย หนุ่มสาว เฒ่าแก่ เต็มไปหมดในวงงาน ต่างก็มานั่งห้อมล้อมอาจารย์กับเณรจนแน่น ส่วนเณรรู้สึกแปลกตาแปลกใจ เพราะดูแล้วผิดปรกติที่เคยอยู่กับอาจารย์ในวัด ไม่เคยมีคนที่เห็น ๆ อยู่ในเวลานั้น มีทั้งชนิดที่ไม่เคยเห็นนับตั้งแต่เณรเกิดมาก็มี สายตาเณรก็จดจ้องมองไปมา พอดีสายตาเณรมองไปเห็นรูปผู้หญิงสาว ๆ ชนิดที่แปลกประหลาดเข้า เกิดสะดุดตาสะดุดใจจนมองไม่กระพริบตา เณรเลยมองจดจ้องอยู่ที่รูปประหลาดนั้นอย่างเพลินตาเพลินใจ ไม่ยอมพลิกสายตาไปที่อื่นเลย ยังไม่แน่ใจต้องถามอาจารย์ว่ารูปนี้อะไร พร้อมกับชี้มือไปที่รูปประหลาดนั้นด้วย ฝ่ายอาจารย์ได้ยิน มองไปทันทีก็รู้ว่า เณรนี้เห็นท่าไม่ได้การเสียแล้ว และเป็นไปตามที่เราคิดไว้เมื่อก่อนจะพาเณรออกจากวัดทุกประการ อาจารย์จึงออกอุบายขู่ปราบเอาไว้เพื่อให้เณรกลัว "นี้แลเสือ ไม่รู้หรือ เณรต้องระวังให้ดีนะ เดี๋ยวมันกัดตายนะ" ดังนี้

พอเสร็จธุระในงานแล้ว อาจารย์ก็รีบพาเณรกลับวัด พอมาถึงวัดแล้ว แทนที่เณรจะทำข้อวัตรปฏิบัติต่ออาจารย์ดังที่เคยทำมาแต่ก่อน แต่กลับไม่สนใจในข้อวัตรต่ออาจารย์เสียเลย มีแต่นั่งสร้อยเศร้าเหงาหงอยเป็นตุ๊กตา ไม่มีความยิ้มแย้มแจ่มใส ท่าทางไม่รื่นเริงเหมือนแต่ก่อน ส่วนอาจารย์ก็ทราบทันทีว่า เณรนี้แปลกแล้ววันนี้ คงไปถูกของดีจากเมืองมาแน่ละ จึงเดินเข้าไปหาเณรแล้วถามว่า "เณรนี้เป็นอะไร วันนี้ทำไมแปลกตามาก ไม่สบายหรือ" เณรรีบตอบอาจารย์ว่า "ผมไม่ได้เป็นอะไร แต่คิดถึงเสือ ผมอยากได้เสือ" "คิดถึงเสืออะไรที่ไหนกัน" อาจารย์ถาม "ผมคิดถึงเสือตัวที่อยู่ในบ้าน ผมอยากได้เสือตัวที่อยู่ในบ้านงานนั้น" เณรตอบอาจารย์ อาจารย์หมดท่าแม้จะหาอุบายขู่เข็ญเอาไว้เพื่อให้เณรกลัว แต่เณรกลับคิดถึงเสือและอยากได้เสือด้วยซ้ำไป อาจารย์ออกอุบายคำรามว่า "ก็เสือในป่าบริเวณวัดเรามีมากมายต้องการสักกี่ตัวก็ได้ เณรทำไมไม่อยากได้ แต่กลับ

ไปคิดถึงเสือและอยากได้เสือตัวอยู่ในบ้านในเมืองอย่างไรกัน เณรนี้จะบ้าแล้วนะเธอนะ" "เสือในป่าผมกลัวมันมาก ไม่อยากได้มัน แต่เสือในบ้านผมรักมันมาก ผมอยากได้มัน เพราะมันสวยและน่ารักมาก นับแต่วันเกิดมาผมไม่เคยเห็นเสือสวยและน่ารักมากเหมือนเสือตัวอยู่ในบ้านเลย ทั้งเสือบ้านมันหัวเราะเป็นเหมือนคนเรา และผมรักมันมากเวลามันหัวเราะ มันจะมีกี่ตัวก็สวยและน่ารักเหมือนกันหมด ไม่เห็นตัวไหนจะน่ากลัวเหมือนเสือที่อยู่ในบริเวณวัดเราเลย ทั้งเสือเหล่านี้หัวเราะไม่เป็นด้วย มองเห็นแล้วน่ากลัวทั้งนั้น ต่อไปขอให้อาจารย์พาผมเข้าไปอยู่กับเสือบ้านเถอะ อย่าพาผมมาอยู่กับเสือป่าแถว ๆ นี้เลย ผมกลัวมันมาก ส่วนเสือบ้านถึงมีมากกว่าเสือป่า แต่ก็ไม่เห็นตัวไหนน่ากลัวเลย ทั้งสวยงามมากทั้งน่ารักมากกว่าเสือป่าเป็นไหน ๆ" เณรตอบอาจารย์

ดังนี้ โปรดคิดดู เณรเคยอยู่ในป่ามาแต่เล็กจนโต เพิ่งเข้ามาเห็นเสือบ้านเพียงครั้งเดียว ก็ยังรู้จักรักและอยากได้เสือบ้านในทันทีทันใด ทั้งนี้ก็เพราะกฎธรรมชาติ สัญชาตญาณมันฝังอยู่ส่วนลึกของหัวใจมานานแสนนาน จึงสามารถรู้ได้ทั้งคู่มิตร ทั้งคู่ศัตรู เช่นสุนัขกับเสือไม่ว่าสุนัขพันธุ์ใด เพศใด วัยใด พอเห็นเสือ ไม่ว่าเสือเป็นหรือเสือตาย ต้องกลัวจนตัวสั่นไปตาม ๆ กัน เว้นแต่รูปเสือในกระดาษเท่านั้นสุนัขไม่กลัว หนูเห็นแมวต้องกลัวและแข็งไปทันที สตรีกับบุรุษเห็นกันแล้วต้องถูกชาตากันในทันทีทันใด เว้นแต่กรณีพิเศษเท่านั้น เณรเห็นเสือบ้านก็เช่นเดียวกัน ต้องรักชอบทันที แม้อาจารย์จะหาอุบายขนาบปราบปรามไว้สักเท่าใด ๆ ใจของเณรก็ยังรักชอบเสือบ้านอยู่นั่นเอง หาได้เป็นไปตามคำสั่งสอนของอาจารย์ไม่

ระหว่างสามีกับภริยา เช่นคุณผู้ชายของคุณกับตัวของคุณ เคยอยู่ร่วมสุขร่วมทุกข์และร่วมเป็นร่วมตายกันมานับแต่วันเริ่มแต่งงานมาจนบัดนี้ จะเอาฝั่งแม่น้ำมหาสมุทรทะเลหลวงที่ไหนมากั้นกางหัวใจไม่ให้คิดถึงกัน ย่อมกางกั้นไม่อยู่ จำต้องคิดถึงกันวันยังค่ำ เรื่องเช่นนี้อาจารย์ไม่ปฏิเสธ เพราะเคยเป็นมาเช่นเดียวกัน แต่ขอให้คำนึงถึงเหตุผลอันดีมาสั่งสอนยับยั้งตนบ้างเท่าที่ควร จะเป็นความงาม ไม่ชอกช้ำ และซ้ำเติมเราให้เป็นทุกข์มากยิ่งขึ้น ย่อมเป็นธรรมเนียมอันดีงามของโลกที่เคยประสบและปฏิบัติต่อกันมาเช่นเดียวกับเรา

ไม่ว่าแต่คุณและเณรบ่าชอบเสือบ้าน แม้อาจารย์เองก็เคยถูกมาแล้วดังที่เรียนผ่านมาพอประมาณ ขึ้นชื่อว่าความรักแล้วไม่ถูกใครเข้าก็หัวเราะคนอื่นได้ แต่พอมาถูกตัวเข้าย่อมรู้ตัวทันที และหมดหนทางที่จะหัวเราะคนอื่น ต่อไปคุณควรตั้งตัวตั้งใจเสียใหม่ เพราะเรื่องรักเราก็เคยรัก โลกก็เคยรัก ความเศร้าโศก เราก็เคยเศร้าโศก โลกก็เคยเศร้าโศก ความวิโยคพลัดพราก เราก็เคยประสบ แม้ทั่วโลกก็เคยกระทบมาเช่นเดียวกันยิ่งกว่าเราเสียอีก สามีของคุณจากคุณไป สามีของหญิงอื่น ๆ ทั่วโลกก็ต้องจากเขาไปในทำนองเดียวกัน ฉะนั้นในบ้านในเมืองทั่วโลกแผ่นดินถิ่นใกล้แดนไกล ไม่ว่าที่ไหน ต้องมีผู้หญิงเป็นหม้าย ผู้ชายเป็นร้าง อยู่ปะปนกันไปทุกแห่งทุกหน เพราะความพลัดพรากจากกันนั่นแล พาให้คู่ครองของแต่ละฝ่ายต้องอยู่คนเดียว เปลี่ยวกาย เปลี่ยวใจ ไม่มีใครเป็นคู่ทุกข์คู่ปรึกษา แม้จะแสนทนทุกข์ทรมานแสนขมขื่น ก็จำใจกล้ำกลืนไปตามกฎของกรรมซึ่งจำมาจำจากจำพลัดพรากจากไปเช่นนั้นทั่วไตรภพ

สำหรับคุณเวลานี้ยังควรแก่การที่จะแก้ไขดัดแปลงสมบัติอันมีค่า คือตัวของเราให้เหมาะสมแก่ตนและหน้าที่การงาน เพื่อเป็นที่อบอุ่นแก่ลูก ๆ หลาน ๆ ตลอดวงศ์คณะญาติซึ่งคอยพึ่งอาศัยเราอยู่เป็นจำนวนมาก แม้แขนข้างขวาขาดไป คือคุณผู้ชายของคุณจากไป แต่แขนข้างซ้ายยังมีอยู่ คือคุณยังมีชีวิตดำรงอยู่ ลูก ๆ หลาน ๆ ยังจัดว่ามีที่พึ่งอันอบอุ่นอยู่ก็พอมีทางหายใจระบายทุกข์ออกได้บ้าง หากว่าคุณก็พยายามฆ่าตัวตายตามสามีไปเสียก็เท่ากับทำลายตัวโดยตรง และทำลายลูกหลานญาติวงศ์ให้ไร้ญาติขาดมิตรปลิดที่พึ่งไปด้วย ก็ยิ่งจัดว่าเป็นผู้ทำลายล้างผลาญทั้งของเก่าและของใหม่ ให้ขาดสะบั้นหั่นแหลกไปตาม ๆ กัน ต้องจัดว่าคุณสร้างกรรมหนักไว้เพื่อหมู่ชน แล้วผลจะเป็นอย่างไรบ้าง โปรดคิดดูให้ดี คุณจะยังใจเด็ดกล้าทำได้ลงคอละหรือ ถ้าเป็นอาจารย์แม้จะโง่แสนโง่ก็จะขอตายตามหลักคติธรรมดาที่โลก ๆ เคยตายกันมาไม่ยอมฝืนให้ลูกหลานพลอยฉิบหายป่นปี้ไปด้วย โปรดคิดดูให้ละเอียดถี่ถ้วนก่อน เพราะเราเป็นถึงขั้นภริยาข้าราชการ และเป็นแม่คนไม่ใช่เด็ก ๆ ทั้งมีลูกตั้งสองคนมาแล้ว ทั้งได้รับการศึกษาสูงพอสมควร ทั้งหลักวิชาที่ศึกษามาก็มิใช่เป็นวิชาที่ช่วยเสริมอุบายวิธีทำลายตนและคณะญาติให้ย่อยยับไป เพียงคุณสามีจากไปคนเดียวโดยไม่มีเจตนาจะจาก ครอบครัวของคุณยังเตรียมจะถล่มแล้ว ยิ่งคุณเองก็พยายามจะโค่น

รากแก้วในครอบครัวโดยคิดฆ่าตัวตายตามสามี ถ้าไม่จัดว่าเป็นการทำลายล้างผลาญวงศ์สกุลให้สิ้นสูญไปอย่างยับเยินแล้ว จะจัดว่าคุณสร้างความดีทวีผลเป็นสุขให้แก่วงศ์ญาติที่ตรงไหน เพราะเรื่องตายไม่ใช่เป็นสิ่งที่โลกปรารถนากัน แต่หากเป็นเพราะความจำใจต้องยอมรับเท่านั้น ส่วนคุณทำไมสนใจใยดีและพยายามเอาหนักหนา เวลาคุณสามีของคุณจากไปคุณเสียใจถึงกับสลบไสล หรือสลบไปกี่ครั้งกว่าจะยังเป็นคนเดินดินมาถึงทุกวันนี้ มิหนำคุณยังกลับเป็นผู้พอใจในความตายเสียเองโดยไม่คำนึงถึงผลได้ผลเสีย ถ้าเป็นเช่นนี้ เมื่อคุณทำลายตนให้ตายลงอย่างสมใจแล้ว คุณแน่ใจหรือว่าคุณต้องได้ไปครองสุขร่วมสามีของคุณผู้จากไปโดยไม่มีจุดหมายอันแน่นอน และสมหวังในภพที่คุณมั่นใจไว้ เพียงเวลาที่เป็นอยู่ในบัดนี้ คุณยังไม่ได้คิดให้รอบคอบถึงความได้เสียอันจะเกิดจากการกระทำของคุณ แล้วคุณจะไปคว้าเอาความฉลาดและความสุขอันพึงใจมาจากไหน อาจารย์ไม่แน่ใจด้วยความคิดเห็นของคุณเลย แม้โลกทั้งโลกนับลูกหลานของคุณเข้าด้วย ก็ไม่ยอมเห็นด้วยความคิดของคุณเช่นเดียวกัน ไม่เพียงแต่โลกนี้ไม่เห็นด้วย แม้โลกหน้าตลอดสามีของคุณก็ไม่เห็นด้วยความคิดของคุณ แล้วคุณจะไปครองสุขกับอะไร หรือกับเทวดาอินทร์พรหมนาคครุฑตนใดคุณถึงจะมีความสุขโดยท่านเหล่านั้นยินยอมเห็นด้วย คนเราเมื่อไม่มีผู้ฉลาดและหลักความถูกต้องเห็นด้วยจะไปหาความสุขความสบายใจจากอะไร จำต้องผิดและเป็นทุกข์อยู่โดยดีไม่มีทางหลีกเลี่ยง คุณมีความเห็นอย่างไร โปรดพูดให้อาจารย์ฟังบ้าง เพราะพูดคนเดียวมานาน จนท่านผู้ฟังเบื่อหรือเบื่อเต็มทนแล้วก็ไม่รู้ อาจารย์ต้องขออภัยด้วย เพราะพูดหลายประโยค อาจมีหนักบ้างเบาบ้างสับปนกันไป

ดิฉันพอรู้สึกว่าตัวเป็นคนขึ้นมานิดๆ มีสติฟื้นคืนมาคล้ายคนฟื้นจากยาสลบ พอรู้จักผู้คนบ้างว่าใครเป็นใคร เจ้าพระคุณเจ้าขา เดิมท่านอยู่อารามไหน บุญบันดาลให้ดิฉันได้มาพบท่านและได้ฟังคำอธิบาย ใจค่อยเป็นผู้คนขึ้นมาบ้าง ก่อนนี้ ดิฉันมิได้นึกถึงใครว่าจะมีส่วนได้ส่วนเสียจากดิฉันเลย มีความคิดทำเดียวว่าต้องตายตามคุณของดิฉันเท่านั้นและไม่ได้คิดด้วยว่า คุณจะไปอยู่ที่ไหนเวลานั้น เผื่อดิฉันตายไปแล้วจะได้พบคุณและได้อยู่ด้วยกันหรือไม่ เรื่องเหล่านี้นึกไม่ถึงเลยท่านเพราะมืดมิดไปหมด จนไม่สนใจกับวันคืน

มืดแจ้ง แต่สิ่งที่ไม่ลืมเลยในหัวใจคือคุณคนเดียวเท่านั้น เพิ่งมาสำนึกได้บ้างก็ตอนท่านอธิบายธรรมให้ฟังหลายแง่นี่เอง เจ้าพระคุณอุตส่าห์เมตตาชุบชีวิตมนุษย์ไว้ได้ทั้งคนไม่จบลงแบบไม่เป็นท่า

อาจารย์ต้องขออภัยซึ่งจะเรียนคุณต่อไปที่ยังไม่จบ คือคุณเคยเห็นคนลงงมเข็มในก้นน้ำทะเลบ้างไหม

ไม่เคยเห็นค่ะ เพราะน้ำทะเลกว้างและลึกมากมิใช่หรือ จึงไม่มีใครเขากล้าลงงมกัน แม้ขืนงมก็ไม่เจอ เสียเวลาและเหนื่อยเปล่า

อาจารย์คิดว่าอาจมีผู้งมบ้าง ถ้าเข็มหรือสิ่งของมีค่าที่รักสงวนของเขาตกน้ำทะเล เพราะความเสียดายเป็นเหตุให้งมโดยไม่คำนึงว่าจะได้หรือไม่เพราะน้ำลึกเพียงไรเลย

คนที่ทำไปอย่างนั้น เป็นคนประเภทใดถึงจะกล้าทำได้ เพราะเข็มเล่มเล็กนิดเดียวกับน้ำในก้นทะเลมันลึกขนาดไหน ใครก็รู้อยู่แล้ว ดิฉันคิดว่า ไม่มีใครเขากล้าทำกันแน่ เพราะเป็นเรื่องสุดวิสัย

คนที่จะกล้าทำอย่างนั้นได้ ก็คงจะเป็นคนประเภทที่สามีหรือภริยาตายไปแล้วไม่ทราบว่าดวงวิญญาณไปอยู่ที่ไหน แต่เพราะความรักความคิดถึงเป็นกำลังก็จำต้องคว้าโน่นคว้านี่เป็นธรรมดาตามวิสัยของคนสิ้นท่า และพยายามจะฆ่าตัวตายตามสามีภริยาซึ่งจากไปแล้วไม่มีจุดหมายว่าจะอยู่ในที่แห่งใด ตามหากันด้วยอาการต่าง ๆ จนสุดกำลัง ซึ่งเหมือนคนลงงมเข็มในก้นทะเลลึก โดยมิได้คำนึงว่าปลาฉลามใหญ่จะหัวเราะเยาะ หรือใครจะคิดหมั่นไส้ไม่สนใจทั้งนั้น นึกขอแต่ได้ตายตามสามีหรือภริยาผู้จากไปก็เป็นที่พอใจแล้ว ใครจะเป็นจะตายหรือจะได้รับความฉิบหายอย่างไร เป็นไม่คำนึงถึงข้างหน้าข้างหลังเลย ถ้าเป็นคนประเภทนี้เขาอาจลงงมเข็มในก้นทะเลอันแสนกว้างลึกได้ โดยไม่มีปัญหาความวิพากษ์-วิจารย์เหตุผลอะไรเลย ส่วนคุณจะเห็นอย่างไรอาจารย์ยังไม่เข้าใจ

แหม เด็ดจริง คนประเภทดังตัวดิฉันนี้หรือท่าน ฟังแล้วรู้สึกเฉียด ๆ เข้ามาที่ตัวดิฉันนี้ แทนที่จะไปที่อื่น ตายจริง ได้แก่ตัวดิฉันคนเดียว

จะเป็นคนประเภทไหนนั้นอาจารย์ทราบไม่ได้ ถ้าเขาทำอย่างนั้น แม้ใคร ๆ ก็คงเข้าใจว่า เขาคือคนประเภทนั้นแน่นอน

(เพื่อนที่นั่งอยู่ด้วยพูดแทรกขึ้น) คนประเภทคุณถนอมใจนี่เองท่านอาจารย์ ดิฉันช่วยท่านอีกคน เพราะเขาเป็นดังท่านว่าทุกกระเบียดไม่มีผิด

ขอความกรุณาอย่าช่วยอาจารย์ เดี๋ยวคุณถนอมใจจะว่าคุณเข้าข้างอาจารย์ก็ยิ่งจะแย่เข้าอีก จริงหรือไม่จริงเราฟังกันเป็นธรรม ไม่ฟัง ๆ เป็นแบบโลก เดี๋ยวธรรมจะกลายเป็นโลกไปโดยอาศัยพวกเราเป็นต้นเหตุพาให้เป็นไป

(เพื่อน) ใช่ท่าน เรานั่งฟังกันเป็นธรรมทั้งนั้น แต่ความจริงก็เป็นดังท่านอธิบายแล้วไม่มีผิด เพราะการลงงมเข็มในก้นทะเลกับความเศร้าโศกเลยขอบเขตจนถึงกับจะฆ่าตัวตายตามผู้จากไปนั้น มันเป็นเรื่องพิสดารเลยขอบเขตของมนุษย์ที่มีการศึกษาสูงและมีศาสนาเป็นเครื่องอบรม แม้แต่สัตว์เขายังทำไม่ลง ตัวที่ถูกกระสุนปืนตายไปก็ยอมให้ตายไปด้วยความหมดหวังจะช่วยได้ ตัวที่มีชีวิตพอหาทางรอดตัวได้ ก็พยายามหาทางรอดไปจนพ้นภัย ไม่วิ่งกลับมานอนคอยท่านายพรานให้เขาบรรจุลูกกระสุนใส่เข้าให้อีก เวลาชีวิตเขารอดตายไปแล้วแม้จะแสนเศร้าโศกอาลัยคิดถึงกันก็ยอมทนเอาตามวิสัยของสัตว์ผู้มีความจงรักภักดีต่อกันแต่อาภัพอำนาจวาสนา ต่างตัวก็ต่างแสวงหากินด้วยความระมัดระวังตัวจนสุดความสามารถและขลาดต่อมวลมนุษย์อยู่ตลอดเวลา เพราะสัตว์แทบทุกชนิดทราบดีว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีอำนาจและร้ายกาจมากต่อมวลสัตว์แต่ไหนแต่ไรมาแล้ว จึงไม่มีสัตว์ตัวใดกล้าอาจเอื้อมได้ตลอดมา

ว่าอย่างไร คุณถนอมใจ ที่คุณดวงมณีพูดเรื่องคนที่คิดอะไรจนเลยขอบเขต ไม่หาทางยับยั้ง เป็นการผิดวิสัยของคนที่มีการศึกษาดี และมีศาสนาเป็นเครื่องอบรมให้เป็นคนดี

มีความสุข และพูดถึงสัตว์ดิรัจฉานก็ยังมีความรักกันเช่นเดียวกับมนุษย์เรา แต่เขาไม่พยายามฆ่าตัวตายตามตัวที่ตายไปแล้ว แม้เป็นทุกข์เพราะความวิโยคพลัดพรากจากสิ่งที่รักสงวน เขาก็ยอมอดทน และพยายามรักษาชีวิตของตัวต่อไป อาจารย์ฟังดูแล้วรู้สึกว่ามีเหตุผลจับใจพอนำมาเป็นคติเตือนใจได้ทุกประโยคที่คุณดวงมณีแสดงไป การแสดงก็รู้สึกว่าสม่ำเสมอ ไม่เอียงโน้นเอียงนี้ ผู้สนใจฟังคงได้รับประโยชน์ตามควร สำหรับคุณรู้สึกอย่างไรบ้าง

ดิฉันรู้สึกพอใจในธรรมที่เขาแสดงไปทุกระยะ ที่คิดตำหนิเขาอยู่บ้าง ก็ตอนฟังเขาพูดผ่านไปแล้ว ว่าธรรมที่เป็นคติเหล่านี้ เมื่อก่อนเขาทำไมไม่คิดมาสอนดิฉันบ้าง เช่นคนลงงมเข็มในทะเลและสัตว์ดิรัจฉานไม่คิดทำลายตนเอง ทำไมเขาเพิ่งมาพูดเอาตอนพาดิฉันมาหาท่านนี้ หรือเขาอยากให้ดิฉันตาย จึงไม่ช่วยให้อุบายบ้าง ตรงนี้ที่คิดตำหนิเขา

(คุณดวงมณีพูดกับคุณถนอมใจ) ฉันยอมเธอว่าเป็นความจริง เพราะก่อนนี้ฉันระลึกไม่ได้เลยแม้แต่บทเดียว จะเป็นเพราะฉันสาระวนกับเธอมากไปกว่าจะคิดอุบายสอนเธอหรือธรรมยังไม่เกิดก็คาดไม่ถึง เพิ่งมาระลึกได้ตอนท่านอธิบายเรื่องคนลงงมเข็มในก้นทะเลตอนฟังท่าน ธรรมะเลยแตกแขนงออกไปถึงสัตว์ดิรัจฉานไม่ทำลายตนเอง ฉันเลยคว้ามันมาพูดทันที แม้จะถูกหรือผิดฉันก็ยังระลึกไม่ได้ตอนพูดผ่านไปแล้ว เรื่องเป็นอย่างนี้เธอฉันไม่ได้หึงหวงธรรมอะไรหรอก นอกจากระลึกไม่ออก ค้นหาไม่เจอเท่านั้น จึงทนเป็นตุ๊กตาอยู่ได้ทั้ง ๆ ที่สงสารเธออยู่อย่างเต็มใจ

เท่าที่ฟังแล้วรู้สึกว่าคุณดวงมณีมิได้แกล้งคุณ แต่เป็นเพราะธรรมยังไม่เกิด พอธรรมเกิดก็เริ่มแสดงทันที จึงน่าเห็นใจคุณดวงมณีซึ่งเป็นคนกว้างขวางไม่ตระหนี่ธรรม พอคว้าถูกเป็นให้ทันที นับว่าเป็นคนดีหายาก คุณเห็นด้วยอาจารย์หรือเปล่า

เห็นด้วยค่ะไม่ขัดข้องใจ แรกดิฉันคิดว่าเขาแกล้งจะให้ดิฉันตายทิ้งเปล่า ๆ ไม่สนใจช่วยเหลือ ถึงได้ติว่าเขาเช่นนั้น

เวลานี้ความรู้สึกเป็นอย่างไร พอจะช่วยตัวเองได้แล้วมิใช่หรือ

การคิดถึงคุณนั้น คิดถึงมากเหมือนน้ำไหลรินในฤดูฝน แต่ที่พอทนได้ก็เนื่องจากได้ฟังธรรมของท่านแล้วนำมาเทียบเคียงพอได้สติขึ้นบ้าง ด้วยเห็นว่าตัวเราตัวเขาต่างมีทุกข์ร้อยแปดที่จำต้องรับเสวยเช่นเดียวกันทั่วโลก ไม่มีผู้เป็นอิสระได้ลำพังคนเดียวโดยไม่ต้องรับบาปกรรม คือความทุกข์ทรมานนานาประการ คิดเช่นนี้ก็พอทนไปและพอมีสติรู้สึกตัวว่าเป็นคน ๆ หนึ่งกับโลกเขาบ้าง ไม่มืดมิดปิดตายทีเดียวเหมือนแรกมากราบท่าน ถ้าไม่ได้ท่านช่วยชุบคราวนี้แล้ว ดิฉันไม่ทราบว่าตัวจะตายเป็นผีไม่มีญาติไปในวันเวลาใด ไม่มีกำหนดหมายได้เลย ลูก ๆ และคนในครอบครัวตลอดสมบัติมากน้อย ก็เพิ่งมาระลึกได้ว่าเป็นของมีค่าและจะได้รับความเสียหายไปตามเพราะดิฉันเป็นต้นเหตุ ในขณะที่นั่งฟังท่านอธิบายนี้เอง แต่ก่อนระลึกอะไรไม่ได้เลย เจ้าพระคุณ มีแต่จะตายท่าเดียว เป็นสิ่งที่มุ่งประจำใจชนิดจมดิ่งไม่นึกไม่ฝันว่าจะถอนตัวขึ้นมาได้ขนาดที่เป็นอยู่เวลานี้เลย ดิฉันขอกราบขอบพระคุณท่านสุดชีวิตจิตใจทั้งเวลาเป็นและเวลาตาย ขณะมีชีวิตอยู่ก็ขอรับใช้ท่านจนสุดกำลังความสามารถ โปรดท่านเมตตาอย่าเกรงใจ และโปรดถือเสียว่าดิฉันเป็นลูกศิษย์คนหนึ่งซึ่งได้มีชีวิตเป็นคนสืบต่อไป เพราะท่านเป็นผู้ช่วยเมตตาชุบเลี้ยงไว้

อาจารย์ก็รู้สึกเบาใจด้วย ที่เห็นคุณเป็นคนดีมีสติกลับรู้สึกตัวว่าคิดผิด และพยายามแก้ไขทันกับเหตุการณ์ ไม่ปล่อยตนให้ไหลไปตามมรสุมที่พัดผันอย่างรุนแรงเสียทีเดียว ต่อไปโปรดทำใจให้มีหลักยึด จะไม่โอนเอนและสั่นสะเทือนไปตามอารมณ์ที่มารังควานอย่างง่ายดาย คือตั้งใจบำเพ็ญกุศลด้วยทาน ศีล ภาวนา อุทิศส่วนกุศลถึงคุณสามีของคุณที่จากไปอย่าให้ขาด ชาติหน้าจะได้พบกันอีกดังใจหวัง ยังจะเป็นความดีและเป็นที่พอใจของคุณผู้ล่วงลับไปยิ่งกว่าคุณอุทิศน้ำตา และพยายามฆ่าตัวเพื่อตายตามเป็นไหน ๆ เพราะการอุทิศส่วนกุศลไปให้นั้น เป็นน้ำใจที่คิดถึงกันอย่างแท้จริง หากเป็นการอันควรแก่วิสัยผู้นั้นก็ได้รับส่วนกุศลที่อุทิศให้ด้วย เห็นน้ำใจภริยาที่รักจริงทั้งคราวเป็นและคราวตายด้วย ทั้งเพิ่มความหวังต่อกันทั้งสองฝ่ายคือ ทั้งผู้อยู่ในโลกนี้และผู้อยู่ในโลกหน้าด้วย ติดต่อข่าวสารถึงกันด้วยความดีที่อุทิศถึงกันเสมอมิได้ขาด ชาติหน้าหวังเจอกันแน่นอน ภาษิตท่านว่า เวรต่อ

เวรต้องเจอกัน ดีต่อดีต้องเจอกัน คือการผูกเวรต่อกันต้องเจอกัน คนผูกกันด้วยความดีต้องเจอกัน คุณกับคุณผู้ชายต่างก็ทำดีต่อกันเสมอมา แล้วจะเอาอะไรมากั้นกางไม่ให้เจอกันเล่า ต้องเจอกันวันยังค่ำ (เจอกันทุกชาติที่ปรารถนาต่อกันด้วยการทำดีเป็นสื่อสารสัมพันธ์) คุณโปรดดีใจและมั่นใจต่อสื่อสารคือความดีที่ตนทำเพื่อคุณผู้ชายที่ไปรอคอยอยู่โลกหน้า ซึ่งไม่อยู่ห่างไกลจากสายทางคือกุศลที่คุณกำลังทำเชื่อมโยงอยู่เวลานี้เลย นี่แลคือสายทางที่จะให้สามีภริยาเจอและอยู่ร่วมบารมีกันต่อไปตลอดกาล จนอวสานสุดท้ายของการท่องเที่ยวในสงสารจะไม่ผิดหวัง ส่วนน้ำตาโปรดเก็บไว้ชะล้างเวลาผงเข้าตาจะเป็นประโยชน์ในเวลาเช่นนั้น ร่างกายจิตใจก็โปรดทะนุถนอมไว้ทำประโยชน์ตนแลลูกหลานตลอดผู้เกี่ยวข้องทั่ว ๆ ไป และเพื่อบำเพ็ญบุญบารมีสืบต่อให้มากมูนพูลผล และอุทิศกุศลอันเกิดจากกำลังกายและกำลังใจถึงคุณสามี ตลอดสัตว์ทั่วโลกที่หวังความอนุเคราะห์จากท่านผู้ใจบุญตลอดมา น้ำตาก็ดี ร่างกายและจิตใจก็ดี จะไม่เป็นประโยชน์อะไรแม้สักนิดจากการร้องไห้และการฆ่าตัวตายตามสามีของคุณ ทั้งคุณและทั้งสามีของคุณจะไม่ได้รับประโยชน์จากน้ำตาที่หลั่งออก และร่างกายที่ถูกสังหารด้วยตนเองนี้เลย ทั้งยังจะเป็นบาปกรรมอันหนักแก่คุณเองในฐานะฆ่ามนุษย์คือตัวคุณเข้าอีก สิ่งที่จะพลอยเสียไปตามคุณอีกก็คือ ลูกหลานจะเกิดความเสียใจมากมายเพราะการทำของคุณ แล้วยังจะถือเอาตัวอย่างอันไม่ดีจากคุณไปใช้เป็นเครื่องสังหารตนต่อไปอีก ผลเสียหายจะไม่มีสิ้นสุดลงได้เลย อนึ่ง คุณผู้ชายของคุณเวลามีชีวิตอยู่ก็ทราบว่าหาทำแต่ความดี ไม่เคยพูดสรรเสริญความตายและสรรเสริญการฆ่าตัวตายให้คุณฟังมิใช่หรือ เมื่อคุณผู้ชายจากไปแล้ว ทำไมคุณจึงคิดจะทำอย่างนั้น ข้อนี้ถูกกับความประสงค์ของคุณสามีของคุณละหรือ

ดิฉันซาบซึ้งในธรรมของท่านตอนท้ายนี้มากจนจะเรียนอะไรไม่ถูก คือการทำสื่อสารถึงกันในทางดีเป็นทางสมหวัง ส่วนการทำผิดทางไม่เกิดประโยชน์ ทั้งยังเกิดความเสียหายอย่างร้ายแรงแก่ตนเองและคนอื่นอีกด้วย และตอนท่านให้เก็บน้ำตาและร่างกายจิตใจไว้ทำประโยชน์ตามฐานะของมัน เหล่านี้รู้สึกแทงใจดิฉันจนสะดุ้งไม่รู้ตัว ตอนหลังสุดนี้ก็จริงค่ะ คุณของดิฉันเป็นคนใจบุญจริง ๆ หายากเจ้าพระคุณ ทั้งรักเมียและรักลูกมาก ไม่เคยดุด่า

ตบตีดิฉันและลูก ๆ เลยนับแต่วันเริ่มแต่งงานมาจนจากไป การเที่ยวเตร็ดเตร่อันเป็นสาเหตุให้คู่สามีภริยาทะเลาะกันก็ไม่เคยมี ดิฉันจึงไม่เคยคิดวิตกอะไรกับคุณในเรื่องเช่นนี้ อยู่ด้วยกันเป็นผาสุกตลอดมาจนดิฉันนึกภูมิใจว่าตนมีวาสนาดี และพูดอวดเพื่อนว่าได้สามีดีถูกอกถูกใจทุกอย่าง พอคุณจากดิฉันไปจึงรู้สึกตัวว่าเป็นคนแสนอาภัพ การชมเชยความตายและฆ่าตัวตายนั้น คุณไม่เคยพูดอะไรเลย แต่เป็นเพราะดิฉันได้รับความทุกข์ทรมานเหลือทนแล้วก็คิดหาทางออก และเพื่อไปตามคุณด้วยความคิดโง่เขลาของตนต่างหาก ดิฉันยอมผิดทุกประตูไม่มีทางหลีกเลี่ยง ท่านจะว่าอะไรดิฉันยอมรับทุกอย่างเลย

คุณดวงมณีว่าอย่างไร ไม่เห็นพูดอะไรอีก ยังมีข้อข้องใจเกี่ยวกับคุณถนอมใจและเรื่องของคุณอยู่บ้างหรือเปล่า ถ้ามีก็โปรดพูดได้

ไม่มีค่ะ นอกจากดิฉันมีความภาคภูมิใจกับคุณถนอมใจที่ได้สติกลับเป็นคนคืนมาเยี่ยงมนุษย์ทั้งหลาย และภูมิใจในตัวเองว่าได้บุญมากที่ได้มีโอกาสพาคุณถนอมใจมากราบและฟังธรรมท่าน จนได้ผลเกินคาดหมาย นอกนั้นไม่มีค่ะ

ส่วนคุณถนอมใจมีอะไรบ้างไหม

ไม่มีค่ะ นอกจากดิฉันจะยังไม่สามารถเอาชนะตัวเองได้ทุกข้อตามที่ท่านสั่งสอนเท่านั้น พวกดิฉันขอกราบขอบพระคุณท่านสุดชีวิตจิตใจ และขอบารมีท่าน ช่วยปกป้องทุกลมหายใจ ให้ดิฉันมีความปลอดภัยจากกรรมหนักด้วย เจ้าพระคุณ

ดิฉันต้องขออภัยท่านและพระสงฆ์สามเณร ที่ท่านปฏิบัติตามธรรมข้อที่ดิฉันสงสัยด้วยค่ะ ถ้าเป็นการไม่บังควร เพราะเป็นความข้องใจมานาน แต่ไม่กล้าจะเรียนถาม เกรงจะเป็นการกระทบกระเทือนวงพระศาสนา ตลอดพระท่านที่ปฏิบัติในข้อธรรมนั้นอยู่แล้ว แต่ที่

อดไม่ได้ ก็เพราะมีแง่ที่พอจะผ่อนผันได้บ้าง คือองค์ท่านเองก็เป็นอาจารย์ที่ดิฉันเคารพเลื่อมใสอยู่แล้ว แม้ดิฉันเองท่านก็มีเมตตารับว่าเป็นลูกศิษย์เช่นเดียวกับบรรดาลูกศิษย์ทั่ว ๆ ไป จึงพอมีทางผ่อนหนักเป็นเบาลงได้บ้าง ท่านจะเห็นสมควรประการใดโปรดกรุณาด้วย ถ้าเป็นการไม่สมควร ก็จะได้ระงับความกระหายไว้ แต่จะฟังคำเมตตาอนุญาตจากท่านก่อน ท่านจะเห็นสมควรประการใดหรือไม่คะ

การจะเห็นสมควรอย่างไรหรือไม่นั้น อาจารย์เองก็ยังไม่ทราบต้นสายปลายเหตุว่าข้อข้องใจที่จะเป็นตัวปัญหาออกมาจากคุณนั้น จะเป็นมาในรูปใด ถ้าเกิดเป็นปัญหาคิดอยากมีชู้แฝงสามีขึ้นมา และอยากคิดว่าจ้างคนมาฆ่าสามีให้ตายจะได้ครองรักกับชู้ที่เป็นสามีคนใหม่ให้สมใจ แล้วมาขอให้อาจารย์อนุญาตทั้งการมีชู้และการฆ่าสามี ถ้าอาจารย์ไม่อนุญาต ก็จะจ้างคนมาฆ่าอาจารย์ เพราะความเจ็บใจว่ามาขัดขวาง แล้วจะให้อาจารย์อนุญาตและห้ามปรามได้อย่างไร เพราะเป็นปัญหาเรื่องคอขาดบาดตายด้วยกันทั้งสองสามกระทง ดังนั้นอาจารย์จึงยังไม่กล้าอนุญาตและปฏิเสธไปทีเดียว โดยที่ยังไม่ทราบเงื่อนปัญหาจากคุณก่อนว่าจะมีความหนักหนาไปในทางใดบ้าง เพียงแต่ฟังการเริ่มต้นปัญหาของคุณเท่านั้นอาจารย์ก็ชักหวาด ๆ อยู่บ้างแล้ว ยิ่งจะเปิดโอกาสปล่อยให้ปัญหาถือดาบถือปืนวิ่งเหยง ๆ ออกมาด้วยแล้ว จะพาชีวิตวิ่งไปหลบซ่อนตัวอยู่ที่ไหนทันถึงจะพ้นความตายเพราะปัญหาเพชฌฆาตตามสังหาร เอาอย่างนี้ก่อนดีไหมคุณ คือโปรดแย้มออกมาเพียงนิด ๆ ก่อน อย่าด่วนเปิดกรงเหล็กออกมาทีเดียว เผื่อเป็นปัญหาเสือโคร่งหรือปัญหาเพชฌฆาต จะได้หาทางหลบหลีกทันไม่แหลกจุณวิจุณไปเสียทีเดียว ที่เรียนเช่นนี้ต้องขออภัยคุณมาก ๆ ด้วย ทั้งนี้เพราะไม่แน่ใจในปัญหา และตัวอาจารย์ผู้คอยรับปัญหาว่าจะมาในรูปใด ถ้าพอรับได้ก็ยินดีตอบสนองความต้องการของคุณ ถ้าเผื่อรับไม่ได้เพราะเหลือความสามารถก็จะได้หาทางเอาตัวรอด

ดิฉันละอายท่านเลยหายความอยากถามไปเอง ไม่อยากเรียนถามเสียแล้ว เพราะทำให้ดิฉันละอายและเสียกำลังใจที่แบกหน้ามาเพื่อจะเรียนถาม แต่ตัวกลับเป็นเสือโคร่งและเป็นเพชฌฆาตฆ่าคนโดยไม่เลือกหน้าว่าเป็นสามีหรืออาจารย์เลย

คุณจะละอายอะไรเล่า แม้แต่อาจารย์ผู้กลัว ก็ยังไม่เห็นวิ่งหนีไปไหน มิหนำนั่งรอฟังปัญหาของคุณอย่างหิวโหยอยู่ด้วย เพราะเป็นปัญหาที่คิดว่ายังไม่เคยฟังมาก่อน และคาดว่าจะเป็นปัญหาที่แปลกประหลาดอยู่มาก อีกประการหนึ่งก็เป็นปัญหาระหว่างลูกศิษย์กับอาจารย์สนทนากัน ซึ่งไม่น่าจะถือผิดถือถูกกัน ขออภัย คุณรู้สึกจะเป็นคนใจน้อยไปสักนิด สามีคงจะเป็นคนเอาใจยากอยู่บ้าง เพราะคุณถือว่าเป็นสหชาติกัน แล้วอาจจะเอาแต่ใจตัวโดยไม่นึกถึงหัวอกเขาบ้าง ทั้งนี้อาจารย์ก็นึกเดาคาดคะเนเอา ในขณะที่คุณมาเยี่ยมและถามปัญหา ซึ่งคุณพูดว่าเคารพเลื่อมใส แต่พออาจารย์พูดเป็นเชิงเล่นบ้างจริงบ้าง ก็ชักละอาย ๆ แล้วหาทางกลับบ้านไปพาลโกรธให้สามี เพราะไม่กล้าแสดงความโกรธออกมาอย่างเปิดเผย ต่อหน้าอาจารย์ จึงรู้สึกเป็นทุกข์แทนสามีของคุณอยู่บ้าง เกรงว่าจะได้รับเคราะห์กรรมแทนอาจารย์ทางบ้าน

ตามปรกติดิฉันมิได้เป็นคนใจน้อย ที่คอยจะเอาแต่ใจตัวถ่ายเดียว ซึ่งละอายท่านก็เพราะความเสียใจ ที่ตนได้คิดผิดไปในปัญหาที่จะมาเรียนถาม ประกอบกับอาจารย์ก็เป็นที่เคารพเลื่อมใส เลยทั้งละอาย ทั้งกลัวบาป จึงเรียนท่านตามความจริง โปรดท่านอโหสิให้ดิฉันด้วย ซึ่งเป็นคนโง่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ มาทำให้ท่านลำบากและหวาดกลัวไม่เป็นท่าเจ้าพระคุณ

ถึงกลัวก็กลัวที่มีความสนใจอยากฟังอยู่ด้วย มิได้กลัวเพื่อวิ่งหนีพอจะเป็นความหนักใจ และเป็นทุกข์แก่ตัวและแก่คุณดังที่เข้าใจ ไหนโปรดพูดให้อาจารย์ฟังดูบ้าง ทำไมทั้งลูกศิษย์และอาจารย์จึงละอายและกลัวกันนัก มันเป็นปัญหาอะไรกันแน่ โปรดแย้มออกมาพอหอมปากหอมคอก่อน ถ้าว่าไม่มีทางสู้ ก็จะได้เตรียมตัว

ท่านจะเตรียมตัวเพื่ออะไรคะ

ก็ให้คุณเตรียมถามได้อย่างไรเล่า อาจารย์เตรียมตัวรอฟังอยู่แล้ว

โอ้โฮ พิสดารจนคิดไม่ออกคาดไม่ถึง เป็นอันว่าท่านให้โอกาสแล้วนะคะ ดิฉันคงไม่เป็นบาป หากเรียนถาม ซึ่งอาจมีผิด ๆ ถูก ๆ ออกนอกลู่นอกทางตามภาษาของคนไม่รู้ สิ่งที่จะเรียนถามนั้นคือ การฉันของพระธุดงค์ท่าน ส่วนมากท่านฉันอาหารสำรวมในบาตร ไม่ว่าจะเป็นคาว – หวาน มีน้ำหรือไม่ ท่านจะนำลงรวมในบาตรหมด ไม่มีเหลือไว้ในถ้วยในจานเพื่อฉันและซดน้ำเป็นพิเศษบ้างเลย ดิฉันมองดูแล้วอดสงสารพระท่านไม่ได้ เพราะเมื่ออาหารคาว–หวานต่าง ๆ ซึ่งล้วนมีรสเอร็ดอร่อยไปต่าง ๆ กัน ถูกนำมาเทลงรวมในบาตรลูกเดียวหมด จะหารสอร่อยมาจากไหน ก็จำต้องกลายเป็นอื่นไปหมด คิดแล้วดิฉันนึกสงสารพระท่านจังเลยค่ะท่าน พระธุดงค์จะฉันแบบพระทั่ว ๆ ไปบ้างไม่ได้หรือส่วนการทำความพากเพียรในอิริยาบถท่าต่าง ๆ ก็ทำไปตามแบบพระธุดงค์ตามเคย เฉพาะการฉันขอให้ฉันนอกบาตรหรือฉันกับสำรับ โดยมีถ้วยจานสำหรับใส่อาหารคาว–หวาน อาหารชนิดต่าง ๆ จะได้ทรงรสชาติคงเดิม ไม่เสียรสเพราะการคลุกเคล้ากันเสียหมด ดิฉันต้องขอโทษท่านมาก ๆ ที่เรียนอย่างนี้ เพราะความสงสารพระมากค่ะ ท่านจะพออนุโลมดิฉันผู้เป็นโยมได้บ้างไหม หรือตัวดิฉันเองจะกลายเป็นบาปกรรมไปเสีย เพราะมาห้ามพระไม่เข้าเรื่อง ซึ่งไม่ใช่เรื่องของตัว แต่เป็นเรื่องของพระท่านต่างหาก ไม่ควรไปเกี่ยวข้อง

มีเท่านี้หรือ ปัญหาที่เปรียบเหมือนฟ้าคำราม จนขวัญหายใจไม่อยู่กับตัวเพราะกลัวจะหาที่หลบซ่อนไม่ทัน

มีเท่านี้ค่ะ แต่ท่านหากกลัวไปเอง ทำเอาจนดิฉันซึ่งเป็นเจ้าของปัญหาก็กระดากอายใจร้อนวูบไปหมด เพราะกลัวว่าตัวผิดและเป็นบาปกรรมอีกด้วยแทบตั้งตัวไม่ติด คิดจะไม่เรียนถาม กลับบ้านดีกว่า

ถ้ามีเพียงที่ถามมา ก็พอจะพิจารณากันไปได้บ้างเท่าที่ควร คุณสงสัยตอนอาหารสำรวมในบาตรเท่านั้น หรือมีสงสัยอะไรอีก โปรดพูดได้ไม่ต้องเกรงใจส่วนเครื่องปรุงอาหารชนิดต่าง ๆ ที่แม่ครัวนำมาผสมคลุกเคล้ากัน ทำให้เป็นผัดหรือแกงจนสำเร็จเป็นอาหารชนิดต่าง ๆ ขึ้นมานั้น คุณไม่สงสัยบ้างหรือ

ดิฉันไม่เคยคิดมาบ้างเลยว่า การปรุงอาหารเป็นวิธีคลุกเคล้ากัน จึงไม่สะดุดใจส่วนอาหารสำรวมในบาตร ดิฉันเห็นพระธุดงค์ท่านทำและฉัน ซึ่งเป็นสิ่งที่ดิฉันและใคร ๆ ที่เป็นฆราวาสไม่เคยทำกันมา จึงทำให้เกิดสงสัยและสงสารพระที่ท่านฉันสำรวม เกรงว่าจะไม่มีรสอร่อยเหลืออยู่ในรสอาหารนั้นเลย การฉันก็คงไม่ได้มากเท่าที่ควรพอจะมีกำลังบำเพ็ญภาวนา โดยมากพระธุดงค์ที่ฉันสำรวมรู้สึกจะซูบผอมเพราะอาหารไม่พอกับความต้องการของธาตุ เนื่องจากอาหารไม่มีรสอร่อยพอ ดิฉันต้องขออภัย เดี๋ยวจะหาว่าเป็นคนชอบอุตริ เที่ยวติชมพระว่าอ้วนว่าผอมไม่เข้าเรื่อง สำหรับท่านเป็นอย่างไรบ้าง ฉันมีรสอร่อยและฉันได้มากบ้างหรือเปล่าคะ

ขออย่าให้อาจารย์เรียนตอบเลย ไม่สะดวกต่อการอธิบาย เพราะคำว่าพระธุดงค์ผอมเพราะอาหารสำรวมไม่มีรสนั้น รู้สึกไม่มีเหตุผลที่พอฟังได้เลย ควรยุติ คุณสงสัยตอนไหนเกี่ยวกับการฉันของพระธุดงค์ อาจารย์เห็นใจที่คุณหวังดีต่อพระท่าน เพียงแต่ฟังคุณพูดว่า "สงสารพระ" เท่านั้น อาจารย์ก็เกิดสงสารคุณเข้าอีกอย่างไม่คาดฝัน คงจะเป็นเพราะกรรมดีที่คุณสงสารพระกลับตอบสนองคุณ

ดิฉันขอเรียนถามท่านอย่างดื้อ ๆ เอาเลยนะคะ คือพระที่ท่านฉันสำรวมในบาตรท่านมีข้อบังคับให้ฉันละก็ พระในเมืองไทยซึ่งมีจำนวนมาก ทำไมท่านไม่ถูกบังคับให้ฉันสำรวมด้วยเล่า เพราะหลักธรรมวินัยของพระ ดิฉันเข้าใจว่าเป็นอันเดียวกัน หรือมีแปลกต่างกันที่ตรงไหนบ้าง โปรดท่านเมตตาอธิบายให้ดิฉันฟังบ้างพอเข้าใจค่ะ

จะว่ามีข้อบังคับก็ถูก จะว่าไม่มีก็ไม่ผิด เพราะหลักธรรมคือ ธุดงค์ ๑๓ ข้อ มีข้อฉันสำรวมในบาตรเป็นต้น ท่านประทานไว้เป็นกลาง ๆ ตามแต่อัธยาศัยของผู้ชอบปฏิบัติในข้อใด หรือไม่ปฏิบัติก็ไม่มีโทษ เพราะไม่ใช่พระวินัย เป็นแต่เพียงไม่ได้รับประโยชน์จากธุดงค์ข้อนั้น ๆ เท่านั้น เพราะฉะนั้นในธุดงค์ทั้ง ๑๓ ข้อนั้น พระท่านจะปฏิบัติหรือไม่จึงไม่มี

ข้อบังคับและรังเกียจกันระหว่างผู้ปฏิบัติกับผู้ไม่ปฏิบัติ ด้วยเหตุนี้ พระจะมีจำนวนมากน้อยเพียงไร การฉันจึงเป็นไปตามอัธยาศัย เป็นแต่ไม่ให้ผิดพระวินัยซึ่งเป็นข้อบังคับในการขบฉันเท่านั้น

พระวินัยซึ่งเป็นข้อบังคับในการขบฉันมีอะไรบ้าง และธุดงค์ ๑๓ ข้อ นั้นคืออะไรบ้าง นิมนต์ท่านโปรดเมตตาด้วย ถ้าไม่มีข้อขัดข้องอย่างอื่น

คุณเป็นผู้หญิง แม้จะบวชเป็นภิกษุณีก็ไม่ได้ถือพระวินัยของพระเป็นเครื่องปกครอง แต่มีพระวินัยสำหรับพระภิกษุณีต่างหาก คุณอยากทราบพระวินัยของพระเพื่ออะไรบ้าง อาจารย์ไม่มีโอกาสเรียนได้ในเวลานี้ ถ้าต้องการอยากทราบพระวินัย โปรดดูบุพพสิกขา-วรรณนา ธุดงค์ ๑๓ ข้อ โปรดดูธรรมวิภาคปริจเฉท ๒ จะพอทราบได้ แม้แต่อาจารย์เองก็ยังไม่สามารถรู้ทั่วถึงพระธรรมวินัย เพียงแต่ธุดงค์ ๑๓ ข้อ อันเป็นหน้าที่ของตนควรจะรู้และปฏิบัติ ก็ยังจำไม่ค่อยได้ จะอวดเก่งว่าตนปฏิบัติเคร่งครัดได้อย่างไร จึงขอผ่านไป ขืนพูดไปมากเดี๋ยวเข้าเนื้อบ่นปี้ไม่มีชิ้นดีแน่

เมื่อไม่รู้พระวินัยและธุดงค์ แล้วพระธุดงค์ท่านจะปฏิบัติให้ถูกต้องได้อย่างไร

สำหรับอาจารย์เองรับรองว่าไม่รู้ทั่วถึง และมีผิดพลาดได้เรื่อย ๆ แม้คนอื่นจะชมเชยว่าดี จึงขอเรียนตามตรง แต่พระธุดงค์อื่น ๆ ท่านอาจรู้ และปฏิบัติให้ถูกต้องได้ เพราะนิสัยวาสนาของคนเราต่างกัน จะให้โง่และฉลาดอย่างเดียวกันย่อมไม่ได้

พระธุดงค์ท่านฉันนอกบาตร เหมือนพระทั่ว ๆ ไปจะได้ไหมคะ โดยมากเห็นแต่ท่านฉันสำรวมในบาตร ซึ่งไม่น่าอร่อยเลย ดิฉันเห็นแล้วสงสารค่ะ

ฉันนอกบาตรก็ได้ ถ้าท่านต้องการจะฉัน ไม่มีอะไรขัดข้อง แต่การฉันในบาตรอร่อยหรือไม่นั้น คุณเคยทดลองดูบ้างหรือยัง ทำไมเดาเก่งนักล่ะ ไม่นึกละอายพระที่มีลิ้นเหมือนกันบ้างเลย

จะไปมัวละอายท่านทำไม ดิฉันคิดสงสารท่านมากยิ่งกว่าจะนึกละอาย มองดูแล้วยิ่งนึกสงสารท่านมาก ทั้งคาวทั้งหวานและอะไรต่ออะไรเทลงรวมกันเกลี้ยง จะไปรู้รสอาหารประเภทนั้น ๆ ได้อย่างไรว่า มีรสอร่อยอย่างไรบ้าง ก็คงจะทั้งเปรี้ยวทั้งหวานทั้งเผ็ดทั้งเค็มจนบอกไม่ถูก นั่นแลคือรสที่ท่านได้รับเป็นประจำในเวลาฉันทุก ๆ ครั้ง ดิฉันสงสารท่านจังเลยค่ะ

อาจารย์เห็นใจคุณอย่างเรียนไม่ถูกเหมือนกัน เพราะคำพูดแต่ละประโยคเต็มไปด้วยความสงสารพระ มีเจตนาหวังดีต่อพระจริง ๆ แต่ถ้าจะให้พระท่านปฏิบัติตามเจตนาของคุณ ท่านก็อยากได้บุญด้วยวิธีนี้ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่ามีอานิสงส์มาก จึงจำเป็นต้องตะเกียกตะกายไปบ้างบางทีเจอบุญ แม้จะไม่อร่อยดังที่โดยมากรับประทานกัน แต่ก็อาจจะไม่เสียรสชาติไปทีเดียว คงจะยังมีเหลือพอประทังชีวิตไปได้บ้างวันหนึ่ง ๆ เพื่อประกอบสมณกิจสืบต่อกันไปได้

ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า มีอานิสงส์มากนั้นมีมากเพียงไร ท่านพอจะมีเวลาอธิบายให้ฟังได้บ้างไหมคะ ดิฉันอยากฟัง

แม้จะมีเวลาพอ ก็เข้าใจว่าจะไม่ได้รับประโยชน์เท่าที่ควรสำหรับคุณผู้มีความรังเกียจอาหารสำรวมอยู่แล้ว จึงขอผ่านไป กรุณาอย่าให้อธิบาย เพราะจะเป็นการชักชวนแกมบังคับให้ผู้รังเกียจหันเข้ามารักชอบในสิ่งที่ตนกำลังทำอยู่ ควรปล่อยให้เป็นไปตามจริตนิสัยของแต่ละบุคคลจะเป็นความเหมาะสมดี

ดิฉันมิได้รังเกียจ แต่อยากให้พระท่านฉันอาหารเป็นอย่างๆโดยไม่ต้องคลุกเคล้ากันจะได้มีรสอร่อยกลมกล่อมดีเท่านั้นเอง โปรดท่านเมตตาเถิดค่ะ บางทีดิฉันอาจมีวาสนาฝังอยู่ในส่วนลึกซึ่งตนยังมองไม่เห็น พอได้ฟังอานิสงส์ของการฉันสำรวมแล้ว จิตอาจเปลี่ยนแปลงความรู้สึกที่เคยเป็นมาดั้งเดิมเสียได้ กลายมาเป็นความรักชอบ และเอาอย่างพระธุดงค์ท่านมาใช้เฉพาะตัว และเกิดประโยชน์แก่ตนก็เป็นได้ แม้ดิฉันทำตามไม่ได้ ท่านผู้มีเมตตา

โปรดสัตว์ก็ไม่เสียประโยชน์ ยังจะได้ขึ้นสวรรค์ เพราะให้ธรรมเป็นทานแก่คนโง่เช่นดิฉัน โปรดเถอะค่ะ เรื่องอานิสงส์ของการรับประทานอาหารสำรวมดิฉันไม่เคยฟังมาก่อนเลยค่ะ

ถ้าอาจารย์พอมีทางขึ้นสวรรค์ได้บ้าง ก็ขอความกรุณาคุณพาไปขึ้นชั้นอื่น ๆ เถิด โปรดอย่าพาไปขึ้นสวรรค์ชั้นให้ทานธรรมเกี่ยวกับอาหารสำรวมเลย เพราะเป็นการแสดงยาก รู้สึกลำบากสำหรับอาจารย์และฆราวาสเช่นคุณผู้มีคุณค่าในทางโลกจะทนฟังได้ การขึ้นสวรรค์ชั้นนี้ก็ยากสำหรับอาจารย์ผู้ไม่สามารถแสดงธรรมเป็นทานแก่คุณได้ จึงขอให้พาไปสวรรค์ชั้นอื่น ๆ ซึ่งอาจง่ายและสะดวกใจกว่า ถ้าสวรรค์ชั้นอื่น ๆ ยังมีทางสะดวกกว่าชั้นนี้บ้าง ก็ขอได้โปรดพาอาจารย์ไปชั้นนั้นเถิด ขออย่าได้ชักชวนไปเฉพาะสวรรค์ชั้นนี้นักหนาเลย อาจารย์ไม่ค่อยสบายใจ เกรงว่าจะลำบาก เหมือนชักชวนนักเลงสุรา นักเลงการพนันและคนที่เห็นธรรมเป็นข้าศึก เข้าวัดฟังธรรมจำศีลฉะนั้น

ทำไมจะต้องลำบากลำบนถึงขนาดนั้นเล่าท่าน ถ้าไม่ใช่เป็นทางออกของท่านผู้ไม่ประสงค์เมตตาโปรดดิฉันผู้เป็นโยมเท่านั้น ก็ไม่เห็นจะมีอะไรลำบาก นี่เข้าใจว่าเป็นอุบายวิธีหาทางออกของท่านอย่างแยบยลมากกว่าอย่างอื่น โยมต้องขออภัยท่านมาก ๆ ที่มาเซ้าซี้ไม่เข้าเรื่อง

อาจารย์จะมีความฉลาดแยบยลมาจากไหน พอจะมีทางเอาตัวรอดจากสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ได้ เท่าที่เรียนคุณก็เพราะความจนมุมซึ่งไม่สามารถอธิบายได้เท่านั้น อาจารย์ขอปรึกษาอย่างนี้คุณจะเห็นดีด้วยไหม

ท่านจะปรึกษาอะไร นิมนต์ค่ะ ตามแต่ท่านสะดวก ดิฉันยินดี

คือการอธิบายธุดงค์เกี่ยวกับอาหารสำรวม เป็นการลำบากแก่ผู้แสดง คล้ายกับไม่รู้จักสถานที่ กาล บุคคล ที่ควรแสดง เพราะโดยมากธุดงค์เป็นเรื่องของพระ อีกประการหนึ่งคำถามคำตอบระหว่างคุณกับอาจารย์สนทนากัน อาจจะถูกนำออกตีพิมพ์เป็นเล่ม

และแจกจ่ายไปในที่ต่าง ๆ และท่านสุภาพชนหลายชั้นอ่าน อาจไม่เหมาะสมกับท่านผู้อ่านชั้นนั้น ๆ ก็ได้ นี่เป็นข้อเรียนปรึกษา คุณจะเห็นด้วยและยินดีให้อาจารย์ผ่านไปได้ไหม

ก่อนที่จะเห็นด้วยและผ่านไป ดิฉันขอเรียนถามท่านบ้างว่า คำสนทนาวันนี้ หากได้พิมพ์แจกจ่ายออกไปในที่ต่าง ๆ ตลอดพระเณรที่มีวัยและความรู้สึกต่าง ๆ กัน จะมีทางเสียหายไหมแม้จะไม่ได้รับประโยชน์สำหรับผู้อ่านหนังสือนี้ เพราะเราไม่ได้เจาะจงว่าต้องแจกให้เพคนั้น ไม่แจกให้เพคนี้ หรือท่านมีเจตนาเจาะจงไว้ด้วยหรือ

เฉพาะผู้ถามและผู้ตอบ เท่าที่ผ่านมานี้ ก็ยังไม่ปรากฏว่ามีอะไรเสียหาย ถ้าตนไม่ทำความเสียหายแก่ตนทั้งที่ไม่ได้ถามและตอบปัญหาต่างหาก สำหรับการแจกจ่ายเพื่อท่านผู้ประสงค์จะอ่านนั้น เข้าใจว่าจะไม่มีทางเสียหาย ถ้าท่านผู้อ่านไม่ตีความหมายไปเป็นอื่นจากความมุ่งหมายของธรรมซึ่งอาจมีได้ พระเณรท่านก็อ่านได้เมื่อท่านประสงค์จะอ่าน และอาจได้รับประโยชน์สำหรับผู้ใคร่ต่อธุดงค์ข้อนี้ อาจารย์ก็ไม่ได้คิดว่ามีเจตนาเจาะจงต่อใคร ๆ ทั้งนั้น เพราะคนเรามุ่งความสุขความเย็นใจด้วยกันทั่วโลกซึ่งเป็นจุดหมายของธรรมอยู่แล้ว

ถ้าเช่นนั้นท่านก็ควรแสดง ตัวดิฉันเองก็จะได้ฟังและอาจได้รับประโยชน์บ้าง ท่านผู้อื่นเช่นพระ–เณร ท่านที่ยังไม่เข้าใจมากพอ ก็จะได้เข้าใจและเป็นประโยชน์แก่ท่านด้วยแก่อุบาสกอุบาสิกาที่เป็นชาวพุทธด้วย เท่าที่ฟังดูแล้วไม่ปรากฏว่ามีข้อใดจะทำให้เกิดความเสียหาย นี่เรียนตามความรู้สึกของดิฉันซึ่งเป็นฆราวาสญาติโยม

การรับประทานอาหารดังที่พระท่านฉันสำรวมในบาตร นั่นโลกไม่ค่อยนิยมทำกัน อาจจะถือเป็นของต่ำและน่าเกลียดหรืออย่างไรก็ทราบไม่ได้ ส่วนด้านธรรม ท่านสอนตามความจริงและให้รู้เห็นตามความจริงเป็นสำคัญกว่าอื่น ดังนั้นการฉันสำรวมในบาตรจึงเป็นวิธีที่จะให้รู้ความจริงจากอาหารได้หลายทาง สำหรับผู้สนใจใคร่ต่อการพิจารณา เพราะอาหารส่วนมากแม่ครัวชอบปรุงผสมกับสิ่งต่าง ๆ หลายชนิดด้วยกัน เช่นแกงเป็นต้น เว้นอาหารชนิดที่ผู้ต้องการรับประทานโดยเฉพาะ ไม่ประสงค์จะปรุงกับสิ่งอื่นใด เช่นปิ้งปลา

ปิ้งไก่ เป็นต้น แม้เช่นนั้น ก็อดจะจิ้มกับน้ำพริกหรือน้ำปลาที่เรียกว่าผสมไม่ได้อยู่นั่นเอง ส่วนอาหารชนิดต่าง ๆ ที่แม่ครัวปรุงให้ดีด้วยฝีมือประณีตนั้น ล้วนเป็นอาหารที่ได้รับการผสมมาแล้วทั้งนั้น เป็นแต่ไม่สนใจคิดและปักใจลงไปทำความสำคัญว่า น่ารับประทานหรือไม่เท่านั้น ความจริงแล้วมันเป็นเรื่องผสมหรือสำรวมอยู่โดยดี ในอาหารแทบทุกชนิดไม่มีทางหลีกเลี่ยงสำหรับมวลมนุษย์เรา เพราะต้องการจากส่วนผสมของอาหารด้วยกันแทบทุกราย นอกจากแม่ครัวปรุงมาแล้ว ยังมีรายการพิเศษแอบแฝงเข้ามาข้าง ๆ โต๊ะหรือข้างที่เป็นที่รับประทานอีกด้วย เช่นน้ำปลาหรืออะไรต่ออะไรมากมายตั้งเรียงรายกันอยู่รอบ ๆ ข้าง จนรับประทานเสร็จไปในครั้งหนึ่ง ๆ เมื่อคิดดูให้ดีแล้วมนุษย์ชอบยุ่งอยู่มาก ยุ่งแบบไม่คิดแก้ไขในสิ่งที่ควรแก้ไข แต่กลับคิดเพิ่มภาระให้หนักแก่ตัวขึ้นทุกระยะ แล้วก็บ่นกันไม่มีวันเบื่อบ่นกันทุกแห่งหนตำบลหมู่บ้านโดยไม่นึกรำคาญ พูดแบบพระแล้ว ควรจะยุ่งในสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์และความสงบสุขแก่ตนและส่วนรวม แต่ถ้าพูดตามปากและลิ้น ตามความอยากของกิเลสตัณหาละก็ เป็นความยุ่งไม่มีวันจบสิ้นลงได้ คุณจะขอให้อาจารย์อธิบายอะไรไปมากมาย เดี๋ยวคุณจะเบื่อเสียเองมากกว่าจะถือเอาประโยชน์จากเรื่องของพระ มีการฉันสำรวมเป็นต้น ก่อนที่ท่านผู้อื่นจะได้อ่านได้ฟังและเบื่อไปตาม ๆ กัน คุณก็ชักจะเบื่อก่อนใคร ๆ เสียแล้ว

จะเบื่อหรือไม่ก็ตาม แต่ดิฉันขอฟังให้จบเรื่องอาหารสำรวม นิมนต์ท่านอย่าด่วนจบเสียเองก่อนที่ดิฉันจะเบื่อ และธรรมจะพาให้จบ ได้ยินแต่ท่านพูดเรื่องแม่ครัวปรุงอาหารต่าง ๆ ว่าเป็นการผสมสำรวม ส่วนการสำรวมในบาตร ท่านยังไม่เห็นพูดถึงเลย คอยแต่จะกลบเกลื่อนไปเสียเรื่อย ผู้ฟังก็อยากจะพลอยหมดหวังไปด้วย

การสำรวมในบาตรก็เป็นวิธีปรุงอาหารแบบหนึ่งของพระธุดงค์ที่ท่านปรุงสำหรับท่านเอง ไม่เกี่ยวกับส่วนรวม และเป็นวิธีฉันอีกแบบหนึ่งของท่านเช่นเดียวกัน ผลที่ได้รับก็เท่ากันกับแบบอื่น ๆ คือมีรสและพอกับความต้องการของธาตุขันธ์เช่นเดียวกับวิธีรับประทานทั่ว ๆ ไป ไม่ผิดแปลกกันที่ตรงไหน ที่จะให้เกิดความสงสัยและไต่ถามให้ยุ่งไป ไม่มีเวลาจบสิ้นลงได้

แล้วมีรสอร่อยบ้างไหมคะ ฉันแบบสำรวมกันหมดทั้งหวานทั้งคาวเช่นนั้น มิหนำ ยังระคนคาวหวานเข้าด้วยกันหมดมิใช่หรือคะ โอโห แย่ พระท่านแย่ จะหารสและความสุข ในอาหารมาจากไหนกันท่าน

ตามหลักธรรมอันเป็นทางถอดถอนกิเลสเครื่องกังวลแล้ว ท่านสอนไม่ให้ติดในรูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสถูกต้อง และอารมณ์เครื่องย่ั่วยวน ผู้ต้องการถอดถอนเครื่อง กังวลใจจากสิ่งเหล่านี้ก็ควรสำนึกตนบ้าง ไม่ควรปล่อยให้รสอันเกิดจากสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมา เข้าครอบงำจิตจนหาทางออกไม่ได้ ซึ่งเป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง ฉะนั้น การฉันสำรวม จึงเป็นอุบายวิธีที่ดีวิธีหนึ่งที่จะทำให้จิตเห็นโทษในอาหารเท่าที่ควรจะเป็นได้ ไม่เพลิดเพลิน ในรสจนเกินไปจนกลายเป็นเรื่องลืมตน เพราะการพิจารณาอาหารหลายชนิดที่ผสมอยู่ในที่ แห่งเดียวกัน ย่อมจะทำจิตให้รู้หลักความจริงที่แฝงอยู่ในส่วนลึกของอาหารได้ดี ก่อนฉัน หรือกำลังฉันท่านสอนให้พิจารณาโดยแยบคายทุก ๆ ครั้ง เพื่อเห็นความปฏิกูลในส่วนผสม ของอาหารทั้งที่มีรสและกลิ่นดีอยู่ การพิจารณาไม่มีประมาณกว้างหรือแคบตามแต่ถนัดใจ ตามปรกตินับแต่เครื่องปรุงเริ่มผสมกันจนสำเร็จรูปออกมาเป็นอาหารชนิดต่าง ๆ รวมเข้ามาใน ชามในจานในบาตร รวมเข้ามาถึงมุขทวารผสมกับของไม่สะอาดในอวัยวะผ่านเข้าไปอวัยวะ ภายใน ค้างอยู่ราวราตรี แล้วผ่านออกโดยมีการเปลี่ยนแปลงตัวมันเองไปทุกระยะ ใจที่ไม่ เห่อตามรสต่าง ๆ ย่อมมีทางพิจารณาให้เห็นความจริงได้ทุกระยะจากอาหารหรือจากสิ่งทั่ว ๆ ไป ทั้งที่โลกสมมุติว่าดีและตำหนิว่าชั่ว วางตนกับสิ่งที่มาเกี่ยวข้องได้อย่างสม่ำเสมอ นี่ เรียนเพียงสังเขป ถ้ามากไปก็เกรงคุณผู้นั่งฟังจะเบื่อ และเข็ดไม่อยากมาวัดเพื่อบำเพ็ญทาน รักษาศีลฟังธรรม ก็จะขาดความดีไป ทั้งพระเณรก็จะบ่นคิดถึง วัดวาศาสนาก็จะพลอย เสื่อมโทรมไปด้วย

ท่านก็นำธรรมมาสอนตามความเป็นจริง ดิฉันก็ตั้งใจฟังด้วยความเคารพในธรรม เพื่ออยากทราบความจริงตามที่ท่านสั่งสอน เหตุไรจะไปเบื่อวัดวาศาสนา จนถึงกับทำตน ให้ขาดจากความดี โดยไม่ไปวัดฟังธรรมจำศีลบำเพ็ญภาวนา ถ้าดิฉันจะเป็นคนอาภัพ

ไม่เป็นที่ไว้ใจเชื่อถือในทางศาสนาได้ เกรงจะเป็นภัยต่อธรรมของพระพุทธเจ้า ก็ควรชักสะพานและตัดออกจากบัญชีไม่สั่งสอนต่อไปอีกจะเป็นความปลอดภัยแก่วงพระศาสนาได้ดี

โอ้โฮ ถ้าอาจารย์จะเป็นคนใจดำน้ำขุ่นถึงขนาดชักสะพานตัดคุณผู้เป็นลูกศิษย์ที่แสนดีหายากออกจากบัญชีแล้ว ก็น่ากลัวจะไปเล่นงานกับเทวทัตต์ในเมืองผี ทำเอาขุมนรกแตกแบบไม่มีใครกล้าเสี่ยงชีวิตเข้าไปตัดสินได้แน่ แต่ไม่เคยคิดว่าเรื่องเพียงระหว่างลูกศิษย์กับอาจารย์สนทนาธรรมกันเพื่อสารประโยชน์ต่อกัน จะเป็นได้ถึงขนาดชักสะพานและตัดขาดจากบัญชีและยอมไปเป็นข้าศึกกับผีผู้หมดความหมายซึ่งอยู่ใต้ดินเช่นนั้น เท่าที่เรียนแล้วเรียนเล่าไม่อยากอธิบายธรรมเกี่ยวกับอาหารสำรวมก็ด้วยคิดว่า ธรรมแม้อยู่ในโลกและบุคคลเดียวกันก็มีความต่างกันอยู่โดยหลักธรรมชาติของธรรม เช่นเดียวกับผู้หญิงกับผู้ชายอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน แต่โลกก็เห็นต่างกันฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมระหว่างพระกับฆราวาสก็อาจมีความรู้สึกในแง่หนักเบาในธรรมต่างกัน อันเป็นสาเหตุให้การปฏิบัติต่างกัน การแสดงธรรมจึงควรพิจารณาถึงความเหมาะสมกับกาล สถานที่ และบุคคล ที่เป็นคู่ควรแก่ธรรมประเภทนั้น ๆ ยิ่งมาถูกคนไม่ฉลาดเช่นอาจารย์นี้ด้วยแล้ว เวลาแสดงไปแทนที่จะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้ฟังแต่กลับเป็นการสร้างความไม่เหมาะสมให้แก่หมู่ชนและวงพระศาสนาเข้าอีก ก็เท่ากับตั้งตนเป็นข้าศึกต่อหมู่ชนและพระศาสนาโดยไม่รู้สึกตัว ฉะนั้นความไม่แน่ใจในความรู้ความฉลาดของตนจึงทำให้ผู้อื่นเสียประโยชน์ และไม่สบายใจไปด้วย อาจารย์ต้องขออภัยมาก ๆ ด้วยที่เรียนคุณแบบตรงไปตรงมาตามนิสัยจนเกินไป

ขอขอบพระคุณท่าน ที่ไม่ถือสาคนอย่างดิฉัน มิหนำยังกลับมาขออภัยเสียอีก เท่าที่เรียนเรื่องตัดออกจากบัญชีและชักสะพานนั้นก็เรียนด้วยความเคารพและสนิทสนมในใจต่างหาก มิได้มีเจตจำนงจะให้ท่านตัดออก นับว่าเป็นบุญอย่างยิ่งแล้วที่ได้มาเป็นลูกศิษย์ให้ท่านได้ว่ากล่าวสั่งสอน แม้ท่านจะดุด่าว่ากล่าวอย่างไร ดิฉันเป็นที่ยอมรับด้วยความยินดี ไม่ขัดขืนเพราะธรรมดาลูกศิษย์กับครูอาจารย์ก็จำต้องมีหนักบ้างเบาบ้างตามควรแก่เหตุการณ์เช่นเดียวกับพ่อ–แม่กับลูก ที่ท่านขอผ่านไป ไม่อยากแสดงธรรมของพระโดยเฉพาะให้

ฆราวาสพึงทั่ว ๆ ไปนั้น ดิฉันเข้าใจ ถ้าไม่ขัดข้องนัก พอฆราวาสอย่างดิฉันพึงด้วยได้ก็อยากขอวิงวอนท่านเมตตาบ้าง หากเป็นการไม่สะดวกและสมควรแล้วก็ไม่ขอรบกวน ส่วนอาหารประเภทสำรวมจะเหมือนพระหรือไม่ก็ตาม ฆราวาสจะพอมีทางนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ตนและครอบครัวได้บ้างไหมคะ ถ้าพอมีได้ ก็โปรดเมตตานับว่าเอาบุญเจ้าพระคุณ

การทำให้เกิดประโยชน์ แทบทุกสิ่งมีทางเป็นได้ จะทำให้เกิดความเสียหายก็ได้ขึ้นอยู่กับผู้จะพาให้เป็นไป ตามปรกติอาหารเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงร่างกายมนุษย์และสัตว์ให้เป็นอยู่ มิได้เป็นยาพิษที่คอยจะสังหารชีวิตให้ฉิบหาย ที่เป็นความเสียหายนั้น เข้าใจว่าเพราะไม่มีมัตตัญญุตา ความรู้จักประมาณในอาหาร อาหารจึงกลายเป็นเครื่องเผาผลาญทรัพย์สินเงินทองให้ฉิบหายป่นปี้ มีเท่าไรไม่พอกินพอใช้ เพราะการบริโภคด้วยอำนาจของตัณหา คือความทะเยอทะยานเป็นผู้นำ ผู้เดินตามตัณหาความล้นฝั่งคือเราจึงพลอยได้รับเคราะห์กรรม และตามใช้หนี้ที่ตัณหาไปเที่ยวก่อไว้ไม่มีวันจบสิ้นลงได้ นับแต่ต้นจนวันอวสานแห่งชีวิต ก็หาใช้หนี้ยังไม่พอ ผู้เกิดสุดท้ายภายหลังเห็นผู้ใหญ่พานำก็เอาอย่าง และทำตามผู้ใหญ่ ยิ่งกว่านั้นก็แซงหน้าผู้ใหญ่แบบไม่มียับยั้งชั่งตัวว่าอยู่ในฐานะเช่นไร สมควรแก่ภาวะของตัวหรือไม่ ผลก็คือความทุกข์ร้อน ต้องตามใช้หนี้ตัณหาสืบต่อกันไปอีกเหมือนลูกโซ่ เป็นไปในทำนองนี้ตลอดไป ที่เรียกว่าเหตุสืบต่อเหตุ ผลสืบต่อผล คือความไม่รู้จักยับยั้งตัวต่อสิ่งเกี่ยวข้องเป็นตัวเหตุ และถ่ายทอดต่อแขนงกันไป ความทุกข์เดือดร้อนเพราะรายรับไม่พอกับรายจ่ายเป็นตัวผล ทำให้หมุนตัวเป็นกงจักรตาม ๆ กันไปตลอดลูกเต้าหลานเหลนไม่มีประมาณ เนื่องจากความร้อนอันเกิดจากตัณหาไม่มีเมืองพอดีฉุดลากไปไม่มียอมลดละ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าผู้มีเมตตาต่อสัตว์โลกจึงประทานธรรมไว้เพื่อเป็นทำนบกั้นความล้นฝั่งของตัณหา ให้โลกได้มีความสุขอันเกิดแต่ความรู้จักประมาณ คือความพอดีในการจ่ายการกินการใช้บ้าง ทรัพย์สินจะไม่มีช่องรั่วไหลไปเสียทีเดียว มิฉะนั้นทั้งคนโง่คนฉลาดคนมั่งมี ดี–ชั่ว จะพากันจมอยู่ในกองทุกข์คือความไม่พอกินพอใช้ตาม ๆ กันหมด ไม่มีผู้จะ

พบเห็นความสุขอันเกิดจากความรู้จักประมาณในการจ่ายทรัพย์บ้างเลย การที่พระท่านฉันอาหารสำรวมจึงเป็นวิธีบั่นทอนและตัดความหลงในรสอาหารลงได้ทางหนึ่ง ไม่ปล่อยใจให้วิ่งตามรสนิยมจนเกินไป เพราะนักบวชเป็นเพศที่ควรพิจารณาไตร่ตรองในทุกสิ่งที่มาเกี่ยวข้องกับตน ไม่พึงหลงงมงายไปตามอย่างง่ายดาย ทั้งภายในภายนอกตลอดปัจจัยเครื่องอาศัยประจำเพศของตน ควรพิจารณาแล้วนุ่งห่มสบง จีวร ไม่ทำความติดหรือรังเกียจต่อสิ่งที่ตนอาศัยทุกชนิด ซึ่งเห็นว่าควรแก่เพศและฐานะของมนุษย์ผู้มีใจฉลาดรักษาตน บริโภคใช้สอยเพื่อบำบัดรักษาธาตุขันธ์ให้เป็นไปโดยสม่ำเสมอ ไม่คิดสั่งสมตัณหาคือไฟขึ้นรังควานตนจากอาหารเครื่องใช้ที่อาศัยประจำวัน คนเราหากใช้ความไตร่ตรองพอประมาณแล้ว แม้จะประกอบการงานใดก็มีทางอำนวยประโยชน์ให้เท่าที่ควร ไม่เกิดผลสะท้อนย้อนมาก่อความทุกข์ให้ตนและผู้เกี่ยวข้อง ดังที่ทราบ ๆ กันอยู่ตลอดมา ฉะนั้น ในธุดงค์ ๑๓ ข้อ มีการฉันสำรวมเป็นต้น จึงไม่ใช่เรื่องของธรรมเล็กน้อยสำหรับหมู่ชนจึงจะมองข้ามไป โดยมิได้คิดว่าจะแยกแยะมาเป็นประโยชน์แก่ตนบ้าง ความจริงก็คือกองมหาสมบัตินั่นแล ที่ทำคนให้เสียจนหาทางยับยั้งตนไม่ได้ก็เพราะเห็นความอยากเป็นของจำเป็น และมีค่ายิ่งกว่าตัวซึ่งเป็นที่สถิตของธรรม ธรรม คือความรู้จักประมาณแก่ตัวเป็นต้น จึงหาที่แทรกลงไม่ได้และกลายเป็นคนใจลอยไปตลอดกาล อบายมุขคือความโศกเศร้าเหงาหงอย จึงย้ายครอบครัวมาตั้งบ้านเรือนอยู่บนร่างกายและจิตใจของผู้นั้น อย่างปักลึกไม่มีวันกำหนดว่าจะโยกย้ายไปที่ไหนอีก นี่คือโทษของความสุรุ่ยสุร่ายพุ่มเพือย เห็นรายจ่ายจำเป็นกว่ารายรับจึงมิใช่ของดีพอที่จะนอนใจ ไม่คิดหาทางแก้ไข เท่าที่อธิบายมา ผู้มุ่งประโยชน์ก็พอจะแยกแยะไปทำประโยชน์แก่ตนได้ ผู้ไม่สนใจแม้จะยกพระไตรปิฎกไปตั้งไว้บนบ่าก็คงสลัดทิ้งโดยไม่ยอมคิดให้เสียเวลาว่า "อะไรตกลงบนบ่า" ดังนี้ คุณจะให้อาจารย์อธิบายอะไรให้ฟังอีก เรื่องธุดงค์ ๑๓ ข้อ แม้พระพุทธเจ้าประทานไว้เพื่อพระก็ตาม แต่เราเป็นฆราวาสถ้าสนใจใคร่ประโยชน์จากธรรมเหล่านั้น ก็มีทางจะคัดเลือกถือเอาประโยชน์ได้เท่าที่ควรแก่เพศของตน จึงขอยุติเรื่องธุดงค์ไว้เพียงนี้ หรือคุณยังมีข้องใจอะไรอีก ถ้าไม่จำเป็นก็โปรดไว้โอกาสต่อไป วันใหม่ เดือนใหม่ ปีใหม่ยังมี โปรดมาใหม่

ดิฉันต้องกราบขออภัยท่านมาก ๆ ที่มารบกวนเวลาท่านเสียนาน รู้สึกท่านจะเหนื่อยแย่วันนี้ ตอนดิฉันกลับไปบ้านแล้ว ได้โอกาสจะเลยไปกราบพระท่าน ขอยืมหนังสือธรรมวิภาคปริจเฉท ๒ มาค้นดูธุดงค์ ๑๓ ข้อ ถ้าไม่เข้าใจจะมากราบรบกวนท่านให้ช่วยอธิบายให้ฟังใหม่ ดิฉันขอกราบขอบพระคุณท่าน

ผมมากราบและเรียนถามข้อข้องใจท่านบ้างเล็กน้อย หากไม่ขัดต่อหลักศาสนาและเป็นการรบกวนจนเกินไป คือนับแต่วันผมรู้จักเดียงสามา ผู้ใหญ่มีพ่อ–แม่เป็นต้น ชอบพูดเสมอว่า อย่าพากันฝึกหัดลักเล็กขโมยน้อย ทำชั่วทุจริตต่าง ๆ ตลอดจนโกหกพกลม ต้มตุ๋นคนอื่นให้ได้รับความเดือดร้อน–เสียหาย เพราะเมื่อเขาจับได้แล้วเขาเฆี่ยนตีและจับใส่คุกตะราง มากกว่านั้น เวลาตายแล้วไปตกนรกเป็นขุม ๆ ตามแต่โทษหนักที่ตนทำไว้ และจงประพฤติตัวดีมีศีลธรรมประจำตน เวลาอยู่ในโลกมนุษย์ใจก็สบายไม่เป็นทุกข์เดือดร้อน เวลาตายไปขึ้นสวรรค์เสวยสุขอันเป็นผลดีที่ตนได้ทำไว้แล้วในเมืองมนุษย์ ดังนี้ ทีนี้ตามหลักพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าสอนไว้นั้น นรก–สวรรค์ มีจริงไหม เฉพาะความเห็นของท่านว่ามีจริงไหม ท่าน

เรื่องทำนองนี้มีผู้มาถามเสมอ อาจารย์เองก็แปลกใจ เพราะผู้จะถามหาตนอันเป็นต้นเหตุของนรก–สวรรค์ นั้นไม่ค่อยมี

ตนก็พอมองเห็นอยู่แล้วท่าน ตลอดความสูงต่ำดำขาวอ้วนผอมดีพิผอม ส่วนนรกสวรรค์นั้นไม่ทราบว่าจะไปเจอเอาท่าไหนกันถึงจะปรับตัวทัน เฉพาะอย่างยิ่ง "นรก" ฟังแล้วน่ากลัวมาก ทั้งไม่ทราบว่าอยู่แห่งหนตำบลใด มีลักษณะอย่างไร ใหญ่–เล็ก–ลึก–ตื้น–กว้าง–แคบเพียงไร และมีกี่ขุมด้วยกัน ซึ่งพอจะหลบหลีกได้ ไม่โดนเอาอย่างจัง ๆ เวลาตายไปแล้วจึงต้องรีบเรียนถามท่านผู้รู้ก่อนพอจะปฏิบัติต่อนรกได้บ้าง ส่วนสวรรค์พอได้ยินก็ชอบใจอยู่แล้ว ทั้ง ๆ ที่ไม่ทราบว่าอยู่ที่ไหนอีกเหมือนกัน ทั้งที่น่ากลัวและน่าชอบใจนี้ ตั้งอยู่

อย่างไร และที่ไหนกันแน่ถ้ามีจริง ถ้าไม่มีก็จะนำมาโกหกกันหาประโยชน์อะไร เพราะโลกนี้เต็มไปด้วยความโกหกพกลมอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องหามาเพิ่มเติมเพื่อให้เกลื่อนโลกไปเปล่า ๆ คนดีมีศีลธรรมจะหาทางเดินไปไม่ได้ เพราะเต็มไปด้วยสิ่งสกปรกรกรุงรังเหล่านี้เหลือประมาณ

คำว่า ตน ตามหลักธรรมที่พึงเข้าใจกันทั่ว ๆ ไปนั้น หมายถึงร่างกายจิตใจซึ่งประชุมกันอยู่ที่เรียกว่าคน เช่นคุณหรืออาจารย์ ซึ่งออกมาจากคนที่มีชีวิตอยู่ มิได้หมายเอาเพียงร่างกายซึ่งเป็นเครื่องเชิดของใจเท่านั้น แต่หมายถึงใจผู้สั่งงานด้วย ถึงเรียกว่าตน ถ้าจะพูดให้ถูกกับตัวการผู้รับผิดชอบในงานและผลของงานที่กายวาจาทำขึ้นจริง ๆ ก็ต้องหมายถึงใจโดยตรง ใจนี้แลคือตัวการของคนทั้งคน คำว่าถามหา ตน จึงหมายถึงการสังเกตสอดรู้ใจและความเคลื่อนไหวของใจ ที่จะสั่งงานออกมาทางกายวาจาด้วย โดยมากไม่ได้สังเกตความเคลื่อนไหวผิด–ถูก–ดี–ชั่วของตนว่าเป็นไปในทางใด ซึ่งจะให้เกิดสุขหรือทุกข์ขึ้นมาที่ตนคือใจ มิได้หมายเอาเพียงร่างกายดังที่เข้าใจกัน ส่วนนรกจะมีกี่หลุมและใหญ่–เล็ก–ลึก–ตื้น–กว้าง–แคบเพียงไรและอยู่ที่ไหนนั้นไม่น่าวิตกมากไปกว่ากายวาจาใจของเราซึ่งคอยจะโดดโน้นโดดนี้ผิด ๆ พลาด ๆ อยู่ประจำตน อันเป็นเหตุให้โดดไปโดนขุมนรกคือความทุกข์ร้อนได้ทุกระยะแม้ในแดนมนุษย์เรานี้เอง เพราะคำว่านรกนั้น ก่อนอื่นต้องหมายเอาความทุกข์ร้อนที่กายกับใจได้รับ เห็นประจักษ์กับตนอยู่เสมอแทบไม่เว้นแต่ละเวลาก่อน คนที่มีความทุกข์ร้อนเพราะการทำผิดของตนย่อมมีทางเสวยทุกข์ได้ทั้งขณะที่ทำไปเป็นลำดับในแดนมนุษย์ที่เรียกว่าเจอขุมนรกทั้งเป็น และได้รับทุกข์เป็นวิบากประจำตนอยู่เช่นนี้ เมื่อตายไปเขาจะได้สุขสมบัติอันพึงพอใจมาจากไหน เขาก็คือ คนเจ้าทุกข์ อยู่นั่นเองในโลกทั้งสองคือโลกนี้และโลกหน้า ฉะนั้นจึงควรสังเกตดูการเคลื่อนไหวแห่งความประพฤติดีชั่วทางกายวาจาใจของตนในปัจจุบันไปเป็นวัน ๆ ดีกว่าจะไปมองหา นรก–สวรรค์ของความฝันซึ่งมักเป็นเรื่องเหลวไหลมากกว่าจะเป็นความจริงพอยึดเป็นหลักได้ ส่วนมากผู้ที่เกิดความสงสัยในนรก–สวรรค์ เป็นสาเหตุสืบเนื่องมาจากความไม่สมบูรณ์ในทางสุขภาพ อาจมีความทุกข์กายทุกข์ใจเรื้อรังมาเป็นประจำ จึงทำให้ใจเกิดความระส่ำระสายอยู่ไม่เป็นสุข คิดอยากย้ายภพ

ย้ายภูมิด้วยความสำคัญว่า ที่นั้นจะดี ที่โน้นจะสบายหายกังวลไม่มีทุกข์บีบคั้นอยู่ตลอดเวลา ดังที่เป็นอยู่นี้ จึงทำให้คิดสงสัยไปในเรื่องภพเรื่องชาติ และนรกสวรรค์มีจริงหรือไม่มียุ่งไปหมด ซึ่งล้วนแต่เป็นเรื่องคิดเพื่อก่อไฟเผาตัวเปล่า ๆ โดยไม่เกิดประโยชน์อะไรเลย ความคิดไปร้อยแปดพันประการนั้นแล ทำให้ไม่แน่ใจทั้งความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ทั้งความเป็นไปในอนาคต คือภพหน้าว่าจะเป็นไปในรูปใด ความสงสัยไม่แน่ใจทั้งนี้ เหมือนคนที่มีสมบัติน้อยไม่พอกินพอใช้ในครอบครัว การอาชีพไม่สะดวก ทางไหลมาแห่งทรัพย์สมบัติ ก็ไม่มีเพื่อปัจจุบันและอนาคตคือวันข้างหน้า เพียงจะหารับประทานไปวันหนึ่ง ๆ ก็ขาด ๆ เขิน ๆ และฝืดเคืองเต็มทีอยู่แล้ว จึงคิดอยากย้ายบ้านเรือนสถานที่อยู่เพื่อหาความสมบูรณ์พูนสุขในสถานที่อื่นในอนาคตสืบไป คนเราถ้ามีความเป็นอยู่ใช้สอยสะดวกโดยประการทั้งปวงแล้ว ก็ไม่จำเป็นจะคิดย้ายครอบครัวเหย้าเรือนให้ลำบากสิ้นเปลืองเปล่า ๆ เพราะมีความสุขอันเกิดจากการใช้ทรัพย์สมบัติอย่างพอเพียงอยู่แล้ว ฉะนั้น เรื่องของจิตที่คิดรวนเรหานรก–สวรรค์กับคนที่คิดอยากย้ายบ้านเรือนเพื่อหาความสะดวกใส่ตน จึงเข้าในทำนองเดียวกัน สำหรับคุณเล่าจะสมัครเข้าในคนประเภทไหน หรือจะพาลหาแต่เรื่องว่าพระพุทธเจ้าและคนโบราณโกหกอยู่แบบนั้น โดยไม่คำนึงถึงตัวว่าจะก้าวไปเหยียบกองเพลิงกองใหญ่ ๆ อันแสนร้อนที่ไหนกันแน่บ้างหรือ ตามปรกติคนที่คิดสงสัยว่านรก–สวรรค์มีหรือไม่มีนั้น มีเกลื่อนไปหมดในโลกมนุษย์เราจนจะหาทางเหยียบย่างไปไม่ได้ ทำไมไม่คิดแก้ไขเสียบ้างเผื่อจะมีทางเดินได้ไม่เกลื่อนไปหมดทั่วแผ่นดินด้วยคนประเภทขี้สงสัยนี้

แทนที่ท่านจะอธิบายเรื่องนรก–สวรรค์ให้ผมฟังพอสบายใจหายสงสัยเสียบ้าง เลยกลับมาเขี่ยนผมเข้าอีกว่าเป็นคนขี้สงสัย เลยทำให้ยุ่งเข้าอีก เรื่องนรก–สวรรค์นั้นเล่าท่านมีจริงไหม ผมยังกระหายอยากฟังอยู่เวลานี้ ถ้ามีจริงมีกี่ขุม ใหญ่–เล็ก–ตื้น–ลึก–หนา–บาง–กว้าง–แคบ ขนาดไหน และตั้งอยู่ที่ไหน ท่านยังไม่อธิบายให้ผมฟังเลย

เพียงการปรับปรุงตัวเองเพื่อไม่ให้ก้าวเข้าไปทางขุมนรกตั้งอยู่ คุณก็ยังไม่เข้าใจเมื่อเป็นเช่นนี้ แม้อาจารย์จะอธิบายเรื่องนรก–สวรรค์ให้ฟังคุณก็จะเข้าใจได้อย่างไร ฉะนั้นอาจารย์จึงยังไม่อธิบาย จะขอรอไปจนกว่าคุณจะรู้จักวิธีปฏิบัติต่อตัวเองได้เท่าที่ควรก่อน

พอเป็นที่แน่ใจได้ว่า คุณจะไม่เข้าไปเป็นคนกีดขวางอยู่ในขุมนรกนั้นแล อาจารย์จะพยายามอธิบายให้คุณฟังอย่างถึงใจ เวลานี้เห็นว่ายังไม่จำเป็นมากไปกว่าการอธิบายให้คุณรู้จักวิธีปฏิบัติต่อตนเอง เพื่อหลบหลีกขุมนรกที่คุณกำลังสงสัยอยู่เวลานี้

แล้วการปรับปรุงตนเองจะทำอย่างไรล่ะท่าน ผมยังไม่เข้าใจเลย นิมนต์ท่านอธิบายให้ผมฟังบ้าง

ก็นั่นเองละคุณ เพราะฉะนั้นอาจารย์จึงเผดียงคุณอย่างไรล่ะ เกี่ยวกับการปรับปรุงตนเอง เขาปรับปรุงอาหารให้มีรสอร่อย เขาทำอย่างไร คุณก็ควรปรับปรุงตัวให้มีรสอร่อยด้วยความประพฤติตัวให้ดี ให้ลูกเมียสรรเสริญรักชอบ ไปทำงานก็ทำให้เต็มเม็ดเต็มหน่วยเต็มเวล่ำเวลา โดยมุ่งต่อผลงานเพื่อประเทศชาติจริง ๆ เป็นคนซื่อสัตย์สุจริตต่อเพื่อนฝูงและหน้าที่จริง ๆ ไม่อุบอิบ ๆ ซึ่งทำให้ประชาชนราษฎรเดือดร้อนและเกลียดชัง เพราะสิ่งนั้นไม่มีอยู่คงที่ดีงามเต็มจำนวนเดิมบ้าง สิ่งนี้หายไปอย่างลึกลับบ้าง ไม่คิดการใด ๆ เพื่อชาติแต่กลับเป็นเรื่องอุบอิบเพื่อตัวอยู่เบื้องหลัง ทำอะไรให้ราษฎรเชื่อถือได้ เขาจะเกิดความเคารพรักไปเองโดยไม่ต้องโฆษณาชวนเชื่อเปล่า ๆ แต่หาความจริงไม่ได้อันเป็นเครื่องกวนสมองไม่มีประโยชน์ ประชาชนเบื่อไม่อยากฟัง ไม่กดขี่บังคับรีดไถ แต่มีความสัตย์ความจริงต่อส่วนรวม และมีเมตตาต่อประชาชนคล้ายคลึงกับลูกของเราในครัวเรือน ให้ความสนิทสนมไม่ถือตัวเย่อหยิ่ง ทำตนเสมือนเพื่อนร่วมงานกันระหว่างราษฎรกับเราผู้เป็นนาย ติดต่อช่วยเหลือกันตามจารีตประเพณีของประชาชนกับทางราชการซึ่งแยกกันไม่ออก ส่วนทางครอบครัวก็เป็นคนรักเมียมากกว่ารักลูกไว้นั่นแลพอดี เพราะผู้ชายเราโดยมากชอบโก้เก๋เตร็ดเตร่โดยถือว่าตนเป็นผู้ชาย จึงไม่ค่อยกระดากอายและคำนึงถึงเมีย–ลูกว่าจะได้รับความเสียหายหรือชอกช้ำน้ำใจอย่างไรหรือไม่ วิสัยของคนที่มีหัวใจ รู้กิจที่ควรทำและควรเว้น ตามศีลธรรมของมนุษย์ผู้มีความฉลาดกว่าสัตว์ และได้รับการศึกษามาพอประมาณ ศีลธรรมควรถือเป็นหัวใจของตนและครอบครัวตลอดวงงานที่ตนเกี่ยวข้องอย่าให้มัวหมอง การให้ทานรักษาศีลตามกาลอันควรและไหว้พระภาวนา พุทโธ–ธัมโม–สังโฆ ควรถือเป็นธรรมฝากเป็นฝากตายของชีวิตจิตใจอย่าลดละปล่อยวาง และควรทำภาวนากับใจให้กลมกลืน

อยู่เสมอ อย่าให้ขาดวันขาดคืน ทั้งถือเป็นกิจจำเป็นอย่างยิ่งตลอดชีวิต จะเป็นรากแก้วฝังลึกในครอบครัวและประเทศชาติตลอดกาล เพราะคนไม่มีธรรมคือทาน ศีล ภาวนา ท่านเรียกว่าสัตว์ เพราะละเลยสมบัติอันดีเยี่ยมของมนุษย์ ปล่อยตนไปตามลัทธินิสัยของสัตว์ดิรัจฉาน ซึ่งไม่สมควรอย่างยิ่งแก่มวลมนุษย์เรา สิ่งที่จะเกิดความเสียหายแก่ตนและครอบครัวตลอดส่วนรวมอย่าหาญริทำ สิ่งนั้นจะแสดงความเสียหายให้เรา ได้รับทุกข์โดยประจักษ์ สมกับว่าบาปบุญมีอยู่ในโลกไม่ขาดสูญ สิ่งใดจะขาดตกบกพร่องหรือเสียหายไปบ้างในครอบครัว ให้เห็นเหตุเห็นผลไปตามความจำเป็นของมัน แต่ใจอย่าให้เสียไปจากศีลธรรมที่เคยบำเพ็ญมากำกับตน คำว่าศีลธรรม เราเป็นมนุษย์ต้องรู้คุณสมบัติของศีลธรรม นอกจากสัตว์ดิรัจฉานจะไม่รู้เรื่องอะไรกับศีลธรรม รู้เพียงอาหารเพื่อปาก–ท้องของมันไปเป็นวัน ๆ และเบียดเบียนกันเพื่อความสุขสำหรับตัวเท่านั้น

ที่อธิบายมาพอประมาณนี้ คือวิธีปรับปรุงแก้ไขและส่งเสริมตนให้ถูกทาง ความสุขความเจริญที่เรียกว่าสวรรค์ เพราะตามธรรมดา คนเราที่มีความสุขกายสบายใจพอครองตัวอยู่แล้ว ใจก็ไม่ระส่ำระสายส่ายแส่ไปใต้ไปเหนือไปนรกสวรรค์พอให้เกิดความทุกข์รำคาญแก่ตนอะไรนัก มีแต่ตั้งหน้าประกอบสัมมาอาชีพ และบำรุงคุณงามความดีไปโดยสม่ำเสมอเท่านั้นเอง ไม่ปล่อยใจให้วิ่งโน้นโดนนี้ อันเป็นทางล่อแหลมต่ออันตราย และห่างไกลต่อความสงบสุขที่ตนมุ่งหวัง ดังนั้น อาจารย์จึงไม่ขอแสดงเรื่องนรก – สวรรค์ว่าอยู่ที่โน้นหรือที่นี้ ให้ห่างไกลต่อความสุขความทุกข์ที่โลกเสวยกันอยู่ประจำกายประจำใจนี้เลย เพราะคำว่านรกก็คือแดนหาความสุขความเจริญไม่ได้นั่นเอง ผู้ใดเจอเข้าที่ไหน ก็ทราบกันทันทีว่าเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา แม้จะมีอยู่ในโลกนี้ก็ไม่มีใครปรารถนา เช่นทุกข์ในเรือนจำ (ตะราง) ถึงจะมีอยู่ในโลกหน้าก็ไม่มีใครปรารถนา เช่นทุกข์ในนรก ถ้าคุณไม่แน่ใจยังจะฝืนถามเรื่องนรกไปเรื่อย ๆ ก็เกรงจะถูกกล่าวหาว่า คุณเป็นโรคเส้นประสาท สติไม่ค่อยจะดีใจเลื่อนลอยถามหาแต่ทุกข์ ถามหาแต่นรกหมกไหม้ซึ่งโลก ๆ เขากลัวกันยิ่งนัก ส่วนความสุขและทางดำเนินเพื่อความสุขที่เรียกว่าสวรรค์นั้น ไม่สนใจถามเพื่อความเข้าใจเลย ถ้าอาจารย์จะฝืนอธิบายแต่นรก – สวรรค์ให้พุ้งไปท่าเดียวว่า นรกอยู่ทางทิศโน้น สวรรค์อยู่ทางทิศนี้ บ่อย ๆ แต่ไม่สนใจสั่งสอนทางความเสื่อมความเจริญให้คุณรู้วิธีปฏิบัติแก้ไขเพื่อมีทาง

ละชั่วทำดี อันเป็นทางหลีกทุกข์เพื่อประสบสุข ที่เรียกว่าหลีกนรกเพื่อเจอสวรรค์เสียบ้าง ก็กลัวถูกกล่าวหาว่าอาจารย์เป็นโรคเส้นประสาท จึงประกาศสอนแต่นรก – สวรรค์แบบไม่เป็นท่า เพราะฉะนั้น เพื่อความเหมาะสมอาจารย์จึงอธิบายให้คุณฟังทั้งเรื่องทุกข์ – สุขที่รู้ ๆ อยู่กับตัวเราทุกคน ทั้งการปรับปรุงตัวเพื่อความสุขเฉพาะตัวและส่วนรวม ตลอดนรก–สวรรค์ก็พยายามอธิบายเทียบเคียงทั้งใกล้ทั้งไกล ทั้งในและนอก ทั้งโลกนี้และโลกหน้าหวังว่าคุณจะพอใจ

ผมขอกราบขอบพระคุณท่าน ที่อุตส่าห์เมตตาอธิบายให้ฟังทุกแง่ทุกมุมจนเป็นที่เข้าใจเกี่ยวกับความทุกข์ – สุข – นรก – สวรรค์ การปรับปรุงตัวเพื่อตนเองและครอบครัวตลอดส่วนใหญ่ทั่ว ๆ ไป ผมพอใจตามที่ท่านอธิบายเป็นลำดับไป แต่ที่สงสัยยังไม่หายก็ตรงที่นรก สวรรค์ มีหรือไม่มี นั่นท่านไม่เห็นแสดงเลย นิมนต์โปรดผมตรงนี้หน่อยเถอะท่านยังสงสัยนิด ๆ เท่านี้เอง

แหม ไม่ยอมให้ผ่านไปได้แม้แต่นิดเดียวนะ จำแม่นยำเสียด้วยไม่ยอมให้คลาดเคลื่อนเอาเลย ผู้ต้องหากับเรือนจำนั้นมีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างแยกไม่ออก ถ้าผู้ต้องหามีหลักฐานพยานมั่นคงดีก็รอดตัวออกไปไม่ติดคุก ถ้าหลักฐานพยานไม่มีหรือมีไม่เพียงพอก็จำต้องตัดสินให้ติดคุกเท่านั้นปี เท่านี้เดือน ตามแต่โทษหนักหรือเบา คนทำความชั่วเสียหายต่างๆ ถ้ารีบแก้ไขตนด้วยการกลับประพฤติตัวดีไปเพื่อผ่อนหนักผ่อนเบา หรือเพื่อลบล้างความชั่วที่เคยทำมานั้นเสีย ก็ชื่อว่ามีหลักฐานพยานอันดีและมั่นคง ไว้ยืนยันกับความชั่วที่มีกำลังน้อยย่อมผ่านไปได้ไม่ต้องมายอมรับบาปกรรมที่ตนทำไปตลอดสาย แต่ถ้าหลักฐานคือความดีไม่พอความชั่วมีอำนาจเหนือกว่าก็จำต้องเสวยทุกข์ทั้งที่เป็นคนอยู่ในแดนมนุษย์ ทั้งที่ตายไปแล้วเพราะแก้คดีไม่ตก จำต้องติดคุกในเมืองผีที่เรียกว่านรก ฉะนั้นผู้ต้องหากับเรือนจำ กับคนทำบาปกรรมไม่ลดละไม่ยอมเห็นโทษกับแดนนรก จึงแยกจากกันไม่ออก กรรมต้องบังคับให้เขาไปดูโทษและเห็นโทษในเรือนจำ และในนรกเมืองผี เพื่อจะได้หายสงสัยในตัวเขาเองและหมดปัญหากันไปเสียที หวังว่าคุณจะพอเข้าใจ และยอมให้ผ่านไปได้

ผมพอเข้าใจได้เฉพาะนรกในเมืองคนกับนรกในเมืองผี แต่สวรรค์ท่านไม่เห็นแสดงให้ฟังบ้าง ผมคอยฟังว่าท่านจะอธิบายสวรรค์ต่อลำดับนรก แล้วหายไปเลย ผมต้องขอรบกวนท่านอีกเล็กน้อย หวังว่าท่านคงไม่ขัดข้อง

คุณรู้สึกเป็นคนละเอียดลออเอาการอยู่ อาจารย์ก็คิดว่าหมดภาระไปแล้วรู้สึกโล่งใจ แต่กลับเอาสวรรค์มาให้แบกเข้าอีกแล้ว คนทั้งหลายขึ้นสวรรค์กัน แต่อาจารย์กลับแบกสวรรค์จึงรู้สึกเป็นคนแปลกโลกเขาอยู่มาก คำว่าสวรรค์คือแดนแห่งความสุข เป็นสถานที่อยู่ของคนที่มีคุณธรรมซึ่งเคยอบรมไว้แล้ว ถ้าอยู่ในโลกมนุษย์ก็คือคนใจบุญ มีเมตตาจิตต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ ไม่โหดร้ายทารุณ มีความร่มเย็นเห็นความสุขประจักษ์ใจ อยู่ในสถานที่ใด อิริยาบถใด ก็เป็นสุขใจ ไม่มีภัยมีเวรกับผู้ใด อยู่ด้วยคุณธรรมสม่ำเสมอทั้งภายในใจและการแสดงออก ไม่มีบาปกรรมมาฟ้องร้องก่อกวนยุแหย่ใจ เวลาตายไปก็ใจดวงมีคุณธรรมนั่นแลจะเป็นผู้เสวยผลในสุคติชั้นนั้น ๆ ที่เรียกว่าสวรรค์ ถ้าคุณต้องการอยากไปก็โปรดบำเพ็ญตนตามที่อธิบายผ่านมาแล้วนั่นแล มีหวังประสบตามใจหมายแน่นอน แต่ถ้าอยากไปอบายก็พยายามเที่ยวเตร็ดเตร่เร่ร่อนไปตามสถานที่ต่าง ๆ มีสถานที่เริงรมย์ อาบ อบ นวด เป็นต้น สมบัติเงินทองแม้จะบรรทุกรถยนต์รถไฟมาเป็นตู้ ๆ ก็เข้าใจว่าจะหายจมลงไปใต้ก้นมหาสมุทร คือตัณหาความอยาก น้ำล้นฝั่ง อย่างไม่มีอะไรเหลือติดตัวให้เห็นต่อหน้าต่อตา กลับมาบ้านก็เป็นข้าศึกศัตรูกับลูกกับเมีย ผลที่ปรากฏก็คือทุกสิ่งจะเป็นกองเพลิงไปตาม ๆ กันหมด นี่คืออบายหรือนรกในเมืองมนุษย์ และมีอยู่กับทุกคน ใครชอบและแสวงหาสิ่งใด ต้องเจอกับสิ่งนั้นแน่นอน โปรดนำไปพิจารณาและเลือกเฟ้นเอาตามที่เห็นควร ถ้าเราต้องการเป็นลูกศิษย์ที่มีครูสอน

โอ้โฮ ท่านลงหนักจริง ก่อนจะทำให้ผมเข้าใจ ทีนี้ผมหมดปัญหาเรื่องนรก – สวรรค์แล้ว จะนำธรรมที่ท่านอุตส่าห์เมตตาสั่งสอนไปปฏิบัติตามกำลังของผม ไม่ให้เสียที ท่านพูดฝากไว้ว่า "ลูกศิษย์มีครู" ขอกราบขอบพระคุณท่าน

"เซ็น"

โดย

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

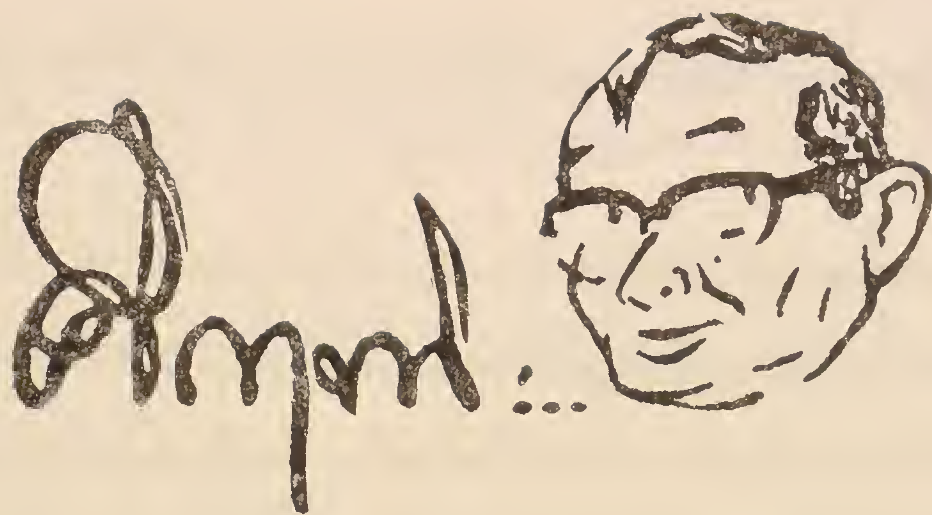
คำนำ

พลเรือเอก ประชุม ธ. โมกขะเวส ได้มาขอนำเรื่อง "เซ็น" ที่ข้าพเจ้าได้เขียนลงในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ พิมพ์เป็นเล่มเพื่อแจกในงานฌาปนกิจศพมารดาของท่าน ข้าพเจ้าขออนุญาตให้ท่านนำเรื่องนี้พิมพ์ได้ด้วยความเต็มใจ

ลัทธิ "เซ็น" นี้ เป็นแนวความคิดอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในปรัชญาของพระพุทธศาสนา ซึ่งนับว่าแตกต่างกับแนวทางที่เราได้เคยเรียนรู้และปฏิบัติกันมาในประเทศไทย ถึงความแตกต่างนั้นจะมีมากมายสักเพียงใด วัตถุประสงค์ก็ยังตรงกันอยู่กับหลักใหญ่ของศาสนาพุทธ คือ ความหลุดพ้น จึงนับว่ายังอยู่ในศาสนาและควรได้รับความสนใจเพราะเหตุนั้น

ข้าพเจ้าได้เขียนเรื่อง "เซ็น" นี้ขึ้นโดยมุ่งหวังที่จะให้ผู้อ่านได้เห็นแนวความคิดของ "เซ็น" โดยทั่วไป มิได้พยายามที่จะเขียนให้ละเอียดพิสดาร เพราะโอกาสและเวลาไม่อำนวยให้ หากท่านผู้ใดที่ได้อ่านจะถือว่าเป็นเพียงความรู้เบื้องต้น อันจะทำให้ท่านได้สนใจหาความรู้ต่อไป ข้าพเจ้าก็จะพอใจมาก เพราะมิได้หวังอะไรเกินไปกว่านั้น

หนังสือเล่มนี้เรียงจากต้นฉบับที่พิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ จึงอาจมีที่ผิดพลาดอยู่หลายแห่ง ข้าพเจ้าขออภัยมาในที่นี้ด้วย

ท่านที่ผมนับถือท่านหนึ่งโทรศัพท์มาบอกผมว่า ขอให้ผมเขียนเรื่องยาว ที่ติดต่อกันหลาย ๆ วันลงในคอลัมน์นี้

ผมก็กุลีกุจอรับว่าได้ แต่ถามท่านกลับไปว่าจะให้เขียนเรื่องอะไร

ท่านบอกว่าให้เขียนเรื่อง เซ็น หรือ ฌาน

ผมก็บอกว่าตายละซี

ท่านบอกว่าไม่เขียนเสียอีกจะตาย

ผมก็ยังเถียงกลับไปว่าทำไมจึงต้องให้ผมเขียน

ท่านบอกว่ามีหลายเหตุคือ

๑. เกี่ยวกับศัพท์แสง ถ้าผมเขียนแล้วน่าจะเป็นไทย ๆ ดี ฟังรู้เรื่อง ไม่เป็นฝรั่งหรือเป็นวัด

๒. เกี่ยวกับความเห็น ผมเป็นคนกลาง ๆ ไม่เชื่อจนลุ่มหลง หรือไม่คัดค้านจนเป็นอคติ

๓. เหตุนี้ออกจะสำคัญ ท่านบอกว่าในระยะนี้ท่านสังเกตเห็นผมเขียนเรื่องโลกอันเป็นเรื่องใกล้ตัวมากไปทำให้ใจผมเกิดกังวลและวิตกทุกข์ร้อน หากเขียนเรื่องไกล ๆ ตัวเสียบ้างจะเป็นการพักผ่อนไปในตัว โดยไม่ต้องหยุดเขียนหนังสือไปนอนโรงพยาบาลอีก แล้วยังจะเกิดประโยชน์แก่คนที่ต้องการอ่านอีกด้วย

ผมก็ตอบท่านอีกว่าจะไปพักผ่อนได้อย่างไร เมื่อผมไม่มีตัวจะพักผ่อนได้

ท่านบอกว่านั่นแหละ เซ็นแล้ว เขียนต่อไปเถิด

ผมจึงขอเริ่มเขียนเรื่องเซ็นตั้งแต่ตรงนี้เป็นต้นไป

อะไรคือเซ็น ?

เซ็นเป็นภาษาญี่ปุ่น แปลว่าฌานในภาษาบาลี ที่ฌานกลายเป็นเซ็นไปก็เพราะญี่ปุ่นออกเสียงภาษาบาลีคำนี้ได้แค่นั้น

แต่เซ็นของญี่ปุ่นจะตรงกับฌานในศาสนาพุทธแค่ไหนจะต้องดูกันต่อไป ขณะนี้จะขอเขียนถึงเรื่องลักษณะของเซ็นเสียก่อน

เซ็นนั้นเป็นแขนงหนึ่งในพระพุทธศาสนา แตกกิ่งก้านออกไปจากนิกายวาจาริยวาท หรือที่เรียกกันทั่ว ๆ ไปว่ามหายาน ด้วยเหตุนี้ วัตถุที่เคารพของเซ็นอันสูงสุดจึงได้แก่พระรัตนไตรของนิกายมหายาน ซึ่งมิใช่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แต่ได้แก่

๑. พระอมิตาภะ พุทธเจ้า

๒. พระโลเกศวร โพธิสัตว์

๓. และปรัชญาปรมิตา ซึ่งบางทีก็เรียกกันว่านางดารา

พระอมิตาภะ พุทธเจ้านั้นเป็นแหล่งแห่งพุทธภูมิ พระโลเกศวรโพธิสัตว์เป็นมรรค คือเป็นผู้คอยช่วยให้รอดพ้นจากสงสารวัฏ และปรัชญาปรมิตาเป็นจุดที่หมาย คือการเข้าถึงซึ่งปัญญา

นอกจากที่กล่าวมานี้แล้วก็ยังมีพระพุทธเจ้าอีกหลายพระองค์ เทพยดานางฟ้าอีกเป็นอันมาก ที่ร้ายก็มี ที่ดีก็มาก

เมื่อเซ็นเป็นแขนงหนึ่งในแนวความคิดแห่งพระพุทธศาสนา เซ็นก็หลีกอริยสัจที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ไปไม่พ้น คือ

๑. เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นทุกข์

๒. เหตุแห่งทุกข์

๓. ความดับซึ่งเหตุแห่งทุกข์

๔. ทางที่จะถึงความดับซึ่งเหตุแห่งทุกข์

สภาพที่จะอยู่เหนือทุกข์นั้นได้และไม่มีทุกข์มาข้องแวะอีกต่อไป คือสภาพแห่งโลกุตตระ มีปัญญาอันเป็นโลกุตตระ คืออยู่เหนือโลก รู้จักโลกและมองโลกด้วยสายตาอันไม่อยู่ในโลก หรือข้างในโลก ไม่ยินดียินร้ายในโลก ปัญญาขนาดนั้นเป็นปัญญาของพระพุทธเจ้าและปัญญาพระอรหันต์

มีเสียงถามขึ้นมาว่า จิตว่างละซี

ขอตอบอย่างเบ่ง ๆ ว่าเปล่า ไม่ใช่เรื่องจิตว่าง และจะไม่พูดถึงเรื่องจิตว่างหรือไม่ว่างทั้งนั้น เพราะใครที่ยังพูดถึงจิตไม่ว่าจะว่างหรือไม่ว่าง คนนั้นเป็นคนที่กำลังวุ่น

เพราะจิตมีแต่เรื่องวุ่น

ถ้าไม่โยนจิตทิ้งไปเสียก็จะไม่หายวุ่น

เพราะมัวแต่วุ่นปัดกวาดทำให้มันว่าง

วุ่นหาเงิน หรือวุ่นมีเมียน้อย หรือวุ่นทำให้จิตว่างมันก็วุ่นเท่ากัน

ปัญญาจึงไม่ใช่เรื่องของจิต ไม่ว่าจะว่างหรือไม่ว่าง และสุญญตาก็ไม่ใช่เรื่องของจิตเช่นเดียวกัน

เพราะตราบใดที่ยังยอมรับในสภาพของจิต ตราบนั้นก็ยังมีอุปาทานยึดในจิต จิตมันจะเกิดดับเรื่อย ๆไป จิตเกิดก็ทุกข์ จิตดับก็ทุกข์ เพราะ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นทุกข์

ปัญญาและสุญญตาไม่มีเกิดไม่มีดับ จึงไม่เป็นทุกข์ และมีจิตหรือเกี่ยวกับจิตไม่ได้

คนเราประกอบด้วยธาตุหก คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ (ช่องว่าง) และมโนหรือจิต

จิตมันก็ต่ำ ๆ แค่นั้น

การทำให้จิตว่าง จึงเท่ากับการทำดินน้ำลมไฟและอากาศให้ว่าง กวาดลานวัด กวาดถนนหรือเก็บผักตบชวาออกจากคลองก็เท่ากัน

ทำแล้วมันก็รกใหม่

จิตว่างจึงเป็นงานชั้นต่ำ

ทำมันไปทำไม ?

มีคำถามสอดขึ้นมาอีกว่า โอ้โฮ ! ไปขนาดนั้นแล้วหรือ ?

ตอบว่าใช่ ไปเสียแล้ว ถ้าไม่ระวังตัวให้ดีขึ้นถามจุกจิกจะเรียกตัวเองว่าตถาคต ในความหมายว่าผู้ไปเสียแล้ว

ถามขึ้นอีกว่า ขอถามเรื่องจิตอีกนิดเถิดก่อนที่จะไป ว่าจิตนั้นทำไมมันจึงวุ่น

ตอบว่าปัญหาหญ้าปากคอก

จิตมันต้องวุ่นอยู่เสมอ เพราะจิตนั้นเป็นธาตุรู้

แต่เป็นธาตุรู้ที่ไม่รู้อะไรจริง

ตามปกติมันรู้แต่ของที่ไม่จริง เมื่อรู้แล้วมันก็ยึด ยึดแล้วมันก็เป็นทุกข์

ครั้นไปอบรมสั่งสอนมันเข้ามันก็อวดฉลาดเรียกตัวของมันเองว่าปัญญา ทั้งที่มันไม่ใช่ เริ่มบอกว่านั่นก็ไม่จริงนี่ก็ไม่จริง

แต่พอถามมันว่า เมื่ออะไร ๆ ก็ไม่จริงเสียแล้วความจริงอยู่ที่ไหนเล่า อะไรคือความจริงเล่า ?

มันก็ตอบไม่ได้

น่าหมั่นไส้ยิ่งกว่าตอนที่มันยังโง่เสียอีก

เพราะตอนที่มันโง่นั้นมันไม่วุ่น มีความสุขอย่างคนโง่ สุขเพราะไม่รู้ สุขเหมือนวัวเหมือนควาย

แต่พอมันฉลาดเข้าหน่อยมันยิ่งวุ่น มันตั้งปัญหาที่ตัวมันเองก็ตอบไม่ได้ หรือบางทีก็ตอบผิด ๆ เกิดความสับสนวุ่นวายอยู่เสมอ

การที่จิตมันชี้ให้เห็นความไม่รู้หรืออวิชชานั้นส่วนมากมักจะเกิดความวุ่นวายอยู่ไม่จบ เพราะมันบอกแต่เรื่องไม่รู้ มันไม่ชี้ให้เห็นวิชาหรือความรู้

ด้วยเหตุนี้จิตว่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งว่างอวิชชาจึงเป็นจิตที่วุ่นที่สุด

เพราะจิตว่างนั้นก่อให้เกิดความวุ่นในที่มืดเท่านั้น ไม่จำเป็นจะต้องนำเอาแสงสว่างมาด้วยเสมอไป

บางทีจิตมนุษย์มันก็จุดไฟที่ไม่ใช่แสงสว่างแห่งปัญญาขึ้นทำให้สว่างไปได้ชั่วครู่ แต่ไฟนั้นเป็นไฟสีต่าง ๆ กัน ไม่ใช่แสงสว่างแท้ สีไฟก็ไปจับของต่าง ๆ ทำให้เห็นภาพที่ไม่ตรงต่อความจริง

ไฟที่จุดขึ้นแบบนี้ก็จะต้องมีคนอื่นมาดับลงแล้วจุดไฟดวงอื่นขึ้นใหม่

แต่ก็ยังเป็นไฟอีกสีหนึ่งอยู่นั่นเอง

เพราะจิตที่ใช้เป็นเชื้อเพลิงนั้นมันใช้ไม่ได้

แสงสว่างแท้จึงไม่เกิดขึ้นจากจิต

ที่เขียนมาทั้งหมดนี้ยังไม่เกี่ยวกับเซ็นสักนิด หากเขียนต่อไปในแนวนี้ก็ดูเหมือนจะไม่มีทางถึงเซ็นได้

จึงต้องขอระงับไว้ที เพื่อเปลี่ยนแนวใหม่

สิ่งที่ลัทธิเซ็นอ้างว่าสามารถกระทำได้ก็คือการเข้าถึงปัญญาตรัสรู้โดยตรงโดยไม่ต้องใช้สื่อใด ๆ เป็นต้นว่าจิตหรือความรู้อันได้มาด้วยจิต

พระอาจารย์ในลัทธิเซ็นชอบกล่าวอยู่เสมอว่า ในการชี้ให้คนดูพระจันทร์นั้น ผู้ชี้จำต้องใช้นิ้ว แต่นิ้วนั้นไม่ใช่พระจันทร์ ใครไปนึกว่านิ้วเป็นพระจันทร์คนนั้นก็โง่

การกระทำจิตให้เป็นสมาธิ และการกระทำอื่น ๆ เกี่ยวกับจิตนั้นเปรียบได้กับการใช้นิ้ว แต่ปัญญาที่เกิดขึ้นนั้นเป็นคนละเรื่องกับจิต ไม่เกี่ยวข้องกันเหมือนกับนิ้วกับพระจันทร์เป็นคนละเรื่องกัน ไม่เกี่ยวกันเลย

ปัญญาตรัสรู้เกิดขึ้นได้ด้วยฌาน มิได้เกิดจากจิตหรือเกิดด้วยจิต อันเป็นของหนักหรือเป็นของไม่เที่ยงเช่นเดียวกับสิ่งอื่น ๆ ที่มาประกอบเป็นคนดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ฌานก็คือเซ็น

เซ็น ไม่ประสงค์ให้มีสิ่งใดมากีดขวางระหว่างความจริงกับบุคคล ไม่สนใจว่าอะไรเป็นโลกียะอะไรเป็นโลกุตตระ ไม่สนใจแม้แต่ว่าอะไรเป็นกายอะไรเป็นใจ หรืออะไรเป็นรูปอะไรเป็นนาม ถือว่าทุกอย่างเป็นไม้ท่อนเดียวกันทั้งสิ้น จะเป็นหัวหรือเป็นท้ายนั้นไม่สำคัญ ใครที่มัวนั่งแยกแยะในสิ่งเหล่านี้อยู่ คนนั้นนึกว่านิ้วคือพระจันทร์เข้าให้แล้ว

คนเรานั้นเวลาหิวก็กิน เวลาง่วงก็นอน

โลกียะหรือโลกุตตระเข้ามาเกี่ยวข้องอะไรที่ตรงไหนในเรื่องเช่นนี้

ชีวิตนั้นก็เป็นชีวิต จะวุ่นวายก็ต่อเมื่อปล่อยให้จิตเข้ามาวุ่นกับชีวิตเท่านั้น

เมื่อจิตเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่ง มันก็จะต้องมีประโยชน์บ้างตามหน้าที่ของมัน แต่ไม่จำเป็นจะต้องไปยกย่องมันว่ามีคุณวิเศษหรือสำคัญกว่าสิ่งอื่น ๆ ที่เป็นส่วนประกอบของตัวเรา

ใครที่อยู่เพื่อกายล้วน ๆ ก็ไม่ดี

แต่คนที่อยู่เพื่อจิตล้วน ๆ ก็ไม่ดีไปกว่านั้น

เซ็นสอนให้ปล่อยให้กายกับใจไหลไปตามเรื่องของมันเหมือนกับสายธาร ถ้าต้องการจะมองดูก็ดูได้ แต่อย่าไปทำให้มันหยุดไหลหรือไหลผิดทาง เพราะถ้าทำอย่างนั้นแล้วก็จะได้เห็นสายธารแห่งชีวิตตามความเป็นจริง

คนที่จะมองดูหน้าตัวเองในน้ำก็ต้องมองดูเฉย ๆ ขืนเอามือจุ่มลงไป น้ำก็จะกระเทือนแลไม่เห็นหน้าของตนเอง หรือเห็นในลักษณะบูดเบี้ยวไม่ตรงต่อความเป็นจริง

การรู้จักตนเองตามความเป็นจริงคือพุทธภูมิหรือปัญญาตรัสรู้

เซ็นสอนไว้อย่างนี้

หลักเกณฑ์ของเซ็นนั้นได้วางไว้แต่โบราณเป็นสี่ข้อดังต่อไปนี้

๑. เรียนรู้นอกพระปริยัติ

๒. ไม่อาศัยอรรถและพยัญชนะ

๓. ชี้ตรงไปที่บุคคล

๔. เห็นธรรมของตนและตรัสรู้อริยสัจ

การสั่งสอนทั้งปวงตลอดจนการประพฤติปฏิบัติของเซ็นก็อยู่ในหลักเกณฑ์สี่ข้อนี้

เป็นอันว่าเซ็นไม่เรียนพระปริยัติ ไม่ท่องพระสูตร ไม่ศึกษาพระอภิธรรม ไม่เทศนาสั่งสอนดีชั่ว ชี้ให้บุคคลดูที่ตัวเองเพื่อให้แลเห็นทุกข์ การดับแห่งทุกข์ และทางดับทุกข์ด้วยตนเอง

ฟังดูแล้วก็แปลกหูสำหรับผู้ที่ได้รับการอบรมมาในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทหรือแม้แต่นิกายอื่น ๆ

แต่ความจริงก็ยังปรากฏอยู่ว่า แสงสว่างที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงทำให้เกิดขึ้นในโลกเมื่อกว่าสองพันห้าร้อยปีมาแล้วนั้น จนถึงบัดนี้ก็ยังมิได้ดับลง ถึงมนุษย์ในกาลต่อ ๆ มาจะได้ตั้งนิกายตั้งลัทธิหรือวางกฎเกณฑ์แตกต่างกันออกไปอย่างไร ความแตกต่างทั้งหลายทั้งปวงนั้นก็เกิดขึ้นได้และยังอยู่ในรัศมีแห่งแสงสว่างนั้น

พระปัญญาคุณอันทำแสงสว่างให้เกิดและพระกรุณาคุณอันได้เปิดเผยแสงสว่างนั้นให้ปรากฏแก่โลก ยังมีอยู่จนถึงบัดนี้ และจะยังมีต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด ตราบใดที่ยังมีทุกข์พระคุณของพระพุทธเจ้าก็จะยังเป็นที่พึ่งได้ตลอดไป

ด้วยหลักเกณฑ์สี่ข้อที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว เซ็นจึงไม่อธิบายธรรม แต่ใช้วิธีแนะให้บุคคลเห็นธรรม

เมื่อไม่อธิบายธรรม และไม่วางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับธรรมะ เซ็นก็ไม่ใช้เหตุผลหรือตรรก

แม้แต่การแนะให้เห็นธรรมนั้นก็เป็นแบบใบ้หวย

ถ้าเอามาแนะที่เมืองไทย บางทีคนส่วนใหญ่จะไม่เห็นธรรมแต่จะเห็นตัวเลข

ตัวอย่าง

พระภิกษุยากุซานถามพระภิกษุอุงงันว่า

"ท่านรู้จักเล่นกับสิงห์โตจริงไหมครับ"

พระภิกษุอุงงันตอบว่า *"ถูกแล้ว รู้จัก"*

ถาม :- "ท่านเล่นกับสิงห์โตกี่ตัวครับ"

ตอบ :- *"หกตัว"*

พระยากุซาน :- "ผมก็เล่นกับสิงห์โตเป็นเหมือนกัน"

พระอุงงัน :- "กี่ตัว"

พระยากุซาน :- "ตัวเดียวครับ"

พระอุงงัน :- "หกก็คือหนึ่ง หนึ่งก็คือหก"

พระญี่ปุ่นท่านคุยกันอย่างนี้ หากอุบาสกไทยได้ยินเข้าก็คงแลเห็นเลข ๖๑๖ หรือ ๑๖ หรือ ๖๖ แล้วเอาไปแทงหวย

แต่ความจริงท่านพูดกันถึงธาตุหก คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ วิญญาณ ที่มาประกอบกันเป็นคนหนึ่งคน

หลักเกณฑ์ของเซ็นที่ได้วางไว้ไม่ให้พึ่งพระปริยัติ ไม่ให้สอนธรรม ไม่ให้ใช้เหตุผลนั้นอาจมีเหตุผลในทางประวัติศาสตร์ก็ได้

เพราะเมื่อพระเถรผู้ให้กำเนิดเซ็นมีนามว่าพระโพธิธรรมได้เดินทางจากชมพูทวีปไปถึงประเทศจีนเมื่อราว ๆ พ.ศ. ๑๐๖๓ นั้น ปรากฏว่าในเมืองจีนกำลังศึกษาพระไตรปิฎกและ

เขียนตำราพุทธศาสนากันอย่างหนัก และมีการสอนพระอภิธรรมกันด้วยถ้อยคำที่ลึกซึ้ง เข้าใจบ้างไม่เข้าใจบ้าง แพร่หลายทั่วไปเหมือนกับในเมืองไทยสมัยนี้

พุทธบริษัทมีแต่หนอนหนังสือกับคนบ้าน้ำลาย

ความจริงเป็นอย่างไร ชีวิตเป็นอย่างไรก็ไม่มีใครมองเห็น

พระโพธิธรรมท่านคงนึกระอาขึ้นมา ท่านจึงได้ตั้งลัทธิเซ็นขึ้น ว่ากันง่ายๆว่ากันตรงๆ

พูดกันคำสองคำก็เข้าใจ

ใครที่ติดตามการเขียนหนังสือของผมในระยะนี้จะสังเกตเห็นได้ว่าผมชักจะเขียนหนังสือสั้นเข้าทุกที บางทีทั้งวรรคมีคำ ๆ เดียว

ถ้าจะนึกไปว่าผมได้ศึกษาเซ็นมานาน จนลัทธิเซ็นมามีอิทธิพลเหนือการเขียนหนังสือก็ผิด

เพราะผมเองก็เพิ่งจะมานึกออกว่าตัวเองก็เป็นไปเช่นนั้นเอาเมื่อเขียนเรื่องเซ็นถึงตอนนี้เอง

แต่เหตุนั้นเห็นจะเป็นเหตุเดียวกัน

คือความระอาในความมากด้วยโวหาร

เมื่อเซ็นเกิดขึ้นจากความระอาดังที่ได้กล่าวมาแล้ว การปฏิบัติบางอย่างของเซ็นจึงดูออกจะรุนแรงอยู่

หลวงจีน ลินจี ซึ่งเป็นพระอาจารย์เซ็นอยู่ในเมืองจีนสมัยโบราณนั้น เขาว่าท่านมีโทสะกล้า ใครถามอะไรไม่ถูกใจ ท่านก็จะเดินตรงเข้ามาจับตัวผู้ถามนั้นเขย่าอย่างรุนแรง แล้วก็จะเดินหนีไปเฉย ๆ แต่ท่านเองก็ได้รับการอบรบอย่างรุนแรงแบบนั้นมาจากหลวงจีนฮวงเนียะ ซึ่งเป็นอาจารย์ของท่าน เล่ากันว่าครั้งหนึ่ง หลวงจีนลินจีถามอาจารย์ว่าอะไรคือหลักของพระพุทธศาสนา อาจารย์ก็เอาไม้เท้าตีแรง ๆ เสียสามที

คงจะหมายถึง ศีล สมาธิ ปัญญา กระมัง ?

แต่หลวงจีนลินจี้ก็เจ็บไป

แต่เมื่อเซ็นเพียงแต่แนะให้เห็นธรรม คำพูดแบบใบ้หวยและปฏิปทาอันรุนแรงของพระอาจารย์เซ็นจึงต้องถือว่ามิใช่ตัวธรรม แต่เป็นการแนะเท่านั้น

การตีเอาเจ็บ ๆ สามทีนั้นเป็นการแนะ

มิใช่ตัวธรรม ซึ่งผู้ถูกตีจะต้องเห็นเอาเอง

ถ้าถูกตีแล้วยังไม่เห็นธรรมก็เป็นกรรมของผู้นั้นเอง

พระอาจารย์เซ็นอีกองค์หนึ่งชื่อหลวงจีนยุนเม็น มีชีวิตอยู่ตอนปลายแผ่นดินถัง ท่านผู้นี้ต้องเสียขาไปข้างหนึ่งจึงแลเห็นธรรม

เรื่องมีอยู่ว่าท่านได้พากเพียรไปคอยถามปัญหาธรรมจากพระอาจารย์มูซึ่งเป็นพระภิกษุอาวุโส ไปหาถึงสามครั้งพระอาจารย์จึงได้เปิดประตูรับ

พอเปิดประตูรับแล้ว พระอาจารย์ก็ถามชื่อ หลวงจีนยุนเม็นก็บอกให้ พระอาจารย์ก็ร้องว่า "พูดมา พูดมา" หลวงจีนยุนเม็นตกใจก็อึกอักอยู่ พระอาจารย์ก็ด่าว่าขับไล่ไสส่งผลักตัวออกนอกประตู ขายังค้างอยู่ข้างในขาหนึ่ง พระอาจารย์ก็หับประตูอย่างแรง ถูกขานั้นหัก

หลวงจีนยุนเม็นก็ได้ปัญญาตรัสรู้ตอนนั้น

พอขาหักก็สำเร็จพระอรหันต์ ว่าอย่างนั้นเถิด

และถ้าจะต้องสำเร็จกันแบบนั้น ผมเองก็เห็นจะต้องขอตัวเวียนว่ายตายเกิดไปก่อน

ผู้ที่ถือลัทธิเซ็นเขาบอกว่าขาหักไม่สำคัญ

ที่สำคัญนั้นคือทั้งพระอาจารย์และหลวงจีนยุนเม็นก็สมความประสงค์ทั้งสองฝ่าย

ทางพระอาจารย์นั้นทำให้หลวงจีนยุนเม็นสำเร็จได้

ฝ่ายหลวงจีนยุนเม็นก็สำเร็จแลเห็นธรรมได้สมความประสงค์

คงจะรู้จักทุกข์ตรงขาหัก

เมื่อรู้ทุกข์แล้ว สมุทัย นิโรธ มรรคก็ตามมาเองเป็นเรือพ่วง

ง่ายดี

ปัญหาขั้นต่อไปก็คือ ธรรมที่เซ็นแนะให้เห็นนั้น เป็นอย่างไร

หลวงจีน จิง หยวน ไวชิน ท่านกล่าวไว้ว่า

"เมื่อก่อนบุคคลจะเรียนเซ็นนั้น เขาเห็นว่าภูเขาก็เป็นภูเขา แม่น้ำก็เป็นแม่น้ำ เมื่อได้แลเห็นธรรมของเซ็นโดยที่มีพระอาจารย์เซ็นแนะให้แล้ว บุคคลนั้นก็จะเห็นว่าภูเขาไม่ใช่ภูเขา แม่น้ำก็ไม่ใช่แม่น้ำ แต่ต่อจากนี้เมื่อบุคคลนั้นถึงขั้นวิมุติแล้ว ภูเขาก็จะกลับเป็นภูเขาอีก และแม่น้ำก็จะกลับเป็นแม่น้ำอีก"

ความจริงย่อมหนีความจริงไม่พ้น
ผู้ที่แลเห็นธรรมก็ย่อมจะยอมรับธรรม
ภูเขาก็เป็นภูเขา แม่น้ำก็เป็นแม่น้ำ
คิดกันให้ตาย พูดกันให้ตายก็เป็นอื่นไปไม่ได้
คนเราเกิดมาแล้วก็ต้องทุกข์
ถึงจะคิดอย่างไร พูดอย่างไรก็เป็นอื่นไปไม่ได้
เรื่องมันก็แค่นั้น

อีกครั้งหนึ่งมีผู้ถามหลวงจีนมูจูอีกเหมือนกันว่า

เราต้องนุ่งห่มเสื้อผ้าทุกวัน และกินอาหารทุกวัน ทำอย่างไรจึงจะหลีกหนีการกระทำเช่นนี้ได้

ท่านตอบว่า

"เราก็นุ่งห่มเสื้อผ้าและกินอาหาร"

เมื่อผู้ถามบอกว่าไม่เข้าใจ ท่านก็ตอบอีกทีว่า

"เมื่อไม่เข้าใจก็จงไปนุ่งห่มเสื้อผ้าและกินอาหารเสีย"

เอากะท่านซี

การแนะธรรมแบบนี้ก็ดีอยู่หรอก แต่ในที่สุดเซ็นเองก็หนีสิ่งที่เซ็นอยากจะหนีนั้นไม่พ้น คืออรรถ และโวหาร ตลอดจนคำอธิบาย

เพราะคำพูดแนะให้เห็นธรรมของพระอาจารย์เซ็นนั้นเอง ต่อมาอีกหลายร้อยปีก็ต้องมีผู้มาเขียนคำอธิบายด้วยอรรถและโวหารกันเป็นเล่มๆ เพื่อบอกให้คนรู้ว่าท่านหมายความว่ากระไร

เช่นคำตอบของหลวงจีนมูลนี้ก็ต้องมีเซ็นรุ่นหลังมาคอยอธิบายว่า ท่านหมายความว่ากายก็เป็นเรื่องของกาย ปัญญาก็เป็นเรื่องของปัญญา เมื่อทางกายต้องกินต้องนอนต้องนุ่งห่มก็ต้องทำมันไป จะหนีกายไปหาปัญหานั้นหนีไม่ได้ เพราะถ้าไปเลิกกินเลิกนอนเข้า กายมันจะตายเสียก่อนปัญญาเกิด

สรุปแล้วก็คือมัชฌิมาปฏิปทาที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่งสอนไว้นั่นเอง แต่ไปพูดเสียให้ลึกซึ้งจนต้องอธิบายซ้ำ

ถ้าเซ็นไม่รังเกียจพระไตรปิฎก เซ็นก็อาจรู้ได้ว่าในปฐมเทศนานั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงเทศน์ธรรมจักรไว้อย่างชัดแจ้งไม่มีที่จะสงสัยได้

และก็ไม่มีพระภิกษุปัญจวัคคีย์รูปใดต้องแขนขาหักหรือถูกทุบตี

แต่มัชฌิมาปฏิปทาของเซ็นนั้นก็ตรงตามพระพุทธวจนะ ได้แก่ความสำรวมอย่างยิ่ง

ซึ่งผมออกจะเห็นด้วย

เพราะผมเองก็เชื่อมานานแล้วว่ามัชฌิมาปฏิปทานั้นมิได้หมายความว่ากินแต่พอดี

แต่หมายถึงกินให้น้อยเข้าไว้

มิได้หมายความว่านอนแต่พอดี

แต่หมายความว่านอนให้น้อยเข้าไว้

ทั้งนี้มีเคล็ดอยู่ตรงคำว่าพอดีนั่นเอง ปุถุชนมักจะตัดสินเอาเองว่าอะไร '*พอดี*' ต่อเมื่อตนมีสิ่งนั้นมากจนเกินพอแล้วเท่านั้นเอง

เพราะฉะนั้น อะไรที่เราเห็นว่าพอดีจึงมักจะมากเกินไปทั้งนั้น

อะไรที่มากเกินไปนั้น ไม่เป็นมัชฌิมาปฏิปทาเป็นแน่นอน

น้อยเข้าไว้เห็นจะดีกว่าแน่

เซ็นนั้นประสงค์ที่จะทำลายสังขารทำลายอัตตาให้หมดไป

ด้วยเหตุนี้เซ็นจึงออกจะดูดุเดือดอยู่บ้าง เพราะโทษะนั้นเป็นปฏิภาคของปัญญา
ด้วยโทษะไม่เอื้อเฟื้อชีวิตสัตว์ ปัญญานั้นไม่เอื้อเฟื้อสังขาร

อัตตาและสังขาร ทั้งปวงนั้นหมักหมมอยู่ในจิต จิตคนนั้นเต็มไปด้วยเรื่องเหลวไหลและมีแต่อารมณ์อันเหลวแหลก เรื่องและอารมณ์เหล่านั้นมีประโยชน์สำหรับชีวิตประจำวันตามปกติ ไปทำให้ว่างเข้าก็อยู่ในโลกไม่ได้ แต่ขณะเดียวกันก็เป็นเครื่องผูกมัดรัดรึง ทำให้เกิดทุกข์จะขยับเขยื้อนแต่ละทีก็รู้สึกว่ามีน้ำหนัก จะทำอะไรก็ไม่เป็นเสรี เพราะมีอารมณ์มีอคติ มีอุปาทานคือความยึดคอยถ่วงอยู่

รับนิมนต์เขาไว้แล้ว แต่พอถึงวันเกิดอารมณ์ไม่ดี เพราะการงานยุ่งมาแต่วันวานมีคนคอยขัดใจกวนใจ เกิดขี้เกียจไม่อยากไปไหนขึ้นมาเฉยๆ ผู้นิมนต์ก็รู้อยู่ว่าเป็นคนไม่ค่อยดีนัก มีอคติอยู่ไม่ค่อยอยากทำอะไรให้ แต่ก็มีอุปาทานยึดในภิกขุภาวะยึดในคำมั่นสัญญาเมื่อรับนิมนต์ไว้แล้วก็ต้องไป ทั้งหมดนี้เป็นน้ำหนักถ่วง ทำให้เคลื่อนไหวไม่สะดวก ถ้าโยนทิ้งเสียได้ทั้งกองก็เดินฉิวไปทีเดียว

ลัทธิเซ็นมีวัตถุประสงค์จะทำให้คนเป็นคนแข็ง ถึงจิตจะว่างหรือไม่ว่างก็ทนได้ ไม่โอนเอนตามไป หรือยอมให้จิตครอบงำจนขาดเสรี

การปฏิบัติแบบเซ็นจึงเหมือนกับเอาตนไปวางบนทั่งตีเหล็ก แล้วตีแล้วตีอีก
จนแข็งเป็นเหล็กกล้า

มีคนถามพระอาจารย์เซ็นองค์หนึ่งว่าเซ็นคืออะไร

ท่านตอบว่า **"เคี่ยวน้ำมันบนไฟที่ร้อนจัด"**

ใครจะบรรลุธรรมของเซ็นได้ก็ต้องผ่านการเคี่ยวเสียก่อน

พูดถึงเรื่องละวาง หลวงจีนในลัทธิเซ็นสององค์ ท่านปุจฉาวิสัชนากันในเมืองจีนเมื่อราวๆ พ.ศ. ๑๒๐๐

ปุจฉา – คนชนิดใดที่ละวางได้ทุกอย่าง
วิสัชนา – ท่านจงไปดื่มน้ำให้แห้งแม่น้ำเสียก่อน

แล้วจะวิสัชนาให้

ท่านตอบของท่านดีแท้ ๆ เพราะคนที่ละวางได้ทุกอย่างนั้นก็เป็นคนชนิดเดียวกันกับคนดื่มน้ำจนแห้งแม่น้ำได้นั่นเอง

จะมีสักกี่คน ?

คนเรานั้นมีตาอยู่สองตา มองดูอะไรก็มองดูด้วยตาสองตานั้นและก็เห็นแค่ตาสองตานั้น แต่ยังมีอะไรอีกอย่างหนึ่งในตัวคนที่ทำให้เรารู้เห็นได้เกินตาสองตาที่มีอยู่ ฝรั่งเรียกว่า Unconscious หรือ Subconscious หรืออะไรทำนองนั้น เป็นสิ่งซึ่งนักจิตวิทยาสมัยใหม่ยังศึกษาเข้าไปไม่ถึง

การศึกษาอะไรยังไม่ถึงนั้นไม่ได้แปลว่าสิ่งนั้นไม่มี

อะไรอีกอย่างหนึ่งในตัวคนนี้จะเรียกว่าตาที่สามก็ได้

ศาสนาพุทธในภาษาบาลีเรียกว่าฌาน

ญี่ปุ่นเรียกว่าเซ็น

เซ็นแนะทางให้คนมีเซ็น และบอกว่าเมื่อมีเซ็นหรือฌานแล้วก็เหมือนกับว่ามีตาที่สาม

มองเห็นความจริงแห่งชีวิตได้

การทำฌานหรือตาที่สามให้เกิดขึ้นนั้นทำอย่างไร

ด้วยการพิจารณาคาถาที่ออกมาจากปากท่านที่ถึงแล้วซึ่งฌานผู้ได้กล่าวคาถานั้นออกมาโดยมิได้อยู่ใต้อำนาจจิตหรืออารมณ์ ตลอดจนพิจารณาปฏิปทาของท่านผู้มีฌาน ซึ่งคาถาและปฏิปทาเหล่านั้นท่านผู้มีฌานได้กำหนดไว้แล้วเพื่อทำให้คนหลุดพ้นจากอวิชชาและความหลง

ท่านผู้มีฌานนั้น ก็คือพระอาจารย์ทั้งหลายในลัทธิเซ็น การศึกษาเซ็นในปัจจุบันนั้นอาศัยวจนะจากพระอาจารย์ในอดีตเป็นส่วนใหญ่

พระอาจารย์เซ็นในอดีตนั้นมักจะใช้วัตถุใดวัตถุหนึ่งเป็นนิมิตให้คนเกิดฌาน เป็นต้นว่า แซ่ปัดยุง ไม้เรียว คทารูปต่าง ๆ และไม้เท้า

ไม้เท้าดูเหมือนจะใช้มากกว่าอย่างอื่น

พระอาจารย์องค์หนึ่งบอกว่า "หากใครรู้ว่าไม้เท้าของเรานี้คืออะไร คนนั้นก็เรียนเซ็นจบแล้ว"

อีกองค์หนึ่งบอกว่า "*ถ้าท่านมีไม้เท้าอยู่แล้วเราก็จะให้อีกอันหนึ่ง แต่ถ้าท่านไม่มีไม้เท้าเราก็จะเอาไม้เท้าของท่านไปเสีย*"

หลวงจีนรูปหนึ่งไปถามพระอาจารย์เซ็นอีกองค์หนึ่งว่า "อะไรคือธรรมที่ลึกซึ้งเกินพระปัญญาคุณของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย"

ท่านตอบว่า "เราเรียกไม้นี้ว่าไม้เท้า เธอเรียกว่าอะไร"

พระอาจารย์ อีกองค์หนึ่งเอาไม้เท้าเคาะในอากาศแล้วถามศิษย์ว่า "เธอได้ยินเสียงไม้เท้าเคาะอากาศหรือไม่" ศิษย์ก็ตอบว่าไม่ได้ยิน พระอาจารย์ก็เอาไม้เท้าเคาะที่ไม้อีกชิ้นหนึ่งแล้วถามศิษย์ว่า "ทีนี้ได้ยินหรือไม่" ครั้นศิษย์บอกว่าได้ยิน พระอาจารย์ก็บอกว่า "เธอนี้ยังมากด้วยอวิชชา"

พูดกันไปก็เห็นจะไม่รู้จักจบ ผมก็เห็นจะต้องพักคาถาเซ็นไว้แค่นี้ก่อน

ถ้าใครถามคน ๆ หนึ่งว่า "*ไปไหนมา*"

แล้วคน ๆ นั้นตอบว่า "*สามวาสองศอก*"

คน ๆ นั้นก็เป็นพระอาจารย์เซ็นได้

เพราะคำตอบเช่นนั้นไม่มีเหตุผลตามปกติที่มนุษย์ใช้กัน

แต่เหตุผลตามปกติที่มนุษย์ใช้กันนั้นเป็นอวิชชา มีตัณหาอุปาทานเป็นมูลเหตุอยู่เต็มบริบูรณ์ เหตุผลเช่นนั้นจึงมีแต่จะพาให้หลงผิดยิ่งขึ้นไปอีก และยิ่งใช้ไปก็จะยิ่งทำให้ตัวผู้ใช้จมดิ่งลงไปในทุกข์ ไม่มีทางดิ้นหลุดได้

"ไปไหนมา ?"

"ไปทำงานมา"

"แล้วจะไปไหน ?"

"จะกลับบ้าน"

ฟังดูเผิน ๆ ก็มีเหตุผลดีทุกประการ แต่แลเห็นตัณหาอุปาทานหรือไม่

ใครไปทำงานมา ?

ก็ตัวหรืออัตตานั้นแลเป็นผู้ไป อุปาทานหรือยึดเข้าให้ตัวโตแล้ว

ทำงานเพื่ออะไร เพื่อเงินเพื่อรายได้ ตัณหาปรากฏให้เห็นได้ชัด

กลับไปบ้านเพื่ออะไร เพื่อไปอยู่ใกล้ของที่รัก เช่นสมบัติส่วนตัว ลูก เมีย ของเหล่านี้ถ้าแตกหักหายหรือต้องพลัดพรากจากไปก็เป็นทุกข์อย่างหนักทั้งนั้น

ถ้าตอบด้วยเหตุผลก็มีแต่ทุกข์

แต่ถ้าตอบว่า "สามวาสองศอก" ก็สิ้นเรื่องกัน โยนเหตุผลตามปกติทิ้งไปให้หมด เพราะมันมาจากเหตุแห่งทุกข์ ไม่ใช้มันเสียก็อยู่เหนือทุกข์

ทั้งนี้คือความคิดแบบเซ็น

จะผิดหรือถูกไม่ใช่เรื่องที่ผมจะต้องพูด

ต่อไปนี้ผมจะได้เล่าถึงเรื่องประวัติของเซ็น

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ วันหนึ่งเสด็จมาในที่ประชุมสงฆ์ ครั้นประทับในที่ประชุมและสงฆ์ถวายอภิวาทน์แล้ว ได้ทรงหยิบดอกไม้ช่อหนึ่งซึ่งมีผู้มาบูชาพระองค์ขึ้นไว้ในพระหัตถ์มิได้ตรัสว่าอย่างไร สงฆ์ทั้งปวงก็พากันนั่งอยู่ มีแต่พระมหากัสสปเถรได้เห็นพระพุทธองค์ทรงทำดังนั้นก็แย้มโอษฐ์ เมื่อพระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็น จึงทรงมอบช่อดอกไม้นั้นให้แล้วตรัสว่า

"ดูกรมหากัสสป เราขอมอบทรัพย์อันประเสริฐคือโลกุตตรธรรมนี้ให้แก่เธอ ณ บัดนี้"

ลัทธิเซ็นเชื่อว่าเซ็นเกิดขึ้นตั้งแต่ขณะนั้นเป็นต้นมา พระมหากัสสปได้รับมอบธรรมที่เรียกว่าเซ็นจากพระพุทธองค์ แล้วได้มอบให้พระอรหันต์และพระเถระอื่น ๆ ต่อเนื่องกันมาดังต่อไปนี้

๑. พระมหากัสสป	๒. พระอานนท์
๓. พระโสณวัล	๔. พระอุปคุต
๕. พระธฤตก	๖. พระมิชฌก
๗. พระพุทธนันทิ	๘. พระพุทธมิตร
๙. พระปารสวะ	๑๐. พระปุญญยศ
๑๑. พระอัสวโฆษา	๑๒. พระกปิมาลา
๑๓. พระนาคารชุน	๑๔. พระกนเทวะ
๑๕. พระอารยะ ราหุลต	๑๖. พระสังฆนันทิ
๑๗. พระสังฆยศ	๑๘. พระกุมารต
๑๙. พระชยต	๒๐. พระวสุพันธุ
๒๑. พระมนุระ	๒๒. พระหักเลนยศ
๒๓. พระสิงห	๒๔. พระวัสสิต
๒๕. พระปุญญมิตร	๒๖. พระปรัชญาตร
๒๗. พระโพธิธรรม	

รวมเป็น ๒๗ องค์ ถ้านับพระพุทธเจ้าด้วยก็เป็น ๒๘ องค์

ประวัติของเซ็นในชมพูทวีปนั้นไม่ปรากฏ แต่มาเริ่มขึ้นในประเทศจีน เมื่อพระ-โพธิธรรมถึงประเทศนั้นเมื่อ พ.ศ. ๑๐๖๓

เมื่อพระโพธิธรรมมาถึงประเทศจีนนั้น พระพุทธศาสนิกายมหายานได้แพร่หลายไปทั่วประเทศแล้ว และได้แตกออกเป็นนิกายปลีกย่อยอีกมากมาย ขณะนั้นนักปราชญ์และพระเถระจีนกำลังแปลพระไตรปิฎก และกำลังปุจฉาวิสัชนาธรรมกันครึกครื้นทั่วไป

พระโพธิธรรมท่านไปถึงท่านก็ไปนั่งสมาธิหันหน้าเข้าข้างฝา ไม่พูดจาหรือเกี่ยวข้องกับใครทั้งสิ้น ปฏิปทาของท่านทำให้มีผู้สนใจและมีศิษย์มาฝากตัวมากขึ้น มีผู้เรียกท่านว่า "*พราหมณ์ผู้หันหน้าเข้าฝา*"

เกิดเป็นลัทธิใหม่ขึ้นมาคือลัทธิหันหน้าเข้าฝา

ในปัจจุบันนี้พระญี่ปุ่นในลัทธิเซ็นบางคณะก็ยังนั่งสมาธิหันหน้าเข้าฝา

ในขณะนั้นประเทศจีนยังแบ่งเป็นราชอาณาจักรต่าง ๆ กันหลายราชอาณาจักร

ท่านโพธิธรรมได้เดินทางไปถึงเมืองเหลียง พระเจ้าแผ่นดินเมืองนั้นทรงพระนามว่า วู ทรงเป็นพุทธมามกะและเป็นพุทธศาสนูปถัมภก เมื่อทรงทราบว่าท่านโพธิธรรมมาถึงก็ให้นิมนต์เข้าไปในวัง ทรงต้อนรับเป็นอันดีแล้วตรัสถามว่า

"ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้ขึ้นครองราชสมบัติเป็นต้นมา ข้าพเจ้าได้สร้างวัดเป็นจำนวนมาก ได้สร้างพระไตรปิฎกและพระคัมภีร์ต่าง ๆ ไว้ในพระศาสนามากมาย ได้เป็นอุปฐากพระภิกษุภิกษุณีจำนวนมาก บุญกุศลของข้าพเจ้าจะมากสักเพียงใด ขอพระคุณเจ้าจงแสดงให้ข้าพเจ้าได้ทราบ"

พระโพธิธรรมถวายพระพรว่า

"ไม่ได้บุญเลย มหาบพิตร"

"**ไอ๊ย่า!**" พระเจ้าวูตรัส "**เหตุไฉนพระคุณเจ้าจึงกล่าวดังนั้นเล่า**"

"กรรมทั้งหลายที่ได้ทรงกระทำไปนั้นเป็นกรรมขั้นต่ำ มหาบพิตร" พระ-โพธิธรรม วิสัชนาต่อ

"มีวิบากเพียงแต่จะให้ผู้กระทำกรรมนั้นไปจุติในสวรรค์หรือกลับมาเกิดในมนุษยโลกอีก กรรมนั้น ๆ เป็นโลกียะ เหมือนกับเงาตามตัวบุคคล ก็เงานั้นถึงจะมองเห็นได้ก็หาตัวตนและหาความสำคัญมิได้ กุศลกรรมอันแท้นั้นได้แก่ทำให้เกิดปัญญา อันเป็นธรรมสูงเกินที่ใจมนุษย์จะเข้าใจได้ ธรรมนั้นจะบรรลุได้ด้วยการทำบุญทางโลกก็หามิได้"

พระเจ้าวู รับสั่งถามต่อไปว่า

"ธรรมข้อแรกแห่งธรรมอันประเสริฐนั้นเป็นไฉน?"

"ความว่างเปล่าอันไพศาล" ท่านโพธิธรรมถวายพระพร "แต่ก็มิใช่ธรรมอันประเสริฐหรือศักดิ์สิทธิ์อะไรเลย"

"*แล้วพระผู้เป็นเจ้าเองคือใคร*" พระเจ้าวูตรัสถามอย่างอ่อนพระราชหฤทัย

"อาตมภาพก็ไม่ทราบเหมือนกัน" ท่านโพธิธรรมถวายพระพร

เมื่อออกมาจากพระราชวังแล้ว ท่านโพธิธรรมก็เดินทางต่อไปจนถึงเมืองเวย เมื่อถึงแล้วท่านก็นั่งหันหน้าเข้าฝา ทำสมาธิอยู่ถึงเก้าปี

ชื่อเสียงท่านก็ปรากฏเลื่องลือกันต่อไป

ชื่อเสียงของท่านโพธิธรรมที่ปรากฏเลื่องลือไปนั้นทำให้ท่านมีศิษย์มากขึ้น

มีหลวงจีน องค์หนึ่งชื่อ เชนกวง มาฝากตัวเป็นศิษย์ แต่พระโพธิธรรมก็ไม่สนใจ พระเชนกวงก็ไม่ท้อถอย ยืนคอยให้ท่านโพธิธรรมพูดด้วยอยู่กลางลานวัด

ฤดูนั้นเป็นฤดูหนาว หิมะตก พระเชนกวงยืนสงบอยู่จนหิมะท่วมหัวเข่า

ในที่สุดพระโพธิธรรมก็หันหน้าออกจากฝา เห็นหลวงจีนเชนกวงเข้าก็ถามว่า

"*เธอต้องการให้เราทำอะไรให้*"

หลวงจีนเชนกวงก็ตอบว่าจะมาสมัครเป็นศิษย์ เรียนธรรมะด้วย

พระโพธิธรรมกล่าวว่า

"ธรรมะของพระพุทธเจ้านั้นจะรู้ได้ก็ด้วยการฝึกตน ด้วยวินัยอันเคร่งครัดเป็นเวลานาน ต้องอดทนต่อสิ่งที่อดทนได้ยาก และด้วยการปฏิบัติได้ยาก คนที่มีบารมีและปัญญาไม่ถึงก็จะไม่เห็นธรรมนั้น คนเช่นนั้นถึงจะพยายามอย่างไรก็ไม่ได้ผล"

หลวงจีนเชนกวงได้ฟังดังนั้นก็ตัดแขนซ้ายทิ้งเสีย

ท่านโพธิธรรมเห็นดังนั้นก็กล่าวว่า

"*ธรรมเช่นนี้จะไปหาจากผู้อื่นอีกไม่ได้*"

หลวงจีนเชนกวงบอกแก่พระโพธิธรรมว่า

"ใจของข้าพเจ้ายังไม่สงบ ขอพระอาจารย์จงทำใจของข้าพเจ้าให้สงบด้วยเถิด"

พระโพธิธรรมตอบว่า

"*ส่งใจของเธอมานี่ เราจะได้ทำให้สงบ*"

หลวงจีนเชนกวง "ข้าพเจ้าได้พยายามหาใจมานานหลายปีแล้ว แต่ก็หาไม่พบ ไม่ทราบว่าอยู่ที่ไหน"

"**นั่นแหละใจสงบแล้ว**" ท่านโพธิธรรมว่า แล้วรับหลวงจีนเชนกวงไว้เป็นศิษย์ ให้นามฉายาใหม่ว่า หุยเก

อีกเก้าปีต่อมา ท่านโพธิธรรมต้องการจะกลับบ้านเมืองของท่าน คือ ชมพูทวีป ท่านจึงเรียกศิษย์ทั้งหลายมาชุมนุมแล้วกล่าวว่า

"*ถึงเวลาแล้วที่เราจะต้องจากพวกเธอไป เราอยากรู้ว่า พวกเธอได้บรรลุธรรมขั้นไหนบ้าง*"

ศิษย์คนหนึ่งชื่อ ต๋าวฟู กล่าวว่า

"สัจจธรรมนั้นอยู่เหนือการรับหรือการปฏิเสธ เพราะสัจจธรรมเคลื่อนไหวอยู่อย่างนั้น"

พระโพธิธรรมกล่าวว่า

"**เธอได้หนังของเราไว้**"

ศิษย์อีกคนหนึ่งเป็นสตรีชื่อ จุงชิ กล่าวว่า

"สัจจธรรมนั้นเหมือนกับพุทธภูมิของพระอักโษภยาพุทธเจ้าที่พระอานนท์เถระได้เห็น เห็นได้แต่ครั้งเดียวแล้วก็แลไม่เห็นอีกเลย"

"**เธอได้เนื้อของเราไว้**" ท่านโพธิธรรมว่า

ศิษย์อีกคนหนึ่งชื่อ ต๋าวยู กล่าวว่า

"ธาตุสี่นั้นจะมีก็หาไม่ ขันธ์ห้าก็ไม่มีตัวตน ข้าพเจ้าเห็นว่าจะยึดอะไรเป็นจริงไม่ได้ทั้งสิ้น"

"*เธอได้กระดูกของเราไว้*"

ฝ่ายหลวงจีนเชนกวงผู้ได้เปลี่ยนนามเป็นหุยเกนั้น ลุกขึ้นน้อมศีรษะเคารพอาจารย์แล้วก็ยืนนิ่งอยู่หาได้พูดอะไรไม่

"เธอได้ไขในกระดูกของเราไว้" ท่านโพธิธรรมว่า

หลังจากนั้นท่านโพธิธรรมท่านไปที่ไหนไม่มีใครทราบแน่นอน บ้างก็ว่าท่านกลับไปอินเดีย บ้างก็ว่าท่านมรณภาพในประเทศจีน บ้างก็ว่าท่านไปญี่ปุ่น แต่ทุกฝ่ายกล่าวอย่างเดียวกันว่าท่านมีอายุถึงร้อยห้าสิบปี

ใครอยากอายุยืนก็พึงนั่งหันหน้าเข้าฝาเป็นนิจเถิด

แต่คอยระวังอย่าให้ใครจับส่งคุณหมอครุณให้วินิจฉัยว่าเป็นโรค Schizophrenia ก็แล้วกัน

คนจีน ที่เรียกได้ว่าเป็นผู้เริ่มลัทธิเซ็นขึ้นนั้นชื่อ **ฮุยเน้ง**

ท่านผู้นี้เกิดเมื่อ พ.ศ. ๑๑๘๑ มรณภาพเมื่ออายุได้ ๗๕ ปี

ท่านฮุยเน้งเกิดที่เมืองสินจูในภาคใต้ของประเทศจีน บิดาตายตั้งแต่ยังเล็ก ท่านฮุยเน้งตัดฟืนขายเลี้ยงมารดามาหลายปีจนเติบโตเป็นหนุ่มใหญ่

วันหนึ่งเดินออกจากบ้านไปหาฟืน ได้ยินคนท่องพระสูตรอยู่ก็ยืนฟังแล้วให้จับใจนักเกิดความปรารถนาที่จะศึกษาพระสูตรนั้น

พระสูตรที่ท่านได้ยินนั้นอยู่ในพระไตรปิฎกมหายาน ชื่อว่าวัชรเฉทิกสูตร

ท่านฮุยเน้งสะสมเงินได้จำนวนหนึ่งมอบให้มารดาไว้เลี้ยงชีพแล้วก็ออกเดินทางไปยังเมืองจินจูในภาคเหนือแห่งประเทศจีน

ที่เมืองนั้นมีวัดใหญ่ มีพระภิกษุถึงห้าร้อยรูป ท่านฮุยเน้งก็เข้าไปฝากตัวกับพระอธิการ ครั้งแรกสมภารถามว่า

"เธอมาจากไหน และต้องการอะไรที่นี่"

เมื่อท่านฮุยเน้งตอบว่ามาจากเมืองสินจูในภาคใต้และต้องการจะบรรพชาเพื่อศึกษาธรรม สมภารก็กล่าวว่า

"*คนภาคใต้นั้นขาดปัญญา เธอจะสำเร็จพระอรหันต์ได้อย่างไร*"

โปรดสังเกตว่าคนจีนสมัยนั้นเขาบวชกันโดยมุ่งสำเร็จเป็นพระอรหันต์

ท่านฮุยเน้งตอบสมภารว่า

"*คนภาคใต้และคนภาคเหนือนั้นพอจะแบ่งกันได้ด้วยทิศที่เกิด แต่จะแบ่งกันด้วยสติปัญญาอย่างไรได้*"

คำตอบนี้ถูกใจสมภาร ท่านจึงรับตัวท่านฮุยเน้งไว้ในวัด และให้เป็นคนตำข้าวไว้หุงเลี้ยงพระ ท่านฮุยเน้งก็ไม่ว่ากระไร ยอมทำงานนั้นโดยดุษณีอยู่กว่าแปดเดือน

อยู่มาวันหนึ่งสมภารต้องการคัดเลือกพระภิกษุเอาไว้เป็นสมภารแทนตน จึงประกาศให้ศิษย์ทั้งหลายแต่งคาถาขึ้น ใครแต่งได้ดี แสดงภูมิปัญญาได้สูงสุดก็จะแต่งตั้งให้เป็นทายาทในตำแหน่งอธิการต่อไป

พระภิกษุรูปหนึ่งแตกฉานมากในธรรมะ ได้เขียนคาถาขึ้นคาถาหนึ่งแล้วปิดไว้หน้าพระอุโบสถ เป็นความว่า

กายนั้นเหมือนต้นโพธิ์
วิญญาณธาตุเหมือนกระจกเงา
จงคอยระวังรักษากระจกให้สะอาด
อย่าให้ฝุ่นละอองจับได้

พระภิกษุทั้งหลายแลเห็นคาถานี้ก็พากันสรรเสริญไปต่าง ๆ แต่พอรุ่งขึ้นก็มีคาถามาปิดไว้หน้าโบสถ์อีกคาถาหนึ่งเป็นความว่า

"*โพธิ์นั้นไม่เหมือนต้นไม้*
กระจกเงานั้นก็มิได้ฉายแสงอยู่ที่ไหน
เมื่อไม่มีอะไรเสียแต่แรกแล้ว
ฝุ่นละอองจะมาจับได้อย่างไรเล่า"

ผู้เขียนคาถานี้คือฮุยเน้ง คนตำข้าวเลี้ยงพระ

ฝ่ายพระอธิการ เมื่อได้เห็นคาถาของหุยเก๊กทราบได้ว่าฮุยเน้งนั้นสมควรจะได้เป็นพระอธิการต่อไป แต่ครั้นจะประกาศออกไปโดยเปิดเผยว่า ฮุยเน้งคนตำข้าวพระจะได้เป็นอธิการคนต่อไป ฮุยเน้งก็อาจเป็นอันตรายเสียก่อนเพราะพระภิกษุในวัดนั้นยังมีอีกหลายร้อย ที่ยังเป็นปุถุชน และส่วนใหญ่ก็มิได้แลเห็นว่าคาถาของฮุยเน้งนั้นลึกซึ้งแต่อย่างไร

พระอธิการจึงเรียกตัวฮุยเน้งไปพบสองต่อสอง แล้วมอบจีวรและเครื่องบริขารในตำแหน่งพระอธิการให้ แต่ขอให้ฮุยเน้งเก็บเป็นความลับไว้ก่อน อย่าได้บอกแก่ผู้ใดจนกว่าจะถึงเวลา พระอธิการบอกด้วยว่าจีวรนั้นเป็นจีวรที่พระโพธิธรรมเคยครองมาก่อน

ไม่ปรากฏว่าพระอธิการได้ให้บรรพชาแก่ฮุยเน้ง แต่อยู่ ๆ ก็ยื่นจีวรให้เฉย ๆ แล้วมอบหมายให้เป็นสมภารต่อไป

พึ่งดูก็ชอบกลอยู่ จะเป็นเซ็นหรือเกร็ดพงศาวดารจีนก็ไม่แน่นัก สงสัยว่าจะเป็นอย่างหลังมากกว่า

ฮุยเน้งรับจีวรและเครื่องบริขารแล้วก็หนีออกจากวัด

หนีทำไม จะหนีไปไหน คัมภีร์เซ็นก็ไม่ได้บอกไว้

แต่ต่อมาอีกสองสามวันข่าวก็แพร่สพัดไปทั่ววัดว่าท่านสมภารได้แอบไปเวนตำแหน่งให้แก่ฮุยเน้ง ผู้ซึ่งนอกจากจะมิได้เคยเล่าเรียนจนเป็นมหาบาเรียนแล้วยังเป็นแค่คนตำข้าวเท่านั้นอีกด้วย

บวชก็ไม่เคยบวช

จะให้ฆราวาสเป็นสมภารปกครองสงฆ์ถึงห้าร้อยก็ดูออกจะเซ็นเกินไปหน่อย

พระภิกษุต่างพากันไม่พอใจสมภารไปทั้งวัด

ที่เยือกเย็นหน่อยก็คงจะกำหนดไว้ในใจว่าออกพรรษาหน้าจะต้องคอยคัดค้านไม่ยอมให้เป็นองค์กฐินเด็ด

แต่มีภิกษุบางรูปโทสะกล้า มีพระหมิงเป็นหัวหน้า ได้ยินว่าฮุยเน้งหนีไปพร้อมกับจีวรพระโพธิธรรมก็ออกติดตาม นัยว่าจะไปแย่งจีวรพระโพธิธรรมคืนและกำจัดฮุยเน้งเสีย

ฝ่ายฮุยเน้งรู้ตัวว่าถูกติดตาม ก็เอาจีวรพระโพธิธรรมวางไว้บนก้อนหินข้างทางแล้วนั่งคอยอยู่

พอพระหมิงมาถึง ฮุยเน้งก็กล่าวว่า

"จีวรนี้เป็นเครื่องหมายแห่งศรัทธาของเรา อย่ามายื้อแย่งกันดีกว่า ถ้าท่านอยากได้ก็จงหยิบเอาไปเถิด"

พระหมิงได้ยินดังนั้นก็ตรงไปหยิบจีวร

แต่ก็ยกไม่ขึ้น จีวรนั้นหนักราวภูเขา

พระหมิงก็ตกใจ ตัวสั่นหน้าซีด กล่าวแก่ฮุยเน้งว่า

"ผมมานี่เพื่อแสวงหาศรัทธาเท่านั้น มิได้มาเอาจีวร ขอท่านจงช่วยขจัดความเขลาให้ผมด้วยเถิด"

พระหมิงองค์นี้ออกจะศีลขาดง่าย ยกจีวรไม่ขึ้นเข้าหน่อยเดียวก็มุสาเข้าให้แล้ว มิหนำซ้ำยอมรับว่าฆราวาสคือท่านฮุยเน้ง เป็นพระเอาง่าย ๆ อีกด้วย

ฝ่ายท่านฮุยเน้งก็กล่าวว่า

"ถ้าหากท่านมา แสวงหาศรัทธาแล้ว ก็อย่ามัวพูดจาอยู่เลย อย่าคิดถึงดีหรือชั่ว แต่มองให้เห็นหน้าตาอันแท้จริงดั้งเดิมของตัวท่าน ที่มีมาแต่ก่อนเถิด"

พระหมิงได้ยินดังนั้นก็แลเห็นธรรมขั้นปรมัตถ์ เกิดความรู้สึกซาบซ่าน น้ำตาไหลและเหงื่อแตกทุกขุมขน เข้าไปกราบท่านฮุยเน้งแล้วถามว่า

"นอกจากความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่ในถ้อยคำของท่านแล้วยังมีธรรมอันลึกลับอย่างไรอีกบ้างหรือไม่"

ท่านฮุยเน้งตอบว่า

"ที่เราแสดงแก่เธอนั้นจะมีสิ่งใดซ่อนเร้นอยู่ก็หาไม่ หากเธอพิจารณาตน และได้แลเห็นหน้าของเธอซึ่งมีมาก่อนโลกแล้ว ความลับนั้นก็อยู่ในตัวเธอเอง"

โปรดสังเกตว่าท่านฮุยเน้ง เริ่มพูดกับพระหมิงแบบสมภารพบกับลูกวัดแล้ว

อุปสมบทกรรมเริ่มหมดความสำคัญสำหรับเซ็น

ใครจะปกครองใคร ใครจะสั่งสอนใครนั้นขึ้นแก่ปัญญาเท่านั้น

การ "แลเห็นหน้าตนเองที่มีมาก่อนเกิด" นั้นเป็นธรรมแบบใหม่ ซึ่งจะเรียกว่าเป็นการแยกเช็นออกไปจากลัทธินิกายอื่น ๆ ในศาสนาพุทธ ตั้งแต่ท่านฮุยเน้งได้กล่าวคำนั้น ๆ ออกมาก็ได้

ท่านฮุยเน้ง ได้เริ่มลัทธิใหม่ที่เป็นของจีนแท้ ๆ ตัดความสัมพันธ์ทั้งปวงกับแนวความคิดที่มาจากอินเดีย คำพูดและเหตุผลที่ใช้ก็ไม่ใช่คำพูดและเหตุผลที่มีอิทธิพลจากอินเดียอีกต่อไป

พระอธิการที่วัดมรณภาพลงอีกสี่ปีต่อมา แต่ท่านฮุยเน้งก็มิได้มารับตำแหน่ง แต่คงพำนักอยู่บนภูเขาต่อไปจนถึงพุทธศักราช ๑๒๑๘ ซึ่งเป็นเวลาอยู่ในแผ่นดินถัง ท่านก็ตัดสินใจที่จะออกแสดงธรรม เวลานั้นท่านฮุยเน้งอายุสามสิบเก้าปี

ท่านเดินทางมาถึงวัดฟาริง ในมณฑลกวง ที่วัดนั้นพระอาจารย์ชื่อ ยินจุง ได้มาพำนักสอนธรรมจากพระสูตรมหายานชื่อนิรวานสูตร

พอมาถึงวัดนั้น ท่านฮุยเน้งก็ได้เห็นพระภิกษุหลายรูปสนทนาถกเถียงกันอยู่เรื่องธงที่ปลิวอยู่บนยอดเสาธง

องค์หนึ่งว่า "ธงนั้นเป็นสังขารที่ไม่มีใจ จึงปลิวได้เพราะถูกลมพัด"

อีกองค์หนึ่งว่า "ทั้งธงและลมไม่มีใจด้วยกัน ที่ว่าธงปลิวจึงเป็นไปไม่ได้ ธงไม่ได้ปลิวสักหน่อย"

อีกองค์หนึ่งกล่าวว่า *ที่ธงปลิวได้นั้นย่อมมีเหตุและเป็นภพอย่างหนึ่ง*

อีกองค์หนึ่งว่า "ไม่ใช่เรื่องธงปลิวเลย แต่เป็นเรื่องลมพัดต่างหาก"

ท่านฮุยเน้งยืนฟังอยู่เห็นชักจะถกเถียงกันรุนแรงเข้าทุกทีจึงกล่าวขึ้นว่า

"*ไม่ใช่ธงหรือลมที่ปลิวอยู่ แต่ใจพวกเธอต่างหากที่ปลิว*"

ว่าเข้าให้นั่น

พูดอย่างนี้แก้ปัญหาตกได้ทุกอย่าง

"ไม่ใช่น้ำประปาหรอกที่แห้ง แต่ใจของเธอแห้งเองต่างหาก"

"ไม่ใช่รถประจำทางหรอกที่แน่น แต่ใจของเธอมันแน่นเอง"

"ไม่ใช่หมูหรอกที่แพง แต่ใจของเธอมันแพง"

ฯลฯ ฯลฯ

เลิกยุ่งกับใจ ก็ไม่มีอะไรยุ่งอีกต่อไป

พึ่งแล้วก็กลุ้มใจ

ไม่ใช่อะไรทั้งนั้นที่กลุ้ม แต่ใจมันกลุ้มของมันเอง

แต่พระอาจารย์ยินจุงได้ยินวาทะท่านฮุยเน้งแล้วก็เกิดเลื่อมใส สืบดูรู้ว่าท่านเป็นใคร แล้วก็นิมนต์เข้าไปในวัด อาราธนาท่านให้เทศน์ถึงธรรมที่ท่านได้เรียนมาจากพระอาจารย์ของท่านคือสมภารองค์ที่มรณภาพไปแล้ว ท่านฮุยเน้งเทศน์ว่า

"พระอาจารย์ของเราไม่มีคำสั่งสอนอะไรเป็นพิเศษ ท่านแนะให้เราเห็นธรรมแห่งตัวของเราเอาด้วยความเพียร ท่านมิได้สอนสมาธิหรือสอนปฏิเวธ เพราะการกำหนดสิ่งใดออกไปเป็นรูปเป็นนามนั้นนำไปสู่การแบ่งแยกหรือทวิทรรศนะ พระพุทธศาสนาไม่มีการแบ่งแยกธรรมออกเป็นสองอย่าง เช่นคือการรับสัจจธรรมอันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่มีแบ่งแยก โพธิธรรมนั้นมีอยู่ในตัวเราทุกคน เช่นมุ่งหมายให้ทุกคนเห็นโพธิธรรมในตน ธรรมนั้นจะแบ่งออกเป็นดีและชั่ว เป็นสูงเป็นต่ำ เป็นกาละหรืออกาละ เป็นโลกียะหรือโลกุตตระไม่ได้ทั้งสิ้น การแยกธรรมออกอย่างนั้นทำให้เกิดความสับสนทางใจ ผู้ฉลาดและผู้รู้พึงพิจารณาสัจจธรรมโดยปราศจากความคิดที่ผิด"

ข้อความที่ได้กล่าวไปแล้วนั้นเรียกได้ว่าเป็นหลักธรรมของฮุยเน้ง ต่อมาได้มีผู้มาฝากตัวเป็นศิษย์ท่านนับเป็นจำนวนพัน และท่านได้ไปพำนักอยู่ที่วัดหนึ่งในภาคใต้ เพื่อสอนธรรมต่อไป

เมื่อพระเจ้าเกาจุง ทรงได้ยินกิตติศัพท์ของท่านฮุยเน้ง ก็ได้ทรงส่งขุนนางคนหนึ่งเชิญพระบรมราชโองการไปให้นิมนต์ท่านฮุยเน้งขึ้นมายังเมืองหลวง แต่ท่านฮุยเน้งก็ขัดพระบรมราชโองการ ไม่ยอมรับนิมนต์

ขุนนางผู้นั้นจนใจก็ขอศึกษาธรรม เพื่อจะได้จดจำไปกราบบังคมทูล

ธรรมที่ท่านฮุยเน้งสอนขุนนางนั้นมีดังต่อไปนี้

"ที่คิดกันว่าการนั่งสมาธิเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับปฏิเวธนั้นเป็นความเข้าใจผิด สัจจธรรมของเซ็นเกิดขึ้นเองจากภายใน เป็นการบรรลุฌานโดยไม่ต้องนั่งเข้าฌาน พระคัมภีร์วัชรเฉทิกสูตรก็กล่าวไว้ว่าผู้ที่มองดูพระตถาคตในท่าที่ทรงนั่งหรือบรรทมนั้นจะไม่มีทางเข้าถึงพระตถาคต เพราะที่เรียกกันว่าพระตถาคตนั้น หมายความว่าพระองค์มิได้มาจากที่ใดและจะเสด็จไปที่ใด ทรงเป็นพระตถาคตเพราะเหตุนั้น พระตถาคตปรากฏขึ้นโดยไม่มีที่มาและจะหายไปโดยไม่มีที่ไป เซ็นก็อย่างนั้น ในลัทธิเซ็นจึงไม่มีประโยชน์ใดที่บุคคลจะได้รับไม่มีสิ่งใดที่บุคคลจะเข้าใจแล้วจะไปนั่งขัดสมาธิเข้าฌานไปทำไมกัน คนบางคนอาจคิดว่าความรู้ความเข้าใจนั้นจำเป็น เพื่อทำให้ความมืดแห่งอวิชชานั้นสว่างขึ้น แต่เซ็นนั้นไม่มีมืดไม่มีสว่าง ไม่มีวิชาหรืออวิชชา ทุกอย่างเป็นสิ่งเดียวกันทั้งนั้น ไม่มีเงื่อนไข การกล่าวถึงอวิชชาและวิชา โพธิหรือกิเลส เหมือนกับว่าสิ่งนั้น ๆ เป็นของคนละอย่างนั้นมิใช่มหายานในนิกายมหายานนั้น ทวิทรรศน์ทุกแบบเป็นของไม่พึงมีพึงทำเพราะไม่เป็นความจริง มิใช่สัจจธรรม ของทุกอย่างเป็นการแสดงออกซึ่งพุทธธรรม ซึ่งตัณหาก็ทำให้เกิดราคีมิได้ หรือการตรัสรู้ทำให้เกิดวิมุติมิได้ พุทธธรรมนั้นเกินกำหนดเกินสมมติ ถ้าผู้ใดใคร่เห็นธรรมแห่งตนจงเลิกนึกในทางเปรียบเทียบเสียเถิดแล้วจะเห็นเองว่าธรรมแห่งตนนั้นเป็นวิมุติเพียงใดและเป็นอมตะอย่างไร"

เทศน์กัณฑ์นี้ออกจะเป็นหัวใจของเซ็นทีเดียว น่าจะสังเกตไว้ให้ดี ๆ

หลักใหญ่ ๆ มีดังต่อไปนี้

๑. การบำเพ็ญสมาธิด้วยวิธีสงบกายหรือที่เรียกกันว่านั่งสมาธินั้นเซ็นไม่ส่งเสริมเพราะเห็นว่าฌานเกิดขึ้นได้แก่บุคคลขณะที่มีความเคลื่อนไหวเป็นปกติ ธรรมของคนเป็นธรรมที่เคลื่อนไหวอยู่เป็นนิจ นั่งนิ่งหรือทำใจให้นิ่ง จึงไม่ทำให้แลเห็นธรรมนั้นตามความเป็นจริง

๒. การแบ่งธรรมทั้งหลายออกเป็นสองอย่างคือเป็นดีเป็นชั่วหรือเป็นผิดเป็นถูกเป็นสูงเป็นต่ำนั้นเป็นทรรศนะที่ผิดไม่ตรงต่อความจริง เมื่อมีธาตุรู้ธาตุรู้นั้นก็เป็นของอย่าง

เดียว ไม่มีธาตุรู้และธาตุไม่รู้ เมื่อมีจิต จิตนั้นก็เป็นของอย่างเดียว ไม่มีจิตว่างหรือจิตวุ่น กรรมทุกอย่างก็เป็นเพียงแต่กรรม ไม่มีบุญหรือบาป ไม่มีถูกหรือผิด ไม่มีดีหรือชั่ว

๓. สัจจธรรมนั้นมีอยู่ในตัวของตัวเอง หากรู้ธรรมของตนเองแล้วก็รู้สัจจธรรม ไม่มีอะไรที่จะต้องรู้ต่อไปอีก

๔. ธรรมของเซ็นจึงไม่มีโลกียะ และโลกุตตระ ไม่แบ่งสัจจธรรมออกเป็นสมมุติสัจจะ และปรมัตถสัจจะ ธรรมทุกอย่างถือเป็นของอย่างเดียวกันทั้งสิ้นเมื่อรู้จักตนเองในขั้นปรมัตถ์แล้ว เรื่องสมมุติก็เป็นเรื่องสมมุติ ไม่มีความหมายอย่างไรต่อไป

๕. การปฏิบัติของเซ็นไม่มีศีลไม่มีสมาธิ บุคคลพึงปฏิบัติให้ถึงปัญญาตามแต่ตนเองจะเห็นสมควร ที่ว่าปัญญาไม่เกิดจากการนั่งสมาธิอย่างเดียวนั้น เข้าใจว่าในการใช้ชีวิตตามปกติ ไม่ว่าจะนั่งหรือยืน เดินหรือนอนตลอดจนการทำการงานหรือกิจการต่าง ๆ ทุกอย่างต้องเป็นสมาธิ คือนำไปสู่ความรู้จักธรรมของตนเองทั้งสิ้น

ทั้งหมดนี้ขัดต่อหลักการของศาสนาพุทธฝ่ายเถรวาททั้งสิ้น ถ้าผมจะมีความเห็นอะไรก็มีแต่ว่าการปฏิบัติแบบเซ็นนั้น หากนำมาให้คนที่ไม่เคยได้รับการอบรมแบบเซ็น หรือมิได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมซึ่งเกิดจากอิทธิพลของเซ็นปฏิบัติแล้ว ก็อาจทำให้เกิดความหลงผิดได้มาก

เช่นนึกว่าตัวเองเป็นพระอรหันต์ หรือพระอริยบุคคล โดยที่ไม่ได้เป็นจริง ๆ

อย่างไรก็ตามหลักการของเซ็นก็ยังอยู่ในพระพุทธศาสนา คือการตรัสรู้อริยสัจด้วยฌาน

แต่ฌานก็กลายเป็นเซ็น

พระโพธิธรรมได้มาสอนให้คนมีฌานในประเทศจีนด้วยหลักการและวิธีการของอินเดีย

แต่พอถึงท่านฮุยเน้ง ฌานได้กลายเป็นจีนไปแล้ว เซ็นจึงเรียกได้ว่าเป็นการแสดงออกซึ่งศรัทธาและความเข้าใจในศาสนาพุทธด้วยใจและภาษาของคนจีน

เซ็นหรือฌานก็คือการแลเห็นธรรมแห่งตนเอง

และธรรมแห่งตนเองก็คือ อริยสัจ

ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับซึ่งเหตุแห่งทุกข์และมรรคที่จะไปถึงความดับ ซึ่งเหตุแห่งทุกข์นั้นมีอยู่ในธรรมแห่งตนเองทั้งสิ้น

ฌานวิเศษต่าง ๆ ที่ทำให้เห็นโลก รู้จักคนอื่นหรือสิ่งอื่นนั้นไม่ใช่เซ็น

ถ้าจะดูโลกแบบเซ็นหรืออยู่ในโลกแบบเซ็นแล้ว เจออะไรเข้าก็ต้องดึงเข้าหาตัวทุกทีไป และพิจารณาของสิ่งนั้นในทางที่จะให้รู้จักตัวเองทุกทีไป

กินมะม่วงมิใช่เพื่อรู้ว่ามะม่วงเปรี้ยวหรือหวาน แต่กินไปเพื่อรู้ว่าตัวเราเองนั้นกินมะม่วงแล้วเป็นอย่างไรบ้าง ชอบหรือไม่ เพราะอะไร ฯ ล ฯ

และก็เห็นจะเป็นเพราะเหตุนี้กระมังที่ญี่ปุ่นไสกบเข้าตัว ไม่ไสออกอย่างไทย

ในลัทธิเซ็น หากผู้ใดจะมีฌานแลเห็นตนเอง ก็มีฌานปึงปังขึ้นมาเฉย ๆ มิได้เป็นไปทีละขั้นหรือต้องพากเพียรพยายามขัดเกลาตนเองแต่อย่างไร

ลัทธิเซ็นสอนว่า ผู้ใดที่มีฌานรู้ธรรมของตนแล้ว ก็ไม่ต้องมีศีลหรือสำรวมตนเกี่ยวกับสิ่งภายนอกอีกต่อไป เมื่อใครมีสัมมาทิฏฐิอยู่ในตนแล้ว กิเลศตัณหาต่าง ๆ ก็จะทำให้คน ๆ นั้นมีมลทินไปไม่ได้

คำว่าอนาคาริก ในเซ็นนั้นมีความหมายลึกซึ้ง กล่าวคือมิได้หมายถึงผู้ไม่มีบ้านช่องที่อยู่เท่านั้น แต่หมายถึงผู้ซึ่งใจไม่มีที่อยู่อาศัยอีกด้วย

ผู้ที่สำเร็จเซ็นแล้วจึงเป็นอนาคาริกทั้งทางกายและทางใจ

ก็ดีไปอย่างหนึ่ง เพราะผู้ที่เห็นศีลไม่สำคัญและไม่จำเป็นแล้ว ก็เห็นจะอยู่ร่วมกับใครในบ้านเดียวกันหรือในวัดเดียวกันได้ยาก

หลวงพ่อโอภาสีนั้นแต่เดิมท่านเป็นพระเปรียญ พำนักอยู่ที่คณะแดงในวัดบวรนิเวศ

ต่อมาท่านได้บรรลุธรรมขั้นเซ็น หรือขั้นอะไรเข้าก็ไม่ทราบ ท่านก็เอาของออกเผา

โยมมากรุงเทพ ฯ ขายนาได้เงินหกพัน เอามาฝากไว้ที่กุฏิ แล้วออกไปธุระ ตั้งใจว่าตอนบ่ายจะกลับมาเอากลับบ้าน

พอกลับมาถึงท่านก็เผาเสียเรียบแล้ว

เผาของ ๆ ท่านเองไม่พอท่านก็เผาของ ๆ วัด

ต่อมามีข่าวว่าท่านจะเผาตำหนักเพ็ชร์

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เวลานั้นยังเป็นสมเด็จพระราชาคณะและเป็นเจ้าอาวาสได้เรียกตัวท่านมาถามว่าการเผาของนั้นทำเพื่ออะไร

ท่านก็ทูลว่าเป็นตบะเผากิเลศ

สมเด็จรับสั่งว่า ธรรมของคุณเป็นธรรมที่บรรลุด้วยตน หากจะปฏิบัติธรรมนั้นต่อไปก็ไม่ควรจะอยู่ในหมู่คณะ เพราะคนในหมู่คณะที่ยังไม่บรรลุธรรมเช่นนั้นยังมีอีกมาก อาจเป็นเครื่องขัดขวางได้ ทางที่ดีควรไปหาที่บำเพ็ญธรรมนั้นตามลำพัง ไม่อยู่ในคณะ

หลวงพ่อท่านก็เลยทูลลาสมเด็จออกไปอยู่กลางสวน

เผาอะไรต่อมิอะไรเรื่อยมาจนมรณภาพ

คนที่นับถือท่านก็แสนดี หาอะไรต่ออะไรไปให้ท่านเผาได้เรื่อยมา ไม่เคยขาด

ถึงแม้ว่าพระโพธิธรรม จะได้นำวิธีสมาธิและฌานมาเผยแพร่ในประเทศจีน แต่ธรรมที่ท่านโพธิธรรมประกาศนั้นก็ยังอยู่ในขอบเขตของพระพุทธศาสนา นิกายมหายาน

ต่อเมื่อฮุยเน้ง เข้ามาศึกษาธรรมนั้นและออกสั่งสอนธรรมต่อไป เซ็นจึงเกิดขึ้นเป็นลัทธิใหม่และเป็นลัทธิของจีนแท้ เรียกได้ว่าเป็นลัทธิซึ่งถึงจะอยู่ในศาสนาพุทธก็มิใช่ทั้งมหายานและหินยาน เป็นอีกลัทธิหนึ่งต่างหากและมีทางถึงปฏิเวธได้ต่างหาก

เหตุที่เซ็นไม่ถือว่าศีลและสมาธิเป็นของสำคัญและไม่มีการปฏิบัติฌานเป็นขั้น ๆ ขึ้นไปนั้น อาจเป็นเพราะอาจารย์ของเซ็นคือท่านฮุยเน้งก็ได้

ตามประวัติก็ปรากฏอยู่แล้วว่าท่านฮุยเน้งตำข้าวเอาไว้หุงเลี้ยงพระในวัดจนลุถึงฌานบรรลุพุทธธรรมเอาเฉย ๆ โดยมิต้องอุปสมบท

จะเป็นเพราะฮุยเน้งกระมังที่เป็นเหตุให้บางท่านมาเผยแพร่ลัทธิวิปัสสนาตำน้ำพริกในเมืองไทย เพราะตำข้าวกับตำน้ำพริกก็เหมือนกัน ตำ ๆ ไปก็อาจสำเร็จขึ้นมาได้

ดูตามประวัติแล้วก็ไม่ปรากฏว่าท่านฮุยเน้งได้เข้าพิธีอุปสมบทกรรม แต่งคาถาปิดหน้าโบสถ์คาถาเดียว สมภารก็มอบจีวรพระโพธิธรรมให้

แล้วก็เป็นอาจารย์เซ็นตั้งแต่นั้นมา

เมื่อเจ้าลัทธิไม่แน่เสียแล้วว่าเป็นสมณะหรือเปล่า ลัทธิก็ย่อมจะขาดสมณธรรม คือศีลและสมาธิตลอดจนระเบียบวินัยอื่น ๆ

การเข้าสมาธิให้ถึงฌานขั้นต่าง ๆ นั้น ฮุยเน้งเห็นว่าเป็นของต่ำ เป็นแต่วิธีทำจิตใจสงบเท่านั้น สงบแล้วก็ไม่ไปถึงไหน

เซ็นถือว่าบุคคลทำสมาธิได้ทั้งที่กำลังใช้ชีวิตอยู่เป็นปกติ

คืออยู่ในสมาธิตลอดเวลา

หลวงจีน จิฮวงเป็นผู้แก่กล้าในสมาธิ ฝึกสมาธิมาเป็นเวลายี่สิบปี วันหนึ่งสวนเซทราบข่าวก็ไปหาแล้วถามว่า

"ท่านกำลังทำอะไรอยู่ ?"

หลวงจีนจิฮวง ตอบว่า

"เรากำลังจะเข้าสมาธิ"

"ท่านพูดถึงการเข้าสมาธิ แต่ท่านเข้าสมาธิอย่างไร ด้วยจิตที่มีความคิด หรือด้วยจิตที่ปราศจากความคิด ถ้าท่านตอบว่าเข้าสมาธิด้วยจิตว่าง ดังนั้น สิ่งทั้งหลายที่ไม่มีจิตเช่นต้นไม้หรือก้อนอิฐก็เข้าสมาธิได้ แต่ถ้าท่านตอบว่าท่านเข้าสมาธิด้วยจิตที่มีความคิด ดังนั้นสัตว์ทุกชนิดที่มีจิตก็เข้าสมาธิได้"

หลวงจีนจิฮวงตอบว่า

"ขณะที่เราเข้าสมาธิ เราไม่รู้ตัวว่าจิตเรามีความคิดหรือไม่มี"

"ถ้าท่านไม่รู้ตัวว่าจิตกำลังคิดหรือไม่คิด ท่านก็อยู่ในสมาธิอยู่แล้วตลอดเวลา ทำไมจะต้องพูดว่าเข้าสมาธิหรือออกสมาธิ ถ้าสมาธิของท่านมีการเข้าได้และออกได้ สมาธินั้นก็ไม่ใช่ มหาสมาธิ"

หลวงจีนจิฮวงได้ยินดังนั้นก็ไม่ทราบว่าจะพูดอย่างไร นั่งนิ่งอยู่ครู่หนึ่งแล้วก็ถาม สวนเซว่าอาจารย์ของสวนเซคือใคร และมีความเข้าใจเรื่องสมาธิอย่างไรบ้าง

สวนเซก็ตอบว่า

"อาจารย์ของเราคือฮุยเน้ง ท่านสอนว่า สัจจธรรมนั้นเป็นวิมุติและสงบนิ่ง กาย และกรรมนั้นจะแยกจากกันมิได้ เพราะทั้งสองอย่างเป็นอย่างเดียวกัน ขันธ์ห้านั้นมีธรรม อันว่างเปล่า ส่วนสัมผัสหกนั้นไม่มีความจริง ปัญญาไม่รู้จักเข้าสมาธิหรือออกจากสมาธิ ฌานนั้นไม่มีที่อยู่อันแน่นอน หากไม่มีในที่ใดอันแน่นอนแล้วก็จะเป็นวิมุติในฌาน ฌานนั้น ไม่มีเกิด ถ้าไม่มีอุปทานในการเกิดแล้วก็จะอยู่ในฌาน ทำจิตให้ว่างแต่อย่าไปนึกถึง ความว่าง"

ที่ยกเรื่องนี้ขึ้นมาเล่าก็เพื่อให้เห็นว่าสมาธิของเซ็นนั้นเป็นอย่างไร

ท่านฮุยเน้งถึงแก่กรรมเมื่ออายุแปดสิบสอง

ในประวัติของท่านที่มีผู้จารึกไว้บนหลุมพังศพของท่านนั้นมีข้อความตอนหนึ่งว่า

ตามหลักธรรมที่ท่านสอน การไม่ทำกรรมคือของจริง ความว่างเปล่าคือ สัจจะ และความหมายของสรรพสิ่งทั้งหลายนั้นกว้างใหญ่ไพศาลและเคลื่อนที่มิได้ ท่านสอนไว้ว่าธรรมของมนุษย์นั้นดีตั้งแต่ต้นจนอวสาน มีรากเง่าอยู่ในสิ่งที่เป็นวิมุติ ฉะนั้นจึงไม่จำเป็นต้องขัดล้างหรือขัดเกลาธรรมนั้นให้ผิดธรรมดาไป

เมื่อท่านฮุยเน้งถึงแก่กรรมไปแล้ว ลัทธิเซ็นได้แตกแยกออกเป็นหลายคณะ ได้เผยแพร่ออกไปในประเทศจีนตลอดจนถึงประเทศญี่ปุ่น และยังคงมีอยู่สองคณะในปัจจุบันนี้ เฉพาะในญี่ปุ่นนั้นเซ็นมีอิทธิพลเหนือวัฒนธรรมญี่ปุ่นและคนที่มีวัฒนธรรมแบบญี่ปุ่นอย่างมาก

無

หัวใจของเซ็นนั้นก็เหมือนกับศาสนาพุทธนิกายอื่นหรือลัทธิอื่น ได้แก่การ ตรัสรู้

การตรัสรู้ของเซ็นนั้นหมายถึงการได้ทรรศนะใหม่เกี่ยวกับชีวิตและสิ่งทั้งปวง

คนเราเกิดมาแล้วก็เป็นทุกข์

ทุกข์นั้นเกิดจากอะไร ?

ตอบได้ว่าเพราะทรรศนะที่มีต่อชีวิตอย่างที่มนุษย์มีอยู่ตั้งแต่แรกเริ่มมาจนถึงบัดนี้

เช่นถือว่าเรามีตัวตน มีของเขาของเรา รู้ว่าเกิดมาแล้วต้องตายแล้วก็ไม่อยากตาย รู้ว่าจะต้องแก่ก็พยายามดิ้นรนไม่ให้แก่ และอื่น ๆ อีกมาก

เมื่อทรรศนะเช่นนี้ทำให้เกิดทุกข์ เราก็ควรจะเปลี่ยนทรรศนะเสียใหม่ เลิกคิดเลิกปฏิบัติอย่างที่เคย ๆ มา เพราะเมื่อทรรศนะเดิม ความคิดเดิม และการปฏิบัติเดิมมันทำให้เราเป็นทุกข์อยู่ทุกเมื่อเชื่อวันแล้วก็ไม่ควรที่จะเก็บเอามันไว้

ต้องหาทางที่จะทำให้พ้นทุกข์ให้จนได้

เซ็นอ้างว่ามีทางนี้ และสามารถที่จะให้ทรรศนะใหม่และความคิดเห็นอย่างใหม่แก่เราได้

ทรรศนะใหม่ของเซ็นนั้นก็ได้แก่สัจจธรรมแห่งพระพุทธศาสนาซึ่งทุกลัทธินิกายในพระพุทธศาสนาต่างก็สอนด้วยกันทั้งสิ้น แตกต่างกันด้วยวิธีการและเหตุผล แต่ก็มีที่หมายปลายทางอันเดียวกัน

คือ อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ

ญาณนั้นภาษาจีนเรียกว่าวู และญี่ปุ่นเรียกว่าซาโตริ

ฌานหรือเซ็นนั้นเป็นเครื่องทำให้ถึงซาโตริแต่อย่างเดียว เพราะฉะนั้นถ้าไม่มีเซ็นก็ไม่มีซาโตริ และถ้าปราศจากซาโตริเสียแล้วเซ็นก็ตั้งอยู่ไม่ได้

เมื่อผมกำลังเขียนเรื่องเซ็นอยู่ ผมก็ควรเขียนเรื่องซาโตริหรืออนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณของเซ็นเฉพาะในแง่ของเซ็น

เหตุที่สำคัญนั้นมียิ่งกว่านั้นขึ้นไปอีก

ผมเองก็ยังไม่ถึงอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ

แล้วจะไปเขียนเรื่องนั้นอย่างไรได้?

เอาขนาดซาโตริก็แล้วกัน

ซาโตริคือการรู้จักชีวิตและสรรพสิ่งทั้งปวงด้วยญาณทรรศนะอันแตกต่างจากความรู้ที่เกิดขึ้นจากการศึกษา การวิเคราะห์หรือด้วยอรรถ คือเหตุผลและการอนุมาน

ด้วยซาโตริ เราอาจเห็นสิ่งแวดล้อมทั้งปวง ในอีกทรรศนะหนึ่งซึ่งเราไม่ค่อยนึกถึงและนึกไปไม่ถึง เพราะใจเราผูกมัดอยู่ด้วยดีและชั่ว คุณและโทษ ผิดและถูก ตลอดจนใหญ่เล็ก สูงต่ำ ฯลฯ ซึ่งฝรั่งเรียกว่า dualism และผมเรียกว่า ทวิทรรศนะ

เป็นการขอไปที จะผิดถูกอย่างไรก็ไม่ได้คิดเพราะมัวไปมองแบบเซ็นด้วยซาโตริเสียแล้ว

คนที่มองโลกด้วยซาโตริจึงไม่เห็นโลกอย่างที่เคยเห็นมา

ตัวอย่าง

หนอนในมะม่วงนั้นเราจะต้องเห็นว่ามันกินของหวานและนอนในของหวานอยู่ตลอดชีวิต

ส่วนหนอนในพริกนั้นเราจะต้องนึกว่ามันกินของเผ็ดและแสบร้อนอยู่ชั่วชีวิตของมัน

มองด้วยซาโตริ หนอนก็เป็นหนอน มะม่วงหรือพริกก็เป็นอาหารของหนอนเท่ากัน

ความหวานความเผ็ดเป็นเรื่องของทวิทรรศนะที่ใจเราคุ้นเท่านั้น

มองด้วยซาโตริเราก็ได้ทรรศนะใหม่

ตัวอย่างนี้ออกจะอ่อน แต่ก็ช่างเถิด

จะไปเอาอะไรกับเซ็น

เพราะเซ็นไม่มีตรรก พูดอะไรก็พูดได้

ใครถกเถียงขึ้นมาเราก็หาว่าคนนั้นโง่ ไม่มีซาโตริเสียก็แล้วกัน

การแสวงหาความรู้ โดยทั่วไปด้วยวิธีธรรมดาสามัญนั้น หากจะเปรียบไปก็เหมือนกับเล่นถอดไพ่

ขณะที่กำลังถอดไพ่อยู่ก็ดูเป็นเรื่องสำคัญต้องใช้สติปัญญาความคิดมาก ต้องเพ่งเล็งอยู่ที่ไพ่นั้นไม่คิดถึงเรื่องอื่น

แต่เมื่อถอดไพ่สำเร็จแล้วก็แค่นั้น ไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงในชีวิตแต่อย่างไร

เรียนหมอ เรียนกฎหมาย หรือเรียนวิศวกรรมก็เหมือนกัน

เรียนสำเร็จแล้วก็แค่นั้น ถึงจะหากินทางแพทย์ทางกฎหมายและทางวิศวกรรม ชีวิตจริง ๆ ก็ไม่ได้เปลี่ยนไป คนที่เรียนสำเร็จได้วิชามาแล้วก็ยังเป็นคนอยู่ ถ้าไม่รู้จักกันมาก่อน พบกันเข้าก็ไม่รู้ว่าเป็นหมอ เป็นทนาย หรือเป็นวิศวกร

ต้องบอกจึงจะรู้

แต่วิชาในพระพุทธศาสนาอันหมายถึงความหมดสิ้นแห่งอวิชชานั้น หากสำเร็จแล้วก็ทำให้ชีวิตเปลี่ยนไปทั้งหมด ผู้ที่สำเร็จไม่ใช่คนเดิมอีกต่อไปเป็นคนใหม่ ซึ่งเรียกกันว่าพระอรหันต์ขีณาสพ

จะเป็นอย่างไรผมก็ไม่รู้เหมือนกัน เพราะไม่เคยเป็น

แต่เซ็นอ้างว่าถ้ามีซาโตริแล้วชีวิตก็ต้องเปลี่ยนไป ไม่ใช่คนเดิม

มีคนเคยถามพระอาจารย์เซ็นว่าการสำเร็จเป็นพระอรหันต์นั้นเป็นอย่างไร

ท่านตอบว่า *"เหมือนก้นถังทะลุ"*

คิดดูให้ดี ๆ ก็จะเห็น

ถังใบหนึ่งแขวนอยู่ มีน้ำใส่อยู่เต็ม อยู่ ๆ ก้นถังทะลุขึ้นเฉย ๆ น้ำไหลโจ๊กออกไปหมด

ถังใบนั้นก็ไม่ใช่ถังเดิมอีกต่อไป

ไม่ใช่ถังด้วยซ้ำ

สำเร็จเซ็นก็แบบนี้

ตอนนี้ต้องขอออกนอกเรื่องสักหน่อย พูดถึงการตอบปัญหาสั้น ๆ แต่ทำให้คนแลเห็นธรรมได้มาก ผมก็อดคิดถึงอาจารย์ของผมไม่ได้

ไม่ใช่อาจารย์เซ็นหรอกครับ แต่เป็นอาจารย์ในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท หรือหินยาน อันเป็นยานที่คับแคบนั่นเอง

คือสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์

เมื่องานพระบรมศพ สมเด็จท่านถูกนิมนต์ไปนั่งราชรถอ่านพระอภิธรรม นำพระบรมศพ

สังฆการีเขามากุมตัวท่านไปแต่เช้ามืดไม่มีเวลาที่ท่านจะถ่ายเทอะไรของท่านตามปกติ

เพลแล้วท่านจึงกลับวัด ผมก็ขึ้นไปถามท่านว่า

"สมเด็จไปนั่งราชรถนำพระบรมศพรู้สึกอย่างไรบ้าง ?"

"กลัวปวดท้องขี้ว่ะ" สมเด็จท่านบอก

แล้วท่านก็ไม่พูดอะไรอีก แต่ที่ท่านบอกเพียงเท่านั้นทำให้ผมเห็นธรรมอะไรมากมายเหลือเกิน

หวิด ๆ ซาโตริไป

เมื่อพระโพธิธรรม จาริกจากอินเดียมายังประเทศจีนนั้นได้นำเอาการมีญาณทรรศนะอันเกิดจากฌานมาสอนแก่พุทธบริษัท ผู้ซึ่งกำลังแสวงหาสัจจธรรมด้วยการเรียนพระปริยัติและด้วยตรรกด้วยโวหาร หรือด้วยพิธีกรรมและการบำเพ็ญตนอย่างเคร่งครัดต่าง ๆ

ท่านสอนให้เลิกวิธีปฏิบัติเหล่านั้น และให้นั่งเข้าญาน โดยวิธีหันหน้าเข้าฝา

ต่อมาท่านฮุยเน้งเป็นผู้มาเห็นว่า การเข้าฌานนั้นไม่ทำให้เกิดญาณทรรศนะแต่อย่างใด เป็นแต่ทำให้จิตสงบนิ่งไม่รู้อะไรเลย

ยุบหนอพองหนอจนแข็งบื้งไปเท่านั้น

เณรก็ทำได้

แล้วก็เป็นเณรต่อไป

คนคุกก็ทำได้

แล้วก็เป็นคนคุกต่อไป

ออกจากสมาธิแล้วก็ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงในตัว เหมือนกับ ถอดไพ่ ดังที่ได้ว่ามาแล้ว

ท่านฮุยเน้งก็เลยสอนให้เลิกทำสมาธิ แต่ก็ยังยืนยันว่าทางที่จะถึงปัญญาได้ก็ด้วยฌานแต่วิธีเดียว

แต่ฌานนั้นเป็นเหมือนนิ้วที่ชี้พระจันทร์

ซาโตริคือพระจันทร์

ฌานจึงไม่ใช่ซาโตริ

พระอาจารย์เซ็นตั้งแต่ท่านฮุยเน้งลงมาจึงประณามการนั่งสมาธิว่าเป็นวิธีที่ผิด ท่านเหล่านั้นไม่ส่งเสริมการสงบจิต และตำหนิว่าผู้ทำสมาธินั้นเหมือนกับคนที่โยนตัวเองลงไปในที่มืด

ท่านสอนให้ใช้ชีวิตอย่างธรรมดา หิวก็กิน ง่วงก็นอน

แต่ชีวิตธรรมดาของเซ็นนั้นเป็นชีวิตที่สำรวมอย่างยิ่ง

เพราะผู้ที่ถึงแล้วซึ่งซาโตริ จะต้องเป็นคนใหม่ ไม่เหมือนคนธรรมดา

คือเป็นผู้สำรวมอย่างยิ่ง

การรักษาศีลและการศึกษาพระปริยัตินั้น เซ็นก็สอนว่าไม่ทำให้ถึงพระพุทธธรรมได้ ดังที่ผมได้กล่าวมาแล้ว

อาจารย์เซ็นคนหนึ่งได้เขียนไว้ว่า

"ถ้าผู้ใดปรารถนาพุทธธรรม ผู้นั้นก็พึงแลเห็นธรรมแห่งตนเอง เพราะธรรมแห่งตนนั้นแลคือพุทธธรรม ถ้ายังไม่เห็นธรรมแห่งตนแล้วก็จะมีประโยชน์อันใดที่จะไปนึกถึงพุทธธรรม การท่องพระสูตรและการรักษาศีลนั้นไม่ทำให้ถึงพุทธธรรมได้ เพราะการท่องพระสูตรนั้นจะทำให้บุคคลฉลาดขึ้น และการรักษาศีลก็จะทำให้คนไปเกิดบนสวรรค์ การรักษาพรหมจรรย์นั้นเป็นบุญกุศลหนักหนา แต่ทุกอย่างนี้จะทำให้บุคคลห่างพุทธธรรมออกไปอีก และเมื่ออยู่ห่างพุทธธรรมเสียแล้ว ก็ยังจะเวียนว่ายตายเกิดต่อไป"

จะเห็นได้ว่าเซ็นถือว่าศีล และการศึกษาพระปริยัติเป็นของดี ยอมรับว่าผู้รักษาศีลและผู้ศึกษาพระปริยัตินั้นได้กุศลมาก แต่การหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง มิได้พ้นได้จากการรักษาศีลหรือศึกษาพระปริยัติ

ส่วนการนั่งสมาธิทำให้จิตสงบนั้นเซ็นถือว่าไร้ประโยชน์เลยทีเดียว

พระอาจารย์ฮุยเน้งได้แต่งคาถาไว้ว่า

เมื่อยังเป็นอยู่ก็นั่งและไม่นอน
เมื่อตายแล้วก็นอนนั่งไม่ได้
เป็นทรากศพที่เหม็นเน่า
แล้วจะไปทรมานมันทำไม

ครั้งหนึ่ง มีศิษย์เซ็นคนหนึ่งนั่งสมาธิ อาจารย์เห็นเข้าก็ถามว่า

"ที่เธอนั่งอย่างนี้เธอประสงค์อะไร ?"

"ประสงค์จะเป็นพระพุทธเจ้า"

อาจารย์ได้ยินดังนั้นก็ฉวยเอาอิฐก้อนหนึ่งมาขัดกับหินอยู่ใกล้ ๆ

ศิษย์อดรนทนไม่ไหวก็ถามว่า

"ท่านอาจารย์ทำอะไร ?"

อาจารย์ตอบว่า

"เรากำลังพยายามจะทำให้อิฐแผ่นนี้เป็นกระจกเงา"

"อิฐนั้นขัดเท่าไรก็ไม่กลายเป็นกระจกไปได้"

"ถ้าอย่างนั้น เธอนั่งขัดสมาธิเท่าไรก็ไม่กลายเป็นพระพุทธเจ้าไปได้"

"แล้วจะให้ข้าพเจ้าทำอย่างไรเล่า"

"มันก็เหมือนกับขับเกวียน ถ้าเกวียนไม่แล่นไปเธอจะตีเกวียนหรือตีวัว"

เมื่อเห็นศิษย์นิ่งอยู่อาจารย์ก็กล่าวต่อไปว่า

"ที่เธอนั่งขัดสมาธิอย่างนี้ เธอประสงค์จะเข้าฌานหรือประสงค์ปัญญาตรัสรู้ ถ้าประสงค์ฌานแล้ว ฌานก็มิได้อยู่ที่การนั่งหรือนอน ถ้าประสงค์ปัญญา ปัญญานั้นก็ไม่มีแบบอย่างอันจำกัด พระพุทธเจ้านั้นหาที่ประทับมิได้ ใครจะกุมพระองค์ไว้ก็ไม่ได้ ถ้าเธอหาพระพุทธเจ้าด้วยการนั่งขัดสมาธิเธอก็ฆ่าพระพุทธเจ้า ถ้าเธอไม่ปล่อยตัวให้เป็นเสรีจากการนั่งแบบนั้นเธอจะไม่มีวันแลเห็นสัจจธรรมได้"

เซ็นสอนให้คนใช้ชีวิตตามปกติ แต่ขณะเดียวกันการใช้ชีวิตทุกทางต้องเป็นไปเพื่ออริยสัจ

ถ้าจะพูดด้วยใจเถรวาทอย่างผมก็เห็นจะต้องกล่าวว่าต้องใช้ชีวิตอยู่ในอริยมรรค

คือการกระทำทุกอย่างในชีวิตนั้นต้องเป็นไปเพื่อถึงอริยสัจ

เช่นการทำกิจการทั้งหลายนั้นต้องทำในทางที่จะเห็นอริยสัจ มิใช่ทำแล้วยึดในกิจการจนลืมอริยสัจ ถ้าเป็นดังนั้นแล้วก็ไม่เป็นสัมมากัมมันโต

อาชีพก็เช่นเดียวกัน ที่เป็นสัมมาอาชีพจะต้องเป็นอาชีพที่ไม่ขัดขวางการแลเห็นอริยสัจ

ขณะนี้ก็ยังนึกไม่ออกว่าอะไรเป็นสัมมาอาชีพนอกจากบวช

สัมมาวาจาก็อีก ไม่ได้แปลว่าพูดเรื่องดี ๆ หรือพูดจาอ่อนหวานเรียบร้อย แต่แปลว่าพูดในแนวที่ไม่ออกนอกอริยสัจ

คือถึงจะพูดเรื่องอะไรก็ต้องไม่ออกนอกแนวความจริงเรื่องทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

อริยมรรคคือทางที่จะนำบุคคลไปถึงปัญญาตรัสรู้ ถ้าไม่ถืออย่างนี้ก็ออกจะไร้เหตุผล

พระอาจารย์เซ็นอีกองค์หนึ่งถามศิษย์ว่า

"เธอกินข้าวเช้าหรือยัง"

เมื่อศิษย์ตอบว่ากินแล้วพระอาจารย์ก็บอกว่า "ถ้าอย่างนั้นก็ล้างถ้วยชามเสียด้วย"

เซ็นบอกว่าพูดอย่างนี้เป็นสัมมาวาจา เพราะเมื่อศิษย์ได้ฟังแล้ว ก็จะต้องนึกไปถึงการล้างอวิชชาทันที

แล้วก็เลยสิ้นอวิชชาสำเร็จซาโตริไปในบัดนั้น

แต่อาการที่คนในลัทธิเซ็นสำเร็จซาโตรินั้นแปลก ๆ เกินกว่าที่จะเข้าใจได้ก็มี

พระภิกษุโตกุซานเป็นผู้แตกฉานในพระปริยัติ ต่อมาท่านได้ยินเรื่องเซ็นก็มาขอศึกษา วันหนึ่งท่านนั่งพิจารณาธรรมของเซ็นอยู่หน้ากุฏิอาจารย์ คือพระภิกษุริวตัน เวลานั้นเป็นเวลาค่ำพระภิกษุริวตันถามว่า "*ทำไมเธอไม่เข้ามาเสียข้างใน*"

พระภิกษุโตกุซานตอบว่า "มองไม่เห็นทางเพราะมืดนัก"

พระภิกษุริวตันก็จุดเทียนขึ้นดวงหนึ่งเดินออกไปยื่นให้ พระภิกษุโตกุซานจะรับเทียน พระภิกษุริวตันก็ดับเทียนเสีย

พระภิกษุโตกุซานก็สำเร็จซาโตริในบัดนั้น

ง่ายดี

อีกครั้งหนึ่งหลวงจีนฮวยไฮตามพระอาจารย์ชื่อหลวงจีนม้าจูออกไปนอกวัด แลเห็นห่านป่าฝูงหนึ่งบินอยู่ พระอาจารย์ม้าจูก็ถามว่า

"นั่นอะไร ?"

"ห่านขอรับ"

"มันบินไปไหน ?"

"บินไปจากที่นี่ครับ"

พระอาจารย์ม้าจูก็จับจมูกหลวงจีนฮวยไฮบิดจนเจ็บร้องโอย ๆ แล้วกล่าวว่า

"เธอบอกว่ามันบินไปจากที่นี่ แต่มันยังอยู่ที่นี่ ไม่ได้หนีไปไหน เพราะมันอยู่มาแต่แรก"

พระฮวยไฮก็เหงื่อแตกทุกขุมขน สำเร็จซาโตริในบัดนั้น

จะสำเร็จเพราะวาจาอาจารย์หรือเพราะเจ็บจมูกก็เหลือเดา

แต่อย่างไรก็ตาม เซ็นถือว่าปัญญาตรัสรู้นั้นมีอยู่ในตัวคนทุกคน จะปรากฏขึ้นมาเมื่อไรก็สุดแล้วแต่มีอะไรมาสะกิดเข้า

พระอาจารย์ที่บอกให้ศิษย์ล้างชามนั้นสะกิดที่หู

พระอาจารย์ที่ดับเทียนนั้นสะกิดที่ตา

และพระอาจารย์ที่บิดจมูกศิษย์จนร้องโอย ๆ นั้นสะกิดที่จมูก

ที่พึงสังเกตในที่นี้ก็คือการสำเร็จซาโตริของเซ็นนั้นมิได้สำเร็จได้ที่ใจเท่านั้น แต่สำเร็จได้ที่ตา หู จมูก ปาก กาย ใจทุกอย่าง เพราะใจก็เป็นอวัยวะอย่างหนึ่งที่มิได้วิเศษไปกว่าอย่างอื่น และวิญญาณนั้นก็เกิดขึ้นได้ที่อวัยวะอื่นทุกอัน มิใช่ที่ใจเท่านั้น

การสำเร็จซาโตรินั้นเมื่อเป็นการแลเห็นอริสัจ ก็ย่อมจะต้องเป็นการสำเร็จด้วยตนแต่ผู้เดียว ไม่มีใครมาช่วยได้ อาจารย์เซ็นเป็นผู้แนะเป็นผู้สะกิดให้แลเห็นธรรม แต่ผู้เห็นธรรมนั้นต้องเห็นต้องรู้ด้วยตัวของตัวเองเท่านั้น

*ในประเทศจีนสมัยแผ่นดินซ้องคือ*เมื่อแปดร้อยปีมาแล้ว มีหลวงจีนรูปหนึ่งชื่อต๋าวเจียง ท่านได้ศึกษาอยู่กับอาจารย์ชื่อไตอุย เป็นเวลาช้านานแต่ก็ไม่สำเร็จถึงซาโตริ

ครั้งหนึ่งท่านมีธุระต้องเดินทางไปไกล กินเวลาถึงหกเดือนท่านจึงเดือดร้อน เกรงว่าการเดินทางนั้นจะเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรมของท่าน หลวงจีนอีกรูปหนึ่งชื่อซุงยวนอยู่วัดเดียวกัน เห็นดังนั้นก็เกิดเมตตาจึงเข้าไปกล่าวว่า

"ข้าพเจ้าจะเดินทางไปเป็นเพื่อนท่าน และจะทำทุกอย่างให้ท่านเท่าที่จะทำได้ ท่านจะได้มีเวลาพิจารณาธรรมและปฏิบัติธรรมระหว่างเดินทาง"

หลวงจีนต๋าวเจียงก็รับคำ แล้วพระภิกษุทั้งสองก็ออกเดินทางไปด้วยกัน

คืนหนึ่งขณะที่พักผ่อนอยู่ หลวงจีนต๋าวเจียงก็ขอร้องให้หลวงจีนซุงยวนช่วยชี้ทางให้ท่านแลเห็นธรรม หลวงจีนซุงยวนก็กล่าวว่า

"ข้าพเจ้ายินดีที่จะช่วยท่านทุกอย่าง แต่มีเรื่องที่ข้าพเจ้าไม่สามารถช่วยท่านได้อยู่ห้าประการคือ

หนึ่ง เมื่อท่านหิว ท่านก็ต้องระงับเวทนาของท่านด้วยการฉันอาหารเอาเอง ข้าพเจ้าฉันแทนท่านมิได้

สอง เมื่อท่านกระหายท่านก็ต้องระงับเวทนาของท่านด้วยการดื่มน้ำเอาเอง ข้าพเจ้าดื่มแทนท่านมิได้

สาม เมื่อท่านปวดอุจจาระ ท่านก็ต้องระงับเวทนาของท่านด้วยการถ่ายอุจจาระเอาเอง ข้าพเจ้าถ่ายแทนท่านมิได้

สี่ เมื่อท่านปวดปัสสาวะ ท่านก็ต้องระงับเวทนาของท่านด้วยการถ่ายปัสสาวะเอาเอง ข้าพเจ้าถ่ายแทนท่านมิได้

ห้า ในการที่จะไปให้ถึงที่หมายบนหนทางอันไกลนี้ ท่านต้องแบกอศุภ คือร่างกายของท่านไปเอง ข้าพเจ้าจะไปถึงแทนท่านก็มิได้ จะแบกไปให้ก็ไม่ไหว"

หลวงจีนต๋าวเจี่ยงได้ยินดังนั้นก็สำเร็จซาโตริ และหลวงจีนซุงยวนก็ลาแยกทางกลับมา มิได้เดินทางต่อไปด้วยอีก

หลวงจีนต๋าวเจี่ยงจะสำเร็จซาโตริเพราะอะไรก็ช่างท่านเถิด แต่ที่ผมเอาคำพูดของหลวงจีนซุงยวนมาไว้ในที่นี้ก็เพราะเห็นว่าเป็นการอธิบายพระธรรมคุณในข้อต่อไปนี้ได้ดีนัก คือ

"ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ–*เป็นของอันวิญญูชนทั้งหลายพึงรู้แจ้งเฉพาะตัว*"

และความรู้แจ้งเฉพาะตัวนี้เกิดขึ้นได้โดยกระทันหัน ดังเรื่องต่อไปนี้

หลวงจีนรูปหนึ่งในลัทธิเซ็นชื่อเซียนเย็น พระอาจารย์ตายลง จึงไปฝากตัวกับพระอาจารย์องค์ใหม่ ชื่อหลวงจีนไวชาน ขอให้ท่านสอนธรรมให้ต่อไป พระอาจารย์ไวชานกล่าวว่า

"เราไม่มีอะไรที่จะสอนเธอได้ หากเรารับสอนเธอ ภายหลังเธออาจล้อเลียนเราได้ว่าสอนผิด และอย่างไรก็ตาม สิ่งที่เราจะสอนเธอได้นั้นก็เป็นเรื่องของเราเฉพาะตัว ไม่มีวันที่จะตกเป็นของเธอได้"

หลวงจีนเซียนเย็นได้ยินดังนั้นก็ท้อถอย เลิกคิดที่จะเรียนธรรมต่อไป แต่ตั้งใจว่าจะรักษาศีลและหาความสงบเอาเองตามภิกขุภาวะของท่าน ท่านจึงไปสร้างกุฏิอยู่โดดเดี่ยวหลังหนึ่ง ใกล้ ๆ ฮวงซุ้ยพระอาจารย์เซ็นที่เคยมีชื่อเสียงมาก่อน วันหนึ่งหลวงจีนเซียนเย็นออกไปกวาดลานหน้ากุฏิ ไม้กวาดไปถูกก้อนกรวดก้อนหนึ่งกระเด็นไปกระทบไม้ไผ่เกิดเสียงดัง หลวงจีนเซียนเย็นได้ยินเสียงนั้นแล้วก็บรรลุถึงซาโตริ อันเป็นที่รู้แจ้งเฉพาะตัวท่าน มิใช่ของใครอื่น

หลังจากนั้นท่านได้แต่งคาถาไว้เป็นความว่า

"เราแกว่งไม้กวาดเพียงทีเดียว เราก็ลืมความรู้ที่ได้เรียนไว้หมด

วินัยอันผิดธรรมดานั้นไม่จำเป็น

ไม่ว่าเราจะทำอะไรเราปฏิบัติตามธรรม

และไม่มัวนั่งทำจิตให้สงบจนติด
เราจะเดินทางไปไหนเราไม่ทิ้งร่องรอยไว้
อายตนะของเรามิได้ผูกมัดไว้ด้วยศีล
ผู้ที่แลเห็นสัจจธรรมแล้วทุกแห่ง
ต่างก็ประกาศว่านี่คือธรรมอันสูงสุด

ตัวหนังสือจีนข้างบนนี้ ผมใช้มาหลายหนแล้ว เป็นตัวหนังสือจีนที่ญี่ปุ่นอ่านว่าเซ็น

สำหรับผู้ที่อ่านหนังสือจีนไม่ออก ถ้าหากไม่บอกก็คงไม่รู้ว่าหมายถึงอะไร

ผมใส่ตัวหนังสือนี้ไว้เป็นเครื่องสะกิด เป็นระยะไปเผื่อใครจะสำเร็จซาโตริบ้าง

อย่างไรก็ตามลัทธิเซ็นนั้นใช้วิธีสะกิดให้รู้ตัวแล้วก็ปล่อย

คิดตามแนวนี้แล้วก็จะต้องกล่าวต่อไปว่าโลกเรานี้เต็มไปด้วยคนหลงผิด เมื่อหลงผิดแล้วก็เพ้อทำอะไรต่ออะไรที่ผิดวิสัยคนต่าง ๆ นึกว่าแกลบเป็นข้าวสุกหลงหยิบมาเปิบ ถึงตอนจะเปิบแทนที่จะใส่ปากกลับเอาไปใส่หู ดังนี้เป็นต้น

เซ็นได้แต่สะกิดให้รู้ตัว

เมื่อรู้ตัวแล้วก็รู้ต่อไปว่าอะไรเป็นอะไร

และเมื่อรู้ว่าอะไรเป็นอะไรแล้ว จะทำอะไรกับสิ่งเหล่านั้นต่อไปก็เป็นเรื่องของแต่ละบุคคล เซ็นไม่มาคอยควบคุมป้อนข้าวป้อนน้ำให้

การสะกิดแบบเซ็นนั้นบางทีก็รุนแรง พระอาจารย์เซ็นบางองค์ทุบตีลูกศิษย์จนล้มคว่ำคะมำหงาย

แต่เขาถือว่าท่านทำไปโดยเมตตา

เรื่องเช่นนี้ออกจะไม่มีที่สงสัย

ลูกศิษย์พระในเมืองไทยที่ได้ดีไปแล้วเพราะไม้เรียวของหลวงพี่นั้นเห็นจะมีมากเกินที่จะประมาณได้

แต่ซาโตรินั้นเองก็ยังมีหลายขั้นมีแก่มีอ่อน ทั้งที่ลัทธิเซ็นเองก็ปฏิเสธไม่ยอมรับว่ามีชั่วมีดี มีแก่มีอ่อน

ซาโตรีที่สมบูรณ์นั้นจะต้องเป็นการเปลี่ยนบุคคลโดยสิ้นเชิง ไม่มีอวิชชาหลงเหลืออีกต่อไป ผู้ที่สำเร็จจะต้องรู้สึกว่าเหมือนกับถูกของมีคมเฉือนให้ขาดหรือผ่านกองไฟที่ร้อนจัด ความรู้สึกนั้นยิ่งรุนแรงมากเท่าไรก็ยิ่งสำเร็จมากเท่านั้น

ทั้งที่เซ็นมุ่งแต่อรหัตผลอย่างเดียว ไม่รับรู้ในสภาพของพระอริยบุคคล เช่น พระโสดาบัน พระสกิทาคามีและพระอนาคามี เซ็นก็ยังต้องยอมรับว่าการสำเร็จซาโตรินั้นมีขั้นต่างๆกัน

ในเรื่องนี้เซ็นอธิบายว่าความสำเร็จนั้นมิได้อยู่ที่ความฉลาดหรือความโง่ของคน แต่อยู่ที่ความแข็งแรงของอุปนิสัย คนที่มีความฉลาดปราชญ์เปรื่องนั้นอาจไม่บรรลุซาโตริก็ได้ แต่คนโง่นั้น ถ้ามีอุปนิสัยอันแข็งแรงก็อาจบรรลุได้โดยง่าย

เรื่องนี้หากจะพูดกันตามแบบศาสนาพุทธนิกายเถรวาท ก็เห็นจะต้องพูดว่าสุดแล้วแต่บารมีที่ได้สร้างสมมา

คนที่บรรลุซาโตริขั้นอ่อน ๆ นั้นมีทางที่จะลุแก่โทสะโมหะได้มาก

บางคนเมื่อนึกว่าตนสำเร็จแล้วก็กำเริบไปต่าง ๆ

หลวงจีนองค์ที่ถูกอาจารย์เฆี่ยนเสียสามสิบทีนั้นพอสำเร็จแล้วก็ตะโกนว่า "*ธรรมของอาจารย์ไม่เห็นลึกซึ้งอะไรเลย*"

เมื่อเห็นอาจารย์ทำหน้างอ หลวงจีนองค์นั้นก็ตบหน้าอาจารย์เข้าฉาดใหญ่

พระอาจารย์ผู้ที่สำเร็จแล้วนั้นก็โกรธพิลึก

พระโตกุซานผู้แตกฉานในพระไตรปิฎกนั้นพอสำเร็จซาโตริเข้าแล้วก็เผาพระไตรปิฎก ปากร้องตะโกนว่าพระไตรปิฎกมีความรู้เพียงนิดเดียว เหมือนกับเข็มเล่มเดียวในมหาสมุทร

หลวงจีนที่ถูกอาจารย์บิดจมูกจนสำเร็จซาโตรินั้น พอรุ่งขึ้นพระอาจารย์ลงโบสถ์จะสอนธรรม ท่านก็เข้าไปม้วนอาสนะพระอาจารย์เสีย พระอาจารย์ก็เลยกลับขึ้นกุฏิ

ขึ้นกุฏิแล้วก็เรียกหลวงจีนองค์นั้นไปพบ ถามว่าม้วนอาสนะเสียทำไม หลวงจีนองค์นั้นก็ตอบว่า

"เมื่อวานนี้พระอาจารย์บิดจมูกผม เจ็บจะตายไป"

พระอาจารย์ตอบว่า

"ที่ไหน ความคิดเธอตอนนั้นจะล่องลอยอยู่กระมัง"

หลวงจีนก็ตอบว่า

"วันนี้ไม่เจ็บแล้วครับ"

ทั้งหมดนี้เซ็นอธิบายว่า เมื่อสำเร็จซาโตริแล้วใครจะเป็นอย่างไรต่อไปก็เป็นเรื่องของตน

การสำเร็จซาโตริของเซ็นนั้น จะว่าเป็นของง่ายไม่ต้องบำเพ็ญภาวนาเสียเลยก็ไม่ใช่ บางคนอาจารย์แนะแล้วแนะอีก กินเวลาเป็นสิบ ๆ ปีก็ไม่บรรลุอะไรทั้งนั้น แต่ความพากเพียรนั้นก็ย่อมจะมีผล ถึงคราวจะสำเร็จถูกสะกิดทีเดียวก็บรรลุเลย

ลักษณะของซาโตริ หรืออนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณของเซ็นนั้นพอจะสรุปได้ดังต่อไปนี้

๑. ไม่มีเหตุผล

ทั้งนี้หมายความว่าซาโตริไม่อาจบรรลุได้ด้วยการใช้เหตุผลหรือตรรก คือการลำดับเหตุผลและอนุมาน ผู้ที่บรรลุถึงซาโตริแล้วไม่สามารถจะอธิบายธรรมนั้นด้วยเหตุผลได้

ลักษณะข้อนี้ชวนให้คำนึงถึงว่าธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมที่มีเหตุผล พระพุทธเจ้าทรงรู้เหตุแห่งทุกข์ จึงทรงระงับเหตุแห่งทุกข์นั้นได้ ผลคือวิมุติจึงเกิดขึ้น

ถ้าไม่มีเหตุผลเสียเลยแล้วจะบรรลุอะไรได้ผมเองก็ยังนึกไม่ถึง

เพราะไม่เคยบรรลุซาโตริ

๒. ญาณทรรศนะ

ผู้ที่บรรลุซาโตริแล้วนั้นสามารถรู้จักสรรพสิ่งทั้งปวงได้ในขั้นปรมัตถ์

รู้จักอย่างไรก็อธิบายไม่ได้อีก เพราะต้นตำหรับ คือ ท่านโพธิธรรมท่านก็ยอมรับว่าคำพูดของลูกศิษย์ท่านชื่อหุยเกต่อไปนี้เป็นความจริง

"ญาณของเรานั้นมิใช่เห็นแต่ความดับสูญสิ้นเชิง แต่เป็นความรู้ที่เพียงพอแก่อัตตภาพ แต่เราจะอธิบายความรู้นั้นด้วยถ้อยคำมิได้"

ก็เป็นอันแล้วกันไป

พระอาจารย์เซ็นยังอธิบายไม่ได้แล้ว ผมจะไปเอาอะไรมาอธิบาย

๓. เป็นธรรมอันสิ้นสุด

หมายความว่าซาโตรินั้นเมื่อผู้ใดบรรลุแล้วก็ถึงซึ่งวิชาอันจบสิ้น ไม่ต้องรู้อะไรอีกต่อไป และไม่มีเหตุผลใดจะมาหักล้างธรรมนั้นได้

เมื่อซาโตริเป็นธรรมที่รู้แจ้งเฉพาะตัว ธรรมนั้นก็สิ้นสุดที่ตัวผู้นั้น ใครไม่เห็นด้วยหรือยังมีปัญหาก็เป็นเรื่องของคนนั้น ผู้ที่บรรลุธรรมแล้วไม่เกี่ยว

หากผมจะเห็นว่าครกตำข้าวคือพุทธธรรม นั่นก็เป็นเรื่องที่ผมรู้แจ้งเฉพาะตัว ใครที่ไม่เห็นด้วยก็เป็นกรรมของคนนั้นเอง หรือใครที่เห็นว่าสากตำข้าวต่างหากเป็นพุทธธรรมก็เป็นเรื่องของคนนั้น ผมไม่เกี่ยว

คนที่บรรลุซาโตริแล้วคงไม่เข้าพรรคการเมืองและไม่เล่นการเมือง

แต่เขียนหนังสือพิมพ์ออกจะดี เพราะใครจะด่าว่า ใครจะขัดคออย่างไรก็เฉยได้ไม่เกี่ยว

ใครถามว่าทำไมเขียนไปอย่างนั้น ก็ตอบได้คาถาเดียวทุกทีว่า

"ก็นั่นมันเป็นธรรมที่รู้แจ้งเฉพาะตัวผมนี่"

คงหัวแตกหรือเข้าตะรางเข้าวันหนึ่ง

๔. เป็นขันติธรรม

หมายถึงธรรมที่ยอมรับโลกและสภาพต่าง ๆ ในโลกไม่ว่าจะดีหรือชั่วได้ด้วยขันติ เห็นอะไรดีก็ไม่ลุ่มหลงหรือเข้ายึด เห็นอะไรไม่ดีก็ไม่เดือดร้อนกระวนกระวายเพื่อหลีกหนี

สภาพทุกอย่างในโลกคือธรรม หรือเป็นธรรมดา และธรรมดานั้นหากใครไปฝืนเข้าก็จะเกิดความเดือดร้อนวุ่นวายแก่ตนเอง

คนที่พยายามแก้ของแพงนั้นเดือดร้อนยิ่งกว่าคนที่ต้องซื้อของแพง

ยอมรับว่าของแพงเสียดีกว่า

ยอมรับแล้วก็ทนมันไปด้วยขันติ

นึกเสียว่าแพงหรือถูกเป็นเรื่องสมมุติเป็นเรื่องเปรียบเทียบ ไม่แพงก็ถูก ไม่ถูกก็แพง

ไม่ว่าจะถูกหรือแพงไปคิดแก้ไขเข้าก็เดือดร้อนทั้งนั้น

๕. เป็นธรรมที่รู้แจ้งแทงทะลุ

หมายถึงรู้แจ้งแทงทะลุออกจากเปลือกแห่งอวิชชาที่หุ้มห่อตนเองไว้

ผู้ที่บรรลุธรรมซาโตรินั้นหลุดออกจากเปลือกออกไปสู่ธรรมที่ยิ่งใหญ่ว่าตนและเป็นธรรมที่เป็นอนันต์ ไม่มีขอบเขต

ธรรมนั้นคืออะไรก็อธิบายไม่ได้อีก เพราะเซ็นไม่มีภาษาและไม่มีเหตุผล

รู้เอาเองก็แล้วกัน

๖. เป็นธรรมที่เป็นอนัตตา

กล่าวคือผู้ที่บรรลุซาโตริแล้วนั้น ไม่มีตนเหลืออีกต่อไป

ไม่มีเรื่องส่วนตัว

ไม่รักใคร ไม่เกลียดใคร และไม่มีข้อผูกพันกับใครในทางส่วนตัวทั้งสิ้น

เขียนไปเขียนมาเกิดบรรลุซาโตริปิ๊งปั๊งขึ้นมาเสียแล้วซี

ตัวผมขณะนี้ไม่มี

มีแต่ตาแก่คนหนึ่งนั่งเขียนหนังสืออยู่เท่านั้น

อีกหน่อยแกก็คงตาย

ช่างแก

๗. เป็นธรรมที่เกิดปีติ

เมื่อซาโตริเป็นธรรมที่หลุดพ้น เกิดความรู้สึกเป็นอันเสรี ปีติก็ย่อมจะเกิดขึ้น เหมือนกับคนที่หลุดพ้นจากที่คุมขัง

จะปีติอย่างไรก็บอกไม่ได้อีกเหมือนกัน

เพราะไม่เคยหลุด

๘. เป็นธรรมอันถึงได้ทันที

ลักษณะนี้ได้กล่าวไว้แล้ว ว่าผู้ที่สำเร็จซาโตรินั้นสำเร็จได้โดยกระทันหัน

เสียงกรวดกระทบไม้ไผ่ แกรกเดียวก็สำเร็จได้

ความสำเร็จแบบนี้ภาษาสันสกฤตเรียกว่า "*เอกมุหุรเตนะ*"

จะสำเร็จเมื่อไรก็สุดแล้วแต่บารมีดังที่กล่าวมาแล้ว

ความพากเพียรพยายามไม่ทำให้สำเร็จได้

ผมได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์และหลักการของเซ็นมาแล้ว ต่อไปจะได้พูดถึงวิธีการ

เซ็นถือว่าความคิดของคนนั้นติดอยู่ในตรรกแบบธรรมดา คือเหตุผลที่เคยใช้กันมาเป็นเหตุให้มีทรรศนะหรือมองเห็นสรรพสิ่งต่าง ๆ แต่แง่เดียว ซึ่งเป็นแง่ที่ผิด

ที่สำคัญที่สุดก็คือเซ็นถือว่าการแบ่งสรรพสิ่งต่าง ๆ ออกเป็นเรื่องปรมัตถ์และสมมตินั้นเป็นการกระทำที่ผิด ถ้าถืออย่างนั้นเชื่ออย่างนั้นแล้วก็ไม่มีทางที่จะเป็นปรมัตถธรรมได้

เซ็นจึงไม่แบ่งอะไรออกเป็นปรมัตถ์หรือเป็นสมมติ แต่ถือว่าทุกอย่างเป็นของอย่างเดียว ถ้าเป็นปรมัตถ์ก็เป็นปรมัตถ์ทั้งหมด หรือถ้าเป็นสมมติก็เป็นสมมติทั้งหมด

ปรมัตถ์ก็คือสมมติ หรือสมมตินั้นแหละคือปรมัตถ์

เซ็นถือว่าการแยกนิพพานไปตั้งไว้ห่างเป็นจุดหมายปลายทางแห่งการปฏิบัติธรรมนั้นเป็นอุปสรรคอันจักทำให้คนไม่ถึงนิพพานได้ ตราบใดที่ยังนึกอยู่อย่างนั้นก็จะไม่มีวันเข้าถึง

เซ็นบอกว่าพระนิพพานอยู่ในตัวเราเอง ไม่ต้องไปหาที่ไหน มองตัวให้ดี ๆ ก็แลเห็นและถึงพระนิพพาน

ต่อไปนี้เป็นวิธีต่าง ๆ ที่จะทำให้คนแลเห็นธรรมของเซ็น

วิธีการนั้นแบ่งออกได้เป็นสองภาค ภาคแรกได้แก่การใช้วาจา คือการพูดจาโต้ตอบหรือสั่งสอน ซึ่งพอจะแบ่งออกได้ดังต่อไปนี้

๑. พูดสิ่งที่ขัดกันในตัว

ตัวอย่าง:–

"เราเดินไปด้วยมือเปล่าแต่เราถือพลั่วอยู่ในมือ

เราเดินด้วยเท้า แต่เรานั่งอยู่บนหลังวัว

เมื่อเราข้ามสะพาน

น้ำใต้สะพานนั้นไม่ไหล แต่สะพานไหล"

คาถาเซ็นอันนี้แลเห็นได้ชัดว่าไม่มีเหตุผลแบบธรรมดาเลย เช่นเดียวกับคำพูดแบบเซ็นที่ว่า

"ดอกไม้นั้นไม่แดง และใบไม้นั้นไม่เขียว"

คำพูดแบบนี้ในคติเซ็นถือว่าเป็นการกล่าวว่า "ดอกไม้นั้นแดงและใบไม้นั้นสีเขียว"

แต่ที่พูดให้กลับกันเสียก็เพื่อให้คนเลิกคิดเลิกใช้เหตุผลแบบธรรมดาที่เคยใช้มาก่อน

ความประสงค์นั้นก็เพื่อให้คนใช้ความคิดโดยไม่ติดอยู่ในกรอบของเหตุผล ที่ใช้กันมาจนเป็นประเพณีหรือจนกลายเป็นอุปาทาน ได้แก่ความยึดในเหตุผล

ซึ่งเมื่อเป็นอุปาทานแล้วก็ต้องตัดเสียให้สิ้น

แต่ก็เกิดเป็นอุปาทานอีกแบบหนึ่งคือความยึดในการไร้เหตุผลแบบเซ็น

เซ็นออกจะยึดในคำพูดที่ขัดกันและความไร้เหตุผลนี้เอามาก และใช้พูดกันในเรื่องชีวิตประจำวัน โดยไม่ยอมรับรู้ในความจริงอย่างธรรมดาเสียทั้งหมด

"ผมกำลังเขียนเรื่องนี้แต่ก็ไม่ได้เขียนเลยแม้แต่ตัวอักษรเดียว ท่านกำลังอ่านเรื่องนี้อยู่ แต่ก็ไม่มีใครได้อ่านเรื่องนี้เลยแม้แต่คนเดียว"

ถ้าจะพูดอย่างคนธรรมดาก็ตัดประโยคที่มาข้างหลังคำว่าแต่ออกทั้งหมด

หากจะพูดแบบเซ็นก็คงเอาไว้

ให้มันฟังดูบ้า ๆ ดี

เพื่อคนจะได้ใช้ความคิดอีกแบบหนึ่ง แลเห็นความจริงซึ่งไม่เคยเคยเห็น

ครั้งหนึ่งมีช่างเขียนญี่ปุ่นคนหนึ่งชื่อ โอโกบุชิบุน เป็นช่างเขียนไม้ไผ่ที่มีชื่อเสียงมาก วันหนึ่งมีผู้มาจ้างให้เขียนภาพป่าไผ่ โอโกบุ ชิบุน ก็ตกลงรับเขียน แล้วก็เขียนภาพป่าไผ่ด้วยหมึกสีแดง เสร็จแล้วก็มอบให้ผู้ว่าจ้างไป ผู้ว่าจ้างกลับมาหาแล้วกล่าวว่า

"ข้าพเจ้ากลับมาขอบคุณท่านที่เขียนภาพป่าไผ่ได้สวยงามมาก แต่ขอโทษเถิด ท่านเขียนภาพนั้นด้วยหมึกแดง"

โอโกบุ ชิบุน ก็ถามกลับไปว่า

"ท่านต้องการให้ข้าพเจ้าเขียนภาพด้วยสีอะไร"

"สีดำอย่างที่เขาเคยเขียนกันมา" ที่ตอบเช่นนั้นก็เพราะญี่ปุ่นเขียนภาพด้วยหมึกจีนสีดำเป็นธรรมเนียม

โอโกบุชิบุนก็ถามว่า

"ท่านเคยเห็นใบไผ่สีดำเหมือนหมึกดำหรือ ?"

ความคิดของคนเราก็แบบนั้น ติดอยู่ในกรอบแห่งเหตุผลและธรรมเนียมการใช้ความคิดที่เคยใช้กันมาก่อน

แต่ความจริงแล้ว ใบไผ่ก็ไม่ใช่ทั้งสีแดงและสีดำ และอาจไม่ใช่สีเขียวก็ได้ ใครจะไปรู้

เซ็นว่าไว้อย่างนี้

๒. การพูดโดยไม่ยอมรับหรือปฏิเสธ

ในการพูดจาแบบธรรมดานั้น ถ้าเราไม่ยอมรับเราก็ต้องปฏิเสธ ถ้ายอมรับว่าสิ่งหนึ่งดี ก็ต้องปฏิเสธว่ามีสิ่งอื่นที่ไม่ดี พระที่สวดมาติกาก็อยู่ในหลักเหตุผลแบบธรรมดานี้ คือ

กุสลาธมฺมา *ธรรมอันเป็นของดี*

อกุสลาธมฺมา *ธรรมอันเป็นของไม่ดี*

อพฺยากตาธมฺมา *ธรรมอันเป็นของไม่ดีไม่ชั่ว*

ว่าโดยทั่วไปเรามักจะแบ่งของทุกอย่างที่แวดล้อมตัวเราอยู่ออกเป็นอย่างนี้ คือ

ดี ชั่ว และพยากฤต คือไม่ดีไม่ชั่ว

เซ็นถือว่าการพูดแบบนี้และคิดแบบนี้ทำให้คนต้องถูกผูกมัดอยู่ด้วยดีชั่ว หรือการยอมรับและการปฏิเสธไม่เป็นเสรี

เสรีคือการไม่ยอมรับและไม่ยอมปฏิเสธ

ถามว่าถ้าเกิดปัญหาที่จะต้องยอมรับหรือปฏิเสธขึ้นมาจะทำอย่างไร

เซ็นตอบว่า

ไม่พูดไม่ตอบปัญหานั้นเพื่อเอาตัวรอดไว้ก่อน

เปรียบเหมือนคนตกหน้าผาแล้วบังเอิญเอาปากคาบกิ่งไม้ได้แล้วห้อยอยู่อย่างนั้น

มีคนเดินผ่านมาแลเห็นเข้าก็ร้องถามว่า

"ไปทำอะไรอยู่ที่นั้น!" หรือ

"สบายดีอยู่หรือคุณ?" หรือ

"โอ๊ย! ห้อยอยู่นานเท่าไรแล้ว?"

หรือปัญหาบ้า ๆ บอ ๆ อีกมาก ซึ่งไม่เกี่ยวกับเรื่องเลย ถ้าคนที่เอาปากคาบกิ่งไม้นั้นไปอ้าปากตอบเข้าก็ตกเขาตายเปล่า

ไม่ได้ประโยชน์อะไรสักนิด

เซ็นถือว่าปัญหาที่ต้องตอบไปในทางรับหรือปฏิเสธก็เป็นปัญหาแบบนั้น

ไม่ตอบเสียเลยดีกว่า

ผมเองนอกจากเขียนคอลัมน์นี้แล้วก็ตอบปัญหาประจำวันอยู่อีกคอลัมน์หนึ่งอีกด้วย

ปัญหาที่ถามมานั้นส่วนใหญ่ก็เป็นปัญหาแบบนี้

เพียงอ้าปากจะตอบก็ตกเขาตายเสียแล้ว

และปัญหาก็ไม่ได้ตอบอยู่นั่นเอง

๓. การพูดขัดกันที่ตนเองได้พูดไว้แล้ว

เมื่อเซ็นไม่ยอมรับในเหตุอย่างธรรมดาสามัญ การพูดแบบเซ็นจึงเป็นการพูดอีกแบบหนึ่ง ซึ่งจะพึ่งด้วยเหตุผลอย่างธรรมดาสามัญไม่ได้

พระอาจารย์เซ็นอาจพูดอะไรไว้อย่างหนึ่ง แล้วพูดขัดกับที่ได้พูดไว้แล้วในประโยคต่อไป

เช่นพูดว่าจิตหรือวิญญาณนั้นมีแน่ เพราะมันไม่มี

หรืออะไรที่ออกจะยั่วโมโหคนทำนองนั้น

แต่เซ็นก็ยืนยันว่าการพูดแบบนี้เป็นการพูดที่มีแต่ความจริง

การไม่ยอมรับรู้ในตรรกโดยสิ้นเชิงนี้แสดงให้เห็นว่า เซ็นไม่พึ่งใจอันเป็นเครื่องใช้ความคิดเพื่อเข้าถึงสัจจธรรม แต่มุ่งหมายจะใช้ฌาน ซึ่งเซ็นถือว่าไม่เกี่ยวข้องกับใจหรือการใช้ความคิดแต่อย่างไรทั้งสิ้น

เพราะฌานเป็นทางรู้อีกทางหนึ่งนอกเหนือไปจากใจ และฌานนั้นไม่ต้องอาศัยตรรกหรือเหตุผลอย่างธรรมสามัญ

๔. การยอมรับ

เมื่อเซ็นไม่ยอมรับและไม่ยอมปฏิเสธในสภาพอย่างใดทั้งสิ้น การยอมรับว่าอะไรเป็นอะไรโดยตรงก็ไม่มีในลัทธิเซ็น

แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังอาจถือได้ว่าเซ็นยอมรับในความจริงบางอย่าง การยอมรับของเซ็นนั้นคือการไม่ปฏิเสธ

แต่การไม่ปฏิเสธนั้นเองก็ได้แต่การพูดอีกเรื่องหนึ่งซึ่งไม่เกี่ยวกับปัญหาที่ถามเลยแม้แต่น้อย

เมื่อมีผู้ถามหลวงจีนเฮชานผู้เป็นพระอาจารย์เซ็นว่า พระพุทธเจ้าคืออะไร ท่านก็ตอบว่า

"เราก็ตีกลองเป็น ตุมมะตุม ตุมตุม"

โปรดสังเกตว่าท่านมิได้ปฏิเสธว่าพระพุทธเจ้าไม่มี การที่ท่านทำเสียงกลองนั้นเป็นการยอมรับพอเพียงแล้ว

มีผู้ถามพระอาจารย์เซ็นอีกองค์หนึ่งคือ หลวงจีน นานยวน ฮุยยุงว่า

"*อะไรที่ไม่ใช่พระพุทธเจ้า*"

ท่านก็ตอบว่า

"ฉันก็ไม่เคยรู้จักพระพุทธเจ้า"

เท่านี้ก็เป็นการยอมรับแบบเซ็นอย่างเหลือหลายแล้วว่าพระพุทธเจ้านั้นมีจริง เพราะถ้าไม่มีแล้วปัญหาเรื่องเคยรู้จักพระพุทธเจ้าหรือไม่เคยก็ไม่เกิดขึ้นได้

๕. การพูดซ้ำ

คำตอบของอาจารย์เซ็นอีกวิธีหนึ่งก็คือการพูดซ้ำกับคำถาม เหมือนกับเสียงสะท้อนทำให้ผู้ถามนั้นต้องคิดเอาเอง

พระอาจารย์เซ็นอีกองค์หนึ่งในสมัยแผ่นดินถังชื่อหลวงจีน ตู้จูไต้ถุง ท่านตอบแบบนี้

เมื่อมีคนถามว่า "อะไรคือพระพุทธ"

ท่านตอบว่า "*พระพุทธ*"

ถามว่า "อะไรคือพระธรรม"

ท่านตอบว่า "*พระธรรม*"

ถามว่า "อะไรคือต๋าว"

ท่านตอบว่า "ต๋าว"

เขาว่าตอบกันแบบนี้ ทำให้คนสำเร็จซาโตริได

๖. คำอุทาน

พระอาจารย์เซ็นหลายองค์แนะนำให้ศิษย์ได้แลเห็นธรรมด้วยคำอุทานเพียงคำเดียว

พระอาจารย์มีชื่อองค์หนึ่ง ร้องตวาดศิษย์ว่า "กวาน"

อีกองค์หนึ่งร้องตวาดว่า "กวาด!"

ร้องอยู่อย่างนั้น ไม่ว่าใครจะถามอะไรหรือเจอหน้าใครเข้า

จนศิษย์แลเห็นธรรม สำเร็จซาโตริไปเอง

บางทีไม่ตวาดเปล่า เอาไม้เท้าตีเอาด้วย

การใช้วาจาแนะให้เห็นธรรมทั้งหกแบบนี้ ลัทธิเซ็นเรียกเป็นภาษาสันสกฤตว่า อุปายเกาศลยฺ นอกจากนั้นก็ยังมีอุปายเกาศลยฺอีกอย่างหนึ่งคือนิ่งเงียบ ไม่พูดเลย

เมื่อพระมัณชูศรีถามปัญหาธรรมพระวิมลเกียรติ์เรื่องเอกทรรศนะ พระวิมลเกียรติ์นิ่งไม่ตอบเลย

ลัทธิเซ็นบอกว่าความเงียบของพระวิมลเกียรติ์นั้นดังยิ่งกว่าฟ้าร้อง

แต่การใช้วาจาแนะให้เห็นธรรมนั้นเซ็นถือว่าไม่สำคัญ เพราะลัทธิเซ็นถือว่ากรรมอันได้แก่การใช้ชีวิตของตนตามปกตินั้นสำคัญกว่าคำพูด หรือการสั่งสอนใด ๆ ทั้งสิ้น

ธรรมอันสูงสุงคืออริยสัจนั้นก็อยู่ในชีวิตตามปกติของคนเรานั้นเอง ใครไม่ใช้ชีวิตตามปกติก็แลไม่เห็นอริยสัจ

ยิ่งพูดกันไปก็ยิ่งทำให้ห่างไกลอริยสัจออกไปอีก

เซ็นจึงถือว่ากายกรรมเป็นวิธีตรงที่จะทำให้แลเห็นธรรม ส่วนวจีกรรมนั้นถึงจะจำเป็นในบางกรณีก็ไม่ทำให้แลเห็นธรรมได้

ในบางกรณีวจีกรรมนั้นเป็นอุปสรรคต่อเซ็นหรือญานทีเดียว

การยกมือขึ้นสูงนั้นเป็นเซ็น

แต่พอกล่าวว่าได้ยกมือขึ้นสูงแล้วเซ็นก็หายไปทันที

การพูดหรือการสมมตินั้นไม่ผิด แต่เมื่อทำแล้วก็ไกลเซ็นออกไปมากเท่านั้น

เซ็นถือว่าชีวิตนั้นผ่านไปเรื่อย ๆ กรรมใดที่ทำไปแล้วนั้นจะกลับไม่ทำอีกไม่ได้ ชีวิตที่ผ่านไปแล้วนั้นจะไปลบแก้หรือเขียนทับเพิ่มเติมเหมือนกับหนังสือหรือภาพเขียนก็ไม่ได้

แต่ในขณะใดขณะหนึ่งของชีวิตที่ผ่านไปเรื่อย ๆ นั้น ผู้ปฏิบัติธรรมแบบเซ็นอาจได้ฌานเข้าเมื่อไรก็ได้ ในขณะที่กำลังทำกรรมอย่างไรอยู่ก็ได้ ไม่มีกำหนด

และเมื่อฌานนั้นเกิดขึ้นในขณะใดแห่งชีวิตแล้ว ฌานนั้นก็ลบไม่ออก

ฟ้าแลบขึ้นแวบหนึ่ง แล้วก็หายไป หินกระทบกันเกิดเป็นไฟขึ้นแวบหนึ่ง

ฌานหรือเซ็นก็เกิดขึ้นแบบนั้น

ไม่ใช่เรื่องของการใช้สัญญาจดจำ หรือเรื่องของการลำดับเหตุผล

และไม่ใช่เรื่องของศีลและสมาธิ

พระอาจารย์เซ็นทุกองค์ใช้ชีวิตตามปกติ แต่ด้วยความสำรวม เมื่อหิวก็กิน หรือง่วงก็นอน เมื่อกระหายก็ดื่ม

แต่การกินนอนและดื่มนั้น ก็เป็นเรื่องของการกินนอนและดื่มไม่ปล่อยให้กายเข้ามาเกี่ยวข้องหรือปล่อยให้ใจยึดว่าการกระทำเหล่านั้นเป็นเครื่องบำรุงกาย

ที่สำคัญที่สุดก็คือต้อง ไม่นึก ไม่ว่าจะเป็นในขณะใดว่าตัวเราหรืออัตตาเป็นผู้กระทำกรรมนั้น ๆ

หิวก็กิน แต่ก็ไม่ใช่ตัวเรากิน เป็นเรื่องของธรรมดา

ง่วงก็นอน แต่ไม่ใช่ตัวเรานอน เป็นเรื่องของธรรมดา

กระหายก็ดื่ม แต่ไม่ใช่ตัวเราดื่ม เป็นเรื่องของธรรมดา

ในขณะที่ทำกรรมอย่างธรรมดานี้ ฌานอาจเกิดขึ้นเมื่อไรก็ได้

กรรมเหมือนหินที่กระทบกัน

บางทีก็เกิดเป็นไฟขึ้น

แสงสว่างแวบหนึ่งนั้นคือฌาน มิได้เกิดจากวัตถุวิเศษอะไรเลย

เซ็นว่าอย่างนั้น

ไม่ใช่ผมว่า

ว่าโดยสรุปแล้ว วิธีตรงที่จะทำให้เกิดปัญญาแบบเซ็นนี้อาศัยกายกรรมมากกว่าวจีกรรม และการใช้เหตุผลในความคิด พระอาจารย์เซ็นอีกองค์หนึ่งชื่อ วูซู ท่านได้เทศนาเปรียบเทียบวิธีตรงนี้ไว้ด้วยนิทานน่าฟังดังต่อไปนี้

เซ็นนั้นเหมือนกับวิชาขโมย ลูกขโมยคนหนึ่งเห็นพ่อซึ่งเป็นขโมยแก่ชราลง ก็ปรารภแก่ตนว่า "บิดาเราแก่ชราลงแล้ว ต่อไปก็จะไม่สามารถขโมยต่อไปได้ แล้วใครเล่าจะเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวนอกจากตัวเรา จำเราจะต้องเรียนวิชาขโมยไว้ให้ได้" เมื่อนึกดังนั้นแล้วก็เข้าไปหาบิดาขอให้บิดาสอนวิชาขโมยให้ บิดาก็เห็นด้วย คืนหนึ่งบิดาก็พาบุตรไปยังบ้านใหญ่หลังหนึ่งแล้วตัดช่องย่องเบาเข้าไปได้ถึงในบ้าน แลเห็นหีบใบใหญ่ใบหนึ่งวางอยู่ บิดาก็เปิดหีบนั้นขึ้น แล้วบอกให้ลูกลงไปในหีบนั้น เมื่อบุตรลงไปในหีบแล้ว บิดาก็ปิดหีบลั่นกุญแจไว้ตามเดิม ครั้นแล้วบิดาก็ย่องออกไปนอกบ้าน ทุบประตูให้เกิดเสียงดังจนคนในบ้านตื่นแล้วก็หลบไป ฝ่ายคนในบ้านก็ตกใจ จุดไฟลุกขึ้นดูแลเห็นร่องรอยว่าขโมยขึ้นบ้านก็พูดจากันอยู่

ฝ่ายลูกขโมยถูกขังอยู่ในหีบ ได้ยินเสียงผู้คนก็ตกใจ จะออกจากหีบก็ไม่ได้ จึงแสร้งออกอุบายทำให้เหมือนเสียงหนูกัดผ้าอยู่ในหีบ เจ้าของบ้านได้ยินเสียงก็สั่งให้คนใช้ผู้หญิงจุดไฟไปเปิดหีบดู เมื่อคนใช้มาเปิดหีบขึ้นลูกขโมยก็โผล่ออกมาจากหีบ เป่าไฟให้ดับ ผลักคนใช้ล้มลงแล้วก็วิ่งหนีออกจากบ้าน ผู้คนในบ้านก็พากันออกวิ่งตามไป ลูกขโมยแลเห็นบ่อน้ำบ่อหนึ่งอยู่ข้างทาง ก็เอาหินทุ่มลงไปในบ่อให้เกิดเสียงดัง คนที่วิ่งตามมานั้นได้ยินเสียงดังที่บ่อก็คิดว่าขโมยโดดลงบ่อ จึงพากันไปยืนดูอยู่ที่ปากบ่อนั้น ลูกขโมยก็หนีเอาตัวรอดกลับบ้านได้

พอมาถึงบ้านเห็นพ่อนั่งรออยู่ ลูกขโมยก็ต่อว่าต่อขานที่พ่อทำให้ตนหวุดหวิดจะถูกจับได้ พ่อจึงกล่าวว่า "เจ้าอย่าเพิ่งโกรธเคืองพ่อเลย จงเล่าให้พ่อฟังก่อนว่าหนีมาได้อย่างไร" เมื่อลูกขโมยเล่าเรื่องหนีมาได้อย่างไรจบลงแล้ว พ่อขโมยก็กล่าวว่า

"นั่นอย่างไรเล่า เจ้าได้เรียนรู้วิชาขโมยแล้ว"

無

เซ็นนั้นเป็นลัทธิที่สอนกันได้ แต่เมื่อเซ็นเป็นลัทธิที่ไม่ยกย่องเหตุผลตามธรรมดา การสอนลัทธิจึงแตกต่างออกไปจากการใช้เหตุผลที่เป็นหลักสำคัญในการศึกษาลัทธิอื่นหรือวิชาอื่น

ในการสอนเซ็นนั้น ผู้เป็นอาจารย์จะตั้งโจทก์หรือกระทู้ธรรมให้ศิษย์เอาไปแก้ได้ อาจารย์จะรู้ได้ว่าศิษย์คนใดมีความเข้าใจเซ็นหรือบรรลุธรรมขั้นใดก็ด้วยการแก้กระทู้นั้น

กระทู้นั้นญี่ปุ่นเรียกว่าโกอัง

ตัวอย่าง

๑. พระภิษุรูปหนึ่งถามพระอาจารย์ตุงชานว่า "ใครคือพระพุทธเจ้า" ท่านตอบว่า "ป่านสามตำลึง"

๒. มีผู้ถามพระอาจารย์ยุนเมนว่า "ในขณะที่จิตว่างไม่มีความคิดสิ่งใดเลยนั้น มีอกุศลมูลเกิดขึ้นได้หรือไม่" ท่านตอบว่า "มีมากเท่าเขาพระสุเมรุ"

๓. เมื่อพระภิกษุรูปหนึ่งถามท่านเฉาฉูว่า "มีพุทธธรรมอยู่ในสุนัขหรือไม่" ท่านตอบด้วยอุทานวาจาว่า "วู"

๔. เมื่อพระภิกษุอีกรูปหนึ่งถามท่านเฉาฉูว่า "การที่พระอาจารย์เซ็นองค์แรกมายังประเทศจีนนั้นท่านมีความหมายอย่างไร" ท่านตอบว่า "ต้นสนที่อยู่บนลานวัด"

๕. เมื่อหลวงจีนปังผู้ซึ่งแตกฉานในเซ็นถามท่านม้าจูว่า *"ใครคือผู้ที่หาอะไรเปรียบมิได้ในบรรดาสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกนี้"* ท่านตอบว่า *"เมื่อท่านดื่มน้ำให้หมดแม่น้ำสีเจียงแล้ว เราจะตอบให้"*

ที่อาจารย์เซ็นตั้งกระทู้แบบนี้ ให้ศิษย์ไปคิดนั้นมีวัตถุประสงค์ที่จะเปิดแนวความคิดแบบเซ็นขึ้นในตัวศิษย์ ทำให้เกิดธาตุรู้แบบเซ็นซึ่งคนธรรมดาไม่เคยมีมาก่อน กระทู้ธรรมเหล่านั้นถือว่าเป็นการแสดงออกซึ่งธาตุรู้แบบเซ็น เพราะเป็นถ้อยคำที่ผู้ได้ตรัสรู้แบบเซ็นกล่าวไว้ หากผู้ใดเข้าใจแลเห็นธรรมจากกระทู้เหล่านั้น ก็ถือว่าตรัสรู้เช่นเดียวกับผู้ตั้งกระทู้

พูดง่าย ๆ ว่าพระอาจารย์เซ็นในอดีตนั้น ท่านได้เห็นสัจธรรมด้วยฌาน จึงบรรลุซาโตริ ใครเข้าใจถ้อยคำของท่านก็มีฌานอย่างเดียวกัน และสำเร็จซาโตริด้วยกัน

ผมเองไม่เข้าใจ จึงไม่มีฌานและไม่สำเร็จ ซาโตริ

*ในระยะแรก ๆ นั้น*เซ็นก็สอนธรรมแบบเดียวกับที่พระบรมศาสดาได้ทรงสั่งสอนมาแล้ว กล่าวคือมีผู้ที่มีปัญญานั้นเข้ามาทูลถามปัญหาต่อพระองค์ พระพุทธเจ้าทรงทราบถึงจิตใจและภูมิปัญญาของผู้ทูลถามด้วยตัวปัญญานั้นเอง เมื่อทรงทราบแล้วก็ทรงตอบปัญหาและสอนธรรมแก่ผู้นั้นตามควรแก่ภูมิปัญญา เมื่อปรากฏว่าได้ฟังพระธรรมแล้วมีความรู้ความเข้าใจสูงขึ้น ก็ทรงสั่งสอนธรรมขั้นสูงขึ้นต่อไปตามลำดับ

อาจารย์เซ็นในระยะแรก ๆ ก็สั่งสอนแบบนั้น เมื่อมีผู้มาถามปัญหาก็รู้จักตัวผู้ถามด้วยปัญหาที่ถาม แล้วก็พยายามสอนธรรมให้เหมาะกับอัตตภาพของผู้นั้นและช่วยให้เกิดปัญญาต่อไป

แต่การสอนแบบเซ็นซึ่งไม่อาศัยเหตุผลตามธรรมดา เช่นมีใครมาถามว่า "อะไรคือพระพุทธเจ้า" ก็ตอบไปเสียว่าป่านสามตำลึงนั้น ย่อมจะต้องทำให้เกิดความสับสนวุ่นวายทางใจแก่ผู้ที่หาความรู้ไปเสียแล้วมากต่อมาก ความไม่เข้าใจคำตอบนั้นคงจะได้ทำให้ผู้ที่ประสงค์จะเรียนเลิกเรียนไปแล้วก็มาก

และพระอาจารย์เซ็นก็คงหัวแตกไปแล้วมาก

ข้อหลังนี้ไม่มีในคัมภีร์เซ็น ผมคิดเอาเอง

แต่อย่างไรก็ตามลัทธิเซ็นบอกว่าก่อนที่จะตั้งปัญหาธรรมถามอาจารย์ได้นั้น ผู้ถามจะต้องมีธาตุรู้แบบเซ็น หรือมีเชื้อของฌานอยู่ในตัวบ้างแล้ว มิฉะนั้นจะตั้งปัญหาถามไม่ได้

เมื่อได้รับคำตอบแบบเซ็นไปแล้ว ความไม่เข้าใจความสงสัยที่เกิดขึ้นนั้นเองจะเป็นเครื่องเขย่าให้ฌานหลุดออกมาจากที่ซ่อน ทำให้ผู้ถามสำเร็จซาโตริได้

หากฌานไม่หลุดออกมาจริง ๆ เพราะติดเหนียวแน่นอยู่ก็ใช้ไม้เท้าตีเอาแรง ๆ หรือจับจมูกบิดจนร้องดิ้นไป

ก็สำเร็จซาโตริได้เหมือนกัน

ถ้อยคำที่เรียกว่าโกอังในเซ็นนั้น จะถือว่าเป็นคำบอกใบ้ก็ไม่ได้หรือ จะเอามาค้นคิดหาความหมายด้วยเหตุผลอย่างธรรมดาก็ไม่ได้เช่นเดียวกัน

คำตอบที่ว่าพระพุทธเจ้า คือ ป่านสามตำลึงนั้นไม่มีเหตุผล ไม่มีทางที่จะอธิบายได้ด้วยถ้อยคำสามัญหรือเหตุผลสามัญ ใครขืนไปพยายามอธิบายเข้า คนนั้นก็ไม่เข้าใจเซ็นและจะห่างไกลเซ็นออกไปทุกที

ถ้าคำพูดนั้นจะมีความหมายอะไร ความหมายนั้นก็คือเป็นคำพูดที่แสดงความหลุดพ้นแบบเซ็นหรือปัญญาแบบเซ็นเท่านั้น

เมื่อเซ็นเป็นลัทธิที่แนะให้แลเห็นธรรม มิใช่ลัทธิที่อบรมสั่งสอนให้แลเห็นธรรม คำตอบหรือคำพูดที่เรียกว่าโกอังนั้น จึงเป็นเปรียบเสมือนไม้ที่ใช้ช่วยชี้ให้แลเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

แต่ไม้นั้นก็มิได้เกี่ยวข้องกับวัตถุที่มองเห็นหรือต้องการจะมองให้เห็นที่ตรงไหนเลย

โกอังนั้นเกิดผลได้สองทางคือ

๑. เป็นการตรวจสอบความคิด หรือถ้าจะพูดให้ชัดก็เป็นการบอกให้ความคิดนั้นรู้ว่ามันมีขอบเขตแค่ไหน และยังมีสิ่งที่อยู่นอกขอบเขตนั้น ซึ่งความคิดความเข้าใจตามปกติเข้าไปไม่ถึง

๒. เป็นการบ่มธาตุรู้ของเซ็นให้แข็งแรงขึ้น จนในที่สุดจะบรรลุถึงซาโตริได้

พูดกันอย่างง่าย ๆ จะพูดว่าโกอังนั้นยั่วก็ได้

ยั่วให้สงสัย ยั่วให้โกรธ ยั่วให้คิด ยั่วให้วุ่นวาย ยั่วให้โง่ สรุปแล้วก็ยั่วให้เกิดทุกข์อย่างแรงกล้า

บุคคลผู้ถูกยั่วเช่นนี้จะตกอยู่ในสภาพวิกฤต และจะต้องหาทางออกจากสภาพด้วยเหตุทุกอย่างที่มีในตัว ที่สำคัญก็คือมิใช่ใช้แต่ใจหรือจิตเท่านั้น แต่จะต้องใช้ทุกอย่างที่มีในตัว คือทั้งกายทั้งใจ

เมื่อบุคคลตกอยู่ในสภาพเช่นนี้แล้ว อาจารย์เซ็นที่ชำนาญก็สามารถพยุงบุคคลนั้นให้ถึงปัญญาคือซาโตริได้

ผมเคยคุยกับอาจารย์กัมมัฏฐานคนหนึ่ง ที่ทำสวนอยู่หลังบ้านผม

แกบอกว่าลูกศิษย์แกบางคนที่มองเห็นความแตกดับแห่งสังขารแล้ว ก็มักจะร้องไห้ดิ้นรน หรือแสดงอาการรุนแรงต่าง ๆ อาจารย์ต้องเข้าควบคุมชักนำให้ดี ๆ จึงจะสำเร็จทางกัมมัฏฐานได้

เซ็นก็คงจะแบบนั้นกระมัง

อย่างไรก็ตามโกอัง ทำให้คนได้มีประสบการณ์แบบเซ็นและฌานแบบเซ็นก็บังเกิดขึ้น

เขาบอกว่าเหมือนกับกำแพงที่คนได้พยายามจะทำลายลงแต่ไร้ผลนั้นพังครืนลงมาเฉย ๆ ทำให้แลเห็นอะไรที่อยู่นอกกำแพงนั้นอย่างไม่เคยเห็นมาแต่ก่อน

ศัตรูของฌาน ในความเห็นของเซ็นนั้นก็ได้แก่จิต เพราะจิตจะต้องยึดในสมมติไม่มีทางที่จะเลิกได้

เมื่อมีจิตว่างก็ต้องมีจิตวุ่น

ซึ่งเป็นการแบ่งแยกที่ไม่ตรงต่อความจริง

เพราะในทรรศนะของเซ็น จิตมันก็เป็นจิต ไม่มีว่างไม่มีวุ่น

ยิ่งนึกว่าว่างมันก็ยิ่งวุ่น

เพราะฉะนั้น ศัตรูสำคัญตัวนี้อันได้แก่จิต ตลอดจนอาการต่าง ๆ ของมันได้แก่ความคิดความเข้าใจ ตลอดจนความยึดในเหตุผลต่าง ๆ นั้นจะต้องพิฆาตเสียให้สิ้น โยนทิ้งไปให้หมด

โกอังจึงเป็นอาวุธที่ใช้พิฆาตและกวาดล้างจิตและอาการต่าง ๆ ของจิตให้หมดสิ้นไป

เพื่อถอนรากแก้วแห่งชีวิต

เพื่อฆ่าจิตที่ได้แต่คิดหาประโยชน์ตนนั้นให้ตาย

เพื่อกวาดล้างจิตซึ่งทำงานไม่หยุดมาแต่แรกเริ่มให้หมดไป

ประโยคต่าง ๆ เรื่องการฆ่าจิตทำลายจิตและกวาดล้างจิตนี้ เป็นประโยคที่ใช้กันอยู่เสมอในลัทธิเซ็น และยังมีอีกมาก

ไม่ใช่ของผมเอง

แต่เซ็นเขาบอกว่า ถ้าไม่ทำดังนั้นแล้วก็จะไม่มีวันเกิดฌานขึ้นได้

เพราะจะมัวแต่ใช้จิตมองอริยสัจ

ซึ่งจะไม่เห็น

เพราะอริยสัจนั้นจะเห็นได้ด้วยฌานเท่านั้น

และฌานนั้นมิได้อยู่ในจิต หรือเกิดได้เพราะจิต

ตรงกันข้าม ฌานจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อจิตถูกทำลายไปแล้วเท่านั้น

การใช้จิต การใช้ความคิด และการลำดับเหตุผลนั้นอย่างดีก็ทำให้สอบได้เปรียญเก้า หรือต่ำกว่านั้น

หรือเป็นสมภาร เป็นพระราชาคณะ

แต่ไม่ได้เป็นพระอรหันต์

เหมือนกับทำบุญแล้วอย่างดีก็ไปเกิดบนสวรรค์ หรือกลับมาเกิดในมนุษยโลกอีก

ยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่นั่นเอง

อย่างที่พระโพธิธรรมท่านถวายพระพรพระเจ้าแผ่นดินจีน

การทำลายจิตในตนนั้นเป็นมรสุมอันหนักสำหรับบุคคล

พระอาจารย์เซ็นองค์หนึ่งกล่าวไว้ว่า *"ถ้าหลังยังไม่เคยโชกด้วยเหงื่อแล้ว ก็จะเห็นเรือที่ติดลมแล่นฉิวไปไม่ได้"*

อีกองค์หนึ่งกล่าวว่า "ถ้าไม่เคยอาบเหงื่อทั้งตัวแล้ว ก็ไม่มีวันที่จะได้เห็นปราสาทมุก ซึ่งอยู่บนใบหญ้าใบเดียว"

ผู้พิจารณาโกอังหรือกระทู้ธรรมของเซ็นนั้น จะทำด้วยความง่ายหรือความสะดวกไม่ได้ แต่เมื่อได้พิจารณาโกอังจนแลเห็นธรรม บรรลุซาโตริแล้ว โกอังหรือกระทู้ธรรมนั้นก็เหมือนกับก้อนอิฐที่ใช้เคาะประตูเท่านั้นเอง พอประตูเปิดแล้วก็โยนก้อนอิฐนั้นทิ้งไปได้

ตราบใดที่ประตูแห่งฌานยังปิดอยู่ ก้อนอิฐหรือโกอังก็ยังมีประโยชน์ แต่เมื่อประตูเปิดแล้วก็ลืมเสียได้

เมื่อประตูเปิดแล้ว หรือเมื่อฌานเกิดขึ้นแล้ว เขาว่าสิ่งที่แลเห็นได้ด้วยฌานนั้นเป็นสิ่งที่นึกไม่ถึงคาดไม่ถึง เพราะเกินขอบเขตอำนาจของจิต ซึ่งติดอยู่แค่สมมติ

แต่เขาว่าเมื่อถึงขั้นนั้นแล้ว ก็จะเห็นได้ว่ากระทู้ธรรมหรือโกอังนั้นเหมาะสมอย่างไร และประณีตอย่างไร

ถ้อยคำในโกอังนั้นมีแต่ความจริงล้วน ไม่มีการตกแต่งขึ้น

พอสำเร็จซาโตริแล้วพระพุทธเจ้าก็คือบ้านสามตำลึงจริง ๆ น่ะแหละ

เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา　　เตสํ เหตุ ตถาคโต
เตสญฺจ โย นิโรโธ จ　　เอวํ วาที มหาสมโณ
สพฺพปาปสฺส อกรณํ　　กุสลสฺสูปสมฺปทา
สจิตฺต ปริโยทปนํ　　เอตํ พุทฺธานสาสนํ

ข้างบนนี้เป็นพระบาลีที่ยึดถือกันว่าเป็นหัวใจพระศาสนาเป็นคำกล่าวของพระอัสสชิกับติสสะมาณพที่เมืองราชคฤห์ เมื่อติสสะมาณพถามท่านว่าพระศาสดาสอนท่านว่าอย่างไร

แปลเป็นไทยได้ว่า

"*ธรรมเหล่าใดเกิดจากเหตุ พระตถาคตได้ตรัสเหตุเกิดและความดับของธรรมเหล่านั้นไว้ด้วย พระมหาสมณะได้ตรัสไว้อย่างนี้ จงไม่ทำบาปทั้งปวง จงถึงพร้อมด้วยกุศลทั้งปวง จงทำจิตให้ผ่องแผ้ว ทั้งนี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย*"

ที่เรียกว่าเป็นหัวใจพระศาสนาก็เพราะพระคาถานี้สรุปศาสนาพุทธไว้ได้อย่างสั้นที่สุดและหมดจดที่สุด

ในขั้นแรกเป็นการประกาศปรัชญาของศาสนาพุทธว่าด้วยการดับเหตุแห่งทุกข์

ในขั้นต่อมาประกาศคำสั่งสอนของศาสนาพุทธให้ละเว้นความชั่ว ทำแต่ความดีและทำจิตใจให้บริสุทธิ์

พระคาถาหัวใจพระศาสนานี้ พุทธศาสนิกชนแต่ก่อนเห็นว่าเป็นหลักสำคัญมาก พระเจ้าอโศกมหาราชได้โปรดจารึกลงบนศิลาและนำไปประดิษฐานไว้ในทุกแห่งที่ศาสนาพุทธแผ่ไปถึง แม้ในเมืองไทยเรานี้ก็ได้ขุดพบศิลาแบบนี้หลายแห่ง

ลัทธิเซ็นเท่าที่ได้เขียนถึงมาแล้วนั้น หากพิจารณาดูหลักต่าง ๆ ของลัทธิจะเห็นได้ว่าขัดต่อหัวใจพระศาสนาข้างต้นนี้ทุกข้อ

ในเรื่องพระบรมศาสดาตรัสถึงเหตุแห่งธรรมทั้งปวงนั้นเซ็นไม่ยอมรับในเหตุทั้งปวง

ไม่ถือว่าการพิจารณาด้วยเหตุผลหรือการกระทำด้วยเหตุผลนั้นเป็นของพึงกระทำให้ถึงปัญญา

ในเรื่องการเว้นการกระทำบาปและทำแต่กุศลนั้นเซ็นไม่ยอมรับในบุญในบาป ไม่ถือว่ากรรมต่าง ๆ หรือสรรพสิ่งต่าง ๆ นั้นมีดีมีชั่ว

เพราะฉะนั้นการเว้นบาปและทำแต่กุศลจึงไม่ใช่การกระทำที่เซ็นสนับสนุน เพราะการกระทำเช่นนั้นเซ็นเห็นว่าไม่เกิดประโยชน์จริงจัง

ส่วนเรื่องทำจิตให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้วนั้น

เซ็นถือว่าไม่มีจิต

เมื่อพระภิกษุรูปหนึ่งเขียนคาถาว่า

"จิตนั้นเหมือนกับกระจกเงา
ต้องคอยปัดกวาดฝุ่นละอองให้ผ่องใสอยู่เสมอ"

อาจารย์ฮุยเน้งของเซ็นก็เขียนคาถาไปหักล้างว่า

"เมื่อกระจกนั้นไม่มี
ฝุ่นละอองจะมาจับอย่างไรได้"

ด้วยคาถานี้เซ็นก็ยืนยันว่าจิตนั้นไม่มีเป็นแน่นอน เมื่อจิตไม่มีเสียแล้ว อาสวกิเลสตลอดจนอกุศลมูลต่าง ๆ ก็จะเข้าไปเกาะจับที่จิตไม่ได้

เพราะไม่มีอะไรจะให้เกาะหรือจับ

ผู้ที่คอยปัดกวาดจิตให้สะอาดนั้นเซ็นดูหมิ่นว่าเป็นผู้ที่เสียแรงเสียเวลาเปล่า เพราะมัวแต่หลงไปปัดกวาดในที่ ๆ ไม่มีฝุ่นละอองจับ

เรื่องจิตไม่มีนั้นเป็นทฤษฎีที่สำคัญของเซ็น

เซ็นตั้งปัญหาถามเรื่องจิตนี้ไว้หลายข้อคือ

ถ้าจิตนั้นมี และเป็นธาตุที่สอาดจริงแล้ว เหตุไฉนความสกปรกโสโครกจึงมาจับที่จิตนั้นได้

ถ้าภพชาติทั้งหลายนั้นเกิดขึ้นจากจิต เพราะจิตมีอวิชชาตัณหาอุปาทาน ก็จะไปยุ่งกับมันทำไม เพราะการเกิดมีภพมีชาติก็เป็นของธรรมดา ในเมื่อมีจิต ปล่อยให้มันเกิดไปตามเรื่องของมันจะไม่ดีกว่าหรือ

ประการที่สำคัญก็คือ เซ็นเห็นว่าการยอมรับว่ามีจิตและเข้าไปยุ่งกับจิตในทางที่จะทำให้จิตบริสุทธิ์ผ่องแผ้วนั้นเป็นอุปาทานเสียแล้ว ขัดกับหลักอนัตตาโดยตรง การยึดจิตนั้นก็เป็นการยึดอัตตานั้นเอง

การยึดกาย และบำรุงบำเรอกายไม่เกิดประโยชน์ฉันใด

การยึดจิต และพยายามปัดกวาดขัดเกลาจิตก็ไม่เกิดประโยชน์ฉันนั้น

คนที่นั่งปัดกวาดให้จิตว่างหรือขัดเกลาจิตให้ผ่องใสนั้นก็ไม่ผิดอะไรกับผู้หญิงที่นั่งผัดหน้าทาปากเพื่อให้หน้าสวย

ถ้าอย่างหลังไม่เกิดประโยชน์ อย่างแรกก็ไม่เกิดประโยชน์เท่ากัน

ตามที่ได้ยึดถือกันมาในนิกายมหายานเมื่อก่อนที่ลัทธิเซ็นจะเกิดนั้น ปัญญาตรัสรู้หรือโมกขธรรมมีในตัวทุกคน แต่โมกขธรรมนั้นถูกครอบคลุมอยู่ด้วยกิเลสตัณหาและของสกปรกแปดเปื้อนต่าง ๆ ต้องพยายามขุดคุ้ยและขัดล้างจนโมกขธรรมนั้นผุดขึ้นมาบุคคลจึงจะถึงปัญญาตรัสรู้

ฮุยเน้งได้ประกาศตัดความยึดถือนี้ด้วย คำสั่งสอนที่ว่า

"*แต่แรกเริ่มนั้นไม่มีสิ่งใดเลย*" *พอจะผูกเป็นบาลีว่า* ปฐมํ นตฺถิ โหติ ก็เห็นจะพอได้กระมัง

เมื่อไม่มีอะไรแต่แรกเริ่มเสียแล้ว การขุดคุ้ยและขัดล้างต่าง ๆ ก็ไม่เกิดประโยชน์เหมือนขุดลมและขัดลม ในที่สุดก็จะไม่พบอะไร และไม่มีอะไรที่จะสะอาดบริสุทธิ์ขึ้น

เมื่อธรรมของเซ็นที่ฮุยเน้งประกาศไว้นั้นเริ่มต้นด้วยปฐมเหตุที่ไม่มีอะไรเลยเสียแล้ว ทุกอย่างก็ขึ้นอยู่กับความไม่มี

โมกขธรรมและบริสุทธิคุณนั้นจึงมิใช่เรื่องของใจสะอาดผ่องแผ้วหรือใจบริสุทธิ์ แต่ได้แก่สุญญตา คือความว่างเปล่าไม่มีอะไรเลย

ลัทธิที่พระโพธิธรรม ท่านมาสอนไว้แต่แรกนั้นเป็นเรื่องของจิต คือถือว่าจิตมนุษย์ตามธรรมชาตินั้นเป็นของใสสะอาดและบริสุทธิ์ แต่มีกิเลสตัณหาต่าง ๆ มาทำให้เป็นมลทิน

พระโพธิธรรมจึงสอนให้นั่งสมาธิ ทำจิตให้สงบนิ่งเพื่อชำระล้างจิตให้บริสุทธิ์ กลับคืนสู่สภาพเดิม ไม่มีมลทินอันได้แก่อาสวกิเลศและตัณหาต่าง ๆ

ฮุยเน้งประกาศธรรมที่ขัดกันและเป็นคนละอย่างกับของพระโพธิธรรมเลยทีเดียวคือ

ธรรมอันแท้ของมนุษย์นั้นไม่มีจิต ที่เรานึกว่าเป็นจิตและยึดว่าเป็นจิตนั้นที่แท้ก็กองขยะทั้งกอง กวาดขยะนั้นกวาดเถิด แต่อย่าไปนึกว่าจะได้มณีจากกองขยะ

เมื่อกวาดขยะหมดไปแล้วก็จะไม่มีอะไรเหลือ

ผู้ที่เห็นด้วยฌานแล้วว่าไม่มีอะไรมีค่าอยู่ในกองขยะนั้น ก็ไม่จำเป็นต้องไปขุดคุ้ยกองขยะให้เสียเวลา

ความรู้ที่ว่าไม่มีจิตหรือวิญญาณหรืออะไรเลยนี้ย่อมจะทำให้บุคคลรู้สึกว่าพลัดร่วงจากแผ่นดิน ไม่มีอะไรที่จะยืนทรงกายอยู่ได้

ความรู้สึกเช่นนี้เซ็นบอกว่าเป็นความรู้สึกของคนที่เข้าถึงศาสนาพุทธ

เพราะตราบใดที่ยังรู้สึกว่าตัวยืนอยู่บนอะไรตราบนั้นก็ยังไม่สิ้นอุปาทาน

ความรู้สึกว่ายืนอยู่บนอะไรนั้นคือความยึดเสียแล้ว

ฮุยเน้งได้เทศนาประณามลัทธิจิตว่างไว้ว่า

"การที่บุคคลนั่งสงบแล้วทำให้จิตว่างนั้น เป็นการกระทำตัวให้ตกลงสู่ความว่างเปล่าอันทึบด้วยปัญญา"

"คนบางคนหลงผิดไปว่า ความสำเร็จอันสูงสุดนั้นคือการนั่งนิ่งด้วยจิตว่าง ไม่ปล่อยให้มีความคิดใด ๆ เกิดขึ้นในจิต"

แล้วฮุยเน้งก็สั่งสอนต่อไปว่า

"บุคคลไม่พึงยึดในธรรมแห่งจิต หรือยึดในธรรมแห่งความบริสุทธิ์ หรือยินดีในความสงบนิ่ง ธรรมเหล่านี้ไม่ใช่วิปัสสนา ไม่ใช่สมาธิของเรา"

> "เมื่อเห็นว่าความบริสุทธิ์เป็นของดีแล้ว บุคคลก็ยึดในความบริสุทธิ์ การกระทำเช่นนี้คือการทำให้ความบริสุทธิ์เป็นของไม่จริง ความบริสุทธิ์นั้นหารูปนามมิได้ และเมื่ออ้างว่าสำเร็จได้ลุถึงโมกขธรรมหรือความบริสุทธิ์แล้ว การอ้างเช่นนั้นคือการกำหนดหรือสมมติรูปแห่งความบริสุทธิ์ขึ้น รูปนั้นจะเป็นเครื่องกีดขวางมิให้แลเห็นธรรมแห่งตนและบุคคลนั้นจะถูกผูกมัดอยู่ด้วยความบริสุทธิ์นั้นเอง"

ดู ๆ ไปก็เหมือนกับคนที่ถือลัทธิมังสะวิรัติ ต้องถูกผูกมัดยุ่งยากต่าง ๆ ด้วยเรื่องอาหาร ต้องวุ่นวายคอยคิดว่าพืชชนิดใดหรือเมล็ดพืชชนิดใดมีโปรตีน พอที่จะกินแทนเนื้อสัตว์ได้

แทนที่จะกินเนื้อสัตว์เข้าไปสักคำสองคำพอกันตาย ก็ต้องนั่งต้มถั่วโขลกถั่วกันเป็นวรรคเป็นเวรเพื่อหาโปรตีนให้แก่ตนให้พอแก่ความต้องการ

แทนที่จะอยู่ง่ายก็เลยกลายเป็นอยู่ยาก

จะไปไหนก็ไม่สะดวก ต้องคอยห่วงเรื่องกิน

ไม่เป็นเสรีแก่ตน

แต่ขันธ์ห้าอันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันเป็นเครื่องผูกมัดรัดรึงคนมิให้เป็นเสรีหรือหลุดพ้นได้นั้น มีอยู่หลายอย่างมากมายเหลือเกิน

ยึดในจิต จิตก็เป็นรูป เพราะถ้าไม่เป็นก็ยึดไม่ได้

ยึดในจิตว่าง จิตว่างก็เป็นรูป ถูกมัดด้วยจิตว่างเข้าอีก

ยึดในความบริสุทธิ์ ความบริสุทธิ์นั้นก็เป็นรูปอย่างที่ฮุยเน้งว่า

แต่ครั้นไปยึดในสุญญตาเข้า สุญญตานั้นเองก็เกิดเป็นรูปขึ้นมาอีก มัดคนได้เท่ากัน

จนในที่สุดนั่งวิปัสสนานั่งสมาธิก็เป็นรูปทำให้ยึดได้ทั้งนั้น

นั่งวิปัสสนาก็มีมัฏฐานนั้นก็เหมือนกับเล่นกล้ามทางจิต

ยังเล่นอยู่ก็เป็นเครื่องผูกมัด ต้องกินนอนเป็นเวลา ต้องเสพอาหารที่บำรุงกล้าม

พอปล่อยเลิกเล่นเข้า กล้ามก็เหลวกลายเป็นเนื้อฉุ ๆ หรือไขมัน

เล่นกล้ามทางจิตนั้นพอปล่อยก็เละเช่นเดียวกัน

ตอนนี้อภิปรายเปรียบเปรยมากไป ชักจะไม่ใช่เซ็นเสียแล้ว

หนักไปข้าง คึกฤทธิสม *ต้องระงับไว้ก่อน*

ปัญหาตรงนี้จึงอยู่ที่ว่าทำอย่างไรจึงจะตัดขันธ์ตัดอุปาทานได้

ความจริงลัทธินิกายต่าง ๆ ในศาสนาพุทธต่างก็มีวิธีที่จะตัดขันธ์ดับอุปาทานด้วยกันทั้งนั้น แต่เมื่อเขียนถึงเรื่องเซ็นก็จะขอพิจารณาเฉพาะว่าเซ็นนั้นมีวิธีอย่างไร

การที่เซ็นอ้างว่าผู้ที่บรรลุซาโตรินั้น "แลเห็นธรรมแห่งตนเอง" นั้นกระเดียดไปข้างสักกายทิฏฐิเต็มที เพราะมีสิ่งที่เรียกว่า "ตนเอง" ให้แลเห็นได้อยู่

จะเห็นได้ด้วยตาทั้งคู่หรือด้วยจิตด้วยวิญญาณหรือด้วยเซ็นหรือฌานก็ช่างเถิด การที่เห็นได้ก็แปลว่ายอมรับว่ามีอยู่แล้ว

ก็ไหนเซ็นว่าไม่มีอะไรเลยอย่างไรเล่า ?

เมื่อไม่มีแล้วจะเห็นได้อย่างไร ?

และอาการที่ว่าเห็นนั้นจะไม่เป็นขันธ์เป็นอุปาทานไปหรือ ?

น่าจะลองฟังดูว่าเซ็นแก้ปัญหานี้ได้อย่างไร ถึงจะอ้อมแอ้มก็ช่างเถิด ฟังเอาไว้ให้รู้ว่าอ้อมแอ้มแค่ไหน

พระอาจารย์เซ็นชื่อเชนฮุยถามหลวงจีนเต็งว่า

"เธอเห็นว่าธรรมอันใดพึงปฏิบัติเพื่อบุคคลจะได้แลเห็นธรรมแห่งตน"

หลวงจีนเต็งตอบว่า

"ในขั้นแรกต้องปฏิบัติวิปัสสนา ด้วยการนั่งขัดสมาธิทำจิตให้สงบ เมื่อชำนาญในวิปัสสนาธุระแล้ว ปัญญาก็จะเกิดและบุคคลจะพึงแลเห็นธรรมแห่งตนด้วยปัญญานั้น"

หลวงจีนเต็งนี้ถ้าหากมาอยู่เมืองไทยสมัยนี้ก็คงสบาย หาพวกได้แยะ

อาจารย์เชนฮุยถามต่อไปว่า

"การทำวิปัสสนานั้นเป็นธุระที่กำหนดขึ้นโดยเฉพาะ มีวิธีการอันแน่นอนใช่หรือไม่ ?

ตอบ "ใช่แล้ว"

ถาม "ถ้าอย่างนั้นธุรกิจที่กำหนดขึ้นโดยเฉพาะนี้ก็คือความรู้ที่มีขอบเขตอันจำกัดอยู่ภายในวงที่กำหนดขึ้น จะทำให้เห็นธรรมแห่งตนนั้นได้อย่างไร"

ตอบ "เพื่อจะได้แลเห็นธรรมแห่งตน บุคคลจะต้องเข้าสู่ฌาน ถ้าไม่ปฏิบัติดังนั้น ฌานก็จะไม่เกิด แล้วจะแลเห็นธรรมแห่งตนได้อย่างไร"

อาจารย์เชนฮุยปรารภขึ้นว่า

"การทำวิปัสสนานั้นมีสาเหตุมาจากการมองสัจธรรมด้วยความหลงผิด และตราบใดที่สาเหตุนั้นยังคงมีอยู่ การปฏิบัติวิปัสสนาจะไม่ทำให้เกิดฌานขึ้นได้

หลวงจีนเต็งตอบว่า

ที่ว่าวิปัสสนาทำให้เกิดฌานนั้นหมายความว่า เมื่อฌานเกิดขึ้นแล้วก็จะเกิดแสงสว่างขึ้นทั้งภายในและภายนอก และด้วยแสงสว่างทั้งภายในและภายนอกนี้ บุคคลก็บรรลุถึงโมกขธรรม และเพราะจิตนั้นเป็นธาตุบริสุทธิ์ การบรรลุโมกขธรรมก็คือการแลเห็นธรรมแห่งตน"

อาจารย์เชนฮุยก็กล่าวต่อไปว่า

การแลเห็นธรรมแห่งตนนั้นไม่มีภายในและภายนอก เมื่อเธอพูดว่าเกิดแสงสว่างขึ้นทั้งภายในและภายนอก ก็หมายความว่าเธอแลเห็นจิตที่หลงผิดเท่านั้น จะแลเห็นธรรมแห่งตนที่แท้จริงอย่างไรได้ ? มีคำกล่าวในพระสูตรอยู่ ฌานที่แท้นั้นเคลื่อนไหวทั่วไปมิใช่นั่งสมาธิอยู่นิ่ง ๆ เธอจะเรียกแสงสว่างที่เกิดจากการนั่งนิ่งนั้นว่าฌานอย่างไรได้ถ้าหากว่าฌานจากการทำวิปัสสนาเป็นฌานอันถูกต้องเที่ยงแท้แล้วพระวิมลเกียรติก็คงจะไม่ตำหนิพระสารีบุตรเมื่อพระสารีบุตรอ้างว่าท่านได้บรรลุฌาน

พระสูตรที่อ้างถึงนี้เป็นพระสูตรมหายาน ผมเองไม่เคยได้ยิน เพราะไม่ใช่มหายาน

ถ้อยคำของพระอาจารย์เชนฮุยที่กล่าวต่อหลวงจีนเต็งนั้น ชี้ให้เห็นถึงความหลงผิดของพวกที่มุ่งจะทำใจให้บริสุทธิ์

ความหลงผิดในที่นี้ หมายถึงความหลงผิดในทรรศนะของเซ็น

ถ้าจะพูดอย่างเซ็นก็จะต้องพูดว่า ผู้ที่ทำใจให้บริสุทธิ์นั้นยังไม่พ้นอุปาทาน

เพราะเมื่อทำจิตให้บริสุทธิ์แล้วก็มีอุปาทานยึดในความบริสุทธิ์ และคิดว่าจิตบริสุทธิ์นั้นคือความหลุดพ้น

การที่ว่าแลเห็นธรรมนั้น หากยังมีธรรมให้แลเห็นได้ก็ถือว่ายังไม่เห็นจริง

จะแลเห็นธรรมได้จริงก็ต่อเมื่อได้แลเห็นเท่านั้น

พูดอย่างนี้ฟังดูก็เหมือนบ้าพูด แต่เป็นการพูดแบบเซ็น

คนใหญ่คนโตในเมืองไทยเราทุกวันนี้พูดยิ่งกว่าเซ็นก็มีถมไป

อย่างไรก็ตาม การเห็นธรรมหรือเห็นอะไรก็ตามที หากเห็นด้วยตาหรือเห็นด้วยใจอย่างที่เห็น ๆ กันอยู่ก็ย่อมจะเกิดจักษุวิญญาณและมโนวิญญาณ

เมื่อเห็นแล้วเกิดวิญญาณ อุปาทานก็ติดตามมา

แปลว่าไม่เห็นจริง

เพราะเห็นจริงแบบเซ็นนั้นจะต้องไม่เกิดวิญญาณ และไม่มีทางที่จะให้อุปาทานเล็ดลอดเข้ามาได้

เพราะฉะนั้นถ้าจะพูดแบบเซ็น

การ "เห็น" ที่ไม่เห็น คือการเห็นที่แท้

การ "**ได้ยิน**" ที่ไม่ได้ยิน คือการได้ยินที่แท้

ทั้งนี้คือการแลเห็นธรรมด้วยฌาน และได้ยินธรรมด้วยฌาน และรู้ธรรมด้วยฌาน มิได้แลเห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู และรู้ได้ด้วยใจ

เมื่อได้เห็นได้ยิน และได้รู้ด้วยฌานแล้วก็ไม่เกิดวิญญาณที่ไหนสักแห่งหนึ่ง

วิญญาณนั้นเป็นขันธ์ เมื่อเกิดมีแล้วก็ต้องผูกต้องมัด

เมื่อวิญญาณไม่มีแล้ว การผูกมัดก็ไม่มี

อุปาทานก็ไม่เกิดขึ้นได้

ที่เขียนมาทั้งหมดนี้เป็นการอธิบายเช่นให้คนที่อยู่ในลัทธิหินยานพอเข้าใจได้

เข้าใจหรือยัง,

ถ้าไม่เข้าใจก็แปลว่าบรรลุซาโตริเข้าให้แล้ว

หรืออย่างน้อยก็ชักจะดี ๆ เข้าให้แล้ว อย่าตกใจไป

ต่อไปนี้ ก็เป็นการปุจฉาวิสัชนาธรรมแบบเซ็นที่ผมเห็นว่าควรจะนำมาเขียนลงไว้ในที่นี้

เพราะอ่านแล้วยั่วโมโหดีไม่หยอก

โปรดอย่าลืมว่าคนสำเร็จซาโตริไปแล้วมากเพราะถูกยั่วโมโห

ผมเป็นคนมีกรุณามาก จึงต้องขอยั่วโมโหสรรพสัตว์ต่อไป

ยั่วโมโหคนคือการโปรดสัตว์ ว่างั้นเถอะ

จาง เยนกิง ถามพระอาจารย์เซ็นฮุยว่า

"ท่านสนทนาเป็นปกติถึง วูเนียน (สภาพแห่งความไม่มีความคิดและไม่มีวิญญาณ) และสอนให้คนปฏิบัติธรรมนั้น ข้าพเจ้าสงสัยว่ามีความจริงในธรรมนั้นหรือไม่

เซ็นฮุยตอบว่า

"ข้าพเจ้าไม่อาจพูดได้ว่า วูเนียนนั้นเป็นของจริงหรือไม่"

"ทำไม ?"

"เพราะถ้าเรียกว่าเป็นความจริง ก็มิใช่ความจริงอย่างที่คนทั่วไปพูดถึง แต่ถ้าหากเรียกว่าไม่จริงก็มิใช่ความไม่จริงอย่างที่คนทั่วไปพูดถึงอีก เพราะฉะนั้นวูเนียนคือความดับแห่งความคิดและวิญญาณนั้น จึงจะว่าจริงก็ไม่ใช่ ไม่จริงก็ไม่ใช่"

"แล้วท่านจะเรียกสภาพนั้นว่าอย่างไร"

"ข้าพเจ้าไม่เรียกว่าอะไรทั้งนั้น"

"ถ้าอย่างนั้น สภาพนั้นคืออะไร"

"ถึงจะกำหนดอย่างไรก็กำหนดไม่ถูก วูเนียนเป็นเรื่องที่อยู่เกินการสนทนาด้วยถ้อยคำ เป็นเรื่องนอกสมมติ ที่ต้องพูดถึงก็เพราะมีคนมาถามขึ้น ถ้าไม่มีใครถามก็ไม่มีเหตุ

ที่จะต้องพูด เหมือนกับกระจกเงา ถ้าไม่มีวัตถุใดอยู่ตรงหน้าก็ไม่มีสภาพใดปรากฏอยู่ในกระจกนั้น เมื่อพูดว่ามีอะไรอยู่ในกระจก ก็เพราะมีอะไรมาอยู่ตรงหน้ากระจกเท่านั้นเอง ในตัวกระจกนั้นไม่มีอะไร"

"เมื่อกระจกนั้นไม่มีสิ่งใดที่จะทำให้สว่างขึ้นได้แล้ว ความสว่างของกระจกก็สิ้นความหมายใช่หรือไม่?"

"ความสว่างนั้นอยู่ในตัวกระจก ถึงจะมีวัตถุมารับความสว่างนั้นหรือไม่มีก็ไม่เกี่ยว"

"ก็เมื่อท่านว่าสภาพนั้นไม่มีรูป อยู่นอกสมมติ จะเอาความจริงหรือไม่จริงไปปรับเข้าก็ไม่ได้ แล้วท่านพูดถึงความสว่างทำไม ความสว่างนั้นคืออะไร?"

"เราพูดถึงความสว่างเพราะกระจกนั้นเป็นเงาและมีธรรมเป็นความสว่าง มโนธาตุในสรรพสิ่งทั้งปวงนั้นบริสุทธิ์ ความสว่างของปัญญาก็อยู่ในนั้น ซึ่งทำให้เกิดความสว่างไปทั่วโลก"

"เมื่อเป็นเช่นนั้น จะถึงปัญญาได้เมื่อไร?"

"เมื่อแลเห็น นตฺถิธรรม คือความไม่มีอะไรเลย"

"ถึงแม้ว่าจะเห็นว่าไม่มีอะไรเลย ก็ยังมีการเห็นอยู่"

"อาการเห็นนั้นถึงจะเกิดขึ้นก็จะเรียกว่ามีอะไรไม่ได้"

"ถ้าเรียกว่าเป็นอะไรหรือมีอะไรไม่ได้ แล้วจะเห็นได้อย่างไร?"

"การเห็นความไม่มีอะไรนั้นคือการเห็นที่แท้และเป็นการเห็นชั่วนิรันดร"

พูดกันอย่างนี้แหละครับ ถ้าไม่สำเร็จซาโตริกันไปข้างหนึ่ง ก็คงเจ็บตัวกันไปข้างหนึ่ง

ศีล สมาธิ ปัญญานั้นเป็นองค์สามแห่งการปฏิบัติธรรมในศาสนาพุทธ พระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่งสอนให้บุคคลถึงพร้อมด้วยศีลสมาธิปัญญา และในเรื่องนี้ดูเหมือนจะไม่มีผู้ใดเคย

ขัดแย้งโต้เถียงหรือมีความเห็นแตกต่างออกไป ไม่ว่าจะเป็นในพุทธศาสนานิกายหินยานหรือมหายาน

แต่การปฏิบัติธรรมให้ครบองค์สามในส่วนที่เท่าเทียมกันนั้น ยิ่งกาลเวลาล่วงเลยมากยิ่งกลายเป็นของยากสำหรับบุคคล

เพราะปุถุชนนั้นย่อมจะหนักไปในทางใดทางหนึ่งเสมอ

ผู้ที่หนักไปในทางศีลก็เคร่งครัดในพระวินัยจนหย่อนสมาธิและปัญญา ผู้ที่หนักไปทางสมาธิก็แก่วิปัสสนาจนหย่อนศีลหย่อนปัญญาและผู้ที่หนักไปทางปัญญาก็ละศีลละสมาธิ

เช่นนั้นดู ๆ ไปก็ดูเหมือนจะเป็นความหนักในทางที่สามคือหนักไปทางปัญญา

เมื่อพระโพธิธรรมเข้าไปสั่งสอนพระพุทธศาสนาในประเทศจีนนั้น ท่านสอนให้หนักไปทางสมาธิ จนฮุยเน้งมาตั้งลัทธิขึ้นใหม่ให้หนักไปทางปัญญา โดยสอนว่าสมาธินั้นหากไม่เกี่ยวกับปัญญาแล้วก็ชักนำให้คนหลงผิดไปได้มาก แต่ถ้าเกิดปัญญาที่แท้ขึ้นแล้วสมาธิก็ถูกต้องและฌานก็เกิดขึ้นได้

ฮุยเน้งสอนว่าฌานก็คือปัญญา และปัญญาก็คือฌาน แต่การทำจิตให้เป็นสมาธินั้นจะไม่ทำให้เกิดฌานขึ้นได้เลย

อะไรคือฌานนั้นฮุยเน้งกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

"**ฌาน**คือการไม่มีอุปาทานในจิต ไม่มีอุปาทานในโมกขธรรมแห่งจิต และไม่กังวลในการทำให้จิตสงบ.... อันใดเล่าคือฌาน ฌานคือความไม่มีอุปสรรคใด ๆ ต่อปัญญา การไม่มีความคิดหรืออารมณ์ อันเกิดจากสิ่งภายนอกมากระทบคือฌานการแลเห็นความสงบแห่งตนเองด้วยการพิจารณาทางในคือฌาน ทางภายนอกการหลุดพ้นจากรูปทั้งปวงคือฌาน ทางภายในความไม่วุ่นวายคือสมาธิ"

"หากบุคคลยังยึดในรูปภายนอก ภายในก็วุ่นวาย แต่ถ้าไม่ยึดในรูปภายนอกเสียแล้ว จิตก็ไม่มีความวุ่นวายเกิดขึ้นได้ ธรรมอันแท้แห่งบุคคลนั้นบริสุทธิ์และสงบ ต่อเมื่อรู้จักรูปภพและเกิดอุปาทานยึดภาพนั้นเข้าธรรมจึงขาดความสงบ บุคคลที่รู้จักรูปภพภายนอกและยังตั้งสงบอยู่ได้ภายใน คือผู้ที่บรรลุฌานพร้อมด้วยสมาธิ"

ลัทธิเซ็นนั้นมีความน้อมเอียงที่จะถือว่าธรรมทั้งหลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่นิยมการจำแนกธรรม หรือสรรพสิ่งทั้งหลายออกเป็นหลายอย่าง เพราะฉะนั้น ในเรื่องสมาธิฌานและปัญญานั้นเซ็นจึงถือว่าเป็นสิ่งเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในลัทธิเซ็นซึ่งฮุยเน้งเป็นผู้สั่งสอน

ต่อไปนี้ก็เป็นคำสั่งสอนของฮุยเน้งอีกตอนหนึ่ง

"ฌานและปัญญานั้นแยกออกจากกันไม่ได้เพราะเป็นหนึ่งมิใช่สอง ฌานคือกายของปัญญาและปัญญาเป็นคุณของฌาน เมื่อยกปัญญาขึ้นมาฌานก็อยู่ในปัญญา หรือเมื่อยกเอาฌานขึ้นมา ปัญญาก็ติดขึ้นมาด้วย ฌานและปัญญานั้นควบคู่กันอยู่ในการบำเพ็ญสมาธิ จงอย่ากล่าวว่าได้ฌานก่อนแล้วปัญญาจึงเกิด หรือกล่าวว่ามีปัญญาก่อนแล้วจึงมีฌาน เพราะทั้งสองอย่างนั้นแยกออกจากกันไม่ได้ ผู้ใดกล่าวเช่นนั้นผู้นั้นแยกธรรมออกเป็นสอง และบุคคลเช่นนั้นเป็นผู้รับธรรมด้วยปากแต่ละเลยธรรมในใจ แต่คนที่ปากกับใจตรงกันนั้นจะกล่าวว่า ฌานและปัญญานั้นเท่ากัน คือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน"

ในอีกแห่งหนึ่งฮุยเน้งเปรียบฌานกับปัญญาไว้กับตะเกียงและแสงสว่าง

"ถ้ามีตะเกียงก็มีแสงสว่าง
ไม่มีตะเกียงก็ไม่มีแสงสว่าง
ตะเกียงคือกายของแสงสว่าง
แสงสว่างคือคุณของตะเกียง"

ในศาสนาพุทธนิกายมหายานนั้น สรรพสิ่งทั้งปวงประกอบด้วยลักษณะสามอย่าง เรียกได้ว่าเป็นสามัญลักษณะหรือไตรลักษณ์ของมหายาน

แต่ไม่ยักใช่ อนิจจํ ทุกฺขํ อนตฺตา

กลายเป็น กาย รูป และคุณหรือประโยชน์

ท่านอัศวโกษาเป็นผู้เริ่มสอนแบบนี้ไว้ในมหายาน

กาย คือวัตถุหรือธาตุต่าง ๆ ที่มาประกอบกันเป็นสิ่งนั้นขึ้น รูป คือสิ่งที่ปรากฏแก่ตาและอายตนะอื่นทำให้เรารู้จักสิ่งนั้นได้ และ คุณ หมายถึงทุกอย่างที่เราเข้าใจหรือยึดในสิ่งนั้นได้แก่คุณค่าประโยชน์ และหน้าที่ต่าง ๆ เป็นต้น ยกตัวอย่างเช่น มะม่วงมีกายอันได้แก่วัตถุธาตุที่มาประกอบเป็นมะม่วงมีรูปเป็นสีเหลืองและเป็นผลกลมยาววรี และมีคุณคือรับประทานได้ มีรสหวานอร่อย

สิ่งใดสิ่งหนึ่งจะมีได้ต้องประกอบด้วยลักษณะสามนี้

เซ็นถือว่าฌานและปัญญาเป็นของสิ่งเดียวกัน ที่เรียกว่าฌานบ้าง ปัญญาบ้าง นั้นเป็นการพูดถึงลักษณะใดลักษณะหนึ่งของ ๆ สิ่งเดียวกันนั้นเอง

แตกต่างกันที่ฌานเป็นกาย ปัญญาเป็นคุณแต่รูปนั้นไม่มี เพราะธรรมคือปัญญานั้นเป็นธรรมที่หารูปมิได้

การแยกฌานและปัญญาออกจากกันนั้น เซ็นเห็นว่าเป็นภัยไม่ควรกระทำเป็นอันขาด

เพราะเมื่อแยกออกจากกันแล้ว ผู้ที่หนักไปในฌาน คือสมาธิและการทำจิตให้สงบนิ่งก็จะตกอยู่ในความไม่รู้หรืออวิชชาหนักยิ่งขึ้นไปอีก แต่ปัญญาอันปราศจากฌานขาดสมาธินั้นเป็นเครื่องชักนำไปสู่โมหะคือความหลงได้มากเช่นเดียวกัน

ต่อไปนี้ก็จะต้องลองพิจารณาดูว่าการถึงซาโตริหรือถึงปัญญานั้นถึงได้อย่างไร

ได้กล่าวมาแล้วว่าซาโตริ หรือปัญญานั้นคือความเห็นในสุญญาตา คือความไม่มีอะไรเลย ได้แก่ไม่มีการแยกดีชั่วไม่มีตัณหาอุปาทาน ไม่มีอัตตาคือตัวตน และไม่มีอะไรต่ออะไรทั้งหมด

ทำอย่างไรหรือมีอาการอย่างไรที่รู้เห็นได้อย่างนี้ ?

ดูคำตอบของเซ็นแล้วผมก็เพิ่งรู้ตัวว่าสำเร็จซาโตริเข้าให้แล้วซี

เพราะเซ็นตอบแบบยั่วโมโหอีกตามเคยว่า

ไม่มีความสำเร็จหรือการตรัสรู้อันใดที่บุคคลจะอ้างว่าได้บรรลุแล้วเลย

ถ้าใครบอกว่าสำเร็จอะไรแล้วผู้นั้นคือผู้ที่ไม่สำเร็จ

ถ้าใครคิดว่าตนได้บรรลุธรรมอันใดแล้วผู้นั้นคือผู้ที่ไม่บรรลุ

เพราะฉะนั้น
ไม่มีคือมี
ไม่ถึงคือถึง
ไม่สำเร็จคือสำเร็จ
เงียบคือพร่ำร้อง
ความไม่รู้คือความตรัสรู้
ทำบุญคือบาป
ผู้ใฝ่สวรรค์จะตกนรก
แต่ผู้ที่ไม่แยกดีจากชั่วจะถึงนิพพาน
บ้า!

ทั้งที่เซ็นจะสั่งสอนด้วยถ้อยคำอันแปลกประหลาดแปร่งหูและด้วยวิธีการที่เราไม่เคยพบเห็นกันมาแต่ก่อน แต่คำสั่งสอนของฮุยเน้งเรื่องฌานและปัญญานั้นก็ยังตรงกับพระพุทธวจนะที่ปรากฏในพระไตรปิฎกหินยาน

มีพระพุทธภาษิตอยู่ว่า
นตฺถิ ฌานํ อปญฺญสฺส
นตฺถิ ปญฺญา อฌายิโน
แปลเป็นไทยว่า
ผู้ไม่มีปัญญาจะมีฌานไม่ได้
ผู้ไม่มีฌานก็มีปัญญาไม่ได้

ที่ฮุยเน้งได้สอนไว้ว่าปัญญากับฌานคือของที่แยกกันไม่ออก จึงตรงกับพระพุทธภาษิตนี้

จะว่าเซ็นนั้นนอกคอก ห่างไกลจากพระพุทธศาสนาจึงว่าไม่ได้

แต่ฌานในศาสนาพุทธ นิกายหินยาน เกิดจากการที่จิตเพ่งอารมณ์แน่วแน่จนเป็นอัปปนาสมาธิและแบ่งออกได้เป็นขั้น ๆ ดังต่อไปนี้

๑. **ปฐมฌาน** ผู้อยู่ในฌานขั้นนี้จิตมีลักษณะเป็นห้า คือ ๑. วิตก ๒. วิจาร ๓. ปีติ ๔. สุข และ ๕. เอกัคคตา ความมีอารมณ์เป็นหนึ่ง

๒. **ทุติยฌาน** วิตกวิจารหายไปคงเหลือแต่ปีติ สุข และเอกัคคตา

๓. **ตติยฌาน** ปีติหายไปเหลือแต่สุข และเอกัคคตา

๔. **จตุตถฌาน** เหลือแต่อุเบกขา และเอกัคคตา
ทั้งสี่ฌานที่กล่าวถึงข้างต้นนั้นเรียกว่ารูปฌาน
ก็ออกจะตรงกับที่เซ็นสอนอีกนั่นแหละ ว่าสมาธิบางอย่างเป็นรูป

๕. **อากาสานัญจายตนฌาน** เพ่งกสิณจนเห็นความว่างเปล่าเป็นอากาศ

๖. **วิญญาณัญจายตนฌาน** เพ่งความรู้แจ้งคือวิญญาณอย่างเดียว หรือมีความรู้แจ้งเป็นอารมณ์

๗. **อากิญจัญญายตนฌาน** เพ่งอารมณ์จนเห็นความไม่มีอะไรเหลือ

๘. **เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน** เพ่งอารมณ์จนเรียกว่ามีความรู้สึกก็ไม่ใช่ ไม่มีความรู้สึกก็ไม่ใช่

ฌานที่ ๕ ถึงที่ ๗ นี้เรียกว่าอรูปฌาน เป็นฌานที่เซ็นสนับสนุนถือว่าเป็นฌานแท้ เพราะไม่มีรูป แต่เซ็นดูเหมือนจะมุ่งเอาฌานที่ ๗ และที่ ๘ มากกว่าฌานอื่น

ฌานที่ ๘ นั้นเป็นฌานแบบเซ็นแท้ ดีตรงที่ว่ารู้สึกก็ไม่ใช่ ไม่รู้สึกก็ไม่ใช่นั้นเอง เพราะออกจะตรงกับการใช้ความคิด และภาษาแบบเซ็น

ฌานนี้เซ็นถือว่าไม่มีความรู้สึก
แต่ก็เป็นความไม่รู้สึกที่เต็มไปด้วยความรู้สึก
ฟังดูก็ออกจะบ้าอีก แต่ก็เป็นความจริง

เพราะนักจิตวิทยาก็ยอมรับในสภาพเช่นนี้ เพราะเขาถือว่าความไม่รู้สึกของคนนั้นตั้งอยู่บนความรู้สึกเป็นพื้นฐาน และความรู้สึกที่เป็นพื้นฐานนั้นก็ประกอบด้วยลักษณะ

ต่าง ๆ กันมีชื่อในทางจิตตวิทยาทั้งสิ้นซึ่งไม่จำเป็นจะต้องจำแนกออกในที่นี้

ความรู้สึกเหล่านี้มีอยู่ในตัวคนตลอดเวลา แม้แต่ในยามที่ไม่รู้สึก บางทีก็เรียกให้ปรากฏออกมาได้ด้วยเจตนา บางทีและบ่อย ๆ ก็ปรากฏออกมาได้โดยที่เจ้าตัวไม่เจตนา

การปรากฏออกซึ่งความรู้สึกเหล่านี้โดยไม่เจตนานั้นถ้าหากไม่รู้จักก็นึกไปว่าเป็นนิมิตเห็นสวรรค์วิมานเห็นเปรตเห็นนรก คนที่นั่งวิปัสสนาโดยไม่รู้จิตตวิทยาเห็นกันมาเสียหนักต่อหนักแล้ว และเมื่อเห็นในขณะที่มีสมาธิก็นึกไปว่าสิ่งเหล่านั้นเกิดขึ้นนอกกาย ทำให้ลุ่มหลงไปได้ หรือนึกว่าตัวบรรลุคุณวิเศษต่าง ๆ แล้ว

ขนาดใบ้หวยได้

หรือ เป็นอาจารย์วิปัสสนาได้

แล้วก็เลยหยุดอยู่แค่นั้น

ฮุยเน้งได้กล่าวไว้ว่าเซ็นนั้นมีองค์ประกอบสามประการ คือความไม่รู้สึก (ที่มีความรู้สึก) นี้หนึ่ง ความไม่มีรูปหนึ่ง และความไม่มีที่ตั้งอยู่อีกหนึ่ง

แต่ความไม่รู้สึกในศาสนาพุทธและในเซ็นนั้นมีความหมายลึกซึ้งกว่าหลักวิชาจิตต-วิทยาที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว เพราะหลักจิตตวิทยานั้นเป็นความจริงทางวิทยาศาสตร์ แต่หลักของศาสนาพุทธเป็นเรื่องของปรมัตถ์

เซ็นบอกว่าในสภาพหรือในฌานแห่ง "ความไม่รู้สึก" นี้ปัญญาก็ถึงตถาตะและสุญญตา ตถาตะนั้นหมายถึงปรมัตถธรรมซึ่งไม่ขึ้นอยู่กับกฎแห่งการเปรียบเทียบ อยู่นอกสมมติและจะรู้จักด้วยรูปไม่ได้ ส่วนสุญญตานั้นไม่มีรูปไม่มีนาม เป็นสภาพที่ไม่มีสภาพ แต่จะเรียกว่าความว่างหรือจิตว่างก็ไม่ได้ ที่เรียกว่าสุญญตานั้นเป็นการกำหนดนามเพื่อขอไปทีแต่จะแปลว่าอะไรก็ไม่ได้ทั้งสิ้น นอกจากแปลว่าสุญญตา ซึ่งจะรู้ได้เมื่อมีปัญญาอันเกิดจากฌานเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อความไม่รู้สึกก็ดี สุญญตาก็ดีเป็นเรื่องที่ปัญญารู้เห็นได้ ความไม่รู้สึก และสุญญตานั้น ก็จะแปลว่าความไม่รู้สึกที่ขาดความรู้สึกหรือความสูญสิ้นที่ไม่มี

อะไรเลยนั้นไม่ได้ เพราะการขาดความรู้สึกหรือความไม่มีอะไรเลยแบบสูญสิ้นนั้นก็จะต้องไม่มีปัญญาเหลืออยู่ด้วย เช่นในคนที่สลบหรือตาย

เมื่อปัญญายังอยู่ ความไม่รู้สึกและสุญญตานั้นก็จะต้องเป็นความรู้สึกและความสูญที่มีความหมาย มิใช่ว่างเปล่าหรือสูญเปล่าเป็นแน่นอน

ตามลัทธิของฮุยเน้ง ฌานและปัญญารวมกันเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวใน "ความไม่รู้สึก" ถึงแม้ว่าปัญญาจะเกิดขึ้นเหมือนกับตื่นจากหลับ แต่ก็ไม่มีการตื่นของปัญญาในความไม่รู้สึกนี้ และปัญญาก็มิได้อยู่ในความรู้สึกนี้ เพราะฉะนั้นจึงเรียกได้ว่าสำเร็จโดยไม่มีความสำเร็จ ไม่มีความยึดและมิได้อยู่ที่ไหน

ศีล สมาธิ ปัญญาในลัทธิเช่นนั้นจะมองเห็นได้จากปุจฉาวิสัชนาต่อไปนี้

ถาม : การปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญาพร้อมกันนั้นหมายความว่าอย่างไร

ตอบ : ความไม่แปดเปื้อนด้วยกิเลสคือศีล จิตไม่หวั่นไหวตั้งอยู่โดยสงบทุกโอกาสเป็นฌาน การเห็นจิตบริสุทธิ์ เห็นจิตสงบ แต่ไม่คิดถึงเรื่องความสงบแห่งจิต การไม่แปดเปื้อน แต่ไม่เกิดความคิดเรื่องความบริสุทธิ์ความรู้ดีรู้ชั่วแต่ไม่ปล่อยให้ตนข้องอยู่ในดีชั่ว และความรู้สึกว่าตนนั้นเป็นนายของตนเองอย่างสมบูรณ์ ทั้งหมดนี้คือปัญญา เมื่อรู้แจ้งว่าศีล สมาธิ ปัญญาทั้งสามนี้เกินกว่าที่จะบรรลุได้ ก็รู้ได้ว่าทั้งสามอย่างนี้แยกจากกันไม่ออกเป็นวัตถุอันเดียวกัน เช่นนี้คือการปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา

ถาม : เมื่อจิตอยู่ในความบริสุทธิ์ จิตจะไม่ยึดในความบริสุทธิ์นั้นหรือ

ตอบ : ในขณะที่อยู่ในความบริสุทธิ์ บุคคลไม่พึงนึกว่าอยู่ในความบริสุทธิ์ เมื่อไม่นึกแล้วก็ไม่ยึด

ถาม : เมื่อจิตอยู่ในความไม่มีอะไรเลย จิตจะไม่ยึดในความไม่มีอะไรเลยนั้นหรือ

ตอบ : เมื่อบุคคลนึกว่าอยู่ในความไม่มีอะไรก็มีการยึดในความไม่มีอะไรนั้น

ถาม : เมื่อจิตอยู่ในความไม่อยู่หรือไม่เกาะ จิตจะไม่ยึดในความไม่อยู่หรือไม่เกาะนั้นหรือ

ตอบ : เมื่อบุคคลไม่นึกถึงความไม่มีอะไรหรือความว่างเปล่าก็ไม่มีอุปาทานคือความยึดในความว่างเปล่านั้น ถ้าอยากจะรู้จิตไม่มีที่อยู่นั้นเป็นอย่างไร ก็จงขจัดความคิดทั้งปวงออกเสียจากจิต คือความคิดถึงดีและชั่ว เหตุในอดีตนั้นก็เป็นเรื่องของอดีตอย่านึกถึงเหตุเหล่านั้น จิตก็จะหลุดพ้นจากอดีต เหตุในปัจจุบันนั้นอยู่เฉพาะหน้า อย่าไปสนใจไยดีกับเหตุเหล่านั้น จิตก็จะพ้นจากปัจจุบัน อนาคตก็เช่นเดียวกัน ทำอย่างนี้แล้วจิตก็จะหลุดพ้นจากอดีตปัจจุบันและอนาคต เมื่อความคิดเกิดขึ้นหรือดับไป ก็จงอย่าไปติดตามว่าความคิดอันใดเกิดขึ้น ความคิดอันใดดับไปแล้ว เมื่อตกอยู่ในความคิด ก็จงอย่าติดอยู่ในความคิดนั้น จิตที่หลงติดอยู่ในความคิดก็จะถูกตัดจากความคิด เมื่อจิตไม่ติดอยู่ในอะไรแล้ว นั่นคือจิตอยู่ในความไม่อยู่ในอะไรเลย ในลักษณะเช่นนี้ จิตเรียกได้ว่าไม่มีทั้งที่อยู่และที่ไม่อยู่ จิตเช่นนั้นคือโพธิจิต เป็นจิตที่ปลดปล่อย เป็นจิตที่ตรัสรู้ ไม่มีทั้งรูปและนาม

ถึงแม้ว่าเซ็นจะสอนให้ปฏิบัติตนตามปกติมิให้อยู่ในวินัยอันผิดธรรมดา ขณะเดียวกันเซ็นก็สอนให้ใช้ชีวิตธรรมดานั้นโดยปราศจากตัณหาอุปาทาน ไม่ยึดในโลกและในโลกียธรรมทั้งปวง

เมื่อมีผู้มาถามพระอาจารย์ฮวงโปว่า

"อะไรคือโลกียธรรมคือความรู้ทางโลก"

ท่านวิสัชนาว่า

"การนำตนเข้าไปเกี่ยวข้องกับปัญหาสลับซับซ้อนเช่นนั้นเกิดประโยชน์อันใดบ้าง? จิตนั้นบริสุทธิ์มาแต่ต้น ไม่จำเป็นจะต้องพูดถึงจิตในทางโลก จงอย่าทำจิตแม้แต่ดวงเดียว ไม่ว่าจิตนั้นจะเป็นจิตชนิดไร ความไม่มีจิตนี้คือปัญญาบริสุทธิ์ในการใช้ชีวิตประจำวันนั้น ไม่ว่าจะเดินหรือยืน นั่งหรือนอน จงอย่าใช้วาจาอันเกี่ยวกับโลกหรือติดอยู่กับโลก เมื่อทำเช่นนั้นแล้ววาจาของท่านก็จะเป็นสัมมาวาจาและไม่ว่าท่านจะพูดในเรื่องใดหรือแม้แต่จะเพียงกระพริบตา คำพูดและอาการกิริยาของท่านก็จะมาจากปัญญาบริสุทธิ์ทั้งสิ้น.... จง

ปล่อยให้จิตของท่านว่างเปล่าเป็นอากาศธาตุ หรือเหมือนกับเศษไม้หรือก้อนหิน หรือเหมือนกับขี้เถ้าหรือถ่านที่สิ้นเชื้อไม่ติดไฟอีกแล้ว หากทำดังนี้ได้แล้วก็จะรู้สึกว่ามีความเกี่ยวข้องกับจิตบริสุทธิ์ได้บ้าง หากไม่ทำดังนี้แล้ว สักวันหนึ่งจะต้องไปแก้ตัวกับยมบาล"

จะเห็นได้ว่าเซ็นนั้นมีจิตว่างเหมือนกัน แต่ว่างแบบไม่มีอะไรเหลือ นอกจากจะว่างกิเลสตัณหาอุปาทาน ว่างอัตตาแล้ว ก็ยังว่างความบริสุทธิ์ ว่างวิชา ว่างที่อยู่ และว่างจิต ตลอดจนว่างความว่างนั้นเองอีกด้วย สภาพแห่งความไม่มีจิต หรือที่ผมเผลอมือเขียนไปเป็นภาษาไทยว่า "*ว่างจิต*" นั้นจึงเรียกว่าวูสิน คำว่า "ว่างจิต" ออกจะเข้าทีอยู่ เห็นจะต้องจำไว้ใช้ต่อไป

แต่ก่อนจะจบเรื่องว่างจิตนี้ เห็นจะต้องขอให้อ่านปุจฉาวิสัชนาเรื่องนี้อีกสักบทหนึ่ง

ปุจฉาวิสัชนาหรือคำถามคำตอบเหล่านี้เป็นมนตร์ของพระญี่ปุ่นในนิกายเซ็น ภาษาญี่ปุ่นเรียกว่า "มนโด" และพระในลัทธิเซ็นท่านใช้สวดอยู่เป็นประจำ ไม่สวดพระสูตรอย่างของไทย แต่ใช้คำวิสัชนาของพระอาจารย์เซ็นมาสวดรวมทั้งคำปุจฉาที่มีผู้ตั้งขึ้นด้วย การเอาคำตอบของอาจารย์มาสวดนี้เรียกได้ว่าเป็นอาจาริยวาทโดยแท้

การศึกษามหาวิทยาลัยของไทยเราก็ออกจะเป็นลัทธิอาจาริยวาทพอดู เพราะเวลาตอบข้อสอบไล่ก็เห็นเอาคำของอาจารย์มาเขียนตอบทั้งนั้น

ไม่ทำดังนั้นก็สอบตกเอาเสียด้วยซี

ครั้งหนึ่งในญี่ปุ่น ขุนนางทำสงครามกับพระ ขุนนางยกทัพไปที่วัด พระก็ออกมานั่งสวดมนโดอยู่ที่ประตูวัด ขุนนางเอาไฟเผาซุ้มประตู พระที่มานั่งสวดมนตร์นั้นก็ถึงแก่มรณภาพไปทั้งหมด มนตร์หรือมนโดที่ท่านสวดครั้งนั้นมีเรื่องร้อน ๆ อยู่มาก และดูเหมือนจะมีขัดตำนานว่า "ร้อนโว้ย! ร้อนโว้ย!" ฟังดูเหมือนอาทิตตปริยายสูตร

อย่างไรก็ตาม ต่อไปนี้เป็นมนโดเรื่องว่างจิต

ปุจฉา : ข้าพเจ้าละทิ้งบ้านเรือนมาบวชเพราะหวังในพุทธภูมิ ข้าพเจ้าจะบำเพ็ญจิตอย่างไรดี

(เล่นบวชกันเพราะหวังพุทธภูมิอย่างนี้ก็น่านับถือเต็มที่อยู่แล้ว)

วิสัชนา : พุทธภูมินั้นถึงได้ต่อเมื่อไม่มีจิตจะใช้กิจเพื่อให้ถึงพุทธภูมิอีกต่อไป

ป : ก็เมื่อไม่มีจิตจะใช้กิจเสียแล้ว ใครจะไปสู่พุทธภูมิได้เล่า

(ถึงว่าซี)

ว : เมื่อว่างจิตแล้วกิจนั้นก็สำเร็จ พระพุทธเจ้านั้นก็ทรงหาจิตมิได้

ป : พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีวิเศษต่าง ๆ และทรงทราบว่าจะทำให้บุคคลหลุดพ้นได้อย่างไร ถ้าพระพุทธเจ้าไม่มีจิตเสียแล้ว ใครเล่าจะช่วยบุคคลให้รอดพ้นได้

ว : ความว่างจิตนั้นคือการช่วยสรรพสัตว์ให้รอดพ้น ใครที่ยังไม่หลุดพ้น คนนั้นยังมีจิต เมื่อยังมีจิตแล้วก็ยังเกิดแก่เจ็บตายต่อไป

ป : เมื่อพระพุทธเจ้านั้นว่างจิต เหตุไฉนพระองค์จึงมาจุติในโลกและตรัสเทศนาสั่งสอนเวไนยสัตว์ไว้มาก พุทธประวัตินั้นเป็นเรื่องแต่งขึ้นโดยไม่มีมูลความจริงหรือ ?

ว : ทั้งที่ได้ตรัสเทศนาสั่งสอนไว้มาก พระพุทธเจ้าก็ว่างจิต

ป : ถ้าเทศนาของพระพุทธเจ้ามาจากความว่างจิต เทศนาเหล่านั้นก็ไม่เป็นเทศนา แต่เป็นว่างเทศนา

(ชักจะไปกันใหญ่เสียแล้วซี คนถามก็ไม่ใช่เล่น)

ว : การเทศน์คือการไม่เทศน์ และการไม่เทศน์คือการเทศน์ กรรมของพระพุทธเจ้าเป็นสุญญตา

(ถ้ามาเทศน์อย่างนี้ที่บ้านเรามีหวังได้รับสุญญตาเป็นเครื่องกัณฑ์เทศน์)

ป : ถ้าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาจากความว่างจิต กรรมทั้งหลายทั้งปวง ของข้าพเจ้านั้นเกิดขึ้นจากความยึดว่ามีจิตใช่หรือไม่

ว : ในความว่างจิตนั้นกรรมไม่มี แต่เมื่อกรรมของเธอยังมี และเมื่อจิตของเธอยังเกิดดับอยู่เพราะกรรมนั้นความว่างจิตก็ยังไม่มีในตัวเธอ

เท่าที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมดนั้นพอจะทำให้ได้เห็นธรรมแห่งเซ็นอันเป็นอีกแขนงหนึ่งในพระพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์ของเซ็นนั้นก็ตรงกับแขนงอื่น ๆ แห่งพระพุทธศาสนา คือการทำลายอุปาทานในขันธ์ ได้แก่ความไม่ยึดในรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

เพื่อทำให้อัตตานั้นหมดไป เพราะอัตตาหรือความยึดในอัตตานั้นเป็นเหตุแห่งทุกข์ มี เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น

เมื่อทำลายอัตตาได้แล้วทุกอย่างก็เป็นอนัตตา

เหตุแห่งทุกข์นั้นก็ดับไป

ความคิดและเหตุผลของเซ็นนั้นมีที่ไม่ตรงกับศาสนาพุทธที่เรายอมรับนับถืออยู่ในเมืองไทยมากมายหลายประการ แต่ก็เห็นจะพอยอมรับได้ว่าจุดหมายปลายทางนั้นตรงกันคือพระนิพพานเป็นที่สุด

เมื่อเซ็นเป็นแนวความคิดในศาสนาพุทธ เซ็นก็ทำให้เกิดผลต่อผู้ได้รับการสั่งสอนในทางวัฒนธรรมทั้งหมดเช่นเดียวกับลัทธินิกายในศาสนาพุทธอื่น ๆ ได้มีผลทางวัฒนธรรมมาแล้ว

เมืองไทยนับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท แนวความคิดของนิกายเถรวาทก็มีอิทธิพลเหนือวัฒนธรรมของไทยทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นศิลปะ วรรณคดี ตลอดจนขนบประเพณีมารยาท และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม

ลัทธิเซ็นได้เข้าไปแพร่หลายอยู่ในประเทศญี่ปุ่นเป็นเวลาร่วมเก้าร้อยปีมาแล้ว ด้วยเหตุนี้เซ็นจึงมีอิทธิพลเหนือวัฒนธรรมญี่ปุ่นอยู่มาก

ความจริงนิกายในศาสนาพุทธที่ใหญ่ที่สุดนั้นคือนิกายนิจิเรน ตั้งขึ้นโดยพระเถระมีนามว่านิจิเรน โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้พระภิกษุสงฆ์ปฏิบัติตรงตามพระวินัยยิ่งขึ้น

นิกายนิจิเรนเรียกได้ว่าเป็นมหานิกายของญี่ปุ่น มีวัดวาอารามมาก และมีพระสงฆ์มากที่สุด

เปรียบกับนิจิเรนแล้ว เซ็นก็เป็นนิกายเล็กแทบจะเรียกว่าเป็นนิกายไม่ได้ ผมจึงเรียกว่าลัทธิหรือแนวความคิดและแนวปฏิบัติมากกว่าเรียกว่านิกาย

แต่เซ็นนั้นเป็นธรรมที่ชนชั้นสูงในญี่ปุ่นพึงใจศึกษาและปฏิบัติ เมื่อชนชั้นสูงนั้นเป็นผู้นำในสังคม อิทธิพลของเซ็นก็แผ่กว้างไปไกลทางด้านวัฒนธรรม

ทางด้านศิลปนั้น ภาพเขียนที่เรียกว่าสุมิเย มีอิทธิพลเหนือภาพเขียนของญี่ปุ่นอยู่มาก และภาพเขียนแบบสุมิเยนั้นเกิดขึ้นจากคติและทรรศนะของเซ็นโดยแท้

ภาพเขียนแบบสุมิเยนั้นใช้หมึกสีดำทำด้วยเขม่าและกาว ใช้พู่กันทำด้วยขนสัตว์ที่ไม่แข็งนักจึงดูดหมึกได้มาก และใช้กระดาษสีขาวที่ค่อนข้างบางและดูดหมึกได้มากเช่นเดียวกัน

เซ็นอ้างว่ามีวิธีที่จะให้เกิดฌานและปัญญาขึ้นโดยกระทันหันไม่ต้องใช้เวลานานในการอบรมและไม่ต้องปฏิบัติธรรมเป็นขั้น ๆ ตั้งแต่ต่ำไปหาสูง

การเขียนภาพสุมิเยก็เป็นเรื่องกระทันหันเช่นเดียวกัน

ผู้เขียนต้องเขียนภาพนั้นลงไปทันที โดยไม่ต้องร่างก่อน

เมื่อเกิดความดลบันดาลใจเหมือนกับเกิดมีฌานหรือปัญญาก็จับพู่กันจุ่มหมึก แล้ววาดเส้นลงบนกระดาษโดยเร็วที่สุด ถ้าพู่กันนั้นอยู่บนกระดาษนานกระดาษก็จะขาด เพราะกระดาษนั้นบางมาก พู่กันจึงต้องแตะกระดาษแต่โดยเร็ว และภาพที่เขียนนั้นประกอบด้วยเส้นหมึกที่วาดลงโดยเร็วเพียงไม่กี่เส้น เมื่อเขียนภาพด้วยความรวดเร็วเสร็จแล้วก็ไม่มีการแก้ไขหรือแต่งเติมอีกต่อไป

และถึงหากจะมีการแก้ไขตกแต่งภายหลังก็จะเห็นได้ชัดว่าเป็นของเติมภายหลัง เพราะลักษณะของหมึกและกระดาษทำให้เห็นได้

การเขียนภาพสุมิเยจึงต้องทำแบบกระทันหันเช่นเดียวกับการสำเร็จซาโตริ คือปัญญาเกิดขึ้นทันที และภาพสุมิเยนั้นแสดงถึงความสำรวม ความว่างเปล่า และความเกิดขึ้นเองของเส้นบนภาพ โดยไม่เกี่ยวกับเจตตาหรือความคิดหรือเหตุผลของผู้เขียน

การเขียนภาพสุมิเย ไม่มีความประสงค์ที่จะเขียนให้เหมือนวัตถุใด ๆ ตามธรรมชาติ เพราะของที่ใช้ในการเขียนมีจำกัด หมึกนั้นก็ใช้แต่สีดำไม่มีสีอื่น และเวลานั้นก็มีจำกัดจะ

เขียนภาพให้เหมือนธรรมชาติโดยแท้จริงมิได้ เมื่อทุกอย่างมีจำกัดเช่นนี้ ศิลปินแบบสุมิเยก็เลิกคิดเลิกเจตนาที่จะเลียนแบบธรรมชาติโดยสิ้นเชิง แต่สร้างธรรมชาติขึ้นในภาพเขียนเท่าที่วัตถุอันจำกัดนั้นจะอำนวยให้

เส้นทุกเส้นที่วาดลงไปบนภาพสุมิเยนั้นเป็นเส้นสุดท้าย เขียนแล้วไม่เขียนอีก เหมือนกับกรรมของคนซึ่งเมื่อทำไปแล้วก็แก้ไม่ได้ หรือเหมือนกับแสงสว่างแห่งปัญญาซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแวบหนึ่งแล้วก็ไม่มีใครลบออกได้

การเขียนนั้นเขียนในสภาพว่างจิต และความงามแห่งภาพสุมิเยนั้นก็เกิดจากความว่างจิตนี้

ครั้งแรกที่เด็กเกิดใหม่นั้นยิ้ม คนทุกคนที่ได้เห็นก็ยิ้มตาม

เพราะยิ้มของทารกที่เกิดใหม่นั้นไม่มีจิต ไม่มีเจตนา ไม่มีความคิด และเหตุผล

เซ็นว่าไว้อย่างนั้น แต่ผมเองก็ไม่แน่ใจนักว่าจะถูกหรือผิด เพราะไม่ทราบว่าเด็กเกิดใหม่นั้นยังว่างจิตอยู่หรือเปล่า และถ้าว่างอย่างเซ็นว่า จิตตลอดจนอาการของจิตนั้นมาเกิดขึ้นได้อย่างไรและเมื่อไร

นักสัตวศาสตร์กล่าวว่าลูกลิงนั้นพอรู้ตัวก็เกาะขนแม่เป็นการยึดหรืออุปาทานอันแรก

ส่วนมนุษย์นั้นเป็นลิงไม่มีขน ลูกคนจึงไม่มีที่ยึด เพราะเหตุนั้นจึงยึดแม่ด้วยยิ้มเป็นอุปาทานอันแรกเช่นเดียวกัน

คนเราที่ยิ้มเข้าใส่กันก็เพื่อยึด และด้วยความยึด ยิ้มด้วยอุปาทานทั้งนั้น คือยึดว่ามีคนที่จะยิ้มด้วย และยึดว่ายิ้มนั้นจะทำให้คนอื่นหันมายึดตน

ยิ่งไม่แน่ใจในฐานะของตนเองเท่าไรก็จะยิ่งยิ้มมากเท่านั้น เพราะอยากจะยึดตนยึดคนอื่นไว้ให้มาก

เขียนเรื่องภาพเขียนญี่ปุ่นอยู่ดี ๆ ทำไมจึงกลายเป็นเรื่องยิ้มไปได้

นึกเสียว่าเป็นการแสดงให้เห็นการเกิดดับของจิตก็แล้วกัน

จิตดวงหนึ่งเกิดขึ้นเมื่อเขียนถึงภาพญี่ปุ่น

ขณะที่เขียนนั้นไปเปรียบเทียบเข้ากับการยิ้มของเด็ก

จิตดวงที่ข้องอยู่ในภาพญี่ปุ่นก็ดับไป

เกิดเป็นจิตดวงใหม่ที่ข้องอยู่ด้วยเรื่องยิ้ม

ถ้าไม่มีสติก็จะมีจิตดวงอื่น ๆ ที่ข้องอยู่กับเรื่องอื่น ๆ เกิดขึ้นแล้วดับไปไม่มีที่สิ้นสุด

จิตเหล่านี้เป็นคนละดวงไม่เกี่ยวข้องกัน แต่มีสัญญาเป็นขันธ์ คอยร้อยกรองผูกมัดให้เกิดอุปาทานยึดเป็นดวงเดียวกันและเป็นอัตตา

คนเราก็มักจะเป็นเสียอย่างนี้แหละ

อย่างไรก็ตามภาพเขียนแบบสุมิเยนั้นเป็นความพยายามที่จะบันทึกปัญญาที่เกิดขึ้นชั่วแล่นลงในกระดาษ ผู้เขียนภาพมิได้ใช้สายตามองโลกภายนอกแล้วบันทึกภาพลงไปตามนั้น แต่บันทึกภาพอันเกิดแสงสว่างจากภายใน

จะเรียกว่าภาพแอบสแตรคหรือภาพนามธรรม เช่นภาพเขียนสมัยใหม่ในขณะนี้ก็คงจะไม่ถูก

เห็นจะต้องเรียกว่าภาพโลกุตตรธรรมกระมัง ?

นอกจากภาพเขียนแล้วเซ็นก็ยังมีอิทธิพลเหนือวัฒนธรรมญี่ปุ่นอีกมากมายหลายอย่าง ได้แก่วิธีทำสวน แต่งกาพย์กลอน ตลอดจนเพลงอาวุธ

ธรรมของเซ็นที่แสดงออกในศิลปะวัฒนธรรมของญี่ปุ่นนั้นได้แก่ความวิเวก

สวนญี่ปุ่นที่สร้างขึ้นในญี่ปุ่นนั้นสร้างขึ้นด้วยความประสงค์ที่จะให้เกิดความวิเวกเป็นอารมณ์

ต้นไม้แต่ละต้น หินแต่ละก้อน หย่อมหญ้า ธารน้ำ ตลอดจนกรวดทรายทุกเมล็ดได้รับการพิจารณาแล้วอย่างละเอียดสุขุม ว่าควรจะตั้งอยู่ ณ ที่ตรงไหนภายในบริเวณสวน

ทั้งหมดนี้เมื่อจัดวางลงแล้วก็จะประกอบกันเกิดผลทางใจแก่ผู้ที่ได้พบเห็นเป็นความวิเวก

การจัดดอกไม้ของญี่ปุ่นก็เช่นเดียวกัน

ดอกไม้ทุกดอกและกิ่งไม้ใบไม้ทุกกิ่งได้ผ่านการคำนวณมาแล้วว่าจะต้องก่อให้เกิดความวิเวกในบริเวณที่นำไปตั้งไว้ ทำให้ผู้ที่อยู่ในบริเวณนั้นเกิดความสงบระงับทางใจ

บ้านญี่ปุ่นทั่วไปนั้นจึงมีแต่ความวิเวกเป็นอารมณ์

และอาจเป็นเพราะเหตุนี้เองที่ญี่ปุ่นออกจากบ้านไปทำการงานที่ยุ่งยากได้ด้วยความแข็งแรงและมีประสิทธิภาพสูง เพราะเมื่อทำการงานเสร็จแล้วกลับถึงบ้าน ใจก็ได้สงบระงับไม่เดือดร้อนวุ่นวาย

มีพลังเพิ่มขึ้นพอที่จะรับความเดือดร้อนวุ่นวายในวันต่อไปได้อีก

แต่คนไทยเรานั้นออกจะวุ่นวายทั้งนอกบ้านในบ้าน

การทำการงานก็วุ่นวายเหน็ดเหนื่อยอยู่แล้ว แต่พอกลับถึงบ้าน บ้านนั้นก็มีแต่เข้าของมากมายหลายอย่าง ที่ร่ำรวยก็ซื้อหาเครื่องประดับบ้านมาตั้งไว้โดยสลับซับซ้อนขาดความวิเวกโดยสิ้นเชิง

ใจก็ไม่มีเวลาที่จะสงบระงับ

ยิ่งอยู่ไปก็ยิ่งเหนื่อย

เพราะเอาทุกข์มาขวางหน้าตนเองไว้ทุกแห่งแท้ ๆ

無

ที่นี้ก็มาถึงโคลงญี่ปุ่น ชนิดหนึ่งที่เรียกว่าไฮกุ ซึ่งมีอิทธิพลจากเซ็น และเริ่มจากเซ็น

ไฮกุนั้นพอจะเรียกได้ว่าเป็นโคลงสามเพราะมีสามวรรค

มีจำกัดพยางค์ไว้ว่าจะต้องมีเพียงสิบเจ็ดพยางค์ ขาดเกินไม่ได้ คือวรรคแรกมีห้าพยางค์ วรรคกลางมีเจ็ดพยางค์ และวรรคท้ายมีห้าพยางค์

ตัวอย่าง

ฟุ รุ อิเกะ ยะ

กาวะสึ โตบิโกะโมะ

มิสึ โนะ โอโตะ

แปลเป็นภาษาไทยว่า

ที่บ่อน้ำเก่าล้ำ

กบหนึ่งกระโดดลงสู่น้ำ

น้ำเกิดเป็นเสียงดัง

เอาละครับ ฟังแล้วไม่รู้เรื่อง ผมเองก็ไม่รู้เรื่อง แต่ตัวอย่างที่เขียนมานี้คือไฮกุ

ญี่ปุ่นฟังแล้วเขาว่าไพเราะนัก เกิดความวิเวกเกิดความสงบทางใจ

ไฮกุนั้นว่ากันว่าเกิดจากพระสงฆ์ในนิกายเซ็นซึ่งออกธุดงค์ท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ เห็นภาพอะไรประทับใจหรือทำให้เกิดความวิเวก ท่านก็ว่าออกมาเป็นคาถา ซึ่งเป็นร้อยกรองญี่ปุ่น มีข้อความสั้น ๆ ไม่พุ่มเพือยแบบไฮกุ

คาถาที่พระญี่ปุ่นท่านว่านั้นเกิดขึ้นราว ๆ สมัยสุโขทัยเป็นราชธานี คือเมื่อราว ๆ ๘๐๐ ปีมาแล้ว พระที่มีชื่อเสียงทางนี้ท่านมีชื่อว่าพระภิกษุไซงะโย เป็นต้นว่าท่านธุดงค์ไปถึงเชิงภูเขาไฟฟูจี ท่านก็ว่าคาถาว่า

"ลมพัดมา

ควันจากภูเขาฟูจี

จนจางหายไป

ใครจะรู้ปลายทาง

แห่งความคิดของเราที่ลอยตามไป"

แต่กวีที่เป็นคนเริ่มแต่งไฮกุนั้นเป็นฆราวาส ชื่อ บาโช ท่านผู้นี้เป็นอุบาสกอยู่ในลัทธิเซ็น ปฏิบัติธรรมของเซ็นอยู่เป็นนิจ

เมื่อบาโชศึกษาธรรม ของเซ็นอยู่กับพระอาจารย์องค์หนึ่งชื่อบุคโค วันหนึ่งบาโชนั่งพิจารณาธรรมอยู่ในที่วิเวก พระอาจารย์เดินมาดูแล้วถามขึ้นว่า

"หมู่นี้เธอเป็นอย่างไรบ้าง"

"เมื่อฝนตกแล้วตะไคร่น้ำก็เขียวขึ้น" บาโชตอบ พระอาจารย์ถามว่า

"เมื่อก่อนตะไคร่น้ำเขียวนั้นมีพุทธธรรมอันใดบ้าง"

"กบกระโดดลงน้ำ ฟังเสียงเอาเถิด" บาโชตอบ

ไฮกุก็เริ่มต้นจากคำตอบนี้ และได้มีการวางกฎเกณฑ์จำกัดพยางค์กันในเวลาต่อมา ไฮกุของบาโชอีกบทหนึ่งแปลได้ดังต่อไปนี้

"กิ่งไม้ที่ไร้ใบ
กาจับอยู่บนกิ่งไม้นั้น
ในยามเย็นหน้าแล้ง"

ฟังแล้ววังเวงใจดีนัก

ญี่ปุ่นเขาว่า

ผมเองฟังแล้วก็เฉย ๆ ไม่รู้สึกอะไร

หรือจะสำเร็จซาโตริไปเสียนานแล้วก็ไม่รู้ซี

ต่อไปนี้ก็ลองฟังไฮกุกันเล่นเย็น ๆ ใจอีกสักสองสามบท

"ดอกไม้บานอีกครา
ม้านั้นมีขาถึงสี่ขา
แต่นกมีเพียงสอง"

เอากะพ่อซี

อีกอันหนึ่งไหม ?

"เสียงเรไรหริ่งร้อง
สดับเสียงเสนาะเพราะพร้อง
ไม่นึกว่าตายเร็ว"

ผมบอกแล้วว่าผมแต่งไฮกุเก่ง แต่ที่นำมาลงนี้แปลของญี่ปุ่นมาอีกต่อหนึ่ง เติมสัมผัสนิดหน่อยพอให้คล่องหูคนไทย แต่ยังรักษาพยางค์ห้าเจ็ดห้าไว้ มิฉะนั้นจะไม่เป็นไฮกุ

ต่อไปนี้จะลองแต่งไฮกุเองสักบทหนึ่ง

"บ้านเมืองร้อนเป็นไฟ
แลทางไหนมีแต่ความทุกข์
นายกมองแล้วยิ้ม"

ไหมล่ะ วังเวงดีออก จะบ้าไปหน่อยก็ช่างเถิด

ได้กล่าวมาแล้วว่า *เซ็นนั้นไม่บรรยายธรรมโดยละเอียด ไม่ยอมใช้เหตุผลธรรมดา โดยยอมพิจารณาธรรมหรือวัตถุใดทุกแง่ทุกมุม แต่ใช้วิธีแนะให้บุคคลรู้ปรมัตถ์ และถือว่าของทุกอย่างมาจากปรมัตถธรรม ถ้าดูแบบเซ็นแล้วก็อาจถึงปรมัตถ์ได้*

ด้วยเหตุผลนี้ไฮกุจึงเป็นการแสดงออกซึ่งธรรมอันรู้แจ้งเฉพาะตัวบุคคล และอาจพูดได้ว่าธรรมอันรู้แจ้งเฉพาะตัวบุคคลนั้น บางครั้งหากจะเขียนลงหรือกล่าวด้วยถ้อยคำแล้ว คำพูดที่มีเพียงสิบเจ็ดพยางค์เท่าที่ไฮกุบังคับไว้นั้นอาจมากไปก็ได้ หรือหากจะพิจารณาอีกแง่หนึ่งคำพูดกี่แสนกี่ล้านพยางค์ก็ไม่อาจบรรยายได้

นอกจากนั้นไฮกุยังเป็นการพูดแบบแนะให้เห็นธรรมแบบเซ็น เช่นพูดว่ากาจับกิ่งไม้ที่ไร้ใบนั้นอาจแนะให้เห็นตั้งแต่วิเวกธรรมไปจนถึง อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ก็ได้

อย่างไรก็ตาม ภาพเขียนแบบสุมิเยและโคลงไฮกุนั้นมีลักษณะใกล้เคียงกันที่สุด จนเกือบจะเรียกได้ว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

เพราะการเขียนหนังสือจีนและหนังสือญี่ปุ่นนั้น ก็ไม่แตกต่างกับการเขียนภาพพู่กันเท่าไรนัก ใช้วัตถุคือกระดาษ พู่กัน และหมึกเช่นเดียวกัน เมื่อเขียนภาพหรือโคลงขึ้นมาได้ด้วยเส้นพู่กันไม่กี่เส้น โคลงและภาพนั้นก็ถือได้ว่าเป็นอันเดียวกัน

ทั้งจีนและญี่ปุ่นนั้นถือว่าตัวหนังสือมีความงามเช่นเดียวกับภาพ บทกวีนิพนธ์บางบทนั้นเขียนลงแล้วก็แขวนประดับบ้านได้เช่นเดียวกับภาพ เกิดความงามถึงสองทาง คือเห็นงามทางตาและมีอรรถรสที่งามทางใจ

ไทยเราไม่เคยถืออย่างนั้นมาก่อน แต่เห็นว่ากาพย์ก็เป็นเรื่องภาพ หนังสือก็เป็นเรื่องของหนังสือ เวลาเขียนหนังสือก็ไม่คำนึงถึงสุนทรีย์นัก เอาแต่พออ่านออก เพราะเพ่งเนื้อความเป็นใหญ่

คนไทยที่เขียนบทกวีแบบจีนและญี่ปุ่น คือมุ่งให้งามตางามใจเป็นคนแรกเห็นจะได้แก่คุณอังคาร กัลยาณพงศ์

กาพย์กลอนหรือโคลงของคุณอังคารนั้น หากจะพิมพ์ก็ควรกัดบล็อคพิมพ์ ให้เห็นความงามแห่งตัวหนังสือที่คุณอังคารเขียนนั้นด้วย

หรือมิฉะนั้นก็เอาใส่กรอบไว้ เกิดผลเท่ากับภาพเขียนดี ๆ หนึ่งภาพ

แต่ถ้าเอามาเรียงพิมพ์แบบบทกวีของคนอื่นแล้วความงามทางตาก็หายไป เหลือแต่ผลทางใจเท่านั้น

無

ชนชั้นนำของญี่ปุ่นตั้งแต่หลายร้อยปีลงมาจนถึงเมื่อเร็ว ๆ นี้ได้แก่ทหาร

และทหารญี่ปุ่นนั้นก็ใกล้ชิดกับเซ็นมาก

เพราะเซ็นไม่สอนธรรมยืดยาดอ้อมค้อม แต่พูดกันสั้น ๆ ง่าย ๆ บางครั้งก็ตวาดเอาหรือทุบตีเอาง่าย ๆ เพื่อให้เห็นธรรม

วิธีการแบบนี้ย่อมจะถูกใจทหาร ทหารจึงมาเรียนเซ็นมากกว่าศาสนาพุทธลัทธินิกายอื่น ๆ

ความจริงทหารกับศาสนานั้นใกล้ชิดกันอยู่เสมอในทุกแห่งและทุกกาลสมัย ตรงกันข้ามกับที่คนทั่วไป นึกว่าทหารนั้นห่างไกลกับศาสนา แต่ตามความจริงแล้วไม่ว่าจะเป็นทหารฝรั่ง ทหารไทย ทหารญี่ปุ่น หรือพม่ารามัญ ย่อมจะพยายามเข้าหาศาสนาเป็นที่พึ่งทางใจอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น

เพราะทหารไม่ว่าชาติไหน มีหน้าที่สู้รบซึ่งต้องเสี่ยงกับความตาย

ถ้ากลัวก็เป็นทหารไม่ได้

ต้องไปนั่งตามกระทรวงพลเรือน

แล้วเลยยิ่งกลัวตายมากขึ้นไปอีก

แต่ทหารก็ยังเป็นคน เมื่อเป็นคนแล้วก็ต้องกลัวตายทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นทหารหรือพลเรือน

เมื่อทหารต้องเสี่ยงต่อความตายมากกว่าพลเรือน ทหารก็ต้องหันเข้าหาศาสนาเพื่อเอาเป็นที่พึ่ง ทำให้หายกลัวตายด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งสุดแล้วแต่ศาสนาแต่ละศาสนาจะทำให้ได้

ศาสนาที่เชื่อถือ และนับถือพระเจ้าก็จะบอกว่า พระเจ้าคอยช่วยคุ้มครองมิให้ตาย หรือถึงจะตายพระเจ้าก็จะรับเอาไปเลี้ยงดูบนสวรค์ให้มีความสุข ยิ่งเป็นสงครามศาสนาด้วยแล้ว ใครตายก็จะขึ้นสวรรค์ทันที

ศาสนาพุทธในเมืองไทยก็จะช่วยกำลังใจทำให้หายกลัวตายด้วยวิธีบอกให้ยึดในพระพุทธคุณหรือในคุณพระรัตนตรัย แจกผ้าประเจียด พระเครื่องราง และตะกรุดของขลังที่ลงยันต์เสกเป่าด้วยพระพุทธมนตร์

ป้องกันสรรพภัยได้สาระพัด ยิงไม่ออก ฟันไม่เข้า

ถูกปืนแล้วไม่เข้าจริง ๆ ด้วย พูดจริง ๆ ไม่ใช่พูดเล่น

ส่วนทหารญี่ปุ่นในสมัยก่อนนั้นก็เข้าหาพระอาจารย์เซ็น เพื่อให้สอนสมาธิด้วยวิธีของท่านทำให้เลิกกลัวตาย

พระอาจารย์เซ็นท่านก็บอกว่า ตัวเองก็ไม่มีอะไร ๆ ก็ไม่มี แล้วจะไปกลัวตายมันทำไม

ถ้าทหารคนไหนยังสงสัยหรือทำท่าว่าไม่เชื่อท่านก็เอาไม้ตีกระบาล หรือเตะให้ถีบให้เลยหายกลัวตาย

เป็นต้นว่ามีพลทหารไปถามพระอาจารย์เช่นว่า

"หลวงพ่อครับ ผมต้องไปรบ แต่ผมไม่อยากตาย จะทำอย่างไรดี"

หลวงพ่อท่านก็จะตวาดว่า

"ที่นี่ไม่มีตายเพราะไม่มีเกิด มึงออกไปให้พ้น"

ถ้ายังรีรอไม่รีบออกไปท่านก็ไล่เตะเอา

ทหารคนนั้นก็เลยไปรบ แล้วไล่ฆ่าคนอื่นอย่างไม่กลัวตาย

เพราะตายไม่มีอย่างหลวงพ่อท่านว่า

หรือบางทีมีนายทหารไปถามว่า

"ผมเป็นนายทหารจะต้องไปสงคราม มีปัญหายุ่งยากมาก จะทำอย่างไรดี"

พระอาจารย์ก็จะตอบว่า

"เมื่อต้องไปสงครามก็เดินตรงเข้าไป อย่ามัวเหลียวหลังดูอะไรอยู่เลยโยม"

อย่างนี้คือการสอนให้คนมีกำลังใจหายกลัวตายแบบเซ็น

พระอาจารย์ธรรมโชติที่บ้านบางระจันท่านจะเป็นพระอาจารย์เซ็นหรือเปล่าก็ไม่รู้ซี

เพราะลูกศิษย์ของท่านไม่กลัวตายกันเลย

นั่งกึ๊งเหล้ากันอยู่ดี ๆ ยังขี่ควายออกไปให้เขาฆ่าได้

ประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่น นั้นแสดงให้เห็นว่า มีการรบพุ่งกันระหว่างเมืองต่าง ๆ และก๊กต่าง ๆ ตลอดมา มารวมกันได้เป็นปึกแผ่นในระยะหลัง ด้วยเหตุนี้ทหารญี่ปุ่นหรือที่เรียกกันว่าพวกซามูไรนั้นจึงต้องเสี่ยงชีวิตเป็นอาชีพ และเมื่อซามูไรนั้นมีดาบเพียงสองเล่มเป็นอาวุธ การฝึกเพลงดาบจึงต้องทำกันจนชำนิชำนาญ เพื่อรักษาชีวิตเอาไว้

เซ็นเป็นลัทธิที่ซามูไรนับถือ เซ็นจึงมีอิทธิพลเหนือการฝึกเพลงอาวุธของซามูไรมากที่สุด

ครูดาบที่มีชื่อในสมัยโชกุนโตกุงาวะ (พ.ศ. ๒๑๑๖–๒๑๘๙) นั้นมักจะเป็นผู้ที่ศึกษาลัทธิเซ็นเป็นส่วนมาก ครูดาบในสำนักของโชกุนเองชื่อ ยางิอุ ตาชิมาโนะ กามิก็เป็นผู้ศึกษาธรรมของเซ็น ครูดาบอีกคนหนึ่งในสมัยเดียวกันชื่อมิยาโมโต มุซาชิ ก็เป็นผู้เรียนเซ็น และนอกจากจะเป็นครูดาบแล้วก็ยังเป็นช่างเขียนภาพสุมิเยที่มีชื่อและเป็นกวีอีกด้วย แต่งโคลงไว้ว่า

ใต้คมดาบที่เงื้อขึ้นสูงนั้น
มีนรกที่ทำให้กลัวจนตัวสั่น
แต่เดินตรงเข้าไปเถิด
แล้วจะถึงแดนสุขาวดี

เซ็นมิได้สอนวิชาฟันดาบโดยตรง แต่มีอิทธิพลเหนือวิชานั้นด้วยการอบรมให้คนอยู่ในสภาพที่ไม่มีอัตตา ว่างตนและว่างจิต เห็นแต่อนัตตาอยู่เป็นนิจ

> คนที่เห็นจริงในอนัตตาแล้วย่อมไม่กลัวตาย เพราะไม่มีตนหรืออัตตาที่จะยึดทำให้กลัวตาย อนัตตาเป็นความสำคัญที่เซ็นให้แก่วิชาฟันดาบของญี่ปุ่น และถ้าจะว่าไปแล้วก็เป็นหลักสำคัญในชีวิตของญี่ปุ่น ไม่ว่าจะเป็นในทาง ศีลธรรม ในทางศิลป์ ในทางการงาน ตลอดจนในการใช้ปัญญาความคิด

ในภาษาญี่ปุ่นนั้นคำว่า "*มุงะ*" หมายถึงอนัตตาคือความไม่มีตน และคำว่า "*มุชิน*" หมายถึงความว่างจิต คือไม่มีจิต

สภาพทั้งสองอย่างนี้เป็นสภาพอันเดียวกัน จะว่างตัวหรือว่างจิตก็เท่ากัน ทหารญี่ปุ่นใช้อาวุธด้วยสภาพอย่างนี้ เพราะฉะนั้น ขณะที่แกว่งดาบต่อสู้ข้าศึกก็อยู่ในสภาพที่ไม่รู้สึกว่ามีตนหรือมีอะไรทั้งสิ้น ฟันดาบลงไปก็ไม่รู้สึกว่าตัวเป็นผู้ฟัน และข้าศึกที่คอขาดไปต่อหน้าก็ไม่มีอะไรที่จะต้องห่วงหรือเกลียดหรือสงสาร เพราะฟันคนก็เหมือนฟันลม

ส่วนตัวเองนั้นถ้าถูกฟันตายไปก็ไม่เห็นจะเป็นอะไร เพราะไม่มีตัวที่จะถูกฟันหรือต้องล้มตาย มีแต่ความว่างเปล่าทั้งสิ้น

รบกันแบบนี้น่าสนุก เพราะดูเหมือนจะฟันไม่ถูกกันเท่าไรนัก มัวแต่รำเพลงอาวุธและแกว่งดาบฟันลมด้วยกันทั้งสองฝ่าย เพราะต่างฝ่ายต่างก็เซ็นเข้าหากัน เสร็จแล้วไม่มีใครตายก็ไม่เป็นไร เพราะอนัตตาก็ไม่มีอะไรจะต้องตายหรือตายได้อยู่แล้ว

ใครไม่เชื่อก็ดูหนังญี่ปุ่นเอาเองเถิด

แต่บางทีฟันลมเห็น ๆ แล้วมีคนล้มลงตายก็มี

พิลึกละ

พระอาจารย์เซ็นชื่อตากวน ซึ่งเป็นอาจารย์ของครูดาบชอยางิอุ ตาชิมา โนะ กามิที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว ท่านได้สอนครูดาบคนนั้นไว้ว่า

"สิ่งที่สำคัญที่สุดในวิชาใช้อาวุธนั้นคือจะต้องอยู่ในสภาพจิตอันเรียกว่า "ความฉลาดที่หนักแน่น" ความฉลาดหรือปัญญานี้เกิดได้ด้วยฌานหลังจากที่ได้อบรมสมาธิมานานแล้ว ที่ว่าหนักแน่นนั้น มิได้หมายความว่าแข็งหรือหนักเคลื่อนไหวมิได้ เช่นท่อนไม้หรือก้อนหิน แต่หมายถึงความว่องไวที่สุดซึ่งมีปัญญาเป็นแกนตั้งแน่นอยู่ภายใน จิตจะมีความว่องไวเป็นที่สุด วิ่งไปอยู่ในทุกทางที่ต้องใช้ ทางซ้าย ทางขวา หน้า หลัง และทุกทิศตามปกตินั้นเมื่อข้าศึกฟันลงมาแล้วเราเอาดาบรับไว้ จิตก็จะไปตรึงอยู่ที่นั่นทำให้เราเสียโอกาสที่จะใช้เพลงอาวุธต่อไปด้วยตัวของเราเอง ในขณะนั้นเรามัวแต่รับ มัวแต่รอและคิดว่าจะทำอย่างไรต่อไป และในขณะที่คิดอยู่นี้ข้าศึกก็พร้อมที่จะฟันเราให้ตาย ที่พึงกระทำก็คืออย่าให้โอกาสแก่ข้าศึก แต่ดูเพลงอาวุธของข้าศึก แล้วโต้ตอบไปโดยไม่เสียเวลาคิด ข้าศึกมาท่าไหนเราก็ไปท่านั้น แล้วข้าศึกจะแพ้เอง"

การไม่ปล่อย ให้จิตหรือความคิดเข้ามาเกี่ยวข้องในการกระทำนั้น เป็นลักษณะของเซ็น และเป็นลักษณะของการฟันดาบที่ถูกต้อง กล่าวคือความเคลื่อนไหวนั้นเป็นไปโดยรวดเร็วอย่างอัตโนมัติ ไม่มีระยะเวลาสำหรับคิด

เหมือนอย่างกับตบมือแล้วต้องเกิดเสียงดังทันที เสียงดังจากมือนั้นมันไม่ต้องคิดก่อนว่าจะดังดีหรือไม่ดังดี เมื่อเห็นว่าควรจะดังแล้วจึงดัง

สำเร็จเซ็นก็แบบนั้น

ฟันดาบก็แบบนั้น

ความเคลื่อนไหวอย่างหนึ่งติดตามมาด้วยความเคลื่อนไหวอีกอย่างหนึ่งทันทีโดยไม่ต้องคิดหรือพิจารณา

ถ้าเห็นข้าศึกเงื้อดาบแล้วมัวไปคิดอยู่ว่ากูจะรับท่าไหนดีละหว่า หรือจะหลบ แต่ถ้าจะหลบจะหลบทางไหนดี ก็เสร็จกัน

การรับต้องติดตามการรุกโดยไม่ต้องเสียเวลาคิด

เมื่อรับแล้วก็รุกกลับไปทันทีโดยไม่ต้องเสียเวลาคิดอีกเช่นเดียวกัน

ในลัทธิเซ็นและในการฟันดาบนั้น กรรมอันไม่มีจิตเป็นอุปสรรค เป็นกรรมที่มีค่าอย่างยิ่ง

การสำเร็จเซ็นนั้นเปรียบเหมือนตีเหล็ก ไฟเกิดเป็นประกาย หรือเกิดฟ้าแลบเป็นแสงสว่าง

กรรมดีแบบเซ็นก็ควรจะเป็นอย่างนั้น

เมื่ออะไรต้องทำก็ทำมันเลย

ไม่มัวตั้งกรรมการพิจารณา แล้วไปตั้งอนุกรรมการอีก

หรือส่งเรื่องไปสภาพัฒนาเศรษฐกิจให้เสียเวลา

ธรรม*ที่จำเป็นสำหรับผู้ฟันดาบนั้น เซ็นบอกว่ามีอยู่สองอย่าง ได้แก่ อนโภคจรรย คือความไม่ต้องออกแรง หมายถึงกรรมอันกระทำไปโดยไม่ต้องออกแรงคิด หรือ พยายาม หรือตั้งใจ และอปรนิหิต คือความไม่ต้องการกรรมที่ทำด้วยธรรม ทั้งสองอย่างนี้เป็นกรรมที่กระทำได้โดยปลอดโปร่งรวดเร็ว และไม่ติดขัด*

ธรรมทั้งสองนี้ศาสนาพุทธนิกายมหายาน ถือว่าเป็นธรรมของพระโพธิสัตว์

ถ้าจะพูดในทางศิลป ธรรมเช่นนี้คือศิลปที่ไม่มีศิลป ได้แก่ศิลปที่เกิดจากธรรมส่วนลึกของศิลปิน โดยไม่มีความจงใจเจตนาที่จะให้มีศิลป

ถ้าจะพูดในทางพุทธศาสนา ลัทธิหินยานก็คงจะได้แก่โพชฌงค์ สติที่เป็นสติสัมโพชฌงค์นี้ก็คือ สติที่มีเองทุกขณะโดยไม่ต้องออกแรงตั้งใจให้มีสติและมีอยู่เองโดยไม่มีความต้องการที่จะให้มีสติ เพราะเห็นว่าสตินั้นมีประโยชน์

無

ญี่ปุ่นนั้นมีพิธีอย่างหนึ่งเรียกว่าพิธีน้ำชา

พิธีนี้ญี่ปุ่นถือว่าเป็นประเพณี และเป็นวัฒนธรรมแห่งชาติ อาจทำเมื่อไรก็ได้ไม่มีเทศกาล และทำกันทุกบ้านช่อง

พิธีน้ำชานี้เริ่มมาจากลัทธิเซ็น โดยที่พระสงฆ์ในลัทธิเซ็นท่านทำขึ้นก่อน แล้วจึงจดจำไปทำกันทั่วไป

การทำพิธีน้ำชานี้พูดง่าย ๆ ก็คือ เชิญแขกมากินน้ำชา แต่การกินน้ำชาแบบนี้มีพิธีรีตองมากอยู่

ขั้นต้นการทำพิธีน้ำชานี้จะต้องทำในสถานที่ซึ่งสร้างขึ้นไว้โดยเฉพาะ เป็นศาลาหลังเล็ก ๆ สร้างขึ้นไว้ในสวน

เครื่องใช้ในการกินน้ำชาแบบนี้ก็ต้องทำขึ้นไว้โดยเฉพาะ มีเตาต้มน้ำชา กาต้มน้ำร้อน ไม้คนชา ถ้วยชา และถาดใส่ขนมสำหรับแกล้ม

วิธีที่จะชงชานั้นก็มีแบบแผน กำหนดไว้แน่นอน ผู้ที่ทำพิธีจะต้องนั่งอยู่ในท่าหนึ่ง เริ่มพิธีด้วยการเอาน้ำร้อนล้างถ้วยชา เอาผงชาลงใส่ถ้วย เอาน้ำร้อนเทลงไป เอาไม้ซึ่งทำไว้เหมือนแปรงลงคนชาให้เข้ากับน้ำร้อน แล้วยื่นให้แก่แขกที่มากินน้ำ ทั้งหมดนี้ด้วยอาการกิริยาซึ่งมีแบบแผนกำหนดไว้ทั้งสิ้น

ผู้ที่ได้รับถ้วยชาไปแล้วก็จะต้องยกขึ้นดื่มด้วยการจับถ้วยชาตามแบบแผนที่กำหนดไว้ ดื่มแล้วก็ต้องหมุนถ้วยชานั้นดูความสวยงาม แล้วชมความงามของถ้วย แล้วจึงเอาถ้วยคืนแก่ผู้ชง เพื่อรับไปล้างและชงต่อไป

การทำพิธีชงน้ำชานั้นต้องศึกษาจนขึ้นใจ หากใครไปร่วมในพิธีน้ำชาแล้วไปทำอะไรผิดพลาดก็ถือว่าเสียหายมาก

พิธีชงน้ำชานี้ก็เหมือนกับวัฒนธรรมและศิลปของญี่ปุ่นโดยทั่วไป กล่าวคือมีวัตถุประสงค์ที่จะให้เกิดวิเวกธรรม

คือความง่าย ความสันโดษ ความสงบ และอุเบกขา

ซึ่งเอาจริงเข้าก็ไม่ง่ายเลย

ใครไม่เคยหัดไว้ก่อนก็ทำไม่ได้

คนญี่ปุ่นที่มีฐานะดีอยู่บ้านมีสวนก็จะต้องทำโรงพิธีน้ำชาไว้ท้ายสวน

ในสวนนั้นมีทางเดินใช้หินมาเรียงกันเข้าเพื่อไปยังโรงน้ำชา

พอถึงโรงน้ำชาก็จะมีอ่างหินมีน้ำซึ่งไหลมาตามรางไม้ไผ่ไหลลงสู่อ่างนั้น มีกระบวยวางพาดไว้สำหรับตักล้างมือล้างเท้า

โรงน้ำชานั้นเป็นศาลาแบบญี่ปุ่นขนาดเล็กกว้างไม่เกินสิบฟุตและไม่สูงนัก วัตถุที่ใช้สร้างเป็นวัตถุที่หาง่ายเช่นไม้และฟาง เสานั้นใช้ไม้ที่ไม่ตรงและไม่ต้องกลึงให้เรียบร้อยเป็นเสาไม้ตามธรรมชาติหลังคามุงด้วยฟาง ฝานั้นทำด้วยไม้ที่ไม่ไสกบหรือกระดาษ

ทางเข้าโรงน้ำชานั้นไม่ใช้ประตู แต่จะตัดฝาเป็นช่องไว้สำหรับมุดเข้าไป ในสมัยโบราณเมื่อพวกนักรบหรือซามูไรยังคาดดาบสองเล่ม พอจะเข้าโรงน้ำชาก็ต้องถอดดาบวางไว้ข้างนอก นำเอาติดตัวเข้าไปไม่ได้ เพราะทางเข้านั้นแคบ

ภายในนั้นจะประดับด้วยภาพเขียนแบบสุมิเยหนึ่งภาพ มีกระถางเผาเครื่องหอมหนึ่งกระถาง มีขวดปักดอกไม้ซึ่งมักจะปักดอกไม้เพียงดอกเดียว และมักจะเป็นดอกไม้ที่หาได้ง่ายเพราะขึ้นตามชายป่าชายทุ่ง

บรรยากาศภายในนั้นสงบ คนที่อยู่ภายในนั้นก็นั่งอยู่ในท่าสงบทุกคน และมีจำนวนไม่เกินสี่ห้าคน พูดจากันด้วยเสียงเบาเกือบเป็นกระซิบตามแบบ

อีกเสียงหนึ่งที่ดังอยู่ในห้องนั้นคือเสียงน้ำเดือดในกาที่ตั้งอยู่บนเตา ซึ่งวางอยู่ในช่องสี่เหลี่ยม ตัดลงไปในพื้นห้อง

กาต้มน้ำนั้นเป็นกาเหล็กหนา ๆ เสียงน้ำเดือดจึงไม่ดังนัก ญี่ปุ่นเขาบอกว่าเสียงดังเหมือนลมพัดผ่านใบสน

บรรยากาศทั้งหมดนี้ปรุงแต่งขึ้นเพื่อให้เกิดความวิเวก และความสงบ ญี่ปุ่นบอกว่าใครเข้าไปอยู่ในนั้นแล้วก็พ้นจากความเดือดร้อนและความวุ่นวายของโลกภายนอก

นักรบก็พ้นจากการรบพุ่ง

นักการเมืองก็จะพ้นจากความวุ่นวายแห่งการเมือง

นักการค้าก็จะพ้นจากความเดือดร้อนแห่งการหาเงิน

ครั้งหนึ่ง มีมาณพคนหนึ่งเห็นว่าโลกนี้มีแต่ความเดือดร้อนวุ่นวาย จึงออกเดินบ่นไปว่า "เดือดร้อนหนอ วุ่นวายหนอ"

เมื่อมาณพนั้นเดินผ่านที่ซึ่งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ทรงได้ยินที่มาณพบ่นก็ตรัสว่า

"*ที่นี่ไม่เดือดร้อน ที่นี่ไม่วุ่นวาย*"

ถ้ามาณพนั้นเป็นญี่ปุ่น ก็คงนึกว่าพระพุทธเจ้าตรัสเชิญให้เข้าไปกินน้ำชา

เรื่องเซ็นที่เขียนติดต่อกันมาหลายวันนั้นจบลงตรงนี้

ด้วยอนโภคจรรยธรรม และอปรนิหิตธรรม ของพระโพธิสัตว์

อย่าถามว่าทำไมจบเอาง่าย ๆ ฉับพลันอย่างนี้

เพราะถ้าถามจะได้รับคำตอบว่า

"ลมหนาวเริ่มจะพัดมาแล้ว ตะไคร่น้ำมีสีเขียวน้อยลง"

พิมพ์ที่
โรงพิมพ์ประเสริฐการพิมพ์ 30/12 ถนนวังเดิม (โพธิ์สามต้น)
อ. บางกอกใหญ่ ธนบุรี
นายเลิศชัย ชื่นสุนทร ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๑